

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR)
ANABİLİM DALI

NİSÂ' SÛRESİ ÖZELİNDE ERKEK VE KADIN:
SEMANTİK VE TEMATİK TAHLİL

Doktora Tezi

Zeynep DİNLER

Ankara 2024

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR)
ANABİLİM DALI

NİSÂ' SÛRESİ ÖZELİNDE ERKEK VE KADIN:
SEMANTİK VE TEMATİK TAHLİL

Doktora Tezi

Zeynep DİNLER

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Esra GÖZELER

Ankara-2024

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR)
ANABİLİM DALI

NİSÂ' SÛRESİ ÖZELİNDE ERKEK VE KADIN:
SEMANTİK VE TEMATİK TAHLİL

BÜTÜNLEŞİK DOKTORA TEZİ

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Esra GÖZELER

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı:

- 1- Doç. Dr. Esra Gözeler**
- 2- Prof. Dr. Remziye Ege**
- 3- Doç. Dr. Oğuzhan Tan**
- 4- Doç. Dr. Sema Çelem**
- 5- Doç. Dr. Davut Şahin**

Tez Savunma Tarihi: 02.08.2024

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Doç. Dr. Esra GÖZELER danışmanlığında hazırladığım “Nisâ’ Sûresi Özelinde Erkek ve Kadın: Semantik Ve Tematik Tahlil (Ankara.2024)” adlı yüksek lisans ☐ - doktora/bütünleşik doktora ☒ tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

02.09.2024

Zeynep DİNLER

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
KISALTMALAR.....	VIII
TRANSLİTERASYON SİSTEMİ	IX
ÖNSÖZ	X
GİRİŞ.....	1
1. Araştırmanın Konusu, Önemi ve Amacı.....	1
2. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları.....	6
BİRİNCİ BÖLÜM.....	13
NİSÂ' SÛRESİNİN TEMATİK YAPISI.....	13
1.1. Nisâ' Sûresi Hakkında Genel Bilgiler	13
1.1.1. Sûrenin İsmi.....	13
1.1.2. Sûrenin Tertîb ve Nüzûl Sırası	14
1.1.3. Sûrenin Fazileti.....	18
1.1.4. Sûrenin Önceki ve Sonraki Sûrelerle Münasebeti	20
1.1.4.1. Önceki Sûreyle Münasebeti	20
1.1.4.2. Sonraki Sûreyle Münasebeti	25
1.1.5. Sûrenin Konusu	26
1.1.5.1. Sûre Konularının Tasnif Edilmesi.....	27

1.1.5.2. Sûrenin Konularına Göre Kısımlara Ayrılması.....	34
1.1.5.2.1. Birinci Kısım.....	35
1.1.5.2.2. İkinci Kısım	39
1.1.5.2.3. Üçüncü kısım	42
1.1.5.2.4. Dördüncü Kısım.....	45
1.2. Nisâ' Sûresi'nin Tematik Yapısı İçerisinde Erkek ve Kadın Konusunun	
Yeri	49
1.2.1. <i>Takvâ</i> (تَقْوَى).....	50
1.2.2. <i>Nefs</i> (نَفْس)	57
1.2.3. <i>Zevc</i> (زَوْج)	66
1.2.4. <i>Beşse</i> (بَشَّة).....	73
İKİNCİ BÖLÜM	77
NİSÂ' SÛRESİNDE ERKEK VE KADIN ANLAMINA GELEN	
KELİMELEİN FİLOLOJİK VE SEMANTİK TAHLİLİ	77
2.1. <i>Racul</i> (رَجُلٌ) Kelimesinin Filolojik ve Semantik Tahlili	79
2.1.1. <i>R-c-l</i> (رَجُلٌ) Kökünün Sözlük Anlamları	79
2.1.1.1. Erkek	79
2.1.1.2. Ayak	81
2.1.2. <i>R-c-l</i> (رَجُلٌ) Kökünün Kur'ân'da Kullanımı	85

2.2. <i>Nisā'</i> (نِسَاء) Kelimesinin Filolojik ve Semantik Tahlili.....	95
2.2.1. <i>Nisā'</i> (نِسَاء) Kelimesinin Sözlük Anlamları	95
2.2.2. <i>Nisā'</i> (نِسَاء) Kelimesinin Kur'ân'da Kullanımı	109
2.2.2.1. <i>N-s-v</i> (نَسَو) Kökünün Kur'ân'da Kullanımı.....	109
2.2.2.2. <i>N-s-y</i> (نَسِيَ) Kökünün Kur'ân'da Kullanımı	119
2.2.2.3. <i>N-s-e'</i> (نَسَا) Kökünün Kur'ân'da Kullanımı	127
2.3. <i>Zeker</i> (ذَكَر) Kelimesinin Filolojik ve Semantik Tahlili.....	131
2.3.1. <i>Z-k-r</i> (ذَكَر) Kökünün Sözlük Anlamları	131
2.3.1.1. Sertlik, Zorluk	131
2.3.1.2. Erkek	133
2.3.1.3. Hatırlama.....	134
2.3.2. <i>Z-k-r</i> (ذَكَر) Kökünün Kur'ân'da Kullanımı	137
2.4. <i>Unṣā</i> (اُنْثَى) Kelimesinin Filolojik ve Semantik Tahlili	144
2.4.1. <i>E-n-ṣ</i> (اُنْثَى) Kökünün Sözlük Anlamları	144
2.4.1.1. Yumuşaklık- Kolaylık.....	144
2.4.1.2. Dişi	146
2.4.2. <i>E-n-ṣ</i> (اُنْثَى) Kökünün Kur'ân'da Kullanımı.....	149
2.5. <i>Ba'l</i> (بَعْل) Kelimesinin Filolojik ve Semantik Tahlili	156
2.5.1. <i>B-a-l</i> (بَعْل) Kökünün Sözlük Anlamları	156

2.5.1.1. Yüksek Yer.....	157
2.5.1.2. Arkadaş- Üstünlük	158
2.5.1.3. Hayret Etmek	160
2.5.2. B-a ‘-l (بَعَلَ) Kökünün Kur’ân’da Kullanımı	161
2.6. <i>İmrae</i> ‘ (امْرَأَة) Kelimesinin Filolojik ve Semantik Tahlili.....	163
2.6.1. M-r-e ‘ (مَرَأً) Kökünün Sözlük Anlamları	163
2.6.1.1. Kişi (Erkek-Kadın).....	163
2.6.1.2. Yemeğin Boğazdan Kolay Geçer Olması	164
2.6.2. M-r-e ‘ (مَرَأً) Kökünün Kur’ân’da Kullanımı	167
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	173
NİSÂ’ SÛRESİNDE ERKEK VE KADINLA İLGİLİ ÂYETLERİN	
TEMATİK TAHLİLİ.....	173
3.1. Yaratılış ve Aile Bağları (<i>Erḥām</i>).....	173
3.1.1. Erkek ve Kadının Tek Nefisten Yaratılışı (Nisā’ 1)	173
3.2. Yetimlerin Hakları ve Malları (<i>Eytām ve Emvāl</i>).....	195
3.2.1. Yetimlerin Mallarının Verilmesi (Nisā’ 2)	196
3.2.2. Yetimler ve Çok Evlilik (Nisā’ 3)	200
3.2.3. Malların İdaresi (Nisā’ 5)	211
3.2.4. Yetimlerin Reşit Olması ve Mallarının Teslimi (Nisā’ 6)	216

3.2.5. Yetim Hakkı Yemekten Korkmak (Nisā' 9).....	221
3.2.6. Yetim Malını Haksız Yere Yemenin Cezası (Nisā' 10)	223
3.3. Miras Hükümleri (<i>Aḥkām-ı Ferā'id</i>)	226
3.3.1. Erkeklerin ve Kadınların Mirastan Pay Alması (Nisā' 7)	226
3.3.2. Miras Taksimi Sırasında Orada Bulunanlara Karşı Muamele (Nisā' 8)..	228
3.3.3. Çocukların ve Anne-babanın Mirastan Payları (Nisā' 11)	230
3.3.4. Eşlerin ve Kardeşlerin Mirastan Payları (Nisā' 12).....	235
3.3.5. <i>Kelālenin</i> Miras Durumu (Nisā' 176).....	240
3.3.6. Allah'ın Sınırları (Hudûdullah) (Nisā' 13-14).....	243
3.3.7. Kadınlara Zorla Mirasçı Olma Yasağı ve Onlarla İyi Geçinme Emri (Nisā' 19).....	245
3.3.8. Erkek ve Kadınların Kazanç ve Hakları (Nisā' 32).....	251
3.3.9. Erkek ve Kadınların Mirasçı Olması (Nisā' 33).....	257
3.3.10. Kadın ve Yetimlerin Miras Hakları (Nisā' 126-127)	259
3.4. Ahlâkî Suçlar ve Cezası	263
3.4.1. Zina Suçu ve Cezası 1 (Nisā' 15)	263
3.4.2. Zina Suçu ve Cezası 2 (Nisā' 16)	266
3.4.3. Tevbe ve <i>İşlâh</i> (Nisā' 17-18).....	269
3.5. Nikâh ve Mehir	270

3.5.1. Mehirin Gönül Hoşluğuyla Verilmesi (Nisā' 4).....	270
3.5.2. Verilen Mehrin Geri Alınmaması (Nisā' 20-21)	275
3.5.3. Nikâh Yasakları 1 (<i>Muḥarramāt</i>) (Nisā' 22).....	280
3.5.4. Nikâh Yasakları 2 (<i>Muḥarramāt</i>) (Nisā' 23).....	282
3.5.5. Helal Nikâh Şartları ve Mehir (Nisā' 24)	289
3.5.6. Cariyelerle Evlenme Şartları (Nisā' 25)	301
3.5.7. Tevbe ve İnsanın Yüklerinin Hafifletilmesi (Nisā' 26-27-28)	308
3.5.8. Allah'ın Merhameti ve Azabı (Nisā' 29-30-31)	309
3.6. Aile Hukuku (Aile İçi Anlaşmazlıklar ve Çözüm Yolları).....	312
3.6.1. Erkeklerin Kadınlar Üzerindeki Sorumlulukları ve Kadınlara Karşı Muamelesi (Nisā' 34).....	312
3.6.2. Karı Koca Arasındaki Anlaşmazlıkların Çözümü (Nisā' 35).....	337
3.6.3. Kadının Kocasının Kötü Davranışlarından Endişe Etmesi ve Uzlaşma Yolları (Nisā' 128)	342
3.6.4. Eşler Arasında Adaletin Sağlanamaması (Nisā' 129)	350
3.6.5. Boşanma Durumunda Allah'ın Lütufu (Nisā' 130).....	355
3.6.6. Allah'ın İhtârı (Nisā' 131-132).....	357
3.7. Bağımsız Konular	360
3.7.1. Kadına Dokunmanın Abdesti Bozup Bozmaması (Nisā' 43).....	360

3.7.2. Cennette Vadedilen Tertemiz Eşler (Nisā' 57).....	362
3.7.3. Çaresiz Erkek, Kadın ve Çocuklar İçin Cihad Emri (Nisā' 75)	364
3.7.4. Çaresiz Erkek, Kadın ve Çocukların Hicret Emrinden Muaf Tutulması (Nisā' 97-100)	366
3.7.5. Müşriklerin İlahlarının Dişi Olduğunu Söylemeleri (Nisā' 117)	368
3.7.6. Mümin Erkek ve Kadınların Mükafatları (Nisā' 124).....	370
SONUÇ	374
KAYNAKÇA.....	384
EKLER	395
EK-1.....	395
EK-2.....	397
EK-3.....	398
EK-4.....	399
EK-5.....	400
EK-6.....	401
EK-7.....	402
ÖZET	404
ABSTRACT	406

KISALTMALAR

b.	: İbn
bt.	: Binti
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
dn.	: Dipnot
ed.	: Editör
H.z.	: Hazreti
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
M.	: Miladî
ö.	: Ölüm
sav	: Şallallāhu ‘aleyhi ve sellem
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfalar
tah.	: Tahkik eden
tsz.	: Tarihsiz
vd.	: Ve diğerleri

TRANSLİTERASYON SİSTEMİ

Arapça	Türkçe	Arapça	Türkçe
ء	’	ض	Ḍ/ḍ
ب	B/b	ط	Ṭ/ṭ
ت	T/t	ظ	Ẓ/ẓ
ث	Ṣ/ṣ	ع	‘
ج	C/c	غ	Ġ/ġ
ح	Ḥ/ḥ	ف	F/f
خ	Ḫ/ḫ	ق	Q/q
د	D/d	ك	K/k
ذ	Ẓ/ẓ	ل	L/l
ر	R/r	م	M/m
ز	Z/z	ن	N/n
س	S/s	ه	H/h
ش	Ş/ş	و	V/v
ص	Ṣ/ṣ	ي	Y/y

Hareke	Kısa	Uzun
<i>fetha</i>	َ e/a	ِ = ā
<i>damme</i>	ُ u	و = ū
<i>kesra</i>	ِ i	ي = ī

ÖNSÖZ

...إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

“...Biz Allah’a aidiz ve nihâyet ona döneceğiz” (2/Bakara:156)

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا
كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا

“Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan;
ikisinden birçok erkek ve kadın (meydana getirip) yayan Rabbinize
karşı gelmekten sakının. Kendisi adına birbirinizden dilekte
bulunduğunuz Allah’a karşı gelmekten ve akrabalık bağlarını
koparmaktan sakının. Şüphesiz Allah üzerinizde bir gözetleyicidir.”
(4/Nisâ’:1)

Allah, her şeyin mutlak yaratıcısı ve varoluşun nihâi kaynağıdır, her şey O’nun
“ol” emriyle varlık kazanır. Allah, varlığın teklikten çıkıp çokluk hâline gelmesini murat
etmiştir. Teklikten çıkan bu çokluk, ilâhi kudret, ilim ve irade doğrultusunda, hikmetli bir
şekilde varlık sahnesinde yerini almıştır. Allah, her bir varlığı, bir gayeye matuf olarak
ve kendine özgü özellikler ile yaratmıştır. Bu yaratılış süreci bir düzen ve ahenk içinde
işlemekte olup evrendeki her bir varlık birbiriyle ilişkilidir. Allah’ın koyduğu doğal
yasalar, evrenin her bir noktasında geçerlidir. Bu yasalardan bir tanesi de varlıkların
çiftler hâlinde yaratılmasıdır. Kur’ân-ı Kerîm’de Yüce Allah “Her şeyi çift yarattık”
buyurmaktadır.¹ Bu ilahî yasa, yer ve gök, gece ve gündüz, sıcak ve soğuk gibi zıtlıkların
ve çiftlerin varlığında kendini gösterir. İyilik ve kötülük gibi kavramsal zıtlıklar da bu

¹ 51/ Zâriyât:49.

düzenin bir parçasıdır. Teklikten başlayan bu ayrılma ve çoğalma âlemde her alanda görülebilir. Örneğin Allah, gök ve yer bitişikken onları birbirinden ayırdığını,² tohumu ve çekirdeği yarıp çatlattığını buyurmaktadır.³

Nisā' sûresinin ilk âyetinde bütünü parçalarında yer alan ve zıtlıkları ve benzerlikleriyle birbirini tamamlayan çiftlerden birinin de erkek ve kadın olduğu ifade edilmektedir. Yüce Allah erkek ve kadını da tek bir özden, *nefs-i vâhideden* yaratmış, onları zevc/çift kılmıştır. Âyette insanların kaynağı teklik olan bu çiftten yayılıp çoğalması *beşse* (بَشَّ) fiiliyle ifade edilmiştir. Âyette yer alan *haleka* (خَلَقَ) fiilinin ise yaratmak, takdir etmek ve oranlamak anlamları vardır. Bu, Allah'ın yaratmasında bir takdir etme ve oranlama olduğunu göstermektedir. Bu takdir etme, sûrenin farklı âyetlerinde *naşib* ve *faql* kelimeleriyle de karşımıza çıkmaktadır. Yüce Allah erkeği ve kadını farklı özelliklerle, farklı faziletlerle yaratmıştır. Bundan dolayı erkeğin ve kadının nasibi, payı, üstünlükleri birbirinden farklıdır. Sûrenin 32. âyetinde şöyle buyrulur:

وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا
اَكْتَسَبْنَ وَسَأَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا

“Allah'ın sizi, birbirinizden üstün kaldığı şeyleri (başkasında olup da sizde olmayanı) hasretle temenni/arzu etmeyin. Erkeklerin de kazandıklarından nasipleri var, kadınların da kazandıklarından nasipleri var. Allah'tan lütfunu isteyin; şüphesiz Allah her şeyi bilmektedir.”

² 21/Enbiyā':30: “Göklerle yer bitişik halde idi de biz onları birbirinden ayırdık (أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا).”

³ 6/En'ām 95: “Tohumu ve çekirdeği yarıp çatlatan şüphesiz Allah'tır (إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَى).”

Âyette, insanın kendine takdir edilenin, Allah tarafından takdir edildiğini unutmaması, Allah'ın kendi lütfundan verdiği şeyler için diğer insanlara haset etmemesi gerektiğine işaret edilmektedir. İnsanın başkasında olana, Allah tarafından başkasına takdir edilene değil, kendine verilen fazilete, üstünlüğe odaklanması gerekir. Allah, birine bir şeyi fazla vermişse diğerine başka bir şeyi fazla vermiştir. Kadın olmak, erkek olmak, yetim olmak, zengin veya fakir olmak sahip olanın elinde değildir. İnsanın kendisine verilenle, ne yapması gerektiğini bulması beklenmektedir. Kişiye ona verilenle ne yaptığı sorulacak, ona verilmeyenden hesaba çekilmeyecektir. Allah verdiğiyle denediği gibi eksik bıraktığıyla da insanı denemektedir. Kadim gelenekte “fakirin malı zenginde zimmetlidir” düsturu yer etmiştir. Sendeki fazla, başka bir yerdeki noksan içindir. Heideggerin söylemiyle “Noksanlık, birbirine ait olanın henüz bir arada olamayışıdır.” İnsanların farklı farklı yaratılmasındaki hikmeti, ilâhî beyân şöyle açıklamaktadır:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَىٰكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ

“Ey insanlar! Şüphesiz biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdar olandır.”⁴

Bu âyete göre ayrılıkların ve farklılıkların sebebi *te ‘āruf* yani birbirini tanımak ve bilmektir. Âyete göre bizi *irfāna* ve *taḳvāya* götüren şey farklılıkların *te ‘āruf* edilmesidir. Nisā’ sûresinin erkek ve kadının yaratılmasının anlatıldığı birinci âyetinin *ittikā* emriyle başlaması ve bu emrin âyette iki kere tekrarlanması da erkek-kadın ve bunlardan çoğalan

⁴ 49/Hucurāt:13.

tüm insanlar konusunda, yaratılan her varlığın Allah'ın olduğu bilinciyle hareket etmemizin istendiğini göstermektedir. İnsanı değerli kılan da budur.

Yukarıdaki âyette söz konusu olan *te'āruf*, erkek ve kadın cihetinden bakıldığında Rûm sûresinde şu şekilde açıklanır:

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً

*“Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir.”*⁵

Bu âyette çokluktan tekliğe, farklılıklardan tevhide giden bir yola işaret edilmektedir. İki zıttın bir araya gelmesi ve sükûna ermesi, aralarında Allah'ın yarattığı sevgi ve merhametle sükûnet oluşması bir teklik, vahdet haline işaret etmektedir. Vahdete giden bu süreç için *zevclerin* birbirini tanıması, *te'āruf* önemli bir adımdır.

Yaratılıştaki *haleka* fiiliyle ifade edilen takdir etme ve oranlama anlamına bakıldığında ve buna yayılma anlamına gelen *beşşe* fiili eklendiğinde âlemin, bir bütünün oranlı bir şekilde dağıtıldığı yer olduğu ve bütünün parçalarının farklı yerlerde olduğu ortaya çıkmaktadır. Öyle ise herkes bir bütünün parçasıdır ve bu parçaları ne kadar birleştirebilirsek, bütüne ve tekliğe o kadar yaklaşabiliriz. Bütünden ayrılarak dağılan her bir parça, aslına dönmek, tamamlanmak, yeniden birleşmek (cem' olmak) ve tekleşmek ister. Kaynağa; Allah'a giden yol da budur. Bu yolda en güzel örnek Peygamber Efendimiz (sav)'dir. O'nun kalbi bütün varlığı ve insanlığı içine sığdıracak bir rahmet kucağıdır. Bir insanın kalbi, sevgi ve merhametle ne kadar çok varlığı ve insanı barındırabilirse Peygamber Efendimiz'in (sav) kalbine o kadar benzeyecektir.

⁵ 30/Rûm:21.

Big Bang (Büyük Patlama) teorisi ile bilimsel olarak evrenin tek bir noktanın patlamasıyla başlayan bir genişleme sürecinde olduğunu ortaya konmuştur. Bu genişlemenin sonsuza kadar devam edip etmeyeceği bilimsel bir tartışma konusudur. Big Crunch (Büyük Çöküş) Teorisi'ne göre, evrenin genişlemesi bir noktada durabilir ve yerini evrenin yeniden büzülmesine bırakabilir. Eğer evrendeki kütle-çekim kuvvetleri genişlemeyi durduracak kadar güçlüyse, evrenin yayılması tersine dönebilir ve evren yavaş yavaş küçülerek başlangıçtaki yoğun ve sıcak tekil duruma geri dönebilir. Bu süreç, evrendeki tüm galaksilerin, yıldızların ve diğer yapıların birbirine yaklaşarak tek bir noktada birleşmesiyle sonuçlanır. Kur'ân-ı Kerîm'deki kıyamet senaryosuna göre güneş dürülecek yıldızlar dökülecek, dağlar sökülecek, gök ve yer yeniden birleşecektir. Bu ilahî ve bilimsel bakış açılarının birleştiği nokta, kaynağı teklik olan bu tekâsür âleminin aslına, kaynağına ve tekliğe dönecek olmasıdır. Her şeyi yayan kudret eli, aynı kudretle dilediği zaman bütün varlığı yeniden cem' edecek, çoğalan nokta'yı yeniden bir ve tek kılacaktır. Yayılma anlamına gelen *beşşen*in sözlük anlamlarından biri de hüzdür. Öyle ise bu yayılıp dağılmada ve merkezden uzaklaşmada bir hüznün hali vardır. İnsan merkeze döndükçe, kendini oyalayıp duran bu çokluk âleminde, tamamlanarak azalıp tekleştikçe bu hüznün sükûna erer.

Nisâ' sûresinde bir bütün olarak önce teklikten çokluğun meydana gelişi daha sonra bu çokluğun tekrar aslına, tekliğe dönüş serencamı görülmektedir. Bu çokluğun bir unsuru olan kadın ve erkeğin çoğalma ve çeşitlenme merhalesinde ortaya çıkan meseleler bu sûrede birçok açıdan karşımıza çıkmaktadır. Kadın ve erkek çokluktan tekliğe doğru olan zorlu yolculukta birbirine göz aydınlığı ve sekine olma gayesiyle yoldaş olmalıdır. Nisâ' sûresi bu yolculuğun merhalelerini anlama konusunda yol gösteren bir rehber gibidir. Beni bu çalışmaya sevk eden, âleme yayılmış ve dağılmış çokluk halimi toparlama, bu dağılmanın oluşturduğu hüznün halini sükûna erdirmeye ve noksanlarımı

tamamlama çabasıdır. Bu “oku”ma, anlama ve bulma gayreti, kaynağa doğru yürümeye çalışırken atmaya gayret sarf ettiğim adımlardan birisidir.

Hayatımdaki âyetleri “oku”maya çalışırken, bana kadim irfan geleneğinin yolunu ve işaretlerini gösteren muhterem hocam Prof. Dr. Ethem Cebecioğlu’na; bana Kur’ân’ı sevdiren, âyetlerin ve kelimelerin sırlı kapısını gönlüme aralayan değerli hocam Hatice Konyalı’ya şükranlarımı ifade ediyorum. Uzun soluklu bu çalışma sürecinde, ilme verdikleri değerle yardımlarını benden esirgemeyen, zorlandığım her anda sığınabileceğim bir merhamet ve güven yuvası olan kıymetli ailem; annem, babam ve kardeşlerime; dualarıyla manevî desteklerini her zaman hissettiğim bütün gönül dostlarıma; ilmî birikimlerinden müstefid olduğum Doç. Dr. Sümeyye Parıldar, Yusuf Türker, Dr. Fatma Betül Özakpınar, Dr. Esmâ Çetin’e, zihnî ve kalbî hezeyanlarımda bana destek olan arkadaşlarım Zehra İslamoğlu, Hilal Söylemez ve Meryem Arı Işıklı’ya; bana her türlü sağlık hizmetini veren Melek Ekinci’ye, resmî sürecin işleyişi noktasında yardımcı olan Dr. Kevser Beyazyüz Sipahioğlu’na ve tezi kendi tezi gibi benimseyen, katkılarını satır satır sunan, maddi ve manevi yardımlarını esirgemeyen, en zor zamanlarımda beni bilgi ve tecrübesiyle ihyâ eden değerli arkadaşım Dr. Ayşenur Erken’e müteşekkirim.

Tez izleme komitesinin saygıdeğer hocaları Prof. Dr. Remziye Ege ve Doç. Dr. Oğuzhan Tan’a şükranlarımı ifade ediyor; şahsiyet ve karakteriyle, çalışma disiplini, iradesi ve azmiyle örnek aldığım, değerli katkılarıyla çalışmama yön veren danışman hocam Doç. Dr. Esra Gözeler’e en kalbî teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu tez çalışması hayatımın dolayısıyla evliliğimin uzun bir aşamasına yayıldı. Bu süreçte sabır, merhamet ve kemâlle beni teskin eden; dağınıklıklarımı, çokluklarımı, *kavvām* duruşuyla toparlayan zevcim Oğuzhan Dinler’e minnettarlığımı; birlikte attığımız her adımın onlar için de bir ilham kaynağı olmasını umduğum birbirinden değerli evlatlarım Meryem, Yusuf ve Elif Nur’a sevgilerimi ifade ediyorum.

Hamd, teŖekkür edebileceğim bu güzel insanları hayatıma yayan (*beŖse*) ve bu tezi alıŖıp bitirmemi *naŖıb* eden, alemlerin Rabbi olan Allah’a mahsustur. O’nun sevgili Rasûlü, insanlığa rahmet olarak gönderilen Hz. Muhammed Mustafa (sav.)’ya, âline, efradına ve ashâbına salât ve selâm olsun.

“Yürümek yeterlidir, davet edilenler yolu bulacaktır”

Zeynep Dinler

Ankara, 2024

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu, Önemi ve Amacı

İnsan, kendi ontolojik varlığını sorgulayan yegâne varlıktır. Varlığının kaynağı, amacı ve nihai sonu nedir? Bu soruları hiç muhakeme etmediğini zanneden bir insan bile, günlük yaşantısının coşkun bir hareketle otomatik olarak aktığı anlarda veya yalnızlığının derin ızdırabını çekerken, zihninin ve gönlünün derinliklerinde değişmez ve sabit olarak bu soruları barındırır. Bütün varlığını kemiren bir endişe veya sığındığı dingin bir liman olarak, bu soruların varlığını sürdürdüğünü hisseder.

İçindeki bu soruların cevabını enfüsteki ve âfâktaki âyetleri okumaya çalışarak arayan bir Müslümanın ilk başvuracağı kaynak yaratıcısının kendisine olan mesajlarını içeren ve “oku” emriyle başlayan Kur’ân’dır. Yüce Allah tarafından insanlığa doğru yolu göstermek, hidâyete ulaştırmak için gönderilen Kur’ân; âyetlerinin tefekkür, tezekkür, teakkul ve tedebbür edilmesi istenen bir kitaptır. Fakat varlığını saran onulmaz sorulara çare olarak Kur’ân’a yönelen insanı bekleyen diğer bir sorun tam da burda baş gösterecektir; Kur’ân’ı anlamak, daha isabetli bir ifadeyle; Kur’ân’ı doğru anlamak. Bu sorunu çözmedeki ilk rehber elbetteki bize bu kutsal bilgiyi ileten, edindiği bilgiyi yaşayarak öğreten ve üsve-i hasene olan Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav)’dir. Kur’ân’ı ilk tefsir eden O’dur ve O’ndan başlayarak günümüze kadar süregelen tefsir geleneği Kur’ân’ı anlamaya ve açıklamaya çalışmıştır.

Tefsir geleneğinin bu gayret ve çabasının modern dönemde bir tezâhürü olarak teşekkül eden son halkalarından biri de akademik olarak yapılan tezlerdir. Biz de bu tezde Kur’ân’ı anlama çabasına sûre özelinde bir konuya odaklanarak katkıda bulunmayı amaçlıyoruz.

Belirlediğimiz sûre, üzerinde yeterince çalışma yapılmadığını tespit ettiğimiz Nisâ’ sûresi olmuştur. Esasen Kur’ân’ın çoğu sûresi onun bir zübdesi, özü ve özeti gibidir ve bu sûre, Kur’ân’ın ana konularını içinde barındırır. Nisâ’ sûresi *ṭivāl-i mufaşşaldan* olması sebebiyle

Kur'ân'ın ana konularının neredeyse tamamını içeren bir sûredir. Öyleki Kur'ân'ın ana konularını tasnif eden eserlerde⁶ bulunan her başlık Nisâ' sûresinin konuları belirlenirken de yazılabilir veya bu başlıkların altına Nisâ' sûresinden bir âyet yerleştirilebilir. Böyle kapsamlı bir sûrenin konulu tefsiri üzerinde çalışmak bir doktora tezinin sınırlarını aşacak mahiyettedir. Bu sebepten daha derinlemesine bir inceleme yapmak için araştırmamızın kapsamını daraltarak Nisâ' sûresinin ana konuları içerisinde özel bir yeri olduğunu düşündüğümüz, “erkek ve kadın” konusunu ele almaya karar verdik.

İslâm'da kadın konusu, uzun yıllardır sadece İslâm dünyasında değil, batı dünyasında da fazlaca araştırılan ve tartışılan bir konudur. Bu yüzden her iki tarafta da konu üzerine yapılmış oldukça fazla çalışma mevcuttur. İslâm dünyasında yapılan çalışmalar, son yüzyılda çoğunlukla batı karşısında kadınının İslâm'daki yerini savunmak şeklinde gerçekleşmek zorunda kalmıştır. Tezimizde henüz bu karşıt söylemle karşılaşılmamış olan ve müfessirlerin savunma söylemine girmediği klasik dönem tefsirleri incelenecektir.

Nisâ' sûresinde kadınla ilgili birçok âyet bulunması nedeniyle kadınla ilgili yapılan çalışmaların çoğunda Nisâ' sûresinden âyetler yer almakta veya Nisâ' sûresinde kadınla ilgili olan tek bir âyet hakkında çalışmalar yapılmaktadır. Bu sebepten literatür incelememizde Nisâ' sûresiyle ilgili olan çalışmaların yanında kadınla ilgili çalışmalara da yer verdik.

Nisâ' sûresiyle bağlantılı şekilde yapıldığını tespit ettiğimiz çalışmaları şu şekilde sıralayabiliriz:

⁶ Örneğin: Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'ân*; Nevzat Yüksel, *Konularına Göre Kur'ân-ı Kerîm Fihristi*; Mehmet Paçacı, *Kur'ân'a Giriş*; Muhsin Demirci, *Kur'ân'ın Ana Konuları*; Hayat Rehberi *Kur'ân-Konulu Tefsir*, ed. Mehmet Paçacı vd.; İlhami Güler ve Ömer Özsoy, *Konularına Göre Kur'an (Sistemik Kur'an Fihristi)*.

1. M. Kâmil Yaşaroğlu, “Nisâ Sûresi,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 33:137-138.
2. Nihat Demirkol, “Sûre-Konulu Tefsir Bağlamında Nisâ Sûresine Genel Bir Bakış,” *Uluslararası İslam ve Kadın Çalıştayı*, (Haziran 2018), 493-509.
3. Hümeysra Mezralı, “Sîret ve Nüzûl Bağlamında Nisâ Sûresinin Tarihlendirilmesi,” (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023).

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Nisâ’ sûresinde yer alan bir âyet veya konu ile ilgili yapılan çalışmaları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Gökmen Kutlutürk, “Erkek ve Kadının Sosyal Statüsü Açısından Nisâ Sûresi 34’üncü Âyetin İncelenmesi,” (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002).
2. Ömer Özsoy, “Çağdaş Kur’ân(lar) Üretimi Üzerine Üzerine ‘Karı Dövme’ Olgusu Bağlamında 4. Nisâ, 34 Örneği-,” *İslâmiyât* 5 (2002): 111-124.
3. Sümeysra Şirin, “Nisâ Sûresi’ndeki Kadın Erkek Eşitliği İle İlgili Hükümler Üzerine Yapılan İctihatlar,” (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008).
4. Musa Yıldırım, “Nisâ Sûresi 3. Âyet Bağlamında Çok Eşlilik Meselesi,” *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslami İlimler Araştırma Vakfı (İSAV)*, (Nisan 2012), 532-546.
5. Gökhan Atmaca, “Müfessirlere Göre Kavvâm Kelimesi -Nisâ Sûresi 34. Âyet Bağlamında-,” *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (2013): 215-231.

6. Saffet Köse, “Kavvâm-İtaat İlişkisi Bağlamında Karı-Koca Münasebetlerine Bakış - Nisâ’ (4), 34. Çerçevesinde Bir Değerlendirme-,” *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (2015): 85-121.
7. Abdülkerim Seber “Kadına Şiddet Bağlamında Nisâ Sûresi 34-35. Âyetlerinde Geçen Kavramların Siyak-Sibak Açısından Değerlendirilmesi,” *Kadın ve Aile Sorunları Sempozyumu*, ed. Şemsettin Kırış (Konya: Hakari Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2015) 110-127.
8. Rifat Uslu, “Nisâ Sûresi 34. Âyeti Çerçevesinde İslam Hukukunda “Nuşûz” Kavramına Bir Yaklaşım,” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/47 (2016): 1133-1141.
9. Zeynel Abidin Aydın, “Nisâ Sûresinin 34. Âyeti Bağlamında Evlilik Hayatında Kadının Geçimsizliği Durumunda Uygulanacak Çözümlerden “Darb”a Dair,” *Turkish Studies: Türkoloji Araştırmaları* 12/27 (2017): 87-100.
10. Osman Kaya, “Nisâ Sûresi 34. Âyet Bağlamında Kur’ân ve Sünnete Göre Kadın Erkek Eşitliği ve Kadınların Dövülmesi Meselesi,” *Route Educational and Social Science Journal* 4/6 (2017): 324-346.
11. Ömer Zahid Aslan, “Nisâ Sûresi 105-115 Âyetlerin İslâm Hukuku Açısından Yorumu,” (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019).
12. Ali Akpınar, “Aile İçi Sorunların Çözümünde Kur’ânî Yöntem (Nisâ Sûresi 34. Âyet Bağlamında),” *İlahiyat Akademi Dergisi* 11 (2020): 1-18.
13. İrfan Çakıcı, “Kur’ân’ın Kur’ân’la Tefsiri Bağlamında Nisâ Sûresi 34. Âyetin Tahlil ve Değerlendirmesi,” *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (2020): 38-67.

14. Gülfer Dayı, İmâm Mâtürîdî'nin Te'vîlâtü'l-Kur'ân Adlı Eseri Bağlamında Nisâ Sûresi 26-27-28. Âyetlere Göre İrâde Hürriyeti," (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hakkari Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2022).
15. Asuman Turgut, "Kur'ân'a Göre Komşuluk İlişkileri (Nisâ Sûresi 36. Âyet Bağlamında Sosyo-Psikolojik Bir Yaklaşım)," (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023).

Kadın konusunda yapılan çalışmaları ise tespit edebildiğimiz kadarıyla şu şekilde listeleyebiliriz:

1. Salih Akdemir, "Tarih Boyunca ve Kur'ân-ı Kerîm'de Kadın," *İslami Araştırmalar* 5/4 (1991): 260-270.
2. İlhami Güler, "Kur'ân'da Kadın Erkek Eşitsizliğin Temelleri," *İslâmî Araştırmalar* 10/4 (1997): 296-303.
3. Mehmed Said Hatipoğlu, "Kadına Dînin Verdiğini Fazla Bulanlar," *İslâmiyât* III/2 (2000): 7-13.
4. Hidâyet Şefkatli Tuksal, *Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri* (Ankara: Kitabiyat, 2000).
5. Mûsâ Carullah, *Hatun*, haz. Mehmet Görmez (Ankara: Kitabiyat, 2001).
6. Amina Wedûd, *Kur'ân ve Kadın*, çev. Nazife Şişman (İstanbul: İz Yayıncılık, 2005).
7. Hafsa Fidan, *Kur'an'da Kadın İmgesi* (Ankara: Vadi Yayınları, 2006).
8. Abdülkerim Osman Güner, "İslam Düşüncesinde Kadına Yönelik Şiddet Söylemine Bir Bakış," *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23 (2007): 51-62.
9. Talip Özdeş, "İslâm Açısından Kadının Konumu ve Kadına Yönelik Şiddetin Değerlendirilmesi," *Eskiye* 12 (Mart 2009): 68-76.

10. Züleyha Birinci, “Kadın Konusunda İslâm’a Yöneltilen Eleştirilerin Tahlîli,” (Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014).
11. İsa Akalın, “‘Erkeğe Karısını Niçin Dövdüğü Sorulmaz’ Rivâyetinin Merfû Hadis-Mevkûf Hadis İltibası Açısından Tahlili,” *SBARD* 13/26 (2015): 143-159.
12. Musa Çetin, “Kadını Darp Meselesinin Çözümünde Hz. Peygamber’in Yaklaşımı,” *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (2015): 253-280.
13. Mehmet Nurullah Aktaş, “Kur’ân’da Kadının Kavramsal İfadesi,” *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/13 (Nisan 2016): 7-28.
14. Hüseyin Çelik, “İslâm’da Kadın, Aile ve Aile Sorunları,” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11/59 (2018): 1296-1307.
15. Ayşe Betül Oruç, “Klasik ve Modern Dönem Tefsir Kaynaklarında Kadın Algısı,” (Ankara: Nobel Yayın, 2020).
16. Esmâ Güneş, “Kur’ân’da Kadımla İlgili Kelimelerin Semantik Tahlil,” (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021).
17. Vildan Sali Duman, “Fukahânın Kadın Tasavvurunun İctihâdî Hükümlere Yansıması,” (Yayınlanmamış doktora tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022).
18. Saadet Altay - Ahmet Erkol, “Patriarkal Kültürde Dini Referanslarla Kadın Kimliğinin Oluşturulması ve Olumsuz Kadın Fıtratına Dair Söyleme Eleştirisi,” *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (Aralık 2022), 137-157.

2. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları

Tezimizde geleneksel bir yöntem olan *mevḍî* ‘î tefsirle daha modern olarak kabul edilen *mevḍū* ‘î tefsiri bir araya getirerek Nisâ’ sûresi özelinde erkek ve kadın konusunu ele almaya çalışacağız. Esasında konulu tefsir isim olarak yeni olmakla birlikte muhteva açısından yeni

değildir. Müfessirlerin ilk dönemlerden itibaren bu yöntemi tefsirlerinde kullandıkları söylenebilir.⁷ Demirci, konulu tefsirin tarihi seyrinin Hz. Peygamber'e (sav) kadar gittiğini ve Kur'an'ı Kur'an'la tefsir ettiğine dair rivâyetlerin aslında bir konulu tefsir örneği olduğunu ifade etmektedir.⁸ Muhsin Demirci, konulu tefsirin Kur'an tefsirleri içerisinde en önemli yöntem olduğunu söyleyerek önemi ve faydalarını şu şekilde sıralamaktadır:

- 1) Bir konuda araştırma yapmanın en önemli adımı o konu hakkında gerekli verileri bir araya getirmektir. Bu en iyi şekliyle konulu tefsir metodunda uygulanır.
- 2) Toplumda oluşan farklı konularla ilgili problemlere yanıt vermek için konulu tefsirle ilgilenmiş olmak sağlam bir zemin oluşturur.
- 3) Bir konuda rehberlik edinmek için Kur'an'a yönelen kişilerin konuyu tam olarak anlamak, bütüncül bakmak için bütün Kur'anı açıklamasıyla birlikte okuması gerekmektedir. Bu ise oldukça zordur ve pratik değildir. İlgili konuyla alakalı olarak yapılan konulu tefsiri, çalışmayı okuması çok daha kolay ve faydalıdır.
- 4) Konulu tefsir metodu çağımız insanına Kur'an'ın mesajını ulaştırmanın en güvenilir ve pratik yoludur.⁹

Konulu tefsir metodu “Belli bir konu hakkında, Kur'an'ın muhtelif yerlerinde geçen âyetleri toplayıp onları birbirine bağlayarak, ele alınan konuyu, bütünüyle, derinlemesine ve sistemli bir şekilde ortaya koymayı hedef alan yeni bir tefsir metodu” şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁰ Biz bu tanıma “Kur'an” kelimesi yerine “Nisâ' sûresi” ifadesini koyarak

⁷ Mehmet Akif Koç, *Kur'an İlimleri ve Tefsir Tarihi*, 251.

⁸ Muhsin Demirci, *Tefsir Tarihi*, 200-201.

⁹ Muhsin, Demirci, *Tefsir Tarihi*, 208-211.

¹⁰ Mevlüt Güngör, “Tefsirde Konulu Tefsir Metodu,” 54.

konulu tefsirin bir çeşidi olan “sûre çerçeveli konulu tefsir metodu”nu uygulayacağız.¹¹ Nisâ’ sûresinin içinde erkek ve kadın olgusunun ve bu konuyla ilgili âyetlerin tahlilini yaptığımız çalışma, sûre çerçeveli konulu tefsir metodunun bir alt başlığı olan “sûrenin tek bir konusunun tefsiri” bölümünde yer alacaktır.

Böylece Mevlüt Güngör’ün tanımıyla erkek ve kadın hakkında, Nisâ’ sûresinin muhtelif yerlerinde geçen âyetleri toplayıp onları birbirine bağlayarak, ele alınan konuyu bütünüyle, derinlemesine ve sistemli bir şekilde ortaya koyarak, bu âyetlerin klasik dönem tefsirlerinde nasıl anlaşıldığını tespit etmeyi amaçlıyoruz.

Konulu tefsir klasik tefsirin Kur’ân’ın doğru anlaşılmasında yeterli olmadığı düşüncesinin doğurduğu bir tefsir anlayışıdır.¹² Fakat klasik tefsir geleneğinde âyetlerin sûre içerisindeki sıralanışının *tevkiî* olduğu kabul edildiği halde, konulu tefsirde Kur’ân metninin esas tertîbinden farklı bir şekilde ele alınması tartışılan bir yöntem olmuştur.¹³ Çalışmamızın bir sûre çerçevesinde olması, öncelikle sûrenin tamamının değerlendirilmesi ve seçilen konuyla ilgili âyetlerin sûre içindeki bağlamıyla ele alınacak olması, çalışmanın konulu tefsirin yöntemiyle ilgili yapılan bu eleştiriden mümkün mertebe azade olmasını sağlayacaktır.

Bu konuyu çalışırken yöntem ve sistem belirlemek açısından konulu tefsirin uygulayıcıları olan müelliflerin eserlerinden ve bu metodu açıklayan yazılardan istifade ettik.¹⁴

¹¹ Mustafa Müslim, *Mebâhis fi’t-Tefsîri’l-Mevzûi, Kur’ân Çalışmalarında Yöntem-Konulu Tefsire Metodik Bir Yaklaşım*, 54; Demirci, *Konulu Tefsir’e Giriş*, 104-105.

¹² Esra Gözeler, “Konulu Tefsir,” 1:232.

¹³ Esra Gözeler, “Konulu Tefsir,” 1:243.

¹⁴ Mustafa Müslim, *Kur’ân Çalışmalarında Yöntem*; Muhammed Gazali, *Kur’ân-ı Kerîm’in Konulu Tefsiri*; Mahmut Şeltût, *Kur’ân’a Doğru*; Şahin Güven, *Çağdaş Tefsir*

Bu tez çalışması üç ana bölümden oluşmaktadır. Her bölümde belirli konular ele alınarak Nisâ' sûresi özelinde erkek ve kadın konusunun derinlemesine incelenmesi hedeflenmiştir.

Tezimizin ilk bölümünde sûrenin genel özellikleri hakkında bilgi verdikten sonra onun tematik yapısını ortaya koymaya çalıştık. Öncelikle sûrenin tertîbindeki konu örüntüsünü tespit ettik. Aynı zamanda sûrenin temel konularını belirleyerek başlıklar haline getirdik. Daha sonra sûrenin belirlediğimiz tematik yapısı içerisinde kadın ve erkek konusunun yerini tespit ederek önemini vurguladık. Bu konuyla ilgili temel âyetlerin ekseriyetinin Nisâ' sûresinde yer aldığını saptadık. Sûrenin isminden başlayarak son âyetine kadar bütün damarlarına işleyen bu konunun sûre içindeki serencamını gün yüzüne çıkarmaya çalıştık.

Tezimizin ikinci bölümünde sûrede seçtiğimiz konunun erkek ve kadın anlamına gelen kelimelerin semantik ve tematik tahlili olmasından dolayı bu kavramları ifade eden kelimeleri belirleyerek, onların filolojik ve semantik tahlilini gerçekleştirdik. Klasik dönem sözlüklerde kelimelere verilen anlamları ve bu anlamlar arasındaki ilişkileri göstermeye çalıştık. Her bir kelimenin farklı formlarının Nisâ' sûresinde ve Kur'ân'daki kullanımlarını tespit ettik. Bu analizler sayesinde, sûrede ve Kur'ân'da erkek ve kadın kavramlarının nasıl ele alındığı ve bu kavramların anlam dünyasının nasıl şekillendiğini ortaya koymayı hedefledik.

Kelime anlamlarının tahlili sırasında temel anlamdan uzaklaşmamak için erken dönem sözlüklerinden faydalandık. Sonraki dönem sözlüklerde kelimenin kazandığı yeni anlamlar üzerinde durmadık. Amacımız nüzûl döneminde Hz. Peygamber (sav) ve sahabenin bu kelimeleri duyduklarında zihinlerinde beliren manayı kavramaya çalışmak oldu. Bu yüzden o

dönemde kelimenin hangi kalıplarda ve yapıda kullanıldığını tespit etmeye çalıştık.

Araştırmamızda klasik dönemle sınırlandığımız sözlük kaynakları şu şekildedir:

El-Ḥalīl b. Aḥmed, *Kitābu 'l- 'Ayn* (ö.170/787)

El-Ezherī, *Tehzību 'l-Luġa* (ö.370/981)

El-Cevherī, *eş-Şıḥāḥ* (ö.393/1003)

İbn Fāris, *Mu 'cemu Meḳāyisi 'l-Luġa* (ö.395/1005)

Er-Rāġib el-İşfehānī, *el-Mufredāt fī Ġarībi 'l-Ḳur 'ān* (ö.502/1109)

Ez-Zemaḥşerī, *Esāsu 'l Belāġa* (ö.538/1144)

Son bölümde sûrede erkek ve kadınla ilgili âyetlerin tematik tahlilini yaptık. Yeri geldiğinde semantik analizlere başvurduk. Bu bölümde, sûrede erkek ve kadın arasındaki ilişkiler, kadın ve erkeğin toplumsal rolleri, hak ve sorumlulukları gibi konular tematik olarak incelendi. Erkek ve kadının yaratılışı, *taḳvā*, *eytām* ve *emvāl*, zina, tevbe ve *ıslāḥ*, boşanma ve mehir gibi ana temalar üzerinden sûreye dair detaylı bir analiz yapıldı. Bu analizler, Nisā' sûresinin erkek ve kadın konusundaki mesajlarını daha derinlemesine anlamamızı sağladı.

Bu bölümler aracılığıyla, Nisā' sûresi özelinde erkek ve kadın konusunun Kur'ân'da nasıl ele alındığını anlamayı ve bu konunun klasik dönem tefsir geleneğindeki yansımalarını incelemeyi amaçladık. Bu sayede hem tefsir literatürüne katkı sağlamayı hem de modern dönemdeki tartışmalara Kur'ân perspektifinden bir bakış açısı sunmayı hedefledik.

Bu çalışmanın temel amacı, âyetlerin 1400 yıllık süreçte nasıl anlaşıldığını ve tefsir edildiğini tespit etmek olmadığı için, araştırma kapsamımızı klasik dönem tefsir kaynakları ile sınırlandırmış bulunmaktayız. Çoğunlukla klasik dönem tefsirlerine odaklanmamızın sebebi, Kur'ân'ın orijinal anlamını ve mesajını mümkün olduğunca doğru bir şekilde kavrayabilmektir. Bu bağlamda, klasik dönem müfessirlerinin yaklaşımları ve yorumları esas alınarak Kur'ân'ın kastettiği anlamı tespit etmeye çalıştık. Ancak, araştırma sürecinde ihtiyaç duyulduğunda geç dönem ve çağdaş dönem tefsir kaynaklarına da müracaat ederek, konunun farklı

perspektiflerden ele alınmasını ve zenginleştirilmesini sağladık. Bu yaklaşım, tefsir literatüründe mevcut olan çeşitli yorumları dikkate alarak, âyetlerin anlamını daha geniş bir çerçevede değerlendirme imkânı sunmaktadır.

Çalışmamızda başvurduğumuz temel tefsir kaynakları aşağıda sunulmuştur:

Muḳātil b. Suleymān, *et- Tefsīr* (ö.150/767)

Eṭ-Ṭaberī, *Cāmi ‘u ‘l-Beyān* (ö.310/923)

El-Māturīdī, *Te ‘vīlātu ‘l-Ḳur ‘ān* (ö.333/945)

Ez-Zemaḥşerī, *el-Keşşāf* (ö.538/1144)

Er-Rāzī, *Mefātīḥu ‘l-Ġayb* (ö.606/1210)

El-Ḳurṭubī, *el-Cāmi ‘* (ö.671/1273)

İbn Keşīr, *Tefsīru ‘l-Ḳur ‘āni ‘l- ‘Azīm* (ö.774/1373)

Araştırmamızda kullanılan kaynakların çeşitliliği, tezin bilimsel geçerliliğini artırmayı hedeflemektedir. Bu kaynaklar, çalışmamızın teorik çerçevesini oluştururken, filolojik ve semantik analizler de konunun derinlemesine incelenmesini sağlamıştır.

Çalışmamız sırasında özellikle konunun güncel ve yoruma açık olmasından dolayı “tefsirin kural koyucu bir karaktere sahip olmadığı, onun yorumsal işlevinin sadece Kur’ân metnini açıklamak olduğu; özellikle fıkıhla ilgili âyetlerde pratik sonuçlar olan hüküm üretme görevinin tefsire değil, fıkha ait olduğu ilkesini”¹⁵ benimsedik. Sûre ve konu incelememizde betimsel analiz yaparak, deskriptif bir yöntem uygulamayı amaçladık. Bu yöntem, Kur’ân âyetlerinin içeriğini daha ayrıntılı ve sistematik bir şekilde analiz etmemizi sağlayacaktır. Ayrıca, âyetlerin bağlamını ve metinsel ilişkilerini göz önünde bulundurarak, metnin derinlemesine anlaşılmasına katkıda bulunmayı amaçlıyoruz. Bu yaklaşım sayesinde, Kur’ân’ın mesajlarını ve temalarını daha net bir şekilde ortaya koyarak, sûrenin ve konunun

¹⁵ Mehmet Paçacı, “Çağdaş Dönemde Kur’ân’a ve Tefsire ne oldu?,” 63.

içerik ve anlamlarını detaylı bir biçimde değerlendirebileceğiz. Bu bağlamda, betimsel analiz, araştırmamızın temel yöntemlerinden biri olacak ve tefsir literatüründe sağlam bir metodolojik zemin oluşturacaktır.

Âyetlerin mealini verirken Türkiye Diyanet Vakfının yayınladığı Kur'ân mealine müracaat ettik. İhtiyaç duyduğumuz yerlerde diğer meal-tefsirlere¹⁶ de başvurarak kendi tasarrufumuzu kullandık.

¹⁶ Abdulkadir Şener, Cemal Sofuoğlu ve Mustafa Yıldırım, *Yüce Kur'ân ve Açıklamalı - Yorumlu Meali*; Hasan Elik ve Muhammed Coşkun, *Tevhit Mesajı: Özlü Kur'ân Tefsiri*; Talat Koçyiğit, *Kur'ân-ı Kerîm Meal ve Tefsiri*; Hayreddin Karaman ve diğerleri, *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*; Mehmet Akif Ersoy, *Kur'ân Meali*.

BİRİNCİ BÖLÜM

NİSÂ' SÛRESİNİN TEMATİK YAPISI

1.1. Nisâ' Sûresi Hakkında Genel Bilgiler

Bu bölümde, Nisâ' sûresinin temel özellikleri ve yapısı detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Bu bağlamda sûrenin adı ve bu adın sûrenin içeriği ile olan ilişkisi, sûrenin tertîb ve nüzûl sırası ve farklı kaynaklardaki sıralamaları karşılaştırılmaktadır. Sûrenin faziletine dair rivâyetler, hadisler ve sahabe yorumları incelenmektedir. Ayrıca, Nisâ' sûresinin önceki ve sonraki sûrelerle olan münasebeti analiz edilerek bu münasebetlerin içerik bağlamında nasıl bir bütünlük sağladığı tartışılmaktadır. Son olarak, sûrenin konuları tasnif edilerek her bir bölümün içeriği detaylandırılmaktadır. Bu bilgiler ışığında, Nisâ' sûresinin tematik yapısı kapsamlı bir şekilde ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

1.1.1. Sûrenin İsmi

Nisâ' sûresi, adını “kadınlar” anlamına gelen *en-nisâ'* (النِّسَاء) kelimesinden almaktadır. Bu isim, sûrede kadınlarla ilgili pek çok hükmün bulunmasından kaynaklanmaktadır. Kur'ân'ın hiçbir sûresinde Nisâ' sûresindeki kadar kadınlarla ilgili hüküm yer almamaktadır.¹⁷ Kur'ân'da *nisâ'* kelimesinin en fazla geçtiği sûre olan Nisâ' sûresi, kadınların haklarının beyan edildiği, onların sosyal ve hukuki statülerinin belirlendiği bir sûre olarak ön plana çıkmaktadır. Bu sûrenin, kadınların hiçbir hakka sahip olmadığı câhilî bir dönemde nazil olması ve “kadınlar” anlamına gelen bir isme sahip olması onun önemini daha da artırmaktadır.

Nisâ' sûresi, “*Sûratu'n-Nisâ' eş-şuğrâ*” olarak da bilinen Talâk sûresinden ayrılabilmesi için bazen “*Sûratu'n-Nisâ' el-kubrâ*” olarak da anılmaktadır.¹⁸ Ancak Suyûti, *el-İtkân* adlı

¹⁷ Celâleddin es-Suyûti, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, 1:197.

¹⁸ Şeltût, *Kur'ân'a Doğru*, 65.

eserinde birden fazla ismi olan sûreleri ve isimleri sayarken Nisâ' sûresine yer vermemiştir. Bu durum, Nisâ' sûresinin genellikle tek bir isimle tanındığını göstermektedir.¹⁹

Nisâ' sûresi, Kur'ân'ın en uzun yedi sûresi arasında yer almakta ve “*seb‘u‘t-tivāl*” olarak adlandırılan bu gruba dâhil edilmektedir.²⁰ Bu grup, Kur'ân'ın en uzun sûrelerini içermektedir. Nisâ' sûresi, Bakara sûresinden sonra Kur'ân'ın en uzun sûresi olup toplam 176 âyetten oluşmaktadır. Sûrenin uzunluğu ve içerdiği hükümler, onun İslâm hukukunun, sosyal düzenin ve ahlâkî ilkelerin temel taşlarını oluşturduğunu göstermektedir.

Nisâ' sûresi hem ismiyle hem de içeriğiyle, İslâm tarihinde ve Müslümanların hayatında önemli bir yer tutmaktadır. Kadınların haklarının korunması, yetimlerin ve zayıfların haklarının savunulması gibi konulara geniş yer verilmesi, bu sûrenin toplumsal adalet ve hukuk düzeni açısından ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

1.1.2. Sûrenin Tertîb ve Nüzûl Sırası

Nisâ' sûresi, Kur'ân'ın tertip sırasına göre 4. sırada, Ubeyy b. Ka'b (ö.33/654) mushafında 3. sırada ve İbn Mes'ûd (ö.32/652) mushafında ise 2. sırada yer almaktadır.²¹

Mustafa Müslim, âlimlerin çoğunluğunun sûrelerin tertîbinin tevkîfî olduğunu kabul ettiklerini ve bu konuda çeşitli deliller öne sürdüklerini ifade eder. Bu delillerden biri, Ridde savaşlarının ardından Hz. Ömer'in, Hz. Ebû Bekir'den Kur'ân'ın toplanmasını talep ettiği vakitte yaşanan tereddüttür. Hz. Ebû Bekir ve Zeyd b. Sâbit'in (ö.45/665) her ikisi de “Rasûlullah'ın yapmadığı bir şeyi ben nasıl yaparım” diyerek tereddüt etmişlerdir. Bu durum,

¹⁹ Suyûfî, *el-İtkân*, 1:187-197.

²⁰ Bu sûreler; Bakara, Nisâ', Âlu 'İmrân, A'râf, En'âm, Mâ'ide ve Yûnus sûreleridir.

²¹ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 84.

sahabenin konunun önemine dair hassasiyetini yansıtır ve Hz. Osman'ın mushafının tertûbinin kabul edilmesinin, bu mushafın Rasûlullah'ın tevkîfî ile düzenlendiğinin bilindiğini gösterir.²²

İslâm geleneğinde genel kabul gören tertûbe göre Nisâ' sûresi kronolojik olarak 92. sıradadır.²³ İbn 'Abbâs'a (ö.68/688) dayanan ve İbnu'd-Đurays'ın naklettiği listede de Nisâ' sûresi 92. sırada yer alır.²⁴ İbn 'Abbâs'ın öğrencilerinden Ebû Şâlih'in listesine göre 88. sıradadır. Medenî sûrelerin nüzûl sırasının nakledildiği klasik listeler içerisinde sadece bu listede Nisâ' sûresi Mümtehine ile Zilzâl sûreleri arasında değildir. Bu sıralamada Nisâ' sûresi Fetih sûresiyle Hac sûresi arasında yer almaktadır.²⁵ Suyûtî'nin Câbir b. Zeyd'den (ö.93/711-12) naklettiği listede Nisâ' sûresi bulunmuyorken,²⁶ Yezid en-Nahvî tarihiyle naklettiği listede 90. sıradadır.²⁷ Zerkeşî'nin (ö.794/1392) tertûbinde sûre 91. sırada yer alır.²⁸

Batılı araştırmacılar içerisinde sûreleri kronolojik olarak sıralayan Gustaw Weil'in (ö.1889) listesinde Nisâ' sûresi 97. sıradayken²⁹, Theodor Nöldeke'nin (ö.1930), listesinde 100. sıradadır.³⁰ Régis Blachère (ö.1973), sûrenin tertip sırasını en geç zamana yerleştiren araştırmacıdır. Onun kronolojik sıralamasında sûre 102. sıradadır.³¹ Montgomery Watt (ö.

²² Mustafa Müslim, *Kur'ân Çalışmalarında Yöntem*, 124-126.

²³ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 87.

²⁴ Esra Gözeler, *Kur'an Ayetlerinin Tarihlendirilmesi*, 61.

²⁵ Gözeler, *Kur'an Ayetlerinin Tarihlendirilmesi*, 65.

²⁶ Gözeler, *Kur'an Ayetlerinin Tarihlendirilmesi*, 79.

²⁷ Gözeler, *Kur'an Ayetlerinin Tarihlendirilmesi*, 82.

²⁸ Zerkeşî, *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Ğur'ân*, 1: 194

²⁹ Gustav Weil, *Historisch-kritische Einleitung in den Koran*, 62.

³⁰ Theodor Nöldeke, *Geschichte des Qorâns*, 125.

³¹ Régis Blachère, *Le Coran*, 729.

2006) sûrenin kronolojisi ile ilgili açıklama yaparken çoğunluğunun Uhud savaşı ile Medine muhasarası arasında inzal olduğunu fakat Yahudilerle ilgili âyetlerin Uhud savaşından önce vahy olduğunu söylemektedir.³² Hudeybiye antlaşması ile Tebük gazvesi arasında nazil olduğu da söylenmektedir.³³ Sûrenin nüzûlü, diğer uzun sûrelerde olduğu gibi geniş bir zaman aralığına yayılmaktadır. Bu aralık, teyemmüm âyeti olarak bilinen 43. âyet ve Kur'ân'ın son inen hüküm âyeti olarak kabul edilen 176. âyet gibi âyetlerin sebep-i nüzûlune bakılarak en erken hicri 3. yılın sonundan başlayıp, en geç hicri 10. yıla kadar devam etmektedir.³⁴

Sûrenin kronolojik sıralamasıyla ilgili verilen bilgileri şu şekilde özetleyebiliriz:

Kaynak	Nüzûl Sırası
Hiz. Osman	92
İbn 'Abbâs - İbnu'd-Đurays	92
İbn 'Abbâs - Ebû Şâlih	88
Suyûti - Yezid en-Nahvî	90
Zerkeşî	91
Gustav Weil	97
Theodor Nöldeke	100
Régis Blachère	102

Nisâ' sûresi klasik tefsir kaynaklarında ihtilafsız olarak Medenî³⁵ kabul edilmekle birlikte, Kurtubî, 58. âyetin Mekke'nin fetih günü Osman b. Talha el- Hâcebî hakkında inzal

³² William Montgomery Watt, *Companion to the Qur'an*, 61.

³³ Koçyiğit, *Kur'ân-ı Kerîm Meal ve Tefsiri*, 2:9.

³⁴ Zeki Duman, *Beyânu'l-Hak*, 3:213.

³⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 6:339.

olduğunu kaydetmiştir. Nahhās, sûrenin Mekkî olduğunu, Nakkāş Mekke'den Medine'ye hicret sırasında nazil olduğunu bildirmiştir.³⁶

Sûrenin “Ey insanlar!” hitabıyla başlamasından dolayı ‘Alkame ve bazıları Mekkî olduğunu söylemiştir. Sûrenin baş kısmının Mekkî, hicretten sonra inen kısımlarının Medenî olduğunu söyleyenler de olmuştur. Kırtubî sûrenin hükümleri incelendiğinde onun Medenî olduğundan şüphe edilmeyeceğini, “Ey insanlar!” hitabıyla başlamasının Mekkî olmasını zorunlu kılmadığını, Bakara sûresinin 21. ve 168. âyetlerinde de bu hitabın yer aldığını söyler.³⁷

Sûrenin 58. âyetinin Mekkî olduğu konusunda görüş birliği vardır. Suyûtî, Nahhās'ın Nisâ' sûresinin 58. âyetinin Mekkî olmasından dolayı sûrenin Mekke'de nazil olduğunu söylemesine “Âyetlerinin büyük bir kısmı Medine'de inen uzun bir sûrenin, bir veya birkaç âyetinin Mekke'de inmesi, onun Mekkî olmasını gerektirmez” diyerek karşı çıkar. Buhârî'nin Hz. ‘Âişe’den rivâyet ettiği “Bakara ve Nisâ’ sûreleri, Rasûlullah’la evlendikten sonra nâzil olmuştur.” sözünü delil olarak getirir.³⁸ İttifakla kabul edildiği üzere Hz. ‘Âişe, Hz. Peygamber (sav) ile hicretten sonra evlenmiştir. Suyûtî, sûrenin, bir rivâyete göre hicret sırasında inzal olduğunun söylendiğini kaydeder.³⁹

Yukarıdaki bilgiler değerlendirildiğinde, Nisâ' sûresinin tertîb ve nüzûl sırasına ilişkin farklı görüşlerin olduğunu görülmektedir. İslâm âlimleri arasında sûrenin tertîb sırasının Hz. Osman döneminde kabul edilen şekliyle dördüncü sırada olduğu konusunda genel bir mutabakat bulunmaktadır. Ancak, nüzûl sırasıyla ilgili hem İslâm âlimleri arasında hem de Batılı araştırmacılar arasında görüş ayrılıkları mevcuttur. Bu farklılıklar, sûrenin nüzûlünün

³⁶ Kırtubî, *el-Câmi ‘ li-Âhkâmi’ l-Kur’ân*, 6:5.

³⁷ Kırtubî, *el-Câmi ‘*, 6:5.

³⁸ Benzer bir rivâyet, delil olarak Kırtubî tarafından da sunulmaktadır. (Kırtubî, *el-Câmi ‘*, 6:5).

³⁹ Suyûtî, *el-İtkân*, 1:47.

geniş bir zaman dilimine yayılmasından ve farklı dönemlerde inen âyetlerinin olmasından kaynaklanmaktadır.

1.1.3. Sûrenin Fazileti

Suyûṭî'nin tefsirinde sûrenin fazileti ile ilgili olarak naklettiği rivâyetler şu şekildedir:

- Hâkim ve Beyhaḳî, Hz. 'Âişe'nin Hz. Peygamber'in (sav) "*Seb 'u't-tıvâli iyi bilen kimse âlimdir.*" buyurduğunu nakletmiştir.
- Hz. Peygamber (sav) "*Tevrat yerine bana yedi uzun sûre (seb 'u't-tıvâl) verildi.*" buyurmuştur.
- Aḥmed, Huzeyfe'den şöyle bildirir: "Bir gece Rasullullah'la namaz kıldım. Yedi uzun sûreyi yedi rekâtta okudu." 'Abdurrezzâḳ'tan gelen başka bir rivâyette Efendimiz'in gece kıldığı bir namazın bir rekâtında yedi uzun sûreyi okuduğu yer almıştır. Hz. Peygamber'in (sav) gece kıldığı namazlarda bu sûreyi okuduğuna dair farklı rivâyetler de mevcuttur.⁴⁰
- İbn Mes'ûd'un şöyle dediği rivâyet edilir: "Nisâ' sûresinde beş âyet vardır ki dünya ve dünyadaki her şeyin benim olması, beni bu âyetler kadar sevindirmezdi."⁴¹ Bahsedilen âyetler şunlardır:

Nisâ' 31: "Eğer size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi değerli bir yere koyarız."

Nisâ' 40: "Şüphesiz Allah (hiç kimseye) zerre kadar zulüm etmez. (Yapılan) çok küçük bir iyilik de olsa onun sevabını kat kat arttırır ve kendi katından büyük bir mükâfat verir."

⁴⁰ Suyûṭî, *ed-Durru'l-Menşûr fi't-Tefsîri'l-Me'sûr*, 2:422.

⁴¹ Ṭaberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 6: 660; İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Ḳur'ânî'l-'Azîm*, 3:332.

Nisā' 48: “Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışında kalan (günah) ları ise dilediği kimseler için bağışlar. Allah'a şirk koşan kimse, şüphesiz büyük bir günah işleyerek iftira etmiş olur.”

Nisā' 64: “Biz her peygamberi sırf, Allah'ın izni ile itaat edilmek üzere gönderdik. Eğer onlar kendilerine zulmettikleri zaman sana gelseler de Allah'tan günahlarının bağışlamasını dileseler ve Peygamber de onlara bağışlama dileseydi, elbette Allah'ı tevbeleri çok kabul edici ve çok merhametli bulacaklardı.”

Nisā' 110: “Kim bir kötülük yapar, yahut kendine zulmeder, sonra da Allah'tan bağışlama dilerse, Allah'ı çok bağışlayıcı ve çok merhamet edici bulur.”

- İbn 'Abbās “Nisā' sûresinde bulunan sekiz âyet, bu ümmet için güneşin üzerine doğup battığı her şeyden daha hayırlıdır.” Dedikten sonra yukarıda geçen beş âyetle birlikte aşağıda yazılan âyetleri de zikreder:⁴²

Nisā' 26: “Allah, size (hükümlerini) açıklamak, size, sizden öncekilerin yollarını göstermek ve tevbelerinizi kabul etmek istiyor. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”

Nisā' 27: “Allah, sizin tevbenizi kabul etmek istiyor. Şehvetlerine uyanlar ise sizin büyük bir sapıklığa düşmenizi istiyorlar.”

Nisā' 28: “Allah sizden (yükümlülükleri) hafifletmek istiyor. Çünkü insan zayıf yaratılmıştır.”

Bahsi geçen sekiz âyetin ortak noktası Allah'ın kullarına karşı çok merhametli ve bağışlayıcı olduğudur.⁴³

⁴² Taberî, *Cāmi' u'l-Beyān*, 6: 660,661; Zemahşerî, *el-Keşşāf 'an Ḥaḳā'iki Ğavāmiḍi't-Tenzil ve 'Uyūni'l-Eḳāvil fi Vucūhi't-Te'vil*, 2:61; İbn Keşir, *Tefsiru'l-Ḳur'āni'l-'Azim*, 3:332.

⁴³ İbn Keşir, *Tefsiru'l-Ḳur'āni'l-'Azim*, 3:332.

- Hz. Peygamber'in (sav) şöyle dediği rivâyet edilmiştir: *“Nisâ' sûresini okuyan kişi, mirasçı olan her mümin erkek ve kadına iyilikte bulunmuş gibi sevap kazanır, kendisine özgürlüğüne kavuşturmak için bir köle satın almış kadar mükâfat verilir, şirkten arınmış olur ve Allah'ın dilemesiyle günahları affedilenler arasında yer alır.”*⁴⁴

Yukarıda zikredilen rivâyetler, Nisâ' sûresinin faziletini ve önemini açıkça ortaya koymaktadır. Sûrenin *seb'u't-tivâl* arasında yer alması, Hz. Peygamber'in (sav) bu sûreyi gece namazlarında okuduğu ve Hz. 'Âişe ile diğer sahâbîlerin bu sûreye verdikleri öneme dair rivâyetler, sûrenin değerini daha da pekiştirmektedir. Nisâ' sûresinde yer alan ve İbn Mes'ûd ile İbn 'Abbâs tarafından vurgulanan âyetler, Allah'ın merhametini ve bağışlayıcılığını en güzel şekilde ifade etmektedir. Bu âyetler, müminlere umut ve teselli vermekte, onların imanlarını güçlendirmektedir. Sonuç olarak, Nisâ' sûresi, içerdiği derin ahlâkî ve hukukî öğretiler ile müminlerin hayatlarına rehberlik eden önemli bir kaynak olarak öne çıkmaktadır. Bu sûre, Allah'ın rahmetini ve adaletini vurgulayan âyetleri ile Müslümanların manevi hayatlarına önemli katkılar sunmaktadır.

1.1.4. Sûrenin Önceki ve Sonraki Sûrelerle Münasebeti

1.1.4.1. Önceki Sûreyle Münasebeti

Nisâ' sûresi, Âlu 'İmrân sûresinden sonra gelmektedir. Âlu 'İmrân sûresinin son âyeti şu şekildedir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

*“Ey iman edenler! Sabredin. Sabır yarışında düşmanlarınızı geçin. (Cihat için) hazırlıklı ve uyanık olun ve Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz.”*⁴⁵

⁴⁴ Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 2:189.

⁴⁵ 3/Âlu 'İmrân:200.

Görüldüğü üzere Ālu ‘İmrān sûresi *ittikā* emri ile bitmekte, Müslümanlara Allah’tan sakınmaları emredilmektedir. Nisā’ sûresi de *ittikā* emri ile başlamaktadır. Dikkatli bakıldığında bu bağlantının iki sûrenin genelinde de olduğu farkedilir. Her iki sûrede de savaşla ilgili hükümler vardır, bu hükümlerin ardından genellikle münafıklardan bahsedilir. Uhud Gazvesiyle ilgili hâdiseler Ālu ‘İmrān’da tafsilatlı bir şekilde anlatılırken, Nisā’ sûresinde kısaca bahsedilmiş, Uhud’dan sonra gerçekleşen Hamrā’ul-Esed Gazvesi’nden her iki sûrede söz edilmiştir. Yahudiler ve Hıristiyanlar da bu iki sûrenin ortak konularındandır. Onların inançlarındaki yanlışlıklar delillerle düzeltilmeye çalışılmıştır.⁴⁶

Ālu ‘İmrān sûresinde Uhud savaşı anlatıldıktan sonra savaşın ardından yetim kalan çocuklar toplumun öncelikli sorunu olduğu için Nisā’ sûresi yetimlerin haklarının belirlenmesi ve korunmasına yönelik âyetlerle başlamaktadır.

Ālu ‘İmrān ve Nisā’ sûreleri, Kur’ân’ın en uzun sûreleri arasında yer aldıklarından, Kur’ân’ın ana temalarının büyük bir kısmını içlerinde barındırmaktadır. Bu sebeple pek çok ortak konuya sahiptirler. Bu çalışmada amacımız, bu sûrelerde yer alan tüm ortak konuları detaylı bir şekilde ele almak değil, bazı özelleştirilmiş konuları vurgulamaktır. Tesbit ettiğimiz ortak konular aşağıda sunulmuştur:

1) Günahların Affedilip Örtülmesi

Ālu ‘İmrān sûresinin 193. âyetinde yapılan “*Rabbimiz! Günahlarımızı bağışla. Kötülüklerimizi ört. Canımızı iyilerle beraber al* (رَبَّنَا فَاعْفُ رَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ).” duasının cevabı Nisā’ 31. âyette şu şekilde gelir: “*Eğer size yasaklanan (günah)ların büyüklerinden kaçınırsanız, sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi güzel bir yere koyarız* (إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا).”

⁴⁶ Koçyiğit, *Kur’ân-ı Kerîm Meâl ve Tefsiri*, 2:10.

2) Ölüm-Ecel Konusu

İnsanın ecelinden kaçamayacağı hususu, her iki sûrede de açık ve net bir şekilde zikredilmektedir:

Âlu 'İmrân 154: "...De ki: "Evlerinizde dahi olsaydınız, üzerlerine öldürülmesi yazılmış bulunanlar mutlaka öldürülecekleri yerlere çıkıp gideceklerdi... (قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَى مَضَاجِعِهِمْ)." (عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَى مَضَاجِعِهِمْ)." "

Âlu 'İmrân 168: "(Onlar), kendileri oturup kaldıkları halde kardeşleri için, "Eğer bize uysalardı öldürülmezlerdi" diyen kimselerdir. De ki: "Eğer doğru söyleyenler iseniz kendinizden ölümü savın (قُلْ فَادْرَأُوا عَنْ أَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ)." "

Nisâ' 78: "Nerede olursanız olun, sağlam ve tahkim edilmiş kaleler içinde bulunsanız bile ölüm size ulaşacaktır... (أَيُّنَ مَا تَكُونُوا يُدْرِكُكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُشَيَّدَةٍ)." "

3) Kötülüğün İnsanın Kendisinden Kaynaklanması

Âlu 'İmrân sûresinin 165. âyetinde Bedir Savaşı'nda kazandıkları halde Uhud Savaşı'nda başına gelenlerin nedenini soranlara "O, kendi nefsinizde olan kusurunuzdandır (هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ)." diye cevap verilirken. Nisâ' sûresi 79. âyette "Sana ne iyilik gelirse Allah'tandır. Sana ne kötülük gelirse kendindendir (وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ)." buyurulmaktadır.

4) Cihadda Gevşeklik Göstermemek

Her iki sûrede de Müslümanlara cihad konusunda gevşeklik göstermemeleri emredilmekte ve kendileri acı çekiyorsa, düşmanlarının da aynı şekilde acı çektiği belirtilmektedir:

Âlu 'İmrân 139-140: "Gevşeklik göstermeyin (وَلَا تَهِنُوا), üzülmeyin; eğer inanmışsanız şüphesiz en üstün olan sizsiniz. Eğer siz (Uhud'da) bir yara aldıysanız bilin ki o topluluk da benzeri bir yara almıştı..."

Nisâ' 104: "Düşman topluluğunu takip hususunda gevşeklik göstermeyin (وَلَا تَهِنُوا). Siz acı çekiyorsanız şüphesiz onlar da sizin çektiğiniz gibi acı çekiyorlar..."

5) Cihaddan Kaçanların Durumu

Ālu 'İmrān sûresinde savaştan kaçan münafıkların durumu anlatılırken, Nisā' sûresinde mümin olup savaşa katılmayanların durumu anlatılmaktadır:

Ālu 'İmrān 167-168: “Onlara, “Gelin, Allah yolunda savaşın veya hiç olmazsa savunmada bulunun” denildi. Onlar, “Savaş olacağını bilsek elbette size katılırız” dediler. O gün onlar imandan çok küfre yakındılar. Kalplerinde olmayanı ağızlarıyla söylüyorlardı. Gizlediklerini Allah onlardan daha iyi bilir. Onlar, oturup (فَعَدُوا) kardeşleri hakkında, “Bizi dinleselerdi öldürülmezlerdi” diyenlerdir. De ki: “Eğer sözünüzde doğru iseniz, ölümü başınızdan savın!”

Nisā' 95: “Müminlerden -özü sahibi olanlar dışında- oturanlarla malları ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenler bir olmaz. Allah, malları ve canları ile cihad edenleri, derece bakımından oturanlardan (الْقَاعِدِينَ) üstün kıldı. Gerçi Allah hepsine de güzellik (cennet) vadetmiştir; ama mücahidleri, oturanlardan çok büyük bir ecirle üstün kılmıştır.”

6) Kâfirleri Dost Edinmemek

Yüce Allah, her iki sûrede de müminlerin kâfirleri dost edinmelerini yasaklayan ikişer âyet-i kerime indirmiştir:

Ālu 'İmrān 28: “Müminler müminleri bırakıp da kâfirleri dost edinmesin (لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ). Kim bunu yaparsa artık Allah'la olan bağına koparmış demektir. Ancak onlardan gelebilecek bir tehlikeden korunmanız başkadır...”

Ālu 'İmrān 118: “Ey iman edenler! Sizden olmayanları sırdaş edinmeyin (لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً) onlar size kötülük yapmaktan geri durmazlar, sıkıntıya düşmenizi isterler. Onların ağızlarından nefret taşmaktadır; kalplerinin gizlediği ise daha büyüktür. Gerçekten size delilleri açıklamışsınız, eğer düşünüyorsanız!”

Nisā' 89: “Kendileri nasıl inkâr etmişlerse sizin de öyle inkâr etmenizi, böylece onlara eşit ve benzer hale gelmenizi isterler. (İman edip) Allah yolunda hicret edinceye kadar onlardan

dostlar edinmeyin (فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ أَوْلِيَاءَ). Eğer yüz çevirirlerse onları yakalayın, bulduğunuz yerde öldürün; hiçbirini dost ve yardımcı edinmeyin (وَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا).”

Nisā’ 144: “*Ey iman edenler! Müminleri bırakıp kâfirleri dost edinmeyin (لَا تَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ). Allah’a aleyhinizde apaçık bir delil mi vermek istiyorsunuz?”*

7) Allah’ı Zikretmek

Ālu ‘İmrān sûresinin 191. âyetinde, *ulu’l-elbâb*ın bir sıfatı olarak gelen zikir, Nisā’ sûresinde emir şeklinde yer almıştır. İlkinde, zikirden hemen sonra tefekkür konusu işlenirken, Nisā’ sûresinde zikir, öncesinde ve sonrasında namaz bahsi ile ilişkilendirilmiştir:

Ālu ‘İmrān 191: “*Onlar ayakta dururken, otururken, yatarken hep Allah’ı anarlar; göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler... (الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ).*”

Nisā’ 103: “*Namazı bitirince de ayakta iken, otururken ve yatarken Allah’ı anın... (فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَادْكُرُوا اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ).*”

İncelemelerimize göre, Ālu ‘İmrān ve Nisā’ sûreleri arasındaki ilişki, Kur’ân’ın tematik bütünlüğünü ve sürekliliğini açıkça sergilemektedir. Bu iki sûre, bir dizi ortak konuyu ele alarak Kur’ân mesajının tutarlılığını gösterir. Özellikle, bir sûrenin *ittikā* (Allah’tan sakınma) emri ile sonlanması ve diğerinin bu emirle başlaması, Allah’a karşı sorumluluğun ve *taḳvān*ın, Kur’ân’ın ana temalarından biri olduğunu vurgular.

Ālu ‘İmrān sûresinde ele alınan yetimlere yönelik hükümler, Nisā’ sûresinde daha ayrıntılı bir şekilde işlenmeye devam etmiştir. Her iki sûrede de savaş ve cihad gibi konularla ilgili benzer öğütler yer almaktadır. Bunların yanı sıra, günahların affı, ölüm ve ecel gibi temalarla kötülüğün kaynağı, cihadda gevşeklik gösterilmemesi, cihattan kaçınmanın yarattığı problemler, kâfirlerle dostluk kurmanın tehlikeleri ve Allah’ı zikretmenin önemi gibi birçok mesele bu iki sûrede ortaklaşa ele alınmıştır. Bu ortak konular, her iki sûrenin de Müslümanların yaşamlarında ahlakî ve dînî rehberlik sağlayacak önemli prensipleri barındırdığını gösterir.

1.1.4.2. Sonraki Sûreyle Münasebeti

Âlu 'İmrân sûresi ile Nisâ' sûresinin konuları arasında mevcut olan münasebet Nisâ' sûresi ile Mâ'ide sûresinde de yer almaktadır. Örneğin Bakara, Âlu 'İmrân ve Nisâ' sûrelerinde Yahudilerin ve Hıristiyanların yanlış inanışları üzerinde durulurken aynı mevzu Mâ'ide sûresinin ana konularından biri olmuştur.

Nisâ' sûresi “Ey insanlar” hitabıyla başlarken, Mâ'ide sûresi “Ey iman edenler” hitabıyla başlar. Nisâ' sûresini ilk âyetinde, Mâ'ide sûresinin ikinci âyetinde Allah'tan *ittikâ* edilmesi emredilir. Ortak konulara şu örnekler verilebilir:

1) *Muḥṣanāt*

İffetli Müslüman kadınları ifade eden bu kavram, Nisâ' sûresinin 24 ve 25. âyetlerinde farklı formlarda altı kez tekrarlanarak evlilik ve mehir bağlamında ele alınmaktadır. Aynı kavram, Mâ'ide sûresinin 5. âyetinde ise üç kez geçmekte ve iffetli Müslüman kadınlarla ve Ehl-i kitaptan olan iffetli kadınlarla mehirleri verilerek evlenilebileceği belirtilmektedir: “...Mü'min kadınlardan iffetli olanlarla, daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da, mehirlerini vermeniz kaydıyla; evlenmek, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size *helâldir*... (*وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَلٌّ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حَلٌّ لَهُمْ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ*) ”. (*مَنْ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ*). ”

2) Abdest-Teyemmüm Bahsi

Nisâ' sûresinin 43. âyetinde ve Mâ'ide sûresinin 6. âyetinde Yüce Allah, teyemmümün hangi durumlarda yapılacağını aynı ifadelerle açıklar: “...Eğer hasta olur veya yolculuk halinde bulunursanız yahut sizden biriniz ayak yolundan gelirse ya da kadınlara dokunup da -bu durumlarda- su bulamamışsanız o zaman temiz bir toprağa yönelin (teyemmüm edin);

وَأِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ (يُزَلِّجُنَا أَوْ نَنْسُوا أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ) yüzlerinizi ve ellerinizi onunla meshedin... (النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوْهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ ”.

3) Yahudi ve Hristiyanları Dost Edinmemek

Bu konu, Ālu ‘İmrān, Nisā’ ve Mā’ide sûrelerinin ortak temalarından biridir. Her üç sûrede de Yüce Allah, Yahudi ve Hristiyanları dost edinmeyi kesin bir dille yasaklamıştır. Yukarıda Ālu ‘İmrān ve Nisā’ sûrelerinde geçen âyetler verilmiştir. Mā’ide sûresindeki ilgili âyet şu şekildedir: “*Ey iman edenler! Yahudileri ve Hristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostudur. Sizden kim onları dost edinirse şüphesiz o da onlardandır. Allah zalimler topluluğunu hidâyete erdirmez.* (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ) ”⁴⁷

Nisā’ sûresi ile Mā’ide sûresi arasındaki tematik bağlantılar, Kur’ân’ın içsel tutarlılığını ve mesajlarının sürekliliğini göstermektedir. Her iki sûrede de iffetli kadınlar (*muḥṣanāt*), abdest ve teyemmüm kuralları, Yahudi ve Hristiyanları dost edinmeme gibi ortak konular ele alınmaktadır. Bu ortak konular, Kur’ân’ın ahlakî ve hukukî prensiplerinin farklı bağlamlarda nasıl tekrarladığını ve pekiştirildiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlantılar, Kur’ân’ın bütüncül mesajını anlamaya yönelik daha derinlemesine bir inceleme yapılmasına olanak tanımaktadır.

1.1.5. Sûrenin Konusu

Nisā’ sûresi, Kur’ân’ın en kapsamlı ve derinlikli sûrelerinden biri olup, İslâm hukukunun ve adalet anlayışının temel taşlarını oluşturan önemli hükümler içermektedir. Bu sûre, yetimlerin ve kadınların haklarının korunmasıyla başlayarak miras hukuku, ceza hukuku ve savaş hukuku gibi alanlarda ayrıntılı düzenlemeler sunmaktadır. Bu bağlamda, sûrenin temel amacı, İslâm medeniyetinin adalet ve hukuk temelleri üzerine inşa edilmesini sağlamaktır.

⁴⁷ 5/Mā’ide:51.

Adalet ve hukuk ilkeleri olmaksızın, bir medeniyetin kurulması ve sürdürülebilir olması mümkün değildir.

Nisâ' sûresinde, hukuk ve adalet konuları işlenirken, Allah'a ve Peygambere itaate vurgu yapılmaktadır. Bu vurgu, hukuk kurallarının kaynağı olan Allah'a ve bu kuralların uygulayıcısı olan Peygambere itaatin, toplumsal düzen ve adaletin sağlanmasında ne denli önemli olduğunu göstermektedir.

Sûrede cihad, namaz, tevbe ve istiğfar, şirk, hicret, cennet ve cehennem ehli gibi dînî ve ahlakî konular işlenirken, Ehl-i kitap, münafıklar ve müşrikler gibi çeşitli sosyal gruplar ile Müslümanların bu gruplarla olan ilişkileri üzerinde durulmaktadır. Nisâ' sûresi, bu yönüyle hem bireysel hem de toplumsal yaşamın düzenlenmesinde rehberlik eden hükümler içermektedir. Sûrenin geniş kapsamı ve derin içeriği, İslâm toplumunun temel değerlerini ve normlarını pekiştirmektedir.

Sûre, İslâm hukukunun ve ahlakının kurallarını ayrıntılı bir şekilde açıklayarak, Müslüman bireylerin ve toplumların adil ve huzurlu bir yaşam sürmelerine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Bu sûrede yer alan hükümler, İslâm medeniyetinin inşa sürecinde kritik bir rol oynamaktadır ve adalet, merhamet, sorumluluk gibi evrensel değerlerin Müslüman toplumlarda kökleşmesini sağlamaktadır.

1.1.5.1. Sûre Konularının Tasnif Edilmesi

Bu bölümde sûrenin konularını detaylı bir şekilde tasnife tabi tutarak sunmayı amaçlıyoruz. Bu yaklaşım, sûre içerisindeki temaların daha iyi anlaşılmasına ve sûreye genel bir perspektiften bakmamıza olanak tanıyacaktır.

NİSÂ' SÛRESİ KONU TASNİFİ

A) YARATILIŞ

1) İNSAN

İnsanın Tek Nefisten Yaratılması (1)

İnsanın Zayıf Yaratılması (28)

Tağayyuru'l-Halk Meselesi (119)

2) TAKDİR

Nasîb konusu (7, 32, 33, 44, 53, 85, 118, 141)

Fazîlet (32, 37, 54, 70, 73, 83, 95, 96, 113, 173, 175)

Temenni (32, 119, 120, 123)

B) AKAİD

1) ALLAH (125,136)

Tevhid (87, 171)

Şirk (36, 48, 87, 116, 117, 118, 119)

Allah'ın Sıfatları (133, 134)

Mülkiyet: Yerdeki ve Göktekilerin O'na Ait Olması (126, 131, 132, 170)

Beyân ve Hidâyet (26, 69, 70, 137)

Allah'ın Affetmesi (26, 27, 28, 64)

Allah'ın Zulmetmemesi (40, 49, 124)

Allah'ın Güzel Öğüt Vermesi (58)

Âyet Sonlarında Geçen Sıfatlar (1, 6, 11, 12, 16, 17...)

Allah'ın Şâhitliği (166)

2) MELEKLER (97, 136, 166, 172)

3) NÜBÜVVET (79, 80, 136, 150, 151, 152, 162, 163, 164, 165, 170)

Vahiy (163, 164, 165)

4) KİTAP (105, 113, 127, 136, 140, 162, 166)

Kur'ân'ı Tedebbür (82)

5) AHİRET (38, 39, 77)

Ölüm Ecel (18, 78, 97, 100)

Kıyâmet (87, 109, 136)

Yeniden Dirilme/ Haşr/ Cem' (172)

Mükâfat (57, 122, 124, 134, 173)

Cezâ (56, 97, 115, 121)

C) HAK VE HUKUK

1) HUKUKUN TEMELİ

Adâlet

Adl (3, 58, 129, 135)

Kıst (3, 127, 135)

Emânet (58)

Hıyânet (105, 107, 108, 109)

Hüküm (35, 58, 60, 65, 105, 141)

Kitap (105, 113, 127, 136, 140, 162, 166)

Zulüm (10, 29-30, 40, 49, 75, 77, 110, 148, 153, 160, 168, 169)

2) HUKUKUN KAYNAKLARI

Kitap-Sünnet

Allah'a ve Rasûlü'ne itaat (13, 14, 59, 64, 65, 69, 70, 76, 80, 83, 105, 127, 152, 176)

İttiba (125)

Ulu'l-emre itaat (59, 83)

İstinbât (83)

Rasûl'ün şehâdeti (41)

Burhân (174)

Rasihûn (162)

İsyân (14, 42, 46, 60, 61, 81, 115, 150, 151)

3) MEŞRU OLMAYAN HÜKÜM KAYNAKLARI

Cibt ve Tağût (51, 60)

Şehvât (27)

Hevâ (135)

Şeytan (38, 60, 76, 83, 117, 119, 120)

İnâs (117)

Ümniye, Zan (32, 119, 120, 123)

D) HUKUK ALANLARI

1) Kişiler Hukuku

Yetim Hakları (2, 3, 6, 8, 9, 10, 36, 127)

Komşu-Arkadaş-Yolcu-Köle Hakları (36)

2) Aile Hukuku

Nikâh (22, 23, 24-28)

Çok Eşlilik (3, 129)

Mehir (4, 20, 21)

Boşanma (20, 21, 35, 130)

Kadın-Erkek İlişkisi (34, 35, 128, 129, 130)

Akrabalar ve Akrabalık (1, 36, 135)

Süt Annelik ve Süt Kardeşlik (23)

3) Miras Hukuku (7, 8, 9, 10, 11, 12, 19, 32, 33, 127, 176)

4) Eşya Hukuku (Mülkiyet Hakkı) (2)

5) Ceza Hukuku

Hatâen Adam Öldürme (92)

Kasden Adam Öldürme (93)

Zina (15-18)

6) Devletler Hukuku

Barış Antlaşması (90, 91, 94)

Cihad (66, 67, 68, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 84, 94, 95, 96, 101, 102, 104)

7) Malî/ İktisadî Hukuk (5, 29, 30, 32)

Helal Kazanç (32)

Ticaret 29

Haram Kazanç (29, 30, 161)

Fâiz (161)

Yetim Malı Yemek (2, 6, 9, 10)

E) HUKUK-AHLAK İLİŞKİSİ (5, 6, 8, 9, 20, 21)

F) FIKİH

Namaz-Abdest-Teyemmüm (43)

Namazın Kısaltılması (101, 102, 103)

İstinbat (83)

G) İBADET (36)

Salih Amel (57, 122, 124, 173)

Namaz (43, 77, 103, 142, 162)

Zekât (77, 162)

H) AHLAK

Olumlu Davranışlar

1) Adil olmak (135)

2) Tevbe-istiğfar-ıslah

Tevbe, ıslah (16, 17, 18, 26-28, 35, 92, 146)

Islah (114, 129)

İstiğfar (64, 106, 110, 137)

3) Takva (1, 9, 77, 128, 129, 131)

Haşyet (5, 25, 48, 77)

Havf (8, 124)

İ'tisâm (146, 175)

4) Hasene-seyyie (78, 79, 85)

Seyyie (17, 18, 22, 31, 38, 110, 123, 148, 149)

Hasene (36, 40)

Musîbet (62, 72)

İsm (50, 111, 112)

Hata (92, 112)

Ma'ruf (114)

Hayr (25)

Nefis (49, 79)

Tağut- Şeytan (51, 60, 76, 83, 117, 118, 119, 120, 121)

5) Söz (mîsâk, hadis, necvâ) (5, 8, 33 (yemin) 42, 43, 62, 63, 78, 87, 94, 108, 114, 122, 140, 148, 154, 155)

6) Sıla-i Rahîm-Erham-Akraba (1, 36)

7) Sabır (25)

8) Zikir (103, 142)

9) İhlâs (146)

10) Şükür (147)

11) İnfak (5, 8, 38, 39)

Sadaka (114)

Hayır (127, 149)

12) İhsan (36, 125, 128)

13) Selamlaşma (86)

14) Affedicilik (149)

15) Dostluk (139, 144)

16) Tevekkül (81)

Olumsuz Davranışlar

1) Kebâir (31)

2) Şirk

3) Zulüm

4) Riba (161)

5) Kibir, istinkâf (36, 172, 173)

6) Nefsi temize çıkarmak (49)

7) İftira (50)

8) Cimrilik (37, 53)

9) Riya (38)

10) Hased (54)

I) DİNÎ GRUPLAR

1) Ey insanlar hitabıyla başlanan yerler (1, 133, 170, 174)

2) Müminler (43, 57, 58, 76, 122, 123, 136, 152, 162, 173)

3) Ehl-i kitap (44, 45, 47, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 66, 67, 68, 123, 131, 153, 159, 162, 163, 164, 165, 171,172)

4) Kâfirler (39, 42, 56, 76, 84, 88, 89, 91, 101, 102, 137, 139, 140, 144, 150, 151, 167, 168, 169)

5)Yahudiler (46, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161)

6) Münafıklar (61, 62, 63, 77, 78, 79, 81, 83, 88, 89, 91 107, 108, 109, 113, 114, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147)

7) Müşrikler (116, 117)

8) Deistler (150, 151, 152)

İ) HZ. PEYGAMBER/SİRET

Hicret (66, 67, 68, 89, 97, 98, 99,100)

Münafıklar (61-63, 88, 89, 138-146)

Ehl-i kitap (47, 123, 153-162, 171)

Savaşlar (71-77, 84, 90-99)

J) TARİH VE PEYGAMBER KISSALARI

Hz. İbrahim (54, 55, 125)

Hz. Mûsâ (153, 154, 155)

Hz. İsâ (156, 157, 158, 171, 172)

Oluşturduğumuz konu tasnifinden anlaşılacağı üzere Nisâ' sûresi, kapsamlı ve çok yönlü içeriği ile İslâm hukukunun, toplumsal düzenin ve ahlâkî ilkelerin temel taşlarını ortaya koyan bir sûredir. Sûre, yaratılış ve insanın ontolojik varlığı, tevhid ve Allah'ın sıfatları gibi akidevî konularla başlayarak, adalet, miras hukuku, ceza hukuku ve savaş hukukuna kadar geniş bir yelpazede hüküm ve ilkeler sunar. Ayrıca yetimlerin, kadınların ve diğer toplumsal grupların haklarını detaylı bir şekilde ele alır. Sûre, hukukun temel ilkelerinden hareketle, adaletin sağlanması ve sosyal düzenin korunması için gerekli kuralları belirlerken, aynı zamanda ahlâkî davranışların teşvik edilmesini ve kötülüklerden kaçınılmasını öğütler. Nihayetinde, Nisâ' sûresi, İslâm medeniyetinin inşasında hukukî ve ahlâkî bir rehber niteliğindedir.

1.1.5.2. Sûrenin Konularına Göre Kısımlara Ayrılması

Konu tasnifinde görüldüğü üzere, Nisâ' sûresi Kur'ân'ın çoğu konusunu kapsamaktadır. Sûrede bu konuların işlenişini ve konu örüntüsünü belirginleştirmek

amacıyla sûreyi kısımlara ayırarak incelemek istiyoruz. Nisâ' sûresinde yer alan 23 adet 'ayn (ع) durağı, içinde art arda birçok konunun ele alındığını göstermektedir.⁴⁸ Bu konuları başlıklandırarak sunmaya çalışacağız. Sûreyi içerik bakımından dört ana kısma ayırmak mümkündür:⁴⁹

1.1.5.2.1. Birinci Kısım

Bu kısım dört bölümden oluşmaktadır. İnsana yaratılışının başlangıcı hatırlatılan giriş niteliğindeki birinci bölümden sonra, sûrede kadınlarla ilgili konuların en yoğun yer aldığı ikinci bölüm gelir. Bu bölümün temel konularından biri de Allah ve Rasûl'üne itaatın önemi ve onlara isyanın sonuçlarıdır. Bu konunun, bölümün ortasında açık bir şekilde zikredilmesi kadınlarla ilgili haklara riâyetin önemini gösterir. Üçüncü bölüm Allah'a ibadet etme emri ve şirkin yasaklanmasıyla başlar ve tevhidin simgesi Hz. İbrahim ile sonlanır. Şirk konusu sûrede ilk defa burada ele alınmaktadır. Daha sonra 48. ve 116. âyetlerde Allah'ın kendisine ortak koşulmasını asla affetmeyeceği bunun dışındaki diğer günahları isterse affedeceği bildirilecektir. Dördüncü bölüm sûrenin tamamının zemininde yer alan Allah'a ve O'nun Rasûl'üne itaat konusuyla ilgili âyetlerin en çok geçtiği bölümdür. Bu bağlamda adalet ve emanet konusu da işlenir ve münafıkların tavırları anlatılır.

⁴⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından basılan mushaflar esas alınmıştır.

⁴⁹ Sûrenin konularının farklı şekillerde tasnifi için bkz. M. Kâmil Yaşaroğlu, "Nisâ Sûresi," *DİA*, 33:137-138; Elik ve Coşkun, *Tevhit Mesajı: Özlü Kur'an Tefsiri*, 195-254. Nihat Demirkol, "Sure-Konulu Tefsir Bağlamında Nisa Suresi'ne Genel Bir Bakış," *Uluslararası İslam ve Kadın Çalıştayı*, 493-507.

1. Bölüm: Yaratılış

1: İlk âyet sûreye giriş niteliğindedir. Erkek ve kadının bir tek nefisten yaratılarak çoğaltıldığı bildirilir, rahim bağı üzerinde durularak Allah'tan sakınma emri verilir.

2. Bölüm: Yetimlerin ve kadınların hakları, Allah ve Rasûl'üne itaat

2-12: Yetimler ve kadınların hakları anlatılır. Yetim malı yemenin günahı, rüşde erdiklerinde vasisi oldukları malların kendilerine verilmesi gerekliliği vurgulanır. Yetimlerin haklarını koruyamayacak olanların, onların yerine başka kadınlarla evlenmeleri söylenir. Mirasta erkeğin ve kadının hakkı olduğu bildirilerek, miras taksimi anlatılır.

13-14: Özellikle kadınların haklarının beyan edildiği yukarıdaki âyetlerden sonra Allah ve Rasûlüne itaat ve isyanın sonuçları bildirilir.

15-18: Kadınlardan ve erkeklerden hayâsızlık yapanlara verilecek cezalar takdir edilir. Tevbe eder ve ıslâh olurlarsa tevbelerinin kabul edileceği fakat tevbenin kabul şartının kötülükten-günahattan hemen sonra yapılması olduğu açıklanır.

19- 21: Kadınlara zorla varis olmanın helal olmadığı, boşanma durumunda onlara yüklerce mehir verilse bile geri alınmaması gerektiği söylenir.

22-25: Bu âyetlerde nikâh konusu işlenir. Kimlerle evlenilip kimlerle evlenilemeyeceği tafsilatlı bir şekilde açıklanır.

26-28: Tevbe konusuna yeniden vurgu yapılır.

29-30: Ticaret haricinde, malların haksız yere yenilmesi yasaklanır ve cezasının cehennem olduğu bildirilir.

31: Büyük günahlardan (*kebâ'ir*) sakınıldığı zaman Allah'ın küçük günahları örteceği müjdesi verilir.

32-33: Erkeklerin ve kadınların kendi kazandıklarında ve anne babalarının bıraktıklarında hakları olduğu, Allah'ın birbirlerinden üstün kıldığı şeyleri temenni etmemeleri gerektiği uyarısı yapılır.

34-35: Erkeklerin kendilerine verilen bazı özelliklerden dolayı kadınlara *ķavvām* oldukları söylenerek kadın-erkek ilişkileri ve boşanma hakkında bilgi verilir.

3. Bölüm: Şirkin Yasaklanması, Namaz ve Abdest, Hz. İbrahim

36: Yüce Allah kendisine ibadet edilmesini emrederek şirki yasakladıktan sonra, *ihsān* edilmesi gereken kişileri sayar.

37-40: Cimrilik yapanın, başkalarına cimriliği tavsiye edenin ve gösteriş için infakta bulunanın dostunun şeytan olduğu söylenerek, Allah'ın zerre kadar haksızlık yapmayacağı iyiliğin karşılığını on kat vereceği müjdelendir.

41-42: Kıyamet günü her ümmete bir şâhit getirileceği, Hz. Peygamber'in (sav) de şâhit tutulacağı ve O'na inanmayanların yer yarılp içine girmeyi arzu edecekleri anlatılır.

43: İçki yasağının ilk adımı olan âyette, namaza sarhoşken ve cünüp iken yaklaşmayı yasaklar ve hangi durumlarda abdest alınacağı anlatıldıktan sonra su bulunmadığı durumda teyemmüm edilmesi söylenir.

44-47: Bu âyetlerde Ehl-i kitabın birtakım davranışları anlatılır. Yahudilerin bazılarının kelimeleri bağlamından kopararak, dillerini eğip bükerek “*işittik ve isyan ettik, dinle dinlemez olası (râinâ)*” dedikleri için lanetlenmişlerdir. 47. âyette şedîd bir tehdid vardır; Ehl-i kitaba yüzlerini silip dümdüz ederek arkalarına çevirmeden veya cumartesi ashabı gibi lanetlenmeden iman etmeleri söylenir.

48-50: Allah'ın kendisine şirk koşulmasını asla affetmeyeceği, bunun dışındaki günahları dilerse affedeceği söylenir, Allah'ın kıl payı kadar bile olsa kimseye zulmetmeyeceği, şirk koşanların Allah'a iftira ettiği belirtilir.

51-53: Şirk konusu bu âyetlerde de devam eder. Kendisine kitap verilenlerin cibî ve tağuta taptıkları ve lanetlendikleri açıklanır. Kendilerine mülk verilse de, onların zenginliklerinden kimseye çekirdek tanesi kadar bile vermeyecekleri söylenir.

54-55: Hz. İbrahim'in soyuna kitap, hikmet ve hükümlanlık verildiğı söylenerek *“Allah'ın lütfundan verdiklerine hased mi ediyorsunuz?”* sorusu sorulur.

56: Kâfirlerin âhiretteki azabı korkutucu bir şekilde tasvir edilir; ateşe sokulacak ve acıyı hissetmez hale geldiklerinde derileri yenilenecektir.

57: Kur'ân'ın genel üslubuna uygun olarak bu korkutucu âyetlerin ardından müjdeleyici âyetler yer almış, iman edip salih amel işleyenlerin cennete gireceğı müjdelenerek cennet tasviri yapılmıştır.

4. Bölüm: Adalet, Emânet, Allah ve Rasûl'üne İtaat, Münafıklar

58: Emanet âyeti olarak da bilinen âyet, sûrenin Mekke'de indiğı kabul edilen tek âyetidir. *“Allah size, mutlaka emanetleri ehli olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder.”* buyurularak hukukun temel ilkesi belirlenmektedir.

59: Ulu'l-emre itaatin yer almasıyla İslâm tarihi boyunca birçok siyasî ve fikhî tartışmanın merkezinde yer alan âyette öncelikle Allah'a ve Rasûlüne daha sonra ulu'l-emre itaat emredilmekte ve herhangi bir hususta anlaşılmaıığı düşüldüğü takdirde mesenin Allah'a ve Rasûl'e götürülmesi söylenmektedir.

60-63: Bu pasaj münafıklarla ilgilidir. Münafıkların tağutun karşısında muhakemeleşmek istedikleri, Kitab'a ve Rasûlü'ne çağrıldıklarında Rasûlullah'dan iyice uzaklaştıkları fakat Allah'ın onların kalplerini bildiğı anlatılır.

64-68: Münafıklar bahsinden sonra konu tekrar Rasûlullah'a itaate ve istiğfara bağlanır. İman etmiş olmanın şartı olarak aralarında çıkan bir anlaşmazlığı Hz.

Peygamber'e (sav) götürdüklerinde O'nun verdiği kararı kalplerinde hiçbir sıkıntı duymadan kabullenmeleri gerektiği bildirilir.

69-70: Sûrenin temel konularından biri olan itaat konusunun en önemli âyetlerinden biridir. Allah ve Rasûlü'ne itaat edenlerin, Allah'ın kendilerini nimetlendirdiği peygamberler, sıddıklar, şehitler ve salihlerle beraber olduğu belirtilir.

1.1.5.2.2. İkinci Kısım

Bu kısmın en belirgin özelliği cihad konusunun yoğun bir şekilde geçmesidir. Sûrenin diğer kısımlarında cihad konusu ve emri yer almamaktadır. Bu kısım iki bölümden oluşur. Birinci bölüm savaş emriyle başlar ve savaş emriyle son bulur. Cihad konusu içerisinde Allah'a ve Rasûlü'ne itaat vurgulanır ve insanlar Kur'ân'ı tedebbüre çağırılır. İkinci bölüm tevhid bahsiyle başlayarak savaş konusuyla devam eder; savaş sırasında nasıl namaz kılınacağı anlatılarak biter.

1. Bölüm: Cihad, Allah ve Rasûlü'ne İtaat, Kur'ân'ın Tedebbürü

71-79: *“Ey iman edenler! Tedbirinizi alın; bölük bölük savaşa çıkın, yahut (gerektiğinde) topyekün savaşın.”* âyetiyle cihad emri verilir. Bazılarının, cihada çağrıldıklarında ağırdan aldıkları, cihada gidenler musibete uğrarsa *“Allah'ın nimeti sayesinde onlarla bulunmadım”* dedikleri, ama cihada gidenlere bir lütuf erişirse *“Keşke onlarla beraber olsaydık”* diye hayıflandıkları bildirilir. Dünya hayatını âhiret karşılığında satanlara Allah yolunda savaş emri verilerek, Allah yolunda savaşırken ölen veya galip gelenlere büyük bir mükâfat vadedilir. *“Rabbimiz! Bizi, halkı zalim olan bu şehirden çıkar, bize tarafından bir sahip gönder, bize katından bir yardımcı yolla”* diye yardım isteyen zavallı erkekler, kadınlar ve çocuklar için Allah yolunda savaşmayanlar kınanır. İman edenlerin Allah yolunda, kâfirlerin ise tâğut yolunda savaşmış oldukları söylenerek, şeytanın dostlarına karşı savaş emri yeniden verilir. Kendilerine savaş farz kılınanlardan bazılarının korkuyla *“Rabbimiz! Savaşı*

bize niçin yazdın! Bizi yakın bir zamana kadar ertelesen (savaşı farz kılmasan) olmaz mıydı?” diye sordukları bildirilir. Cevap oldukça nettir: “Nerede olursanız olun ölüm size ulaşır; sarp ve sağlam kalelerde olsanız bile!”. Pasaj, insanın başına gelen iyiliğin Allah’tan, kötülüğün ise kendisinden kaynaklandığının bildirilmesiyle son bulur.

80-81: Cihadla ilgili emirlerinin yer aldığı uzun bir pasajdan sonra konu yeniden itaatin önemine bağlanır. Rasûlullah’a itaat konusunda Kur’ânın en bilinen âyetlerinde biri burada geçmektedir; *“Kim Rasûl’e itaat ederse Allah’a itaat etmiş olur.”* Bir sonraki âyette bu itaatin, tabiri caizse lafta kalmaması gerektiği uyarısı yapılır. Hz. Peygamber’e (sav) *“Sana itaat ettik”* dedikten sonra bir kısmının O’nun yanından ayrılınca içlerinden başka şeyler kurduklarını, fakat Allah’ın bu kurduklarından haberdar olduğunu bildirir.

82: Allah bu âyette muhatablarını Kur’ân’ı derinlemesine düşünmeye, tedebbüre çağırmaktadır.

83: Savaş sırasında güvenlik ve insanları korkuya düşürecek bir şeyle ilgili haber alanların bu bilgiyi yaymadan önce Rasûlullah’a ve ulu’l-emre götürmelerinin olayın iç yüzünün anlaşılması için daha doğru olacağı uyarısı yapılır.

84: Sûrenin cihadla ilgili en dikkat çekici âyetlerinden biridir. Hz. Peygamber’e (sav), tek başına bile olsa savaşması emri verilir. Müminleri de savaşa teşvik etmesi emredilerek Allah’ın kâfirlerin gücünü mutlaka kıracağı vaat edilir.

85-86: İyiliğe aracılık edenin o iyilikten, kötülüğe aracılık edenin ise o kötülükten pay alacağı, Allah’ın her şeyin karşılığını vereceği ve birisinin selamının ondan daha güzeliyle veya aynısıyla karşılanması gerektiği söylenir.

2. Bölüm: Tevhid, Münafıklar, Cihad, Hicret, Namaz

87: Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığı ve Allah'ın kıyamet gününde bütün insanları bir araya toplayacağı açıklanır.

88-91: Bu âyetlerde konu tekrar münafıkların tutum ve davranışlarıdır. Müslümanlar onlar hakkında ayrılığa düşmemeleri ve Allah yolunda hicret etmedikleri sürece onlarla dost olmamaları konusunda uyarılırlar. Yüz çevirmeleri durumunda münafıkların öldürülmesi emri verilir. Anlaşma yapılan bir topluluğa sığınanlar ve Müslümanlara gelip barış teklif edenler bu emirden muaf tutulur. Müslümanlar ve kendi toplulukları arasında kalıp her fırsatta Müslümanlara zarar vermeye çalışan ve barış teklifini de kabul etmeyen münafıkların öldürülmesi tekrar söylenir.

92-93: Yanlışlıkla olmadığı müddetçe bir müminin bir mümini öldüremeyeceği ve yanlışlıkla öldürmesi durumunda yapılması gerekenler anlatılır. Kasten öldürmenin cezasının cehennemde ebediyen kalmak olduğu ve o kişinin lanetlendiği belirtilir.

94: Savaş sırasında “Müslümanım” diyerek eman dileyen kimselerin, dünya malına tamah edilip “Sen mü'min değilsin” diyerek öldürülmesinin doğru olmadığı açıklanır.

95-96: Allah yolunda cihad edenlerle -özür sahibi olmaksızın- savaşmayıp geride kalanların bir olmadığı, mallarıyla ve canlarıyla cihad edenlerin derece bakımından onlardan üstün olduğu vurgulanır.

97-100: Hicret etmeye güçleri yettiği halde yurtlarında kalarak orada öldürülenlere meleklerin “*Siz ne durumdaydınız*” diye sorduğu, “*Biz zayıf ve çaresizdik*” dediklerinde ise meleklerin şöyle cevap verdiği aktarılır; “*Allah'ın yeri geniş değil miydi? Hicret etseydiniz ya!*” Bu kişilerin cehennemlik olduğu bildirilirken gerçekten âciz olup hiçbir çareye gücü yetmeyenlerin bağışlanacağı vaad edilir.

Allah yolunda hicret edenlerin, yeryüzünde gidilecek güvenli ve güzel yerler bulacağı, Allah ve Rasûlü için hicret etmek üzere yola çıkan ve bu yolda ölen kimsenin mükâfatının Allah'a ait olduğu bildirilir.

101-104: Savaş için sefere çıkıldığında kâfirlerin zarar vermesinden korkulursa namazların kısaltılarak kılınabileceği ve bunun nasıl yapılacağı anlatılır. Namazdan sonra ayakta, oturarak ve yatarken Allah'ın anılması ve namazın dosdoğru kılınması emredilir. Namazın müminlerin üzerine belli vakitlerde farz kılındığı belirtilir. Düşmanı takipte gevşeklik gösterilmemesi emredilir.

1.1.5.2.3. Üçüncü kısım

Üç bölümden oluşan bu kısmın temel konusu adalettir. İlk bölüm Hz. Peygamber'e (sav) adaletli olmayı emrederken, son bölüm bütün inananlara adaletli olmaları emredilerek son bulur. İkinci bölümün konuları birinci kısmın üçüncü bölümünde olduğu gibi şirk ve tevhiddir. Hz. İbrahim sûrede ikinci kez tevhid bağlamında burada zikredilir. Üçüncü bölümde yetimlerin ve kadınların hakları, erkek ve kadın arasındaki ilişkiye dair konular yeniden ele alınır. Bu bölümün en karakteristik özelliği *“Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır.”* ibaresinin bölüm içinde dört kez tekrarlanmasıdır. Aynı ibare daha sonra sûrenin son bölümünde 170 ve 171. âyetlerde geçecek, sûre Allah'ın mülküne yapılan bu vurguyla sonlanacaktır.

1. Bölüm; Adalet, Allah ve Rasûl'üne İtaat

105-113: Bu pasaj Tu'me b. 'Ubeyriķ isimli kişinin Kātāde bin. Nu'mān'ın zırhını çalarak suçu bir Yahudinin üzerine atmasıyla gelişen olaylarla ilgilidir. Dava Hz. Peygamber'e (sav) intikal eder, Tu'me'nin yakınları Hz. Peygamber'e (sav) gelerek Yahudinin aleyhine karar vermesini ister. Hz. Peygamber (sav) onların dediklerine inanarak Tu'me'nin lehine karar vermek üzereyken adaletle hükmetmesi, hainleri

savunmaması söylenir, olayın iç yüzü hakkında bilgi verilir, küçük ya da büyük bir günah işleyip suçu başkasına atanların iftara atmış olacakları anlatılır. Allah'ın yardımı olmasa münafıkların Hz. Peygamber'i (sav) yanıltarak yanlış hüküm vermesine yol açabilecekleri fakat O'na kitap ve hikmetin verildiği söylenir.⁵⁰

114-115: Sadakayı, iyiliği ve insanların arasını düzeltmeyi amaçlamayan gizli konuşmaların çoğunda bir hayır olmadığı vurgulanarak, doğru yol belli olduktan sonra Hz. Peygamber'in (sav) hükmüne karşı çıkıp, müminlerin yolundan başkasına yönelenlerin, o yönde bırakılacakları ve cehenneme sokulacakları anlatılır.

2. Bölüm: Şirk, Şeytan, Hz. İbrahim ve Tevhid

116-117: Şirk konusu 46. âyetteki ifadenin aynısıyla tekrarlanır; “Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz, bunun dışında dilediği kimsenin günahlarını bağışlar.” 46. âyette konu Ehl-i kitabın şirki iken, burada konu câhiliye Araplarının şirkidir. Onların Allah'ı bırakarak dişi olarak niteledikleri putlara (Lât, Menât, Uzzâ) taptıkları, aslında yalnızca inatçı şeytana tapmış oldukları söylenir.

118-122: Allah şeytanı lanetler ve bunun üzerine şeytan “*Yemin ederim ki, kullarından belli bir pay edineceğim, onları muhakkak saptıracağım, boş kuruntuların peşinden koşturacağım, hayvanların kulaklarını yarmalarını, Allah'ın yarattığını değiştirmelerini emredeceğim*” der. Şeytanın söz vermesinin bir aldatmacadan ibaret olduğu, onun ve avanesinin yerinin cehennem olduğu, iman edip salih amel işleyenlerin ise cennete gireceğinin Allah'ın hak bir sözü olduğu bildirilir.

123-124: Müşriklerin ve Ehl-i kitabın kuruntularının doğru olmadığı, kötülük yapanların cezalarını mutlaka görecekları, iyi işler yapan müminlerin ise kadın olsun

⁵⁰ Vâhidî, *Esbâb-ı Nuzûl*, çev. Necdet Çağıl vd., 176-177.

erkek olsun cennete girecekleri ve zerre kadar haksızlığa uğramayacakları ifade edilir.

125: Müşriklerin ve Ehl-i kitabın yanlış inanışları ve bunun sonuçlarının anlatıldığı yukarıdaki pasajdan sonra konu Hz. İbrahim ve tevhide bağlanır, Allah'ın Hz. İbrahim'i dost edindiği söylenir.

3. Bölüm: Göklerde ve yerdekilerin Allah'a ait olması, Kadınların, çocukların ve yetimlerin hakları, Karı-koca ilişkileri, Adalet

126: Bölüm göklerde ve yerde ne varsa her şeyin Allah'a ait olduğu söylenerek başlar.

127: Miras ve mehir gibi hakları verilmeden nikâhlanmak istenen yetim kadınlara, çaresiz çocuklara ve yetimlere karşı adaletli davranılması emredilir.

128-130: Eğer bir kadın kocasının geçimsizliğinden ve kendisine karşı ilgisiz davranmasından endişe ediyorsa, aralarında anlaşma sağlamak için yollar aranması gerektiği, bunun boşanmaktan daha hayırlı olduğu belirtilir. Kocaların ne kadar uğraşsalar da hanımları arasında adaletli olamayacakları söylenir, fakat yine de adaletli olmak için çaba göstermeleri istenir. Bütün çabalara rağmen araları düzelmez de ayrılırlarsa, Allah'ın her iki tarafı da lütuf ve *ihsân*ıyla zenginleştireceği bildirilir.

131-132: Bu âyetlerde göklerde ve yerde ne varsa Allah'a ait olduğu üç kez tekrarlanır. Böylece kadınlarla ilgili hükümlerin başında ve sonunda Allah'ın kudretine vurgu yapılmış olur.

133-134: Allah'ın, dilerse insanları yok edip, yerlerine başkalarını getireceği, buna kâdir olduğu ihtarı yapılır. Dünya nimetlerini isteyenlere bu isteklerinin verileceği, dünya ve âhiret nimetinin Allah'ın katında olduğu hatırlatılır.

135: Sûrenin adaletle ilgili en merkezî âyetlerindendir. İman edenlere adaletli olmaları emredilirken, adaletin temel ilkeleri açıklanır: kişi kendisi, anne-babası ve akrabaları aleyhine de olsa doğru şahitlik yapmalı, hakkında şahitlik yaptığı kimse zengin veya fakir olsa da boş arzu ve heveslerine uyarak adaletten ayrılmamalı, gerçeği çarpıtmamalı ve şahitlik etmekten kaçınmamalıdır.

1.1.5.2.4. Dördüncü Kısım

Sûrenin son kısmıdır, son âyeti hariç tamamen dînî gruplarla ilgilidir. üç bölümden oluşur. Birinci bölümde münafıklar, ikinci bölümde Ehl-i kitap anlatılır. Son bölümde bütün insanlara hitap edilerek sûrenin son kapsayıcı mesajı verilir. Sûrenin son âyeti olan 176. âyette sûrenin başına atıf yapılarak miras hukuku üzerinde durulur ve kadına bu konuda verilen haklar yeniden hatırlatılır.

1. Bölüm: Münafıkların Özellikleri

136: Âyet iman edenlere seslenerek, Allah’a, Peygamberine, ona indirdiği Kitab’a ve daha önce indirdiği kitablara iman etmelerini emreder. Âyette muhatabın kim olduğuna yönelik farklı yorumlar vardır. Muhatabın kim olduğuna göre anlam da şu şekilde olur: 1- Ey Müslümanlar imanınızda sebat gösterin. 2- Ey Ehl-i kitap kendi kitabınıza inandığınız gibi diğer peygamberlere ve son peygambere gönderilen kitaba da iman edin 3- Ey münafıklar inanmış gibi görünmeyi bırakıp gerçekten iman edin. 4- Ey bütün inananlar taklîdî imandan tahkîkî imana geçin.⁵¹

137-138: İman edip sonra inkâr eden, yeniden iman edip tekrar inkâr edenlerin bağışlanmayacağı bildirilir ve münafıklar azapla müjdelendir.

139-140: Müminleri bırakıp kâfirleri dost edinenlerin onların yanında izzet bulamayacağı, bütün şeref ve izzetin Allah’a ait olduğu açıklanır. Münafıkların ve

⁵¹ Şener ve diğerleri, *Yüce Kur’ân*, 99.

kâfirlerin Allah'ın âyetlerini inkâr ettiklerini veya onlarla alay ettiklerini duyduklarında başka bir konuya geçene kadar onlarla oturmamaları, aksi takdirde onlara benzeyecekleri uyarısı yapılır.

141-143: Münafıkların ikiyüzlülüğü tasvir edilir. Müslümanlar zafer kazanırsa onlardan yana, kâfirler zafer kazanırsa bu sefer onlardan yana oldukları, Allah'ı aldatmaya çalıştıkları, ama asıl aldananın onlar oduğu söylenir. Münafıkların namaza üşenerek kalktıkları, insanlara gösteriş yaptıkları, Allah'ı pek az hatırladıkları, imanla küfür arasında bocalayıp durdukları anlatılır.

144-147: Daha önce 89. âyette verilen kâfirleri, münafıkları dost edinmeme emri burada tekrar edilir. Münafıkların cehennemden en alt derekesinde oldukları bildirilir. Tevbe kapısı açık bırakılarak, tevbe edip ıslâh olurlarsa, Allah'ın dinine sınıksız olarak ibadetlerini sadece onun için yaparlarsa müminlerle beraber olacakları müjdelendir. İman edip şükrederlerse Allah'ın onlara azap etmeyeceği bildirilir.

148-149: Haksızlığa uğrayan kişi dışında kötü sözlerin açıkça söylenmesinin Allah tarafından sevilmediği, yaptığı iyiliği açıklayan veya gizleyen yahut bir kötülüğü affeden kişinin Allah tarafından affedileceği belirtilir.

2. Bölüm: Kâfirler, Yahudiler, Hristiyanlar

150-152: Allah'ı ve elçilerini inkâr edenlerin, *“Bazılarına inanıp bazılarına inanmayız”* diyerek iman ile küfür arasında bir yol tutmak isteyenlerin hepsinin kâfir olduğu ve alçaltıcı bir azaba uğrayacakları anlatılır. Allah'a ve elçilerine inanan ve onların arasında bir ayırım yapmayanların mükâfatlandırılacağı açıklanır.

153-161: Bu âyetlerde Yahudilerin yaptığı yanlışlar ve bunların sonuçları anlatılmaktadır. Bunlar:

- Hz. Peygamber'den (sav) gökten kitap indirmesini istemeleri
- Hz. Mûsâ'dan Allah'ı apaçık göstermesini istemeleri

- Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra buzağıyı ilah edinmeleri
- Verdikleri sözde durmamaları
- Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri
- Haksız olduklarını bile bile peygamberlerini öldürmeleri
- Kalplerimiz kılıflıdır demeleri (aslında kalpleri küfürlerinden dolayı mühürlenmiştir)
- Hz. Meryem'e büyük bir iftira atmaları
- Allah'ın Peygamberi Meryem oğlu Îsâ'yı öldürdük demeleri (Yahudilerin Hz. Îsâ'yı öldürmedikleri ve asmadıkları, öldürdükleri kişinin onlara Îsâ gibi gösterildiği, Allah'ın Hz. Îsâ'yı kendi nezdine yükselttiği, Ehl-i kitaptan olan herkesin ölümünden önce ona iman edeceği ve onun kıyamet gününde şahit olacağı açıklanır.)
- Zulmetmeleri
- İnsanları Allah yolundan alıkoymaları
- Nehy edildikleri halde faiz almaları
- İnsanların mallarını haksızlıkla yemeleri (bunlar yüzünden önceden kendilerine helal olan temiz rızıklar onlara haram kılınmıştır.)

162: Yahudilerin işlediği günahların uzunca anlatıldığı pasajdan sonra onların içinde de ilimde derinleşenler, mümin olanlar, Hz. Peygamber'e (sav) ve ondan önceki peygamberlere indirilenlere inananlar, namazı kılıp zekatı verenler, Allah'a ve âhiret gününe inananlar olduğu belirtilerek, mükâfatlandırılacakları müjdesi verilir.

163-166: Bu âyetlerde Hz. Nûh'a ve diğer peygamberlere vahyedildiği gibi Hz. Peygamber'e (sav) de vahyedildiği söylenir ve Hz. İbrahim'den başlayarak kendisine vahyedilen birçok peygamber sayılır. Daha önce gönderilen bazı elçilerin haberinin Hz. Peygamber'e (sav) anlatıldığı, bazılarınınınkinin ise anlatılmadığı,

Allah'ın Hz. Mûsâ ile konuştuğu söylenir. İnsanların Allah'a karşı bahaneleri olmasın diye birçok elçiler gönderildiği, Yüce Allah'ın ve meleklerin Hz. Peygamber'e (sav) gönderilen kitaba şahitlik ettiği ve şahit olarak Allah'ın kâfi olduğu vurgulanır.

167-169: İnkâr edip başkalarını da Allah yolundan alıkoyanların, doğru yoldan tamamen saptıkları ve Allah'ın onları bağışlamayacağı, ebedi kalmak üzere cehennem yoluna ileteceği bildirilir.

170: Sûrenin sonuna gelindiği bu yerde ilk âyetteki gibi hitap bütün insanlardır. “Ey insanlar” hitabı birinci âyetten sonra ilk defa burada âyet başında gelir ve bütün insanlar iman etmeye davet edilir. İnkâr ederlerse, göktekilerin ve yerdekilerin hepsinin Allah'a ait olduğu (Allah'ın onların imanına ihtiyacı olmadığı) ifade edilir.

171-173: Bu âyetler Hristiyanlara yöneliktir. Dinlerinde aşırı gitmemeleri, Allah hakkında doğruyu söylemeleri emredilir. Meryem oğlu İsâ Mesîh'in Allah'ın oğlu değil, Rasûlü olduğu açıklanır. “Allah üçtür” demekten vazgeçmeleri, Allah'ın tek ilah olduğu ve çocuk sahibi olmaktan münezzehe olduğu belirtilir. Göklerde ve yerde ne varsa Allah'ın olduğuna yeniden vurgu yapılır. İsâ Mesîh'in ve Allah'a çok yakın olan meleklerin Allah'a kulluk etmekten kaçınmayacakları, bunu yapanların Allah'ın huzurunda toplanacağı bildirilir. İman edip salih amel işleyenlerin mükâfatlandırılacağı Allah'a kulluk etmekten kaçınan ve kibirlenenlerin azaba uğrayacağı haber verilir.

3. Bölüm: Kur'ân, Miras Hukuku

174-175: Sûrenin sonundaki hitap bütün insanlardır: “Ey insanlar! Şüphesiz size Rabbinizden kesin bir burhan (Peygamber) geldi ve size apaçık bir nur (Kur'ân) indirdik. Allah'a iman edip ona sınıksız sarılanları, Allah kendinden bir rahmet ve lütuf (deryası) içine daldıracak ve kendisine giden doğru yola ulaştıracaktır.”

176: Sûrenin son âyetinde bir nevi hatırlatma olarak konu yeniden miras ve kadınlara, bu konuda verilen haklara döner. Miras oranları ile ilgili açıklamalar yapılır.

Yukarıda sûrenin konularının kısım ve bölümlere ayrılarak yapılan analizi, Nisâ' sûresinin derin ve kapsamlı bir içeriğe sahip olduğunu göstermektedir. Sûrenin konularını dört ana kısma ayırarak ele almak, içeriğin zenginliğini ve çok yönlülüğünü daha iyi anlamamıza yardımcı olmuştur. Birinci kısımda yaratılış, kadın hakları, ibadet ve tevhid konuları ele alınırken, ikinci kısımda cihad, Allah ve Rasûlü'ne itaat ve savaşla ilgili hükümler ön plana çıkmaktadır. Üçüncü kısım adalet ve tevhid konularını işlerken, dördüncü kısım münafıkların özellikleri, Ehl-i kitap ve tüm insanlığa yönelik hitaplarla son bulmaktadır. Sûrenin içeriği, İslâm hukukunun, toplumsal düzenin ve ahlâkî ilkelerin temel taşlarını ortaya koymakta, ayrıca kadın haklarının önemine dikkat çekmektedir. Bu tasnif, Nisâ' sûresinin ana temalarını ve içeriğini daha net bir şekilde görmemizi sağlamıştır.

1.2. Nisâ' Sûresi'nin Tematik Yapısı İçerisinde Erkek ve Kadın

Konusunun Yeri

Sûrelerin başlangıç âyetleri o sûrenin bir tür tohumu, çekirdeği niteliğindedirler. Sûrenin devamı tabiri caizse bu tohumun neşet ettiği ve meyvelerinin devşirildiği alanlardır. Bu sebeble sûrelerin ilk âyetleri sûrenin konularının temel eksenini belirler ve bütün sûreyi kendi rengine boyar. İlk âyette üzerinde durulan konu genellikle sûrenin temel konularından biridir.

Nisâ' sûresinin ilk âyetine bakıldığı zaman, insanı yaratan Allah'tan sakınma emriyle başladığı görülür. Daha sonra, insanın yaratılışı anlatılır. Kur'ân-ı Kerîm'de pek çok âyette insanın ana rahmindeki oluşumunun kademeleri veya Hz. Âdem'in yaratılış şekli anlatılsa da Nisâ' sûresinin birinci âyetinde üzerinde durulmak istenen mevzu bu değildir. Sûre ontolojik olarak kadın ve erkeğin oluşumunu anlatmakta ve bunun *ittikâ* ile bir bağı olduğu ortaya

konulmaktadır. Âyete göre Allah önce *nefs-i vâhideyi* yaratmıştır. Burada tekliğe bir vurgu yapıldıktan sonra, insanın tek olmaktan çift olmaya geçişi ve çoğalması üzerinde durulmuştur. Daha sonra rahim bağının önemi vurgulanmıştır. Bu giriş dikkate alındığında erkek ve kadın konusunun sûrenin temel konularından biri olduğu açıklık kazanmaktadır.

Sûre, kadının varlığının bir değeri olmadığı câhilî dönemde, kadınların haklarının tespit ve beyan edildiği bir sûredir. Daha önce üzerinde durulduğu gibi sûre kadınlarla ilgili hükümlerin en çok yer aldığı sûredir. *Ta'addüd-ü zevcât*, miras, nikâh, nikâh yasakları, zina, boşanma, mehir ve erkeğin *kavvâmlığı* gibi erkek ve kadın ilişkileriyle ilgili ana konuların birçoğu bu sûrede bulunmaktadır. Bu konuların yer aldığı âyetler çalışmamızın üçüncü bölümünde tahlil edilmektedir.

Bizim bu bölümde özellikle üzerinde durmak istediğimiz nokta, sûrenin temel konularından biri olan erkek ve kadın konusuna yönelik olarak sûrenin çekirdeği niteliğindeki ilk âyetinde yer alan kavramların incelenmesidir. Bu kavramların tahlilinin sağlam yapılmasının, erkek ve kadın konusunun sûredeki zemininin doğru anlaşılmasını sağlayacağını düşünüyoruz. Tespit ettiğimiz ve üzerinde durmak istediğimiz kavramlar; *taqvâ*, *nefs-i vâhide*, *zevc* ve *beşse* kavramlarıdır. *Racul* ve *nisâ'* kelimelerinin tahlili ise ikinci bölümde yapılmaktadır.

1.2.1. *Taqvâ* (تَقْوَى)

Taqvâ kelimesinin kökü olan *v-k-y* (وَفَى) “Bir şeyi başka bir şey vesilesiyle defetmek/müdafaa etmek” anlamına gelir.⁵² Bir nesneyi koruyan (وَاقٍ) her şeye *vikāye* (وَقَايَةً) denir.⁵³ İşfehānî *vikāye* kelimesini “Bir nesneyi, kendisine eza ve zarar verecek şeylerden

⁵² İbn Fāris, *Mu'cemu Meḳāyisi'l-Luḡa*, 6:131.

⁵³ Ḥalîl b. Aḥmed, *Kitābu'l-Ayn*, 5:238; Ezherî, *Tehzîbu'l-Luḡa*, 9:278; İbn Fāris, *Mu'cemu Meḳāyisi'l-Luḡa*, 6:131; Zemahşerî, *Esāsu'l Belāḡa*, 2:351.

korumak” olarak açıklar.⁵⁴ İçinde çeşitli eşyaların saklandığı depo, mahzen gibi yerlere de *vekiyyāt* (وَقِيَّاتٌ) denir.⁵⁵

Atın sırtını koruyan, yara yapmayan eyere “koruyucu eyer (سَرْجُ وَاقٍ)” denilir.⁵⁶ Eyer sırta değip atın sırtını yara yapmaz, eyerin altına bunun için kaba bir keçe konulur. Yani atın sırtı ile sert eğer arasında bir kalkan, koruma olur.⁵⁷

Sözlüklerde verilen bilgiye göre aksak yürüyen ata (فَرَسٌ وَاقٍ) denilir.⁵⁸ Ezherî bu kullanımı açıklarken tırnakları taşa çarpmaktan dolayı acıdığı için yürümekten korkan ata bu ismin verildiğini ve atın böyle yürümesinin (يَقِي - وَقَى) şeklinde ifade edildiğini söyler.⁵⁹ Cevherî ise yerin sertliğinden ve toynaklarının inceliğinden dolayı ayakları tahriş olmuş, zarar görmüş atın, sert yere basarken toynaklarını, tırnaklarını koruyarak yürümesinden dolayı ona (فَرَسٌ وَاقٍ) denildiğini ifade eder. Cevherî’nin açıklamasına göre atın aksaklığı bir korunma şeklidir. Cevherî açıklamasına İbn-i Aḥmer’in şiiriyle istiṣhad eder:

تَمْشِي بِأَوْظَفَةِ شِدَادٍ أَسْرُهَا
شَمَّ السَّنَابِكُ لَا تَقِي بِالْجَدَجِدِ

“Güçlü adımlarla yürürken,

Yüksek tırnaklar, kayalıkları korumaz”

⁵⁴ İṣfehānī, *el-Mufredāt fī Ġarībi’l-Ḳur’ān*, 881.

⁵⁵ Ezherî, *Tehzību’l-Luġa*, 9:279.

⁵⁶ Ḥalīl b. Aḥmed, *Kitābu’l-‘Ayn*, 5:238; Ezherî, *Tehzību’l-Luġa*, 9:279; Cevherî, *eş-Şiḥāḥ*, 6:2527; Zemaḥşerî, *Esāsu’l Belāġa*, 2:351; Mütercim Āsım Efendi, *el-Okyānūsü’l-Basīt fī Tercemeti’l-Kāmûsi’l-Muhīt*, 6:6039.

⁵⁷ Mütercim Āsım Efendi, *el-Okyānūs*, 6:6039.

⁵⁸ Ḥalīl b. Aḥmed, *Kitābu’l-‘Ayn*, 5:238.

⁵⁹ Cevherî, *eş-Şiḥāḥ*, 6:2527.

Yani; toynaklarının sağlamlığı, sertliği sayesinde yerin sertliğinden şikâyet etmez, yürürken düzgün yürür.⁶⁰

“Korkarak korunma” anlamı kerkenez kuşuna verilen (الواقى) kelimesinde de görülmektedir. Cevherî, kuşun sesinin buna (vâk) benzemesinden dolayı sondaki ya harfî de söylenmeden *el-vāk* (الواق) denildiğini ifade eder.⁶¹ Ezherî ise “Büyük baş hayvanlardan yürüyüşü korkudan dolayı aksak olanlara (الواقى) denilmesinden ötürü bu kuşa da yürüyüşü sorunsuz ve rahat olmadığı için bu isim verilmiştir” açıklamasını yapmaktadır.⁶² Görüldüğü üzere, her iki kelimedede korkunun yürüyüşe etkisine işaret edilmektedir. At, toynaklarını koruyarak yürümeye çalışırken; kuş, kendisine yönelik herhangi bir tehlikeden dolayı ürkerek yürümektedir. Her ikisi de (وَقَى) kelimesinin bir müştâkıyla ifade edilmiştir.⁶³

Sûre böylesine bir korkunun, *ittikān*ın en çok erkek ve kadın ilişkisinde olması gerektiğine yönelik bir vurguyla başlamaktadır.

Kökün “korumayı amaçlayan bir örtme” eylemini ifade etmek için kullanıldığı dikkat çekici şiirlerden biri Ebū Ḥayye en-Nümeyrî’ye aittir:

⁶⁰ Ezherî, *Tehzîbu'l-Luġa*, 9:279.

⁶¹ Cevherî, *eş-Şihāh*, 6:2528.

⁶² Ezherî, *Tehzîbu'l-Luġa*, 9:279.

⁶³ Bu kullanım Ubeyy b. Ka‘b ve Hz. Ömer’in *taḳvā* kelimesinin anlamı üzerine konuştukları rivâyetle örtüşmektedir. Hz. Ömer, Ubeyy b. Ka‘b’a *taḳvā* hakkında soru sorar. Ubeyy, “Sen hiç dikenli bir yolda yürüdün mü?” karşılığını verir. Hz. Ömer “Evet” diyince, “Peki yürürken ne yaptın?” diye sorar. Hz. Ömer; “Elbiselerimi topladım ve dikkat ederek korundum.” (تَسَمَّرْتُ) diye cevaplar. Bunun üzerine Ubeyy; “İşte bu *taḳvā*dır” cevabını verir (Ḳurtubî, *el-Cāmi‘*, 1:250).

فَالْقَتُّ قِنَاعاً دُونَهُ الشَّمْسُ وَاتَّقَتْ

بِأَحْسَنِ مَوْصُولَيْنِ كَفَّ وَمَعْصَمٍ

“Kadın kendisini güneşten koruyan örtüyü/peçeyi attı ve

En güzel iki uzuv olan el ve bilekleriyle yüzünü örttü/korudu”⁶⁴

Cevherî, kadınların başlarına örttüğü örtüye (الوقاية) denildiğini kaydeder.⁶⁵ Kökün bu kullanımı *taḳvā*, örtünme ve kadın kelimeleri arasında semantik bir bağ oluşturur.

İttikā kelimesinin anlamsal işlevini İzutsu (ö. 1993), şu şekilde formüle eder: “*İttikā* sizinle (A), korktuğunuz bir şey (B) arasına, onun (B) size ulaşmasını önleyerek sizi koruyabilecek bir şey (C) yerleştirmeniz demektir. Özetle, *ittikā*, bir şey aracılığıyla, kişinin kendisini savunmasıdır.”⁶⁶

B → C ← A

Klasik dönem sözlüklerde yer alan “onu göğsüyle korudu, göğsünü siper etti” (إِنْقَاهُ) kullanımı⁶⁷ İzutsu’nun açıklamasına tam olarak oturmaktadır. Hz. Peygamber’in (sav) “Yarım hurmayla bile olsa kendinizi ateşten koruyun (انْقُوا النَّارَ وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ)” hadis-i şerîfi⁶⁸ kökün bu kullanımına verilecek en iyi örneklerden biridir. Yani “bu sadakayı sizinle cehennem arasında kalkan (وَقَايَةً) edinin” denmektedir.⁶⁹

B → C ← A

cehennem sadaka kişinin kendisi

⁶⁴ Kerîm Maḥmūdî, *Dīvānu ’l-Ḥamāse li-Ebî Temmām rivâyeti ’l-Merzûḳ*, 140.

⁶⁵ Cevherî, *eş-Şihāḥ*, 6:2527.

⁶⁶ Toshihiko İzutsu, *Kur’ân ’da Tanrı ve İnsan*, 346.

⁶⁷ Zemaḥşerî, *Esāsu ’l Belāḡa*, 2:351.

⁶⁸ Buḥārî, *Şaḥîḥ-i Buḥārî*, “Rikâk,” 49, “Edeb,” 34; Müslim, *Şaḥîḥ-i Müslim*, “Zekat,” 68.

⁶⁹ İbn Fâris, *Mu’cemu Meḳâyisi ’l-Luḡa*, 6:131.

Benzer bir kullanım Zümer sûresinin 24. âyetinde yer almaktadır;

أَفَمَنْ يَبْقَىٰ بِوَجْهِهِ سُوءُ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

“O halde Kıyamet günü zalimlere ‘tadın bakalım kazanıp durduklarınızı’ denilirken, o kötü azâbı yüzü ile koruyacak kimse ne olur?”

İşfehâni âyetle “onlara erişecek azabın şiddetine” ve “kıyamet günü kendisiyle azaptan korunacakları en uygun şeyin yüzleri olduğuna” dikkat çekildiğini belirtir.⁷⁰ İzutsu “Burada ironik olarak ima edilen şeyin kişinin kendini korumak için kullandığı ellerinin o gün arkadan bağlı olduğu için kişinin kendini ancak yüzüyle koruyabileceğidir.” açıklamasını getirir.⁷¹

Nefsi, kendisinden korkulan şeyden “koruma (وَقَايَة)” içine almaya *taḳvā* (النَّفْوَى) denilir. İstilahî olarak *taḳvā* sözcüğü “günaha girmeye neden olacak şeylerden nefsi korumak” anlamını kazanmıştır.⁷²

Taḳvā kelimesinin kökü olan v-ḳ-y Kur’ân-ı Kerîm’de 258, Nisâ’ sûresinde ikisi ilk âyetle olmak üzere yedi kez geçmektedir. Sûrede ilk âyetle geçen *ittikā* emri sûrenin tamamında kendini hissettiren bir uyarıdır. Sûre *taḳvā* emri ile başlar, bu uyarı ve duygu sûrenin tamamında devam eder.⁷³ Sûre aslında tamamen *taḳvā* kelimesinin semantik rengine boyanmıştır. Bu boya

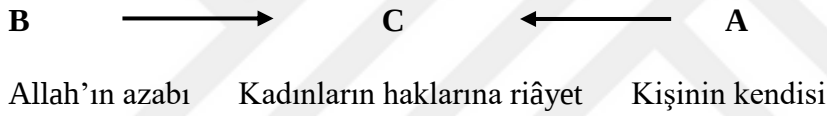
⁷⁰ İşfehâni, *el-Mufredât*, 881.

⁷¹ İzutsu, *Kur’ân’da Tanrı ve İnsan*, 348.

⁷² İşfehâni, *el-Mufredât*, 881.

⁷³ Kur’ân-ı Kerîm’de “Ey insanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının” (يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُم) hitabıyla başlayan iki sûre vardır, Nisâ’ ve Hacc sûreleri. Râzî, Nisâ’ sûresinde bu emrin sebebinin “Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan... (الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا)” ifadesiyle yaratılışın başlangıcına dikkat çekilerek belirtildiğini, Hacc sûresinde ise “Çünkü kıyamet sarsıntısı çok büyük bir şeydir (إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ)” ibaresiyle, yaratılışın sonuna ve âhirete dikkat çekilerek gösterildiğini beyan etmiştir. İki sûre “Allah’a

bazı bölümlerde daha hafif tonlarda geçse de varlığını sürdürmeye devam eder. Sûrenin ilk âyetinde (اتَّقُوا) emri iki kere tekrar etmektedir. İlk emirde konu erkek ve kadının yaratılışı ikincisinde ise akrabalık bağlarıdır. Sûrenin 9. âyetinde yetim çocuklar bağlamında Allah’tan *ittikâ* edilmesi emredilirken, 77. âyette bu emir, cihad bağlamında gelmektedir. Kökün geçtiği diğer 3 âyet, sûrenin 127 ile 134. âyetleri arasında geçen erkek ve kadınla ilgili pasajda yer almaktadır. 128. âyette evlilikte meydana gelen geçimsizlikte *şulh*, *ihsân* ve *ittikâ* emredilirken, 129. âyette birden fazla kadınla evlenen erkeğe *şulh* ve *ittikâ* emredilmektedir. Konuyla ilgili bu pasajın başında da sonunda da “Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah’ındır (وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ) ” vurgusu yapılarak son kısımda Allah’tan sakınma emrine (اتَّقُوا اللَّهَ) yer verilir. Görüldüğü üzere *taqvâ* boyasının sûrede en belirgin olduğu konu erkek ve kadın konusudur. Buna göre İzutsu’nun formülüne değerleri şu şekilde yerleştirebiliriz:

İzutsu *taqvâ* kelimesinin Kur’ân-ı Kerîm’de farklı anlam aşamaları kaydettiğini ifade eder. Kelime önce Allah’ın azabından korkarak kişinin kendini inanç ve itaatle koruması anlamına gelen eskatolojik bir kelime iken zamanla “dindarlık” anlamı kazanmıştır. Bu

karşı gelmekten sakınma (اتَّقُوا رَبَّكُمْ) emriyle başlamasının yanında “Allah’a yürekten bağlanın” emriyle son bulur. Hacc sûresinin son âyetinde (وَاعْتَصِمُوا بِاللَّهِ) ve Nisâ’ sûresinin sondan bir önceki âyetinde (وَاعْتَصِمُوا بِهِ) *i’tişâm* kavramı geçer. Esra Gözeler, “Sûrelerin Mekkîliği ve Medenîliği: 22/El-Hacc Sûresi Örneği,” makalesinin 88. sayfasında iki kavram arasında semantik bir bağ kurularak *taqvâ* kavramının *i’tişâm* kavramıyla tefsir edildiğini belirtmiştir. Böylelikle sûrelerin sonu en başına belîğ bir şekilde bağlanmıştır.

aşamada *muttaḳī* tanımı ile müslim ve mü'min tanımının esas itibariyle birbirinden farklı olmadığı görülür.⁷⁴

Yaptığımız bu analizden *taḳvā* kavramının anlamsal boyutları ile ilgili şu çıkarımlarda bulunabiliriz:

- 1. Kavramsal Temel:** V-ḳ-y kökü, korunma ve savunma kavramları etrafında şekillenir. Kelimenin bu kök anlamı geniş bir kullanım yelpazesine sahiptir. Cevherī ve Ezherī'nin açıklamalarında, kelimenin fiziksel koruma bağlamındaki kullanımları öne çıkmaktadır. Örneğin, atın sırtını koruyan eyer veya aksak yürüyen atın toynaklarını koruması gibi örnekler, *taḳvā*'nın doğrudan fiziksel koruma işlevini vurgular. Bu kullanım, kelimenin temel anlamının korunma ve savunma üzerine kurulu olduğunu gösterir.
- 2. Korku ve Koruma İlişkisi:** Hem atın yürümesi hem de kerkenez kuşu örneklerinde, korkunun koruyucu bir tepki olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Atın, tırnaklarını koruyarak yürümesi veya kuşun tehlikeden ürkererek hareket etmesi, *taḳvā*'nın korku ve korunma arasındaki ilişkiyi ifade ettiğini göstermektedir.
- 3. İzutsu'nun Anlamsal Formülasyonu:** İzutsu'nun formülasyonu, *taḳvā*'nın sadece fiziksel değil, aynı zamanda manevi bir koruma işlevi de olduğunu vurgular.
- 4. Eskatolojik Boyut:** *Muttaḳī* (*taḳvā* sahibi) kişinin, Allah'a karşı sorumluluklarını yerine getirerek, âhirette azaptan korunmayı amaçlaması, bu kavramın eskatolojik boyutunu pekiştirir. *Taḳvā*, başlangıçta Allah'ın azabından korunma anlamına gelen eskatolojik bir kavramken, zamanla “dindarlık” anlamını kazanmıştır. Bu, *taḳvā*'nın İslâm'ın ahlaki ve dini hayatında merkezi bir kavram olarak evrildiğini gösterir.

⁷⁴ İzutsu, *Kur'ân'da Tanrı ve İnsan*, 351.

5. Semantik Bağlamda İttikā, Kadın ve Örtünme: *Takvā*nın semantik boyutunda, kadınların örtünmesi ve korunması arasında kurulan bağlantılar dikkat çekicidir. Kadınların başlarına örttüğü örtüye (الوفاية) denilmesi, kelimenin hem fiziksel hem de manevi koruma anlamlarını nasıl bünyesinde barındırdığını gösterir.

Takvā kavramı, kök anlamından başlayarak fiziksel, manevi ve teolojik boyutları kapsayan geniş bir anlam yelpazesine sahiptir. Kişinin kendisini tehlikelerden hem fiziksel hem de manevi zarar ve günahlardan koruma çabası olarak *takvā*, İslâm literatüründe merkezî bir yer tutar. Bu bağlamda, *takvā*nın hem bireysel ahlak hem de toplumsal düzen açısından vazgeçilmez bir değer taşıdığı sonucuna varılabilir. *Takvā* kelimesinin Nisâ' sûresindeki kullanımları, özellikle erkek ve kadın ilişkileri bağlamında *takvā*nın nasıl ele alındığını gösterir. Sûre boyunca *takvā* emri, insanlara Allah'tan korkarak doğru yolda kalmaları gerektiğini, özellikle kadın erkek ilişkileri ekseninde hatırlatır.

1.2.2. *Nefs* (نَفْس)

Âyetlerde yer alan *nefs* kavramı üzerinde oldukça fazla çalışmanın olduğu bir konudur. *Nefsin* neliği hakkında felsefe, tasavvuf, kelim gibi alanlarda birçok açıklama mevcuttur. Biz burda temel olarak kavramın klasik dönem sözlüklerde verilen kök manalarına bakarak bir anlam çerçevesi çizmeye çalışacağız.

Nefs (النَّفْس) sözlüklerde ruh (الروح)⁷⁵ bir şeyin özü, cevheri ve bütünü, bir şeyin indi, zatı, kendisi,⁷⁶ beden⁷⁷ anlamlarına gelmektedir. Hâlîl b. Aḥmed kadın ve erkek ruhunun aynı olduğunu kaydeder.⁷⁸

İbn Fāris (نَفَس) kökünün temelde tek anlamı olduğunu bu kökten türeyen diğer kelimelerin anlamlarının hep bu manaya râci olduğunu söyler. Ona göre bu temel anlam rüzgâr veya onun gibi esintilerin ortaya çıkışına delalet eder. Örneğin *teneffus* (التَّنَفُّس) soluğun içten çıkmasıdır.⁷⁹ *Nefes* (النَّفْس)⁸⁰ ağızdan ve burun deliğinden bedene girip çıkan rüzgâr, hava⁸¹ demektir.

Nefsin diğer bir anlamı da “kan”dır.⁸² İbn Fāris, bu kullanımın makul olduğunu, zira insanın bedenindeki kanı yitirirse canını da kaybedeceğini söyler. Buna ilaveten, suya da *nefes* (نَفَس) denilir. Zira insanın, canın hayatta kalması suya bağlıdır, o yüzden suya *nefes* denmiştir.⁸³ *Nefes* (النَّفْس) aynı zamanda haset anlamı taşır. *Nefûs* (نَفُوسٌ) hasetçi kişi demektir.⁸⁴ *Nefûs* aynı

⁷⁵ Hâlîl b. Aḥmed, *Kitābu’l-‘Ayn*, 7:270; Ezherî, *Tehzîbu’l-Luġa*, 13:8; Cevherî, *eş-Şihāḥ*, 3:984; İşfehānî, *el-Mufredāt*, 818.

⁷⁶ Ezherî, *Tehzîbu’l-Luġa*, 13:8.

⁷⁷ Cevherî, *eş-Şihāḥ*, 3:984.

⁷⁸ Hâlîl b. Aḥmed, *Kitābu’l-‘Ayn*, 7:270.

⁷⁹ İbn Fāris, *Mu‘cemu Meḳāyîsi’l-Luġa*, 5:460.

⁸⁰ Cevherî, *eş-Şihāḥ*, 3:984.

⁸¹ İşfehānî, *el-Mufredāt*, 818.

⁸² Cevherî, *eş-Şihāḥ*, 3:984; İbn Fāris, *Mu‘cemu Meḳāyîsi’l-Luġa*, 5:460.

⁸³ İbn Fāris, *Mu‘cemu Meḳāyîsi’l-Luġa*, 5:460.

⁸⁴ Zemaḥşerî, *Esāsu’l Belāġa*, 2:292.

zamanda göz değiren kimse için kullanılır.⁸⁵ “Ona *nefs* isabet etti (أَصَابَتْهُ نَفْسٌ)” dendiğinde ona göz değdiği kastedilir.⁸⁶ *Nefs* göz demektir.⁸⁷ En değerli, en sevilen şeye (أَنْفَسٌ) denilir.⁸⁸ Kök cimrilik etmek (نَفَسَ) anlamında da kullanılır.⁸⁹

Kadının doğum yapmasına⁹⁰ ve doğum yapan kadına⁹¹ *nifās* (النِّفَاسُ), doğan çocuğa ise *menfūs* (الْمَنْفُوسُ) denilir.⁹² Cevherī bu kullanıma şu hadisi örnek getirir; “Doğan bir can yoktur ki cennetlik mi cehennemlik mi olduğu yazılmamış olsun (مَا مِنْ نَفْسٍ مَّنْفُوسَةٍ إِلَّا وَقَدْ كُتِبَ مَكَانُهَا مِنْ (الْجَنَّةِ وَالنَّارِ) ”.⁹³ Kadının regl olması (نَفَسَتِ الْمَرْأَةُ) ibaresiyle ifade edilir.⁹⁴ İbn Fāris, doğum yapan kadının kanı aktığı için ona bu ismin verildiğini söyler zira *nefsin* bir anlamı da “kan”dır.⁹⁵

⁸⁵ Ezherī, *Tehzību'l-Luğa*, 13:10.

⁸⁶ Cevherī, *eş-Şihāh*, 3:984; Zemaḥşerī, *Esāsu'l Belāğa*, 2:292.

⁸⁷ Ezherī, *Tehzību'l-Luğa*, 13:9; Cevherī, *eş-Şihāh*, 3:984; İbn Fāris, *Mu'cemu Meḳāyisi'l-Luğa*, 5:460.

⁸⁸ Cevherī, *eş-Şihāh*, 3:985.

⁸⁹ Ḥalīl b. Aḥmed, *Kitābu'l-ʿAyn*, 7:271; Ezherī, *Tehzību'l-Luğa*, 13:9.

⁹⁰ Ḥalīl b. Aḥmed, *Kitābu'l-ʿAyn*, 7:271; Ezherī, *Tehzību'l-Luğa*, 13:10.

⁹¹ Cevherī, *eş-Şihāh*, 3:985.

⁹² Ezherī, *Tehzību'l-Luğa*, 13:10; İbn Fāris, *Mu'cemu Meḳāyisi'l-Luğa*, 5:460; Zemaḥşerī, *Esāsu'l Belāğa*, 2:292.

⁹³ Buḥārī, *Şahīḥ*, “Tefsir,” (Leyl) 6; Müslim, *Şahīḥ-i Müslim*, “Kader,” 6.

⁹⁴ Ezherī, *Tehzību'l-Luğa*, 13:11.

⁹⁵ İbn Fāris, *Mu'cemu Meḳāyisi'l-Luğa*, 5:460.

Neffese sıkıntıdan kurtulmak,⁹⁶ kurtuluş⁹⁷ demektir. İbn Fāris sıkıntıyı gideren her şeye nefes denildiğini kaydeder.⁹⁸ Ezherî bu anlamı açıklamak için şu hadis-i şerife yer verir: “Rüzgâra sövmeyiniz, muhakkak ki o nefes-i Rahman’dandır (لَا تَسُبُّوا الرِّيحَ فَإِنَّهَا مِنْ نَفْسِ الرَّحْمَنِ).”⁹⁹ Burada kastedilen Allah’ın rüzgârla sıkıntıları giderip, bereketli yağmuru yayarak, kuraklığı gidermesidir. Dua cümlesi olan (اللَّهُمَّ نَفْسَ عَيِّي) ibaresi, “Allahım sıkıntımı gider, ferahlık ver” anlamına gelir.¹⁰⁰ Bir başka hadis-i şerîfde şöyle buyurulmaktadır: “Rabbimizin nefesini Yemen tarafından hissediyorum (أَجِدُ نَفْسَ رَبِّكُمْ مِنْ قِبَلِ الْيَمَنِ).”¹⁰¹ İbn Fāris bu hadisle Mekke’de eziyet gören müminlerin, ensarla ferahlayacağını kastedildiğini ifade eder.¹⁰²

Neffese rahatlatmak, sıkıntısını gidermek anlamlarında kullanılır.¹⁰³ İbn Fāris bu kullanımı soluğun çıkışında bir rahatlık ve dinlenme olmasına bağlar.¹⁰⁴ Hadiste “Kim bir müminin sıkıntısını giderirse, Allah da onun âhirette bir sıkıntısını giderir (مَنْ نَفَّسَ عَنْ مُؤْمِنٍ كَرْبَةً (نَفَسَ اللَّهُ عَنْهُ كَرْبَةً مِنْ كَرْبِ الْآخِرَةِ).” buyurulmaktadır.¹⁰⁵

⁹⁶ Ezherî, *Tehzîbu’l-Luğa*, 13:8.

⁹⁷ Zemahşerî, *Esāsu’l Belāğa*, 2:292.

⁹⁸ İbn Fāris, *Mu‘cemu Mekāyisi’l-Luğa*, 5:460.

⁹⁹ Hākim en-Nīsābūrî, *El-Müstedrek ‘ale’s-Şaḥīḥayn*, 2:298, No: 3075.

¹⁰⁰ Ezherî, *Tehzîbu’l-Luğa*, 13:9.

¹⁰¹ İbn Fāris, *Mu‘cemu Mekāyisi’l-Luğa*, 5:460; İşfehānî, *el-Mufredāt*, 818 Hadis için bkz. İbn Hānbel, *El-Müsned*, 16:576, No: 10978.

¹⁰² İbn Fāris, *Mu‘cemu Mekāyisi’l-Luğa*, 5:460.

¹⁰³ Cevherî, *eş-Şihāh*, 3:985.

¹⁰⁴ İbn Fāris, *Mu‘cemu Mekāyisi’l-Luğa*, 5:460.

¹⁰⁵ Ezherî, *Tehzîbu’l-Luğa*, 13:10 için bkz. Müslim, *Şaḥīḥ-i Müslim*, “Zikir ve Dua ve Tevbe ve İstiğfar,” 38; İbn Māce, *Sünen-i İbn Māce*, “Sunne,” 17.

Her şeyin önemli ve değerlisine (نَفِيسٌ) denilir.¹⁰⁶ (شَيْءٌ نَفِيسٌ); değerli, kıymetli; kendisi uğruna yarışılan, rağbet edilen,¹⁰⁷ derdi giderici şey anlamlarına gelir.¹⁰⁸ Arapçada *nefsin* iki yönü vardır: Kişinin *nefsi* çıktı (خَرَجَتْ نَفْسُ فُلَانٍ) dendiğinde ruhu kastedilir. *Nefsinden* (içinden) şunu şunu yapmak geçiyor (فِي نَفْسِ فُلَانٍ أَنْ يَفْعَلَ كَذَا وَكَذَا) dendiğinde, zihni, bilinci, kalbi kastedilir.¹⁰⁹

Nisā' sûresinde 19, Kur'ân-ı Kerîm'de 298 defa geçen *n-f-s* (نفس) kökü, bunlardan sadece iki tanesinde fiil formunda yer alır. Muṭaffifîn sûresinde cennette verilecek nimetler zikredildikten sonra 26. âyette şöyle buyrulur:

خَتَامُهُ مِسْكٌ وَفِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ

“Onun içiminin sonunda misk kokusu vardır. İşte yarışanlar bunun için yarışsınlar.”

Âyetteki (فَلْيَتَنَافَسِ) ifadesi “karşılıklı rekabet içinde isteyin (فليترأغب)” manasına gelir.¹¹⁰

Kökün fiil olarak geçtiği diğer âyet Tekvîr sûresinin 18. âyetidir:

وَالصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ

“Ağarmaya başladığında sabaha andolsun ki”

Burada fiil; tam gündüz olması, sabahın *tulû'* etmesi, aydınlanması, aydınlığın tamamen kaplaması, fecrin yarılması, ortaya çıkması,¹¹¹ tan yerinin ağırması¹¹² anlamlarına gelir.

¹⁰⁶ Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, 13:10.

¹⁰⁷ Halîl b. Aḥmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, 7:271; İbn Fâris, *Mu'cemu Meḳâyîsi'l-Luğa*, 5:461; Cevherî, *eş-Şihâh*, 3:985.

¹⁰⁸ Zemaḥşerî, *Esâsu'l Belāğa*, 2:292.

¹⁰⁹ Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, 13:8.

¹¹⁰ Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, 13:9.

¹¹¹ Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, 13:9.

¹¹² Cevherî, *eş-Şihâh*, 3:984.

Zümer sûresinin 42. âyetinde geçen (يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ) ibaresi *nefs*in mahiyeti hakkında farklı yorumlara sebep olmuştur. Âyetin tamamı şu şekildedir:

اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا فَيُمْسِكُ الَّتِي قَضَىٰ عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْأُخْرَىٰ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

“Allah (ölen) insanların ruhlarını öldüklerinde, ölmeyenlerinkini de uykularında alır.

Ölümüne hükmettiklerinin ruhlarını tutar, diğerlerini belli bir süreye (ömürlerinin sonuna) kadar bırakır. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır.”

Ezherî her insanın iki nefsi olduğunu söyleyerek “biri *nefs-i ‘akl*dır, onunla idrak eder; diğeri *nefsu’r-rûh*dur, hayat ondadır” açıklamasını yapar. Enbārî, lügatçılardan *nefs* ve ruhu aynı kabul edenlerin olduğunu söyler. Bazıları ruhun ve *nefs*in tek bir şey olduğunu *nefs*in müennes, ruhun müzekker olduğunu söylerken bazıları da “ruh kendisinde hayat olan, *nefs* ise kendisiyle akledilendir. Kişi uyuduğunda Allah *nefs*ini kabzeder fakat ruhunu kabzetmez. Ruh sadece ölüm anında kabzedilir.” demiştir.¹¹³

Zeccâc’a (ö.311/923) göre de her insanın iki *nefs*i vardır:

1) *Nefs-u temyîz*; uyuduğu zaman ondan ayrılan *nefs*dir, âyette de geçtiği gibi, Allah onu vefat ettirdiği için onunla akledemez.

2) *Nefs’ul-ḥayât*; bu hayatı sağlayan *nefs*dir. Bu *nefs* gittiğinde diğeri *nefs* de gider. Uyuyan kişi *nefs-u temyîz* gittiği halde *teneffüs* eder, yaşar çünkü onda *nefs’ul-ḥayât* kalır. İkisi içinde *tevaffâ* fiili kullanılsa da ilkinde akıl, ikinci de can gider. *Nefs-u’l-ḥayât* ruhtur ve insanın hareket etmesi ve gelişmesi onunla olur.¹¹⁴

Sonuç olarak Nisâ’ sûresinin ilk âyetinde yer alan *nefs* kelimesi hem kavramsal hem de semantik açıdan derin bir anlam dünyasına sahiptir. Kelimenin sözlük anlamlarından

¹¹³ Ezherî, *Tehzîbu’l-Luğa*, 13:8.

¹¹⁴ Ezherî, *Tehzîbu’l-Luğa*, 13:8.

başlayarak, İslâm felsefesi, tasavvuf ve kelam gibi farklı disiplinlerde ele alınışı, onun ne denli geniş ve çok katmanlı bir kavram olduğunu göstermektedir. Sözlüklerde “ruh”, “öz”, “cevher”, “zat”, “kendisi” gibi anlamları olan *nefs*, sûrenin ilk âyetinde *nefs-i vâhîde* terkihiyle “bir tek nefis” olarak kullanılmış ve insanın yaratılışındaki teklik ve birlik vurgulanmıştır. Bu âyet, kadın ve erkeğin yaratılışına ve çoğalmasına işaret ederken, ontolojik olarak insanın özündeki birliği ve bu birlikten doğan çeşitliliği ifade etmektedir. Bu, aynı zamanda toplumsal ve bireysel ilişkilerdeki temel bağları, özellikle de aile ve akrabalık ilişkilerini vurgular.

Nefs; ruh, can, öz, cevher gibi anlamlara gelen ve kişinin iç dünyasını, benliğini ifade eden bir kavramdır. *Nefs* kelimesinin kökü ve kullanım şekilleri, Kur’ân-ı Kerîm’de ve klasik dönem sözlüklerde geniş bir yelpazede ele alınmıştır. Bu kökün temel anlamı, “rüzgâr” veya “esinti” gibi hava hareketlerinden kaynaklanan nefes almak ve vermek eylemi etrafında şekillenir.

Nefs, insanın yaşam kaynağını ifade eden bir kavram olarak hem fiziksel hem de ruhsal boyutları içerir. İbn Fâris’in tanımladığı gibi, nefesin bedeninin içinden çıkışı veya bedene girişi, hayatın devamı için temel bir eylemdir. *Nefsin* aynı zamanda kan, su, göz, hased ve doğum gibi çeşitli anlamları da vardır. Bu anlam çeşitliliği, *nefs* kavramının insan yaşamının farklı yönlerini kapsadığını ve insanın fiziksel, duygusal ve manevi boyutlarını bir araya getirdiğini gösterir. Nisâ’ sûrenin ilk âyeti, *nefsin* hem fiziksel hem de ruhsal boyutlarını ifade ederken, insanın varoluşunun iki yönlü yapısını ortaya koyar. *Nefs* ve *nefs-i vâhîde* kavramlarının anlaşılması, insanın yaratılışı ve toplumsal düzen içerisindeki yerini anlamamız açısından kritik bir önem taşır.

Kur’ân-ı Kerîm’de *nefs-i vâhîde* terkihi kullanılmadan insanın eşinin *nefsden* yaratıldığının anlatıldığı üç âyet mevcuttur. Âyetlerin ilgili kısımları şu şekildedir:

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُم مِّنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَجَعَلَ لَكُم مِّنْ أَرْوَاجِكُمْ بَيْنَيْنَ وَحَفْدَةً وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ

*“Allah size kendi cinsinizden eşler var etti. Eşlerinizden de oğullar ve torunlar verdi ve sizi temiz şeylerden rızıklandırdı...”*¹¹⁵

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ
*“Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de onun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir.”*¹¹⁶

فَاطِرُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَمِنَ الْأَنْعَامِ أَزْوَاجًا يَذُرُّكُمْ فِيهِ
*“O, gökleri ve yeri yaratandır. Size kendinizden eşler, hayvanlardan da (kendilerine) eşler yaratmıştır. Bu sûretle sizi ürettiyor.”*¹¹⁷

Bu âyetlerde, Allah’ın insanlara eşler vererek onları bir araya getirmesinden bahsedilir. Âyetlerde insanların, Allah’ın yarattığı eşlerle bir araya gelerek huzur bulacakları ifade edilir. Bu eşler arasındaki sevgi ve merhamet, Allah’ın varlığının ve kudretinin bir göstergesidir. Ayrıca, insanların eşler aracılığıyla çocuk sahibi oldukları, neslin devamı ve yaşamın sürekliliğinin bu şekilde sağlandığı belirtilmiştir. Allah sadece insanlar için değil, aynı zamanda hayvanlar için de eşler yaratır. Bu eşler aracılığıyla nesiller meydana gelir ve çoğalma gerçekleşir.

Kur’ân-ı Kerîm’de Nisâ’ sûresinin ilk âyetinin de içinde olduğu dört âyette insanın yaratılışı “*nefs-i vâhide*” terkihi ile anlatılır. Bu âyetler, insanın yaratılışına ve insan neslinin devamına dair önemli mesajlar içermektedir. Âyetlerin ilgili kısımları aşağıda verilmiştir:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً

¹¹⁵ 16/Nahl:72.

¹¹⁶ 30/Rûm:21.

¹¹⁷ 42/Şûrâ:11.

“Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan; ikisinden birçok erkek ve kadın (meydana getirip) yayan Rabbinize karşı gelmekten sakının...”¹¹⁸

وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ

“O, sizi bir tek nefisten yaratmıştır. Sizin bir karar kılma yeriniz, bir de emanet bırakılma yeriniz var...”¹¹⁹

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا

“Allah sizi bir tek nefisten yaratan ve kendisi ile huzur bulsun diye eşini de ondan var edendir...”¹²⁰

خَلَقَكُمْ مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا

“O, sizi bir tek nefisten yarattı. Sonra ondan eşini var etti...”¹²¹

Görüldüğü gibi En‘ām sûresi dışındaki âyetlerde *nefs-i vâhîde* terkiibinden hemen sonra ondan eşinin yaratıldığı ibaresi geçmektedir. Sadece Nisâ’ sûresinde bunlardan erkek ve kadının yayıldığı zikredilmektedir. Âyetler, insanın bir tek nefisten (*nefs-i vâhîde*) yaratıldığını vurgular. Bu, insanın ortak bir kökene sahip olduğunu ve Allah tarafından yaratıldığını ifade eder. İlk insanın yaratılışı, bütün insanlık için ortak bir başlangıç noktasını işaret eder. Âyetler, tüm insanlığın bir tek nefisten yaratıldığını belirterek, insanların köken ve değer bakımından eşit olduğunu ortaya koyar.

Eşin, *nefs-i vâhîde*den yaratılması, insanın sosyal ve ailevi yapısının temelini oluşturur. Âyetlerde, bu eşin huzur bulma ve sükûnet amacıyla yaratıldığı belirtilir. Bu, insanın yalnız olmadığı, birbiriyle tamamlanan ve birbirine destek olan varlıklar olarak yaratıldığı anlamına

¹¹⁸ 4/Nisâ’:1.

¹¹⁹ 6/En‘ām:98.

¹²⁰ 7/A‘râf:189.

¹²¹ 39/Zümer:6.

gelir. İnsan neslinin çeşitliliği ve yayılması, Allah'ın yaratma sıfatının bir tecellisidir. İlahi kudretin ve bilgeliğin bir ifadesi olarak, insanlar birlikte yaşamak, aile kurmak ve toplum oluşturmak için yaratılmışlardır.

1.2.3. Zevc (زَوْجٌ)

Birbirinin benzeri ya da zıddı olarak diğerine eşlik eden her şeye zevc (زَوْجٌ) denir. Çift oluşturmuş, eşleşmiş (الْمُنْزَاجَةُ) hayvanlarda erkek ve dişi eşlerden her birine zevc denir.¹²² Zevc kelimesinin çoğulu; *ezvāc* (أَزْوَاجٌ)¹²³ ve *ezāvic* (أَزَاوِيجٌ)¹²⁴ olarak gelir.

Gök-yer, kış-yaz, gece-gündüz bunların her biri zevcdir, bir eşi ya da karşıtı var demektir. Siyah- beyaz, büyük-küçük gibi zıtlıklar oluşturan çiftlere zevc denilir.¹²⁵

Zevcin zıddı, “tek (الفرد)”dir. Tek ve çift için (فرد) ve (زوج) kullanılır, tıpkı (شفع) ve (وتر) dendiği gibi.¹²⁶ “Fılan kişinin iki çift güvercini var (لِفُلَانٍ زَوْجَانِ مِنَ الْحَمَامِ)” denildiğinde bir erkek, bir dişi güvercini olduğu kastedilir.¹²⁷ Kuşun tekine zevc denmez. Erkeğine *ferd*, dişiye *ferdetun* denir. (Bunlar ayrı ayrı kuşlardır, bir çift değildir.) “Bir çift ayakkabım, mestim var (عِنْدِي زَوْجَانِ مِنَ الْخِفَافِ)” dendiğinde, sağ ve sol kastedilir.¹²⁸

¹²² İşfehānī, *el-Mufredāt*, 384.

¹²³ Hālīl b. Aḥmed, *Kitābu'l- 'Ayn*, 6:166; Ezherī, *Tehzību'l-Luġa*, 11:104; İşfehānī, *el-Mufredāt*, 384.

¹²⁴ Ezherī, *Tehzību'l-Luġa*, 11:104.

¹²⁵ Ezherī, *Tehzību'l-Luġa*, 11:105.

¹²⁶ Cevherī, *eş-Şihāh*, 1: 320.

¹²⁷ Hālīl b. Aḥmed, *Kitābu'l- 'Ayn*, 6:166; Ezherī, *Tehzību'l-Luġa*, 11:105; İbn Fāris, *Mu'cemu Mekāyisi'l-Luġa*, 3:35.

¹²⁸ Ezherī, *Tehzību'l-Luġa*, 11:105.

Zevc kelimesi hem erkek hem kadın için kullanılır. “O erkek, o kadının zevci (هُوَ زَوْجُهَا)” ve “o kadın, o erkeğin zevci (هِيَ زَوْجُهُ)” şeklinde kullanılır. Yani erkek ve kadın için kullanımı aynıdır.¹²⁹ Fasih olan kullanım budur.¹³⁰ Zemaḥşerī, “Erkek için zevc, kadın için hem zevc hem zevce kullanılır. Kadın ve erkeğe zevcān denir.” açıklamasında bulunur.¹³¹ İşfehānī de zevce (زَوْجَةٌ) kullanımının kötü bir lehçe olduğunu söyler.¹³² Ezherī nikāh bağıyla aile olanlar için zevc ifadesinin kullanıldığı ayrıntısını not düşer.¹³³ Kadının zevci (زَوْجُ الْمَرْأَةِ) kocasıdır (بعلها), erkeğin zevci (زَوْجُ الرَّجُلِ) ise karısıdır (امراته).¹³⁴

Kur’ân-ı Kerîm’de zevce kelimesi geçmez. Aşağıdaki âyetlerde görüleceği gibi kadın kastedildiğinde de yine zevc kelimesi kullanılır:

“Dedik ki: “Ey Âdem! Sen ve eşin cennete yerleşin (وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ)”.¹³⁵

“Eğer bir eşi bırakıp da yerine başka bir eş almak isterseniz (وَإِنْ أَرَدْتُمْ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَّكَانَ) (زَوْجِ).”¹³⁶

Zevc kelimesi “tür (ضَرْبٌ, لَوْنٌ)” anlamına da gelir.¹³⁷ İbn Fāris tür anlamının eş anlamından uzak bir anlam olmadığını ifade eder. Zira kendisine yakın, eş, benzer olanlar bir

¹²⁹ Ezherī, *Tehzību ’l-Luġa*, 11:104-106.

¹³⁰ İbn Fāris, *Mu’cemu Meḳāyīsī ’l-Luġa*, 3:35.

¹³¹ Zemaḥşerī, *Esāsu ’l Belāġa*, 1:425.

¹³² İşfehānī, *el-Mufredāt*, 384.

¹³³ Ezherī, *Tehzību ’l-Luġa*, 11:106.

¹³⁴ Cevherī, *eş-Şıḥāḥ*, 1:320.

¹³⁵ 2/Bakara:35.

¹³⁶ 4/Nisā’:20.

¹³⁷ Ḥalīl b. Aḥmed, *Kitābu ’l-’Ayn*, 6:166; Ezherī, *Tehzību ’l-Luġa*, 11:104; İbn Fāris, *Mu’cemu Meḳāyīsī ’l-Luġa*, 3:35; Zemaḥşerī, *Esāsu ’l Belāġa*, 1:425.

“tür” oluşturur. ¹³⁸ Kāf sûresi 7. âyette kelime tür, çeşit anlamında kullanılır: “*Her çeşidden çiftler bitirmişiz ki temasına doyulmaz* (وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ).”¹³⁹

Tezevvece (تَزَوَّجَ) evlenmek ve *zevvece* (زَوْجَ) evlendirmek anlamındadır. Araplar “onu bir kadınla evlendirdim (زَوَّجْتُهُ امْرَأَةً)” ve “bir kadınla evlendim (تَزَوَّجْتُ امْرَأَةً)” ibarelerini kullanılır.¹⁴⁰ Âyette şu şekilde geçer: “*İşte böyle. Bunun yanı sıra biz onları, hûrilerle evlendiririz* (كَذَلِكَ زَوَّجْنَاهُمْ خُورٍ).”¹⁴¹ Âyetteki ifade “eşleştirdik”,¹⁴² “hurileri onlara karîn eyledik”, “onları onlara denk kıldık”, “kendisine uygun, benzeri eş kıldık” demektir. ¹⁴³

Z-v-c kökü Kur’ân-ı Kerîm’de 81, Nisâ’ sûresinde dört âyette beş defa geçer. Sûrenin ilk âyetinde yaratılış, 12. âyetinde miras, 20. âyetinde mehir bağlamında iki kez geçmektedir. 57. âyette ise cennetteki eşler bu kelimenin çoğulu *ezvâc* (أَزْوَاجُ) ile ifade edilmektedir.

Âlemde her şey bir zıddının olması, herhangi bir benzerinin olması ya da herhangi bir terkîbe sahip olması bakımından çift olarak yaratılmıştır.¹⁴⁴

“*Hem her şeyden iki çift yarattık...* (وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ).”¹⁴⁵

Bu çiftlerden biri de kadın ve erkektir:

“*Ondan iki eşi, erkek ve dişi yaratmıştır* (فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى).”¹⁴⁶

¹³⁸ İbn Fâris, *Mu‘cemu Meḳâyisi’l-Luḡa*, 3:35.

¹³⁹ 50/Kāf:7.

¹⁴⁰ Ezherî, *Tehzîbu’l-Luḡa*, 11:105.

¹⁴¹ 44/Duḡān:54.

¹⁴² Ezherî, *Tehzîbu’l-Luḡa*, 11:105.

¹⁴³ Cevherî, *eş-Şihâh*, 1:320.

¹⁴⁴ İşfehânî, *el-Mufredât*, 385.

¹⁴⁵ 51/Zâriyât:49.

¹⁴⁶ 75/Ḳıyâmet:39.

Zevc kelimesi bir benzeri veya zıddıyla eşleşen her şeyi ifade eder. Çift oluşturmuş hayvanlar, mevsimler, renkler gibi birçok alanda kullanılır. Kelimenin sözlük anlamlarına bakıldığında bu eş olma hali hem zıtlık hem benzerlik barındıran bir bütünlüğe işaret etmektedir. Örneğin ayakkabının sol veya sağ çifti, bunlar birbirini tamamlayan çiftlerdir. Arapçada “İki söz birbirine uydu, birbirini tamamladı” derken (تزاوج الكلامان وازدوجا) ifadesi kullanılır.¹⁴⁷ Ferd, başka bir şeyi tamamlamayan tek iken, zevc, aslında, diğer eşini tamamlayan ve onun tarafından tamamlanan fazlalıkları ve eksiklikleri olan bir yarımardır.

Mukātil, *ezvāc* kelimesinin Kur’ân’da üç farklı şekilde tefsir edildiğini tespit etmiştir:

1) Birbirine helal olan erkek ve kadın¹⁴⁸

Örnek olarak Nisā’ sûresinin 12. âyetini vermiştir: “Eğer çocukları yoksa, *ezvâcınızın* geriye bıraktıklarının yarısı sizindir (وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ).”

2) Sınıflar/cinsler/tür ve çeşitler. Örnek olarak Yāsīn sûresi 36. âyeti getirmiştir: “Yerin bitirdiklerinden, kendi nefislerinden ve daha bilmedikleri şeylerden bütün *ezvâc* (türleri/ çiftleri) yaratan (Allah) çok yücedir (سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِثُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ).”

3) Denkler, birbirine denk olan eş ve arkadaşlar. Bu anlama şu âyetleri örnek vermiştir:

¹⁴⁷ Zemaḥşerī, *Esāsu’l Belāga*, 1:425.

¹⁴⁸ Muhammed el-Behiyy Kur’ân’da nikâh akdinden ve nikâh bilfiil tamamlandıktan sonra zevâc ve zevciyyet lafızlarının kullanıldığını, zevâc kelimesinin müşterek bir hayatı ifade ettiğini söylemektedir. Boşanmadan sonra da bu vasıf devam etmektedir. Zira, birbirlerine karşı yerine getirmeleri gereken sorumluluklar mevcuttur. Bkz. Muhammed el-Behiyy, *Kur’ân’da İtikâdî ve Amelî Kavramlar*, 261.

“Zulmedenleri, ve onların ezvâcını/eşlerini ve taptıklarını bir araya getirip toplayın (أَحْشُرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ)”¹⁴⁹

“Nefisler zevc edildiği zaman (kâfirlerin nefisleri şeytanlarla bir araya getirildiğinde/ iyiler iyilerle, kötüler kötülerle bir araya toplandığında/ ruhlar bedenleriyle ve amelleriyle eşleştirildiği zaman) (وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ)”¹⁵⁰

‘Ā’işe ‘Abdu’r-Raḥmān (ö. 1998), zevc ve imrae’ kelimelerinin Kur’ân’da kullanım farklarını yazarken, zevc kelimesinin eşler arasındaki uyumu, birlikteliği ve tamamlayıcılığı gösterdiğini açıklamıştır. Bu kullanım hakkında verdiği bilgiler şu şekildedir:

Kur’ân’da aralarında iman birliği bulunan karı kocalardan, eşlerden bahsedilirken zevc kelimesi kullanılır, fakat aralarında iman birliği yoksa imrae’ kelimesi kullanılır. Çünkü onlar birbirini tamamlamıyordur ve denk de değildir. Örneğin Hz. Âdem ve Hz. Havvâ hakkında konuşulurken zevc kelimesi,¹⁵¹ Aziz’in, Hz. Nûh’un, Hz. Lût’un ve Firavun’un karısı hakkında konuşulurken imrae’¹⁵² kelimesi kullanılır.

Zevc kelimesi eş olma durumunun merkezî olduğu yerlerde kullanılır. Örnek olarak aşağıdaki âyetler verilebilir:

“Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler (أَزْوَاجًا) yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de onun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır.”¹⁵³

¹⁴⁹ 37/Şâffât:22

¹⁵⁰ Muḳātil b. Suleymān, el-Eşbāh ve’n-Nezā’ir fî l-Ḳur’āni l-Kerīm, 272-273, 81/Tekvîr:7.

¹⁵¹ 2/Bakara:35, 7/A’râf:19 ve 20/Tâhâ:117.

¹⁵² 66/Tahrîm:10-11, 29/‘Ankebût:33, 27/Neml:57, 15/Hicr:60, 51/Zâriyât:81, 7/A’râf:83.

¹⁵³ 30/Rûm:21.

“Onlar, “Ey Rabbimiz! Eşlerimizi (أَزْوَاجِنَا) ve çocuklarımızı bize göz aydınlığı kıl ve bizi Allah’a karşı gelmekten sakınanlara önder eyle” diyenlerdir.”¹⁵⁴

Eğer eşler arasındaki bu sukûnet, sevgi ve merhamet; hainlik, ihanet veya inanç farklılıkları ile bozulursa, o zaman kadın için zevc değil imrae’ kelimesi kullanılır:

“Şehirde bir takım kadınlar, ‘Aziz’in karısı (امْرَأَتُ الْعَزِيزِ), hizmetçisi olan delikanlısından murat almak istemiş. Ona olan aşkı yüreğine işlemiş. Şüphesiz biz onu açık bir sapıklık içinde görüyoruz’ dediler.”¹⁵⁵

“Allah, inkar edenlere, Nûh’un karısı ile Lût’un karısını (امْرَأَتُ نُوحٍ وَامْرَأَتُ لُوطٍ) örnek gösterdi. Bu ikisi, kullarımızdan iki salih kişinin nikâhları altında bulunuyorlardı. Derken onlara hainlik ettiler de kocaları, Allah’ın azabından hiçbir şeyi onlardan savamadı. Onlara, “Haydi, ateşe girenlerle beraber siz de girin!” denildi.”¹⁵⁶

İnsanlarda ve diğer canlılarda hayatın devamlılığını sağlayan üreme ve çoğalma eş olmanın (zevciyyet) temel ilkesidir. Eğer insanlarda kısırlık gibi bir sebeple evliliğin bu hikmeti gerçekleşmezse, kadın artık zevc değildir, onun için imrae’ ibaresi kullanılır. Hz. İbrahim ve Hz. Zekeriyya’nın kısır olan hanımları için bu kullanımı çok net bir şekilde görülür:

“Karısı (امْرَأَتُهُ) heyecanla bağırarak alnına vurdu; ‘Benim gibi yaşlı ve kısır bir kadın ha!’ dedi.”¹⁵⁷

“Zekeriya, ‘Ey Rabbim! Bana ihtiyarlık gelip çatmış iken ve karım da kısır iken (وَامْرَأَتِي) benim nasıl çocuğum olabilir?’ dedi...”¹⁵⁸

¹⁵⁴ 25/Furkân:74.

¹⁵⁵ 12/Yûsuf:30.

¹⁵⁶ 66/Tahrîm:10.

¹⁵⁷ 51/Zâriyât:29.

¹⁵⁸ 3/Âlu ‘İmrân:40.

“Gerçek şu ki ben, benden sonra gelecek akrabalarım(in isyankâr olmaların)dan korkuyorum. Karım ise kısırdır (امْرَأَتِي عَاقِرًا)”¹⁵⁹

“Biz de onun duasını kabul ettik ve kendisine Yahya’yı bağışladık. Eşini de kendisi için, (doğurmaya) elverişli kıldık (وَأَصْلَحْنَا لَهُ زَوْجَهُ) ...”¹⁶⁰

Son âyette olduğu gibi kısırlığın sonlanmasıyla birlikte Hz. Zekeriyya’nın karısı için *imrae*’ değil zevc kelimesi kullanılmaya başlanmaktadır.¹⁶¹ Eşi zevci öldüğü için “dul kadınlar” ifade edilirken *imrae*’nin tabiri kullanılır:

“İmran’ın karısı (امْرَأَتُ عِمْرَانَ): ‘Ya Rabbi! Karnımda olanı, sadece sana hizmet etmek üzere adadım, benden kabul buyur, doğrusu işiten ve bilen ancak Sensin’ demişti.”¹⁶²

Görüldüğü gibi karı koca arasında ihanet, inanç farklılığı varsa, eşlerden biri kısır veya vefat etmişse onlar için zevc kelimesi yerine *imrae*’ kullanılır; fakat arada sadakat, muhabbet ve inaç birliği varsa, kısırlık söz konusu değilse ve nikâh devam ediyorsa o zaman zevciyyet (eş olma hali) mevcuttur ve zevc kelimesi kullanılır. Bu durumda Hz. Havvâ için Kur’ân’da zevc kelimesinin kullanılmış olması Hristiyanlarda ona atfedilen ihanetin lügavi olarak reddedilmesidir.¹⁶³

Kur’ân-ı Kerîm’in bütününde bir söylem ve anlatım karakteri olarak yer alan bu çift olma hali, Nisâ’ sûresinde erkek ve kadın özelinde daha belirgin bir şekilde vücut bulmaktadır.

¹⁵⁹ 19/Meryem:5.

¹⁶⁰ 21/Enbiyâ’:90.

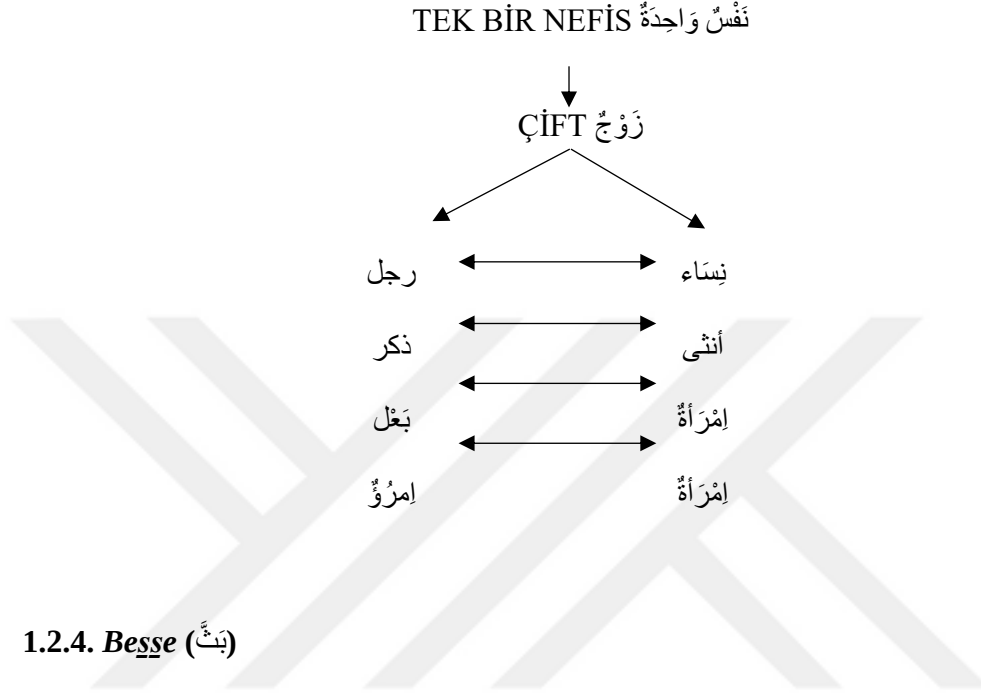
¹⁶¹ ‘Â’ işe ‘Abdü’r-Rahmân, *el-Î‘câzü’l-Beyânî li’l-Kur’ân ve Mesâ’il İbnü’l-Ezrak*, 229-231.

¹⁶² 3/Âlu ‘İmrân:35.

¹⁶³ Dücan Cündioğlu, Kur’ân’da Eş ve Kadın Sözcüklerinin Analizi,

<https://ducanecundioglusimurggrubu.blogspot.com/2013/06/kuranda-es-ve-kadin-sozcuklerinin.html> (21.06.2024).

Bu açıdan ilk âyette geçen zevc kelimesi sûrede erkek ve kadına dair kelimeleri içinde bir nûve olarak barındıran en önemli temel kavramlardan birisidir. Bu bağlamda zevc kelimesinin sûrede açılımının şu şekilde olduğunu görebiliriz:

1.2.4. Beṣṣe (بَتَّ)

Beṣṣe (بَتَّ) kökü “bir şeyi tefrîk etmek, ayırmak”¹⁶⁴ ve “nesneleri ayırmak”¹⁶⁵ anlamlarına gelmektedir. (تَمَرُّ بَتَّ) ibaresi “ayrı ayrı olan hurmalar” demektir. Zıddı için (كُنَزٌ) kullanılır.¹⁶⁶ *Kenz*; hurmayı güveden korumak için bir kaptı sıkılaştırarak korumaya denir. Birbirine yapışmadan ayrı ayrı duran hurmalara (تَمَرُّ بَتَّ) denilir. Sözlük bilimcilerin *beṣṣe* kökü için kaydettikleri diğer anlamlar arasında “bir nesneyi kaldırmak, harekete geçirmek, dağıtmak, tozun dağılması” yer alır.¹⁶⁷ Örneğin “rüzgârın toz kaldırması” şu şekilde ifade edilir: (بَثَّ الرِّيحُ)

¹⁶⁴ Ḥalîl b. Aḥmed, *Kitābu 'l-'Ayn*, 8:217; Ezherî, *Tehzîbu 'l-Luġa*, 15:51; İbn Fāris, *Mu'cemu Meḳāyisi 'l-Luġa*, 1:172.

¹⁶⁵ Ezherî, *Tehzîbu 'l-Luġa*, 15:51.

¹⁶⁶ Cevherî, *eş-Şihāḥ*, 1:273; Zemaḥşerî, *Esāsu 'l Belāġa*, 1:44.

¹⁶⁷ Cevherî, *eş-Şihāḥ*, 1:273; İşfehānî, *el-Mufredāt*, 108.

(التراب). *Beşse* kökünün bir diğer sözlük anlamı “haberi yaymak, sözü yaymak, bir şeyi izhar etmek, gizli bir şeyi açığa çıkarmaktır.”¹⁶⁸

Beşse kökü “hüzün, sahibinin tahammül edemeyip başkasına anlattığı, şikâyet ettiği üzüntü”¹⁶⁹ “hal, durum vaziyet, durumun, hüznün ortaya çıkması,”¹⁷⁰ “sırrı açığa çıkarmak”¹⁷¹ anlamlarına da gelir. Zemaḥşerî kelimenin mecaz olarak “insanın içindekini yayması” anlamında kullanıldığını söyler. “Sırrımı, gizli olan işimi yaydım, haber verdim, sen de ona muttali oldun.” şeklinde kullanılır. Dildeki bir kullanım olarak (كانت بيننا مباتة) denildiğinde karşılıklı sırların verildiği bir sohbet kastedilir.¹⁷² İbn Fâris, hüzün anlamının da yaymak anlamıyla bağlantılı olduğunu söyler. Çünkü kişi içindekini izhar etmiş olmaktadır.¹⁷³ Şikâyetçi olunan şey yayılmış, ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak kökte içte gizli olan haberin, sırrın yayılması, içte gizli olan hüznün yayılması anlamı olduğu görülmektedir. Zaten yayılan şey ortada değildir. İnsanların Hz. Âdem ve Hz. Havvâ’dan yayılması da onların içinde meknuz olan insan cinsinin yayılıp dağılması, çoğalmasıdır.

Beşse (بَشَّ) kökü Kur’ân-ı Kerîm’de dokuz, Nisâ’ sûresinde bir kez geçmektedir. Kronolojik olarak kök Mekke döneminde geçtiği ilk âyetlerde insanların kelebekler gibi dağılması (يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ),¹⁷⁴ dağların dağılıp toz duman haline gelmesi (فَكَانَتْ هَبَاءً)

¹⁶⁸ Ḥalîl b. Aḥmed, *Kitābu’l-‘Ayn*, 8:217; Cevherî, *eş-Şihāh*, 1:273; İbn Fâris, *Mu‘cemu Mekâyîsi’l-Luğa*, 1:172.

¹⁶⁹ Ezherî, *Tehzîbu’l-Luğa*, 15:51; Cevherî, *eş-Şihāh*, 1:273.

¹⁷⁰ Cevherî, *eş-Şihāh*, 1:273.

¹⁷¹ Ezherî, *Tehzîbu’l-Luğa*, 15:51; Cevherî, *eş-Şihāh*, 1:273.

¹⁷² Zemaḥşerî, *Esāsu’l Belāğa*, 1:44.

¹⁷³ İbn Fâris, *Mu‘cemu Mekâyîsi’l-Luğa*, 1:172.

¹⁷⁴ 101/Kāri’a:4.

¹⁷⁵ مُنْبِئًا gibi kıyamet tasvir edilirken ve yeryüzünün yaratılması, canlıların yeryüzünde yayılması anlamında kullanılmaktadır. Bu kullanımların hepsinde “canlı” anlamına gelen (دَابَّة) kelimesiyle birlikte kullanılmıştır.¹⁷⁶ Kelime, “yaymak” anlamıyla ilintili olarak Gâşiye sûresinin 16. âyetinde cennet tasvirinde “Serilmiş yaygılar (وَرَرَابِي مَبْنُوتَةٌ)” şeklinde kullanılmaktadır. Kelimenin kronolojik olarak son kullanıldığı yer Nisâ’ sûresinin birinci âyetidir. Âyetin metinsel bağlamında insanın yaratılışının başı ve yayılıp çoğalması anlatılmaktadır. İnsanın yayılıp çoğalmasıyla ilgili olarak tek kullanıldığı âyet, bu âyettir. Kök Kur’ân-ı Kerîm’de sekiz âyette “yaymak, yayılmak, dağılmak” anlamlarında kullanılırken sadece Yûsuf suresinin 86. âyetinde hüznün anlamında kullanılır: “Ben hüznümü, kederimi ancak Allah’a şikâyet ederim... (قَالَ إِنَّمَا أَشْكُو بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللَّهِ).” Kelime kronolojik olarak ilk önce kıyamette insanın dağılmasını anlatırken, en son olarak da insanın bir tek nefisten yaratıldıktan sonra çoğalıp yayılmasını anlatmaktadır.

Yapılan analizde görüldüğü gibi *besse* kelimesi, bir şeyi ayırmak, dağıtmak veya yaymak anlamlarına gelir. İnsanların çoğalması da bu anlamla ilişkilendirilir. İnsanlar, kadın erkek farketmeksizin tek bir başlangıç noktasından çoğalarak ve yayılarak dünyanın dört bir yanına dağılmışlardır. Bu bağlamda, *besse* kelimesi, insanlığın Allah’ın yaratılış planının bir parçası olarak dünyaya yayılması ve çoğalmasının ifadesidir.

Tezimizin ilk bölümünde, Nisâ’ sûresinin tematik yapısını ele alarak sûrenin genel özelliklerini, ismini, tertîb ve nüzûl sırasını, faziletini, önceki ve sonraki sûrelerle münasebetini ve konularını inceledik. Sûrenin, İslâm hukuku ve adaletine dair geniş bir çerçeve sunduğunu ve özellikle kadınların haklarının korunmasına yönelik önemli hükümler içerdiğini vurguladık.

¹⁷⁵ 56/Vâkı‘a:6.

¹⁷⁶ 31/Luqmân:10; 42/Şūrā:29; 45/Câşiye:4; 2/Bakara:164.

Nisā' sûresinin, Müslüman toplumun sosyal ve hukuki yapısının inşasında temel bir rol oynadığını belirledik.

Sûrenin adının, içinde barındırdığı kadınlarla ilgili hükümlerin yoğunluğundan kaynaklandığını ve bu sûrede kadın haklarının detaylandırıldığını ifade ettik. Ayrıca, sûrenin tertîbi ve nüzûl sırası ile ilgili çeşitli kaynaklardan aldığımız bilgileri derleyerek, sûrenin Medine döneminde indirildiğini ve geniş bir zaman dilimine yayıldığını tespit ettik.

Nisā' sûresinin fazileti ile ilgili rivâyetleri değerlendirerek, sûrenin Müslümanlar için büyük bir öneme sahip olduğunu ve bazı âyetlerin, ümmet için özellikle önemli mesajlar içerdiğini belirttik. Önceki ve sonraki sûrelerle olan münasebetini analiz ederek, sûrelerin içeriğinde ortak temaların ve bağlantıların bulunduğunu ortaya koyduk.

Ayrıca, sûrenin konularını ayrıntılı bir şekilde tasnif ederek, yaratılış, akaid, hak ve hukuk, ibadet ve ahlak gibi ana başlıklar altında topladık. Bu tasnifle, sûrenin içeriğinin daha iyi anlaşılmasını ve sûreye genel bir bakış sağlanmasını amaçladık.

Son olarak sûrenin tematik yapısı içerisinde erkek ve kadın konusunun önemini tespit ederek bunun temelini oluşturan ilk âyette yer alan *taḳvā*, *nefs-i vāḥide*, *beṣṣe* ve *zevc* kavramların filolojik ve semantik tahlilini gerçekleştirmeye çalıştık. Bu kavramların analizini yaparak, sûrenin erkek ve kadın ilişkilerine nasıl bir perspektifle yaklaştığını ve sûrede erkek ve kadın temasının nasıl şekillendiğini belirlemeye çalıştık. Tüm bu kavramların sağlıklı bir şekilde tahlil edilmesinin, sûredeki erkek ve kadın konusunun zemininin doğru anlaşılmasını sağladığı sonucuna vardık.

İKİNCİ BÖLÜM

NİSÂ' SÛRESİNDE ERKEK VE KADIN ANLAMINA GELEN

KELİMELEİN FİLOLOJİK VE SEMANTİK TAHLİLİ

Sûrede temel olarak erkek ve kadını ifade etmek için altı kelime kullanılmaktadır. Bunlar *racul* (رَجُلٌ), *nisâ'* (نِسَاء), *zeker* (ذَكَرَ), *unṣā* (أُنْثَى), *ba'l* (بَعْلٌ) ve *imrae'* (امْرَأَة) kelimeleridir.¹⁷⁷ Kelimelerin sûrede kullanımları incelendiğinde birbirleriyle çiftler oluşturdukları tespit edilmiştir. İlk bölümde bahsedildiği üzere sûrenin birinci âyetinde Yüce Allah insânı *nefs-i vâhideden* yarattığını, ondan da zevcini yaratarak bu ikisinden erkekler (رَجُلٌ) ve kadınlar (نِسَاء) türettiğini/yaydığını bildirmiştir. Sûrenin ilk âyetinde başlayan kelimeler arasındaki bu birlikte kullanım ve çift olma hali sûrenin geri kalanında da devam etmiştir. Sûrede birlikte kullanılarak çiftler oluşturan kelimeler aşağıda verilmiştir.

A) *Racul* (رَجُلٌ) ve *nisâ'* (نِسَاء)

Sûrede sekiz kez geçen *r-c-l* kökü sadece bir âyet hariç bütün âyetlerde *nisâ'* kelimesiyle birlikte kullanılmıştır. On ikinci âyette *imrae'* kelimesiyle birlikte yer almıştır. *Racul* kelimesi sûrede bir kadın kelimesiyle kullanılmaksızın zikredilmemiştir. *Nisâ'* kelimesi Kur'ân'da en çok Nisâ' sûresinde ve 20 defa yer almaktadır.

B) *Zeker* (ذَكَرَ) ve *unṣā* (أُنْثَى)

Z-k-r kökü Nisâ' sûresinde beş âyette geçmektedir; iki âyette “hatırlamak, zikretmek”,¹⁷⁸ üç âyette “erkek”¹⁷⁹ anlamında kullanılmaktadır. Erkek anlamında kullanıldığı

¹⁷⁷ “Baba, anne, erkek kardeş, kız kardeş, erkek evlat, kız evlat” gibi kan bağından doğan akrabalık ilişkilerini belirten ifadeler araştırmamıza dâhil edilmemiştir.

¹⁷⁸ 4/Nisâ':103,142.

¹⁷⁹ 4/Nisâ':11,124,176.

üç âyetin üçünde de *unṣā* kavramıyla birlikte kullanılmıştır. *Unṣā* dişi demektir ve sözlüklerde erkek/*zeker* kelimesinin zıddı olarak verilir. Nisā' sûresinde dört âyette bulunur. Sûrede *zeker* kavramıyla birlikte yer almadığı ve farklı bir formda kullanıldığı tek âyet 117. âyettir. Âyet sûrede kadın-erkek konusu dışında şirk bağlamında yer almaktadır. Müşriklerin Allah'ı bırakıp dişilere (إِنثَاءً) taptikları bildirilmektedir.

C) *Ba' l* (بَعْلٌ) ve *imrae'* (امْرَأَة)

Nisā' sûresinde bir defa geçen *ba' l* kelimesi “eşlerden erkek olan/koca” anlamına gelir. Aynı âyette geçen *imrae'* kelimesi “eşlerden kadın olan/ karı/hatun” anlamındadır.¹⁸⁰

Imrae' kelimesinin kökü *m-r-e'* (مَرَأَ) 'dir ve bu kök “*mer'/i'mru'un* (مَرْءٌ / امْرُؤٌ)” formuyla “kişi, erkek”, “*imrae'/mer'e* (مَرْأَة / امْرَأَة)” formuyla “kadın” anlamına gelmektedir. Kur'ân'da kadın anlamında geçtiği 26 âyetin yirmisinde “eşlerden kadın olan”ı ifade etmek için kullanılmıştır.

Diğer kelimelerden farklı olarak bu kök, sûrede hem “kişi-erkek” hem “kadın” anlamında kullanılmıştır. Kök sûrede dört kez geçmektedir. Sûrenin 4. âyetinde “yemeğin boğazdan kolay geçer olması” anlamına gelen ve Kur'ân'da yalnızca bu âyette bulunan *meri'* (مَرِيءٌ) formuyla kullanılmıştır. 176. âyetinde “kişi” anlamına, 12. âyetinde “kadın” anlamına ve *ba' l* kelimesiyle birlikte geçtiği 128. âyetinde “eşlerden kadın olan/ karı/ hatun” anlamına gelmektedir. Görüldüğü üzere *imrae'* ve *ba' l* kelimeleri Türkçedeki “karı-koca” kullanımının karşılığıdır.

Zeker ve *unṣā*, biyolojik olarak er ve dişi olmayı ifade ederken, *racul* ve *nisā'* toplumsal kimlik olarak erkek ve kadın olmayı ifade eder. *Ba' l* ve *imrae'* evli ve dahi cinsel olarak birlikte olmuş eşler (karı-koca) için kullanılır.

Bu bölümde, belirlediğimiz kelimelerin semantik tahliline odaklanılmaktadır. Söz konusu kelimelerin Kur'ân-ı Kerîm genelindeki anlam ve kullanım örüntüleri araştırılarak

¹⁸⁰ 4/Nisā':128.

kelimelerin tarihsel ve dilbilimsel kökenlerine, bağlam içindeki anlamlarına ve birbirleriyle olan ilişkilerine dair kapsamlı bir analiz sunmayı amaçlamaktadır. Böylelikle, kelimelerin Kur’ân’daki genel işlevlerini ve Nisā’ sûresi özelindeki tematik önemini daha iyi anlamak mümkün olacaktır.

2.1. *Racul* (رَجُلٌ) Kelimesinin Filolojik ve Semantik Tahlili

2.1.1. *R-c-l* (رَجُلٌ) Kökünün Sözlük Anlamları

Tespitlerimize göre *r-c-l* kökün “erkek” ve “ayak” olmak üzere iki temel anlamı mevcuttur. Bu kökün anlamları, hem insan cinsiyetine yönelik bir tanım sunarken hem de fizyolojik bir özellik olan ayağa atıfta bulunmaktadır. Bu çerçevede, kökün farklı bağlamlarda nasıl kullanıldığını ve anlam genişlemelerini detaylı bir şekilde incelemek önem arz etmektedir.

2.1.1.1. Erkek

Klasik dönem sözlüklerinin çoğu *r-c-l* köküne ilk olarak “erkek” anlamını verir.¹⁸¹ *Racul* kelimesi insanlardan erkeğe mahsus olarak kullanılır.¹⁸² Dişi olmayan, tam bir erkek anlamındadır.¹⁸³ Kadının zıddı (hilâfı)’dır. Çoğulu *ricāl* (رِجَالٌ), *ricālāt* (رِجَالَاتٌ) ve *erācil* (أَرَاكِيلٌ) olarak gelir.¹⁸⁴ Ezherî, çocukluk dönemini bitiren (فَوْقَ الْغُلَامِ) erkeğe *racul* denildiğini kaydeder.¹⁸⁵

¹⁸¹ Halîl b. Aḥmed, *Kitābu’l-‘Ayn*, 6:101; Ezherî, *Tehzîbu’l-Luġa*, 11:22.

¹⁸² İṣfehānî, *el-Mufredāt*, 344.

¹⁸³ Halîl b. Aḥmed, *Kitābu’l-‘Ayn*, 6:101; Ezherî, *Tehzîbu’l-Luġa*, 11:22; Zemaḥşerî, *Esāsu’l Belāġa*, 1:340.

¹⁸⁴ Cevherî, *eş-Şihāh*, 4:1705.

¹⁸⁵ Ezherî, *Tehzîbu’l-Luġa*, 11:22.

Erkeğe *racul* (رَجُلٌ) kadına *raculetun* (رَجُلَةٌ) denir.¹⁸⁶ *Raculetun* kelimesine bazı sözlükler “kadın” anlamı verirken,¹⁸⁷ bazı sözlükler “erkeğe benzeyen kadın” anlamını vermektedir. Rağıb el-İşfehānī bir takım ahvâlinde, niteliklerinde veya vaziyetlerinde kendini erkeğe benzeten kadına *raculetun* denildiğini ifade eder.¹⁸⁸

Erkeğe benzeyen kadının lanetlendiği ile ilgili hadisin bir varyantında *raculetun* ifadesi geçer:

لعن رسول الله صلى الله عليه وسلم الرَّجُلَةَ مِنَ النِّسَاءِ

“*Rasûlullah sallallahu aleyhi vesellem kadına benzeyen erkeği lanetledi.*”¹⁸⁹

Kelimenin erkeğe benzeme anlamının olumlu şekilde kullanıldığı da görülmüştür:

يقال: كانت عائشة رضي الله عنها رَجُلَةً الرَّأْيِ

“Âişe (radıyallahu anha) fikir adamı idi.”¹⁹⁰ Burada Hz. Âişe’nin görüşünün, reyinin sağlamlığı ifade edilmektedir.

¹⁸⁶ Halîl b. Aḥmed, *Kitābu’l-‘Ayn*, 6:101; İbn Fāris, *Mu‘cemu Meḳāyīsī’l-Luḡa*, 2:492.

¹⁸⁷ Halîl b. Aḥmed, *Kitābu’l-‘Ayn*, 6:101; Cevherî, *eş-Şihāḥ*, 4:1706; İbn Fāris, *Mu‘cemu Meḳāyīsī’l-Luḡa*, 2:492.

¹⁸⁸ İşfehānī, *el-Mufredāt*, 344.

¹⁸⁹ Ebū Dāvūd, *Sünen-i Ebū Dāvūd*, “Libas,” 28

Hadisin diğer varyantı şu şekildedir: لعن رسول الله ﷺ المتشبهات من النساء بالرجال، والمتشبهين من (الرجال بالنساء) Hadisin bu varyantı için bkz. Buḡārī, *Şahîḥ*, “Libâs,” 61; İbn Mâce, *Sünen-i İbn Mâce*, “Nikâḥ,” 22; Ebū Dāvūd, *Sünen-i Ebū Dāvūd*, “Libas,” 28.

¹⁹⁰ Cevherî, *eş-Şihāḥ*, 4:1706.

Şu iki adamın en güçlüsü filancadır ya da filanca diğesinde olmayan bir erkekliğe, mertliğe (رُجْلِيَّةٌ) sahip derken (فَلَانٌ أَرْجُلُ الرَّجُلَيْنِ) ifadesi kullanılır.¹⁹¹ Adamlığı net, erkekliği açık, âşikar erkeğe (رَجُلٌ بَيْنَ الرَّجُولَةِ وَالرُّجُولِيَّةِ)¹⁹² veya (رَجُلٌ بَيْنَ الرَّجُلَةِ) denir.¹⁹³ *Rucliyyetun* (رُجْلِيَّةٌ) erkeğin kemâle ermesi anlamına gelir.¹⁹⁴

Görüldüğü üzere, *r-c-l* kökü, “erkek” anlamıyla ilişkilendirilirken, bu anlam genişletilerek mertlik ve olgunluk kavramlarına da atıfta bulunmaktadır. Bu kökün kullanım örnekleri incelendiğinde, erkeklik vasfının fiziksel bir tanımdan öteye geçerek, ahlaki ve karakteristik özellikleri de kapsadığı anlaşılmaktadır.

2.1.1.2. Ayak

Kelimenin diğr temel anlamı *ricl*dir (رَجُلٌ) ve ayak (قَدَمٌ) anlamına gelir.¹⁹⁵ İbn Fāris “ayak” anlamını önceler ve bu kökten gelen diğr babların çoğunun ayağı olan varlıkların ayağını kastettiğini ve ayakla ilgili manalara delalet ettiğini söyler.¹⁹⁶

Hāzā raculun denildiğinde kişinin adım attığı, yürüdüğü (رَجُلٌ) kastedilir.¹⁹⁷ Kadın için de *raculetun* (رَجُلَةٌ) ifadesi; “yürüyen kadın (رَجُلَةٌ)” demektir.¹⁹⁸ *Ricl* sözcüğünden “ayakla

¹⁹¹ Halil b. Ahmed, *Kitābu'l- 'Ayn*, 6:102; Ezheri, *Tehzibu'l-Luğa*, 11:22; İşfehānī, *el-Mufredāt*, 344.

¹⁹² Cevheri, *eş-Şihāh*, 4:1706; İbn Fāris, *Mu'cemu Meḳāyisi'l-Luğa*, 2:492; İşfehānī, *el-Mufredāt*, 344; Zemaḫşerī, *Esāsu'l Belāğa*, 1:340

¹⁹³ Ezheri, *Tehzibu'l-Luğa*, 11:23

¹⁹⁴ İşfehānī, *el-Mufredāt*, 766

¹⁹⁵ Ezheri, *Tehzibu'l-Luğa*, 11:23; Cevheri, *eş-Şihāh*, 4:1704.

¹⁹⁶ İbn Fāris, *Mu'cemu Meḳāyisi'l-Luğa*, 2:492.

¹⁹⁷ Halil b. Ahmed, *Kitābu'l- 'Ayn*, 6:101; Ezheri, *Tehzibu'l-Luğa*, 11:22.

¹⁹⁸ Ezheri, *Tehzibu'l-Luğa*, 11:22.

(yaya olarak) yürüyen” anlamındaki *racil* ve *rācil* sözcükleri türetilmiştir.¹⁹⁹ *Rācil*: Piyade, yaya demektir.²⁰⁰ Süvari yani atlı (فارس) kelimesinin zıddıdır.²⁰¹ Kadın için *rācile* (راجلة) kullanılır.²⁰² *Rācil* kelimesinin çoğulu *ricāl*, *racī* ve *raccāle* olarak gelir.

Yürümeye güçlü, dayanıklı adama (رَجُلٌ رَاجِلٌ)²⁰³ veya (رَجُلٌ رَجِيلٌ) denir.²⁰⁴ Aynı ifade kadın için de kullanılır: (امْرَأَةٌ رَجِيلَةٌ).²⁰⁵ Güzel yürüyüslü adama (بَيْنَ الرُّجْلَةِ رَاجِلٌ) denir.²⁰⁶ Yürüyüşü üstün olan, uzun süre yürüyüşe dayanıklı olan binek hayvanlarına, deveye ve yolculuğa tek başına çıkan, bineği olmayan, yürümeye dayanıklı kişiye *rucletun* denir.²⁰⁷

Ayrıca *ricl* (رَجْلٌ) sözcüğü müsteâr olarak “bir kişinin zamanı” anlamında kullanılmıştır. “Şu falanca kişinin zamanındaydı dönemindeydi” anlamında (كَانَ ذَلِكَ عَلَى رَجْلِ فُلَانٍ) denir.²⁰⁸ Ezherî *ricl* kelimesine “zaman” anlamı vermiştir.²⁰⁹

Aşağıda verilen anlamlar İbn Fāris’in ifade ettiği gibi kelimenin ayak anlamıyla bağlantılı olarak kazandığı anlamlardır: “Sıra bende, ben önce geldim” derken (لِي الرِّجْلُ) ifadesi

¹⁹⁹ İşfehānī, *el-Mufredāt*, 344.

²⁰⁰ Halîl b. Aḥmed, *Kitābu’l-‘Ayn*, 6:101; Cevherî, *eş-Şihāh*, 4:1705.

²⁰¹ Cevherî, *eş-Şihāh*, 4:1705.

²⁰² Halîl b. Aḥmed, *Kitābu’l-‘Ayn*, 6:101.

²⁰³ İşfehānī, *el-Mufredāt*, 345.

²⁰⁴ Ezherî, *Tehzîbu’l-Luġa*, 11:23.

²⁰⁵ Ezherî, *Tehzîbu’l-Luġa*, 11:23.

²⁰⁶ İşfehānī, *el-Mufredāt*, 345.

²⁰⁷ Halîl b. Aḥmed, *Kitābu’l-‘Ayn*, 6:102; Ezherî, *Tehzîbu’l-Luġa*, 11:23.

²⁰⁸ Ezherî, *Tehzîbu’l-Luġa*, 11:23; Cevherî, *eş-Şihāh*, 4:1704; İbn Fāris, *Mu‘cemu Meḳāyisi’l-Luġa*, 2:492; İşfehānī, *el-Mufredāt*, 345; Zemahşerî, *Esāsu’l Belāġa*, 1:340.

²⁰⁹ Ezherî, *Tehzîbu’l-Luġa*, 11:23.

kullanılır.²¹⁰ Sözü ayakta ve düşünmeden söylemeye (ارْتَجَلَ الْكَلَامَ) denir.²¹¹ “Sözü zihnimden söke söke söyledim, doğaçlama konuştum” anlamında (ارْتَجَلْتُ الْكَلَامَ ارْتِجَالاً) denilir.²¹² Hutbe veya şiire selamlama olmadan direk başlamak anlamında (وارْتِجَالُ الْخُطْبَةِ وَالشَّعْرِ) cümlesi kullanılır.²¹³ Arapçada “Adam bineğinden indi, yani yaya oldu (تَرَجَّلَ الرَّجُلُ)”²¹⁴ ve “savaşmak için atlarından inip piyade oldular (تَرَجَّلَ الْقَوْمُ)”²¹⁵ ibareleri kullanılır. *Erceltuhu* sözü “hayvanını alıp onu yaya bıraktım” anlamına gelir.²¹⁶ Bir kişi başına gelen bir meselede ciddi davrandığında “kendi ayakları üzerinde duruyor (فُلَانٌ قَائِمٌ عَلَى رِجْلٍ)” denilir.²¹⁷ Taşı çok,²¹⁸ taşları siyah olan,²¹⁹ yürümesi zor olan yere (حَرَّةٌ رَجْلَاءُ) denilir.²²⁰ Zorluğundan dolayı ayakları zapt eden, tutan taşlık araziye de (حَرَّةٌ رَجْلَاءُ) denir.²²¹ Orada at ve deve ile yürünemez, ancak yaya gidilebilir. “Dağda

²¹⁰ Ezherî, *Tehzîbu 'l-Luğa*, 11:23.

²¹¹ Halîl b. Aḥmed, *Kitābu 'l-'Ayn*, 6:103; İşfehānî, *el-Mufredāt*, 345; Zemahşerî, *Esāsu 'l Belāğa*, 1:340.

²¹² Ezherî, *Tehzîbu 'l-Luğa*, 11:24.

²¹³ Cevherî, *eş-Şihāh*, 4:1706.

²¹⁴ İşfehānî, *el-Mufredāt*, 345.

²¹⁵ Halîl b. Aḥmed, *Kitābu 'l-'Ayn*, 6:103; Ezherî, *Tehzîbu 'l-Luğa*, 11:24.

²¹⁶ Halîl b. Aḥmed, *Kitābu 'l-'Ayn*, 6:104.

²¹⁷ Halîl b. Aḥmed, *Kitābu 'l-'Ayn*, 6:102; Ezherî, *Tehzîbu 'l-Luğa*, 11:23; Zemahşerî, *Esāsu 'l Belāğa*, 1:340.

²¹⁸ Halîl b. Aḥmed, *Kitābu 'l-'Ayn*, 6:103; Ezherî, *Tehzîbu 'l-Luğa*, 11:24.

²¹⁹ Ezherî, *Tehzîbu 'l-Luğa*, 11:24.

²²⁰ Cevherî, *eş-Şihāh*, 4:1706; İbn Fāris, *Mu 'cemu Mekāyisi 'l-Luğa*, 2:492; Zemahşerî, *Esāsu 'l Belāğa*, 1:340.

²²¹ İşfehānî, *el-Mufredāt*, 345.

engebeli sarp yol” için de (طَرِيقٌ رَجُلٌ) kullanımı mevcuttur.²²² Günün yükselmesi; (تَرَجَّلَ النَّهَارُ) ibaresiyle,²²³ müstear olarak günün ayağı üzerine kalktığı ifade edilir.²²⁴ İşfehānī aynı ifadeye şu anlamı verir: “Güneş duvarlardan aşağı indi. Burada sanki ‘onun bineğinden indiği (تَرَجَّلَ)’ söylenmek istenir.” Saçını ne çok kıvrıcık ne de düz yapmayıp dalgalı veya biraz kıvrıcık yaptı veya saçı aşağı taradı yani tarak aracılığıyla onu aşağı saldı veya sarkıttı anlamlarında (وَرَجَّلَ) ibaresi kullanılır. Burada sanki “onun, saçını ayağının (رَجُلٌ) bulunduğu yere doğru indirdiği” söylenmek istenir.²²⁵ Araplar “İşini kendi kafana göre, özgürce yap (أَمْرُكَ مَا ارْتَجَلْتَ)”, “yaptığın işine devam et (ارْتَجِلْ مَا ارْتَجَلْتَ مِنَ الْأَمْرِ)” derler.²²⁶

Görüldüğü üzere, klasik dönem sözlüklerinde kelimenin çeşitli kullanımlarıyla ilgili olarak geniş bir bilgi sunulmuştur. Bu sözlüklerde kelimenin farklı anlam ve bağlamlarda kullanımı detaylı bir şekilde ele alınmış, böylece kelimenin semantik zenginliği ortaya konulmuştur.

Bu bölümde, *racul* kelimesinin filolojik ve semantik tahlilini yaparak, kök anlamlarının ve türevlerinin nasıl kullanıldığını inceledik. *Racul* kelimesinin temel olarak “erkek” ve “ayak” olmak üzere iki ana anlam taşıdığını belirledik. “Erkek” anlamı, kelimenin cinsiyet belirtme işlevine odaklanırken, “ayak” anlamı ise hareket, yürüme ve dayanıklılık gibi fiziksel eylemlerle bağlantılıdır. Kelimenin hem erkek hem ayak anlamına gelmesi, ayak anlamında kullanılan yerlerde bir gücü ve cesareti ifade etmesi, erkeğe verilen *kavvām*lık vazifesiyle doğru

²²² Ezherī, *Tehzību ’l-Luġa*, 11:25.

²²³ Ḥalīl b. Aḥmed, *Kitābu ’l-’Ayn*, 6:103; Ezherī, *Tehzību ’l-Luġa*, 11:24; Cevherī, *eş-Şihāh*, 4:1706.

²²⁴ İbn Fāris, *Mu’cemu Meḳāyisi ’l-Luġa*, 2:493.

²²⁵ İşfehānī, *el-Mufredāt*, 345.

²²⁶ Ezherī, *Tehzību ’l-Luġa*, 11:24,25.

orantılı görünmektedir. *Ḳavvām* kelimesinin kökünün de *ḳāme* (ayakta durma) olduğu düşünülürse, erkeğe her türlü ihtiyacını gidererek kadını ayakta tutma görevi, yani Elmalılı'nın (ö.1361/1942) tespitiyle “hizmetkârlıkla karışık bir hâkimiyet” verilmiştir.²²⁷

Erkek anlamında, *racul* kelimesi, kadının zıddı olarak tam ve olgun bir erkekliği ifade ederken, erkeğe benzeyen kadınlar için kullanılan *raculetun* kelimesinin bazı durumlarda olumsuz, bazı durumlarda ise olumlu anlamlar taşıdığı görülmüştür. Ayrıca, kelimenin farklı türevlerinin erkeklikle ilgili çeşitli nitelik ve durumları betimlediği tespit edilmiştir.

Ayak anlamında ise, *r-c-l* kökünden türeyen kelimelerin genellikle yürüyüş, dayanıklılık ve yaya olma kavramlarıyla ilişkilendirildiği belirlenmiştir. Kelime, sadece insanlar için değil, hayvanlar ve arazi gibi diğer varlıklar için de kullanılmaktadır. Ayrıca, kelimenin metaforik kullanımları da dikkate alındığında, zaman ve durum ifade eden çeşitli anlamlara geldiği görülmüştür. Sonuç olarak, *racul* kelimesinin anlam zenginliğini ortaya koyan bu filolojik analizi, Nisâ' sûresinde ve Kur'ân'ın diğer bölümlerinde kelimenin nasıl bir bağlamda kullanıldığını daha iyi anlamamıza olanak sağlayacaktır.

2.1.2. *R-c-l* (رَجُلٌ) Kökünün Kur'ân'da Kullanımı

R-c-l kökü Kur'ân'da Mekkî âyetlerde 44, Medenî âyetlerde 29 olmak üzere toplam 73 kez geçmektedir. 55 yerde “erkek/kişi”, 15 yerde “ayak”, 3 âyette ise “yaya/piyâde” anlamında kullanılmıştır. Kök sekizer defa olmak üzere en çok Nisâ' ve A'râf sûrelerinde bulunur.

R-c-l kökü Kur'ân'da *racul* (رَجُلٌ), *raculân/raculeyn* (رَجُلَانِ/رَجُلَيْنِ), *ricāl* (رِجَالٌ), *ricl* (رِجْلٌ), *ricleyn* (رِجْلَيْنِ), *ercul* (أَرْجُلٌ) ve *racil* (رَجِلٌ) şeklinde yedi farklı formda yer alır.²²⁸

I. *Racul* (رَجُلٌ): Form Kur'ân'da 24 kez geçer. Mekkî âyetlerde 21, Medenî âyetlerde üç kez bulunur. Form, tevhid ve nübüvvet inancının yerleştirilmeye çalışıldığı Mekkî dönemde

²²⁷ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dînî Kur'ân Dili Tefsîri*, 3:283.

²²⁸ Formlar ve geçtiği âyet numaralarının tamamı Ek 1'de tablo şeklinde sunulmuştur.

çoğunlukla peygamberlik bağlamında kullanılırken (11 âyette), Medenî dönemde ise bu bağlamda hiç kullanılmamıştır. Peygamberlikle ilgili âyetlerin bir kısmında Yüce Allah'ın kullarına “bir adamı” peygamber olarak göndermesi yer alırken,²²⁹ diğer tarafta bu kişinin inkârcılar tarafından sihirle ve yalancılıkla suçlanması vardır.²³⁰

Formun geçtiği ilk âyette Yüce Allah bu konuyla ilgili şöyle buyurmaktadır: “Sizi uyarması ve sizin de Allah’a karşı gelmekten sakınıp rahmete ulaşmanız için, içinizden bir adam (رَجُلٍ مِّنْكُمْ) aracılığı ile Rabbinizden size bir zikir (vahiy ve öğüt) gelmesine şaşıntınız mı?”²³¹

Kendilerine elçi olarak gönderilen bu adama inanmayanların tipolojik cevabı ise Mü’minûn sûresinde geçtiği üzere şu şekildedir: “Bu, Allah’a karşı yalan uyduran bir kimseden (رَجُلٍ) başkası değildir. Biz ona inanmayız.”²³²

Racul kelimesinin işaret ettiği kişi bazen ana konu açıklanırken verilen örneklerde veya anlatılan olayda kimliği belli olmayan bir şahıs olarak yer alır:

“وَجَاءَ رَجُلٌ مِّنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ يَسْعَى...”

“Şehrin öbür ucundan koşarak bir adam geldi...”²³³

Benzer bir ifadenin geçtiği Yâsîn sûresinde ise ismi Kur’ân’da verilmeyen “racul” olayının başkahramanı Habîb en-Neccâr’dır:

وَجَاءَ مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَى قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ

²²⁹ 7/A‘râf:63,69; 10/Yûnus:2; 6/En‘âm:9.

²³⁰ 25/Furkân 8; 17/İsrâ’:47; 34/Sebe’:7,43; 43/Zuḥruf:31; 23/Mü’minûn:25,38.

²³¹ 7/A‘râf:63.

²³² 23/ Mü’minûn:38.

²³³ 28/Kaşş:20.

“Şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi ve şöyle dedi: “Ey kavmim! Bu elçilere uyun.”²³⁴

Kur’ân belâgatının temeyyüz ettiği temsil âyetlerinde *racul* kelimesinin kullanımına sık rastlanır. *Racul* formunun üç kez geçtiği Zümer sûresinin 29. âyeti Kur’ân’ın temsili anlatımına güzel bir örnektir:

ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلًا فِيهِ شُرَكَاءُ مُتَشَاكِسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

“Allah, birbiriyle çekişen ortak sahipleri bulunan bir (köle) adam ile, yalnızca bir kişiye ait olan bir (köle) adamı örnek verdi. Bu iki adamın durumu hiç bir olur mu? Hamd Allah’a mahsustur. Hayır, onların çoğu bilmiyorlar.”

Kelimenin kullanımının geçtiği ve sebep-i nüzûlunda farklı rivâyetlerin yer aldığı diğer bir âyet de Ahzâb sûresinin 4. âyetidir:

(مَا جَعَلَ اللَّهُ لِرَجُلٍ مِنْ قُلُبَيْنِ فِي جَوْفِهِ).

Kendilerine zihâr yaptığınız eşlerinizi de anneleriniz yapmamıştır. Yine evlatlıklarınızı da öz çocuklarınız (gibi) kılmamıştır. Bu sizin ağızlarınızla söylediğiniz (fakat gerçekliği olmayan) sözünüzdür. Allah ise gerçeği söyler ve doğru yola iletir.”

Muḳātil, âyetin Ebū Ma‘mer isimli hafızasının kuvvetiyle bilinen bir münafık hakkında indiğini, Kureyşlilerin bu kişi hakkında iki kalbi olduğu için hafızasının çok kuvvetli olduğunu söylediklerini rivâyet etmektedir. Ayrıca aynı kişi kendisinin iki kalbi olduğunu ve bunlardan birisiyle Hz. Muhammed’den daha fazla aklettiğini söylemektedir. Âyet, bu iddianın reddi için inmiştir.²³⁵

Ṭaberî, benzer rivâyetleri verdikten sonra bu görüşe katıldığını beyan etmekle birlikte âyetin sebep-i nüzûluyla ilgili Zührî’den (ö.124/742) gelen şu rivâyete de yer verir: “Âyet, Zeyd

²³⁴ 36/Yāsîn:20.

²³⁵ Muḳātil b. Suleymân, *Tefsîr*, 3:471,472.

b. Hâris'in (ö.8/629) Hz. Peygamber'in (sav) oğlu olamayacağını beyan için inmiştir. Nasıl ki insanın göğsünde iki kalp bulunamazsa, besleyip büyüttüğü çocuk da onun öz evladı sayılamaz."²³⁶

Zemaḥşerī âyette bir erkeğin iki kalbi olmamasını âyetin devamında geçen *zihār* olayıyla açıklar ve bir kadının, bir erkeğin hem annesi hem de eşi olamayacağını, bunun Allah'ın hikmetine uygun olmadığını söyler. Anne kendisine hizmet ve hürmet edilen; eş ise hizmet eden, cinsellik ve diğer konularda kendisinden hizmet istenen kişidir.²³⁷

Rāzī, âyeti sûrenin ilk ibaresiyle birlikte tefsir etmiştir. Yüce Allah sûrenin başında Hz. Peygamber'e (sav) Allah'tan korkmasını emretmiştir.²³⁸ Kim bir şeyden şiddetli bir şekilde korkarsa onun kalbine başka korku giremez. Allah, O'na kendisinden hakkıyla korkmasını, yani kalbinde Allah'tan başkasından korku olmasına izin vermemesini emretmiştir. Zira insanın, biriyle Allah'tan korkarken, diğeriyle O'ndan başkasından korkacağı iki kalbi yoktur. Başkasından korkması ancak kalbini Allah'tan başka bir yana çevirmesiyle mümkün olur.²³⁹

Âyetin tefsirine biraz daha ayrıntılı değinmemizin sebebi konunun kadın erkek ilişkisiyle ilintili olması, âyetin genellikle bir erkeğin iki kadını aynı anda sevmeyeceğine delil olarak getirilmesidir. Ancak görüldüğü üzere klasik dönem tefsirlerinde âyetin açıklamasında buna yer verilmemiştir.

²³⁶ Taberī, *Cāmi 'u'l-Beyān*, 19:9.

²³⁷ Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, 5:44.

²³⁸ Ahzāb sûresinin ilk âyeti şu şekildedir: “Ey Peygamber! Allah'tan kork, kâfirlere ve münafıklara boyun eğme. Elbette Allah her şeyi bilmekte ve yerli yerince yapmaktadır (يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللَّهَ وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا).”

²³⁹ Rāzī, *Mefātīḥu'l-Gayb*, 25:192.

II. Raculān/raculeyn (رَجُلَانٍ / رَجُلَيْنِ): *Racul* formunun ikili olan bu form üçü Mekkî,²⁴⁰ ikisi Medenî²⁴¹ sûrelerde olmak üzere Kur’ân’da beş kez geçer. Form, kimi durumlarda onaylanan davranışları sergileyen insanlar için, kimi durumlarda ise davranışları yerilenler için zamir olarak kullanılır. Bunun en tipik âyetleri Allah’ın zıt davranışta bulunan iki adamı örnek verdiği âyetlerdir.²⁴² Örneğin:

“Allah iki adamı (رَجُلَيْنِ) misal verdi: Onlardan biri dilsizdir, hiçbir şeye gücü yetmez, efendisine sadece bir yükür. Nereye gönderse olumlu bir sonuç alamaz. Bu, adaletle emreden ve doğru yol üzere olan kimse ile eşit olur mu?”²⁴³

III. Ricāl (رِجَالٌ): *Ricāl* formu 11 kez Mekkî, 17 kez Medenî sûrelerde olmak üzere toplam 28 kez geçer. 28 âyetin 26’sında *racul* formunun çoğulu olarak “erkekler/kişiler” anlamında gelir. Sadece iki âyette *ricāl*: *yaya/piyade* anlamında kullanılmıştır.

Bakara sûresinde Yüce Allah namazlara, özellikle orta namazın muhafazasına dikkat edilmesini emrettikten sonra “Bir şeyden korkarsanız yaya veya binek üzerinde (فَرَجَالًا أَوْ رُكْبَانًا) kılabilirsiniz.” buyurmaktadır.²⁴⁴

Kelimenin yaya anlamında kullanıldığı diğer âyet Hacc sûresinin 27. âyetidir:

وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ

“İnsanlar arasında hacı ilan et ki, gerek yaya olarak, gerek uzak yollardan gelen yorgun develer üzerinde sana gelsinler.”

²⁴⁰ 28/Kaşas:15; 18/Kehf:32; 16:/Naḥl: 76.

²⁴¹ 2/Bakara:282; 5/Mā’ide:23.

²⁴² 18/Kehf:32; 16/Naḥl:76.

²⁴³ 16/Naḥl:76.

²⁴⁴ 2/Bakara:239.

Ricāl formu *racul* formunda olduğu gibi bazı âyetlerde cinsiyet kastedilmeden insana/kişiye karşılık olarak kullanılırken miras, şâhitlik ve cinsel sapkınlık gibi konularda doğrudan erkek cinsiyetini ifade etmek için kullanılır.²⁴⁵ Aşağıdaki âyet örnek için yeterli olacaktır:

*“Lût’u da hatırla! O kavmine, “Göz göre göre hâlâ o hayâsızlığı yapacak mısınız? Gerçekten siz kadınları bırakıp da şehvetle erkeklere (الرِّجَالُ) mi yöneliyorsunuz? Doğrusu siz değerleri bilmeyen bir topluluksunuz” demişti.”*²⁴⁶

Racul kelimesinin Cinn sûresinde hem insân hem de cinler için kullanıldığı görülür:

وَأَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِنَ الْإِنسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِنَ الْجِنِّ فَزَادُوهُمْ رَهَقًا

*“Doğrusu insanlardan bazı kimseler, cinlerden bazılarına sığınarlardı da, cinler onların taşkınlıklarını artırırlardı.”*²⁴⁷

Ricāl formu, *racul* formunda olduğu gibi peygamberler için de kullanılır.²⁴⁸ Form, Nisâ’ sûresinin ilk âyetinde yaratılış; 7, 32 ve 176. âyetlerinde miras, 75 ve 98. âyetlerinde cihad-hicret; 34. âyette kadın-erkek ilişkisi bağlamında geçmiştir. Kelimenin kadın ve erkek ilişkisine yönelik kullanıldığı diğer bir âyet Bakara sûresinin 228. âyetidir:

“Boşanmış kadınlar, kendi kendilerine (evlenmeden) üç âdet hâli beklerler. Onlar Allah’a ve âhiret gününe inanmışlarsa, rahimlerinde Allah’ın yarattığını gizlemeleri kendilerine helal olmaz. (Kocaları) barışmak isterlerse, bu durumda onları (boşanma sürecindeki eşlerini) geri almaya daha fazla hak sahibidir. (Erkeklerin) kadınlar üzerindeki (hakları gibi), kadınların da (erkekler üzerinde) belirli (hakları) vardır. O

²⁴⁵ 7/A‘râf :81; 27/Neml:55; 29/‘Ankebût:29.

²⁴⁶ 27/Neml:55.

²⁴⁷ 40/Cinn:6.

²⁴⁸ 12/Yûsuf:109; 16/Naḥl:43; 21/Enbiyâ’:7.

(boşanma sürecindeki) erkeklerin, onlara (boşanma sürecindeki kadınlara) bir derece (önceliği) vardır (وَالرَّجَالُ عَلَىٰ نِسَاءٍ دَرَجَةٌ). Allah güçlüdür, doğru hüküm verendir.”

Geç Medenî dönemde *racul* kelimesinin geçtiği aşağıdaki âyetlere bakıldığında, “adam” kelimesinin sözlük anlamında yer alan mertliği ve kemâlâtı ifade ettiği görülür.²⁴⁹ Burada önemli olan kadın veya erkek olmak değil, âyetlerdeki özellikleri taşıyan, kâmil bir insân olmak anlamında “adam/insân olmak” tır. Söz konusu âyetler şunlardır:

“Mü'minlerden öyle adamlar (رَجَالٌ) vardır ki, Allah'a verdikleri söze sâdık kaldılar.

İçlerinden bir kısmı verdikleri sözü yerine getirmiştir (şehit olmuştur). Bir kısmı da (şehit olmayı) beklemektedir. Verdikleri sözü asla değiştirmemişlerdir.”²⁵⁰

“Ticaretin de satımın da kendilerini Allah'ı anmaktan, namazı hakkıyla kılmaktan ve zekâtı vermekten alıkoyamadığı, gözlerin ve gönüllerin dehşetle sarsılacağı bir günden korkan kişiler (رَجَالٌ).”²⁵¹

“Orada asla namaza durma! Daha ilk günden takvâ temeli üzerine kurulan mescid ise namaz kılman için elbette daha uygundur; burada gerçekten arınmak isteyen adamlar (رَجَالٌ) vardır. Allah da arınmaya çalışanları sever.”²⁵²

Bakara sûresinin 282. âyeti *r-c-l* kökünün “erkek/kişi” anlamına gelen üç formunun (*racul*, *raculeyn*, *ricâl*) bir arada geçtiği tek âyettir:

وَأَسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رَجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى

²⁴⁹ Erkek kelimesinin Türkçede “olmak, olgunlaşmak” anlamındaki “er” kökünden geldiği kabul edildiği takdirde bu durum Türkçe için de geçerli olacaktır.

²⁵⁰ 33/Ahzâb:23.

²⁵¹ 24/Nûr:37.

²⁵² 9/Tevbe:108.

“Erkeklerinizden iki şahidi de tanık tutun. Şâhitler iki erkek olmazlarsa, rıza göstereceğiniz şâhitlerden bir erkekle -biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için- iki de kadın olsunlar.”

IV. Ricl (رَجُلٌ): R-c-l kökünün Kur’ân’da ilk geçtiği formudur ve sadece bir kez geçer. “ayak” anlamına gelmektedir. Şâd sûresinde Yüce Allah, bedenini saran hastalıktan kurtulmak için dua eden Hz. Eyyüb’e ayağını yere vurmasını (أَرْكُضْ بِرِجْلِكَ), çıkan suyla yıkanmasını ve sudan içmesini emretmiştir.²⁵³

V. Ricleyn (رَجُلَيْنِ): Ricl formunun ikili olan form, Kur’ân’da sadece bir kez ve Medenî dönemde geçmektedir. Nûr sûresinin 45. âyetinde Yüce Allah bütün canlıları sudan yarattığını, bir kısmının karnı üzere süründüğünü, kimisinin iki ayak üzerinde yürüdüğünü (يَمْشِي عَلَى رَجْلَيْنِ), kimisinin dört ayak üzerinde yürüdüğünü söyleyerek dilediğini yaratma kudretine sahip olduğunu beyan etmektedir.

VI. Ercul (أَرْجُلٌ): Ricl formunun çoğuludur. Yedi kez Mekkî, altı kez Medenî âyetlerde geçer. Formun ilk geçtiği âyette Firavun’un, kendisinden izinsiz olarak iman eden sihirbazlara verdiği ceza; ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesidir (لَأَقْطَعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ).²⁵⁴ Konu aynı ifadelerle iki âyette daha yer alacaktır.²⁵⁵ Firavun’un iman edenlere verdiği bu ceza şekli, Medenî bir âyette Allah ve Rasûlü’ne savaş açan, yeryüzünde bozgunculuk çıkaranlar için dünyevî bir ceza olarak takdir edilmiştir.²⁵⁶

²⁵³ 38/Şâd:42.

²⁵⁴ 7/A‘râf:124.

²⁵⁵ 20/Tâhâ:71; 26/Şu‘arâ:49.

²⁵⁶ 5/Mâ‘ide:33.

Allah, hesap gününde ellerinin ve ayakların şahitlik edeceğini Yāsīn sûresinde ve iffetli kadınlara iftira edenlerin cezasını anlattığı Nūr sûresinde vurgular.²⁵⁷

Formun geçtiği diğer bir âyet, abdestin nasıl alınacağını anlatıldığı Mā'ide sûresinin 6. âyetidir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ
وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ

“Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve -başlarınıza mesh edip- her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın”

R-c-l kökünün *ricāl* ve *ercul* formunda kullanılarak iki temel sözlük anlamının aynı anda geçtiği tek âyet Nūr sûresinin 31. âyetidir:

“...Başörtülerini yakalarının üzerinden bağlasınlar. Kocaları, babaları, kocalarının babaları, kendi oğulları, kocalarının oğulları, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, kadınları, hizmetlerinde bulunan köleleri ve câriyeleri, cinsel arzusu bulunmayan erkek (الرِّجَالِ) hizmetçiler, kadınların cinselliklerinin farkında olmayan çocuklar dışında kimseye süslerini göstermesinler. Yürürken, gizledikleri süsleri bilinsin diye ayaklarını (بِأَرْجُلِهِنَّ) yere vurmasınlar (وَلَا (يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ).

Klasik dönem müfessirleri, kadınların ayaklarına taktığı halhalın güzel sesinin duyulması için ayaklarını hareket ettirdiklerini ve âyetteki ifadeyle bunun yasaklandığını ifade ederler.²⁵⁸ Rāzī, burda zînetin sesinin yasaklanmasının zîneti göstermenin de yasak olduğuna işaret ettiğini; kadının sesinin, ayak bileğindeki halhalın sesinden daha çok fitneye sebep

²⁵⁷ 36/Yāsīn:65; 24/Nūr:24.

²⁵⁸ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, 3:197; Ṭaberī, *Cāmi‘u’l-Beyān*, 17: 272,273.

olacağını bu yüzden kadının sesinin yükseltmesinin de haram olduğunu ve ayrıca kadının yüzüne şehvetle bakmanın da bu ibareyle yasaklandığını söylemiştir.²⁵⁹

“Ey Peygamber! Mü'min kadınlar, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşturmak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek (وَلَا يَأْتِيَنَّ بِهِمَا يَفْتَرِيَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلِهِمْ), hiçbir iyi işte sana karşı gelmemek konusunda sana biat etmek üzere geldikleri zaman, biatlarını kabul et ve onlar için Allah'tan bağışlama dile.”²⁶⁰

Zemaşşerî, başkasından hamile olduğu halde kocasına “bu çocuk sendendir” diyen kadınlar için (وَلَا يَأْتِيَنَّ بِهِمَا يَفْتَرِيَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلِهِمْ) dendiğini, kadının çocuğu taşıdığı karnı iki elinin arasında olduğu ve doğum yaptığı mahallin iki ayağının arasında olduğu için bu ibarelerin kullanıldığını söylemiştir.²⁶¹

VII. Racil (رَجُلٌ): Form sadece bir defa, Mekkî olan İsrâ' sûresinde geçmektedir. Âyetle Yüce Allah, kendisinden kıyamete kadar mühlet isteyen şeytana müsaade ederek şöyle buyurur; “Onlardan gücünün yettiklerini sesinle (telkinde bulunarak) ayart! Süvarilerinle yayalarınla onların üzerine yürü (وَأَجْلِبْ عَلَيْهِمْ بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ), mallarına, evlâtlarına ortak ol, kendilerine vaatle bulun.”²⁶² Bir sonraki âyetle gerçek kullarına şeytanın bir hâkimiyeti olamayacağını, vekil olarak kendisinin kâfi olduğu güvencesini vererek bu pasajı tamamlar.²⁶³

Sonuç olarak, *r-c-l* kökünün Kur'ân'da kullanımının oldukça çeşitli olduğu görülmüştür. Kur'ân-ı Kerîm'de bu kök toplam 73 kez geçmekte olup, farklı anlam ve

²⁵⁹ Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 23:210,211.

²⁶⁰ 60/Mümteḥine:12.

²⁶¹ Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 6:99.

²⁶² 17/İsrâ':64.

²⁶³ 17/İsrâ':65.

bağlamlarda kullanılmaktadır. Bu kökün kullanımı, Kur’ân’ın Mekkî ve Medenî sûrelerde değişiklik göstermektedir. Mekke döneminde daha çok peygamberlik ve tevhid konularında kullanılırken, Medine döneminde ise sosyal ve hukukî konulara yer verilmiştir.

R-c-l kökünün farklı formları olan “*racul, raculân/raculeyn, ricāl, ricl, ricleyn, ercul* ve *racil*” çeşitli anlamlar taşımaktadır. Özellikle *racul* formu, genellikle peygamberler veya kimliği belli olmayan şahıslar için kullanılmıştır. *Ricāl* formu hem erkekler hem de yayalar anlamındadır ve erkek anlamında kullanıldığında genellikle “adam/insan olma” anlamı dikkat çekmektedir. *Ricl* ve *ricleyn* formları ayak anlamında, *ercul* formu ise ayakların çoğulu olarak kullanılmıştır.

R-c-l (رَجَلَ) kökünün filolojik ve semantik analizi, bu kökün anlam kapsamını ve Kur’ân-ı Kerîm’deki farklı kullanımlarını göstermiştir.

2.2. *Nisā’* (نِسَاء) Kelimesinin Filolojik ve Semantik Tahlili

2.2.1. *Nisā’* (نِسَاء) Kelimesinin Sözlük Anlamları

Nisā’ kelimesinin kökünün ne olduğu ile ilgili sözlüklerde bir ihtilaf mevcuttur. Kelime kökü *n-s-v* (نَسَو), *n-s-y* (نَسِي) ve *n-s-e’* (نَسَا / نَسَا) olarak farklı şekillerde verilmiştir. Kökler incelenirken *insān* (إِنْسَان) kelimesiyle de ilgili aynı karışıklığın mevcut olduğunu gözlemledik. Bu aşamada *e-n-s* (أَنَّس) ve *n-v-s* (نَوَس) kökleri de devreye girdi. *Nisā’* ve *insān* kelimeleri arasındaki bağlantıyı netleştirmek, *nisā’*’yı yani kadını anlamaya biraz daha yaklaşabilmek için bu kelimelerle ilgili köklerin ayrıntılı bir şekilde incelenmesini uygun gördük. Aradaki farkları daha net görmeyi kolaylaştırması açısından kelime köklerini tablo halinde sunacağız. *E-n-s* kökünü yalın haliyle tabloya eklerken, *n-v-s* kökünü eklemeye gerek duymadık.

Ḥalīl b. Aḥmed, <i>Kitābu'l- 'Ayn</i>	
<i>n-s-v</i> (نَسَوَ) kökünün anlamları²⁶⁴	
نَسَوَ	النِّسْوَانُ, النَّسْوَةُ ve النَّسْوَنُ kelimeleri النَّسَاء cümlesindendir, kendi lafızlarından tekilleri yoktur.
<i>n-s-y</i> (نَسِيَ) kökünün anlamları²⁶⁵	
نَسِيَ	Kişinin önceden hatırladığını unutması
النَّسْيُ	Hatırlanmayan, bahsedilmeyen unutulmuş şey, kadınların attığı adet bezi
أَنَسِيَ	Te'hir etmek, ertelemek
الْإِنْسَانُ	İnsan. İnsana bu isim nisyāndan (النِّسْيَانُ) verilmiştir. İnsan kelimesinin aslı إِنْسِيَانُ şeklindedir. Çoğulu أَنَسِيَاء olarak gelir.
إِنْسَانُ الْعَيْنِ	Göz bebeği
الْإِنْسَانُ	Dağın tepesinde bulunan kaya
الْإِنْسَانُ	Parmak ucu
النَّسَا	Kalçadan başlayıp ayaklara kadar inen damar
<i>n-s-e</i> (نَسَا) kökünün anlamları²⁶⁶	
نَسَا	Kadının âdetinin gecikmesi, ertelemek
النَّسِيءُ	Süte su katmak
الْمِئْسَاءُ	Kendisiyle uzaklaştırılan değnek, asâ
الْإِنْتِسَاءُ	Uzaklaşmak, ayrılmak
<i>e-n-s</i> (أَنَسَ) kökünün anlamları²⁶⁷	

²⁶⁴ Ḥalīl b. Aḥmed, *Kitābu'l- 'Ayn*, 7:303.

²⁶⁵ Ḥalīl b. Aḥmed, *Kitābu'l- 'Ayn*, 7:304,305.

²⁶⁶ Ḥalīl b. Aḥmed, *Kitābu'l- 'Ayn*, 7:305.

²⁶⁷ Ḥalīl b. Aḥmed, *Kitābu'l- 'Ayn*, 7:308.

الْإِنْسُ	İns, bir grup insan, insan topluluğu
إِنْسِي الْقَوْسِ	Yayın insana yakın tarafı
وَحْشِي الْقَوْسِ	Yayın insana uzak tarafı
إِنْسِي الْإِنْسَانِ	İnsanın sol tarafı
وَحْشِي الْإِنْسَانِ	İnsanın sağ tarafı (her şey için bu geçerlidir; her şeyin sağı solu için kullanılır.)
الْأُنْسُ	Üns, yakınlık, ünsiyet
الْأَيْسَةُ	Yanında olmaktan ve konuşmaktan hoşnut oluna cariyeye
أَنْسَ	Hissetmek, görmek, bilmek

Halîl b. Aḥmed, ele aldığımız sözlük yazarları içerisinde *n-s-v* kökünü ayrı bir kök olarak ele alan tek kişidir. *Nisā'* kelimesini bu maddede ele alarak (النِّسَاءُ, النِّسْوَةُ, النِّسْوَانُ) kelimelerinin kendi lafızlarından tekileri olmadığını söylemekle yetinmiş, kelimenin kök anlamıyla ilgili herhangi bir bilgi vermemiştir. Halîl b. Aḥmed'in diğer sözlük yazarlarından önemli bir farkı da *insān* kelimesinin kökünü *e-n-s* değil, *n-s-y* olarak vermesidir. Ayrıca bu köke “unutmak” anlamının yanında verdiği anlam diğer sözlük yazarları gibi “terk etmek” değil “ertelemek (أَخَّرَ)” olmuştur.²⁶⁸

Ezherî, <i>Tehzîbu 'l-Luġa</i>	
<i>n-s-y</i> (نَسِيَ) kökünün anlamları ²⁶⁹	
نَسِيَ	Kişinin hatırladığı şeyi unutması
النَّسْيَانُ	Terk etmek, unutmak

²⁶⁸ Halîl b. Aḥmed, *Kitābu 'l-ʿAyn*, 7:304.

²⁶⁹ Ezherî, *Tehzîbu 'l-Luġa*, 13:55-57.

النَّسِيءُ	Anılmayan, hatırlanmayan şey, önemsenmeyip atılan-unutulan şey, kadınların attığı hayız bezi (النَّسِيءُ/النَّسِيءُ), Aklın unuttuğu her şey, içine su katılan süt
النَّسَا	Damar
النَّسْوَةُ	Bir yudum süt
النَّسْوَةُ	İşin terk edilmesi
النِّسْوَةُ	Kadın topluluğu, (الْمَرْأَةُ) kelimesinin kendi lafzından olmayan çoğulu. Onun da çoğulu (النِّسَاءُ) kelimesidir.
n-s-e (نَسَا) kökünün anlamları²⁷⁰	
النَّسْنُ	Su ile karıştırılmış süt
النَّسِيءُ	Ertelemek (Borcunu ödemeyi erteleyen kişi “onu erteledim” (أَنْسَأْتُهُ) der. Yani süte su katılması gibi, borcunu ödemesi gereken zamana zaman katmış, zamanı arttırmış olur. Kadının hamile olması da onda bir çocuğun ziyade olmasıdır.) (نُسِيتَ الْمَرْأَةُ: إِذَا حَمَلَتْ، جَعَلَ زِيَادَةُ الْوَلَدِ فِيهَا كَزِيَادَةِ الْمَاءِ فِي اللَّبَنِ)
نَسْوَةٌ	Kadının hamile kalması (âdetinin gecikmesinden dolayı böyle düşünülmesi)
إِنْسَاءً	Uzaklaşmak
الْمِنْسَاءَةُ	Çobanın yanında olan büyük değnek
e-n-s (أَنَسَ) kökünün anlamları²⁷¹	
الْإِنْسُ	İnsan topluluğu
الْأَنَسُ	Yakınlık

²⁷⁰ Ezherî, *Tehzîbu 'l-Luğa*, 13:57-59.

²⁷¹ Ezherî, *Tehzîbu 'l-Luğa*, 13:60-62.

إِنْسَانٌ	Nefs, kişinin kendisi
الْأَنْسَاءُ	Cima‘
الْإِنْسَانُ	İnsan (aslı إِنْسِيَانٌ şeklindedir. O da إِنْس kelimesinin فَعْلِيَانٌ kalıbında yazılmasıdır.) Parmak ucu
أَنْسَ	Görmek (İnsanlar görüldüğü için onlara ins denmiştir, cinlere de insanlara görünmedikleri için cinn denmiştir)
إِنْسِي	Sol taraf
جَارِيَةٌ أَنْسَاءُ	Yakınında olmasından ve sohbetinden hoşlandığın kadın

Ezherī, *nīsā*’ kelimesini, temel anlamlarını “unutmak” ve “terk etmek” olarak verdiği *n-s-y* kökünde ele almıştır. *Nisve* (النِّسْوَةُ) kelimesine “kadın topluluğu” anlamı verirken, *nesve* (النَّسْوَةُ) kelimesine “bir yudum süt” anlamı vermiştir. İncelediğimiz sözlüklerde *n-s-y* kökünde bu anlamı veren tek sözlük yazarı kendisidir. Kendisi ve diğer sözlük yazarları *n-s-e*’ köküne “su karıştırılmış süt” anlamı vermiştir. Ezherī, tabloda görüldüğü üzere “süte su eklemek” anlamını *n-s-e*’ kökünün temel anlamı olarak ele almış, “ertelemek” ve “kadının hamile kalması” anlamlarını da bu anlamla bağlantılı olarak açıklamıştır.

Cevherî, eṣ-Şihāḥ	
<i>n-s-e</i> (نَسَا) kökünün anlamları²⁷²	
نَسَا	إِمْرَأَةً kelimesinin kendi lafzından olmayan çoğullarıdır.
النَّسْيَانُ	Hatırlamanın ve muhafaza etmenin karşıtı, terketmek
النَّسَا	Damar (Kalçadan çıkıp uyluktan ve iç dizden geçerek toynağa ulaşan bir damardır. Hayvan şişmanlayınca daha belirginleşir.)
النِّسْيُ / النِّسْيُ	Kadınların attığı hayız bezi, yolcuların konak yerlerinde bıraktığı değersiz eşyalar
الْمُنْسَاةُ	Asâ, değnek
<i>e-n-s</i> (اَنَسَ) kökünün anlamları²⁷³	
اِنْسٌ	İnsan, beşer. Tekili اِنْسِيٌّ ve اُنْسِيٌّ olarak, çoğulu اُنَاسِيٌّ şeklinde gelir. Kadınlar için de اِنْسَانٌ kelimesi kullanılır, اِنْسَانَةٌ denmez. اِنْسَانٌ kelimesinin aslı اِنْفَعْلَانٌ vezninden ve aslı اِنْسِيَانٌ şeklindedir.
اِنْسَانُ الْعَيْنِ	Göz bebeği
اُنَيْسٌ	Ünsiyet sahibi, yakınlık kuran, mu'nis olan
اَنَسَ	Görmek, bilmek, işitmek anlamlarına gelir. اَنَسْتُ مِنْهُ رُشْدًا şeklinde kullanılır.)
اِنْسِيٌّ	Ebu Zeyd rivâyetine göre her şeyin solu, Aşma'î rivâyetine göre her şeyin sağıdır. Aşma'î, insanda çift olan organların insana dönük tarafına (elin iç yüzü, ayağın üstü) اِنْسِيٌّ dediğini, dışa dönük yönlerine (elin dış yüzü, ayağın tabanı) ise وَحْشِيٌّ dendiğini söyler.

²⁷² Cevherî, eṣ-Şihāḥ, 6:2508,2509.

²⁷³ Cevherî, eṣ-Şihāḥ, 3:904-906.

يُونُس	Yūnus, erkek ismi
أَنَس	Enes, vahşiliğin zıddı

Cevherī, *n-s-y* kökünü ayrıca ele almayıp Ḥalīl b. Aḥmed ve Ezherī'nin *n-s-y* maddesinde verdiği anlamları *n-s-e* ' (نَسَا) kökünde vermiştir. Böylece *nisā* ' kelimesinin kökünü *n-s-e* ' olarak kabul etmiştir. *Īnsān* kelimesinin kökünü *e-n-s* olduğunu söylemiş, kadınlar için de (إِنْسَان) kelimesi kullanıldığını, (إِنْسَانَةُ) şeklinde bir kullanım olmadığını özellikle belirtmiştir.

er-Rağīb el-İşfehānī, <i>el-Mufredāt fī Ġarībī'l-Ḳur'ān</i>	
<i>n-s-y</i> (نَسِيَ) kökünün anlamları²⁷⁴	
النَّسْيَانُ	Kişinin kendisine emanet edilen, muhafaza etmesi gereken şeyi, kalbinin zayıflığından veya gafletinden veya kasden terk etmesi, böylece onun zikrinin kalbinden silinmesidir.
النَّسْيُ	Unutulan şey demektir. Tam olarak unutulmasa da çok az hesaba katılan ve önemsenmeyen şeyler için kullanılır.
نِسَاءٌ	نِسَاءٌ ve نِسْوَانٌ kelimeleri, مَرَأَةٌ sözcüğünün kendi lafzından olmayan çoğullarıdır.
النَّسَا	Damar
<i>n-s-e</i> ' (نَسَا) kökünün anlamları²⁷⁵	
النَّسَاءُ	Vakit bakımından ertelemek, tehir etmek. نُسِئْتُ الْمَرْأَةُ kullanımı buradan gelir, kadının hayzı gecikti böylece hamile kalmış olması umuldu demektir. Bu durumdaki kadına نَسُوءٌ adı verilir.
الْمِنْسَاءُ	Asâ, bir şeyin kendisiyle ertelendiği, tehir edildiği değnek.

²⁷⁴ İşfehānī, *el-Mufredāt*, 803,804.

²⁷⁵ İşfehānī, *el-Mufredāt*, 804,805.

النَّسْوُ	İçimi ertelendiği için ekşiyip içine su katılan süt.
e-n-s (أَنَسَ) kökünün anlamları²⁷⁶	
الْإِنْسُ	İns, Cin'in (الْجِنُّ) karşıtı. Çoğulu أَنَسِيٌّ şeklinde gelir.
الْأَنَسُ	Ürkmenin, kaçmanın (النُّفُورُ) karşıtıdır.
إِنْسِيّ الدَّابَّةِ	Hayvanın biniciye yakın tarafı
إِنْسِيّ الْقَوْسِ	Yayın okçuya yakın tarafı
الْإِنْسِيّ	Üns özelliği fazla olan kimse, kendisine ünsiyet duyulan her şey. Bu anlamdan dolayı her nesnede insâna yakın olan tarafa إِنْسِيّ denilirken, diğer tarafına وَحْشِيّ denilir.
إِبْنُ إِنْسَاكٍ	Nefs
إِنْسَانٌ	İnsân, insanın böyle adlandırılmasının sebebi; insanların birbirleriyle ünsiyet kurmadan tek başına yaşayamayacak şekilde yaratılmış olmaları ve insanın ülfet duyduğu her şeye ünsiyet duymasıdır. Bir görüşe göre إِنْسَانٌ sözcüğünün aslı إِنْجِلَانْ kalıbında إِنْسِيَانْ şeklindedir. Ona böyle denmesinin sebebi Allah'ın ona bir ahid vermesi fakat onun bunu unutmasıdır. (عَهْدَ اللَّهِ إِلَيْهِ فَتَنَسِيَّ)

İşfehānī, *nisā'* kelimesi *n-s-y* kökünde vermiş diğer sözlük yazarları gibi (نِسْوَان), (نِسَاء) ve (نِسْوَةٌ) kelimelerinin, (مَرَأَةٌ) sözcüğünün kendi lafzından olmayan çoğulları olduğunu söylemiştir. Bu durumu (مَرَأَةٌ) sözcüğünün çoğulunun (قَوْمٌ) olmasına benzetmiştir.²⁷⁷

İşfehānī unutmayı kasıtlı ve kasıtlı olmayan olmak üzere ikiye ayırmıştır. Yüce Allah'ın verdiği unutmaların hepsinin taammüden, kasıtlı olarak yapılan unutmalar yani terk etmeler

²⁷⁶ İşfehānī, *el-Mufredāt*, 94.

²⁷⁷ İşfehānī, *el-Mufredāt*, 804.

olduğunu âyetlerle açıklamış, Hz. Peygamber'in (sav) “*Ümmetimden hata ve unutmanın sorumluluğu kaldırılmıştır (رُفِعَ عَنْ أُمَّتِي الْخَطَأُ وَالنِّسْيَانُ)*.” hadisini delil olarak getirmiştir.²⁷⁸

İşfehānī, insan kelimesini *e-n-s* kökünde ele alırken insān kelimesinin (نِسْيَان) kökünden geldiğine dair bir görüş olduğunu da belirtmiştir.²⁷⁹ Onun *nisyān* tanımında cālīb-i dikkat olan bir husus; unutmayı akılla değil kalple bağlantılandırmasıdır.

İbn Fāris ve Zemaḥşerī'nin sözlüklerinde *nisā'* kelimesine yönelik herhangi bir açıklama yapmadıklarını tespit ettik. *N-s-y* ve *n-s-e'* köklerini açıklarken bu kökleri, *nisā'* kelimesi ile herhangi bir şekilde ilişkilendirmemişlerdir.

İbn Fāris, tıpkı Cevherī gibi *n-s-y* ve *n-s-e'* köklerini ayrı ayrı olarak değil, ikisini birlikte *n-s-y* maddesinde ele almıştır. *N-s-y* kökünün temelde iki anlamı olduğunu ilkinin, birinin bir şeyi gafletle unutması, ikincisinin ise terk etmek olduğunu söylemiştir. İbn Fāris, kalçadan ayağa kadar inen damara (النَّسَا) denmesini *n-s-y* kökündeki terk etmek ve *n-s-e'* kökündeki ertelemek anlamlarıyla birlikte açıklar; bedenin üst tarafında sırtta veya karında olmayan bu damar, oradaki damarlara göre ertelenmiş, sonradan gelmiş, terkedilmiş sayılmaktadır. İbn Fāris, kökteki ertelemek ve uzaklaştırmak anlamlarından dolayı değneğe (الْمُنْسَاءُ) dendiğini, çünkü değneklerin bir şeyin uzaklaştırmak için kullanıldığını söyler.²⁸⁰

İbn Fāris, insan kelimesinin kökünü *e-n-s* olarak verirken²⁸¹ Zemaḥşerī, hem bu kökü açıklarken hem de *n-s-y* maddesinde böyle bir bilgi vermez.

²⁷⁸ İşfehānī, *el-Mufredāt*, 803 Hadis için bkz. İbn Māce, *Sünen-i İbn Māce*, “Talāk,” 16.

²⁷⁹ İşfehānī, *el-Mufredāt*, 94.

²⁸⁰ İbn Fāris, *Mu‘cemu Meḳāyisi’l-Luḡa*, 5:421,422.

²⁸¹ İbn Fāris, *Mu‘cemu Meḳāyisi’l-Luḡa*, 1:145.

Zemaḥşerī, *n-s-y* ve *n-s-e* köklerini ayrı ayrı olarak ele alır. “Bir şeyi unuttum (نَسِيتُ)” dediğinde mecaz olarak onu terk ettim (تَرَكَتُهُ) demek olduğunu söyler.²⁸² *N-s-y* köküne de ertelemek, te’hir etmek anlamını verir.²⁸³

Çalışmamızın bu bölümünde, *nisā* kelimesinin kökeni ve anlamı konusunda çeşitli sözlük yazarlarının farklı görüşlerini inceledik. Bu bağlamda, kelimenin kökünü *n-s-v*, *n-s-y* ve *n-s-e* (نَسَا / نَسَى) olarak kabul eden farklı yaklaşımlar öne çıkmaktadır. Ḥalīl b. Aḥmed, *n-s-v* kökünü ayrı bir kök olarak ele alarak diğerlerinden ayrılırken, Ezherī ve Cevherī gibi yazarlar *n-s-y* ve *n-s-e* köklerini benzer anlamlarla açıklamışlardır. İbn Fāris ve Zemaḥşerī ise bu kökleri *nisā* kelimesi ile ilişkilendirmemiştir. İşfehānī unutmayı kalp ile ilişkilendirerek farklı bir perspektif sunmuştur. Tüm bu değerlendirmeler, *nisā* kelimesinin filolojik ve semantik analizinde çeşitlilik ve derinlik olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, *nisā* kelimesinin anlamını daha iyi kavrayabilmek için sözlüklerdeki farklı kök yaklaşımlarını ve bunların temel anlamlarını dikkate almak önem arz etmektedir.

Son bir değerlendirme yapabilmek için sözlük yazarlarının kelime köklerine verdikleri anlamları birleştirilmiş bir tabloda görmeye çalışalım:

Kök	Ḥalīl b. Aḥmed	Ezherī	Cevherī	İşfehānī
نسو	Kadınlar (النِّسَاء), (النِّسْوَان, النِّسْوَةُ)	×	×	×
نسي	Unutmak (نَسِيَ) Ertelenmek (أَنَسِيَ) İnsān (الْإِنْسَانُ)	Unutmak, terketmek (النِّسْيَان) Kadınlar (النِّسَاء/النِّسْوَةُ)		Terketmek, Unutmak (النِّسْيَانُ) Kadınlar (النِّسَاء), (النِّسْوَةُ, النِّسْوَان)

²⁸² Zemaḥşerī, *Esāsu’l Belāga*, 2:268.

²⁸³ Zemaḥşerī, *Esāsu’l Belāga*, 2:265.

	Kadınların attığı hayız bezi (النَّسِي) Damar (النَّسَا) Dağın tepesinde bulunan kaya (الإِنْسَانُ)	Kadınların attığı hayız bezi (النَّسِي) Damar (النَّسَا) İçine su katılan süt (النَّسِي) Bir yudum süt (النَّسْوَة) İşin terkedilmesi (النَّسْوَة)	×	Kalça Damarı (النَّسَا)
نَسَا / نَسَا	Ertelemek Kadının âdetinin gecikmesi (نَسَا) Süte su katmak (النَّسِيء) Uzaklaşmak, ayrılmak (الانتسَاء) Asâ, değnek (المُنْسَاءَة)	Ertelemek (النَّسِيء) Âdeti geciktiği için hamile olduğu düşünülen kadın (نَسْوَة) Su ile karıştırılmış süt (النَّسَاء) Uzaklaşmak (انتسأ) Asâ, değnek (المُنْسَاءَة)	Kadınlar (النِّسَاء), (النِّسْوَة, النِّسْوَان) Hatırlamanın ve muhafaza etmenin karşıtı, terketmek, (النِّسْيَانُ) Kadınların attığı hayız bezi (النَّسِي) Damar (النَّسَا) Asâ, değnek (المُنْسَاءَة)	Ertelemek, tehir etmek (النَّسَاء) Hayzı geciktiği için hamile kalması umulan kadın (نَسْوَة) İçine su katılan süt. (النَّسْوَة) Değnek (المُنْسَاءَة)

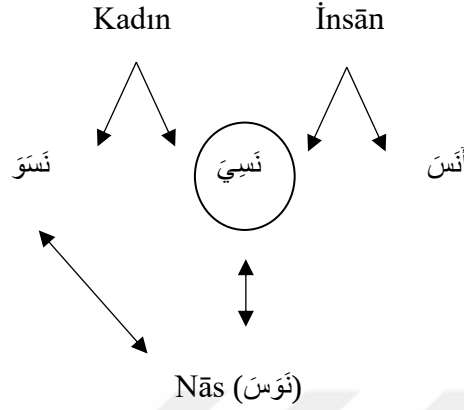
أنس إنس/	İns, insan topluluğu (الإنس)	İns, insan topluluğu (الإنس)	İns, insan (الإنس)	İns (الإنس)
Ünsiyet, yakınlık (الأنس)	Ünsiyet, yakınlık (الأنس)	Ünsiyet sahibi (أنيس)	Ünsiyet (الأنس)	Ünsiyet (الأنس)
Hissetmek, görmek, bilmek (أنس)	İnsān (الإنسان) Nefs (إنسك)	İnsān (الإنسان) Görmek, bilmek, işitmek (أنس)	İnsān (الإنسان) Nefs (إنسك)	İnsān (الإنسان) Nefs (إنسك)
Hoş sohbet kadın (الأنسة)	Hoş sohbet kadın (جارية أنسة)	Sağ veya sol taraf (إنسي)		
Sağ taraf (إنسي)	Sol taraf (إنسي)			

Tabloda görüldüğü üzere Ḥalīl b. Aḥmed dışındaki sözlük yazarları *n-s-v* kökü için ayrı bir madde oluşturmamışlardır. *Nisā* ' kelimesini Ḥalīl b. Aḥmed *n-s-v*, Ezherī ve İṣfehānī *n-s-y* kökünde vermiştir. Sözlük yazarları *n-s-y* kökünün anlamını açıklarken bu kökün geçtiği âyetler üzerinde uzun uzun durmuşlar; unutmak, terk etmek, ertelemek anlamlarının hangisinin geçerli olduğu konusunda görüşlerini ayrıntılı bir şekilde belirtmişlerdir. Fakat Kur'ân'da 57 kez geçen *Nisā* ' kelimesini açıklamak için böyle bir girişimde bulunmamış, kelimeyi unutmak, terk etmek anlamlarıyla ilişkilendirmemişlerdir. Sadece çok unutan erkeğe (رجل أنسى) çok unutan kadına (امرأة نسيت) dendiğini kaydetmişlerdir.²⁸⁴ *N-s-y* maddesinde kadınla ilintili olan anlam “kadınların attığı hayız bezi” anlamındaki *nisy* (النسي) kelimesidir. Bu unutulmuş şeyin değersizliğini ifade etmek içindir, yolcuların konakladıkları yerde bıraktıkları eşyalara *nisy* denmesinin de sebebi aynıdır.

²⁸⁴ Ezherī, *Tehzību'l-Luġa*, 13:57; Zemaḥşerī, *Esāsu'l Belāġa*, 2:268. Zemaḥşerī aynı ifadeleri

(ورجل نساء وامرأة نسي) şeklinde vermiştir.

Bu durumda kadın, insān ve nās kelimeleri kökdaş olmakta ve *n-s-y* yani unutmak, terk etmek ve ertelemek paydasında birleşmektedirler:

İnsan; erkek veya kadın ayrımı yapılmaksızın unutan bir varlıktır. Yaratılışını,²⁹¹ kendini, Allah'ı²⁹² ve Allah'a verdiği sözü unuttur. Kök anlamlarına bakıldığında insān unutan, terk eden, erteleyen bir varlıktır. Bu, Ezherî'nin ifadesiyle süte su katmak gibidir. Sürekli erteleyen insanın niyetinin ve amelinin kalitesi, saflığı bozulur.

İşfehānî'nin *nās* (النَّاس) kelimesinin *n-s-y* (نَسِي) sözcüğünün harflerinin yerinin değiştirilmesiyle oluşturulduğunu bilgisini verdiği yukarıda belirtmiştik. Bunun hemen altına tabloda fark edilen diğer bir hususu kaydedelim. *N-s-v* (نَسَو) ve *n-v-s* (نَاسٍ) kökleri arasındaki tekallüb durumu mevcuttur. Kadının harfleri (نَسَو) yer değiştirdiğinde *nās* kelimesinin kökü (نَاسٍ), *nās* kök harfleri yer değiştirdiğinde kadın kelimesinin kök harfleri (نَسَو) oluşmaktadır. Kadın (نَسَو), insān ve nās kelimeleri arasında hem kökdaşlık hem de bir tekallüb mevcuttur.

²⁹¹ 36/Yāsīn:78: “Kendi yaratılışını unutup bize örnek getirmeye kalkışıyor. (وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ) (خَلَقَهُ.”

²⁹² 59/Haşr:19: “Allah'ı unutan ve bu yüzden Allah'ın da onlara kendilerini unutturduğu kimseler gibi olmayın... (وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ) ”

Tabloda görüldüğü üzere sözlük yazarlarının ortak görüşüne göre *insān* kelimesinin kökü e-n-s (أَنَسَ) dir. *İnsān* ünsiyet sahibi olandır. İşfehānī'nin belirttiği gibi insanlar birbirleriyle ünsiyet kurmadan varlıklarını devam ettiremezler, bu onların doğasında vardır. *Nefs* için (إِنْسَانِيَّة) tabiri kullanılır, kişiye en yakın olan kendi nefsidir. Kökün *ānese* (أَنَسَ) şeklinde kullanımı, “görmek, bilmek, işitmek ve hissetmek” anlamlarına gelir. Kendi nefsiyle ünsiyet kurduğu kadar karşıdakini işiten, gören, bilen ve hissedebilen varlık, insandır. İnsanda mündemiç olan ünsiyet, içinde empati barındıran bir ünsiyettir. Tezimizin başında belirttiğimiz üzere zevc kavramındaki birbirini tamamlama anlamı *insān* kavramının kök anlamında bu şekilde bulunmaktadır.

Burada *racul* kelimesinin temel iki kök anlamının birinin “ayak” (*ricl*) olduğunu yeniden hatırlayalım. Kadın kelimesinde ise damar (النَّسَاء) anlamı var. Kalçadan başlayarak ayaklara kadar uzanan bir damar. Erkek ayak ise kadın ayağa can veren damardır. Erkek *raculiyyet* yani mertlik, erkeklik ve güç sahibi olan, ayakta tutandır; kadın ise ona bu gücü veren can damarıdır. Bu kelimenin tam anlamıyla zevc olmak, birbirine eş ve dayanak olmak, birbirini tamamlamaktır.

2.2.2. *Nisā'* (نِسَاء) Kelimesinin Kur'ân'da Kullanımı

Yukarıda belirtildiği üzere *nisā'* kelimesinin kökünü sözlük yazarları farklı farklı vermiştir. Burada varsayılan her kök için ayrı bir listeleme yapmayı uygun gördük.

2.2.2.1. *N-s-v* (نَسَو) Kökünün Kur'ân'da Kullanımı

N-s-v kökü Kur'ân'da 59 kez geçmektedir. Mekkī âyetlerde dokuz, Medenī âyetlerde 50 kez geçmesi kadın kelimesinin dolayısıyla kadın ve kadına dair konuların daha çok Medenī bir bağlama sahip olduğu çıkarımını yapmamıza zemin oluşturmaktadır. Kök, Kur'ân'da sadece iki formda kullanılır. Bunlar; *nisve* (نِسْوَةٌ) ve *nisā'* (نِسَاء)'dir.²⁹³

²⁹³ Formlar ve geçtiği Âyet numaralarının tamamı Ek 2'de tablo halinde gösterilmiştir.

I. **Nisve (نِسْوَةٌ)**: Bu form Kur’ân’da sadece 2 kez geçer. Mekkî olan Yûsuf sûresinin 30 ve 50. âyetlerinde yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“Şehirdeki bazı kadınlar dediler ki (قَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ); Aziz’in karısı, delikanlısının nefsinden murat almak istiyormuş...”²⁹⁴

“Efendine dön de ellerini kesen o kadınların derdi ne idi (مَا بَالُ النِّسْوَةِ), diye sor.”²⁹⁵

II. **Nisā’ (نِسَاءً)**: N-s-v kökü, nisve formuyla kullanılan iki âyet dışında Kur’ân’da her zaman bu formuyla kullanılmıştır. Dolayısıyla Mekkî âyetlerde yedi, Medenî âyetlerde 50 kez geçmektedir.

Form Mekke döneminde sadece iki konuyla ilgili geçmiştir:

1. Hz. Lût’un kavmindeki erkeklerin kadınları bırakıp erkeklere şehvetle yönelmesi.²⁹⁶

Kronolojik olarak Nisā formunun geçtiği ilk âyet olan A’râf sûresinin 81. âyetinde bu konu yer almaktadır. Hz. Lût, kavmine şöyle seslenir:

إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاءِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُشْرِقُونَ

“Hakikaten siz kadınları bırakıp, şehvetle erkeklere yaklaşıyorsunuz. Hayır, siz haddi aşan bir toplumsunuz.”

Bu âyette ve aynı ifadenin yer aldığı Neml sûresinin 55. âyetinde *nisā’* kelimesi *ricāl* kelimesiyle birlikte yer almıştır. Bu konu Medenî âyetlerde tekrar geçmeyecektir.

²⁹⁴ 12/Yûsuf:30.

²⁹⁵ 12/Yûsuf:50, Yûsuf sûresinde kadın anlamında kullanılan diğer kelimelerden biri *imrae’* (امْرَأَتُ)’dir. 30. ve 51. âyetlerde Aziz’in karısı (امْرَأَتُ الْعَزِيزِ), 21. âyette Mısır’da Hz. Yûsuf’u satın alan kişinin hanımı için (لِامْرَأَتِهِ) kullanılır. (Aziz’in karısı için iki kez امْرَأَتُ, onu kınayan ve daha sonra elini kesen kadınlar için iki kez نِسْوَةٌ kelimesi kullanılır.).

²⁹⁶ 7/A’râf:81; 27/Neml:55.

2. Firavunun kadınları sağ bırakıp oğulları öldürmesi.

Form, Mekkī dönemde, beş âyette olmak üzere, en çok bu konuda geçer. Buraya bir tanesini almakla yetineceğiz:

“Hani sizi Firavun ailesinden kurtarmıştık. Onlar size en kötü işkenceyi uyguluyorlardı. Oğullarınızı öldürüyor, kadınlarınızı sağ bırakıyorlardı (يَقْتُلُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ). Bunda size Rabbiniz tarafından büyük bir imtihan vardı.”

Nisā' formu Medenī dönemde temel olarak 13 konuda geçmektedir:

1. Firavun'un kadınları sağ bırakıp oğulları öldürmesi

Medenī dönemde formun ilk geçtiği konudur. Sadece bir defa; Bakara sûresinin 49. âyetinde geçer.

2. Aile hayatının mahrem yönleri

Nisā' kelimesi kadın ve aileyle ilgili mahrem konuların açıklandığı, haram ve helallerin belirlendiği birçok âyette geçer. Örneğin:

أَجَلٌ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفْتُ إِلَى نِسَائِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ

“Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helal kılındı. Onlar, size örtüdürler, siz de onlara örtüsünüz.”²⁹⁷

Bu âyette yer alan rafes (رَفْتُ) kelimesi Kur'ân'da sadece iki kez geçer. Diğeri yine Bakara sûresinin 197. âyetidir ve hacda kadınlara yaklaşmayı yasaklamaktadır.²⁹⁸ Rafes; bahsedilmesi uygun görünmeyen şeylerden konuşmak, özellikle cimâdan veya cimâyâ çağırarak konulardan bahsetmektir. Kelime kinaye olarak cimâ etmek için kullanılır.²⁹⁹

²⁹⁷ 2/Bakara:187.

²⁹⁸ Âyette geçen ibare şu şekildedir: (فَلَا رَفْتُ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ).

²⁹⁹ İşfehānī, el-Mufredāt, 359, 360.

“Sana kadınların ay halini sorarlar. De ki: “O bir ezadır (rahatsızlıktır). Ay halinde kadınlardan uzak durun (فَاعْتَرِزُوا النِّسَاءَ فِي الْمَجِيزِ). Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri vakit, Allah’ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın. Şüphesiz Allah çok tevbe edenleri sever, çok temizlenenleri sever.”³⁰⁰

İ’tizāl (اعْتَرَا) bir şeyden bedenlen veya kalben uzak durmak, sakınmak demektir.³⁰¹ Âyet, câhiliye döneminden kalma bir adet olarak, hayız dönemlerinde hanımlarıyla aynı sofraya oturmayan aynı yatağı paylaşmayanlara, kadınlarla bu dönemlerinde sadece cinsel olarak birlikte olunmayacağını diğer ailevî ilişkilerin devam edeceğini açıklamaktadır.

“Kadınlarınız sizin ekinliğinizdir (نِسَاؤُكُمْ حَرْثُكُمْ). Ekinliğinize dilediğiniz biçimde varın. Kendiniz için (geleceğe hazırlık olarak) güzel davranışlar takdim edin.”³⁰²

Zemaḥşerî, âyette mecazî bir ifade olduğunu ve neslin devamını sağlayacak olan nutfenin, kadınların rahimlerine bırakılmasının tarlaya tohum ekilmesine benzetildiğini söylemektedir.³⁰³

3. Yaratılış

Nisâ’ sûresinin 1. âyetinde Yüce Allah insanı *nefs-i vâhideden* yarattığını, ondan da eşini yaratarak: ikisinden birçok erkek ve kadın (رَجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً) yaydığını söyleyerek insanların kendisinden sakınmasını emreder.

³⁰⁰ 2/Bakara:222.

³⁰¹ İşfehānī, *el-Mufredāt*, 564,565.

³⁰² 2/Bakara:223.

³⁰³ Zemaḥşerî, *el-Keşşāf*, 1:434.

4. Yemin (İlā)

“Eşlerine yaklaşmamaya yemin edenler için (لِّلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ) dört ay bekleme süresi vardır. Eğer (bu süre içinde) dönerlerse şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”³⁰⁴

Bir erkeğin hanımıyla cinsel ilişkiye girmeyeceğine dair yemin etmesine *ilā* denilir. Câhiliye döneminde erkek bu yemini istediği kadar uzatarak hem karısını boşamıyor hem de onunla birlikte olmuyordu. İslâm buna dört aylık bir süre sınırı getirerek kadının mağdur olmasını engelledi. Dört ayın sonunda koca ya bu yeminden vazgeçer ya da bu durum boşanma sebebi sayılır.

5. Boşanma

Nisā’ formu boşanma bağlamında Bakara ve Talāk sûrelerinde geçer:

“Kadınları boşadığınız (وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ) ve onlar da bekleme müddetlerini bitirdikleri vakit ya onları iyilikle tutun yahut iyilikle bırakın.”³⁰⁵

“Kadınları boşadığınız (وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ) ve onlar da bekleme müddetlerini bitirdikleri vakit, aralarında iyilikle anlaştıkları takdirde, onların (eski) kocalarıyla evlenmelerine engel olmayın.”³⁰⁶

“Nikâhtan sonra henüz dokunmadan veya onlar için belli bir mehir tayin etmeden kadınları boşarsanız (إِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ) bunda size mehir zorunluğu yoktur.”³⁰⁷

³⁰⁴ 2/Bakara:226.

³⁰⁵ 2/Bakara:231.

³⁰⁶ 2/Bakara:232.

³⁰⁷ 2/Bakara:236.

“Kadınları boşamak istediğinizde (إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ) onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik halinde) boşayın ve iddeti sayın.”³⁰⁸

“Kadınlarınızdan (مِنْ نِسَائِكُمْ) âdetten kesilmiş olanlarla, henüz âdet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların bekleme süresi üç aydır.”³⁰⁹

Nisâ’ sûresinin 35. âyetinde erkeklerin, kadınların koruyup kollayıcıları oldukları (الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ) prensibini yerleştirdikten sonra kadın ve erkeğin anlaşamaması durumunda boşanmaya kadar uygulanacak prosedür anlatılmaktadır.

6. Evlilik-Mehir

Bakara sûresinin 235. âyetinde iddet beklemekte olan kadınlarla evlenmek (حُطْبَةُ النِّسَاءِ) isteyenlerin bu düşüncelerini üstü kapalı biçimde anlatmalarının veya onu içlerinde gizli tutmalarının günah olmadığı belirtilmiştir.

Nisâ’ sûresinin 3. âyetinde yetimlere adaletsizlik yapmaktan korkanların, onlarla değil de kendilerine helal olan diğer kadınlarla (مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ) dörde kadar evlenebilecekleri, eğer o kadınlar arasında da adaletli davranamayacaklarından korkarlarsa o taktirde bir tane veya sahip oldukları cariyeler ile yetinmeleri gerektiği söylenmektedir. Nisâ’ 129. âyette, ne kadar uğraşılırsa uğraşılsın, kadınlar arasında adaletin yerine getirilemeyeceği (وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ) (النِّسَاءِ), fakat öyle bile olsa birine büsbütün gönül verip ötekinin askıda kalmış gibi bırakılmaması gerektiği söylenmektedir.

Nisâ’ sûresinin 4. âyetinde mehirlerin kadınlara gönül hoşluğuyla verilmesi (وَأْتُوا النِّسَاءَ (صَدَقَاتِهِنَّ نِحْلَةً) buyrulmaktadır.

Nisâ’ sûrenin 22, 23 ve 24. âyetlerinde nikâh yasakları sayılır. Bunların içinde, babalarının evlendiği kadınlar (مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ), karılarının anneleri (أُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ), zifafa

³⁰⁸ 65/Ṭalāk:1.

³⁰⁹ 65/Ṭalāk:4.

girdikleri karılarından olup evlerinde bulunan üvey kızları (وَرَبَائِكُمُ الَّتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ الَّتِي) ve savaş esiri olarak sahip oldukları hariç, evli kadınlar (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ) (دَخَلْتُمْ بِهِنَّ) yer almaktadır.

7. Miras

Miras taksimiyle ilgili âyetlerin çoğunluğu Nisâ' sûresinde geçer. Sûrenin 7. âyetinde ana, baba ve akrabaların bıraktıklarından erkeklere ve kadınlara bir pay (وَالنِّسَاءُ نَصِيبٌ) olduğu söylenerek miras konusuna girildikten sonra 11. âyette miras taksiminin nasıl olacağı ayrıntılı bir şekilde belirlenir. Erkeğe iki kadının payının verileceği söylendikten sonra çocukların ikiden fazla kız olması (فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ) durumunda mirasın üçte ikisinin onlara verileceği belirtilir. Sûrenin son âyeti olan 176. âyette ölenin babası ve çocuğu olmaması durumunda (kelāle), kardeşleri erkekli kızlı olursa (وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً) bir erkeğe, iki kızın hissesi kadar pay verileceği söylenir.

Sûrenin 19. âyetinde kadınlara zorla mirasçı olmak (أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرْهًا) yasaklanmış, 32. âyetinde Allah'ın, kimini kimine üstün kılmaya vesile yaptığı şeylerin arzu edilmemesi söylendikten sonra, erkeklere kazandıklarından bir pay, kadınlara da kazandıklarından bir pay olduğu (وَالنِّسَاءُ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبْنَ) ifade edilmiştir.

127. âyette Hz. Peygamber'den (sav) kadınlar hakkında fetva isteyenlere (وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي) (النِّسَاءِ), kendilerine verilmesi farz kılınan mirası vermedikleri ve evlenmek istedikleri yetim kızlara (فِي يَتَامَى النِّسَاءِ), zavallı çocuklara ve yetimlere adil davranmaları için okunmakta olan âyetlerin yeterli derecede açıklayıcı olduğu vurgulanmaktadır.

8. Hz. Meryem Bahsi

Yüce Allah 'Âlu 'İmrân sûresinin 42. âyetinde Hz. Meryem hakkında şöyle buyurur; *"Hani melekler demişlerdi: Ey Meryem! Allah seni seçti; seni tertemiz yarattı ve seni bütün dünya kadınlarına tercih etti (وَاصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ)."*

9. Peygamber Hanımları

Hız. Peygamber'in (sav) hanımları ile ilgili birçok âyetin yer aldığı Ahzâb sûresinde Peygamber hanımlarının (نِسَاءُ النَّبِيِّ) bir çirkinlik yaptığında iki katı ceza alacağı,³¹⁰ onların diğer kadınlar gibi olmadığı (يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِّنَ النِّسَاءِ),³¹¹ onlara mümin kadınlardan (وَلَا نِسَائِهِنَّ) ötürü bir günah olmadığı³¹² söylenmekte, Hız. Peygamber'e (sav), güzellikleri hoşuna gitse bile başka kadınlarla evlenmek, eşlerini boşayıp başka eşler almak yasaklanmaktadır.³¹³

10. Örtünme

Nûr sûresi 31. âyette Müslüman kadınların (نِسَائِهِنَّ) ve henüz kadınların mahrem yerlerine vakıf olmayan erkek çocukların (الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ) yanında örtünmenin gerekli olmadığı söylenirken iki defa *nisâ* kelimesi geçmiştir. Âyetin devamında “yahut erkekliği kalmamış hizmetçilerden” ibaresinde *ricâl* (رِجَالٌ) kelimesi de yer almaktadır. Sûrenin 60. âyetinde evlenme ümidi beslemeyen, hayızdan ve doğumdan kesilmiş yaşlı kadınların (الْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ) zinetlerini göstermeksizin dış elbiselerini çıkarmalarının günah olmadığı belirtilmiştir.

Ahzâb sûresinde geçen örtünme âyeti ise şu şekildedir:

“Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve müminlerin kadınlarına (وَنِسَاءَ الْمُؤْمِنِينَ) söyle, bedenlerini örtecek elbiselerini giysinler. Bu onların tanınıp incitilmemelerine de daha uygundur. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.”³¹⁴

³¹⁰ 33/Ahzâb:30.

³¹¹ 33/Ahzâb:32.

³¹² 33/Ahzâb:55.

³¹³ 33/Ahzâb:52.

³¹⁴ 33/Ahzâb:59.

11. Zihār

Kendisine *zihār* yapan kocası hakkında Hz. Peygamber (sav) ile tartışan ve Allah’a şikâyetinde bulunan kadının sözünü Allah’ın işittiğini söyleyerek başlayan Mücâdele sûresinin 2. âyetinde Yüce Allah, kadınlarına *zihār* yapan erkeklere (يُظَاهِرُونَ مِنْكُم مِّن نِّسَائِهِمْ), bunun mümkün olmadığını, onların annelerinin ancak kendilerini doğuran kadınlar olduğunu söylemektedir. Üçüncü âyetinde ise kadınlarından *zihār* yaparak ayrılanların (يُظَاهِرُونَ مِنْ نِّسَائِهِمْ) dönmek istedikleri zaman ödeyecekleri kefareti belirlenmiştir.

12. Ahlak

İnsanların Allah ve Rasûlü’ne karşı tutumlarını ve birbirleri arasında olan ilişkiyi tanzim eden ahlakî kaidelerin yer aldığı Hucurât sûresinin 11. âyetinde Yüce Allah insanların kendilerini diğer topluluklardan üstün görerek onları alaya almalarını yasaklar. Bu emri kadınlar için özellikle yeniden tekrarlayarak şöyle buyurur; “Kadınlar da diğer kadınları (وَلَا نِسَاءً مِنْ نِّسَاءِ) alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler.”

Nisâ’ sûresinin 15. âyetinde zina cezası hakkında şu ifadeler geçer:

“Kadınlarınızdan fuhuş (zina) yapanlara (وَالَّتِي يَأْتِيَنِ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِّسَائِكُمْ) karşı içinizden dört şahit getirin. Eğer onlar şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye veya Allah onlar hakkında bir yol açıncaya kadar kendilerini evlerde tutun (dışarı çıkarmayın).”

13. Abdest

Abdest, gusul ve teyemmüm konularının yer aldığı, içinde *ercul* formunun da geçtiği Mâ’ide sûresinin 6. âyetinde ve Nisâ’ sûresinin 43. âyetinde kadınlarla birlikte olanların (لَمَسْتُمْ مِنَ النِّسَاءِ) su bulamadıkları takdirde teyemmüm yapmaları söylenir.

Nisâ’ (نِسَاءِ) formunun geçtiği diğer âyetler şu şekildedir:

Âlu ‘İmrân sûresinin 14. âyetinde yüce Allah nefsanî arzulara, kadınlara (مِنَ النِّسَاءِ), oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere karşı düşkünlüğün insanlara çekici kılındığını ifade eder. Fakat bunların dünya hayatının geçici

menfaatleri olduğunu söyleyerek insânı uyarır ve varılacak asıl yurdun Allah katında olduğunu hatırlatır.

Nisâ' sûresinin 75. âyetinde cihad, 98. âyetinde hicret bağlamında *nisâ'* (نِسَاء) kelimesi geçer:

“Size ne oluyor da, Allah yolunda ve, “Ey Rabbimiz! Bizleri halkı zâlim olan şu memleketten çıkar, katından bize bir dost ver, bize katından bir yardımcı ver” diye yalvarıp duran zayıf ve zavallı erkekler, kadınlar ve çocukların (وَالْمُسْتَظْعِفِينَ مِنَ الرِّجَالِ) uğrunda savaşa çıkmıyorsunuz?”³¹⁵

“Ancak gerçekten zayıf ve güçsüz olan, çaresiz kalan ve hicret etmeye yol bulamayan erkekler, kadınlar ve çocuklar başkadır.”³¹⁶

‘Âl-i ‘İmrân sûresinin 61. âyetinde Efendimize ilim geldikten sonra onunla çekişenlere mulaene teklif edilir:

“...Geliniz, sizler ve bizler de dahil olmak üzere, siz kendi çocuklarınızı biz de kendi çocuklarımızı, siz kendi kadınlarınızı, biz de kendi kadınlarımızı çağıralım (وَنِسَاءَنَا) (وَنِسَاءَكُمْ), sonra da dua edelim de Allah’tan yalancılar üzerine lânet dileyelim.”

Fetih sûresinin 25. âyetinde Mescid-i Haram’ı ziyarete giden Müslümanların engellenmesine rağmen cihada, Mekke’ye girilmesine izin verilmemesinin sebebi “oradaki henüz tanımadığınız inanmış erkeklerle (رِجَالٌ مُّؤْمِنُونَ), inanmış kadınları (نِسَاءٌ مُّؤْمِنَاتٌ) bilmeyerek ezmeniz ve böylece size bir eziyet gelecek olmasaydı” şeklinde açıklanır. Bu âyette de *nisâ'* kelimesi, *ricâl* kelimesiyle birlikte geçmektedir.

Burada *nisâ'* kelimesinin kökeni olan *n-s-v* kökünün Kur’ân’daki kullanımını inceledik. Kökün Kur’ân’da yer alan *nisve* ve *nisâ'* formlarını ele alarak, Mekkî ve Medenî âyetlerdeki

³¹⁵ 4/Nisâ’:75.

³¹⁶ 4/Nisâ’:98.

bağlamlarını açıkladık. Şimdi bazı sözlük bilimciler tarafından *nisā*’ kelimesinin kökeni olarak kabul edilen *n-s-y* kökünün geçtiği âyetleri ele alacağız.

2.2.2.2. *N-s-y* (نَسِي) Kökünün Kur’ân’da Kullanımı

N-s-y kökü Kur’ân’da Mekkî âyetlerde 33, Medenî âyetlerde 12 olmak üzere toplam 45 kez geçmektedir. Kökün Mekkî bir bağlama sahip olduğu görülmektedir. *Nisā*’ kelimesinin birincil kökü olarak verdiğimiz ve geçtiği her âyetle “kadınlar” anlamı taşıyan *n-s-v* kökünün Mekkî âyetlerde dokuz, Medenî âyetlerde 50 kez geçmesi göz önünde bulundurulacak olursa kökler arasında ters bir korelasyon vardır. Kök altı kez olmak üzere en çok Kehf sûresinde geçerken, bu bölümde ele alacağımız unutmak/terk etmek anlamındaki hiçbir form *Nisā*’ sûresinde geçmemektedir.

N-s-y kökü, *nesiye* (نَسِي), *ensā* (أَنْسَى), *nesy* (نَسَى), *mensiyy* (مَنْسِي) ve *nesiyy* (نَسِي) şeklinde Kur’ân’da beş farklı formda yer almaktadır.³¹⁷

I. *Nesiye* (نَسِي): Kökün Kur’ân’da en çok bulunan formudur. 26 kez Mekkî, dokuz kez Medenî âyetlerde olmak üzere 35 kez geçmektedir. Kronolojik olarak ilk defa (سَنُقَرِّئُكَ فَلَا تَنْسَى) âyetinde yer alır.³¹⁸ Âyetle Hz. Peygamber’e (sav) “Sana Kur’ân’ı okutacağız ve sen onu unutmayacaksın” buyuran Yüce Allah bir sonraki âyetle “Ancak Allah’ın dilediği başka.” istisnâsını koymaktadır.

Kökü *nesiye*’den gelen ve *nisyān* ile mâlul olan insânın unutulması da ilk insânla birlikte başlar:

“Andolsun, bundan önce biz Âdem’e (cennetteki ağacın meyvesinden yeme diye) emrettik. O ise bunu unutuverdi (فَنَسِيَ). Biz onda bir kararlılık bulmadık.”³¹⁹

³¹⁷ Formlar ve geçtiği âyet numaralarının tamamı Ek 3’te tablo halinde sunulmuştur.

³¹⁸ 87/A’lâ:6.

³¹⁹ 20/ Tâhâ:115.

Âyette görüldüğü üzere unutma illeti Hz. Havvâ olmaksızın, tekil olarak Hz. Âdem'e isnad edilmiştir.

Kur'ân'da insanın unuttuğu birçok şey sayılır: Yâsîn sûresinin 68. âyetinde insanın kendi yaratılışını unutarak (وَنَسِيَ خَلْقَهُ) “Çürümüşlerken kemikleri kim diriltecek?” diye sorması kınanırken, Şâd sûresinde hesap gününü unutanlara (بِمَا نَسُوا الْإِيسَابَ) şiddetli bir azab vaid edilir.³²⁰

En'âm sûresinde müşriklerin Allah'ın azabı gelecek olsa veya kıyamet saati gelip çatsa taptıkları putlara değil de yalnızca Allah'a dua edecekleri, öyle bir zamanda Allah'a ortak koştuklarını unutacakları (وَتَنَسَوْنَ مَا تَشْرِكُونَ)³²¹ ifade edilirken; Zümer sûresinde insâna bir zarar dokunduğunda Rabbine yönelerek O'na yalvardığı fakat Allah tarafından kendisine bir nimet verildiği zaman daha önce Allah'a yalvardığını unuttuğu (نَسِيَ مَا كَانَ يَدْعُو إِلَيْهِ) söylenir.³²²

Furkân sûresinin 17. âyetine göre Allah'ı bırakıp kendilerine tapılanlara “Siz mi saptırdınız benim şu kullarımı, yoksa onlar kendileri mi yoldan saptılar” diye sorulduğunda şu cevabı vereceklerdir: “Seni eksikliklerden uzak tutarız. Seni bırakıp da başka dostlar edinmek bize yaraşmaz. Fakat sen onlara ve atalarına o kadar bol nimet verdin ki, sonunda seni anmayı unuttular (حَتَّى نَسُوا الذِّكْرَ) ve helâke giden bir toplum oldular.”³²³

İnsanın unutmalarının/terketmelerinin karşılığı, kendisinin de âhirette unutulması/ terk edilmesidir. A'râf sûresinde “İşte onlar bu günlerine kavuşacaklarını nasıl unuttular ve âyetlerimizi nasıl inkar edip durdularsa biz de onları bugün öyle unutturuz (فَالْيَوْمَ نَنْسِيهِمْ كَمَا نَسُوا)

³²⁰ 38/ Şâd:26.

³²¹ 6/En'âm:41.

³²² 39/Zümer:8.

³²³ 25/Furkân:18.

(لِقَاءَ يَوْمِهِمْ هَذَا) buyurulmaktadır.³²⁴ Benzer ifadelerle âhiret gününe kavuşacağını unutan kişinin o gün gelip çattığında kendisinin unutulacağı Cāsiye ve Secde sûrelerinde de zikredilir.³²⁵ Tāhā sûresinde dünyadayken Kur’ân’dan yüz çevirdiği için âhirette kör haşredilen kişinin “*Rabbim! Dünyada gören bir kimse olduğum halde, niçin beni kör olarak haşrettin?*” sorusuna “Evet, öyle. Âyetlerimiz sana geldi de sen onları unuttun. Aynı şekilde bugün de sen unutuluyorsun (كَذَلِكَ أَتَتْكَ آيَاتُنَا فَنَسِيتَهَا وَكَذَلِكَ الْيَوْمَ تُنْسَى) ” cevabı verilir.³²⁶

İnsan en çok Allah’ı unuttur. Kendini, yaratılışını, hesap gününü unutarak yaptıklarının temel sebebi de budur. Tevbe sûresi 67. âyette Yüce Allah şöyle buyurur:

“Münafık erkekler ve münafık kadınlar birbirlerindendir (birbirlerinin benzeridir). Kötülüğü emredip, iyiliği yasaklarlar, ellerini de sıkı tutarlar. Onlar Allah’ı unuttular; Allah da onları unuttu (نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ). Şüphesiz münafıklar, fasıkların ta kendileridir.”

Âyetlerde *nesullāhe* (نَسُوا اللَّهَ) ibaresine ve bunun benzeri ibarelere “Allah’ın unutması” mealinin verilmesi Allah’ın unutmasının mümkün olmayacağı ile ilgili proplemlerin ve tartışmaların ortaya çıkmasına yol açmış, bunun giderilmesi için birçok açıklamalar yapılmıştır. Yukarıda görüldüğü üzere *n-s-y* kökünün iki temel anlamı vardır; unutmak ve terk etmek. Fakat Kur’ân meallerinin çoğunda terk etmek anlamı göz önüne alınmamış, kökün geçtiği her yere unutmak anlamı verilmiştir. Kanaatimizce bu ve benzeri yerlerde “terk etmek” anlamının verilmesi durumunda bahsi geçen sorunlar hiç oluşmayacaktır.³²⁷ Zira Tāhā sûresinde Hz. Mûsâ’nın dilinden açıkça söylendiği gibi Allah yanılmaz ve unutmaz:

³²⁴ 7/A ‘rāf:51.

³²⁵ 45/Cāsiye:34, 32/Secde:14.

³²⁶ 20/Tāhā:126.

³²⁷ Meallerde unutmak ve terketmek ayrımını yapmak araştırmamızın amaçları arasında yer almadığı için seçilen meallerdeki şekliyle verilmiştir. Konuyla ilgili olarak Muhammet Sacit

“Firavun, “Ya geçmiş nesillerin hali ne olacak?” dedi. Mûsâ şöyle dedi: “Onlar hakkındaki bilgi Rabbimin katında bir kitapta (levh-i mahfuzda yazılı)dır. Rabbim yanılmaz ve unutmaz (لَا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنْسَى).”³²⁸

Dünyada Allah’ı ve hesap gününü unutarak günah işleyen insanın, âhirette bu yaptıklarının unutulacağı fakat Allah’ın her yapılışını sayıp zaptedeceği Mücâdele sûresinin 6. âyetinde şu şekilde bildirilir:

“Allah’ın onları hep birden diriltip yaptıklarını kendilerine haber vereceği günü hatırla. Allah onları sayıp zaptetmiş, onlarsa bunları unutmuşlardır. Allah her şeye şâhittir.”

Bu kadar unutkan olan insanın her namazdan sonra şu duayı yapması kaçınılmaz olmaktadır:

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا

“Ey Rabbimiz! Unutur, ya da yanılırsak bizi sorumlu tutma!”³²⁹

Yüce Allah, Bakara sûresinin 44. âyetinde insanın kendisini unutup (تَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ) başkalarına iyiliği emretmesini kınarken, 237. âyetinde boşanan kişilerin aralarında iyilik yapmayı unutmamasını emreder:

“Eğer onlara mehir tespit eder de kendilerine el sürmeden boşarsanız, tespit ettiğiniz mehrin yarısı onlarındır. Ancak kadının, ya da nikâh bağı elinde bulunanın (kocanın, paylarından) vazgeçmesi başka. Bununla birlikte (ey erkekler), sizin vazgeçmeniz takvâyâ (Allah’a karşı gelmekten sakınmaya) daha yakındır. Aranızda iyilik yapmayı da

Kurt’un “Unutmak Dışındaki Anlamı Unutulan, Terk Etmek Anlamı Terk Edilen Kavram: Nisyân” başlıklı makalesine bakılabilir. (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 54:2 (2013), 95-127.

³²⁸ 20/Tâhâ:52.

³²⁹ 2/Bakara:286.

(lütüfkar davranmayı) unutmayın (وَلَا تَسُوا الْفَضْلَ يَنْكُرُ). Şüphesiz Allah yaptıklarınızı hakkıyla görendir.”

N-s-y kökünün en çok geçtiği sûre olan Kehf sûresinde Yüce Allah “Hiçbir şey hakkında sakın ‘yarın şunu yapacağım’ deme! Ancak, ‘Allah dilerse yapacağım’ de.”³³⁰ uyarısında bulunduktan sonra “Unuttuğun zaman Rabbini an (وَاذْكُرْ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ) ve ‘Umarım Rabbim beni, bundan daha doğru olana ulaştırır’ de.” buyurmuştur.³³¹ Sûrenin 57. âyetinde kendisine Rabbinin âyetleri hatırlatıldıktan sonra onlardan yüz çeviren ve elleriyle yaptığını unutan (وَنَسِيَ) (مَا قَدَّمْتُ يَدَايَ) insândan daha zâlim kimsenin olamayacağı açıkca ifade edilir. Sûrede n-s-y kökünün geçtiği diğer 5 yer, Mûsâ-Hızır kıssası olarak bilinen kıssanın anlatıldığı âyetlerdir. İçinde “unutma”nın en çok geçtiği Kur’ân kıssası bu kıssadır.

Hızır. Mûsâ ve yanındaki genç, Hızır’la buluşma yerlerinin işareti olan iki denizin birleştiği yere varınca balıklarını unuturlar (نَسِيًا حُوتَهُمَا),³³² genç, “Gördün mü! Kayaya sığındığımız sırada balığı unuttuğum (نَسِيتُ الْحُوتَ). Doğrusu onu sana söylememi bana ancak şeytan unutturdu (وَمَا أَنْسَانِيهِ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَن أَذْكُرَهُ)” der.³³³ Kıssanın ilerleyen yerinde Hızır ile yaptıkları hakkında ona soru sormamak şartıyla yolcuğa başlayan Hz. Mûsâ, sebebsiz yere gemiyi delen Hızır’a bunu neden yaptığını sorar. Hızır “Ben sana, sen benimle beraberliğe sabredemezsin, demedim mi?” deyince Hz. Mûsâ, “Unuttuğum için bana çıkışma (لَا تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ) ve bu işimde bana güçlük çıkarma!” karşılığını verir.³³⁴ Yolculukları Hz. Mûsâ’nın üçüncü soruyu da sormasıyla sonlanır ve Hızır, yaptıklarının hikmetini Hz. Mûsâ’ya anlatır.

³³⁰ 18/Kehf:23,24.

³³¹ 18/Kehf:24.

³³² 18/Kehf:61.

³³³ 18/Kehf:63.

³³⁴ 18/Kehf:73.

II. Ensā (النسي): Unutturmak anlamında olup Kur’ân’da yedi kez geçer. Dört kez Mekkî, üç kez Medenî sûrelerde yer alır. Âyetlerin dördünde insâna unutturan şeytan, ikisinde Allah, birinde ise insandır.

Yûsuf sûresinde anlatıldığı üzere Hz. Yûsuf zindandayken rüyasını tabir ettiği iki kişiden kurtulacağını düşündüğü kişiye efendisinin yanında kendisini anmasını söyler. Fakat şeytan ona, efendisini hatırlatmayı unutturur (فَأَنسِيَهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ)³³⁵ bu yüzden Hz. Yûsuf, birkaç yıl daha zindanda kalır. Yukarıda geçtiği üzere Hz. Mûsâ’nın yanındaki gence balığı söylemeyi unutturan yine şeytandır (نَسِيتُ الْحُوتَ وَمَا أَنسَانِيهِ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ)³³⁶ Yalancı ve günahkâr insanları hâkimiyeti altına alarak onlara Allah’ı anmayı unutturan şeytandır (إِسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ فَأَنسَاهُمْ ذِكْرَ اللَّهِ)³³⁷ En‘âm sûresinin 68. âyetinde Hz. Peygamber’e (sav) âyetler hakkında dedikoduya dalanlarla başka bir söze dalıncaya kadar oturmamasını şeytan unutturursa (وَأَمَّا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ) hatırladıktan sonra kalkması, zalimlerle birlikte oturmaması söylenir.

Unutturmanın şeytana isnad edilmediği âyet şu şekildedir:

“Kullarımdan, “Ey Rabbimiz! Biz inandık, bizi bağışla, bize merhamet et, sen merhamet edenlerin en hayırlısısın” diyen bir grup var idi. Siz ise onlarla alay ediyordunuz. O kadar ki onlar size beni anmayı unutturdu (حَتَّىٰ أَنسَوَكُمْ ذِكْرِي). Onlara hep gülüyordunuz. Sabretmiş olmaları sebebiyle, bugün ben onları mükafatlandırımdı. Şüphesiz onlar başarıya erenlerin ta kendileridir.”³³⁸

³³⁵ 12/Yûsuf:42.

³³⁶ 18/Kehf:63.

³³⁷ 58/Mücâdele:19.

³³⁸ 23/Mü’minûn:109-111.

Allah'ın unutturması iki âyette geçer. Birisi *nesiye* formunda geçtiği Haşr sûresinin 19. âyetidir. Allah'ı unutanın cezası kendisini de unutmasıdır:

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ أُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ

“Allah'ı unutan ve bu yüzden Allah'ın da onlara kendilerini unutturduğu kimseler gibi olmayın. Onlar yoldan çıkan kimselerdir.”

Allah'ın unutturmasının geçtiği ve nesh fiilinin de geçmesiyle birlikte birçok kelâmî tartışmaya kaynaklık eden âyet ise Bakara sûresinin 106. âyetidir:

مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Biz herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturur (ya da ertelersek), yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz. Allah'ın gücünün her şeye hakkıyla yettiğini bilmez misin?”

III. Nesy (نَسِيَ): Anılmayan, hatırlanmayan, önemsenmeyip atılan-unutulan şey anlamına gelen kelime Kur'ân'da yalnızca bir defa geçer.³³⁹

IV. Mensiyy (مَنْسِيَّ): Kur'ân'da yalnızca bir defa ve nesy (نَسِيَ) formuyla aynı âyette bulunur. Bir taraftan doğum sancıları çekerken, diğer taraftan kavminin kendisini iffetsizlikle suçlayacak olmasının korku ve endişesini taşıyan Hz. Meryem, üzüntü içerisinde şu şekilde dua etmiştir:

فَاجَاءَهَا الْمَخَاضُ إِلَىٰ جُذْعِ النَّخْلَةِ قَالَتْ يَا لَيْتَنِي مِتُّ قَبْلَ هَٰذَا وَكُنْتُ نَسِيًّا مَنْسِيًّا

“Doğum sancısı onu (Meryem'i) bir hurma ağacına yöneltti. ‘Keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitmiş olsaydım!’ dedi.”³⁴⁰

V. Nesiyy (نَسِيَ): Unutkan anlamında olup Kur'ân'da yalnızca bir kez geçer. İnsanın unuttuğu mefhumlardan birçok âyette söz eden Yüce Allah'ın kendisi unutkan değildir, Allah'a

³³⁹ 19/Meryem:23.

³⁴⁰ 19/Meryem:23.

ve âhiret gününe kavuşacağını, hesap gününü unutmayan *taḳvā* sahibi kullara melekler cennette şu şekilde seslenir: “*Biz ancak Rabbi’nin emriyle ineriz. Önümüzde, arkamızda ve bunlar arasında olan her şey O’na aittir. Senin rabbin unutkan değildir (وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا)*.”³⁴¹

Bu bölümde, *n-s-y* kökünün Kur’ân’daki kullanımları ve anlamları incelenmiştir. Bu kök, Kur’ân’da beş farklı formda “unutmak” ve “terketmek” anlamlarıyla ilintili olarak kullanılmıştır.

Kökün en yaygın formu olan *nesiye* (نَسِيَ) Kur’ân’da 35 kez geçmektedir. Âyetlerde ilk insandan itibaren unutmanın var olduğu belirtilmiş ve bu bağlamda Hz. Âdem örneği verilmiştir. Kur’ân’da insanın unuttuğu şeyler arasında kendi yaratılışı, hesap günü ve Allah’a olan bağlılığı gibi konular ele alınmıştır.

Ayrıca, unutturma eylemi şeytana, Allah’a ve insana nispet edilerek çeşitli âyetlerde açıklanmıştır. Şeytanın insanı Allah’ı anmaktan nasıl alıkoyduğunu, Allah’ın unutturduğu durumlar ve insana özgü unutkanlık örnekleri verilmiştir. İnsanın dünyadaki unutkanlıklarının âhirette nasıl karşılık bulacağı, özellikle âhiret gününü unutanların o gün unutulacağı/terkedileceği belirtilmiştir.

N-s-y kökü geçtiği 13 âyette zıddı olan *z-k-r* köküyle birlikte kullanılmaktadır. En tipik örnek Kehf sûresinin 24. âyetindeki “*Unuttuğun zaman Rabbini an (وَاذْكُرْ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ)*.” ifadesidir. *Z-k-r* (ذَكَرَ) kökünün temel anlamlarından biri “hatırlamak” bir diğeri ise “erkek” dir. Bir sonraki bölümde bu kök üzerinde ayrıntılı olarak durulacaktır.

Çalışmamızın bu kısmında sözlüklerde *nisā’* kelimesinin kökeni olarak verilen *n-s-e’* kökünün geçtiği âyetler ele alınacaktır.

³⁴¹ 19/Meryem:64.

2.2.2.3. N-s-e' (نَسَا) Kökünün Kur'an'da Kullanımı

Kök Kur'an'da biri Mekkî, diğeri Medenî olmak üzere yalnızca iki âyette ve iki formda geçmektedir. Bunlar *minse'et* (مِنْسَأَتْ) ve *nesi'u* (نَسَى) formlarıdır.³⁴²

I. Minse'et (مِنْسَأَتْ): Asâ, değnek anlamına gelen Mekkî form, Kur'an'da Hz. Süleyman'ın asâsı için kullanılır:

فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا دَلَّهُمْ عَلَى مَوْتِهِ إِلَّا دَابَّةُ الْأَرْضِ تَأْكُلُ مِنْسَأَتَهُ فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجِنَّ أَنْ لَوْ كَانَوَا
يَعْلَمُونَ الْغَيْبَ مَا لَبِثُوا فِي الْعَذَابِ الْمُهِينِ

*“Süleyman'ın ölümüne hükmettiğimiz zaman, onun ölümünü onlara ancak değneğini yemekte olan bir kurt gösterdi. Süleyman'ın cesedi yıkılınca cinler anladılar ki, eğer gaybı bilmiş olsalardı aşağılayıcı azap içinde kalmamış olacaktı.”*³⁴³

II. Nesi' (نَسَى): Medenî form, “ertelemek” anlamında olup müşriklerin kendi menfaatleri doğrultusunda muharrem ayların yerlerini değiştirmeleri ve ertelemeleri hakkında inen şu âyette geçmiştir:

إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُحْلُونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا لِيُوَاطُّوا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ
فَيُحْلُوا مَا حَرَّمَ اللَّهُ زُرِّيْن لَهُمْ سَوْءُ أَعْمَالِهِمْ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ

*“Haram ayları ertelemek, ancak inkârda daha da ileri gitmektir ki bununla inkâr edenler saptırılır. Allah'ın haram kıldığı ayların sayısına uygun getirip böylece Allah'ın haram kıldığını helal kılmak için Haram ayı bir yıl helâl, bir yıl haram sayıyorlar. Onların bu çirkin işleri, kendilerine süslenip güzel gösterildi. Allah inkârcı toplumu doğru yola iletmez.”*³⁴⁴

³⁴² Formlar ve geçtiği âyet numaralarının tamamı Ek 4'de tablo şeklinde gösterilmiştir.

³⁴³ 34/Sebe':14.

³⁴⁴ 9/Tevbe:37.

Yukarıda belirtilen âyetler incelendiğinde, *n-s-e* ' (نَسَا / نَسَا) kökünün Kur'ân'da kadın anlamında kullanılmadığı anlaşılmaktadır.

Çalışmamızın bu bölümünde, sözlüklerde *nisā* ' kelimesinin kökeni olarak kabul edilen *n-s-v*, *n-s-y* ve *n-s-e* ' köklerinin Kur'ân'daki kullanımı ele alınmıştır. *Nisā* ' kelimesinin *n-s-v* kökünden türediği ve bu kökün Kur'ân'da *nisve* ve *nisā* ' formlarında yer aldığı belirtilmiştir. Bu formların, Mekkî ve Medenî âyetlerdeki kullanımları ve bağlamları incelenmiştir. *Nisā* ' kelimesinin geçtiği âyetler kadınlarla ilgili çeşitli konuları içermekte olup, bu konuların kadınların toplumsal ve ailevi rollerini, yaratılışlarını, ahlâkî sorumluluklarını ve dînî yükümlülüklerini kapsamaktadır.

N-s-y kökünün ise unutmak ve terk etmek anlamlarına geldiği, Kur'ân'da farklı formlarda kullanıldığı ve bu formların insanların unuttuğu veya terk ettiği şeylerle ilgili olduğu belirtilmiştir. İnsanların Allah'ı, yaratılışlarını ve hesap gününü unutmaları, bu dünyadaki sorumluluklarını yerine getirmemelerine neden olurken, âhirette bu unutkanlıklarının karşılığını alacakları vurgulanmıştır.

Son olarak, *n-s-e* ' kökünün Kur'ân'da sadece iki âyette geçtiği, *asâ* ve ertelemek anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir.

Klasik dönem sözlüklerde *nisā* ' kelimesinin kökü olarak belirtilen *n-s-y* ve *n-s-e* ' köklerinin Kur'ân'da hiçbir âyette kadın anlamında kullanılmadığını tespit etmiş bulunuyoruz.

Son olarak *nisā* ' ve *ricāl* kelimelerinin Kur'ân'da birlikte kullanımları değerlendirildiğinde şu sonuca varılmıştır: *Nisā* ' sûresinde sekiz kez bulunan *ricāl* kelimesi, geçtiği yedi âyette *nisā* ' kelimesiyle birlikte yer almış, bu iki kelime diğer sûrelerde sadece dört âyette birlikte kullanılmıştır.³⁴⁵ Bu durumda Kur'ân'ın geneline bakılarak aşağıdaki veri elde edilmiştir:

³⁴⁵ 7/A 'râf.:81; 27/Neml:55; 48/Feth:25; 24/Nür:31.

	<i>R-c-l</i> (رَجُل) kökünün erkek anlamında kullanıldığı yer sayısı	<i>Nisā</i> ' kelimesinin geçtiği yer sayısı	Birlikte geçtiği yerlerin sayısı
Kur'ân'da	55	57 (<i>nisve</i> formu eklendiğinde 59 olmaktadır)	9
Sadece <i>Nisā</i> ' sûresinde	8	20	7

Verilen sayılar iki kelimenin aynı âyette geçmesiyle ilgili sayılardır. Aynı âyette olmasa da peşi sıra gelen âyetlerde kullanıldıkları veya kadın ve erkeği ifade eden diğer kelimeler yahut da zamirlerle kullanıldıkları yerler mevcuttur.

R-c-l kökünün Kur'ân'da erkek anlamında kullanıldığı yerlerin sayısı 55 iken, *nisve* ve *nisā* ' kelimesinin geçtiği yer sayısı 59'dur. *Nisā* ' ve *ricāl* kelimelerinin Kur'ân'da aynı âyette geçtiği yer sayısı 9'dur ve bunların 7'si *Nisā* ' sûresinde bulunmaktadır. *R-c-l* kökü, *nisā* ' kelimesiyle birlikte geçtiği her âyette çoğul formu olan *ricāl* ile kullanılmıştır. Bu iki form diğer sûrelerde sadece 2 âyette birlikte bulunmaktadır.

Mekkî dönemde *r-c-l* kökünün erkek anlamında kullanıldığı 35 yerin sadece ikisinde kadını belirten bir kelimeyle, yani kadın erkek ilişkileriyle ilgili olarak kullanıldığı görülür. İstisna olan bu iki yer A'râf sûresinin 81. ve Neml sûresinin 55. âyetleridir. Her iki âyette de kadınları bırakıp arzuya hemcinslerine yönelen erkekler kınanmaktadır.³⁴⁶ Bu durumda Mekkî âyetlerde, *racul* kökünün erkek anlamında kullanıldığı sadece 2 âyette, *nisā* ' (نِسَاء) kelimesinin

³⁴⁶ 'Ankebût sûresinin 29. âyetinde de aynı konu yer almakla beraber *nisā* ' kelimesi

geçmemektedir.

geçtiği ortaya çıkmış olmaktadır. Buna karşın Medenî dönemde 20 yerde erkek/kişi anlamında kullanılan *r-c-l* kökü sadece beş âyette kadını ifade eden bir kelimeyle birlikte kullanılmamıştır. Bunların üçünde cinsiyet olarak erkek olmayı değil, Allah’a verdiği sözü tutan,³⁴⁷ salih ameller işleyen³⁴⁸ ve arınmak isteyen³⁴⁹ kişileri ifade etmek için kullanılmıştır. Diğer ikisinde erkek anlamındadır.³⁵⁰ Geriye kalan 15 yerin hepsinde kadını ifade eden bir kelimeyle, bunların dokuzunda ise *nisā*’ kelimesiyle kullanılmıştır. *Nisā*’ kelimesiyle kullanıldığı yerlerde dört âyet hariç,³⁵¹ doğrudan kadın-erkek arasındaki ilişkiye dair bir konu ele alınmaktadır. Sonuç olarak *r-c-l* kökü erkek anlamında kullanıldığı Mekkî âyetlerde kadın erkek ilişkileri bağlamında kullanılmamıştır. Fakat erkek anlamında kullanıldığı 20 Medenî âyetin çoğunda *nisā*’ kelimesiyle ve kadın erkek ilişkileri bağlamında kullanılmıştır.

Kur’ân’da *nisā*’ ve *ricāl* kelimelerinin birlikte kullanımı, kadın ve erkek arasındaki ilişkilerin, rollerin ve sorumlulukların anlaşılmasında önemli bir yere sahiptir. Bu kullanım, Kur’ân’ın kadın-erkek ilişkilerini nasıl ele aldığını anlamamıza yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda, kelimelerin Nisā’ sûresinde geçtiği âyetler, tezimizin üçüncü bölümünde ayrıntılı olarak incelenecektir.

³⁴⁷ 33/Aḥzāb:23

³⁴⁸ 24/Nūr:37

³⁴⁹ 9/Tevbe:108

³⁵⁰ 33/Aḥzāb:40 (Hz. Peygamber’in bir erkeğin babası olmaması), 5/Mā’ide:23 (iki adamın Hz. Mûsa ile konuşması)

³⁵¹ 2/ Bakara:282 (şâhitlik), 4/Nisā’:75 (cihad), 4/Nisā’:98 (hicret), 111/Feth:25 (Mekke’nin fethi).

2.3. *Zeker* (ذَكَرَ) Kelimesinin Filolojik ve Semantik Tahlili

2.3.1. *Z-k-r* (ذَكَرَ) Kökünün Sözlük Anlamları

Klasik dönem sözlüklerden tespit ettiğimiz kadarıyla, *z-k-r* kökünün üç temel anlamı bulunmaktadır: Bunlar, “sertlik ve zorluk”, “erkek” ve “hatırlama” anlamlarıdır. Bu anlamlar, kelimenin çeşitli bağlamlarda nasıl kullanıldığını ve tarihsel dilbilimsel gelişimini anlamak açısından önemli ipuçları sunmaktadır. Özellikle “sertlik ve zorluk” anlamı, kökün fiziksel ve duygusal bağlamlardaki kullanımını açıklarken; “erkek” anlamı, cinsiyetle ilgili referanslarda, “hatırlama” anlamı ise zihinsel ve anımsama süreçleriyle ilgili bağlamlarda karşımıza çıkmaktadır.

2.3.1.1. Sertlik, Zorluk

İlgili kökün birinci temel anlamı olan “sertlik, zorluk” anlamı ile ilgili olarak sözlüklerde aşağıdaki açıklamalar yer almaktadır;

الدَّكْرُ: Kuru ve sert demir³⁵² Zıddı (الأنيث) kelimesidir.

سَيْفٌ ذَكَرٌ/مُذَكَّرٌ: Keskin kılıç³⁵³

دُكْرَةٌ: Keskinlik, hiddet³⁵⁴

المُدَكَّرَةُ: Ağzı sert demirden (حَدِيدٌ ذَكَرٌ), ortası yumuşak (أُنَيْثٌ) yapılmış kılıç. İnsanlar bunun cin işi olduğunu söylerler.³⁵⁵

³⁵² Halil b. Ahmed, *Kitābu'l-‘Ayn*, 5:346; Ezheri, *Tehzibu'l-Luğa*, 10:95; Cevheri, *eş-Şihāh*, 2:664.

³⁵³ Halil b. Ahmed, *Kitābu'l-‘Ayn*, 5:346; Ezheri, *Tehzibu'l-Luğa*, 10:95; Zemaşşeri, *Esāsu'l Belāğa*, 1:315.

³⁵⁴ Cevheri, *eş-Şihāh*, 2:664.

³⁵⁵ Ezheri, *Tehzibu'l-Luğa*, 10:96; Cevheri, *eş-Şihāh*, 2:664.

دَاهِيَةٌ مُذَكِّرٌ: Şiddetli afet. Zemaḥşerī, Arapların, devenin erkek doğurmasından hoşlanmadıkları için, sevmedikleri her şeye “erkeklik” benzetmesi yaptıkları açıklamasını getirir.³⁵⁶

ذُكُورُ الْبُقُولِ: Bakliyattan, nebâtatdan kaba, kalın³⁵⁷ ve acılaşmaya başlamış³⁵⁸ olanlar.

أَرْضٌ مُذَكَّرٌ: Kalın ve acı nebatatın yeşerdiği toprak, yer³⁵⁹

فَلَاةٌ مُذَكَّرٌ: Zorluğu çok olan çöl. Sadece erkeklerden güçlü, sağlam olanın geçebileceği çöl olduğu söylenir.³⁶⁰

يَوْمٌ مُذَكَّرٌ: Şiddetin, zorluğun, öldürmenin çok olduğu gün.³⁶¹

مَطَرٌ ذَكَّرٌ: Şiddetli, sağanak yağmur.³⁶²

طَرِيقٌ مُذَكَّرٌ: Korkutucu yol.³⁶³

قَوْلٌ ذَكَّرٌ: Sağlam söz.³⁶⁴

³⁵⁶ Zemaḥşerī, *Esāsu'l Belāğa*, 1:314.

³⁵⁷ Ezherī, *Tehzību'l-Luğa*, 10:95; İbn Fāris, *Mu'cemu Meḳāyisi'l-Luğa*, 2:358; İşfehānī, *el-Mufredāt*, 329.

³⁵⁸ Cevherī, *eş-Şihāh*, 2:664.

³⁵⁹ İbn Fāris, *Mu'cemu Meḳāyisi'l-Luğa*, 2:358; Zemaḥşerī, *Esāsu'l Belāğa*, 1:314.

³⁶⁰ Ezherī, *Tehzību'l-Luğa*, 10:95.

³⁶¹ Ezherī, *Tehzību'l-Luğa*, 10:95; Zemaḥşerī, *Esāsu'l Belāğa*, 1:314.

³⁶² Ezherī, *Tehzību'l-Luğa*, 10:95; Zemaḥşerī, *Esāsu'l Belāğa*, 1:315.

³⁶³ Zemaḥşerī, *Esāsu'l Belāğa*, 1:314.

³⁶⁴ Ezherī, *Tehzību'l-Luğa*, 10:95; Zemaḥşerī, *Esāsu'l Belāğa*, 1:315.

2.3.1.2. Erkek

Zeker (الذَّكَرُ) erkek demektir. Dişi (الْأُنثَى) kelimesinin zıddıdır.³⁶⁵ Çoğulu (الذُّكُورُ), (الذُّكُور), (الذُّكُوران)³⁶⁶ ve (الذِّكَارَةُ)³⁶⁷ şeklinde gelir. Klasik dönem sözlüklerde kelimenin erkek anlamıyla ilintili olarak verilen anlamları şu şekildedir:

رَجُلٌ ذَكْرٌ: Güçlü, cesur, vakarlı, onurlu erkek.³⁶⁸

امْرَأَةٌ مُذَكَّرَةٌ: Şemâili, dış görünüşü erkeğe benzeyen kadın³⁶⁹

نَاقَةٌ مُذَكَّرَةٌ: Yapısı erkek deveye benzeyen iri cüsseli dişi deve³⁷⁰

مُذَكِّرٌ: Erkek doğuran kadın³⁷¹

مِذْكَارٌ: Erkek doğurmayı adet edinen kadın³⁷²

Hamile kadınlara “doğumun kolay olsun ve erkek doğur” (أَيَسَّرَتْ وَأَذْكَرَتْ) denilir.³⁷³

³⁶⁵ Halîl b. Aḥmed, *Kitābu'l- 'Ayn*, 5:346; Ezherî, *Tehzîbu'l-Luġa*, 10:95; Cevherî, *eş-Şihāḥ*, 2:664; İşfehānî, *el-Mufredāt*, 329.

³⁶⁶ Halîl b. Aḥmed, *Kitābu'l- 'Ayn*, 5:346; Ezherî, *Tehzîbu'l-Luġa*, 10:95.

³⁶⁷ Ezherî, *Tehzîbu'l-Luġa*, 10:95; Cevherî, *eş-Şihāḥ*, 2:664.

³⁶⁸ Ezherî, *Tehzîbu'l-Luġa*, 10:95.

³⁶⁹ Halîl b. Aḥmed, *Kitābu'l- 'Ayn*, 5:346.

³⁷⁰ Halîl b. Aḥmed, *Kitābu'l- 'Ayn*, 5:346; Cevherî, *eş-Şihāḥ*, 2:664; İbn Fāris, *Mu'cemu Meḳāyisi'l-Luġa*, 2:358; İşfehānî, *el-Mufredāt*, 329.

³⁷¹ Ezherî, *Tehzîbu'l-Luġa*, 10:95; Cevherî, *eş-Şihāḥ*, 2:665; İbn Fāris, *Mu'cemu Meḳāyisi'l-Luġa*, 2:358; İşfehānî, *el-Mufredāt*, 329.

³⁷² Halîl b. Aḥmed, *Kitābu'l- 'Ayn*, 5:346; Ezherî, *Tehzîbu'l-Luġa*, 10:95; Cevherî, *eş-Şihāḥ*, 2:665; İbn Fāris, *Mu'cemu Meḳāyisi'l-Luġa*, 2:358; İşfehānî, *el-Mufredāt*, 329.

³⁷³ Halîl b. Aḥmed, *Kitābu'l- 'Ayn*, 5:346; Ezherî, *Tehzîbu'l-Luġa*, 10:95.

الذَّكْر: Kelimeyi müzekker kılma, zıddı (التَّأْنِيث) kelimesidir.³⁷⁴

الدَّكْر: Erkeklik organı³⁷⁵

2.3.1.3. Hatırlama

ذِكْر (الذِّكْر) bir şeyi hatırlamak demektir.³⁷⁶ Zıddı unutmak (النِّسْيَان) kelimesidir.³⁷⁷

Ferrā (ö.207/822), “*zıkr* dil ile söylediğin ve izhar ettiğin, *zekr* ise kalp ile olandır” der. Leys, *zıkrin* “bir şeyi hatırlamak ve dille söylemek” anlamına geldiğini belirtir.³⁷⁸ Cevherī, *zıkrin* dil ve kalp ile olduğunu açıklar.³⁷⁹

İşfehānī, *zıkr* sözcüğünün iki şeyi ifade ettiğini söyler:

Birincisi; insanın öğrendiklerini ezberlemesini, korumasını sağlayan nefisteki bir form ve şekildir (هَيْئَةُ النَّفْس). Bu anlamıyla *hıfz* (الحفظ) kelimesine benzer. Ancak *hıfz*, bilginin akılda korunması, saklanması için; *zıkr* ise bilginin o anda akla çağırılması yani hatırlanması için kullanılır.

İkincisi; bir şeyin kalpte veya dilde hazır bulunması yani söylenmesidir. Bu itibarla kalple yapılan ve dille yapılan olmak üzere iki tür *zıkr* vardır.

³⁷⁴ Cevherī, *eş-Şıhāh*, 2:664.

³⁷⁵ Halīl b. Aḥmed, *Kitābu'l-‘Ayn*, 5:346; Ezherī, *Tehzību'l-Luḡa*, 10:95; Cevherī, *eş-Şıhāh*, 2:664

³⁷⁶ Halīl b. Aḥmed, *Kitābu'l-‘Ayn*, 5:346; Ezherī, *Tehzību'l-Luḡa*, 10:94; İbn Fāris, *Mu‘cemu Meḳāyisi'l-Luḡa*, 2:358.

³⁷⁷ Cevherī, *eş-Şıhāh*, 2:664.

³⁷⁸ Ezherī, *Tehzību'l-Luḡa*, 10:94.

³⁷⁹ Cevherī, *eş-Şıhāh*, 2:665.

İşfehānī, bu iki tür zikirinde iki kısmı olduğunu birinin, unutmaktan kaynaklanan *zikir*, diğerinin ise unutmaktan değil de korumanın, *hıfz*ın devamı için yapılan *zikir* olduğunu söyler.³⁸⁰

Z-k-r kökünün hatırlama anlamıyla bağlantılı diğer anlamları aşağıda verilmiştir:

الذِّكْرُ: Ses³⁸¹, söz³⁸²

Ḥalīl b. Aḥmed, dilde cereyan eden her şeye *zikr* denildiğini ifade ederken (الذِّكْرُ: جري), İşfehānī, her söze *zikr* denildiğini kaydeder.

الذِّكْرُ: Şeref, izzet, yücelik³⁸³

الذِّكْرُ: Dini açıklayan, anlatan kitap, nebilere gönderilen her kitabın adıdır.³⁸⁴

الذِّكْرُ: Namaz, dua,³⁸⁵ senâ³⁸⁶

Ebū ‘Abbās, *zikr* kelimesine bunların yanında Kur’ân okumak, tesbih, şükür ve itaat anlamlarını da vermiştir.³⁸⁷

³⁸⁰ İşfehānī, *el-Mufredāt*, 328.

³⁸¹ Ḥalīl b. Aḥmed, *Kitābu’l-‘Ayn*, 5:346; Ezherī, *Tehzību’l-Luġa*, 10:94; Cevherī, *eş-Şıḥāḥ*, 2:665.

³⁸² Ḥalīl b. Aḥmed, *Kitābu’l-‘Ayn*, 5:346; Ezherī, *Tehzību’l-Luġa*, 10:94.

³⁸³ Ḥalīl b. Aḥmed, *Kitābu’l-‘Ayn*, 5:346; Ezherī, *Tehzību’l-Luġa*, 10:94; Cevherī, *eş-Şıḥāḥ*, 2:665; İbn Fāris, *Mu‘cemu Meḳāyisi’l-Luġa*, 2:359; Zemaḥşerī, *Esāsu’l Belāġa*, 1:314.

³⁸⁴ Ḥalīl b. Aḥmed, *Kitābu’l-‘Ayn*, 5:346; Ezherī, *Tehzību’l-Luġa*, 10:94.

³⁸⁵ Ḥalīl b. Aḥmed, *Kitābu’l-‘Ayn*, 5:346; Ezherī, *Tehzību’l-Luġa*, 10:94.

³⁸⁶ Ḥalīl b. Aḥmed, *Kitābu’l-‘Ayn*, 5:346; Ezherī, *Tehzību’l-Luġa*, 10:94; Cevherī, *eş-Şıḥāḥ*, 2:665

³⁸⁷ Ezherī, *Tehzību’l-Luġa*, 10:94.

الذِّكْرَى: Hatırlamak, çok zikretmek³⁸⁸

الذِّكْرَةُ: Hatırlamak³⁸⁹

التَّذْكِير: Hatırlatmak³⁹⁰

التَّذْكِيرَةُ: Bir şeyin hatırlanmasına vesile olan³⁹¹

اِذْكُر: Anmak. Cevherī, kelimenin aslının (اذتكر) olduğunu ve idğam yapıldığını belirtmiştir.³⁹²

الِاسْتِدْكَار: Erberlemek için çalışmak³⁹³

التَّنْكَرُ: Unuttuğunu hatırlama³⁹⁴

رَجُلٌ ذَكِيرٌ: Hafızası ve ezberi iyi olan kimse³⁹⁵

Kök anlamlarına bakıldığında erkek anlamına gelen *zeker* formunun, *unṣā* kelimesinin; hatırlamak anlamına gelen *zīkr* formunun ise *nisyān*'ın zıddı olarak kullanıldığı görülmektedir.

Bu bölümde, *zeker* kelimesinin filolojik tahlili yapılmış ve kökün sözlük anlamları incelenmiştir. Klasik dönem sözlüklerde tespit edilen anlamlar üç ana başlık altında toplanmıştır: sertlik-zorluk, erkek ve hatırlama. Kökün sertlik ve zorluk anlamıyla ilgili çeşitli açıklamalar, Arapçada bu kelimenin fiziksel güç ve dayanıklılıkla ilişkilendirildiğini

³⁸⁸ İşfehānī, *el-Mufredāt*, 329.

³⁸⁹ Cevherī, *eş-Şihāh*, 2:664.

³⁹⁰ Ezherī, *Tehzību 'l-Luğa*, 10:96.

³⁹¹ Cevherī, *eş-Şihāh*, 2:665; İşfehānī, *el-Mufredāt*, 329.

³⁹² Cevherī, *eş-Şihāh*, 2:665.

³⁹³ Hālīl b. Aḥmed, *Kitābu 'l-'Ayn*, 5:346; Ezherī, *Tehzību 'l-Luğa*, 10:95.

³⁹⁴ Ezherī, *Tehzību 'l-Luğa*, 10:95.

³⁹⁵ Cevherī, *eş-Şihāh*, 2:664; İbn Fāris, *Mu'cemu Meḳāyisi 'l-Luğa*, 2:359.

göstermektedir. Erkek anlamıyla ilgili açıklamalar ise kelimenin cinsiyetle doğrudan bağlantılı olduğunu ve eril özellikleri vurguladığını ortaya koymaktadır.

Zeker kökünün hatırlama anlamı ise, insanın zihnindeki bilgiyi koruma ve hatırlama kapasitesiyle ilişkilendirilmiştir. Bu anlamın, dînî ve manevî bağlamlarda önemli bir yere sahip olduğu, zikir ve tezekkür gibi ibadetlerin temelini oluşturduğu görülmüştür. Sözlüklerde verilen detaylı açıklamalar, *z-k-r* kökünün dilsel zenginliğini ve çok yönlülüğünü ortaya koyarken, kelimenin Kur’ân’daki kullanımının da bu anlam çeşitliliği üzerinden derinlemesine anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

Sonuç olarak, *zeker* kelimesinin filolojik tahlili, bu kelimenin Arap dilinde ne denli önemli ve çok boyutlu bir anlam taşıdığını göstermektedir. Bu tahlil, Kur’ân’da kullanılan dilin inceliklerini ve anlam katmanlarını daha iyi anlamamıza yardımcı olurken, aynı zamanda kelimenin farklı bağlamlarda nasıl kullanıldığını da açıklamaktadır. Bu değerlendirmeler, tezin ilerleyen bölümlerinde daha derinlemesine analizler ve yorumlar için sağlam bir temel oluşturacaktır.

2.3.2. *Z-k-r* (ذَكَرَ) Kökünün Kur’ân’da Kullanımı

Z-k-r kökü Kur’ân’da Mekkî âyetlerde 216, Medenî âyetlerde 76 olmak üzere toplam 292 kez geçmektedir. Kökün Mekkî bir karaktere sahip olduğu söylenebilir. Geçtiği 18 âyette erkek anlamında kullanılır.

Kök, Kur’ân’da 17 farklı formda yer almaktadır. Bu formlar *zeker* (ذَكَرَ), *zekerayn* (ذَكَرَيْنِ), *zukurān* (ذُكْرَانِ), *zukur* (ذُكُورَ), *zekerā* (ذَكَرَ), *zekkera/zukkira* (ذَكَرَ / ذُكِّرَ), *tezekkera* (تَذَكَّرَ), *muzekkir* (مُذَكِّرَ), *iddekera* (ادَّكَرَ), *muddekir* (مُذَكِّرَ), *ziker* (ذَكَرَ), *tezkir* (تَذَكَّرَ), *tezkirah* (تَذَكَّرَ), *zīkrā* (ذِكْرَى), *zākirīn* (ذَاكِرِينَ), *zākirāt* (ذَاكِرَاتٍ) ve *mezkur* (مَذْكُورَ) formlarıdır.

I. *Zeker* (ذَكَرَ): Erkek anlamına gelen form Kur’ân’da 12 kez geçmektedir. Bu âyetlerin altı tanesi Mekkî, altı tanesi Medenîdir.

Zeker formunun krololojik olarak geçtiği ilk âyet olan Leyl sûresinin 3. âyetinde Yüce Allah erkeği ve dişiği yaratana yemin etmiş (وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى), form Necm sûresinin 45. ve Kıyâmet sûresinin 39. âyetinde yine yaratılış bağlamında kullanılmıştır.

Erkek anlamına gelen bu form geçtiği bütün âyetlere *unşā* (dişi) kelimesiyle birlikte kullanılmıştır. Bu âyetlere *unşā* başlığında yer verilecektir.

II. *Zekerayn* (ذَكَرَيْن): *Zeker* formunun ikilidir. Kur'ân'da iki defa Mekkî olan En'âm sûresinin 143 ve 144. âyetlerinde aynı ibare içinde yer alır; “Allah iki erkeği mi haram kıldı, yoksa iki dişiği mi? (الذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمْ الْأُنثَيْنِ)”

III. *Zukrân* (ذُكْرَان): *Zeker* formunun çoğuludur. Kur'ân'da iki kez Mekkî âyetlerde geçer. Şu'arâ sûresinin 165. âyetinde Hz. Lût kavmine “Rabbinizin, sizin için yarattığı eşlerinizi bırakıyor da insanlar arasından erkeklere mi yaşıyorsunuz? (أَتَأْتُونَ الذُّكْرَانَ) Siz gerçekten haddi aşan bir topluluksunuz.” demektedir.

Yüce Allah Şūrâ sûresinin 49. âyetinde dilediğine kız çocuk, dilediğine erkek çocuk vereceğini söyledikten sonra 50. âyetinde dilerse çocukları erkekler, dişiler olmak üzere çift vereceğini (يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرَانًا وَإِنَاثًا), dilerse kısır bırakacağını bildirmiştir.

IV. *Zukūr* (ذُكُور): *Zeker* formunun diğer bir çoğulu olan bu form Kur'ân'da yalnızca iki kez ve Mekkî âyetlerde geçer.

Yukarıda belirttiğimiz üzere şūrâ sûresinin 49. âyet'inde yüce Allah yerin ve göğün mülkünün kendisine ait olduğunu, dilediğini yarattığını beyân ettikten sonra şöyle buyurur:

يَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ إِنَاثًا وَيَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ الذُّكُورَ

“Dilediğine kız çocukları, dilediğine erkek çocukları verir.”

En'âm sûresini 139. âyetinde “Şu hayvanların karınlarındaki yavrular (canlı olursa) sırf erkeklerimize aittir (لِذُكُورِنَا). Karılarımıza ise haramdır.” diyenlerin cezalandırılacağı bildirilmektedir.

V. Zekera (ذَكَرَ): Kökün Kur’ân’da en çok geçtiği formudur; 43 kez Mekkî âyetlerde, 41 kez Medenî âyetlerde olmak üzere toplam 84 kez geçmektedir. Anmak, hatırlamak, söylemek, düşünmek, öğüt almak anlamlarında kullanılmıştır. Formun kronolojik olarak ilk geçtiği yer Müzzemmil sûresidir. Sûrenin 8. âyetinde yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

وَاذْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبْتَئِلْ إِلَيْهِ تَتَّبِعِلْ

“Rabbi’nin adını an ve bütün benliğine O’na yönel.”

Form bu âyette de olduğu gibi çoğunlukla Allah’ı anmak, onun verdiği nimetleri hatırlamak gibi konularda emir sigasıyla kullanılmıştır.

Kronolojik olarak geçtiği ikinci sûre olan Müddeşsir sûresinin 55 ve 56. âyetlerinde form öğüt almak, düşünmek anlamında iki defa yer alır:

فَمَنْ شَاءَ ذَكَرْهُ

“Dileyen ondan öğüt alır.”

وَمَا يَذْكُرُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ هُوَ أَهْلُ التَّقْوَى وَأَهْلُ الْمَغْفِرَةِ

“Ve Allah dilemeksizin onlar akledip düşünemez, öğüt alamazlar. Sakınılmaya lâyık olan da O’dur, mağfiret sahibi de O’dur.”

VI. Zekkera/Zukkira (ذَكَرَ/ذَكَرَ): Kur’ân’da 18 kez geçer. Mekkî âyetlerde 15, Medenî âyetlerde üç kez bulunur. Öğüt vermek/verilmek, hatırlatmak/hatırlatılmak anlamlarına gelir. Kronolojik olarak ilk defa zikrā formuyla birlikte A’lâ sûresinin 9. âyetinde geçer. Âyette Yüce Allah, Hz. Peygamber’e (sav) öğüdün fayda vereceği insanlara öğüt vermesini, uyarmasını emretmektedir (فَذَكِّرْ إِنْ نَفَعَتِ الذِّكْرَى).

Formun geçtiği Medenî âyetlerden birisi müdāyene âyeti olarak bilinen Bakara sûresinin 282. âyetidir. Âyette borç alıp verme işlemi sırasında iki erkek şahidin şahit olarak bulunması, iki erkek şahit olmadığında bir erkek, iki kadın şahit bulunması emredilmektedir. İki kadının şahit olmasının nedeni, biri şaşırarak olursa diğerrinin hatırlatması olarak açıklanmıştır (أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى).

Form, birçok âyette Allah'ın âyetlerini kendilerine hatırlatılan kişilerle ilgili kullanılır:

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ ثُمَّ أَعْرَضَ عَنْهَا

“Kim, Rabbi ’nin âyetleri kendisine hatırlatıldıktan sonra onlardan yüz çevirenden daha zalimdir?”³⁹⁶

VII. Tezekkera (تَذَكَّرَ): Kur’ân’da Mekkî âyetlerde 43, Medenî âyetlerde sekiz olmak üzere toplam 51 kez geçmektedir. Hatırlamak, öğüt ve ibret almak, düşünmek, düşünüp ibret almak anlamlarına gelmektedir. Kronolojik olarak geçtiği ilk yer yukarıda 9. âyetini verdiğimiz A‘lâ sûresinin 10. âyetidir.

سَيَذَكَّرُ مَنْ يَخْشَى

“Allah ’tan korkan öğüt alacaktır.”

Yüce Allah birçok âyette insanoğlunun Kur’ân ve kâinattaki âyetlere bakarak tezekkür etmesi, düşünüp ibret alması gerektiğini vurgulamaktadır. Fâtır sûresinin 37. âyetinde cehennemden çıkıp dünyaya dönerek salih amel işlemek için yalvaranlara verilen cevap oldukça etkileyicidir: “Sizi, düşünüp öğüt alacak kimsenin düşünüp öğüt alabileceği kadar yaşatmadık mı? (أَوَلَمْ نُعَمِّرْكُم مَّا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَن تَذَكَّرَ)”

Altı âyette ancak akıl sahiplerinin tezekkür edebileceği belirtilmiştir.³⁹⁷ Örneğin Şâd sûresinin 38. âyetinde Kur’ânın, âyetlerinin düşünülmesi ve akıl sahiplerinin öğüt alması (وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُوا الْأَلْبَابِ) için indirilen bir kitap olduğu söylenirken Zümer sûresinin 9. âyetinde bilen ve bilmeyen insanın eşit olmayacağı ancak akıl sahiplerinin tezekkür edebileceği (لَنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُوا الْأَلْبَابِ) buyurulmuştur.

VIII. Muzekkir (مُذَكِّر): Form öğüt veren, hatırlatan anlamına gelmektedir. Kur’ân’da yalnızca Mekkî bir âyette geçer. Bu âyet Hz. Peygamber’e (sav) insanlara öğüt vermesinin

³⁹⁶ 32/Secde:22.

³⁹⁷ 38/Şâd:29; 39/Zümer:9; 14/İbrâhîm:52; 2/Bakara:269; 3/Âlu ‘İmrân:7; 13/Ra‘d:19.

emredildiği, kendisinin sadece bir hatırlatıcı olduğunun (فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ) söylendiği Gâşîye sûresinin 21. âyetidir.

IX. İddekera (اذْكُرْ): Kur'ân'da yalnızca bir kez geçen form Mekkî bir sûre olan Yûsuf sûresinin 45. âyetinde geçmektedir:

“Zindandaki iki kişiden kurtulmuş olanı, nice zamandan sonra (Yûsuf'u) hatırladı (وَاذْكُرْ) ve, “Ben size onun yorumunu haber veririm, hemen beni (zindana) gönderin” dedi.”

X. Muddekir (مُذَكِّر): Form Kur'ân'da altı kez ve sadece Mekkî olan Kâmer sûresinde geçmektedir. Sûrenin 15, 17, 22, 32, 40 ve 51. âyetlerinde ibare aynıdır ve düşünülmesi istenen şey Kur'ân'dır:

وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ

“Andolsun biz, Kur'ânı düşünüp öğüt almak için kolaylaştırdık. Var mı düşünüp öğüt alan?”

XI. Zikr (ذِكْر): Form Kur'ân'da 76 kez geçer. Mekkî âyetlerde 63, Medenî âyetlerde 13 kez bulunur. Kutsal kitap, Kur'ân, Tevrat, vahiy, öğüt, şan-şeref, anmak-hatırlamak anlamlarında kullanılmıştır. Kökün Kur'ân'da kronolojik olarak geçen ilk formudur. Kronolojik sıralamada ikinci sûre olan Kâlem sûresinin 51 ve 52. âyetlerinde Kur'ân ve öğüt anlamlarında kullanılmıştır:

وَأِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ

“Şüphesiz inkâr edenler Zikr'i (Kur'ân'ı) duydukları zaman neredeyse seni gözleriyle devirecekler. (Senin için,) ‘Hiç şüphe yok o bir delidir’ diyorlar.”

وَمَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ

“Hâlbuki o (Kur'ân), âlemler için ancak bir öğüttür.”

Mekkī âyetlerde daha çok Kur’ân, öğüt anlamlarında kullanılırken Medenī âyetlerde daha çok zikrullāh tamlamasıyla Allah’ı anmak anlamında kullanılmıştır. Örnek olarak zikirle ilgili önemli âyetlerden biri olan Ra’d sûresini 29. âyetini verebiliriz:

الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ

“Onlar, inananlar ve kalpleri Allah’ı anmakla huzura kavuşanlardır. Biliniz ki, kalpler ancak Allah’ı anmakla huzur bulur.”

Formun kullanıldığı diğer bir tamlama da Nahl sûresinin 43, Enbiyâ’ sûresinin 7. âyetlerinde geçen *ehlu’z-zikr* tamlamasıdır. Her iki âyette de Hz. Peygamber’den (sav) önce de kendilerine vahyedilen erkeklerin peygamber olarak gönderildiği bildirilmekte ve bilmeyenlerin ilim ehline (أَهْلَ الذِّكْرِ) sormaları söylenmektedir.

Formun şan-şeref anlamında kullanıldığı âyetlere örnek olarak İnşirāh sûresinin 5. âyetini verebiliriz. Neredeyse her Müslümanın ezberinde yer alan bu âyette Yüce Allah Hz. Peygamber’in (sav) şanını kendisinin yükselttiğini (وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ) beyan etmektedir.

XII. Tezkīr (تَذْكِير): Öğüt vermek, hatırlatmak anlamındaki form Kur’ân’da sadece bir defa Mekkī olan Yûnus sûresinin 71. âyetinde yer almaktadır. Âyette Hz. Nûh, kavmine kendisinin konumu ve Allah’ın âyetleriyle öğüt vermesi (تَذْكِيرِي بِآيَاتِ اللَّهِ) onlara ağır geliyorsa, kendisinin sadece Allah’a dayanıp tevekkül ettiğini söylemektedir.

XIII. Tezkirah (تَذْكِرَة): Öğüt, uyarı anlamına gelen form Medenī âyetlerde sekiz, Mekkī âyetlerde sadece bir kez geçer. Yukarıda verilen Müddeşşir sûresinin âyetlerinden hemen öncesinde 54. âyette bu form yer almaktadır:

كَلَّا إِنَّهُ تَذَكُّرٌ

“Hayır, düşündükleri gibi değil! Şüphesiz bu (Kur’ân) bir uyarıdır.”

XIV. Zikrā (ذِكْرَى): Form, Medenī âyetlerde 22 kez geçerken sadece bir Mekkī âyette yer alır. İbret, öğüt, hatırla(t)ma, söyleme anlamına gelir. Zümer sûresinin 21. âyetinde Yüce Allah yağmurun yağması, ekinlerin yeşermesi sonra yeniden sararması gibi tabiat olaylarını

anlattıktan sonra bunlarda akıl sahibi insanlar için ibretler, öğütler olduğunu (إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرَى) (لأولي الألباب) söylemiştir.

XV. Zākirīn (ذَٰكِرِينَ): Biri Mekkī diğeri Medenī âyet olmak üzere Kur’ân’da iki kez geçen form zikredenler, öğüt alanlar anlamlarına gelmektedir.

Formun *zīkrā* formuyla birlikte geçtiği Hūd sûresinin 114. âyetinde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “*Gündüzün iki tarafında ve gecenin gündüze yakın vakitlerinde namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri giderir. Bu, öğüt alanlar için bir öğüttür* (ذَلِكَ ذِكْرَى لِلذَّٰكِرِينَ).”

Allah’ın kendilerine bağışlanma ve büyük bir mükafat vadettiği erkeklerin ve kadınların birçok vasfının sayıldığı Ahzāb sûresinin 33. âyetinde belirtilen sıfatlardan birisi de *zākirīn* (ذَٰكِرِينَ) olmalarıdır.

XVI. Zākirāt (ذَٰكِرَاتٍ): Zikreden, hatırlayan, öğüt alan anlamlarındaki form Kur’ân’da *zākirīn* formuyla birlikte ve tek sefer geçer. Yukarıda zikrettiğimiz üzere âyet Medenī olan Ahzāb sûresinin 33. âyetidir; “...Allah’ı çokça anan erkeklerle çokça anan kadınlar (وَالذَّٰكِرَاتِ) (الله كَثِيرًا وَالدَّٰكِرَاتِ)”

XVII. Mezkūr (مَذْكُور): Kur’ân’da yalnızca bir defa Medenī bir âyette yer alan form “anılan, hatırlanan” anlamına gelir. Âyet, İnsān sûresinin ilk âyetidir:

هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئاً مَّذْكُوراً

“İnsan (henüz) anılır bir şey değilken üzerinden uzunca bir zaman geçti.”

Bu bölümde, *z-k-r* kökünün Kur’ân’daki kullanımı detaylı bir şekilde incelenmiştir. *Z-k-r* kökü, Kur’ân’da 17 farklı formda yer almakta ve bu formlar çeşitli anlamlar içermektedir. Bu çeşitlilik, kökün anlam zenginliğini ve kullanım alanlarının genişliğini ortaya koymaktadır.

Kökün formlarının Kur’ân’da kullanımına bakıldığında sözlüklerde yer alan “erkek” ve “hatırlama” anlamlarıyla kullanıldığı, zorluk ve sertlik anlamının yer almadığı görülmektedir. Kök, Kur’ân’da en çok geçen kelime kökleri arasında bulunmaktadır. Geçtiği 292 yerin 18’inde erkek anlamında kullanılmış olup, bu anlama geldiği ve tekil olarak geçtiği âyetlerin hepsinde

unṣā (dişi) kelimesiyle birlikte yer almıştır. Bu durum, Kur’ân’da kadın-erkek konusunun dengeli bir şekilde ele alındığını göstermektedir. Hatırlama ve anma anlamında kullanılan formlar ise, genellikle Allah’ı anmak ve öğüt almak gibi manevi ve ahlaki konularla ilişkilidir. Bu kullanımlar, müminlerin Allah’ı sürekli hatırlamaları ve O’nun nimetlerini unutmamaları gerektiğini vurgulamaktadır.

Sonuç olarak, *z-k-r* kökünün Kur’ân’daki kullanımı, dilsel ve anlamsal zenginliğini ortaya koymakta ve kelimenin farklı bağlamlarda nasıl derin anlamlar kazandığını göstermektedir.

2.4. *Unṣā* (أُنْثَى) Kelimesinin Filolojik ve Semantik Tahlili

2.4.1. *E-n-s* (أَنْثَى) Kökünün Sözlük Anlamları

Kökün “yumuşaklık ve kolaylık” ile “dişi” olmak üzere iki temel anlamı bulunmaktadır. “Yumuşaklık ve kolaylık” anlamı, kökün fiziksel özellikler ve duygusal durumlarla ilgili bağlamlarda kullanımını açıklarken; “dişi” anlamı, biyolojik cinsiyet ve toplumsal rollerle ilgili referanslarda karşımıza çıkmaktadır. Bu iki temel anlam, kelimenin geniş kapsamlı semantik alanını ve çeşitli bağlamlardaki işlevselliğini ortaya koymaktadır.

2.4.1.1. Yumuşaklık- Kolaylık

Enīs (الأنثى) kelimesi “yumuşak, kolay” demektir. Ezherī, “kadınlara (أُنْثَى) denmesinin sebebi, erkeklerden daha yumuşak olmalarıdır” demiştir.³⁹⁸

³⁹⁸ Ezherī, *Tehzību ’l-Luġa*, 15:107.

سيف أنيث: Keskin olmayan kılıç anlamına gelir.³⁹⁹ Ezherî, demiri iyi olmayan kılıca böyle dendiğini kaydeder.⁴⁰⁰ İbn Fāris (سيف أنيث) derken demiri yumuşak olan kılıcın kastedildiğini (سَيْفٌ [أَنِيثٌ] الْحَدِيدِ) söyler.⁴⁰¹

İşfehānī, bütün canlılarda dişi, erkekten daha zayıf olduğu için, bu zayıflığa itibarla ameli, işi zayıf olan şeylere *unṣā* denildiğini, yumuşak demirin, bu sebeple “dişi demir” (حديد أنيث) olarak adlandırıldığını kaydeder.⁴⁰² Kökün diğer kullanımları şu şekildedir:

الأنثيان: İki kulak, iki husye (hayalar).⁴⁰³

مَكَانٌ أَنِيثٌ: Üzerinde bitkinin hızlı ve çok yeşerdiği yer.⁴⁰⁴

أَرْضٌ أَيْنَةٌ: Üzerinde kaba, kalın bitkilerin değil güzel ve narin bitkilerin yetiştiği,⁴⁰⁵ düz, toprağı yumuşak ve kolay yeri ifade etmek için kullanılır.⁴⁰⁶ Ya dışıde bulunan suhulet, kolaylık sebebiyle ya da dişiye benzetilerek toprağın verimli olduğunu ifade etmek için böyle denmiştir.⁴⁰⁷

³⁹⁹ Ezherî, *Tehzîbu 'l-Luğa*, 15:106.

⁴⁰⁰ Ezherî, *Tehzîbu 'l-Luğa*, 15:107.

⁴⁰¹ İbn Fāris, *Mu 'cemu Meḳāyisi 'l-Luğa*, 1:144.

⁴⁰² İşfehānī, *el-Mufredāt*, 93.

⁴⁰³ Ḥalīl b. Aḥmed, *Kitābu 'l-Ayn*, 8:244; Ezherî, *Tehzîbu 'l-Luğa*, 15:106; Cevherî, *eş-Şihāḥ*, 1:272; İbn Fāris, *Mu 'cemu Meḳāyisi 'l-Luğa*, 1:144; İşfehānī, *el-Mufredāt*, 93.

⁴⁰⁴ Ezherî, *Tehzîbu 'l-Luğa*, 15:106.

⁴⁰⁵ Ezherî, *Tehzîbu 'l-Luğa*, 15:107; Cevherî, *eş-Şihāḥ*, 1:272.

⁴⁰⁶ İşfehānī, *el-Mufredāt*, 93; Zemahşerî, *Esāsu 'l Belāğa*, 1:35.

⁴⁰⁷ İşfehānī, *el-Mufredāt*, 93.

Bir erkeğe (أَنْتَ فِي أَمْرِكَ تَأْنِيًا) dendiğinde o kişinin yumuşak davrandığı, katı ve sert olmadığı kastedilir.⁴⁰⁸

2.4.1.2. Dişi

Unsā (الأنثى) kelimesi “dişi” demektir, erkek (الذكر) kelimesinin zıddıdır.⁴⁰⁹ İkisi de temelde, iki edep yerini ifade eder.⁴¹⁰

أُنْثَى: Kâmile kadın anlamındadır. Ezherî ve Zemaşşerî, bir kadın kemâlatıyla medhedildiğinde bu ifadenin kullanıldığını, erkek için de (رجل ذكر) ifadesinin aynı şekilde erkeğin kemâlatını vurgulamak için kullanıldığını kaydeder.⁴¹¹

Kız doğuran kadına (مُؤْنِثٌ) denirken, kız doğurmayı âdet haline getiren kadına (مُنَاثٌ) denilir.⁴¹²

تَأْنِيَتْ: Kelimeyi müennes kılmaktır, *tezkirin* (تذكير) mukabilidir.⁴¹³

المُؤْنِثُ: Kadına benzeyen erkek için kullanılır.⁴¹⁴

Kadın kokusu da (المُؤْنِثُ) şeklinde ifade edilir. Bu safranlı bir çeşit kokudur. Erkek kokuları için de (ذُكُورَةُ الطَّيِّبِ) ifadesi kullanılır, bunlar da kâfûr, misk, ûd ve anberdir.⁴¹⁵

⁴⁰⁸ Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, 15:106; Zemaşşerî, *Esâsu'l Belâğa*, 1:35.

⁴⁰⁹ Halîl b. Aḥmed, *Kitābu'l-'Ayn*, 8:244; Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, 15:106; Cevherî, *eş-Şihāh*, 1:272; İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luğa*, 1:144; İşfehânî, *el-Mufredât*, 93.

⁴¹⁰ Halîl b. Aḥmed, *Kitābu'l-'Ayn*, 8:244; İşfehânî, *el-Mufredât*, 93.

⁴¹¹ Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, 15:106; Zemaşşerî, *Esâsu'l Belâğa*, 1:35.

⁴¹² Cevherî, *eş-Şihāh*, 1:272.

⁴¹³ Cevherî, *eş-Şihāh*, 1:272.

⁴¹⁴ Halîl b. Aḥmed, *Kitābu'l-'Ayn*, 8:244; Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, 15:106.

⁴¹⁵ Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, 15:107.

الإناث: Kadın topluluğu demektir.⁴¹⁶ *Unṣā* kelimenin çoğulu *ināṣ* (إناث) olarak gelir.⁴¹⁷

Nisā' 117. âyet de bu şekliyle geçer:

“Onlar, Allah'ı bırakıp ancak dişilere tapıyorlar (إِنْ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا إِنَاثًا).”

Âyette bu ifadenin geçmesinin iki sebebi olabilir: Birincisi; Necm sûresinde geçtiği gibi müşriklerin tanrılarının adının müennes olması (مَلُوءَةٌ, الْعُرَى, اللَّاتِ)⁴¹⁸ ve melekleri de dişî olarak kabul etmeleri.⁴¹⁹ İkincisi, edilgen varlıklara dişî (أُنْثَى) denilmesi ve Yüce Allah'ın müşriklerin taptığı ilahları etken değil edilgen kabul ettiğini göstermesidir.⁴²⁰

Bu bölümde, *e-n-ṣ* kökünün sözlük anlamları incelenmiştir. Sözlüklerde kökün iki temel anlamı olduğu belirtilmiştir; “yumuşaklık-kolaylık” ve “dişî”. Kökün “yumuşaklık-kolaylık” anlamı, özellikle kadınların erkeklere kıyasla daha yumuşak ve nazik olarak değerlendirilmeleriyle ilişkilendirilmiştir. Bu bağlamda, *enṣ* kelimesinin “yumuşak” ve “kolay” anlamında kullanıldığı, hatta demiri iyi olmayan kılıçlar için bile bu terimin kullanıldığı belirtilmiştir. İbn Fāris ve Ezherī gibi dil bilginlerinin açıklamaları, kökün bu anlamda çeşitli nesneler ve durumlar için nasıl kullanıldığını detaylandırmaktadır.

Dişî anlamına gelen *unṣā* kelimesi ise, erkek (الذَّكَر) kelimesinin zıddı olarak tanımlanmıştır. Kadının kemâlatını vurgulamak amacıyla kullanılan “kâmile kadın” (امْرَأَةٌ أَكْمَلَتْ) (أَمْرَأَةٌ أَكْمَلَتْ)

⁴¹⁶ Halîl b. Aḥmed, *Kitābu'l-ʿAyn*, 8:244; Ezherī, *Tehzību'l-Luġa*, 15:106.

⁴¹⁷ Halîl b. Aḥmed, *Kitābu'l-ʿAyn*, 8:244; Cevherī, *eş-Şihāḥ*, 1:272.

⁴¹⁸ 53/Necm:19-2; “Gördünüz değil mi (âciz durumdaki) Lât'ı, Uzzâ'yı ve üçüncüsü olan diğerini, Menât'ı?” (أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّىٰ وَمَنْوَةَ الثَّالِثَةَ الْآخَرَىٰ).

⁴¹⁹ 43/Zuhruf:19 “*Rahmân'ın kulları olan melekleri dişî saydılar.*” (وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ) (الرَّحْمَنِ إِنَاثًا).

⁴²⁰ İşfehānī, *el-Mufredāt*, 93.

anlamındaki *unṣā* ifadesi de bu kelimenin toplumsal ve kültürel bağlamdaki önemini ortaya koymaktadır.

Zeker ve *unṣā* kelimelerini birlikte değerlendirerek aralarındaki anlamsal ilişkiyi daha net görebilmek amacıyla bir tablo oluşturduk:

<i>unṣā</i> (الأنثى)		<i>zeker</i> (الذكر)	
Dişi	الأنثى	Erkek	الذكر
Kâmile kadın	امْرَأَةٌ أَتْنَى	Kâmil erkek	رَجُلٌ ذَكَرٌ
Yumuşak, kolay	الأنيث	Keskinlik, hiddet	ذَكَرَةٌ
Keskin olmayan kılıç	سيف أنيث	Keskin kılıç	سَيْفٌ ذَكَرٌ
Üzerinde güzel ve narin bitkilerin yetiştiği yer	أَرْضٌ أُنَيْثَةٌ	Kalın ve acı nebatâtın yeşerdiği toprak, yer	أَرْضٌ مَذْكَارٌ
Kız doğuran kadın	مُوْنِثٌ	Erkek doğuran kadın	مُذَكِّرٌ
Kadına benzeyen erkek	المؤنث	Erkeğe benzeyen kadın	امْرَأَةٌ مُذَكَّرَةٌ
Kelimeyi müennes kılma	تأنيث	Kelimeyi müzekker kılma	التذكير

Tabloda da görüldüğü üzere, *zeker* ve *unṣā* kelimeleri birbirine tamamen zıt anlamlara sahiptir ve dilde kullanım alanları da bu zıtlık üzerinden şekillenmiştir. *E-n-s* kökünün temel anlamı yumuşaklık ve kolaylık iken, *z-k-r* kökünün temel anlamı sertlik ve zorluk içermektedir. Kadına, erkeğe nazaran daha yumuşak bir mizaca sahip olduğu için *unṣā* denilmiştir. Bu yumuşaklık, bazen “keskin olmayan kılıç (سيف أنيث)” örneğinde olduğu gibi bir zayıflık ve eksiklik olarak algılanırken, bazen “kâmile kadın (امْرَأَةٌ أَتْنَى)” ve “güzel ve narin bitkilerin yetiştiği yer (أَرْضٌ أُنَيْثَةٌ)” örneklerinde olduğu gibi kemalâtı ifade etmek için kullanılmıştır. Kadının yumuşaklığı onu kâmil kılarken, erkeği kâmil kılan ise sertliği ve dayanıklılığı olmuştur. Bu zıtlık, birbirini tamamlayan bir yön taşımaktadır. Bu durum, bizi *zevc* kelimesine

götürmektedir; erkek ve kadın hem zıtlık hem de benzerlik barındıran bir çift olma haline, bir bütünlüğe işaret etmektedir.

Sonuç olarak, *zeker* ve *unsā* kelimeleri, fiziksel ve karakter özellikleri, doğa ve çevre, doğurganlık ve dilsel yapılar gibi çeşitli bağlamlarda birbirini tamamlayan anlamlar sunar. Bu köklerin birlikte değerlendirilmesi, Arap dilinde ve Kur’ân’daki erkek-kadın konusunun daha derinlemesine anlaşılmasına katkı sağlar.

2.4.2. *E-n-s* (أَنْثَى) Kökünün Kur’ân’da Kullanımı

E-n-s kökü Kur’ân’da 30 defa geçmektedir. Mekkî âyetlerde 19, Medenî âyetlerde 11 kez bulunmaktadır. Geçtiği bütün âyetlerde dişi anlamında kullanılmıştır.

Kök, Kur’ân’da *unsā* (أُنْثَى), *unseyeyn* (أُنْثَيْنِ), *inās* (إِنَاث) şeklinde kelimenin tekil, ikil ve çoğul halleri olarak üç farklı formda yer almaktadır.⁴²¹

I. *Unsā* (أُنْثَى): Form 10 kez Mekkî, sekiz kez Medenî âyetlerde olmak üzere Kur’ân’da 18 kez geçmektedir. Formun geçtiği ilk âyet, kökün de geçtiği ilk âyet olan Leyl sûresinin 3. âyetidir. Sûre geceye ve gündüze yeminle başlar, erkeğe ve dişiye yaratana yemin edildikten sonra (وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنْثَى) insanın çabasının farklı farklı olduğu ifade edilir.

Formun kronolojik olarak geçtiği ikinci ve üçüncü âyette⁴²² Yüce Allah, müşriklerin meleklerle dişi ismi vermelerini ve dişileri Allah’a nisbet etmelerini reddetmektedir. Müşriklerin yaptıklarının ne kadar mantıksız olduğunu ise Nahl sûresinde şu şekilde açıklamaktadır:

“Onlar, kızların Allah’a ait olduğunu iddia ediyorlar. Hâşâ! Allah bundan münezzehtir. Beğendikleri de (erkek çocuklar) kendilerinin oluyor. Onlardan birine kız müjdelendiği zaman (وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِالْأُنْثَى) öfkelenmiş olarak yüzü kapkara kesilir. Kendisine verilen müjdenin kötülüğünden dolayı kavminden gizlenir. Onu, aşağılık duygusu içinde

⁴²¹ Formlar ve geçtiği âyet numaralarının tamamı Ek 5’te tablo olarak sunulmuştur.

⁴²² 53/Necm:21, 27.

yanında mı tutsun, yoksa toprağa mı gömsün! Bakın ki, verdikleri hüküm ne kadar kötüdür!”⁴²³

Form yaratma ve yeniden diriltme bağlamında geçtiği iki âyette de⁴²⁴ *zeker* ve *zevc* kavramıyla birlikte kullanılmıştır. Necm sûresinde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“Öldüren de dirilten de O’dur. Şurası muhakkak ki (rahime) atıldığında nutfeden, erkek ve dişiden ibaret olan iki çifti O yarattı (وَأَنَّهُ خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى). Şüphesiz tekrar diriltmek de O’na aittir.”⁴²⁵

Form üç âyette Allah’ın ilmi bağlamında hamilelik hakkında geçmiştir.⁴²⁶ Âyetlerde Allah’ın bilgisi dışında hiçbir dişinin hamile kalamayacağı ve doğuramayacağı (وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنْثَى) ifade edilmiştir. (وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ

Unşā ve *zeker* formlarının bir arada geçtiği dört âyet-i kerîmenin konusu amel bakımından, mümin kadın ve erkeğin eşitliğidir. Âyetler aşağıda verilmiştir:

“Kim bir kötülük yaparsa, ancak onun kadar ceza görür. Kadın veya erkek, kim, mü’min olarak salih bir amel işlerse (وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ) işte onlar cennete girecek ve orada hesapsız olarak rızıklandırılacaklardır.”⁴²⁷

“Erkek veya kadın, kim mü’min olarak iyi iş işlerse (وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ), elbette ona hoş bir hayat yaşatacağız ve onların mükâfatlarını yapmakta olduklarının en güzeli ile vereceğiz.”⁴²⁸

⁴²³ 16/Nahl:58.

⁴²⁴ 53/Necm:45; 75/ Kıyāmet:39.

⁴²⁵ 53/Necm:44-47.

⁴²⁶ 35/Fātır:11; 41/Fuşşilet:47; 13/Ra’d:8.

⁴²⁷ 40/Mü’minūn:40.

⁴²⁸ 16/Nahl:97.

“...Ben, erkek olsun, kadın olsun, sizden hiçbir çalışanın amelini zayi etmeyeceğim

...”⁴²⁹ (بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ). Sizler birbirinizdensiniz (رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أَضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى)

“Mü'min olarak, erkek veya kadın, her kim salih ameller işlerse, işte onlar cennete

girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar (وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى وَهُوَ)

(مُؤْمِنٌ قَالُوا لَكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا).⁴³⁰

E-n-s kökünün kronolojik olarak en son geçtiği Hucurât sûresinin 13. âyetinde konuya son nokta konulmuştur. Âyette Yüce Allah, insânı bir erkek ve diğiden yarattığını, daha sonra insanı boylara ve kabilelere ayırdığını, bunun sebebinin ise insanların birbirlerini tanımaları olduğunu söyledikten sonra üstünlüğün, keremin *taḳvā*yla olacağını bildirmiştir. Üstünlük erkek veya kadın olmakla, şu veya bu kabileye, soya mensub olmakla ilgili değildir. Bu farklılıkların hikmeti insanların birbiriyle teâruf etmesidir. Kişinin değerini, keremini belirleyecek olan, bu teâruf sürecinde yapacağı davranışlar olacaktır. Kadının erkeğe, erkeğin kadına, bir gruba mensub olan bir insanın diğer gruptakilere nasıl davrandığı; bu davranışının temeline *taḳvā*yı, Allah'tan sakınmayı yerleştirip yerleştirmedeği, onların hakları konusunda Allah'tan korkup korkmadığı, kendisinden farklı olsa dahi onun yaratanının da Allah olduğu bilinciyle onu tanımaya çalışmanın bir irfan olduğu, bu irfanın insanı keremli kılacağı ifade edilmiştir:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَى إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ

“Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir diğiden yarattık ve birbirinizi

tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O'na

⁴²⁹ 3/Ālu ‘İmrān:195.

⁴³⁰ 4/Nisā’:124.

karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdâr olandır.”⁴³¹

Âlu ‘İmrân sûresinin 36. âyetinde *unṣā* kökü iki kez ve *zeker* kelimesiyle birlikte geçmektedir:

فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتُ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَىٰ وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

“Onu doğurduğunda, Allah onun ne doğurduğunu bilirken ‘Ya Rabbi! Kız doğurdum. Erkek, kız gibi değildir, ben ona Meryem adını verdim, ben onu da soyunu da, kovulmuş şeytandan Sana sığındırırım’ dedi.”

Hiz. Meryem’in annesi, ona hamile kaldığında karnındaki çocuğun erkek olduğunu umarak onu mabede hizmete adamıştır. Doğurduğunda onun kız olduğunu görünce mabede hizmet açısından uygun olmadığını düşünerek üzülmüş ve “onu kız doğurdum” demiştir. Bunun üzerine Allah “Oysa Allah onun ne doğurduğunu daha iyi bilir” buyurmuştur. Daha sonra gelen “Erkek, kız gibi değildir (لَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَىٰ)” ifadesinin Allah’a mı yoksa Hanne’ye mi ait olduğu, tefsirlerde ihtilafli bir konudur. Cümlemin Allah’a ait olduğu kabul edilse de burada kız çocuğunu yeren bir ifadeden ziyade, Hanne’nin umduğu erkek çocuğun, Allah’ın kendisine birçok *ihsân* ve lütufta bulunacağı bu kız çocuğu gibi olamayacağı kastedilmiştir.

Formun iki kez geçtiği diğer bir âyet kısas âyeti olarak bilinen Bakara sûresinin 178. âyetidir:

“Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın (وَالْأُنْثَىٰ بِالْأُنْثَىٰ) kısas edilir...”

⁴³¹ 49/Hücurât:13.

II. Unşeyeyn (أُنْشَيْنَ): Unşā formunun ikili olan bu form dördü Mekkî olan En‘ām sûresinde,⁴³² ikisi Medenî olan Nisā’ sûresinde⁴³³ olmak üzere Kur’ân’da dört âyette altı kez geçer. Bu âyetlerde *zeker* ve *zekerayn* formları da yer alır.

En‘ām sûresinin 143 ve 144 âyetinde Yüce Allah müşriklerin Allah’ın hükmü olduğunu iddia ederek bazı hayvanların etlerinin yenilmesini haram kabul etmelerini reddetmiş, bu hayvanların dişi ve erkekleri arasında etlerinin yenilmesi açısından bir fark bulunmadığını bildirmiştir.

Nisā’ sûresinde bu formun geçtiği iki âyet de miras konusuyla ilgilidir. İki âyette de aynı ifade geçmektedir: “*Erkeğe, iki kızın hissesi kadar (pay) vardır* (لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيْنِ).”⁴³⁴

III. İnās (إِنَاث): Form, Mekkî dönemde beş defa, Medenî dönemde sadece bir defa ve Nisā’ sûresinin 117. âyetinde yer almaktadır.

Unşā formunda olduğu gibi bu form da Mekkî dönemde çoğunlukla müşriklerin meleklerin dişi ve Allah’ın kızları olduğu yönündeki iddialarını reddetmekle ilgili âyetlerde geçmektedir.⁴³⁵

Zeker formuyla birlikte geçtiği Şūrā sûresinde ise yüce Allah mülkün kendisine ait olduğunu bildirdikten sonra kız ve erkek çocuğa veya her ikisine de sahip olmanın veya kısır olmanın insanın elinde olmadığını, bunun Allah’ın kudretinde olduğunu vurgular. Böylece kız veya erkek çocuk sahibi olmanın övgü ve yergi konusu yapılmasının doğru olmadığını göstermiş olmaktadır:

⁴³² 6/En‘ām:143,144.

⁴³³ 4/Nisā’:11,176.

⁴³⁴ 4/Nisā’:11,176.

⁴³⁵ 17/İsrā’::40; 37/Şaffāt:150; 43/Zuḥruf:19.

“Göklerin ve yerin mülkü (hükümranlığı) Allah’ındır. O, dilediğini yaratır. Dilediğine kız çocukları (يَهْبُ لِمَنْ يَشَاءُ إِنَاثًا), dilediğine erkek çocukları verir (يَهْبُ لِمَنْ يَشَاءُ الذُّكُورَ). Yahut o çocukları erkekler, dişiler olmak üzere çift verir (يُرَوِّجُهُمْ ذُكْرَانًا وَإِنَاثًا), dilediği kimseyi de kısır yapar. Şüphesiz O, her şeyi hakkıyla bilendir, hakkıyla gücü yetendir.”⁴³⁶

Bu bölümde, *e-n-s* kökünün Kur’ân’da kullanımını inceledik ve kökün “dişi” anlamında kullanıldığı tüm bağlamları detaylandırdık. Kur’ân’da toplam 30 kez geçen *e-n-s* kökü, farklı formlarda tekil, ikil ve çoğul olarak yer almakta ve her seferinde dişi anlamını taşımaktadır.

لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ يَهْبُ لِمَنْ يَشَاءُ إِنَاثًا وَيَهْبُ لِمَنْ يَشَاءُ الذُّكُورَ ﴿٤٩﴾

Kökün geçtiği âyetlerin incelenmesi, kadının yaratılışı, toplumsal rolleri ve ilahî ilim bağlamında yerini daha iyi anlamamıza yardımcı olmuştur. *Unṣā* (أُنْثَى) formu, yaratılış, yeniden diriltme, hamilelik ve amel eşitliği konularında kullanılmıştır. Bu bağlamlar, kadın ve erkek arasında belirli bir eşitliğin ve tamamlayıcılığın vurgulandığını göstermektedir. Özellikle, kadın ve erkeğin mümin olarak salih amel işlemleri durumunda eşit mükâfat alacaklarına dair âyetler, bu dengeyi açıkça ortaya koymaktadır.

Ayrıca, Hucurât sûresinin 13. âyetinde, insanın bir erkek ve bir dişiden yaratıldığı, farklı boy ve kabilelere ayrılmasının sebebinin ise insanların birbirlerini tanımaları olduğu belirtilmiştir. Bu âyet, insanlığın çeşitliliğini ve bu çeşitliliğin tanınma ve takdir edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Üstünlük, cinsiyet veya soy ile değil, takvâ ile belirlenmektedir. Bu perspektif, toplumsal ve dînî değerler açısından erkek-kadın eşitliğinin önemini vurgulamaktadır.

E-n-s kökünün Kur’ân’daki kullanımında, kadınlara yönelik câhilî önyargıların ve yanlış inanışların düzeltilmesi amacı da görülmektedir. Kadın ve erkeğin yaratılış bağlamında

⁴³⁶ 42/Şūrâ:49,50.

eşit ve tamamlayıcı roller üstlendiği, erkek ve kadının da Allah'ın ilmi ve kudreti dâhilinde değerli olduğu mesajı verilmektedir. Bu, kadın ve erkeğin birbirini tamamlayan, birbirinin eksikliklerini gideren ve birlikte bir bütün oluşturan varlıklar olduğunu ifade etmektedir.

Sonuç olarak, *e-n-s* kökünün Kur'ân'da kullanımı, kadınların toplumsal ve dînî rollerinin ve yaratılışlarının daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmuştur. *Z-k-r* ve *e-n-s* kökleri birlikte değerlendirildiğinde ulaşılan sonuçlar şu şekildedir: *Z-k-r* kökü, erkek anlamına geldiği âyetlerin sadece ikisinde *e-n-s* köküyle birlikte kullanılmamaktadır. Şu'arâ sûresinin 165. âyetinde Yüce Allah, “İnsanların içinden erkeklere mi yanaşıyorsunuz? (اتَّئْتُونَ الذُّكَرَانَ مِنْ (الْعَالَمِينَ) ” buyurmaktadır. Bu âyeti takip eden âyette zevc kelimesi geçer: “Bırakıyorsunuz da sizin için yaratılan eşleri (أَزْوَاجَكُمْ)...”

En'âm sûresinin 139. âyetinde ise müşriklerin, “Şu hayvanların karınlarındaki yavrular (canlı olursa) sırf erkeklerimize aittir (لِذُكُورِنَا). Karılarımıza (أَزْوَاجِنَا) ise haramdır.” iddiası yer almaktadır. Bu nedenle, kökün *e-n-s* köküyle kullanılmadığı iki yerde de zevc kelimesiyle birlikte kullanıldığı görülmektedir.

Zeker kelimesi, Nisâ' sûresinde geçtiği üç âyette de ünsâ kelimesiyle birlikte kullanılmıştır. Sadece *e-n-s* kökünün *inās* formuyla geçtiği 117. âyette birlikte kullanılmamışlardır. Kur'ânın genelinde de *inās* formu, geçtiği altı âyetin dördünde müşriklerin melekleri dışı kabul etmesiyle ilgili olarak kullanılmış ve bu âyetlerde *zeker* kelimesi geçmemiştir. Yukarıda da zikredildiği üzere Allah'ın insanlara kız ve erkek çocuk vermesiyle ilgili olan diğer iki âyet Şūrâ sûresinin 49. ve 50. âyetleridir. Bu âyetlerde *inās* formu, *zukur* ve *zukurân* formlarıyla birlikte yer almıştır.

Aşağıdaki tablo, *z-k-r* ve *e-n-s* köklerinin birlikte kullanımlarını özetlemektedir:

	<i>Z-k-r</i> (ذَكَرَ) kökünün erkek anlamında kullanıldığı yer sayısı	<i>E-n-s</i> (أَنْثَى) kökünün dişi anlamında kullanıldığı yer sayısı	Birlikte geçtiği yer sayısı
Kur’ân’da	18	30	16
Sadece Nisâ’ sûresinde	3	4	3

Bu değerlendirmeler, *z-k-r* ve *e-n-s* köklerinin Kur’ân’daki ilişkisini ve bu köklerin anlam bütünlüğünü anlamamıza yardımcı olmaktadır. Hem zıtlık hem de tamamlayıcılık ilişkisi içinde, erkek ve dişi kavramlarının birbirini nasıl tamamladığını ve bu kavramların Kur’ân’daki anlatım karakterini nasıl şekillendirdiğini göstermektedir.

2.5. *Ba’l* (بَعْل) Kelimesinin Filolojik ve Semantik Tahlili

2.5.1. *B-a’-l* (بَعْل) Kökünün Sözlük Anlamları

İbn Fâris, kökün üç temel anlamı olduğunu ifade eder: “Arkadaş (الصَّاحِبُ)”, “bir tür hayret (جِنْسٌ مِنَ الْخَيْرَةِ وَالْذَّهْشِ)” ve “yüksek yer (الْبُعْلُ مِنَ الْأَرْضِ)”. İşfehâni’nin bu üç anlamı “üstünlük- yükseklik” temel anlamında birleştirdiğini söyleyebiliriz. Biz iki lügat âliminin görüşlerine dayanarak kökün temel anlamları şu şekilde belirledik; “yüksek yer”, “arkadaş-üstünlük” ve “hayret etmek”. Bu anlamlar, kelimenin farklı bağlamlarda kullanımı ve tarihsel dilbilimsel gelişimi açısından önemli ipuçları sunmaktadır. “Yüksek yer” anlamı, coğrafi ve fiziksel konumlarla ilgili bağlamlarda kullanılırken; “arkadaş-üstünlük” anlamı, sosyal ilişkiler ve hiyerarşik yapılarla ilgili referanslarda, “hayret etmek” anlamı ise duygusal ve zihinsel durumlarla ilgili bağlamlarda kendini göstermektedir. Bu üç temel anlam, kelimenin geniş kapsamlı semantik alanını ve çeşitli bağlamlardaki işlevselliğini ortaya koymaktadır.

2.5.1.1. Yüksek Yer

Kendisine yılda bir kere yağmur yağan yüksek yere *ba'l* (البعل) denilir.⁴³⁷ Yüksekliğinden dolayı yağmur yağmayan,⁴³⁸ sel olmayan yer⁴³⁹ anlamlarına gelir. *Ba'l* sözcüğü “erkek hurma ağacı”,⁴⁴⁰ “sulanmaya ihtiyaç duymayan hurma ağacı”,⁴⁴¹ “sulanmaya veya yağmura ihtiyaç duymadan suyu kökleriyle temin edebilen hurma ağacı”na verilen bir isimdir.⁴⁴² Bu anlamı açıklamak için sözlüklerde “*Suyu kendi elde edebilen-sulanmayan hurma ağacından öşür alınmaz* (مَا شَرِبَ مِنْهُ بَعْلًا فَفِيهِ الْعُشْرُ / مَا سَقَى مِنْهُ بَعْلًا فَفِيهِ الْعُشْرُ)” hadisine yer verilmiştir.⁴⁴³ Hurma ağacının sulamaya ihtiyaç duymadan kökleriyle suyu elde edebilecek kadar büyümesine (استبعل النخل) denilir.⁴⁴⁴

⁴³⁷ Halil b. Ahmed, *Kitābu'l-‘Ayn*, 2:149; İbn Fāris, *Mu‘cemu Meḳāyisi'l-Luḡa*, 1:265.

⁴³⁸ Halil b. Ahmed, *Kitābu'l-‘Ayn*, 2:150; Cevherī, *eş-Şihāh*, 4:1636.

⁴³⁹ Cevherī, *eş-Şihāh*, 4:1636.

⁴⁴⁰ Halil b. Ahmed, *Kitābu'l-‘Ayn*, 2:150; Ezherī, *Tehzību'l-Luḡa*, 2:251; Zemaḥşerī, *Esāsu'l Belāḡa*, 1:69.

⁴⁴¹ Halil b. Ahmed, *Kitābu'l-‘Ayn*, 2:150.

⁴⁴² Ezherī, *Tehzību'l-Luḡa*, 2:251; Cevherī, *eş-Şihāh*, 4:1635; İbn Fāris, *Mu‘cemu Meḳāyisi'l-Luḡa*, 1:265.

⁴⁴³ Ezherī, *Tehzību'l-Luḡa*, 2:250; Cevherī, *eş-Şihāh*, 4:1635; İbn Fāris, *Mu‘cemu Meḳāyisi'l-Luḡa*, 1:265; İsfahānī, *el-Mufredāt*, 135 Hadis metni için bkz. İbn Ebī Şeybe, *el-Muşannef*, 9:9, No:15500; Taberānī, *el-Mu‘cemü'l-Kebīr*, 11:232.

⁴⁴⁴ Ezherī, *Tehzību'l-Luḡa*, 2:252; Cevherī, *eş-Şihāh*, 4:1635.

2.5.1.2. Arkadaş- Üstünlük

Ba 'l kelimesi “arkadaş, dost” anlamında kullanılır. İbn Fāris, kökün ilk temel anlamını arkadaşlık, yârenlik olarak belirledikten sonra eşe (بَعْلٌ) ve erkeğin hanımıyla birlikte olmasına (بَعَالٌ) denildiğini kaydetmiştir.⁴⁴⁵

Ba 'l sözcüğü aynı zamanda “zevc/koca”,⁴⁴⁶ “eşlerden erkek olan” anlamındadır.⁴⁴⁷ Çoğulu (بُعُولَةٌ) olarak gelir.⁴⁴⁸ Ezherî, hanımının efendisi ve mâliki olduğu için kocaya bu isim verilir demiştir.⁴⁴⁹ Cevherî “Bu devenin *ba 'l*'i kim? (مَنْ بَعْلُ هَذِهِ النَّاَقَةِ؟)” diye sorulduğunda “Yetiştireni ve yoldaşı kim? (مَنْ رَبُّهَا وَصَاحِبُهَا)” diye sorulmuş olur açıklamasını getirmiştir.⁴⁵⁰ Ezherî “Ben bunun *ba 'l*'iyim (أَنَا بَعْلُ هَذَا الشَّيْءِ)” denildiği zaman onun mürebbsi ve mâliki (رَبِّهِ) olduğu anlamına gelir demiştir.⁴⁵¹

İşfehānî, Nisā' sûresinin 34. âyetini delil getirerek, erkeğin kadına üstün olduğu düşünülerek, onun yöneticisi ve idarecisi sayılmış, bu yüzden de kocaya *ba 'l* denilmiştir açıklamasını yapmıştır. Bir başkasına üstünlüğü olan her şey buna benzetilmiştir. Bu nedenle Araplar kendilerinden üstün olduğunu ve onların aracılığıyla Allah'a yaklaştıklarını düşündükleri mabutlarına *ba 'l* adını vermişlerdir. Erkek hurma ağacına ve sulanmaya veya yağmura ihtiyaç duymadan suyu kökleriyle temin edebilen hurma ağacına *ba 'l* denmesinin

⁴⁴⁵ İbn Fāris, *Mu 'cemu Meḳāyisi 'l-Luḡa*, 1:264.

⁴⁴⁶ Ḥalîl b. Aḥmed, *Kitābu 'l- 'Ayn*, 2:149; Ezherî, *Tehzîbu 'l-Luḡa*, 2:251; Cevherî, *eş-Şihāḥ*, 4:1635; İbn Fāris, *Mu 'cemu Meḳāyisi 'l-Luḡa*, 1:264.

⁴⁴⁷ İşfehānî, *el-Mufredāt*, 135.

⁴⁴⁸ Ezherî, *Tehzîbu 'l-Luḡa*, 2:251; Cevherî, *eş-Şihāḥ*, 4:1635; İşfehānî, *el-Mufredāt*, 135.

⁴⁴⁹ Ezherî, *Tehzîbu 'l-Luḡa*, 2:251.

⁴⁵⁰ Cevherî, *eş-Şihāḥ*, 4:1635.

⁴⁵¹ Ezherî, *Tehzîbu 'l-Luḡa*, 2:250.

sebebi de aynı şekilde bu üstünlük düşüncesidir.⁴⁵² Hz. İlyas'ın kavminin taptığı bir putun adı⁴⁵³ olarak da geçen (البعل) kelimesi, “put” anlamına gelmektedir.⁴⁵⁴

Ba‘l kelimesinin müennesi olan (بعلّة) kelimesi “eşlerden kadın olan-karı” anlamındadır.⁴⁵⁵ Cevherî kadın için hem (بعل) hem (بعلّة) kelimelerinin kullanıldığını belirtir. (بعل ve زوجة kelimelerinde olduğu gibi.)⁴⁵⁶ Karı-kocanın güzel geçinmesi (البعل) sözcüğüyle ifade edilir.⁴⁵⁷

“Nikâh, karı kocanın birlikte olması”⁴⁵⁸ “cimâ”⁴⁵⁹ anlamlarına gelen (البعل) kelimesinin bu kullanımına Cevherî ve İbn Fâris, Hz. Peygamber'in (sav) teşrik günlerinde yemenin, içmenin ve eşlerle birlikte olmanın serbest olduğunu bildirdiği hadis-i şerîfi (إِنَّهَا أَيَّامُ التَّشْرِيقِ، إِنَّهَا (أَيَّامُ أَكْلٍ وَشُرْبٍ وَبُعَالٍ) örnek olarak naklederler.⁴⁶⁰

⁴⁵² İşfehānī, *el-Mufredāt*, 135.

⁴⁵³ Halîl b. Ahmed, *Kitābu'l-Ayn*, 2:150; Cevherî, *eş-Şihāh*, 4:1635.

⁴⁵⁴ Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, 2:252; İbn Fâris, *Mu‘cemu Meḳâyisi'l-Luğa*, 1:264; İşfehānī, *el-Mufredāt*, 135.

⁴⁵⁵ Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, 2:251.

⁴⁵⁶ Cevherî, *eş-Şihāh*, 4:1635.

⁴⁵⁷ Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, 2:252.

⁴⁵⁸ Cevherî, *eş-Şihāh*, 4:1636.

⁴⁵⁹ İşfehānī, *el-Mufredāt*, 135.

⁴⁶⁰ Cevherî, *eş-Şihāh*, 4:1636; İbn Fâris, *Mu‘cemu Meḳâyisi'l-Luğa*, 1:264.

“Yeni evli çiftlerin konuşması”,⁴⁶¹ ve “kocasına itaat eden, onu seven güzel ahlaklı kadın” anlamlarını gelen (البِعال) kelimesi aynı zamanda “güzellik” (الجمال)⁴⁶² manasına da gelmektedir.

2.5.1.3. Hayret Etmek

Kişi şaşırdığında, hayrete düştüğünde (بَعَلَ الرَّجُلُ) ibaresi kullanılır.⁴⁶³ İşfehānī, bu kullanımın dehşete düşen kişinin bulunduğu yerde çakılı kalmasının, hurma ağacının (بِغْلٌ) dik duruşuna benzetilmesinden kaynaklandığını belirtmiştir.⁴⁶⁴ Savaş sırasında dehşete düşmüş kişiye (رَجُلٌ بَيْعِلٌ) denir.⁴⁶⁵

Güzel giyinmeyen kadın (امْرَأَةٌ بَعْلَةٌ) ibaresiyle ifade edilir.⁴⁶⁶ İbn Fāris, bu anlamı kelimenin üç temel anlamından biri olarak belirlediği “hayret etmek” anlamıyla ilişkilendirir.⁴⁶⁷

Ba ‘l kelimesinin filolojik tahlili, bu kelimenin Arap dilinde kullanımını anlamamıza yardımcı olmuştur. B-a ‘-l kökünün üç temel anlamı olan yüksek yer, arkadaş-üstünlük ve hayret etmek, kelimenin geniş kullanım alanını ortaya koymaktadır.

Kökün “yüksek yer” anlamındaki kullanımları üstünlük anlamına zemin hazırlamaktadır. Arkadaş-üstünlük anlamında, *ba ‘l* kelimesinin “arkadaş, dost” ve “zevc, koca”

⁴⁶¹ Ezherī, *Tehzību ‘l-Luğa*, 2:252; İbn Fāris, *Mu ‘cemu Meḳāyisi ‘l-Luğa*, 1:264.

⁴⁶² Ezherī, *Tehzību ‘l-Luğa*, 2:252.

⁴⁶³ Ezherī, *Tehzību ‘l-Luğa*, 2:251; Cevherī, *eş-Şiḫāh*, 4:1636; İbn Fāris, *Mu ‘cemu Meḳāyisi ‘l-Luğa*, 1:265.

⁴⁶⁴ İşfehānī, *el-Mufredāt*, 135.

⁴⁶⁵ Ḥalīl b. Aḥmed, *Kitābu ‘l-‘Ayn*, 2:150.

⁴⁶⁶ Ḥalīl b. Aḥmed, *Kitābu ‘l-‘Ayn*, 2:150; İbn Fāris, *Mu ‘cemu Meḳāyisi ‘l-Luğa*, 1:265; Zemaḥşerī, *Esāsu ‘l Belāğa*, 1:69.

⁴⁶⁷ İbn Fāris, *Mu ‘cemu Meḳāyisi ‘l-Luğa*, 1:265.

olarak kullanılması, sosyal ve ailevi ilişkilerdeki rolünü ortaya koymaktadır. İbn Fâris ve diğer dil bilginleri kocanın hanımı üzerinde bir üstünlük ve koruyuculuk rolü olduğunu belirtmiştir. Bu kullanım, kelimenin câhili dönemde toplumsal hiyerarşideki yerini ve önemini vurgulamaktadır. Ayrıca, *ba' l* kelimesinin put anlamında kullanılması, bu üstünlük ve yücelik kavramlarının dinsel bağlamda nasıl somutlaştığını göstermektedir.

Hayret etmek anlamında ise, *ba' l* kelimesinin kişinin şaşırma ve hayret duygularını ifade etmek için kullanılması, kelimenin psikolojik bir boyut taşıdığını da ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, *ba' l* kelimesinin hem fiziksel hem de sosyal üstünlük anlamlarını barındırdığını görmekteyiz. Bu filolojik tahlil, kelimenin tarihsel, kültürel ve dilsel bağlamda nasıl evrildiğini ve çeşitli anlamlarını nasıl koruduğunu anlamamıza yardımcı olmaktadır.

2.5.2. *B-a 'l* (بَعْل) Kökünün Kur'ân'da Kullanımı

B-a 'l kökü Kur'ân'da 2 kez Mekkî, 5 kez Medenî âyetlerde olmak üzere toplam yedi kez geçer. Bir put ismi olarak kullanıldığı Şâffât sûresinin 125. âyeti hariç hepsinde “koca” anlamında kullanılır. *Ba' l* kelimesi Kur'ân'da evli olan erkeği, koca'yı ifade etmek için kullanılır. *Ba' l*, Nisâ' sûresinde bir defa 128. âyette “koca” anlamında geçer.

Kök Kur'ân'da iki farklı formda bulunur: *Ba' l* (بَعْل) ve *bu 'ûle* (بُعُولَةٌ).⁴⁶⁸

I. *Ba' l* (بَعْل): Form, Medenî âyetlerde bir, Mekkî âyetlerde iki kez geçer. Kronolojik olarak geçtiği ilk âyet Hüd sûresinin 72. âyetidir. Âyette Hz. İbrâhîm'in karısı, meleklerin onu çocukla müjdelediğini duyunca şaşkınlıkla “*Aman Yâ Rabbi! Ben bir yaşlı kadın, şu da ihtiyar kocam* (وَهَذَا بَعْلِي شَيْخًا), *bu halde ben çocuk mu doğuracağım? Doğrusu bu şaşılacak bir şey!*” demektedir.

⁴⁶⁸ Formlar ve geçtiği âyet numaralarının tamamı Ek 6'da tablo şeklinde verilmiştir.

Nisā' sûresinin 125. âyetinde bir kadın kocasının (بُعْلَاهَا) kötü muamelesinden yahut yüz çevirmesinden endişe ederse aralarında bir uzlaşmaya varmalarında günah olmadığı belirtilmiştir.

Kökün, “koca” anlamı dışında kullanıldığı tek âyet olan Şâffât sûresinin 125. âyetinde Hz. İlyâs kavmini “*Yaratanların en iyisi olanı bırakıp da Ba'l'e mi taparsınız?* (اَتَدْعُونَ بَعْلًا)” diyerek uyarmaktadır.

II. Bu 'ûle (بُعُولَةٌ): Form, biri Bakara sûresinin 228. âyetinde, üçü Nûr sûresinin 31. âyetinde olmak üzere dört kez Medenî âyetlerde geçer.

Tesettür âyeti olarak bilinen Nûr sûresindeki âyette kadınların zinetlerini gösterebileceği kişiler belirtilirken, kocaları (لِبُعُولَتِهِنَّ), kocalarının babaları (أَبَاءُ بُعُولَتِهِنَّ) ve kocalarının oğulları (أَنبَاءُ بُعُولَتِهِنَّ) sayılanlar arasındadır.

Bakara sûresinin 228. âyetinde ise boşanan kadınların iddet süresi belirlendikten sonra, “*Eğer taraflar arayış düzeltmeyi istiyorlarsa kocaları (بُعُولَتِهِنَّ), onları kendilerine geri çevirme hususunda başkalarından daha ziyade hak sahibidirler.*” buyurulmaktadır.

Ba'l kelimesinin Kur'an'daki kullanımı, kelimenin hem sosyal hem de dînî bağlamda nasıl anlam kazandığını gözler önüne sermektedir. *B-a'-l* kökü, Kur'an'da toplam yedi kez geçmektedir ve bu kullanımların çoğunda “koca” anlamında yer almaktadır. İstisnâî olarak Şâffât sûresinin 125. âyetinde bir put ismi olarak kullanılmıştır. Bu âyet, Hz. İlyâs'ın kavmini, Allah'ı bırakıp *Ba'l* putuna tapmaları nedeniyle uyardığı bir bağlamda geçmektedir.

Ba'l kelimesinin sosyal bağlamdaki kullanımlarının aile içi ilişkilere odaklandığı görülmektedir. Kelime, koca anlamında, evlilik ilişkilerinin ve aile içi dinamiklerin ele alındığı âyetlerde önemli bir rol oynamaktadır. Nisā' sûresinin 128. âyetinde, bir kadın kocasının kötü muamelesinden yahut yüz çevirmesinden endişe ederse aralarında uzlaşma sağlanmasının günah olmadığı belirtilmiştir.

Bu 'üle formu ise, Bakara sûresi ve Nûr sûresi gibi âyetlerde geçmekte ve evli kadınların kocalarına olan ilişkilerini vurgulamaktadır. Özellikle, Nûr sûresinin 31. âyetinde, kadınların zinetlerini kocalarına ve kocalarının yakın akrabalarına göstermeleri helal kılınmıştır. Bakara sûresinin 228. âyetinde ise boşanan kadınların iddet süresi içinde kocalarının, onları geri alma hususunda öncelikli hakka sahip oldukları belirtilmektedir.

2.6. *İmrae* ' (امْرَأَة) Kelimesinin Filolojik ve Semantik Tahlili

2.6.1. *M-r-e* ' (مَرَأً) Kökünün Sözlük Anlamları

Kökün iki temel anlamı bulunmaktadır: “kişi (erkek-kadın)” ve “yemeğin boğazdan kolay geçer olması”. “Kişi” anlamı hem erkek hem de kadın bireyleri kapsayacak şekilde geniş bir insan tanımını içerirken; “yemeğin boğazdan kolay geçer olması” anlamı, fizyolojik bir durumu ifade eder. Bu iki temel anlam, kelimenin farklı kullanım alanlarını ve bağlamlarını ortaya koyar.

2.6.1.1. Kişi (Erkek-Kadın)

Sözlüklerde kökten türeyerek erkek ve kadın anlamına gelen kelimelerin yazımı ve harekelenmesiyle ilgili oldukça ayrıntılı açıklamalar yapılmaktadır.⁴⁶⁹ En temel hali aşağıdaki tabloda aktarılmıştır.

	Elif-lam takısıyla yazılışı	Elif-lam takısı olmadan yazılışı	Çoğulları (kendi lafızlarından gelmez) ⁴⁷⁰
Erkek, kişi	الْمَرءُ	مَرءٌ / امْرؤٌ	رجال
Kadın, zevce, refîka	الْمَرْأَة	مَرْأَة / اِمْرَأَة	نساء \ نِسْوَة

⁴⁶⁹ Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, 15:205,206; Cevherî, *eş-Şîhâh*, 1:72.

⁴⁷⁰ Cevherî, *eş-Şîhâh*, 1:72.

Tabloda da görüldüğü gibi (الْمَرْؤُ / الْمَرْءُ) kelimeleri “erkek ve kişi” anlamına gelirken,⁴⁷¹ (الْمَرْأَةُ / الْمَرْءَةُ) ibareleri “kadın ve zevce/refika” anlamlarına gelmektedir.⁴⁷²

Kökün bu anlamıyla ilgili verilen diğer kullanımlar şu şekildedir:

الْمَرْءَةُ: Kişinin kemâlini (كَمَالُ الرَّجُولِيَّةِ) ifade etmek için kullanılır.⁴⁷³ İbn Fâris bu kelimeyi mürüvvet (الْمَرْوَةُ) şeklinde yazar.⁴⁷⁴ Ezherî, A'ḥnef'in kişinin kemâlini “ıffet ve zananat”; bir başkasının ise “alenen yapmaya utandığı şeyi gizli olarak da yapmayan kişi” olarak açıkladığını beyan eder.⁴⁷⁵

الْمَرْءَةُ: İnsaniyyet demektir.⁴⁷⁶

الْمَرْءَةُ: Yaratılışı ve ahlakı iyi erkeği ifade eder.⁴⁷⁷

2.6.1.2. Yemeğin Boğazdan Kolay Geçer Olması

Kökün temel anlamlarından ikincisidir. Yemeğin boğazdan kolay geçer olması, yemeğin kişiye hoş gelip fayda sağlaması (اسْتَمْرَأَ) olarak ifade edilir.⁴⁷⁸ Bu duruma (صَارَ مَرِيئاً)

⁴⁷¹ Ḥalîl b. Aḥmed, *Kitābu'l-ʿAyn*, 8:299; Cevherî, *eş-Şihāḥ*, 1:72; İbn Fâris, *Muʿcemu Meḳâyisi'l-Luġa*, 5:315; İşfehānî, *el-Mufredât*, 766; Zemaḥşerî, *Esāsu'l Belāġa*, 2:201; İşfehānî, *el-Mufredât*, 766.

⁴⁷² Ḥalîl b. Aḥmed, *Kitābu'l-ʿAyn*, 5:299; Cevherî, *eş-Şihāḥ*, 1:72; İbn Fâris, *Muʿcemu Meḳâyisi'l-Luġa*, 5:315; İşfehānî, *el-Mufredât*, 766; Zemaḥşerî, *Esāsu'l Belāġa*, 2:201.

⁴⁷³ Ḥalîl b. Aḥmed, *Kitābu'l-ʿAyn*, 5:299; Ezherî, *Tehzîbu'l-Luġa*, 15:205; İşfehānî, *el-Mufredât*, 766; Zemaḥşerî, *Esāsu'l Belāġa*, 2:201.

⁴⁷⁴ İbn Fâris, *Muʿcemu Meḳâyisi'l-Luġa*, 5:315.

⁴⁷⁵ Ezherî, *Tehzîbu'l-Luġa*, 15:205.

⁴⁷⁶ Cevherî, *eş-Şihāḥ*, 1:72; İbn Fâris, *Muʿcemu Meḳâyisi'l-Luġa*, 5:315.

⁴⁷⁷ Ezherî, *Tehzîbu'l-Luġa*, 15:206.

⁴⁷⁸ Ḥalîl b. Aḥmed, *Kitābu'l-ʿAyn*, 8:299; Ezherî, *Tehzîbu'l-Luġa*, 15:205.

denir.⁴⁷⁹ İşfehānī, mizaca uygun olması sebebiyle sağlığa yararlı olması halinde (مَرْوُ الطَّعَامِ) denildiğini kaydeder.⁴⁸⁰ Yiyecek ve içeceğin geçtiği yemek borusuna (المَرِيءِ) denilir.⁴⁸¹ (المَرِيءِ) kelimesi, yenmesi hafif yemeğe verilen bir isimdir.⁴⁸²

Yemek yemek anlamına gelen kökün (مَرَأً) daha sonraları cima‘ etmek anlamı da kazandığı görülmektedir (طَعِمَ وَجَامَعَ).⁴⁸³

İmrae’ kelimesinin filolojik tahlilinde tespit ettiğimiz, m-r-e’ kökünün iki temel anlamı olan “kişi (erkek-kadın)” ve “yemeğin boğazdan kolay geçer olması”, kelimenin çok yönlü doğasını ortaya koymaktadır.

Kişi anlamında, kelimenin eril ve dişil formlarının (الْمَرْءُ / اِمْرُؤُ) ve (الْمَرْأَةُ / اِمْرَأَةٌ) kullanımı, kelimenin hem erkek hem de kadın bireyler için genel bir tanımlayıcı olarak nasıl hizmet ettiğini göstermektedir. Ayrıca, kökün bu anlamıyla ilgili diğer kullanımlar, kişinin kemâlini, insaniyetini ve ahlakını ifade eden terimleri içermektedir. Yemeğin boğazdan kolay geçer olması anlamında ise, kelimenin fizyolojik ve beslenme ile ilgili kullanımları dikkat çekmekte, sağlık ve beslenme ile olan bağlantısını ortaya koymaktadır.

B-a ‘-l (بَعَلَ) ve m-r-e’ (مَرَأً) kökleri birlikte ele alındığında, aralarında bulunan anlamsal ilişki aşağıdaki tabloda gösterilmeye çalışılmıştır.

⁴⁷⁹ Halîl b. Aḥmed, *Kitābu’l-‘Ayn*, 8:299; Ezherî, *Tehzîbu’l-Luġa*, 15:205; Cevherî, *eş-Şîḥāḥ*, 1:72.

⁴⁸⁰ İşfehānī, *el-Mufredāt*, 766.

⁴⁸¹ Halîl b. Aḥmed, *Kitābu’l-‘Ayn*, 8:299; Cevherî, *eş-Şîḥāḥ*, 1:72; İbn Fāris, *Mu‘cemu Mekâyisi’l-Luġa*, 5:315; İşfehānī, *el-Mufredāt*, s.766.

⁴⁸² Ezherî, *Tehzîbu’l-Luġa*, 15:206.

⁴⁸³ Fîrûzâbâdî, *el-Ḳāmûsu’l-Muḥîṭ*, 1:52.

<i>b-a 'l</i> (بَعَلَ)		<i>m-r-e</i> ' (مَرَأَ)	
Zevce, koca, arkadaş	بَعْلٌ	Zevce, karı	إِمْرَأَةٌ
Eşlerin birlikte olaması, cimâ	بِعَالٍ	Eşlerin birlikte olması, cimâ'	مَرَأً
Kocasına itaat eden, onu seven güzel ahlaklı kadın	بِعَالٍ	Yaratılışı ve ahlakı iyi erkek	مَرِيءٌ
Karı kocanın güzel geçinmesi Güzellik	بَعْلٌ بِعَالٍ	İnsaniyyet, kemâlât	مُرُوَّةٌ

Bu iki kök arasında dikkat çeken noktalar şunlardır:

1. **Evlilik:** *B-a 'l* ve *m-r-e* ' kökü "karı-koca" anlamında kullanılmaktadır. *Ba 'l* kelimesi, evli olan erkeği ifade ederken, *imrae* ' kelimesi, evli olan kadını ifade etmektedir.
2. **Cimâ ' (Eşlerin Birlikte Olması):** Her iki kökün de eşlerin birlikte olmasını ifade eden terimleri vardır. *Ba 'l* kökünden gelen (بِعَالٍ) ve *m-r-e* ' kökünden gelen (مَرَأً) kelimeleri, eşlerin cinsel birlikteliğini tanımlar. Bu, evlilik ilişkilerinin fiziksel boyutunu ve bu boyutun dilde nasıl ifade edildiğini göstermektedir. İkinci bölümün başında işaret ettiğimiz üzere *ba 'l* ve *imrae* ' kelimeleri evli ve birlikte olmuş eşleri ifade etmek için kullanılır.
3. **Ahlâkî ve İnsanî Değerler:** Köklerin ikisinde de güzelliği, iyiliği ve kolaylığı çağrıştıran anlamlar mevcuttur. *Ba 'l* kökünden gelen (بِعَالٍ) kelimesi, kocasına itaat eden, onu seven ve güzel ahlaklı kadını ifade ederken, *m-r-e* ' kökünden gelen (مَرِيءٌ) kelimesi, yaratılışı ve ahlakı iyi olan erkeği ifade etmektedir. Ayrıca, *m-r-e* ' kökünden gelen (مُرُوَّةٌ) kelimesi, insaniyet ve kemâlâtı ifade eder. Bu terimler, bireylerin ahlâkî ve insanî değerlerini vurgular.
4. **Güzellik ve Kemâlât:** *Ba 'l* kökünden gelen (بَعْلٌ) ve (بِعَالٍ) kelimeleri, karı kocanın güzel geçinmesi ve genel anlamda güzellik kavramını ifade ederken, *m-r-e* ' kökünden gelen

(مُرُوَّةٌ) kelimesi, insanın kemâlini ve insaniyetini ifade eder. Bu, evlilik ilişkilerindeki güzellik ve uyumun, bireysel kemâlât ve insaniyet ile nasıl ilişkilendirildiğini gösterir.

Bu analiz, *b-a‘-l* ve *m-r-e‘* köklerinin hem bireysel hem de toplumsal bağlamlarda, evlilik ve ahlâkî değerler gibi önemli kavramları nasıl tanımladığını ve birbirleriyle nasıl ilişkili olduklarını göstermektedir. Bu köklerin birlikte değerlendirilmesi, kelimelerin anlamsal ilişkisinin ve kullanım alanlarının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

2.6.2. *M-r-e‘* (مَرَأً) Kökünün Kur’ân’da Kullanımı

M-r-e‘ kökü Kur’ân’da 38 defa geçmektedir. Bunlardan 24’ü Mekkî, 14’ü ise Medenî âyetlerde yer almaktadır. Kök geçtiği 11 yerde “kişi/ erkek”, 26 yerde “kadın” anlamında, bir yerde “kolaylık” anlamına gelmektedir. Kadın anlamında kullanıldığı 26 yerin 21’inde “eşlerden kadın olan” (karı-refika) için kullanılmaktadır.

Kök Kur’ân’da *imri‘* (امْرِئ), *mer‘* (مَرْء), *imra‘* (امْرَأ), *imru‘un* (امْرُؤًا), *imrae‘tu* (امْرَأَتُ/ امْرَأَةٌ), *imrae‘tân/imrae‘teyn* (امْرَأَتَان/امْرَأَتَيْن) ve *merī‘* (مَرِي) olmak üzere yedi farklı formda bulunmaktadır.⁴⁸⁴

I. *İ‘mri‘* (امْرِئ): Kur’ân’da dört kez Mekkî, bir kez Medenî âyetlerde, toplam beş kez geçen form, geçtiği her âyette “kullu” (كُلُّ) ibaresiyle birlikte kullanılmıştır. Formun da, kökün de kronolojik olarak ilk yer aldığı âyet Müddeşsir sûresinin 52. âyetidir;

“(Uyarıcılardan) öğüt almak yerine onlardan her biri (كُلُّ امْرِئ), kendisine, açılmış sahîfeler verilmesini istiyor.”

Formun geçtiği son âyet olan Nûr sûresinin 11. âyetinde ifk hâdisesiyle ilgili olarak “Onların her biri (لِكُلِّ امْرِئ) işlediği günahı yüklenecektir.” buyurulmaktadır.

II. *Mer‘* (مَرْء): “Kişi-insan” anlamında kullanılan form, Kur’ân’da dört âyette geçmektedir. Bunlardan iki tanesi Mekkî, diğer iki tanesi Medenîdir. Yüce Allah, ‘Abese

⁴⁸⁴ Formlar ve geçtiği âyet numaralarının tamamı Ek 7’de tablo şeklinde sunulmuştur.

sûresinin 34. âyetinde kıyametin dehşetli hallerini anlatırken kişinin (الْمَرْءُ) kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçacağını tasvir etmiştir.

Bakara sûresinde insanların Harut ve Marut adlı meleklerden kişiyle karısının arasını açacak şeyler öğrendikleri (فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ) söylenirken,⁴⁸⁵ Enfâl sûresinin 24. âyetinde Allah'ın kişi ile kalbi arasına gireceği (أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ) belirtilmiştir.

III. İmra' (أَمْرًا): Form, Kur'ân'da yalnızca bir kez Mekkî olan Meryem sûresinin 28. âyetinde geçmektedir. Âyette kucağında çocukla insanların yanına gelen Hz. Meryem'e halk "Ey Hârûn'un kız kardeşi! Senin baban kötü bir kimse değildi (مَا كَانَ أَبُوكَ امْرَأَ سَوْءٍ). Annen de iffetsiz değildi." demektedir.

IV. İ'mru'un (أَمْرُؤًا): Form, sadece Mekkî olan Nisâ' sûresinde yer alır. Sûrenin son âyeti olan 176. âyette çocuğu olmayan bir kişi (أَمْرُؤًا) vefat ettiğinde mirasının nasıl dağıtılacağı anlatılmaktadır.

V. İmrae'tu (أَمْرَأَةً/أَمْرَأَتٌ): Kökün en fazla kullanılan formudur. Mekkî âyetlerde 16, Medenî âyetlerde sekiz kez olmak üzere Kur'ân'da toplam 24 kez geçmektedir. Kronolojik olarak ilk geçtiği yer, her Müslümanın ezberinde bulunan Tebbet sûresidir. Sûrenin 4. âyetinde Yüce Allah, Ebû Leheb'in karısının da (وَأَمْرَأَتُهُ) kendisiyle aynı sonu paylaşacağını bildirmektedir.

⁴⁸⁵ 2/Bakara:102.

Form, Kur'ân'da Hz. Nûh⁴⁸⁶, Hz. Lût,⁴⁸⁷ Hz. Zekeriyâ⁴⁸⁸ Hz. İbrâhim⁴⁸⁹ Hz. İmrân⁴⁹⁰ ve Firavun'un⁴⁹¹ hanımları için, Yûsuf sûresinde bir kere onu satın alan Mısırlı adamın karısı,⁴⁹² iki kere Azîz'in karısı için kullanılmıştır.⁴⁹³ Hz. Lût'un karısı için kullanıldığı yedi âyetle, karısının inanmayanlarla birlikte helak edileceği bildirilmiştir. Aynı bilgi Tahrîm sûresinin 10. âyetinde Hz. Nûh'un hanımı (امْرَأَتُ نُوحٍ) için de verilmiştir. Sûrenin 11. âyetinde Firavun'un karısının (امْرَأَتُ فِرْعَوْنَ) iman edenlerden olduğu için kurtulacağı belirtilmiştir.

Nisâ' sûresinde iki defa geçen form 12. âyetle miras hukukuyla ilgili olarak, 128. âyetle kocasının nuşûzundan veya yüz çevirmesinden endişe eden kadının (امْرَأَةٌ) durumuyla ilgili olarak geçmektedir.

Form, Neml sûresinin 23. âyetinde Sebe' hükümdarı Belkıs için kullanılır;

*“Onları bir kadın (امْرَأَةٌ) hükümdarın yönettiğini gördüm; kendisine her imkân verilmiş;
bir de muhteşem tahtı var.”*

VI. İmrae'tân/ İmrae'teyn (امْرَأَتَانِ/امْرَأَتَيْنِ): Form bir kez Mekkî âyetle, bir kez de Medenî âyetle geçer. Kaşas sûresinin 23. âyetinde Hz. Mûsâ'nın Medyen'de hayvanlarını sulamak için bekleyen iki kadını (امْرَأَتَيْنِ) görmesi anlatılırken Bakara sûresin 282. âyetinde iki

⁴⁸⁶ 66/Tahrîm:11.

⁴⁸⁷ 7/A' râf:83; 27/Neml:57; 11/Hüd:81; 15/ Hicr:60; 29/ 'Ankebût:32,33; 66/Tahrîm:10.

⁴⁸⁸ 19/Meryem:5,8; 3/Âlu 'İmrân:40.

⁴⁸⁹ 11/Hüd:71; 51/ Zâriyât:29.

⁴⁹⁰ 3/Âlu 'İmrân:35.

⁴⁹¹ 28/Kaşas:9.

⁴⁹² 12/Yûsuf:21.

⁴⁹³ 12/Yûsuf:30,51.

erkek şâhit bulunamadığında bir erkek ve iki kadın (فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ) şâhit tutulması gerektiği belirtilmektedir.

VII. Merî' (مَرِي'): Kur'ân'da yalnızca bir defa Medenî olan Nisâ' sûresinde, 4. âyette geçmektedir. Kökün “yemeğin boğazdan kolay geçer olması” anlamıyla bağlantılı olarak kullanıldığı tek âyettir:

“Kadınlara mehirlerini borcunuzu öder gibi verin. Eğer onun bir kısmını size gönül rızasıyla verirlerse onu da âfiyetle yiyin (فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا).”

Sonuç olarak, kökün çeşitli formlarının Kur'ân'daki kullanımına bakıldığında yedi farklı formda bulunduğu görülmektedir. Bu formlar, bireylerin sosyal, dini ve ailevî bağlamlarda nasıl tanımlandığını ve değerlendirildiğini göstermektedir

Kökün sadece bir yerde, Nisâ' sûresinin 4. âyetinde “kolaylık” anlamında kullanıldığı görülmektedir. Bu âyette, kadınların gönül rızasıyla verdikleri mehirlerin âfiyetle yenilmesi öğütlenmektedir.

M-r-e' (مَرَأً) kökünün *zevce* anlamında kullanıldığı âyetlerin (Nisâ' sûresindeki âyet dışında) hepsinde kimin karısı olduğu zikredilmiştir. (Hz. Lût, Hz. Nûh, Firavun vb.) Nisâ' sûresinde ise kimin karısı olduğu belirtilmeden “Eğer bir kadın (امْرَأَةً) kocasının (بَعْلَهَا) kötü muamelesinden yahut yüz çevirmesinden endişe ederse.” buyurulmuştur.

B-a'-l ve *m-r-e'* köklerin birlikte kullanımıyla ilgili tablo aşağıda aktarılmıştır.

	<i>B-a'-l</i> (بَعْل) kökünün koca anlamında kullanıldığı yer sayısı	<i>M-r-e'</i> (مَرَأً) Kökünün <i>zevce</i> anlamında kullanıldığı yer sayısı	Birlikte geçtiği yerlerin sayısı
Kur'ân'da	6	21	1
Sadece Nisâ' sûresinde	1	1	1

B-a ‘-l ve *m-r-e* kökü “karı-koca” anlamında Kur’ân’da sadece bir âyette birlikte kullanılmıştır ve bu âyet Nisâ’ sûresinin 128. âyetidir. Ancak *b-a ‘-l* (بَعَلَ) kökü put anlamında kullanıldığı âyet dışında geçtiği bütün âyetlerde kadın veya kadını ifade eden kelimelerle birlikte zikredilmiştir.⁴⁹⁴

Tezimizin ikinci bölümünde Nisâ’ sûresinde kadın ve erkek anlamına gelen kelimelerin etimolojik ve filolojik tahlilini yaparak klasik dönem sözlüklerde yer alan temel anlamlarını tespit ettik. Çalışmamızda *racul*, *nisâ’*, *zeker*, *unṣā*, *ba ‘l* ve *imrae* kelimeleri üzerinde durduk ve bu kelimelerin anlamlarını, kullanım örüntülerini ve birbirleriyle olan ilişkilerini inceledik. *Racul* ve *nisâ’* kelimelerinde birbirini tamamlayan bir anlam mevcutken, *zeker* ve *unṣā* kelimeleri arasında tamamlamanın zıtlık üzerinden olduğunu belirledik. *Ba ‘l* ve *imrae* kelimelerinde ise daha çok evlilik üzerinden bir bağ olduğunu saptadık.

Öncelikle, *racul* kelimesinin temel olarak “erkek” ve “ayak” anlamlarını taşıdığı, “erkek” anlamının cinsiyet belirtme işlevine odaklanırken “ayak” anlamının hareket, yürüme ve dayanıklılık gibi fiziksel eylemlerle bağlantılı olduğu tespit edilmiştir. Kelimenin bu iki temel anlamı, erkeğe yüklenen *ḳavvām*lık göreviyle de ilişkili olduğu görülmektedir.

Nisâ’ kelimesinin kökeni üzerinde yapılan tartışmalarda ise, bu kelimenin *n-s-v*, *n-s-y* ve *n-s-e* köklerinden türetildiğine dair farklı sözlük yazarlarının görüşleri ortaya konmuştur. Bu kelimenin kökleri incelenirken, “kadın” ve “insan” kelimeleri arasındaki bağlantılar da

⁴⁹⁴ *B-a ‘-l* (بَعَلَ) kökünün *bu ‘ūle* (بُعُولَةٌ) formunda üç defa geçtiği Nūr sûresinin 31. âyetinin konusu mümin kadınların (لِلْمُؤْمِنَاتِ) tesettürüdür. Aynı formda kullanıldığı diğer âyet olan Bakara sûresinin 228. âyetinde konu boşanmış kadınlardır (الْمُطَلَّقاتِ). Koca anlamında kullanıldığı diğer âyette (11/Hūd:72) konuşan kişi Hz. İbrâhim’in hanımı Sâre’dir.

değerlendirilmiş ve her iki kelimenin de unutmak, terk etmek ve ertelemek anlamlarıyla ilişkilendirildiği anlaşılmıştır.

Ayrıca, *zeker* ve *unṣā* kelimelerinin biyolojik cinsiyet belirtme işlevleri, *ba‘l* ve *imrae* kelimelerinin ise evli ve cinsel ilişki yaşamış olan eşler anlamına geldikleri tespit edilmiştir. Bu çiftlerin birlikte kullanım örüntüleri, Nisā’ sûresinin tematik yapısında önemli bir yer tutmaktadır.

Bu bölümde ayrıca, ilgili köklerin Kur’ân’da kullanılan formlarını tespit ederek, bu formların yer aldığı âyetleri ele aldık. Kadın ve erkek anlamına gelen formların geçtiği âyetlere daha yoğun bir şekilde odaklanırken, diğer anlamlara gelen formları genel olarak incelemekle yetindik. Bu bağlamda, kelimelerin âyetlerde birlikte ve ayrı kullanımlarını saptamaya çalıştık ve aralarındaki ikili ilişkiyi belirgin hale getirmeyi hedefledik.

Bu bölümde yapılan analizler, Nisā’ sûresinde erkek ve kadın anlamına gelen kelimelerin Kur’ân genelindeki anlam ve kullanım örüntülerini ortaya koyarak, bu kelimelerin tarihsel ve dilbilimsel kökenlerine dair kapsamlı bir değerlendirme sunmuştur. Böylelikle, bu kelimelerin Kur’ân’daki genel işlevleri ve Nisā’ sûresi özelindeki tematik önemi daha iyi anlaşılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NİSÂ' SÛRESİNDE ERKEK VE KADINLA İLGİLİ ÂYETLERİN TEMATİK TAHLİLİ

Sûrede, erkek ve kadınla ilgili âyetlerin yoğun olarak yer aldığı iki ana bölüm bulunmaktadır. İlk bölüm, sûrenin başlangıcından itibaren şirk konusunu anlatan 36. âyete kadar devam eden kısımdır. Daha sonra erkek ve kadının konunun merkezinde olmadığı, fakat farklı bağlamlarda bu kelimelerin geçtiği âyetler yer almaktadır. Konunun tekrar yoğun olarak geçtiği ikinci kısım ise 122. âyetle başlamakta ve 133. âyete kadar devam etmektedir. Bu âyetten sonra sûrenin sonuna kadar özel olarak erkek ve kadın ilişkilerine odaklanan bir konu bulunmamaktadır. Sûre miras konusuyla ilgili olan 176. âyetle son bulmaktadır.

Çalışmamızın bu bölümünde, ilgili âyetlerin klasik dönem tefsirlerde yer alan nüzûl sebepleri, lafız ve mana tahlilleri ile birlikte yapılan yorumlarını ele alarak incelemeyi hedeflemekteyiz. Âyetler, bu bölümde içeriklerine göre tasnif edilmiştir. Birden fazla konuyu barındıran âyetler, merkezî konusuna göre değerlendirilerek yalnızca bir başlık altında ele alınmıştır. Bu metod ile, ele aldığımız konunun daha sistematik ve anlaşılır olması hedeflenmiştir.

3.1. Yaratılış ve Aile Bağları (Erḥām)

3.1.1. Erkek ve Kadının Tek Nefisten Yaratılışı (Nisâ' 1)

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ
الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا

“Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan; ikisinden birçok erkek ve kadın (meydana getirip) yayan Rabbinize karşı gelmekten sakının. Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah’a karşı gelmekten ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının. Şüphesiz Allah üzerinizde bir gözetleyicidir.”

Âyetin başında yer alan (يَا أَيُّهَا النَّاسُ) ibaresinin muhatabının kim olduğuna dair farklı görüşler mevcuttur. Muḳātil ve Ṭaberī bu konuda herhangi bir açıklama yapmazken, İbn Ebī Ḥātim (ö.327/938), âyetin muhatabının kâfirler ve münafıklar olduğunu ifade etmektedir.⁴⁹⁵ Vāhidī, İbn ‘Abbās’ın “Bu hitap Mekkelilerdir.” rivâyetini nakleder.⁴⁹⁶ Zemaḥşerī hitabın Hz. Peygamber’in (sav) kendilerine gönderildiği kabilesine yönelik olduğunu söyler.⁴⁹⁷ Mâturīdī’ye göre muhatap kâfirlerdir. O, Yüce Allah’ın kâfirlere hitap ettikten sonra bu âyette olduğu gibi vahdaniyetinin ve rububiyetinin delillerinden bahsettiğini söyleyerek Bakara sûresinin 21. âyetini⁴⁹⁸ ve Fâtır sûresinin 5. âyetini⁴⁹⁹ örnek olarak verir. İman edenlere hitap ettikten sonra bu delillerden hiç bahsetmediğini, onlara verdiği nimetleri ve vadettiği sevapları anlattığını bildirerek Âlu ‘İmrân sûresinin 102. ile 103. âyetleri⁵⁰⁰ ve Ḥadīd sûresinin 28. âyetiyle⁵⁰¹ örneklendirir.⁵⁰²

⁴⁹⁵ İbn Ebī Ḥātim, *Tefsīru ‘l-Ḳur’āni ‘l-‘Azīm*, 3:852.

⁴⁹⁶ Vāhidī, *et-Tefsīru ‘l-Basīṭ*, 6:281.

⁴⁹⁷ Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, 2:5.

⁴⁹⁸ “Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize ibadet edin ki, Allah’a karşı gelmekten sakınasınız.”

⁴⁹⁹ “Ey insanlar! Şüphesiz Allah’ın vaadi gerçektir. Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın...”

⁵⁰⁰ “Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten nasıl sakınmak gerekiyorsa öylece sakının ve siz ancak Müslümanlar olarak ölün. (102) Hep birlikte Allah’ın ipine (Kur’ân’a) sımsıkı sarılın. Parçalanıp bölünmeyin. Allah’ın size olan nimetini hatırlayın... (103).”

⁵⁰¹ “Ey iman edenler; Allah’a karşı gelmekten sakının ve peygamberine iman edin ki, size rahmetinden iki kat pay versin, size kendisiyle yürüyeceğiniz bir nur versin ve sizi bağışlasın...”

⁵⁰² Mâturīdī, *Te’vīlātu ‘l-Ḳur’ān*, 3:7.

Rāzī, hitabın sadece Mekkelilere tahsis edilmesine karşı çıkmakta ve bütün insanlara olduğunu kanıtlamak için üç delil getirmektedir:

1) İnsanlar anlamına gelen (النَّاسُ) kelimesi başına *elif-lām* takısı alan çoğul bir lafızdır.

Bu lafız bütün insanları kapsayan bir ifadedir.⁵⁰³

2) Âyette “*ittikā* edin” emri, insanların bir tek nefisten yaratılmasına bağlanmıştır. Bu ise sadece Mekkeliler için değil bütün insanlar için geçerlidir.

3) Âyette Allah’tan *ittikā* etmek emredilmiştir. Bundan sadece Mekkeliler mükellef değildir. Bütün insanlar sorumludur.

Âlūsī (ö.1270/1854), “Ey insanlar” hitabının, vahyin indiği andan kıyamet gününe kadar, yükümlü olan herkesi kapsadığını ifade eder. Bu tür ifadelerin köleleri de kapsayıp kapsamadığı konusunda farklı görüşlerin olduğunu ancak çoğunluğun, kölelerin de insanlar arasında yer aldığı ve bu tür genel hitapların içine kesinlikle dahil olduğunu kabul ettiğini bildirir.⁵⁰⁴

Âyet-i kerimde geçen “Rabbinizden sakının (اتَّقُوا رَبَّكُمْ)” emrine İbn Ebî Hâtim “ibadet edin” (وَاعْبُدُوهُ) anlamı verirken,⁵⁰⁵ Muḳātil “haşyet duyun, korkun (اخشوا ربكم)” anlamı vermektedir.⁵⁰⁶ Taberī ise kelimeye (اخذروا) anlamını vermekte ve âyetin “Ey insanlar, Rabbinizden sakının; size emrettiği ve yasakladığı şeylerde O’na karşı gelmekten sakının ki

⁵⁰³ Rāzī, *Mefātīḥu’l-Ġayb*, 9:164. Ġazzālī, insanlar lafzına izafe edilen hükümlere gireceğini, fakat Müslümanlar, mü’minler gibi hitapların içine girip girmeyeceklerinin tartışmalı olduğunu söylemiştir. Zira Kur’ân’ın bazı âyetlerinde, mü’minūn mü’mināt gibi ayrı ayrı ifadelerin olduğunu belirtmiştir. Bkz. Ebū Hâmid El-Ġazzālī, *El-Mustaşfā min ‘İlmi’l-Uşûl*, 2:123.

⁵⁰⁴ Âlūsī, *Rūhu’l-Meānī fī Tefsīri’l-Ḳur’āni’l-Azīm ve’s Seb’i’l-Mesānī*, 2:390.

⁵⁰⁵ İbn Ebî Hâtim, *Tefsīru’l-Ḳur’āni’l-Azīm*, 3:852.

⁵⁰⁶ Muḳātil, *Tefsīr*, 1:355.

size dayanamayacağınız bir azap vermesin” anlamına geldiğini söylemektedir. Ayrıca Taberî, Yüce Allah’ın insanların hepsinin tek bir baba ve anneden geldiklerini hatırlatarak, onlara kardeş olduklarını ve birbirleri üzerinde hakları ve sorumlulukları bulunduğunu vurguladığını belirtir. Bu bağlamda, Allah’ın emrettiği şekilde, güçlü olanın zayıf olana, maruf ölçüsünce hakkını vermesini bildirdiğini ifade eder.⁵⁰⁷

Âlūsî, “Ey insanlar” hitabına kölelerin dahil edilip edilmediğinin tartışıldığını ifade ettikten sonra, buradaki “*ittikā* edin” emrine kadınların dahil olup olmadığının da tartışıldığını bildirir. Bazı alimler eril bir siğa kullanıldığını söyleyerek, emrin kadınları kapsamadığını, Kur’ân’ın genelinde kadınlara hitap edildiğinde onların ayrıca zikredildiğini söylemişlerdir. Karşı çıkan alimler ise eril siğadaki bu genel hitaplara kadınların dahil olmadığı kabul edilirse, kadınların birçok emir ve nehiyden sorumlu olmamaları gerektiğini fakat bunun öyle olmadığının bilindiğini söylemişlerdir.⁵⁰⁸

Mâturîdî buradaki (اتَّقُوا رَبَّكُمْ) emrinin üç şekilde anlamlandırıldığını ifade eder; Allah’ın azabından sakınmak, Allah’ın emir ve yasaklarına isyan etmekten sakınmak ve Allah’tan emir ve yasakları konusunda O’na layık bir şekilde sakınmak.⁵⁰⁹

Zemahşerî *taḳvā* emrinden sonra *taḳvā*yı gerektirecek, insanları *taḳvā*ya yönlendirecek bir şeyin gelmesi beklenirken insanın bir tek nefisten yaratıldığı anlatılmış öyle ise bir tek nefisten yaratılmanın *taḳvā*yı icab ettiren bir yönü olması gerektiğini belirterek şu şekilde açıklama yapmaktadır: Allah’ın insanı topraktan yaratması, ondan da eşini yaratarak ikisinden insanları çoğaltması O’nun kudretini göstermektedir. Böyle bir kudret sahibi suçluları ve isyankar günahkarları cezalandırmaya kâdirdir. Öyle ise insanın O’na karşı gelmekten

⁵⁰⁷ Taberî, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, 6:339.

⁵⁰⁸ Âlūsî, *Rūhu’l-Meānī*, 2:390-391.

⁵⁰⁹ Mâturîdî, *Te’vīlātu’l-Ḳur’ān*, 3:8.

sakınması ve ceza vermesinden korkması gerekir. Zemaḥşerī burada konuyu Allah’a şükretmeye bağlamaktadır. İnsanın Allah’ın kendisine verdiği eksiksiz nimetlere karşı layıkıyla şükredememekten dolayı Allah’tan sakınması gerektiğini belirtir.⁵¹⁰ *Taḳvā*dan kastın daha özel manada olabileceğini ve insanların aralarındaki ilişkilerde birbirlerinin hakkına girmemeleri ve *şıla-i raḥimi* gözetme hususunda sakınmaları gerektiğini söyleyerek bu anlamın âyetin devamına ve sūrenin genel konusuna daha uygun olacağını belirtir.⁵¹¹

Vāḥidī, *ittikā* kelimesini şu şekilde açıklar: *İttikā* iki şey arasındaki engel, kalkan anlamına gelmektedir. (إِتَّقَاهُ بِتُرْسِهِ) cümlesi “ondan kalkanı ile korundu” anlamına gelir. Kalkanı kişi ile diğer şey arasında bir engeldir. Kişi kendisi ile zararından korktuğu şey arasına engel gibi görünen bir şey koyar buna *ittikā* denilir.⁵¹²

Ḥasan-ı Başrī (ö.110/728), *muttaḳī* kelimesini Allah’ın haram kıldıklarından kaçınan ve O’nun emrettiklerini yerine getiren kimse olarak tanımlar.⁵¹³ İbn ‘Abbās, *muttaḳī*yi; hidâyete dair bildiklerini terk etmeleri durumunda Allah’ın kendilerini cezalandırmasından korkan, Allah’tan gelenleri tasdik etmeleri durumunda ise O’nun rahmetini uman kimse olarak açıklar.⁵¹⁴

Ḳurtubī, İbn Fāris’in *taḳvā*nın “az söz söylemek” anlamında kullandığını söylediğini belirtmekte ve kaynaklarda bulunmayan bir hadis rivâyet etmektedir: “*Taḳvā sahibi gemlenmiştir (fazla konuşmaz). Muttaḳī olan mümin, itaatkar olandan daha üstündür. (النَّوِيُّ)*”

⁵¹⁰ Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, 2:5.

⁵¹¹ Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, 2:6.

⁵¹² Vāḥidī, *et-Tefsīru’l-Basīṭ*, 1:78.

⁵¹³ Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, 1:237.

⁵¹⁴ Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, 1:238.

Salih ameli ve ihlaslı duasıyla kendini Allah'ın azabından koruyan kimseye *muttakī* denir. “Hoşlanılmayan şeyden sakınmak (اتَّقَاءُ الْمَكْرُوهِ)” ifadesi, kendisinden hoşlanılmayan şeyle kendi arasına engel koyarak korunmayı ifade eder (تَجْعَلُهُ حَاجِزًا).⁵¹⁵ Nābiḡa'nın şiirinde kelime şu şekilde kullanılmaktadır:

سَقَطَ النَّصِيفُ وَلَمْ تُرْدِ إِسْقَاطُهُ
فَتَنَاوَلْتُهُ وَأَتَقْنَا بِالْيَدِ

Düşürmek istememesine rağmen üzerindeki örtü düştü

Onu hemen aldı ve eliyle bize karşı engel kıldı

فَأَلَقْتُ قِنَاعًا دُونَهُ السَّمْسُ وَأَتَقْتُ
بِأَحْسَنِ مَوْصُولَيْنِ كَفِّ وَمَعْصِمِ

Bir örtü atarak güneşe karşı

Kendini eklemelerin en iyisi olan el ve bilekle korudu.⁵¹⁷

Ḳurtubī eserinde Hz. Ömer ve Ubey b. Ka'b arasında geçen şu diyaloga yer verir: Hz. Ömer, Ubey b. Ka'b'a *taḳvān*ın ne olduğunu sorar. Ubey, “Hiç dikenli bir yolda yürüdün mü?” karşılığını verir. Hz. Ömer, “Evet, yürüdüm” deyince, Ubey, “Peki, yürürken ne yaptın?” diye devam eder. Hz. Ömer, “Elbiselerimi topladım ve dikenlerden sakınarak yürüdüm (تَشَمَّرْتُ)” der. Ubey, “İşte bu, *taḳvā*dır” cevabını verir.⁵¹⁸ İbnu'l-Mu'tezz şiirinde bu anlamı şöyle anlatır:

خَلَّ الدُّنُوبَ صَغِيرَهَا وَكَبِيرَهَا ذَاكَ النَّقَى
وَاصْنَعْ كَمَا شِ فَوْقَ أَرْضِ الشَّوْكِ يَحْذَرُ مَا يَرَى

⁵¹⁵ Ḳurtubī, *el-Cāmi* ' , 1:248,149.

⁵¹⁶ Ḳurtubī, *el-Cāmi* ' , 1:249.

⁵¹⁷ Ḳurtubī, *el-Cāmi* ' , 1:249.

⁵¹⁸ Ḳurtubī, *el-Cāmi* ' , 1:250.

لَا تُحَقِّرَنَّ صَغِيرَةً إِنَّ الْجِبَالَ مِنَ الْحَصَى

Günahların küçüğünden de büyüğünden de sakın, işte *taḳvā* budur.

Dikenli bir yolda gördüklerinden sakınarak yürüyen kimse gibi davran

Küçük taşları hakir görme, dağlar çakıl taşlarından oluşur.⁵¹⁹

Sûrenin ilk âyetinin insanlara *taḳvā*lı olmalarına dair bir çağrı ile başlaması dikkat çekicidir. Derveze (ö. 1984), ilk âyetin kadın ve akraba haklarıyla ilgili mevzularla dolu bir sûreye etkileyici bir giriş yaptığını, insanların bu kişilerin hakları konusunda Allah’tan korkmaları gerektiğinin vurguladığını belirtmiş, ancak bu temel üzerine toplumun güçlü ve huzurlu olarak inşa edilebileceğini söylemiştir.⁵²⁰

Tefsirlerde *taḳvā*, Allah’ın azabından ve emirlerine isyan etmekten sakınmak olarak yorumlanırken, insanlar arasındaki hakların korunmasına ve kardeşlik bağlarının gözetilmesine de vurgu yapılır. Bu açıklamalar, *taḳvā*nın hem Allah’a karşı sorumluluk hem de toplumsal ilişkilerde adalet ve merhametle davranma bilincini içerdiğini gösterir.

Âyetin “*Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan (الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ) (جَعَلَ)*” bölümünde yer alan (خَلَقَ) fiiline İbn Ebî Hâtim, (جَعَلَ) anlamı vermiştir.⁵²¹ Kırṭubî yaratmanın iki şekilde olacağını söylemektedir: Birincisi takdir etmek, ölçmektir. Örneğin bir hayvanın derisi kesilmeden önce ölçüldüğünde “deriyi su kırbası yapmak için ölçtüm (خَلَقْتُ الْأَيْمَ لِلْسِقَاءِ)” denir. Haccâc’ın şöyle dediği rivâyet edilir: “Ben takdir ettiğimi mutlaka yaparım, söz verdiğem mutlaka yerine getiririm. (مَا خَلَقْتُ إِلَّا فَرِيثًا، وَلَا وَعَدْتُ إِلَّا وَفَيْتًا)”. İkincisi, yaratmak, icat etmek, yoktan var etmektir. (الْإِنشَاءُ وَالْإِخْتِرَاعُ وَالْإِبْدَاعُ) ‘Ankebût sûresi 17.

⁵¹⁹ Kırṭubî, *el-Cāmi* ‘, 1:250.

⁵²⁰ Muhammed ‘İzzet Derveze, *et-Tefsīru’l-Hadīs*, 8:10.

⁵²¹ İbn Ebî Hâtim, *Tefsīru’l-Ḳur’āni’l-‘Azīm*, 3:852.

âyetteki kullanım bu anlama örnektir: “Yalan halk ediyorsunuz/uyduruyorsunuz (وَتُخْلِقُونَ) (إِفْكَاً).”⁵²²

Âyette geçen “bir tek nefis (نَفْسٍ وَاحِدَةٍ)” ibaresinden kastedilen müfessirlere göre Hz. Âdem’dir.⁵²³ Burada (وَاحِدَةٍ) kelimesinin müennes gelmesinin sebebi, (نَفْسٍ) kelimesinin müennes olmasındandır.⁵²⁴ Kurtubî günlük dilde ifadenin müzekker olarak (نَفْسٍ وَاحِدٍ) şeklinde de kullanıldığını bildirmiştir.⁵²⁵ Âyetin devamında gelen (وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا) bölümünün ise, Hz. Havvâ’yı ifade ettiği belirtilmektedir.⁵²⁶ Râzî, bu konudaki iki görüşü şöyle açıklamaktadır:

- 1) Birinci görüş âlimlerin çoğunun kabul ettiği görüştür. Buna göre Hz. Âdem yaratıldıktan sonra uyumuş o uyurken de kaburga kemiğinden Hz. Havvâ yaratılmıştır.
- 2) Hz. Havvâ, Hz. Âdem’in cinsinden (مِنْ جَنْسِهَا) yaratılmıştır. Bu, Yüce Allah’ın “Allah sizin için kendi cinsinizden eşler yarattı (وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُم مِّنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا)” veya “Andolsun size kendinizden/içinizden öyle bir Peygamber gelmiştir ki...

⁵²² Kurtubî, *el-Câmi* ‘, 1:341.

⁵²³ Sufyân eş-Şevrî, *Tefsîru’s-Sevrî*, 1:85; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru’l-Şur’âni’l-‘Azîm*, 3:852; Muḳâtil, *Tefsîr*, 1:355; Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, 6:339; Vâhidî, *et-Tefsîru’l-Basîṭ*, 6:281; Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, 9:166; Kurtubî, *el-Câmi* ‘, 6:6.

⁵²⁴ Kurtubî, *el-Câmi* ‘, 6:6.

⁵²⁵ Kurtubî, *el-Câmi* ‘, 6:6. Âyette yer alan *nefs* ve *zevc* kelimelerinin ikisi de hem müennes hem müzekker için kullanılır. Buna karşın müfessirler ayette *nefs* kelimesini her zaman Hz. Âdem’e, *zevc* kelimesini Hz. Havvâ’ya hamletmişlerdir.

⁵²⁶ Sufyân eş-Şevrî, *Tefsîru’s-Sevrî*, 1:85; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru’l-Şur’âni’l-‘Azîm*, 3:852; Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, 6:340; Vâhidî, *et-Tefsîru’l-Basîṭ*, 6:282; Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, 9:166.

(لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ) demesi gibidir. Rāzī bu görüşün Ebū Muslim el-İsfahānī'ye ait olduğunu söyler.⁵²⁷

Mukātil (وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا) ibaresini şu şekilde açıklar: “Eşini de Âdem'in nefsinden onun kaburga kemiğinden (من ضلعه) yarattı, ona Havvâ (حواء) denilmesinin sebebi hayy/hayat sahibi Âdem'den yaratılmış olmasıdır.”⁵²⁸ İbn Keşîr, Hz. Âdem'in uyanıp yanında Hz. Havvâ'yı gördüğünde onu beğendiğini ve birbirlerine ünsiyet kurduklarını söyler.⁵²⁹ Mukātil, Hz. Havvâ'nın Cuma günü yaratıldığını söyler.⁵³⁰

Kurtubî, Kur'ân'da eşlerden kadın olanı ifade etmek için zevce kelimesinin kullanıldığını fakat hadis-i şerifte kadın anlamına gelen kelimenin zevce olarak müennes formda yer aldığını belirtir. Örnek olarak aşağıdaki hadisi verir:

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ مَعَ إِخْدَى نِسَائِهِ فَمَرَّ بِهِ رَجُلٌ فَدَعَاهُ فَجَاءَ فَقَالَ: (يَا فُلَانُ هَذِهِ زَوْجَتِي فُلَانَةُ): فَقَالَ
يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَنْ كُنْتُ أَظُنُّ بِهِ فَلَمْ أَكُنْ أَظُنُّ بِكَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِي
مِنْ الْإِنْسَانِ مَجْرَى الدَّمِّ

“Hz. Peygamber'in (sav) bir gün eşlerinden biriyle birlikte olduğu sırada yanından bir adam geçti. Hz. Peygamber (sav) o adamı çağırdı ve ona “Ey falan kişi, bu benim eşim falandır.” dedi. Adam, “Ya Rasûlullah, başkasından şüphelensem de senden şüphelenmezdim” dedi. Hz. Peygamber (sav) ise “Şüphesiz şeytan, insanın damarlarında kanın dolaştığı gibi dolaşır” buyurdu.”⁵³¹

⁵²⁷ Rāzī, *Mefātīhu'l-Gayb*, 9:167.

⁵²⁸ Mukātil, *Tefsīr*, 1:355.

⁵²⁹ İbn Keşîr, *Tefsīru'l-Kur'āni'l-Azīm*, 3:333.

⁵³⁰ Mukātil, *Tefsīr*, 1:99.

⁵³¹ Kurtubî, *el-Cāmi*, 1:448,449.

Taberî, Bakara sûresinin 35. âyetini açıklarken ehl-i te'vil arasında Hz. Havvâ'nın, Hz. Âdem cennetteyken mi yoksa cennete girmeden önce mi yaratıldığı ile ilgili ihtilaf olduğunu belirtir.⁵³² Cennette yaratıldığını kabul edenler delil olarak İbn 'Abbâs'tan gelen şu rivâyeti getirirler:

“İblis lanetlendiği için cennetten çıkarıldı. Âdem cennete yerleştirildi. Orda sükun bulacağı bir eş olmaksızın tek başına dolaşıyordu. Uyuyakaldı. Uyandığında başucunda oturan, Allah'ın onun kaburga kemiğinden yarattığı bir kadın gördü. Ona “sen kimsin” diye sordu. “Ben kadınım” diye cevapladı. “Niçin yaratıldın?” dedi. “Bende sükun bulman için” cevabını verdi. Melekler onun ilminin ulaştığı noktaya bakarak sordular “Onun adı nedir ey Âdem?” Dedi ki “Havvâ'dır.” Dediler ki: “Ona niçin Havvâ adını verdin?” Hz. Âdem “Çünkü o canlı bir şeyden yaratıldı.” diye cevapladı. Sonra Allah “sen ve eşin cennete yerleşin”⁵³³ dedi.”⁵³⁴

Hz. Havvâ'nın Hz. Âdem cennete girmeden önce yaratıldığını söyleyenler İbn İshâk'tan gelen şu rivâyeti delil olarak gösterirler:

“Allah Âdem'e isimleri öğretti. Sonra onun sol kaburga kemiğinden bir kemik aldı orayı etle düzeltti. Âdem uyuyordu ve Havvâ onun kaburga kemiğinden yaratılana kadar uyanmadı. Allah, Âdem'in onda sükun bulması için Havvâ'yı yarattı. Âdem uyandığında yanında Havvâ'yı gördü ve “benim etim, kanım ve eşim” dedi. Yüce Allah onları evlendirdi ve cennete yerleştirdi.”⁵³⁵

⁵³² Taberî, Cāmi 'u'l-Beyān, 1:547.

⁵³³ 2/Bakara:35.

⁵³⁴ Taberî, Cāmi 'u'l-Beyān, 1:548.

⁵³⁵ Taberî, Cāmi 'u'l-Beyān, 1:549.

Hız. Havvâ'nın, Hız. Âdem'in kaburga kemiğinden yaratıldığına ve bundan dolayı da kadında bir eğrilik bulunduğuna yönelik tefsir kaynaklarında farklı varyantlarıyla yer alan rivâyet şu şekildedir:

إِنَّ الْمَرْأَةَ خُلِقَتْ مِنْ ضِلْعٍ- فِي رِوَايَةٍ: وَإِنَّ أَعْوَجَ شَيْءٍ فِي الضِّلْعِ أَعْلَاهُ- لَنْ تَسْتَقِيمَ لَكَ عَلَى طَرِيقَةٍ وَاحِدَةٍ فَإِنْ اسْتَمْتَعْتَ بِهَا اسْتَمْتَعْتَ وَبِهَا عَوَجٌ وَإِنْ ذَهَبَتْ تَقِيمُهَا كَسَرْتَهَا وَكَسَرُهَا طَلَاقُهَا

*“Kadın kaburga kemiğinden yaratılmıştır. (Bir rivayette şu ibare yer alır: kaburga kemiğinin en eğri kısmı yukarı tarafıdır.) Sana hep aynı şekilde dosdoğru davranamaz. Eğer ondan faydalanmak istersen bu hâliyle de faydalanabilirsin. Şâyet doğrultayım dersin kırarsın. Kadının kırılması da boşanmasıdır.”*⁵³⁶

⁵³⁶ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân*, 6:341; Vâhidî, *et-Tefsîru’l-Basîf*, 2:4; Kurtubî, *el-Câmi’*, 1:450.

Arpaguş, maklesinde kadının erkeğin kaburga kemiğinden yaratılmasıyla ilgili hadisleri değerendirirken Arap toplumunun ataerkil yapısının kadınlara yönelik yaklaşımını ele almıştır. Abdullah b. Ömer’in “Rasulullah zamanında bizimle ilgili bir şey iner korkusundan kadınlarımız hakkında ileri geri konuşmaktan ve onlara pervasız davranmaktan çekinirdik. Rasulullah vefat edince konuştuk ve rahat davrandık” rivâyeti üzerinden kadınlara yönelik iyileştirme sürecinin Hız. Peygamber’in (sav) vefâtından sonra sürdürülemediğini ve câhiliye dönemindeki bakış açısının yeniden canlandığını vurgulamıştır. Özellikle fikhın oluşumu sırasında bu ataerkil bakış açısının kadınlarla ilgili fikhî hükümlerin belirlenmesinde etkili olduğu, bazen aşırılıklara kaçıldığını ifade etmiştir. Bkz. Hatice K. Arpaguş, “Kur’ân Perspektifinden Yaratılış İtibariyle Kadına Bakış,” 602. Duman ise benzer bir şekilde tezinde, Hız. Peygamber’in (sav) vefâtından sonra, sahâbe döneminde sapmaların olması, Câhiliye dönemine duyulan gizli özlem ve kıskançlık gibi etkenler yüzünden kadın konusunda asıldan uzaklaşıldığını söylemektedir. Bkz. Vildan Sali Duman, “Fukahânın Kadın Tasavvurunun İctihâdî Hükümlere Yansıması,” (doktora tezi), 109.

Bu rivâyetler, kadınların yaratılışında bir eğrilik olduğunu ve bu durumun onların doğasında bulunduğunu, bu hâllerıyla değerli ve faydalı olduklarını ifade etmektedir. Tabiatında eğrilik bulunan bir şeyi doğrultmaya ve düz bir hale getirmeye çalışmak onun tabiatını bozmak anlamına gelmektedir. Kaburga kemiği ile kadın arasında yapılan benzetmenin kalbi ve organları koruyan kaburga kemiklerinin eğri olmasının bu kemiğin tabiatında olması ve bu organları korumak için tasarlanmış olduğu ve düzeltilirse kırılacağını ve işlevini kaybedecek olmasıyla kadının da bulunduğu hal üzere olmasının onun kadınlığından kaynaklandığı ve değiştirmeye çalışmanın bozmak anlamına geleceği anlaşılmaktadır. Bu anlayış, kadınların yaratılış özelliklerine dikkat çekerek, onlarla uyumlu ve sabırlı bir ilişki sürdürmenin önem arz ettiğini gösterir. Klasik dönem tefsirlerde kaburga kemiğinin eğriliğinin kadının tabiatından kaynaklanmasının bir eksiklik mi yoksa tabiatın gereğini gerçekleştirdiği için bir kemal mi olduğu tartışma konusudur. Bu görüşlerin yadırganmadan yazılması, dönemin kültürel yapısının ve toplumsal normlarının bu tür anlayışlara müsait olduğuna işaret etmektedir.⁵³⁷

⁵³⁷ Züleyha Birinci, makalesinde “Kaburga hadisi” olarak bilinen rivâyetlerin Kutûb-u Tis’a kaynaklarında geçen on sekiz ayrı senedindeki ravilere yönelik iki yüzden fazla cerh ve ta’dil eserini tarayarak gerçekleştirdiği incelemesinde bu senetlerin her birinde, adalet ve zabt vasıfları bakımından eleştirilere maruz kalmış bir veya birden fazla ravinin mutlaka yer aldığını tespit ettiğini beyan etmektedir. Bu nedenle bu rivâyetlerin senetleri açısından problemli olduklarını ve Hz. Peygamber’e (sav) aidiyetlerinin ciddi şüpheler taşıdığını, kadın konusunda Kutûb-u Tis’a’daki kaburgaya “benzerlik” veya “kaburgadan yaratılma”dan bahseden rivâyetlerin, geçerli ve sağlam bir kaynak olarak kabul edilemeyeceklerini ve itikadî bakımdan bir delil teşkil edemeyecekleri sonucuna ulaştığını ifade etmektedir. Bkz. Züleyha Birinci, “Nefs-i vâhide İfadesinden Hareketle Kadının Yaratılışı Hakkında Bir Değerlendirme,” 153.

Elmalılı, erkek ve dişi arasındaki farklılıkları ve birlikte nasıl bir bütün oluşturdıklarını bir tohumdan yarılarak neşet eden bitki tasviriyle anlatmaktadır. Erkek ve kadın, ortak bir kökten türemiş ve birbirini tamamlayıcı özellikler ve görevlerle birbirinden ayrılmışlardır. Aralarında hem fiziksel hem de işlevsel bir tamamlayıcılık vardır.⁵³⁸ Elmalılı hadislerdeki kaburga kemiğinden yaratılma konusunun Hz. Havvâ'nın Hz. Âdem'den yarıp ayrılarak yaratılmasına işaret olduğunu, hadislerde erkekle kadın arasındaki tabiat uyumsuzluğuna ve kadınların erkekleştirilmeye çalışılmasının onları kırmak olacağına yönelik bir uyarı olduğunu söylemiştir.⁵³⁹

Yazır, erkek ve kadının farklı doğal özellikler taşıdığını ve bu özelliklerin karşılıklı olarak birbirini tamamladığını ifade etmiştir. Aynı kökten çatallanan bu iki cinsin ileride birbiriyle karşılaşmak üzere karşılıklı bir çekim beslediğini ve ortak bir gayeye hizmet ettiklerini belirtir. Bu, erkek ve dişinin birbirlerine karşı içsel bir çekim ve birleşme eğilimi taşıdığını ve bu birleşmenin daha büyük bir amaç için olduğunu gösterir.⁵⁴⁰

⁵³⁸ Fidan, Elmalının bu görüşünü destekler mahiyette erkekliğin ve kadınlığın, orijinal birliğin (nefs) kendi içinde ikiye ayrılmasıyla ortaya çıkan bir birlik yani diyalektik olduğunu söylemektedir. Bu diyalektik, orijinal birliği zedelediği gibi aksine onu zenginleştirip, zamansal açılımını sağlamaktadır. Bir tek nefisin açılımıyla oluşan Âdem ve Havvâ şeklindeki ikilik, karşılıklı anlama faaliyetleriyle yeniden bir birliğe dönüşmeye başlamaktadır. Aralarındaki ikilik daha üst bir birlik olan “aile” kavramı içinde yeniden birleşmektedir. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Hafsa Fidan, Kur’ân’da Kadın İmgesi, 146-148.

⁵³⁹ Elmalılı, *Hak Dînî Kur’ân Dili*, 3:224.

⁵⁴⁰ Elmalılı, *Hak Dînî Kur’ân Dili*, 3:220.

Mevdûdî, kadının erkeğin kaburga kemiğinden yaratıldığına dair bilgilerin Hristiyan kaynaklarında geçtiğini,⁵⁴¹ Kur’ân’ın bu konu da sükut ettiğini bildirmiş, bu yüzden en doğru yaklaşımın, kadının nasıl yaratıldığı meselesini Kur’ân’ın bıraktığı gibi belirsiz bırakmak ve detaylarını belirlemek için zaman harcamamak olduğunu söylemiştir.⁵⁴²

Âyetin “*ikisinden birçok erkek ve kadın (meydana getirip) yayan* (وَبَتَّ مِنْهُمَا رَجَالًا كَثِيرًا) ” bölümünde yer alan (بَتَّ مِنْهُمَا) ibaresindeki (هُمَا) zamirinden kasıt Hz. Âdem ve Hz. Havvâ’dır.⁵⁴³ Burada geçen (بَتَّ) fiiline Muḳātil “yaratmak” (خَلَقَ)⁵⁴⁴ ve “yaymak” (نَبَسَطَ),⁵⁴⁵ Suddî (ö.127/745) “yaratmak” (خَلَقَ),⁵⁴⁶ Ṭaberî “yaymak” (نَشَرَ) anlamı verir.⁵⁴⁷ Vāhidî,

⁵⁴¹ Tuksal, *nefs* kelimesinin canlı öz anlamına geldiğini ve bunun insan olma sürecini tamamlamış bir erkek değil de, hem erkek hem kadın olma potansiyeline sahip bir form olduğunu belirtmiştir. Ona göre *nefs- i vahide*’ye Hz. Âdem denmesi ve Hz. Havvâ’nın onun kemiğinden yaratıldığına dair İsrailî bilgilerin tefsir literatürüne girmesinin sebebi ataerkil yapıların sahip olduğu kalıp yargılardır. Bkz. Hidâyet Şefkatli Tuksal, *Kadın Karşıtı Söylemin İslâm Geleneğindeki İzdüşümleri*, 55-56. Ḳāsimî’nin önce erkeğin yaratılıp daha sonra kadının ondan yaratıldığı görüşünü değil de her ikisinin de bir özden yaratıldığını kabul eden müfessirlerden olduğu söylene de bu âyetin açıklamasında “O sizi tek bir canlıdan yani tek bir kökten yarattı, o da sizin babanız Âdem’dir. Bu büyük bir kudretin göstergesidir. Böyle bir şeye gücü yeten, her şeye güç yetirebilir” demektedir. Bkz. Ḳāsimî, *Meḥāsini’u’t-Te’vîl*, 3:5.

⁵⁴² Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Ḳur’ân*, 1:327.

⁵⁴³ Ṭaberî, *Cāmi’u’l-Beyân*, 6:342; Ḳurṭubî, *el-Cāmi’*, 6:6.

⁵⁴⁴ Muḳātil, *Tefsîr*, 1:355.

⁵⁴⁵ Muḳātil, *Tefsîr*, 1:154.

⁵⁴⁶ Ṭaberî, *Cāmi’u’l-Beyân*, 6:342.

⁵⁴⁷ Ṭaberî, *Cāmi’u’l-Beyân*, 6:342.

“ayırarak, dağıtmak” (التفريق),⁵⁴⁸ Beğavî (ö.516/1122), “açığa çıkarmak” (أُظْهِرَ) anlamını da ekler.⁵⁴⁹ Mukātil, Hz. Âdem ve Hz. Havvâ’dan yayılan insanların bin ayrı ümmet olduğunu söyler.⁵⁵⁰

Âyetin zikredilen bölümünden bütün beşeriyetin zerrelere halinde Hz. Âdem’in sulbünde bulunduğu, insanlığın Hz. Âdem ve Hz. Havvâ’dan çoğalarak yayıldığı⁵⁵¹ ve Allah’ın onları farklı farklı gruplar, özellikler, renkler ve dillerle dünyanın farklı bölgelerine yaydığı⁵⁵² anlaşılmaktadır.⁵⁵³

Râzî âyette çokluğun (كثيراً) erkeğe mahsus kılınmasını şöyle izah eder: “Erkeklerin şöhreti daha tamdır. Onların çoklukları daha görünürdür. Âyette bunun ifade edilmesi erkeklere yakışanın şöhret, öne çıkma, görünme olduğunu, kadınlara yakışanın ise gizlenmek ve ön plana çıkmamak olduğunu gösterir.”⁵⁵⁴

“Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'a karşı gelmekten ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının (وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ).” cümlesinde ittikâ emri,

⁵⁴⁸ Vâhidî, *el-Vasîf*, 2:4.

⁵⁴⁹ Beğavî, *Me ‘âlimu’t-Tenzîl fî Tefsîri’l-Kur’ân*, 1:561.

⁵⁵⁰ Mukātil, *Tefsîr*, 1:355.

⁵⁵¹ Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb* 9:169.

⁵⁵² İbn Keşîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘Azîm*, 3:333.

⁵⁵³ Kırţubî âyetteki bu ibarelerden yola çıkarak insanların sadece iki tür (erkek ve kadın) olduğunu, hünsanın ayrı bir cins kabul edilemeyeceğini söyler. O da Âdem soyundan geldiği için farklı; kadın ve erkekten ayrı, müstakil bir cins olamaz. Organlarındaki fazlalık ve eksikliğe göre bu iki cinsten birine dahil edilir. (Kırţubî, *el-Câmi’*, 6:7).

⁵⁵⁴ Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, 9:168,169.

dikkatleri çekmek ve konunun önemini göstermek için tekrarlanmaktadır.⁵⁵⁵ Rāzī bu tekrarla tekid yapıldığını birinci emirde terğib ve teşvik, ikinci emirde terhib ve sakındırma olduğunu belirtmektedir.⁵⁵⁶ Âyette geçen (تَسَاءَلُونَ) kelimesi “birbirinden bir şey istemek” manasındadır, bu durumda âyet “Hatırına birbirinizden bir şeyler istediğiniz Allah’tan sakının” anlamına gelir.⁵⁵⁷ Taberī (تَسَاءَلُونَ) kelimesinin iki türlü okunduğunu beyan eder:

1) Ehl-i Medine ve Basralılar kelimeyi (تَسَاءَلُونَ) şeklinde teşdîd ederek ‘sin’ harfini şeddeleyerek okur. Bunun aslı (تَتَسَاءَلُونَ) şeklindedir. “Tā” harfi “sîn” harfine idğâm edilmiştir.⁵⁵⁸ Rāzī “Tā” ve “sîn” harflerinin ikisinin de ön dişlerden çıkması ve *hems* sıfatına sahip olması nedeniyle birbirlerine idğâm edildiklerini söylemiştir.⁵⁵⁹

2) Kûfeliler (تَسَاءَلُونَ) şeklinde tahfif ederek okurlar. Kurtubî, kelimenin anlamının açık bir şekilde bilinmesinden dolayı Kûfelileri hem “tā” harfindeki hem de “sîn” harfindeki şeddeyi kaldırarak (تَسَاءَلُونَ) şeklinde okuduklarını söylemektedir.⁵⁶⁰

Her iki okuyuşun da ma‘ruf ve sahih olduğunu belirten Taberī, okuyucunun nasıl okursa okusun doğru okumuş olacağını, ikisinin de anlamının aynı olduğunu ifade eder.⁵⁶¹ Taberī (تَسَاءَلُونَ بِهٖ وَالْأَرْحَامِ) ibaresinde *el-erḥām* kelimesinin harekelenmesinde ve anlamında ehl-i te‘vilin ihtilaf ettiğini, *el-erḥāmi* ve *el-erḥāme* olarak okuyanların bulunduğunu belirtir.⁵⁶² Bazı

⁵⁵⁵ Kurtubî, *el-Cāmi* ‘, 6:7.

⁵⁵⁶ Rāzī, *Mefātīḥu’l-Ġayb*, 9:171.

⁵⁵⁷ Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, 2:6.

⁵⁵⁸ Taberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, 6:342,343.

⁵⁵⁹ Rāzī, *Mefātīḥu’l-Ġayb*, 9:169.

⁵⁶⁰ Kurtubî, *el-Cāmi* ‘, 6:7.

⁵⁶¹ Taberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, 6:342,343.

⁵⁶² Taberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, 6:344.

müfessirler buna *el-erḥāmu* şeklinde dammeli olarak okunuşu da eklerler. Bu kıraatleri ve anlamlarını kısaca şöyle özetleyebiliriz:

1) *El-Erḥāmi*: *Erḥām* kelimesinden önce harf-i cer tekrar edilmediği için bu kıraatte harf-i cerin mukadder olduğu kabul edilir.⁵⁶³ Yani ibare aslında şu şekildedir: (تَسَاءَلُونَ بِهِ وَبِالْأَرْحَامِ). Kelime esreli okunduğunda ibarenin anlamı, “Allah ve akrabalık bağı adına birbirinizden istekte bulunursunuz, o halde isteklerinizi vasıta kıldığınız Allah’tan sakının.” şeklinde olur. Araplar (سَأَلْتُكَ بِاللَّهِ وَالرَّحِمِ) diyerek Allah ve akrabalık adına, bunu vesile kılarak birbirlerinden bir şeyler isterlerdi.⁵⁶⁴ Rāzī, Ḥamza’nın bu şekilde okuduğunu ve böyle okunduğunda mananın gâyet açık olduğunu söyler.⁵⁶⁵

Ṭaberī, İbrahim en-Neḥaī (ö.96/714), Ḥasan-ı Başrī tarikiyle gelen kıraatlerde bu şekilde okunduğunu söyledikten sonra bu tür bir okuyuşun Araplar indinde sahîh olmadığını ve şiirlerde kafiye uyduymak amacıyla yapılması dışında usulsüz olduğunu ifade eder.⁵⁶⁶

Zeccāc, böyle bir kıraatin Arap lüğatinde zayıf ve çirkin olması yanında dinî inanç açısından da sakıncalı olduğunu söylemektedir. Bu şekilde okunduğunda akrabalık üzerine yemin edilmiş olunacağı ama hadislerde Allah dışında başka şeyler üzerine yemin edilmesinin yasaklandığı ifade eder.⁵⁶⁷ Kuşeyrī, Hz. Peygamber’in de (sav) “baban hakkı için” diyerek yemin ettiğini, Allah Teala’nın yıldıza, incire vb. yemin ettiğini böyle bir yeminde sakınca olmadığını söyleyerek bu görüşe karşı çıkar.

⁵⁶³ Zemahşerī, *el-Keşşāf*, 2:6.

⁵⁶⁴ Kurtubī, *el-Cāmi* ‘, 6:8.

⁵⁶⁵ Rāzī, *Mefātīḥu’l-Ġayb*, 9:171.

⁵⁶⁶ Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, 6:346.

⁵⁶⁷ Kurtubī, *el-Cāmi* ‘, 6:9.

Ḳurtubī, bu konu da Ḳuşeyrī'ye katılmaktadır. Ona göre Allah Teala kendi birlik ve kudretini tekit için diğer varlıklara yemin ettiği gibi akrabalık bağlarına da yemin etmiş hatta önemine binaen kendi adıyla birlikte zikretmiştir. Zaten Yüce Allah dilediğine yemin edebilir. Bu yüzden buraya yemin anlamı verilmesi sakıncalı değildir. Arapların da akrabalık hakkı için yemin ettikleri bilinmektedir.⁵⁶⁸

2) *El-Erḥāme*: Kelime mansub okunduğunda ibarenin başındaki *ittika* edin (وَ اتَّقُوا) emrine bağlanır. Bu durumda anlam şu şekilde olur: “Hatırına birbirinizden bir şeyler istediğiniz Allah’tan ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının (وَ اتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ) (، وَ اتَّقُوا الْأَرْحَامَ أَنْ تَقْطَعُوهُ/ فَصِلُوهَا)⁵⁶⁹”.

Ṭaberī, kelimeyi mansub olarak okuyanların rivâyetlerini (Suddī, Ḳatāde (ö.117/735), İbn ‘Abbās, Ḥasan-ı Başrī, ‘Ikreme (105/723), ‘Abdurrezzāk, Mucāhid, Ḍaḥḥāk (ö.105/723), Rabī‘ b. Enes ve İbn Zeyd) naklettikten sonra kendisinin de bu görüşe katıldığını beyân eder. Beğavī, müfessirlerin çoğunun bu görüşü kabul ettiğini ve bu kıraatin daha fasih olduğunu söyler.⁵⁷⁰

3) *El-erḥāmu*: Bu kıraatte haberin hazfedilmiş bir mübteda olduğu kabul edilir. “Akrabalık bağları da böyledir (وَالْأَرْحَامُ كَذَلِكَ)” denilmiş olur. Bu durumda ibare “akrabalık bağları da koparılmamasına sakınılması gereken şeylerdendir veya akrabalık bağları da hatırına birbirinizden istekte bulunduğunuz şeylerdendir” anlamına gelir.⁵⁷¹

⁵⁶⁸ Ḳurtubī, *el-Cāmi* ‘, 6:10,11.

⁵⁶⁹ Ṭaberī, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, 6:350.

⁵⁷⁰ Beğavī, *Me ‘ālimu’t-Tenzīl fī Tefsīri’l-Ḳur’ān*, 1:561.

⁵⁷¹ Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, 2:7.

Allah Teâlâ âyette *erhām* lafzının kendi ismiyle birlikte zikrederek akrabalık bağlarına verdiği önemi göstermektedir. Müfessirler konunun öneminin anlaşılması için konuyla ilgili diğer âyetleri de bu âyetin tefsirinde zikretmişlerdir. Temel olarak şu âyetler örnek verilebilir:

*“Demek, yüz çevirdiğinizde yeryüzünde bozgunculuk çıkaracak ve akrabalık bağlarını koparacaksınız, (وَتَقَطَّعُوا أَرْحَامَكُمْ) öyle mi? İşte bunlar, Allah’ın lânetleyip, kulaklarını sağır, gözlerini kör ettiği kimselerdir.”*⁵⁷²

*“Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara “öf!” bile deme; onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle.”*⁵⁷³

*“Bir mü’min hakkında ne akrabalık (bağlarını), ne de antlaşma (yükümlülüğünü) gözetirler. İşte onlar taşkınlık yapanların ta kendileridir.”*⁵⁷⁴

*“Allah’a ibadet edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaş, yolcuya, elinizin altındakilere iyilik edin. Şüphesiz, Allah kibirlenen ve övünen kimseleri sevmez.”*⁵⁷⁵

Bu âyetler, *şıla-i rahimin* (akrabalık bağlarını korumanın) dinî ve toplumsal bir sorumluluk olduğunu açıkça göstermektedir. Akrabalık bağlarının koparılmaması, müminler arasındaki ilişkilerin sağlam tutulmasının gerektiği bu âyetlerle pekiştirilmektedir. Râzî

⁵⁷² 47/Muhammed:22, 23.

⁵⁷³ 17/İsrâ’:23.

⁵⁷⁴ 9/Tevbe:10 [Râzî âyetteki (أَلَّا) kelimesine akrabalık anlamın verildiğini söylemiştir. Bkz; Râzî, *Mefâtîhu ’l-Ğayb*, 9:172].

⁵⁷⁵ 4/Nisâ’:36.

akrabalık bağlarının önemine işaret eden hadislere eserinde oldukça fazla yer vermiştir.

Konuyla ilgili kaydettiği hadisler şu şekilde derlenebilir:⁵⁷⁶

يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى أَنَا الرَّحْمَنُ وَهِيَ الرَّحْمُ اسْتَنْقَضَتْ اسْمَهَا مِنْ اسْمِي فَمَنْ صَلَّى وَصَلَّاهُ وَمَنْ قَطَعَهَا قَطَعْتُهُ

“Allah şöyle buyurur: ‘Ben Rahmân’ım, o (akrabalık bağlarının adı) da rahimdir. Ona kendi isminden türeyen bir isim verdim. Onunla ilişkiyi sürdürenle ben de ilişkiyi sürdürür, onunla ilişkiyi kesenle ben de ilişkiyi keserim.”

مَا مِنْ شَيْءٍ أَطِيعَ اللَّهَ فِيهِ أَعْجَلَ ثَوَابًا مِنْ صَلَةِ الرَّحِمِ وَمَا مِنْ عَمَلٍ عُصِيَ اللَّهُ بِهِ أَعْجَلَ عُقُوبَةً مِنَ الْبُغْيِ وَالْيَمِينِ
الْفَاجِرَةِ

“Allah’a itaat edilen şeylerde akrabalık ilişkilerini sürdürmekten daha çabuk sevabı verilen hiçbir şey yoktur. Allah’a isyan edilen amellerde de cezası, zinadan ve yalan yere yeminden daha çabuk verilen hiçbir amel yoktur.”

إِنَّ الصَّدَقَةَ وَصِلَةَ الرَّحِمِ يَزِيدُ اللَّهُ بِهِمَا فِي الْعُمْرِ وَيَذْفَعُ بِهِمَا مِيتَةَ السُّوءِ وَيَذْفَعُ اللَّهُ بِهِمَا الْمَحْذُورَ وَالْمَكْرُوهَ

“Sadaka ve akrabalık ilişkilerini sürdürmek, Allah bunlarla ömrü uzatır. Ve kötü ölümü defeder. Sakıncalı ve tiksindirici şeyleri de defeder.”

أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ عَلَى ذِي الرَّحِمِ الْكَاشِحِ

“Sadakanın en faziletlisi, düşman olan akrabalara verilendir.”

Zemaḥşerî eserinde Ḥasan-ı Başrî’den rivâyet edilen şu hadisi nakleder: “Biri senden Allah adına bir şey isterse onu ver, akrabalık hatırına isterse ona istediğini ver. Çünkü rahimin (akrabalık bağının) arşta özel bir yeri vardır.”⁵⁷⁷

⁵⁷⁶ Rāzī, *Mefātīḥu’l-Ġayb*, 9:172.

⁵⁷⁷ Zemaḥşerî, *el-Keşşāf*, 2:7.

Allah Teâlâ'nın *erhām* lafzını kendi ismiyle birlikte zikretmesi ve ilgili âyetlerde *şıla-i rahmi*⁵⁷⁸ (akrabalık bağlarını) koparanları lanetlemesi, hadislerde ise akrabalık ilişkilerini sürdürmenin sevabının hızla verileceği, bu ilişkileri koparmanın ciddi cezalar getireceği, ayrıca akrabalık bağlarını korumanın ömrü uzatıp kötü ölümden koruyacağı vurgulanması akrabalık bağlarının ne denli önemli olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu kapsamda, akrabalık bağlarını korumanın Allah'ın rahmeti ve hoşnutluğunu kazanmanın anahtarı olduğunu söylemek mümkündür.

Elmalılı, *erhām* kelimesinin *rahim* kelimesinin çoğulu olduğunu ve fiziksel olarak kadında bulunan bir organı, çocuk yatağını ifade ettiğini belirttikten sonra kelimenin aynı zamanda yakınlık ve akrabalık gibi kavramları da içerdiğini belirtir. *Şıla-i rahim* (akrabalık bağlarını sürdürme) ve *kat'i rahim* (akrabalık ilişkilerini kesme) örneklerini verir. *Rahim* kelimesinin aynı zamanda şefkat, merhamet ve hassasiyet gibi duygusal nitelikleri simgelediğini vurgular. Yazır, bu özelliklerin özellikle kadınlıkla özdeş olduğunu ve doğal olarak kadınlara özgü nitelikler olduğunu belirtir. Bu bağlamda, kadınlara yönelik şefkatli ve saygılı muamele edilmesi, onların onurunu ve doğal yapılarının korunması gerektiğini savunur.

Yazır, evlilik bağının kutsallığını ve bu bağın suistimal edilmemesi gerektiğini, kadınlara karşı şefkatle muamele etmek, şeref ve haysiyetlerini korumak, evlenme gayesine aykırı uygunsuz hareketlerden kaçınmak ve onlara karşı nazik ve cazip bir sevgi beslemek gerektiğini ifade eder. Ne erkeklerin ne de kadınların düşük tutkularına kapılarak, Allah'ın

⁵⁷⁸ *Şıla-i rahim* iki şekilde gerçekleştirilir; birincisi onları ziyaret etmek, maddi ve manevi yardımda bulunmak, sevinçli ve acılı aynalarında yanlarında bulunmak; ikincisi ise onlara fiili veya sözlü olarak zarar vermemek, onları kötülememek, unutmamak ve dargın durmamaktır.

Bkz. İsmail Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 593.

emrine aykırı istek ve meyillerini ön planda tutmamaları gerektiği söyler ve Allah’a olan sevgi ve korku ile O’nun hükümlerinin uygulanması gerektiğine dikkat çeker.⁵⁷⁹

Taberî, âyetin son bölümünde “Şüphesiz Allah üzerinizde bir gözetleyicidir (إِنَّ اللَّهَ كَانَ (يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ) emrinin (عَلَيْكُمْ) geçen, (عَلَيْكُمْ رَقِيباً) muhatapları olduğunu ve Hz. Âdem’den günümüze kadar gelen bütün insanları kapsadığını söyler.⁵⁸⁰ Âyetin son kelimesi olan (رَقِيباً) ibaresini Muḳātil “Allah amellerinize hafîzdir, amellerinizi tespit eden, gözetleyendir”⁵⁸¹ şeklinde açıklarken; Taberî “amellerinizi gözetler, akraba bağlarını koruyup korumadığınızı denetler”⁵⁸² anlamı verir. Râzî, bu ifadenin hem vaad ve terḡib hem vaid ve terhib olduğunu ifade eder.⁵⁸³

Şa‘lebî (ö. 875/1471), Yüce Allah’ın bu sözünde bir vaid, tehdit olduğunu belirttiikten sonra Muḥāsibî’nin (ö. 243/857) şu sözünü nakleder; “Ebû Cafer Muhammed b. Mûsâ’ya sordum: Âriflerin en güzel halleri nelerdir? Dedi ki: Tüm övülmüş halleri tek bir halde toplayan hal, murakabe (Allah’ın gözetimi altında olduğunu bilme hali)dir. O halde kendini ve kalbini, Allah’ın seni hareket ettiğinde, sükûn ettiğinde ve tüm hallerinde gördüğünü bilmeye ada, bununla meşgul et. Çünkü sen, Allah’ın gözü altındasın, nerede olursan ol O’nun kudreti ve gözü kalbinin üzerindedir. O, sırrını ve açığa vurduğunu görür. Bu özellik, ey genç, kıyısı olmayan bir denizdir, bu denizden akarsular ve nehirler akar ve gemiler ganimet madenlerine doğru yelken açar.”⁵⁸⁴

⁵⁷⁹ Elmalılı, *Hak Dîni Kıur’ân Dili*, 3:226.

⁵⁸⁰ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân*, 6:350.

⁵⁸¹ Muḳātil, *Tefsîr*, 1:355; Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân*, 6:350.

⁵⁸² Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân*, 6:350.

⁵⁸³ Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, 9:172.

⁵⁸⁴ Şa‘lebî, *el-Cevāhiru’l-Hasān fî Tefsîri’l-Kur’ân*, 2:161.

Birinci âyette güçlü ve etkili bir ikaz ile *ittikā* emredildikten sonra yetimler ve kadınlarla ilgili olan ikinci âyet gelmektedir Elmalılı, bundan sonra âyette emrolunan *ittikān* uygulanacağı alanların açıklanmaya başlanacağını, Nisā' sûresinin Âlu 'İmrān sûresinden sonra gelmesinden dolayı Uhud savaşından sonra yetim kalan çocukların yani *erhām*la, akrabalara merhametle en çok ilgisi olan yetimlerin haklarıyla işe başlandığına dikkat çekmektedir.⁵⁸⁵

3.2. Yetimlerin Hakları ve Malları (*Eytām ve Emvāl*)

Nisā' sûresinde kadın konusuyla yetim konusu iç içe işlenmektedir. İlk âyette erkeğin ve kadının yaratılışı ile *şıla-i rahim* vurgusu yapıldıktan sonra ikinci âyette yetimlerin malları konusu, üçüncü âyette ise çok eşlilik meselesi yetimler bağlamında ele alınmaktadır. Dördüncü âyet kadınlara mehirlerinin verilmesi ile ilgiliyken beşinci âyet malların idaresi hakkındadır ve çalışmamızın ilgili bölümünde görüleceği gibi müfessirler âyetin içeriğinde kadınlara malların idaresinin verilir verilmeyeceğini tartışmıştır. 6. âyette rüşde eren yetimlerin mallarının iâdesinin önemi anlatılmaktadır. 7. âyette kadının miras hakkı olduğu ilk defa zikredilmektedir. 9. ve 10. âyetler yetimler hakkında oldukça net ve şedid uyarılar içerir. 11 ve 12. âyetlerde yeniden miras konusuna dönülerek, çocukların (bunlar yetimleri de içermektedir), kadınların ve diğer mirascıların hakları belirlenmektedir. Art arda gelen âyetlerde yetim ve kadın konusunun bir örgü gibi birlikte işlendiği görülmektedir. Âyetlerde yetimlerin ve kadınların haklarının birlikte ele alınması, her iki grubun da toplumun korunması gereken kesimleri olduğunu göstermektedir.

Yetimlerin arasında kız çocuklarının da olduğu göz önüne alındığında, yetim haklarının aynı zamanda kadın haklarını da içerdiği anlaşılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, yetimlerin mallarının korunması konusu, yalnızca çocukların değil, aynı zamanda kadınların da korunmasını kapsamaktadır. Kadınların ve kız çocuklarının toplum içinde adaletli bir şekilde

⁵⁸⁵ Elmalılı, *Hak Dīnī Qur'ān Dili*, 3:228.

yer bulması, onların haklarının güvence altına alınması, sûredeki ana temalardan birisidir. Bu nedenle, yetimlerin hakları konusu, kadın haklarının korunması açısından da büyük bir öneme sahiptir. Yetim ve kadın konusunun sûrede bu şekilde iç içe ele alınmasından dolayı, çalışmamızda tematik bütünlüğü sağlamak amacıyla yetimlerle ilgili âyetler erkek ve kadın konusuyla birlikte ele alınmaktadır.

3.2.1. Yetimlerin Mallarının Verilmesi (Nisâ' 2)

وَأْتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ إِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا

“Yetimlere mallarını verin. Temizi pis olanla (helâli haramla) değişmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyin. Çünkü bu, büyük bir günahtır.”

Nisâ' sûresinin ikinci ayeti yetimlere mallarının verilmesi emri ile başlamaktadır. Bu emrin bağlamı, yetimlerin haklarının korunması ve toplumdaki zayıf ve korunmasız bireylerin haklarının ihlal edilmemesi gerektiği üzerine kuruludur. Yetimlerin mallarının korunması, toplumun en savunmasız bireylerine yönelik bir koruma mekanizması oluşturarak adaletin sağlanmasına katkıda bulunur. Âyetin sebep-i nüzûlünün Gatafanlı Munzir b. Rufâ'a adında bir adamın vasisi olduğu yeğenine bülüğa erdiği halde malını vermemesi olduğu rivâyet edilir. Çocuk, Hz. Peygamber'e (sav) giderek amcasını şikâyet etmiş, Efendimiz de (sav) Munzir'e yeğeninin malını teslim etmesini emrederek bu âyeti okumuştur. Munzir âyeti duyar duymaz “Allah'a ve O'nun Rasulü'ne itaat ettik. Büyük günahtan Allah'a sığınırız.” demiş ve yeğenine malını vermiştir.⁵⁸⁶ Bunun üzerine Hz. Peygamber (sav) “*Kim nefsinin cimriliklerinden korunur ve Rabbine itaat ederse Allah onu cennetine alır*” buyurmuştur.⁵⁸⁷

Âyet “Yetimlerin mallarını verin” (وَأْتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ) emriyle başlamaktadır. *El-yutm* (الْيَتَامَىٰ) tek, yegâne demektir. Tek kum tanesine (الرَّمْلَةُ الْيَتِيمَةُ) ve eşsiz (yektâ) inci tanesine (الدُّرَّةُ)

⁵⁸⁶ Mukâtil, *Tefsîr*, 1:356; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2:11,12.

⁵⁸⁷ ‘Abdulfettâh el-Ğādî, *Esbâb-ı Nuzûl*, 99.

الْيَتِيمَةُ) denilir.⁵⁸⁸ Yetāmā (الْيَتَامَى) kelimesi, (يَتِيم) ve (يَتِيمَة) kelimelerinin çoğuludur. Babası ölüp yalnız kalanlara yetīm denir. Bu ifade hem yetişkinleri hem de çocukları ifade etse de daha çok bülüğ çağına ermemiş çocuklar için kullanılır.⁵⁸⁹ Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: “Baliğ olduktan sonra yetimlik yoktur (لَا يُنْمَ بَعْدَ بُلُوغٍ).”⁵⁹⁰ Kocalarından ayrılan veya kocaları ölen kadınlara da yetīm denilir.⁵⁹¹ Hz. Peygamber (sav) bir hadis-i şerîfnde şöyle buyurmaktadır: “İki zayıf konusunda Allah’tan korkun: yetim ve kadın (اتَّقُوا اللَّهَ فِي الضَّعِيفَيْنِ: الْيَتِيمِ وَالْمَرْأَةِ).”⁵⁹² Dolayısıyla âyet hem yetimlerin hem de kadınların hakları konusunda Allah’tan korkmayı emretmektedir.⁵⁹³

Âyette yetimlerin vasîlerine hitab edilerek, rüşde erdiklerini sezdiklerinde onlara mallarını geri vermeleri emredilmektedir.⁵⁹⁴ Yetime mallarının verilmesi iki şekilde olur; birincisi yetime bakarken onun yiyecek, giyecek gibi ihtiyaçlarının karşılanması, ikincisi rüşde erdikten sonra malının tasarrufunun kendisine verilmesi. Bu durumda ibare “önceleri yetim olan kimseye, rüşde erdiğinde malını verin” anlamına gelir.⁵⁹⁵

Taberî âyetin devamında yer alan (وَلَا تَتَّبِعُوا) ibaresinin “değiştirmeyi istemeyin” (وَلَا تَتَّبِعُوا) anlamına geldiğini söyleyerek, ibarenin yetimlerin mallarından size haram olanlarla,

⁵⁸⁸ Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 2:8.

⁵⁸⁹ Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 2:9; İbn ‘Aṭiyye, *el-Muḥarreru’l-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, 2:5;

Beydâvî, *Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl*, 2:58.

⁵⁹⁰ İbn ‘Aṭiyye, *el-Muḥarreru’l-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, 2:5.

⁵⁹¹ Râzî, *Mefâtîhu’l-Ġayb*, 9:173.

⁵⁹² ‘Abdurrezzâk, *Tefsîru’l-Ḳur’ân*, 1:146.

⁵⁹³ Elmalılı, *Hak Dîni Ḳur’ân Dili*, 3:230.

⁵⁹⁴ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, 6:351.

⁵⁹⁵ Ḳurtubî, *el-Câmi’*, 6:18,19.

kendi malınızdan size helal olanları değiştirmeyin anlamına geldiğini belirtir.⁵⁹⁶ Daha sonra buradaki *istibdāl*’in nasıl olacağına dair ehl-i te’vilin farklı görüşleri olduğunu beyan eder.⁵⁹⁷

1) Yetimlerin iyi mallarını alarak yerine kendinize ait kötü ve kalitesiz malları vermeyin.⁵⁹⁸

Suddī, yetimlerin vâsilerinden bazılarının yetime ait olan semiz bir koyunu alarak yerine cılız bir koyun verdiklerini ve “bir koyuna karşılık bir koyun” dediklerini rivâyet eder.⁵⁹⁹

2) Size takdir edilen helal mal gelmeden önce, haram mal için acele etmeyin.⁶⁰⁰

3) Câhiliye Arapları, kadınlara ve küçük çocuklara mirastan pay vermiyorlardı. Hepsini en büyük erkek çocuğa veriyorlardı. Âyette böyle yapılırsa büyük çocuğun, mirasta hakkı olan temiz malı bırakarak, haram ve pis olan bütün malı almış olacağı söylenmektedir.⁶⁰¹

Ṭaberī bu ikisinde tedebbül olmadığını söyleyerek son iki görüşü kabul etmez.⁶⁰²

Zemaḥşerī âyetteki hakiki mananın “yetimlerin mallarını kendi mallarınıza katarak onun malıyla kendi malınız arasında ayırım gözetmeksizin harcamayın” olduğunu söyler. Yetimin malını kendi malına aktarmadan tek başına yemek de haram olduğu halde bu şekilde ifade

⁵⁹⁶ Ṭaberī, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, 6:351.

⁵⁹⁷ Ṭaberī, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, 6:352.

⁵⁹⁸ Ṭaberī, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, 6:352.

⁵⁹⁹ Ṭaberī, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, 6:352.

⁶⁰⁰ Ṭaberī, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, 6:353.

⁶⁰¹ Ṭaberī, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, 6:353, 354.

⁶⁰² Ṭaberī, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, 6:354,355.

edilmesinin sebebinin ise Allah'ın lütfuyla kendi malı çok olup yetimin malına ihtiyacı olmadığı halde onun malına göz dikmenin çok daha kötü bir şey olmasına bağlar.⁶⁰³

Mukātil âyetin “Onların mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyin (وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَى)” cümlesinde yer alan *ilā* (إِلَى) edatını *me‘a* (مَعَ) anlamında kullanıldığını söyleyerek, Şu‘arā’ sûresinin 13. âyetini delil olarak getirir. Âyette “Harunu gönder (فَارْسِلْ إِلَى هَارُونَ)” buyurulmaktadır. Burada kastedilen “Benimle beraber Harunu da gönder” dir.⁶⁰⁴ Taberî de (إِلَى) edatına (مَعَ) anlamı verirken (وَلَا تَأْكُلُوا) ibaresinin “karıştırmayın” (وَلَا تَخْلُطُوا) anlamında olduğunu belirtir.⁶⁰⁵ Kurtubî (إِلَى) edatının gerçek anlamıyla kullanıldığını ve bu edatın “katmak, eklemek “anamları olduğunu söyler. Böylece yetimlerin mallarını kendi malları gibi görüp yememeleri emredilmektedir.⁶⁰⁶

Mukātil âyetin son cümlesinde (إِنَّهُ كَانَ خُوبًا كَبِيرًا) geçen (خُوب) kelimesinin Habeş lügatında “günah” (إِثْم) anlamına geldiğini belirtir.⁶⁰⁷ “Büyük günah (خُوبًا كَبِيرًا)” ibaresi (إِثْمًا) (خُوبًا كَبِيرًا) ibaresi (خُوبًا كَبِيرًا) manasındadır.⁶¹¹

Sûrenin ilk âyetleriyle birlikte yetim mallarının korunmasının ne kadar önemli olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Allah, yetimlerin mallarının adaletle yönetilmesini ve haksız yere

⁶⁰³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2:12,13.

⁶⁰⁴ Mukātil, *Tefsîr*, 1:355,356.

⁶⁰⁵ Taberî, *Cāmi ‘u ‘l-Beyān*, 6: 355.

⁶⁰⁶ Kurtubî, *el-Cāmi ‘*, 6:21.

⁶⁰⁷ Mukātil, *Tefsîr*, 1:356.

⁶⁰⁸ Taberî, *Cāmi ‘u ‘l-Beyān*, 6: 356.

⁶⁰⁹ Taberî, *Cāmi ‘u ‘l-Beyān*, 6: 358.

⁶¹⁰ Taberî, *Cāmi ‘u ‘l-Beyān*, 6: 357.

⁶¹¹ (خُوب) kelimesi Kur’ân’da sadece bir kere geçmektedir.

tüketilmemesini vurgulayarak, toplumun bu konuda duyarlı olmasını istemiştir. Hz. Peygamber'in (sav) bu âyetin sebab-i nüzûlü bağlamında verdiği emirler de, yetim mallarının korunması ve adaletin sağlanması gerektiğini öne çıkarmaktadır.

3.2.2. Yetimler ve Çok Evlilik (Nisā' 3)

وَأِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَنًى وَثَلَاثَ وَرُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا

“Eğer, (velisi olduğunuz) yetim kızlar (ile evlenip onlar) hakkında adaletsizlik etmekten korkarsanız, (onları değil), size helâl olan (başka) kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın. Eğer (o kadınlar arasında da) adaletli davranmayacağınızdan korkarsanız o taktirde bir tane alın veya sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için daha uygundur.”

Bu âyet-i kerime câhiliye döneminde ve İslâm'ın ilk yıllarında görülen, bir kimsenin dilediği kadar hür kadınla evlenebilmesi durumunu yasaklamakta ve bu sayıyı dört ile sınırlandırmaktadır.⁶¹²

İbrahîm en-Neḥa'î âyetin başında geçen (تَقْسِطُوا) fiilini (لَيْلًا يَعْلم) âyetinde⁶¹³ olduğu gibi zâid kabul ederek (أَنْ تَقْسِطُوا) şeklinde okumuştur. Bu durumda ifade “onlara zulmetmiş olmaktan korkarsanız” anlamına gelmektedir.⁶¹⁴ *Kaseṭa* (قَسَطَ) fiili haksızlık ve zulüm yapmak anlamına gelirken, *ekṣeṭa* (أَقْسَطَ) fiili adaletli davranmayı ifade eder.⁶¹⁵ *Eḳṣeṭa* (أَقْسَطَ) fiili “bir kimse sözünde, amelinde inşafî davranarak hakkını verdi, adaletli davrandı” anlamında (أَنْصَفَ) fiili gibi kullanılmaktadır.

⁶¹² Kurtubî, *el-Cāmi* ' , 6:24.

⁶¹³ 57/Hādīd:29.

⁶¹⁴ Zemahşerî, *el-Keşşāf*, 2:15.

⁶¹⁵ Aḥfeş, *Me 'ānī'l-Ḳur 'ān*, 1:244.

İbnu'l-Cevzî, kökün iki farklı kullanımına bir hadis ve bir âyetle örneklendirmiştir:

وَأَمَّا الْقَاسِطُونَ فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَبًا

“Zulmedenlere gelince onlar da cehenneme odun oldular”⁶¹⁶

الْمُقْسِطُونَ فِي الدُّنْيَا عَلَى مَنَابِرٍ مِنْ لُؤْلُؤٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

“Dünyada adaletli olanlar, Kıyamet günü inciden minberler üzerindedirler”⁶¹⁷

Görüldüğü gibi kök, âyette zulmetmek, hadiste ise adil davranmak anlamında kullanılmıştır.

“Korkarsanız” (إِنْ خِفْتُمْ) ibaresi zıt anlamlı kelimelerdendir hem kesin bir bilgiyle bilmeyi hem de zannetmeyi ifade eder. Burada “kesin kanaat etmek” anlamında değil de “zannetmek” anlamında kullanılmıştır. Diğer taraftan Taberî ayete dair şu yorumları nakletmektedir:

- 1) Bu âyet ile yetimlerin velileri olan kimselerin, çok kadınla evlenip masraflarının artması yüzünden, yetimlerin mallarını koruyamayarak bu malları aileleri için harcayacak olmalarından korkarlarsa dörtten fazla evlenmeleri yasaklanmıştır.⁶¹⁸ İkrime “Kureyşlilerden çok kadınla evlenerek onlara bakacak kadar mal bulamayınca yetimlerin mallarından harcayanlar vardı. Âyet bu durumu yasakladı.” demiştir.⁶¹⁹ İbn ‘Atiyye (ö.541/1147), âyeti “Adaleti sağlayamamaktan korkmak, dört, üç veya iki eş arasında sevgi, ilgi, cinsel ilişki ve günlük muamelede adalet sağlayamamaktan korkmak anlamına gelir. Bu, özellikle yetimlerin malını kendi evliliklerinde

⁶¹⁶ 72/Cinn:15.

⁶¹⁷ İbnu'l-Cevzî, *Zādu'l-Mesîr fî 'İlmi't-Tefsîr*, 1:369.

⁶¹⁸ Taberî, *Cāmi'u'l-Beyān*, 6: 361. Ğazzālî, sadece çok evlilikte değil, tek kadınla evlilikle ilgili olarak evlenmenin afetlerini sayarken ilk ve en tehlikeli madde olarak ailenin nafakasını helalinden kazanamamayı zikretmektedir. Bkz. Ebū Hāmid el- Ğazzālî, *İhyāu 'Ulūmi'd-Dîn*, 2:88.

⁶¹⁹ Taberî, *Cāmi'u'l-Beyān*, 6: 361.

harcamaktan korkan kişiler için geçerlidir. Bu durumda, dört veya üç eşin nafakasını, geçimini adil bir şekilde gerçekleştirememekten korkan kişi, yetimlerin malını harcamak yerine, bir kadınla evlenmekle yetinmelidir.” şeklinde tefsir etmiştir.⁶²⁰

- 2) İnsanlara yetimlerin malları konusunda adaletli olamayacaklarından korktukları gibi, kadınlar hakkında da adaletli davranamamaktan korkmaları emredilmiş, dörtten fazla kadınla evlenmeleri yasaklanmıştır. Bu kadınlar arasında da adaletli olamamaktan korkarlarsa sadece bir kadınla evlenmeleri veya sahip oldukları cariyelerle yetinmeleri söylenmiştir.⁶²¹ Beğavî, “Çünkü kadınlar zayıflıkta yetimler gibidir (لَأَنَّ النِّسَاءَ فِي الضَّعْفِ كَالْيَتَامَى).” sözünü naklederek Sa’îd b. Cubeyr (94/713?), Kâtâde, Dahhâk ve Suddî’nin bu görüşü destekleyen rivâyetlerini aktarmıştır.⁶²²
- 3) Yetimlerin hakkı konusunda korktuğunuz gibi kadınlar konusunda da korkun; kadınlarla zina etmeyin, nikâhlanın denilmiştir.⁶²³

⁶²⁰ İbn ‘Aîyye, *el-Muḥarreru’l-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, 2:7.

⁶²¹ Şan‘ânî, *Tefsîru’l-Kur’ân*, 1:146; Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, 6: 362; Beydâvî, *Envâru’t-Tenzîl*, 2:59.

⁶²² Beğavî, *Me‘âlimu’t-Tenzîl fî Tefsîri’l-Kur’ân*, 1:563.

⁶²³ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru’l-Kur’ânî’l-‘Azîm*, 3:857; Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, 6: 366; Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 2:15; Beydâvî, *Envâru’t-Tenzîl*, 2:59. Carullah, âyette geçen yetim kelimesine dul kadınlar anlamı vererek, 5. bir görüş eklemektedir. Ona göre âyetin asıl manası “dul kalan kadınlardan iki, üç ve dört hatun almak sûretiyle de olsa, çaresiz kalmış dul hatunların hak ve ihtiyaçlarını temin ediniz” şeklindedir. Kur’ân, sevgi ve saygı açısından erkekle kadın ilişkisini, anne baba ve çocuk arasındaki ilişki gibi görmüş ve dul kalan hatunlar için yetim ifadesini kullanmıştır. Bkz. Musa Carullah, *Hatun*, hazırlayan: Mehmet Görmez, 93-94.

Taberî kendisi ikinci görüşe katılmaktadır. Bunun nedenini ise önceki âyette yetim haklarından bahsedilmesine bağlamaktadır. Bir önceki âyet yetimlerin vasilerine, onların haklarına riâyet etmeyi emretmektedir. Bu âyette de kadınların hakları hususunda korkmaları emredilmektedir. Kadınlarla adaletsizliğe düşmeyecekleri sayıda evlenmelerine izin verilmiştir. Bu iki, üç veya dört olabilir. Âyetteki (فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً) ifadesi “iki kadınla evlendiğinizde adaletli olamayıp onlara cevr ü cefa etmekten korkarsanız bir kadınla, bir kadınla evlendiğinizde de adaletli davranamayacağınızdan korkarsanız sahip olduğunuz cariyelerle evlenin” demektir.⁶²⁴

Zemaşşerî önceki âyetle yetim malı yemenin büyük bir günah olduğu bildirilince, insanların bu korkuyla onların vesâyetini almaktan çekinir olduklarını fakat aynı kişilerin altı, yedi, sekiz, dokuz ve bazen on hanımlarının bulunduğunu ve onların haklarını gözetmediklerini, aralarında adil davranmadıklarını söyledikten sonra bu âyetle birlikte bu kişilere yetimlerin hakkında taşıdıkları korkunun aynısını diğer kadınlar için de taşımaları ve dört kadından fazlasıyla evlenmemelerinin emredildiğini söylemiştir. Ona görer bir gûnahtan sakınıp tevbe ederken buna benzer bir günahı işlemeye devam etmek mantıklı değildir ve o tevbe geçerli değildir.⁶²⁵

Taberî, Kur’ân’da yer alan emir ve yasakların irşad için olduklarına bir delil bulunmadığında bağlayıcı olduklarını ve farziyet ifade ettiklerini söyler. Buna delil olarak “Artık dileyen iman etsin, dileyen inkar etsin”⁶²⁶ ve “Böylece onlara verdiğimiz nimetlere karşı nankörlük etsinler”⁶²⁷ âyetlerini getirir. Bu âyetlerdeki ifadeler emir şeklinde olsa da aslında

⁶²⁴ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân*, 6: 367, 374.

⁶²⁵ Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 2:14,15.

⁶²⁶ 18/Kehf:29.

⁶²⁷ 16/Nahl:55.

yasaklama ve tehdit ifade eder. Aynı durum Nisā' sûresindeki bu âyet için de geçerlidir. Âyette adaletli davranamayacak kimselerin birden fazla kadınla evlenmesi yasaklanmıştır.⁶²⁸

Âyetin “size helâl olan (başka) kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın (فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثَلَىٰ وَثَلَاثَ وَرُبَاعَ) ” bölümünde yer alan (مَا طَابَ لَكُمْ) ifadesine “sizin için helal olan (مَا يَحِلُّ لَكُمْ)” anlamı verilmiştir.⁶²⁹ Maverdî “iyi ve güzel bir şekilde evlenin (فَانكِحُوا) ” manasına geldiğini söylemiştir.⁶³⁰ Âyette “ikişer ikişer, üçer üçer, dörder dörder” denmesinin sebebi buradaki hitabın bir kişiye değil herkese olmasındandır. Benzer şekilde bin dirhemlik bir parada bir topluluğa dağıtılacağında ikişer ikişer, üçer üçer, dörder dörder paylaşımları söylenir. Muhataplardan isteyen istediği sayıyı seçebilir. Konulan sınıra

⁶²⁸ Taberî, *Cāmi 'u'l-Beyān*, 6: 374, 375.

⁶²⁹ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'āni'l-'Azîm*, 3:858; Muḳātil, *Tefsîr*, 1:357; Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 2:15; Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, 4:222. Oğuzhan Tan makalesinde (مَا طَابَ لَكُمْ) ibaresinin sûrenin 4. âyetinde (فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ) şeklinde geçtiğini ve bu âyette ibareye müfessirler tarafından “(Mehirlerini) Size gönül hoşluğuyla bağışlamayı tercih ederlerse” anlamının verildiğini söylemiştir. Tefsir ilminde, ard arda gelen iki âyette geçen aynı ibareye ayrı ayrı değil aynı anlamların verilmesi daha uygundur. Bu yüzden 3. âyette de bu anlamın verilmesi âyetin maksadına daha çok uymaktadır. Bu durumda Tan'ın ifadesiyle âyetin genel mesajı şu şekilde olmaktadır; “Eğer kendinizi veya mevcut ailenizi bireysel olarak geçindiremeyecek kadar fakirseniz, korumanız altındaki yetimlerin zenginliklerine göz dikmeyin, aksine tek bir kadınla veya nispeten düşük profilli bir cariyeye evlenerek harcamaları artırmaktan kaçının. Ancak ekonomik olarak kendi kendinize yeterli değilseniz, size cömertçe davranacak ve geçiminizi destekleyecek (مَا طَابَ لَكُمْ) daha fazla kadınla evlenebilirsiniz.” Bkz. Oğuzhan Tan, “Childhood And Child Marriage in Islamic Law,” 798-799.

⁶³⁰ Māveridî, *en-Nuket ve 'l-'Uyûn*, 1:449.

kadar istediği sayıda kadınla evlenebilir.⁶³¹ Zemaḥşerī “öyle ise aralarında neden ev (أَوْ) değil de ve (وَ) bağlacı var?” sorusunu şu şekilde cevaplar: “Aralarında “ve” (وَ) yerine “veya” (أَوْ) olsaydı, muhatabın istediği sayıyı seçmesine imkan kalmazdı. Hepsinin ya iki ya üç veya dört kadınla evlenmesi gerekirdi. “Ve” bağlacı dileyenlerin ikişer, dileyenlerin üçer, dileyenlerin ise dörder kadınla evlenebileceği anlamını vermektedir.”⁶³² Yani hepsi ortak hareket etmek zorunda değillerdir. Mucāhid (ö.103/721), ikişer, üçer, dörder kadınla evlenme izni verilmesinin sebebinin zinadan sakındırmak olduğunu söylemiştir.⁶³³

Rāzī bir grup başıboş insanın, Kırṭubī ise âyeti zahirine göre anlayanların âyetteki (مَنْثَى وَثَلَتْ وَرُبَاعَ) ibaresinden kadınlarla evlenmede sayı sınırı olmadığı anlamını çıkardıklarını söylerler ve bu görüşün kayda değer olmadığını, gramer olarak da mantık olarak da bunun mümkün olmadığını belirtirler.⁶³⁴

Âyetin “Eğer (o kadınlar arasında da) adaletli davranmayacağınızdan korkarsanız o taktirde bir tane alın (فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ)” kısmında bahsedilen adaletin sevgi,⁶³⁵ iştret (iyi geçinme), eşlerden birisine meyletmeme,⁶³⁶ cima, günlerin ve gecelerin eşler arasında taksimi,⁶³⁷ nafaka/geçim,⁶³⁸ hususunda adalet olduğu ve bu konularda adalet

⁶³¹ Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, 2:15.

⁶³² Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, 2:15,16.

⁶³³ Mucāhid b. Cebr, *Tefsīru Mucāhid*, 1:266.

⁶³⁴ Rāzī, *Mefātīḥu'l-Ġayb*, 9:180-182; Kırṭubī, *el-Cāmi* ‘, 6:33-35.

⁶³⁵ Kırṭubī, *el-Cāmi* ‘, 6:37; Suyūṭī, *ed-Durru'l-Mensūr*, 4:222.

⁶³⁶ Kırṭubī, *el-Cāmi* ‘, 6:37.

⁶³⁷ Muḳātil, *Tefsīr*, 1:357; Kırṭubī, *el-Cāmi* ‘, 6:37; Māturīdī, *Te'vīlātu'l-Ḳur'ān*, 3:14; Suyūṭī, *ed-Durru'l-Mensūr*, 4:222.

⁶³⁸ Muḳātil, *Tefsīr*, 1:357; Māturīdī, *Te'vīlātu'l-Ḳur'ān*, 3:14.

düşmekten korku duyan kimseye bir kadınla evlenmesi, “o bir taneye de iyi davranamayacağından korkarsa”⁶³⁹ cariye edinmesi gerektiği söylenmiştir.⁶⁴⁰

Mâturîdî âyetteki tek kadınla evlenme emrinin kesin bir hüküm taşımadığını, terbiye edici olduğunu, bir erkeğin adaletle davranamayacağından korkmasına rağmen dört eşle evlenmesinin caiz olduğunu söylemiştir.⁶⁴¹ Bunun nedenini şu şekilde açıklamıştır:

“Cevazın şartı olarak söylenen korkunun sınırı bilinemez. Bir insan ne kadar adil olmaya çalışsa da bu konuda bir korku taşıyabilir. Zaten dinle ilgili bütün konularda asl olan korku ile ümit arasında olmaktır. Bu durum kadınların kendileriyle evlenmeleri helal veya haram olan erkekleri bilmesini engeller. Çünkü onların ailevi durumlarının nasıl olacağını bilemezler. Yüce Allah’ın bir şeyin helal sayılabilmesi için böyle bilinemez bir şeyi şart olarak getirmesi mümkün değildir. Aynı zamanda “Kadınlar arasında adil davranmaya güç yetiremezsiniz”⁶⁴² “Eğer bir kadın kocasının nuşûzundan korkarsa...”⁶⁴³ ve “Eğer karı kocanın aralarının açılmasından korkarsanız...”⁶⁴⁴ gibi âyetler zaten bu durumun mümkün olmadığını göstermektedir.”⁶⁴⁵

Zemaḥşerî, bu âyetle tek eşliliğin tercih edilmesinin, ilke olarak çok eşlilikten sakınılmasının emredildiğini, asıl olanın adalet olduğunu ve neyde adalet varsa ondan ayrılmamak gerektiğini söylemiştir.⁶⁴⁶ Zemaḥşerî (فَوَاحِدَةً) kelimesinin merfu olarak (فَوَاحِدَةً)

⁶³⁹ Muḳātil, *Tefsîr*, 1:357.

⁶⁴⁰ ‘Askerî, ‘adl kelimesinin kökünün doğruluk, istikâmet (الاستقامة) olduğunu söylemektedir.

Bkz. ‘Askerî, *el-Vucûh ve’n-Nezâ’ir*, 350.

⁶⁴¹ Mâturîdî, *Te’vîlâtü’l-Ḳur’ân*, 3:13,14.

⁶⁴² 4/Nisâ’:129.

⁶⁴³ 4/Nisâ’:128.

⁶⁴⁴ 4/Nisâ’:35.

⁶⁴⁵ Mâturîdî, *Te’vîlâtü’l-Ḳur’ân*, 3:14,15.

⁶⁴⁶ Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 2:16.

şeklinde de okunduğunu bunun ise “yetinilmesi gereken; tek eştir (فَالْمَقْنَعُ وَاحِدَةٌ)”, “size tek eş yeter (فَحَسْبُكُمْ وَاحِدَةٌ, فَكُفْتُ وَاحِدَةٌ)” anlamlarına geldiğini belirtmiştir.⁶⁴⁷ İmam Şâfiî (ö.204/820), nâfile ibadetlerle meşgul olmanın evlenmekten daha evla olduğuna bu âyeti delil getirmektedir.⁶⁴⁸

Ahfeş (ö.215/830) hem (أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ) ibaresini hem de (فَوَاحِدَةٌ) ibaresini “nikâhlanın” (فَانْكِحُوا) emrine bağlayarak anlam verir; “Bir tane ile nikâhlanın, evlenin (وَاحِدَةٌ)” veya “cariyelerle nikâhlanın (انكحوا ما ملكت أيمانكم).”⁶⁴⁹

Bir tek hür kadınla evlenmek ile sayı sınırı olmaksızın cariyelerle (köle kadınlar)⁶⁵⁰ evlenmek kolaylık açısından eşit tutulmuştur. Çünkü cariyelerle ilgili sorumluluklar (mehir

⁶⁴⁷ Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 2:16.

⁶⁴⁸ Râzî, *Mefâtihü'l-Gayb*, 9:182,183.

⁶⁴⁹ Ahfeş, *Me'ânî'l-Kur'ân*, 1:244; Nisâ' sûresinde cariyelerle ilgili olarak iki âyet daha yer almaktadır. 24. âyette savaş esiri olan cariyelerin Müslüman erkeklere helal olduğu, 25. âyette ise hür kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyenlerin cariyelerle evlenebileceği bildirilmiştir. Her iki âyette de bu evliliklerde mehir verilmesi gerektiği bildirilmiştir. Bu da cariyelerle birlikte olmak için de nikâhın gerekli olduğunu göstermektedir. Ayrıntılı bilgi için bakınız. Züleyha Birinci, “Kadın Konusunda İslâm’a Yöneltilen Eleştirilerin Tahlîli,” (doktora tezi), 142-153.

⁶⁵⁰ Paçacı, kölelik konusunun Kur'ân'da nasıl ele alındığını ve Batı'nın kölelik karşıtı baskılarının çoğunlukla sömürgeci amaçlara sahip olduğu üzerine yazdığı makalesinde köleliğin İslâm'da bulunmadığını savunan çağdaş yorumu ele almaktadır. Paçacı ayrıca, Batılı güçlerin, kölelik uygulamalarını eleştirerek Osmanlı ve Müslüman toplumlarına baskı yaptığını, ancak bu baskıların arkasında gerçekten insani kaygılardan ziyade sömürgeci amaçlar olduğunu vurgular. Köleliğin tarih boyunca hukuken düzenlenmiş bir kurum olduğunu ve İslâm'ın kölelikle ilgili hükümlerinin de bu tarihsel çerçeveye uygun olarak şekillendiğini

miktarı, gecelerin taksimi, doğum kontrolü yapıp yapmama gibi hususlar) daha azdır.⁶⁵¹ Kırṭubī cariyelere de bu konularda adaletli davranmanın kölelere iyi davranma vücutundan dolayı önemli olduğunu kaydetmiştir. Yüce Allah sahip olmayı sağ ele (أَيْمَانُكُمْ) izafe etmiştir. Sağ el gücü ve güzel şeyleri ifade eder. İnfak bu elle yapılır, ahit sırasında sağ el kullanılır, yapılan yemine bu yüzden sağ anlamına gelen *yemîn* (يَمِين) denilir ve şeref sancakları bu elle göğe kaldırılır.⁶⁵² Dolayısıyla cariyelerin bu kelimeyle ifade edilmesinde onlara karşı muamelenin iyi ve güzel olması gerektiğine işaret vardır. Köle ve cariyeye kelimeleri tasnif edici ve aşağılayıcı ifadeler olduğu için Kur’ân’da çoğunlukla bu kelimelerin yerine “sağ elinizin altındakiler”, fetâ (gençleriniz, oğullarınız) feteyât (kızlarınız) gibi tabirler kullanılmaktadır.⁶⁵³

Derveze, âyette bu ibarenin yer almasının yeni bir hüküm belirtmediğini süregelen bir geleneğe işaret ettiğini söylemiştir. Günümüzden bakıldığında cariyelerle evlenmek anlaşılabilir görünse de âyetin indiği zaman göz önüne alındığında bu durumun ortadan kalktığını,

savunur. Bkz. Mehmet Paçacı, “Bir Yorum Eleştirisi: Çağdaşçı Kur’ân Yorumu Üzerine,” 93-100.

⁶⁵¹ Vāhidī, *et-Tefsīru’l-Basīṭ*, 6:309; Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, 2:16.

⁶⁵² Kırṭubī, *el-Cāmi* ‘, 6:38.

⁶⁵³ Duman, *Beyānu’l-Hak*, 3:219. Kölelik eski medeniyetlerde ve çağdaşı olan güçlü devletler tarafından kabul görmüş ve doğal bir durum olarak karşılandığı için İslâmiyetin, bu uygulamayı aniden ve tamamen ortadan kaldırmak yerine, zamanla sona ermesine olanak tanıyacak şekilde yavaş yavaş kaldırılmasını teşvik eden düzenlemeler yaptığı kabul edilmiştir. Köleliğin tarihî seyri ve Arap Yarımadası’nda, İslâm öncesi ve sonrası dönemlerde kölelerin yaşam koşulları hakkında daha fazla bilgi için bkz. Mehmet Akif Aydın, “Köle” DİA, 26:246-248.

cariyelerle evliliğin eşler arasında haksızlığı kaldırmak için bir yol olduğunu ve hür kadınlarla evlilikten doğabilecek sorunların daha çok olacağı fikrine dayandığını ifade etmiştir.⁶⁵⁴

Âyetin son bölümünde “*Bu, adaletten ayrılmamanız için daha uygundur* (ذَلِكَ أَذْنَىٰ أَلَّا (تَعُولُوا).” yer alan (أَذْنَىٰ) ifadesi “daha yakın” (أَقْرَبُ) anlamına gelmektedir.⁶⁵⁵ Müfessirler (أَلَّا (تَعُولُوا) ibaresine⁶⁵⁶ farklı anlamlar vermişlerdir:

1) Adaletten kaymamanız için daha uygundur.

2) Fakir düşmemeniz, muhtaç duruma gelmemeniz için bu daha uygundur.⁶⁵⁷ Yani harcamalarınızın daha az olması için bu daha uygundur. Bir kadınla evlenince yapılan harcama, daha fazla kadınla evlenince yapılan harcamadan daha azdır. Cariyeyle evlenince yapılan masraf hür kadınla evlenirken yapılan masraftan daha azdır. Kölelerin aynı anda ikiden fazla evlenemeyeceğine yönelik olan icma, bu görüşü desteklemektedir. (تَعُولُوا) fiili (تُعِيلُوا) şeklinde de okunmuştur. Bu durumda ibare “evlâd u iyâlinizi çoğaltarak aile yükünün altında kalmamanız için bu daha iyidir” anlamına gelir. İmam Şâfiî bu kıraati tercih etmiştir.⁶⁵⁸ Beydâvî, “adam, ailesinin geçimini sağlar” derken (عَالَ الرَّجُلُ عِيَالَهُ يَعْوَلُهُمْ) cümlesinin kullanıldığını, âyette ailenin kalabalık olmasının geçimin zorluğunu kinayeye anlattığını söylemiştir.⁶⁵⁹

⁶⁵⁴ Derveze, *et-Tefsîru 'l-Hadîs*, 8:20.

⁶⁵⁵ Râzî, *Mefâtîhu 'l-Gayb*, 9:183.

⁶⁵⁶ (عول) kökü Kur’ân’da sadece bir kere, bu âyette yer almaktadır.

⁶⁵⁷ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru 'l-Kur’âni 'l-Azîm*, 3:860; Şâfi’î, *Tefsîru 'l-İmâm eş-Şâfi’î*, 2:516; Suyûfî, *ed-Durru 'l-Mensûr*, 2:430.

⁶⁵⁸ Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 2:16,17.

⁶⁵⁹ Beydâvî, *Envâru 't-Tenzîl*, 2:59.

3) Zulmetmemeniz (cevretmemeniz) için daha uygundur.⁶⁶⁰ İbn ‘Abbās’dan gelen bir rivâyete göre ‘avl (عول) “belirlenen sınırı aşmak” demektir. Bu nedenle ferâiz ilminde fazla çıkan hesaba ‘avl denilir. Bu durumda ibare evlilikte belirlenen sınırı aşmak demektir, bu ise zulüm anlamına gelir.⁶⁶¹ Zemaḥşerî, tek eşliliğin haksızlık yapmamaya daha yakın olduğunu söylemiştir. Terazi yanlış gösterdiğinde kullanılan (عال الميزان عولا) ifadesi ve hakim haksızlık yaptığında kullanılan (عال الحاكم) ifadesi bu anlamı desteklemektedir. Kendisine haksızlık yapıldığını düşünen bir bedevi, hakime “bana cevrediyorsun öyle mi?” (أتعول على) demiştir.⁶⁶² Ok hedeften saptığı zaman da (عَالَ السَّهْمِ) (عَنِ الْهَدَفِ) denilir.⁶⁶³

Aynı zamanda Hz. Âişe’den gelen bir rivâyete göre Hz. Peygamber (sav) (أَلَا تَعُولُوا) ifadesini “zulmetmemeniz (أَنْ لَا تَجُورُوا)” olarak açıklamıştır.⁶⁶⁴ Bu kelimeyle birlikte ayette adaleti, zulmetmeyeyi ifade eden üç kelime aynı anda yer almış olmaktadır: *Kıst* (قسط), ‘*adl* (عدل) ve ‘*avl* (عول). Bu durum çok eşlilik meselesinin ne kadar hassas ve dikkat edilmesi gereken bir konu olduğunu açıkça göstermektedir.

Nisâ’ sûresi 3. âyet, İslâm’ın ilk yıllarında ve câhiliye döneminde sınırsız sayıda kadınla evlenme geleneğini sınırlandırarak, dört kadınla sınırlar. Ancak, kadınlar arasında adalet sağlayamayacağından korkanların yalnızca bir kadınla veya cariyelerle evlenmeleri gerektiğini bildirir. Âyetin “yetim kızlar” vurgusu, onların haklarının korunmasını hedefler. Müfessirler âyette adaletin önemine dikkat çekildiğini söyleyerek tek eşliliğin tercih edilmesinin ilke olarak

⁶⁶⁰ Mukâtil, *Tefsîr*, 1:357; Vâhidî, *et-Tefsîru’l-Basîṭ*, 6:310.

⁶⁶¹ Mâturîdî, *Te’vîlâtü’l-Ḳur’ân*, 3:16.

⁶⁶² Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 2:16.

⁶⁶³ Ḳurtubî, *el-Câmi’*, 6:39.

⁶⁶⁴ Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 2:16.

önerildiğini savunur. Çok eşlilik konusu, İslâm'da kadın ve erkek için farklılık arz eden hükümlerden biridir. Burada bu hükmün müfessirler tarafından nasıl değerlendirildiği ele alınmaktadır.

3.2.3. Malların İdaresi (Nisā' 5)

وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا

“Allah’ın, sizin için geçim kaynağı yaptığı mallarınızı akli ermezlere vermeyin. O mallarla onları besleyin, giydirin ve onlara güzel söz söyleyin.”

Kıyāmā (قِيَامًا) kelimesi mâişetiniz için bir *kıvām*; mâişetinizi ayakta tutan bir unsur anlamında kullanılır.⁶⁶⁵ Hayatı sürdürmeyi sağlayan, onunla ayakta durulan mallar kastedilmektedir. ‘İkrime, yetimlerin velilerine, yetimlere ait malları *sufehā*’ya vermelerinin emredildiğini, “sizin mallarınız (أَمْوَالَكُم)” denilmesinin sebebinin malların yönetim ve idaresinin velilere ait olmasından kaynaklandığını söylemiştir.⁶⁶⁶

Taberî âyet-i kerîmede geçen “aklı zayıflar (السُّفَهَاء)” kelimesinden kimlerin kastedildiğine yönelik dört farklı görüş olduğunu tespit etmiştir:

- 1) Kadınlar ve çocuklar (İmam Şâfiî, *sufehā*’ kelimesinden kastedilenin kadınlar ve çocuklar olduğu görüşüne katılmaktadır.⁶⁶⁷)
- 2) Yalnızca çocuklar
- 3) Kişinin aklî melekeleri yerinde olmayan çocuğu
- 4) Yalnızca kadınlar

Taberî burada kastedilenin bunlardan sadece biri olmadığını, küçük bir çocuk, büyük bir erkek veya kadın fark etmeksizin bütün akli zayıfları kapsadığını söylemiştir. *Sefîh* yani

⁶⁶⁵ Mukātil, *Tefsîr*, 1:357.

⁶⁶⁶ Begavî, *Me ‘ālimu’t-Tenzîl fî Tefsîri’l-Kur’ân*, 1:566.

⁶⁶⁷ Şâfi’î, *Tefsîru’l-İmām eş-Şâfi’î*, 2:523.

velisinin kendisine malını vermesi caiz olmayan kişi, malı israf etmesi, ifsat ve fesat etmesi, onu kötü yönetmesinden dolayı malında tasarruf etmesini engellemeyi hak eden kişilerdir. Taberî bir sonraki âyette nikâh çağına gelip akli başında olanlara mallarının verilmesini emreden âyetin, onun bu görüşünü desteklediğini belirterek, bu yetimlerin içinde erkek ve kadın olabileceğini, “kadınlara değil sadece erkeklere veya erkeklere değil kadınlara verin” gibi bir kayıt olmadığını söylemektedir.⁶⁶⁸ Taberî ayrıca *sufehā* kelimesinden sadece kadınların kastedilmiş olamayacağını şu şekilde açıklar: “Eğer *sefih* kelimesi kadınlar için çoğul yapılacak olsaydı (سَفَائِه) veya (سَفِيهَات) olarak yapılırdı.”⁶⁶⁹ *Sefih* lafzının benzer bir kullanımı Bakara sûresi 282. âyette geçer: “Eğer borçlu, akli ermeyen (سَفِيهًا) veya zayıf bir kimse ise, ya da yazdıramıyorsa, velisi adaletle yazdırsın.”

Mucâhid âyette geçen *sufehā* (السُّفَهَاء) ibaresinden kastın kimler olabileceğine yönelik iki farklı rivâyet kaydetmiştir. İlki: *Sufehā*dan kasıt, kadınlardır (النِّسَاء). Yüce Allah erkeklere, kadınlar câhil oldukları sürece ister eş, ister kız, ister anne olsunlar, onlara mallardan vermemeyi; onlara rızık sağlamayı ve güzel söz söylemeyi emretmiştir. İkincisi: *Sufehā* erkeklerden ve kadınlardan olabilir (السُّفَهَاء: مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاء).⁶⁷⁰

Vâhidî (ö.468/1076) âyete “Allah’ın sana bahşettiği ve senin geçim kaynağın yaptığı malını eşine ve çocuklarına verip onların seni yönetmesine izin verme, onların elindekileri gözlemek zorunda kalma. Ancak, malını elinde tut, onu iyileştir ve onların giyim, rızık ve diğer ihtiyaçları için harcama yapacak olan kişi sen ol.” anlamı vermiştir.⁶⁷¹ Bir kişinin mali kaynaklarını akıllıca yönetmesi ve ailesine bakım sağlamasını, mali sorumluluğu kendisinin

⁶⁶⁸ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân*, 6:394.

⁶⁶⁹ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân*, 6:395.

⁶⁷⁰ Mucâhid b. Cebr, *Tefsîru Mucâhid*, 1:266.

⁶⁷¹ Vâhidî, *et-Tefsîru ‘l-Basîṭ*, 6:320.

üstlenip aile bireylerine aşırı miktarda mali kontrol vermemesi gerektiğini belirterek bu durumun yol açabileceği potansiyel sorunları anlatmıştır.

Âyette Allah'ın mal ve servet verdiği kimsenin bu malı *sefîh*lere vererek zayi etmesi yasaklanmıştır.⁶⁷² “Mallarınızı vermeyin” emrinin muhatabı, âyetin son kısımda yer alan “onları besleyin, giydirin” ifadesinden dolayı yetimlerin velileri olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte herkes bu âyetin muhatabıdır ve malını gereksiz yere harcayacağını bildiği kimselere, kadın veya erkek olsun, küçük veya büyük biri olsun malını vermemekle sorumludur.⁶⁷³

Sufehā (السُّفَهَاء) malını saçıp savurarak israf eden, uygun olmayan şeylere harcayan ve onu iyileştirmeye, geliştirmeye gücü olmayan kimselerdir.⁶⁷⁴ Burada *sefîh*lik kişiyi kınayıcı bir sıfat veya isyanı belirten bir kelime olarak değil malı muhafaza etme konusunda temyiz gücünde bir yetersizlik ifadesi olarak kullanılmıştır.⁶⁷⁵

Māverdī (ö.450/1058), *sefîh* kelimesinin aslının *hilm* (sabır, sağduyu) kelimesinin hafifletilmiş halinden geldiğini söylemektedir. Bu da akıl noksanlığına, yetersizliğine işaret eder. Aynı zamanda, mali yönetiminde yetersiz olan kişiye de bu sıfatla atıfta bulunulur, çünkü yönetim becerisi eksiktir. Fasık kişiye de dini ve ilmi çerçevedeki eksikliği nedeniyle *sefîh* denilir.⁶⁷⁶

⁶⁷² Māturīdī, *Te`vīlātu'l-Ḳur`ān*, 3:22.

⁶⁷³ Zemahşerī, *el-Keşşāf*, 2:20.

⁶⁷⁴ Zemahşerī, *el-Keşşāf*, 2:20.

⁶⁷⁵ Rāzī, *Mefātīhu'l-Ġayb*, 9:192.

⁶⁷⁶ Māverdī, *en-Nuket ve'l-`Uyūn*, 1:453.

Bu açıklamalar, *sefîh* teriminin İslâmî literatürde çok yönlü bir eleştiri aracı olarak kullanıldığını gösterir. Kelime hem zihinsel kapasite hem ekonomik yönetim becerileri hem de dinî ve ahlakî duruş açısından bireylerin değerlendirilmesinde kullanılmaktadır.

Zemaşşerî âyetin “o mallarla onları besleyin, giydirin (وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ)” cümlesini açıklarken yetimlerin malından onlar için harcarken, o malı kullanarak yapılan ticaretten elde edilen kardan harcanabileceğini fakat ana paraya dokunulmaması gerektiğini ifade etmiştir.⁶⁷⁷

Mevdūdî (ö.1399/1979), âyette ayrıca özel mülkiyet haklarının korunması gerektiğinin emredildiğini, bu hakların toplumu zarara uğratacak şekilde sınırsız kullanımına izin verilmediği söylemiştir. Bireyin temel ihtiyaçlarının karşılanması önemli olup, bu hakların toplumun ahlakını, kültürünü ve ekonomik yapısını bozacak şekilde kötüye kullanılması engellenmektedir. Ona göre, İslâm devleti, servetlerini kötüye kullanan veya kullanmaya uygun olmayan bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılamak koşuluyla, bu servetlerin yönetimini üstlenebilir.⁶⁷⁸ Mahmut Şeltut, *sufehā*’ kelimesine “malını güzel bir şekilde kullanamayan herkes” anlamını verdikten sonra, bu hükümle, malların ümmet menfaatine kalıcılığının sağlanmasının hedeflendiğini söylemiştir. Zira aslında bu servetler herkesindir.⁶⁷⁹

Muhammed el-Behiyy (ö.1403/1982), *sefîh* kelimesini Kur’ân’da iki konuda aşırılığı ifade ettiğini, birincisinin itikatta dalalette olanın aşırılığı, ikincisinin ise malını harcamada ileri gidenin aşırılığı olduğunu söylemiştir. Küfrü sebebiyle *sefîh* olanla mal sebebiyle *sefîh* olanın İslâm ümmetine verdiği zarar açısından eşit olduğunu ilkinin harici, ikincisinin dahili düşman olduğunu söylemektedir. Aynı zamanda, Allah’ın diniyle savaşmak için veya ümmetin

⁶⁷⁷ Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 2:20.

⁶⁷⁸ Mevdūdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, 1:331.

⁶⁷⁹ Şeltût, *Kur’ân’a Doğru*; 68.

kuvvetine, imanına, ümmeti birbirine bağlayan değerlere zarar veren şeylere malını harcayan Müslümanın ne kadar az mal harcasa da *sefîh* olduğunu ifade etmektedir.⁶⁸⁰

Âyette emredilen “*ve onlara güzel söz söyleyin (وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا)*.” cümlesinde yer alan (قَوْلًا مَعْرُوفًا) ifadesini Zemaḥşerî şu şekilde açıklar: “Söz veya eylem olsun aklen ve dinen güzel olan, bu yüzden de insana huzur veren ve sevilen her şey ma’ruf’dur. Aksi şekilde insanın gönlünün ısınmadığı çirkin şeyler ise münkerdir.”⁶⁸¹ Güzel vaat, dua, gönül okşayıcı, onların burukluğunu giderici sözler anlamında kullanılan (قَوْلًا مَعْرُوفًا) ibaresinin “güzel vaat (العدة الحسنة)” anlamına geldiğini söyleyen müfessirler, yetime “malına senin adına göz kulak oluyorum, büyüdüğünde, rüşte erdiğinde, malını sana vereceğim” gibi güzel sözler söylenmesi gerektiğini belirtir.⁶⁸²

Nisâ’ sûresinin 5. âyeti, malın idaresine yönelik önemli prensipler sunmaktadır. Bu âyette, malların akıl ermezler verilmemesi gerektiği vurgulanarak, velilere büyük bir sorumluluk yüklenmiştir. Malların geçim kaynağı olarak önemi belirtilmiş ve bu malların israf edilmemesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Âyetin, yetimlerin velilerine yönelik olduğu, ancak genel olarak herkesin malını iyi yönetmesi gerektiği mesajını verdiği açıktır.

Âyetin içinde geçen *sufehâ*’ kelimesi, farklı müfessirler tarafından çeşitli şekillerde yorumlanmıştır. Bu yorumlar, kelimenin kapsamının genişliğini ve kimlerin bu gruba dahil edilebileceğini tartışır. İmam Şâfiî, *sufehâ*’ kelimesinin kadınlar ve çocukları kapsadığını belirtirken, Taberî, bu kelimenin akli zayıf olan herkes için kullanıldığını ifade eder. Taberî, *sufehâ*’ kelimesinin sadece kadınları ifade etmediğini, bunun eksik bir yorum olduğunu ve bu kelimenin geniş bir grubu kapsadığını vurgular. O, *sufehâ*’ kavramının sadece kadınlara

⁶⁸⁰ Muhammed el-Behiyy, *Kur’ân’da İtikâdî ve Amelî Kavramlar*, 252-253.

⁶⁸¹ Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 2:21.

⁶⁸² Muḳâtil, *Tefsîr*, 1:358; Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, 6:402.

atfedilmesinin yanlış olduğunu belirterek, eğer bu kelime yalnızca kadınlar için kullanılsaydı, Arapça dil kurallarına göre farklı bir çoğul formda olacağını açıklar. Taberî'nin açıklaması, âyetin tüm aklı zayıflarını kapsadığını ve bu kişilere mal verilmemesi gerektiğini netleştirir.

Zemaşşerî, Mevdūdî, Şeltut ve Muhammed el-Behiyy'in yorumları, âyetin mali yönetim ve toplumsal düzen açısından ne denli kapsamlı bir mesaj içerdiğini ortaya koymaktadır. Mevdūdî'nin özel mülkiyet haklarının korunması ve kötüye kullanılmaması gerektiği vurgusu, İslâm toplumunda ekonomik adaletin sağlanmasının önemini gözler önüne sermektedir. Şeltut'un, malın ümmetin menfaatine kullanılmasının hedeflendiği görüşü, sosyal adalet ve ekonomik istikrarın sağlanması gerekliliğini işaret etmektedir.

Sonuç olarak, Nisâ' 5. âyeti, sadece bireysel mal yönetimi değil, toplumsal düzenin korunması ve ekonomik adaletin sağlanması açısından da önemli mesajlar vermektedir. Âyette geçen “güzel söz söyleyin” ifadesi hem maddi hem de manevi sorumlulukların yerine getirilmesinde olumlu ve yapıcı bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, mal ve servetin akılcı yönetimi, israfın önlenmesi ve toplumun genel refahının sağlanması vurgulanmaktadır.

3.2.4. Yetimlerin Reşit Olması ve Mallarının Teslimi (Nisâ' 6)

وَابْتَغُوا الْيَتَامَىٰ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا وَبِدَارًا أَنْ يَكْبَرُوا وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهَدُوا عَلَيْهِمْ وَكَفَىٰ بِاللهِ حَسِيبًا

“Evlilik çağına gelinceye kadar yetimleri deneyin; eğer onlarda akılcı bir olgunlaşma görürseniz hemen mallarını kendilerine verin, büyüyecekler de mallarını alacaklar diye o malları israf ile ve tez elden yiyip tüketmeyin. Zengin olan (veli) yetim malına tenezzül etmesin, yoksul olan da kararınca yesin. Mallarını kendilerine verdiğiniz zaman yanlarında şahit bulundurun; hesap sorucu olarak da Allah yeter.”

Âyet, Sabit b. Rifa'a ve amcası hakkında nazil olmuştur. Rifa'a geriye oğlu Sabit'i bırakarak vefat etmişti. Amcası da onun mirasının velâyetini alınca bu âyet inzal olmuştur.⁶⁸³

Mukâtil “yetimleri deneyin (وَابْتَلُوا الْيَتَامَى)” derken “yetimlerin akılları”nın kastedildiğini söylemektedir.⁶⁸⁴ Ebû Hanîfe “denemek (الابتلاء)”ten maksat malı nasıl idare edeceğini görmek için yetime malından kullanma hakkı vererek ne yapacağını gözlemlemektir derken Şâfiî ve İmam Mâlik buna ek olarak dine olan gayretine ve bununla ilgili fiillerine bakılacağını söyler.⁶⁸⁵

Taberî “akli yetenekleri, mallarını sevk ve idareleri, dini vecibelerini yerine getirme konularında deneyin” anlamı vererek sadece akıl değil dinî yönden de rüşte ermeleri gerektiğini söylemiştir.⁶⁸⁶

“Evlilik çağına gelinceye kadar (حَتَّى إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ)” cümlesinde kastedilenin “ergenlik, hulm (الحلم) yani ihtilam olma” olduğu söylenmiştir.⁶⁸⁷ Nûr sûresinin “Çocuklarınız erginlik çağına geldiklerinde (وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ)” âyeti⁶⁸⁸ bu anlama delil olarak getirilir.

Âyetin “Eğer reşid olduklarını görürseniz, mallarını kendilerine verin (فَإِنْ أَنْسَلْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا)” bölümünde yer alan ve “bulursanız, fark ederseniz” anlamına gelen (أَنْسَلْتُمْ) ibaresinin⁶⁸⁹ masdarı olan (الإنسان) kelimesi “anlamaya çalışmak, açıkça görmek” manasına gelir.⁶⁹⁰ Râzî, Kaşas sûresi 29. âyette geçen “Tur tarafında bir ateş gördü (أَنَّ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ).”

⁶⁸³ Mukâtil, *Tefsîr*, 1:358.

⁶⁸⁴ Mukâtil, *Tefsîr*, 1:358.

⁶⁸⁵ Şâfiî 'î, *Tefsîru'l-İmâm eş-Şâfiî*, 2:525; Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 2:22.

⁶⁸⁶ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, 6:302,303.

⁶⁸⁷ Mukâtil, *Tefsîr*, 1:358; Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, 6:404; Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 2:22.

⁶⁸⁸ 24/Nûr:59.

⁶⁸⁹ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, 6:404.

⁶⁹⁰ Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 2:22.

ifadesini delil getirerek kelimeye “açıkca görmek” anlamı verir.⁶⁹¹ İbn Mes‘ūd bu kelimeyi (أَحْسَيْتُمْ) şeklinde okumuş ve “hissederseniz” anlamı vermiştir.⁶⁹² Ferrā’ ise “bulursanız (وجدتم)” manasına geldiğini söylemiştir.⁶⁹³

Mukātil (رُشْدًا) ibaresine “dinlerinde bir salah ve mallarını koruma eğilimi”⁶⁹⁴ anlamı verirken⁶⁹⁵ Taberī “akıl ve mallarını sevk ve idare etme yeteneği”⁶⁹⁶ olarak anlamlandırmıştır. İbn ‘Abbās’tan rivâyet edildiğine göre rüşd “aklen elverişli olmak ve malı koruyabilecek durumda olmak” demektir.⁶⁹⁷ Ebū Hanîfe’ye göre yetime malını teslim etmek için en fazla 25 yaşına kadar beklenir. Onun öğrencilerine göre ise kişide rüşd sezilmezse malı kendisine hiç verilmeyebilir.⁶⁹⁸

Yetimlerin mallarının kendilerine verilmesi için gereken şartlar baliğ olma ve rüşddür. Baliğ olma, fiziksel olarak ergenlik çağına ulaşmayı ifade eder. (Genellikle erkekler ihtilam olduğunda, kızlar adet gördüğünde baliğ kabul edilirler.) Rüşd, sadece fiziksel baliğ olmanın ötesinde, kişinin malını iyi yönetme kapasitesine sahip olması ve dini yükümlülükleri yerine

⁶⁹¹ Rāzī, *Mefātīhu’l-Gayb*, 9:195.

⁶⁹² Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, 2:22.

⁶⁹³ Ferrā’, *Me‘āni’l-Kur‘ān*, 1:257.

⁶⁹⁴ Mukātil, *Tefsīr*, 1:358.

⁶⁹⁵ Acar, rüşd kelimesinin Kur’ân’da akıl ve terbiye bakımından olgunluğa ermek (Nisā’ 6), hidâyet (Hucurât 7) ve doğruluk/istikamet (Kehf 24) olmak üzere üç anlamda kullanıldığını tespit etmiştir. Bkz. Ömer Acar, *Anlam Değişimleri Işığında Kur’ân’da Yeni Anlam Kazanan Kelimeler*, 318.

⁶⁹⁶ Taberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, 6:405.

⁶⁹⁷ Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, 2:22.

⁶⁹⁸ Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, 2:22,23.

getirebilme yeteneği ile ilgilidir. Yetimin malını iyi yönetme kabiliyeti, çeşitli testlerle değerlendirilir. Bu testler, yetimin kişisel durumuna göre farklılık gösterir. Âyette yetimler hem balığ olduklarında hem de rüşte ulaştıklarında, yani hem fiziksel olarak ergenlik çağına girmiş hem de akıl balığ olduklarında, kimsenin onların malları üzerinde bir hak iddia etmemesi gerektiği vurgulanır. Bu noktada yetimler, kendi mallarının en doğru yöneticisi olarak görülürler.⁶⁹⁹

Bu tür hükümler, yetimlerin haklarının korunması ve onların mallarının kötüye kullanılmasını önlemek; yetimlerin toplum içinde güvenli ve adil bir şekilde büyümelerini ve gelişmelerini sağlamak için dini ve hukuki bir önlemdir.

Âyetin devamında “*Büyüyecekler (ve mallarını geri alacaklar) diye israf ederek ve aceleye getirerek mallarını yemeyin* (وَلَا تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا وَبِدَارًا أَنْ يَكْبَرُوا)” buyurulmaktadır.⁷⁰⁰ Muḳātil (إِسْرَافًا) kelimesine “haksız yere (بغير حق)” anlamı verir ve (فَلْيَسْتَعْفِفْ) ifadesini “onların mallarından yemesin” şeklinde yorumlar.⁷⁰¹ Zengine bu emir verilirken fakire (فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ)

⁶⁹⁹ Buluğ ve rüşd kavramlarının farkı ve bu kavramların malları yönetme ve evlilik yaşının belirlenmesindeki rolü hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız Oğuzhan Tan, “Childhood And Child Marriage in Islamic Law,” 792-795.

⁷⁰⁰ (بِدَارًا) kelimesi ve kökü Kur’ân’da sadece bir kere ve bu âyette geçmektedir

⁷⁰¹ Muḳātil, *Tefsîr*, 1:358. ‘A-f-f (عَفَفَ) kökü Kur’ân’da dört defa geçmektedir. Geçtiği dört âyette Medenî sûrelerde yer almaktadır. Kelime Medenî döneme ait bir kelimedir. Nûr sûresi 60. âyette nikâh ümidi beslemeyen, çocuktan kesilmiş yaşlı kadınların, namahrem erkeklere zinetlerini göstermelerinde bir vebal olmadığı fakat iffetli davranmalarının (أَنْ يَسْتَعْفِفْنَ) kendileri için daha hayırlı olduğu söylenmektedir. Nûr sûresinin 33. âyetinde ise evlenme imkânını bulamayanların, Allah, lütfu ile kendilerini varlıklı kılıncaya kadar iffetlerini korumaları (وَلْيَسْتَعْفِفْ) emredilmektedir. Bakara sûresinin 273. âyetinde fakirlerin mala karşı iffetli duruşları

denilerek bir ruhsat verilmektedir. Muḳātil ve Ferrā' buraya "borç olarak" anlamı verir; yetimin velisi fakirse onun malından kullanır, ödeyebilirlerse geri öder, ödeyemezse ona günah yoktur.⁷⁰²

Ṭaberī fakir olan kimsenin, velisi olduğu yetimin malından ancak zaruret halinde ve ödünç olarak yiyebileceğini ve imkanı olduğunda geri ödemesi gerektiğini söylemiştir.⁷⁰³ Zemaḥşerī konuyla ilgili şu rivâyete yer verir: Bir adam Hz. Peygamber'e (sav) gelerek "Velisi olduğum yetimin, malından yiyebilir miyim?" diye sordu. Efendimiz (sav) şöyle cevapladı: "Makul bir ölçüde ve onun malını seninkine katarak malı çoğaltma derdine düşmeden ve kendi malını onun malıyla koruma derdine düşmeden yiyebilirsin."⁷⁰⁴ Şa'bī'nin (ö.104/722) "Velisinin, yetimin malından yemesi, zaruret durumunda kişinin ölü hayvanın etinden yemesi gibidir; yalnızca hayatta kalmak için gerekli olan kadar yer ve bunu sürekli hale getirmez." dediği rivâyet edilmiştir.⁷⁰⁵

Muhammed el-Behiyy âyette geçen *isti fāf* (iffet) kelimesine "bir haram veya suç konusunda hataya düşmekten sakınmak" anlamı vermektedir. İffet tabirinin Kur'ân'da mal ve erkek-kadın ilişkileri için olmak üzere iki konuda kullanıldığını, iffetli olmanın her iki durumda

konu edinilirken (Bilmeyen kimseler, iffetlerinden dolayı onları zengin zannedEr- يَحْسِبُهُمُ الْجَاهِلُ), Nisā' sûresinin ele aldığımız bu âyetinde zenginlerin mala karşı iffetli olmaları emredilmektedir.

⁷⁰² Muḳātil, *Tefsīr*, 1:358; Ferrā', *Me'āni'l-Ḳur'ān*, 1:257.

⁷⁰³ Ṭaberī, *Cāmi'u'l-Beyān*, 6:426.

⁷⁰⁴ Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, 2:24.

⁷⁰⁵ Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, 2:26.

da nefsi bir gayret gerektirdiğini söylemektedir. Bu gayret, mal şehveti ve cinsel şehvetin tahrikine karşı nefsi korumak için gösterilen çabadır.⁷⁰⁶

Muḳātil (وَكَفَى بِاللَّهِ حَسْبِيًّا) cümlesinde (حَسْبِيًّا) kelimesinin “şâhid” anlamında kullanıldığını söylemiş, ibareye “Sizinle onlar arasında Allah’tan daha üstün bir şâhid bulunamaz” anlamı vermiştir.⁷⁰⁷

Nisâ’ sûresinin bu âyeti, yetim haklarının korunmasına verilen önemi yeniden vurgulamaktadır. Âyet, yetimlerin mallarının reşid olduklarında kendilerine verilmesi gerektiğini belirtirken, malların yetimlerin velileri tarafından haksız yere ve büyüyüp geri alacakları korkusuyla aceleyle tüketilmemesi gerektiğini emreder. Veliler, zenginlerse yetimlerin malına tenezzül etmemeli, fakir iseler sadece zaruret halinde ve uygun bir ölçüde yemelidirler. Yetimlere malları geri verildiğinde şahit bulundurulması da bu hassasiyetin bir göstergesidir. Son olarak, Allah’ın her şeyin şahidi olduğu hatırlatılarak, yetim mallarının korunması konusunda sorumluluğun ne kadar ciddi olduğu vurgulanmaktadır.

3.2.5. Yetim Hakkı Yemekten Korkmak (Nisâ’ 9)

وَلْيَحْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكَوْا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافاً خَافُوا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيداً

“Kendileri, geriye zayıf çocuklar bıraktıkları takdirde, onlar hakkında endişeye kapılanlar, (yetimler hakkında da) ürperip korksunlar. Allah’a karşı gelmekten sakınsınlar ve doğru söz söylesinler.”

Âyet, insanların geride zayıf çocuklar bırakacak olsalar nasıl endişe ederlerse, yetimler hakkında da aynı endişeyi taşımalarını ve Allah’tan korkarak doğru ve dürüst sözler söylemelerini emretmektedir.

⁷⁰⁶ El-Behiyy, *Kur’ân’da İtikâdî ve Amelî Kavramlar*, 262-264.

⁷⁰⁷ Muḳātil, *Tefsîr*, 1:358.

“Âciz, çaresiz” anlamına gelen (ضِعْفًا) ibaresi⁷⁰⁸ aynı terkip ve anlamla Bakara sûresinin 266. âyetinde de kullanılmaktadır: “...himayeye muhtaç, âciz çocukları var iken ihtiyarlık gelip kendisine çattı... (وَأَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَاءُ)”

Mukâtil, (فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ) ibaresine “ölmek üzere olanın yanında duruyorken ittiķā etsinler”⁷⁰⁹ anlamı verirken (وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا) emrini “adalete uygun olacak şekilde konuşsunlar; ölmek üzere olan kişiye haksızlığa meyletmemesini, yapacağı vasiyette adil olmasını hatırlatsınlar” olarak açıklar. (قَوْلًا سَدِيدًا) terkihi “dosdoğru söz” demektir.⁷¹⁰

Âyetin muhatabının kimler olduğuna yönelik farklı iki görüş mevcuttur:

1) Hastanın yanında bulunanlar. Bu kişilerden bazıları, hasta ölmek üzereyken ona “Çoluk çocuğun seni azaptan kurtaramaz, malını Allah yolunda infak et.” diyerek mirasını çocuklarına değil de başka kimselere bırakmasını söylerler.⁷¹¹ Yüce Allah böyle yapan kimselerin aynı durumda olsalar kendilerinin zürriyetleri için ne yapacaklarını düşünmesini istemektedir.⁷¹² Hz. Peygamber (sav) konuyla ilgili bir rivâyetinde Sa’d’a, “Çocuklarını zengin halde bırakman, onları insanlara el açan muhtaç kimseler olarak bırakmandan daha iyidir.” demiş, malını çocuklarına değil de tamamen başkalarına miras bırakmasını istememiştir.⁷¹³

⁷⁰⁸ Mukâtil, *Tefsîr*, 1:360.

⁷⁰⁹ Mukâtil, *Tefsîr*, 1:360.

⁷¹⁰ Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 2:30.

⁷¹¹ Mukâtil, *Tefsîr*, 1:359; Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 2:30.

⁷¹² Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, 2:62.

⁷¹³ Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 2:30

2) Yetimlerin vâsileri.⁷¹⁴ Bu vâsilerden kendi velâyetlerinde olan yetimlere, sanki kendi çocukları yetim kalmış da başkası onlara bakarken nasıl ilgilenmelerini ister ve onlar için endişe ederlerse öyle korkarak bakmaları istenmiştir.⁷¹⁵

Her iki durumda da, Yüce Allah, miras ve velâyet konularında adaleti ve merhameti korumayı emrederek yetimlerin haklarını muhafaza etmeyi murat etmiştir. Nisâ' sûresinde yetim haklarının anlatıldığı bu âyetlerde, yetimlere yönelik muamelenin sadece maddi hakların korunmasıyla sınırlı kalmadığı, aynı zamanda onlara karşı güzel ve iyi konuşmanın da büyük önem taşıdığı vurgulanmaktadır. Beşinci ve sekizinci âyetlerde geçen “ma'rûf söz (قَوْلًا مَعْرُوفًا)” ve bu âyette yer alan “doğru söz (قَوْلًا سَدِيدًا)” ifadeleri, yetimlere karşı nazik, doğru ve şefkatli bir dil kullanmanın önemine işaret eder. Bu, sadece maddi adaletin değil, aynı zamanda manevi ve ahlaki sorumluluğun da bir parçasıdır. Yetimlere güzel söz söylemek ve onlara iyi davranmak, Allah'a karşı duyulan saygı ve *taḳvān*'in bir göstergesidir. İlk âyette belirtildiği gibi, Allah'tan sakınma (*taḳvā*) bilinci, insanları yetimlere karşı şefkatli ve adil olmaya teşvik eder. Dikkat-i calib olan bir husus da Kur'ân-ı Kerîm'de korkuyu ifade etmek için kullanılan üç farklı kelimenin (*ḥaṣyet*, *ḥavf* ve *ittikā*) bu âyette art arda yer almasıdır. Kanatımızca bu, yetimler konusunda Müslümanların ne kadar dikkatli olması konusunda bariz bir uyarı hatta tehdit mahiyetindedir. Bir sonraki âyet bu uyarılara uymayanların sonunu bildirmektedir.

3.2.6. Yetim Malını Haksız Yere Yemenin Cezası (Nisâ' 10)

إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا

“Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, ancak ve ancak karınlarını dolduraya ateş yemiş olurlar ve zaten onlar çılgın bir ateşe (cehenneme) gireceklerdir.”

⁷¹⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2:29

⁷¹⁵ Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, 2:62.

Âyette geçen (ظُلماً) kelimesi “haksız yere (بغير حق)” anlamında kullanılmıştır.⁷¹⁶ (إِنَّمَا) cümlesinde söylenen “ateşi yemek” ifadesi, “onları ateşe sürükleyen şeyi yerler” anlamına gelir.⁷¹⁷ Burada mecazen, “yetim malı yemek, cehenneme götürdüğü ve cehennem azabını gerektirdiği için ateş yemek gibidir” denilmiştir.⁷¹⁸

Bu âyetin nüzûlünden sonra, müminler vebale girmekten korkarak yetimlerin yiyeceklerini, içeceklerini, hizmetçilerini ve bineklerini kendilerinkinden tamamen ayırdılar. Ancak bu durum hem onlara hem de yetimlere zor geldi. Bunun üzerine Bakara sûresinin 220. âyeti olan “Sana yetimleri sorarlar. De ki: *“Onların durumlarını düzeltmek hayırlıdır. Eğer onlara karışıp birlikte yaşarsanız (sakıncası yok). Onlar sizin kardeşlerinizdir.”*” âyeti nazil oldu. Bu âyet, önceki hükmü nesh ederek yetimlerle bir arada yaşamaya izin vermiş, ancak yetimlerin mallarını haksızca yemeyi yasaklamıştır.⁷¹⁹

Hz. Peygamber (sav), yetim malının haksız yere yenmesinin önüne geçmek için bu konuyla ilgili oldukça şedid uyarılarda bulunmuştur. Hz. Peygamber’in (sav) Ebû Sa‘îd el-Hudrî’ye şöyle dediği rivâyet edilmiştir: *“Miraca götürüldüğüm gece, dudakları deve dudaklarına benzeyen bir grup insan gördüm. Onların dudaklarından tutup ağızlarına ateşten kayalar koyan görevliler vardı ve bu kayalar onların altlarından çıkıyordu. ‘Ey Cebrail, bunlar kimler?’ diye sordum. Cebrail, ‘Bunlar, yetimlerin mallarını haksızca yiyen kimselerdir,’ diye yanıtladı.”*⁷²⁰ Rivâyete göre, yetimlerin mallarını haksızca yiyen kimse kıyamet günü kabrinden kalktığında, ağzından, burnundan, kulaklarından ve gözlerinden duman çıkar halde

⁷¹⁶ Mukâtil, *Tefsîr*, 1:360; Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân*, 6:454; Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 2:29.

⁷¹⁷ Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 2:32.

⁷¹⁸ Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb* 9:207.

⁷¹⁹ Mukâtil, *Tefsîr*, 1:356.

⁷²⁰ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân*, 6:454; Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb* 9:207.

olacaktır. Bu durum, onun dünyada yetim malı yiyen biri olduğunu herkesin anlamasını sağlayacaktır.⁷²¹ Cehennem ateşinin bekçisi, yetim malını yiyen kişinin deve dudaklarından daha uzun olan iki dudağını yakalayacak ve ağzına cehennem ateşi dolduracaktır. Sonra da ona, “Yetimlerin mallarını haksızca yediğin için, şimdi de bunları ye!” diyecektir.⁷²²

Nisâ’ sûresinin yetimlerin hakları ve mallarını konu alan bu ilk âyetleri, yetimlerin mallarının adaletle yönetilmesi, haklarının korunması ve haksız yere tüketilmemesi gerektiğini vurgular. Âyetler, yetimlerin haklarına riâyet edilmesinin Allah katında büyük bir öneme sahip olduğunu ve bu hakların ihlalinin ciddi bir günah olarak kabul edildiğini açıkça belirtir. Sûrenin ilk âyeti, tüm insanlara hitap ederek, onları *nefs-i vâhî*deden yaratan Allah’a ve birbirlerine karşı sorumluluklarını hatırlatarak başlar. Bu bağlamda, yetim haklarının korunması ve çok eşlilik meselelerinin ele alınması, sûrenin genel amacı olan toplumsal adalet ve merhameti sağlama hedefiyle uyumludur. Yetimlerin haklarına riâyet edilmesi ve kadınların adaletli bir şekilde muamele görmesi, toplumsal düzenin ve ahlakın korunmasında temel taşlardır. Nisâ’ sûresi, bu konulara vurgu yaparak, Müslümanların toplumsal sorumluluklarını ve Allah’a karşı olan yükümlülüklerini hatırlatır.

Buradan sonraki âyetlerde, yetimlerin ve kadınların miras hakları belirlenerek bu haklar bir nevi yasalaştırılacaktır. Bu âyetler, İslâm miras hukukunun temelini oluşturan ferâiz ilminin ilkelerini belirleyecek ve âdil bir miras dağılımının nasıl yapılması gerektiğini açıklayacaktır. Şimdi, Nisâ’ sûresinin mirasla ilgili âyetlerini ve bu âyetlerin tefsirlerini inceleyeceğiz.

⁷²¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2:32.

⁷²² Mukâtil, *Tefsîr*, 1:360.

3.3. Miras Hükümleri (Aḥkām-ı Ferā'id)

3.3.1. Erkeklerin Ve Kadınların Mirastan Pay Alması (Nisā' 7)

لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ

وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا

“Ana, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır.

Ana, baba ve akrabaların bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır. Allah, bırakılanın azından da çoğundan da bunları farz kılınmış birer hisse olarak belirlemiştir.”

Âyetin sebab-i nüzûlu hakkında tefsirlerde farklı rivâyetler bulunmaktadır; Evs b. Mâlik el-Enşârî vefat ettiğinde, geriye karısı Ummu Kuḥḥa el-Enşâriyye'yi ve iki kız çocuğunu bıraktı. Evs'in mirası, amcasının oğulları Urfuṭa ve Suveyd el-Hâris tarafından paylaşıldı ancak karısına ve kızlarına hiçbir şey verilmedi. Câhiliye döneminde, kadınlar ve küçük çocuklar mirastan pay almaz, miras sadece yaşça büyük olan erkekler arasında bölüşülürdü. Ummu Kuḥḥa, kızlarıyla birlikte Hz. Peygamber'e (sav) giderek, “Bu kızların babası vefat etti. Suveyd ve Urfuṭa b. Hâris, onlara mirastan haklarını vermediler” diye şikâyetle bulundu. Bunun üzerine Yüce Allah, Ummu Kuḥḥa ve kızları hakkında, “Ana-baba ile yakın akrabaların bıraktıklarından erkekler için bir nasib vardır” şeklinde bir âyet indirdi.⁷²³

Benzer bir rivâyet *Keşşâf*'ta da yer alır: Evs b. Sâmit el-Enşârî (ö. 32/653) vefat ettiğinde, geride eşi Ummu Kucce⁷²⁴ ve üç kız çocuğu kaldı. Ancak amcasının oğulları Suveyd

⁷²³ Muḳâtil, *Tefsîr*, 1:358-359; Ṭaberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 6:430; Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Ḳur'ân*, 3:32; Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, 2:61.

⁷²⁴ Zemaḥşerî'de yer alan bu rivayette bahsi geçen kadının adı Ummu Kuḥḥa olarak değil, Ummu Kucce olarak geçmektedir.

ve Urfuṭa -ya da Ḳatāde ve Arfece- mirasına el koyarak hanımı ve kızlarına mirastan pay vermediler. Cāhiliye döneminde, kadınlar ve çocuklar mirastan pay almazdı. O dönemde, “Savaşta mızrakla çarpışmayan, vatani savunmayan ve ganimet elde etmeyen mirasçı olamaz” anlayışı hakimdi. Bu haksızlık üzerine Ummu Kucce, Hz. Peygamber’e (sav) giderek durumu şikâyet etti. Rasûlullah, “Evine dön, bakalım Allah ne gösterecek?” dedi. Ardından, bu konuyu açıklayan âyet indi. Hz. Peygamber (sav), mirası elinde tutan iki kişiye, “Evs’in malından hiçbir şeyi paylaşmayın, Allah o kadına ve çocuklarına bir pay belirledi!” diye haber gönderdi. Allah, miras paylarını net olarak belirleyen “*Allah size emrediyor*” (4/Nisâ:11) âyetini indirdi. Hz. Peygamber (sav), Ummu Kucce’ye mirasın sekizde birini, kızlarına da üçte ikisini verdi. Geri kalan miras ise amcaoğullarına verildi.⁷²⁵

Âyetin Sa’d’ın hanımı hakkında indiğine dair rivâyetler de mevcuttur. Uhud savaşında şehit olan Sa’d’ın geride hanımı ve iki kızı kalmıştır. Fakat Sa’d’ın kardeşi onun malının tamamını alarak diğerlerine mirastan hiçbir şey vermemiştir. Sa’d’ın hanımı Hz. Peygamber’e (sav) giderek durumu anlatmış daha sonra da bu âyet nazil olmuştur. Bunun üzerine Hz. Peygamber kızların amcalarından malın üçte ikisini alıp kızlara, sekizde birini de hanımına geriye kalanı ise amcaya vermiştir.⁷²⁶

Ḳatāde İslâm’dan öne kadınlar ve çocuklar için “Ata binemezler, savaşamazlar, tüketir ama bir şey kazanamazlar” denilerek kadınlara ve küçük çocuklara mirastan pay verilmediğini, bu âyetle birlikte durumun değiştiğini söylemektedir.⁷²⁷ Rāzī konuyla ilgili olarak şöyle demektedir:

Cāhiliye döneminde insanlar, kadınlara ve çocuklara miras hakkı vermezlerdi. ‘Savaşta mızraklarla vuruşamayan, yurdunu savunamayan ve ganimet elde edemeyenler mirasçı olamaz’

⁷²⁵ Zemaḥşerī, el-Keşşāf, 2:27,28.

⁷²⁶ Mâturīdī, *Te’vīlâtü l-Ḳur’ân*, 3:32.

⁷²⁷ Ṭaberī, *Cāmi’u l-Beyân*, 6:430.

derlerdi. Bu nedenle, Allah mirasın yalnızca erkeklere ait olmadığını, erkekler ve kadınlar arasında ortak bir hak olduğunu belirtmiş ve bu âyette bunu kısaca ifade ettikten sonra, sonraki âyetlerde ayrıntılı açıklamalar yapmıştır. Birdenbire yapılacak değişiklikler kalplerde daha fazla dirence neden olacağından, tedrici olarak ilerlenmiş, Yüce Allah, hükmü önce kısaca belirtmiş ve ardından detayları açıklamıştır.⁷²⁸

Âyette geçen (نَصِيْبٌ) kelimesi “hisse, pay (حِظْ)” anlamında kullanılmıştır.⁷²⁹ (نَصِيْباً) “ma’lûm/miktarı belli olan bir hazz, hisse, pay (حِظاً معلوماً)” manasına gelmektedir.⁷³⁰ Bu ifade “akrabanın mutlaka alması gereken, hiçbirinin tekeline alamayacağı, belirlenmiş, kesin ve gerekli bir pay”ı ifade eder.⁷³¹ Beydâvî (ö.685/1286), bu ibareden dolayı “mirasçı kendi payından vazgeçse bile hakkı düşmez” demiştir.⁷³²

Âyetin nüzûluyla ilgili rivâyetlerden anlaşıldığı üzere İslâm öncesi Câhiliye döneminde kadınlar ve çocuklar mirastan mahrum bırakılıyordu. Ancak İslâm, bu adaletsiz uygulamaya son vererek kadınlara ve çocuklara da mirastan pay verilmesini emretmiştir. Allah’ın hükmü tedrici bir şekilde açıklaması, toplumun bu köklü değişikliği benimsemesini kolaylaştırmıştır.

3.3.2. Miras Taksimi Sırasında Orada Bulunanlara Karşı Muamele (Nisâ’ 8)

وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا

⁷²⁸ Rāzī, *Mefātīhu’l-Gayb*, 9:201.

⁷²⁹ Muḳātil, *Tefsīr*, 1:359.

⁷³⁰ Muḳātil, *Tefsīr*, 1:359. (نَصِيْباً مَّفْرُوضاً) terkibi Kur’ân’da sadece Nisâ’ sûresinde 7. ve 113. âyetlerinde olmak üzere iki defa geçmektedir. Sûrenin 113. âyeti şu şekildedir; “Allah, o şeytana lânet etti ve o da, “And olsun ki senin kullarından elbette belirli bir pay alacağım (نَصِيْباً مَّفْرُوضاً)” dedi.”

⁷³¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2:27.

⁷³² Beydâvî, *Envâru’t-Tenzîl*, 2:61.

“Miras taksiminde (kendilerine pay düşmeyen) akrabalar, yetimler ve fakirler hazır bulunurlarsa, onlara da maldan bir şeyler verin ve onlara (gönüllerini alacak) güzel sözler söyleyin.”

Âyette yer alan (الْقِسْمَةَ) kelimesi “taksim, paylaşırma” anlamına gelirken, (أُولُوا الْقُرْبَى) ifadesi ile ölenin akrabaları kastedilir.⁷³³ Yüce Allah “taksim sırasında” yani ölen kişinin geride bıraktıklarının dağıtımı esnasında, mirasçı olmayan akrabalar, yetimler ve düşkünler orada bulunduklarında, onlara mirastan bir şeyler verilmesini (فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ) söylemiştir. Muḳātil, bunun belirlenmiş bir miktarı olmadığını,⁷³⁴ Zemaḥşerî bu emrin farz değil mendup olduğunu, eğer farz olsaydı oranının diğer hak sahiplerinde olduğu gibi belirlenmiş olması gerektiğini söylemiştir.⁷³⁵ Allah, bu kişilere mirastan bir şey vermeyi farz kılmaksızın, müminlere adap öğretmek için bu şekilde teşvik etmiştir.

Miras âyeti nazil olunca bu âyetin neshedildiğini söyleyenlere karşı Sa‘îd b. Cubeyr “Bu âyetin neshedildiğini söyleyen adamlar var. Ama vallahi neshedilmemiştir, sadece, insanların gevşek davrandığı hususlardan biridir.”⁷³⁶ demiştir. Taberî âyetin mensuh değil muhkem olduğu görüşünü kabul etmiş, mirastan pay alan akrabalara haklarının verilmesi, payı olmayanlara ise güzel söz söylenmesi gerektiğini söylemiştir.⁷³⁷ “Güzel, uygun söz (قَوْلًا مَعْرُوفًا)” orda bulunanlara verilenleri, başa kakmadan, incitmeden, verdiğini çok görmeden nezaketle

⁷³³ Muḳātil, *Tefsîr*, 1:359.

⁷³⁴ Muḳātil, *Tefsîr*, 1:359.

⁷³⁵ Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 2:28.

⁷³⁶ Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 2:29.

⁷³⁷ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân*, 6:438.

vermek “kusurumuza bakmayın bu kadar verebildik, Allah bereket versin, hayırla kullanın” gibi sözlerle takdim etmektir.⁷³⁸

3.3.3. Çocukların ve Anne-babanın Mirastan Payları (Nisā’ 11)

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ آبَاؤُهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفَعًا فَرِيضَةٌ مِنَ اللَّهِ إِنْ الْكَانَ اللَّهُ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا

“Allah size, çocuklarınız (ın alacağı miras) hakkında, erkeğe iki dişinin payı kadarını emreder. (Çocuklar sadece) ikiden fazla kız iseler, (ölenin geriye) bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer kız bir ise (mirasın) yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, geriye bıraktığı maldan, ana babasından her birinin altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da (yalnız) ana babası ona varis oluyorsa, anasına üçte bir düşer. Eğer kardeşleri varsa anasının hissesi altıda birdir. (Bu paylaşırma, ölenin) yapacağı vasiyetten ya da borcundan sonradır. Babalarınız ve oğullarınızdan, hangisinin size daha faydalı olduğunu bilemezsiniz. Bunlar, Allah tarafından farz kılınmıştır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”

Nisā’ sûresinin 11. âyeti, çocukların ve anne-babaların mirastan alacakları payları ayrıntılı bir şekilde düzenler. Âyette belirlenen hükümler şu şekildedir:

A) Çocukların Mirastan Payları

- 1) Erkek Çocuğun Payı: Âyet, “Erkeğe iki kadının payı kadar verilir” hükmünü içerir. Bu, bir erkeğin mirastan alacağı payın, bir kızın alacağı payın iki katı olduğunu ifade eder.
- 2) İkiden Fazla Kız Çocuğunun Payı: Eğer ölen kişinin ikiden fazla kızı varsa, bu kızlar mirasın üçte ikisini alırlar.

⁷³⁸ Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, 2:29.

3) Tek Kız Çocuğunun Payı: Eğer ölen kişinin sadece bir kızı varsa, bu kız mirasın yarısını alır.

B) Anne-Babanın Mirastan Payları

1) Çocuk Varsa Anne-Babanın Payı: Eğer ölen kişinin çocuğu varsa, anne ve babasının her biri mirasın altıda birini alır.

2) Çocuk Yoksa Anne-Babanın Payı: Eğer ölen kişinin çocuğu yoksa ve varisleri sadece anne ve babası ise, annenin payı mirasın üçte biri olur. Geri kalan kısım ise babaya kalır.

3) Kardeşler Varsa Anne-Babanın Payı: Eğer ölen kişinin kardeşleri varsa, annenin payı altıda bire düşer. Kalan miras baba ve diğer varisler arasında paylaşılır.

C) Genel Hükümler ve Vasiyet

1) Vasiyet ve Borçlar: Mirasın dağıtımı, ölen kişinin yapmış olduğu vasiyetlerin yerine getirilmesi ve borçlarının ödenmesinden sonra yapılır.⁷³⁹

2) Önceliklerin Bilinemezliği: Âyet, “Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin size daha faydalı olduğunu bilemezsiniz” ifadesiyle, insanların ölümlerinden sonra hangi varisin daha faydalı olacağını bilmediklerini belirtir. Bu yüzden, Allah’ın belirlediği miras taksimine uyulması gerektiğini vurgular.

3) Allah’ın Emri: Bu hükümler, Allah tarafından farz kılınmıştır ve Allah’ın her şeyi bilen ve hüküm ve hikmet sahibi olduğu hatırlatılır.

Görüldüğü gibi âyet, mirasın adil ve dengeli bir şekilde dağıtılmasını sağlamak amacıyla detaylı hükümler getirir. İslâm miras hukukunun temel ilkelerini belirler ve miras dağılımında adaleti sağlar. Özellikle kadınların ve kız çocuklarının haklarını koruyarak, İslâm’ın kadınlara ve çocuklara verdiği değeri ortaya koyar.

⁷³⁹ 11. ve 12. âyetlerde vasiyet borçtan önce zikredilmekle birlikte, uygulamada ölenin malından önce borcu ödenir, sonra vasiyeti yerine getirilir, sonra mirasçılara payları dağıtılır.

İslâm alimleri arasında ferâiz (miras) ilmi oldukça önemli görülmüş ve ashâb-ı kirâmın bilgilerinin en önemli bölümünü oluşturduğu söylenmiştir. Ferâiz, boşanma ve hac ile ilgili hükümleri bilmeyen bir kişi, çölde yaşayan eğitimsiz birinden farksız kabul edilmiştir.⁷⁴⁰ Suyûfî bu konuyla ilgili şu hadislerle yer verir:

*“Ferâiz ilmini öğrenin ve insanlara öğretin, ilmin yarısı odur. İnsanlar zamanla bu ilmi unutacak ve ümmetinden alınan ilk ilim bu olacaktır.” “Ferâiz ilmini öğrenin ve insanlara öğretin, zira ben ölüp aranızdan ayrılacağım. İlim kaldırılacak ve fitneler yayılacak. İki kişi miras konusunda ihtilafa düştüğü zaman bu konuda hüküm verecek birini bulamayacak duruma gelecekler.”*⁷⁴¹

Miras hukukunun büyük bir bölümü Nisâ’ sûresinin 11. ve 12. âyetlerine dayanmaktadır.⁷⁴² Konuya verilen önem bu kadar açık olunca tefsirlerde sûrede yer alan miras âyetlerinin tafsilatlı açıklamaları ve her türlü durumda nasıl taksim edileceğine dair hükümlere oldukça fazla yer verilmiştir. Tezimizde amacımız bu hükümlerin fikhî tespiti olmadığından bu ayrıntılı açıklama ve hükümlere yer verilmeyecektir.

Mukâtil âyette yer alan “*ikiden fazla kız iseler* (فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ)” ifadesinde bahsedilen kişilerin, sûrenin 7. âyetinin sebep-i nüzûlunda geçen Ummu Kuḥḥa’nın kızları olduğunu söylemektedir.⁷⁴³ Böylece iki âyetin sebep-i nüzûlu aynı olay olarak kabul edilir.

⁷⁴⁰ Kurtubî, *el-Câmi* ‘, 6:94.

⁷⁴¹ Suyûfî, *ed-Durru’l-Mensûr*, 2:449.

⁷⁴² Hayreddin Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, 81.

⁷⁴³ Mukâtil, *Tefsîr*, 1:360

Zeccāc’a göre (يُوصِيكُمُ اللَّهُ) ifadesi “size farz kılıyor” anlamına gelir.⁷⁴⁴ Zemaḥşerī ifadenin ahid ve emir içerdiğini söyler.⁷⁴⁵

Klasik dönem tefsir geleneğinin erkek ve kadın nazariyesinden bu âyete bakış açısının en net tezahürünü Rāzī’de görebiliriz. Rāzī’ye göre, erkek kadından daha faziletli/üstün (أَفْضَل) olduğu için Allah onu önce zikretmiştir.⁷⁴⁶ Kadınların erkekler gibi rahat bir şekilde dışarı çıkamaması, aklının az olması gibi sebeplerden daha âciz olduğunu belirten Rāzī, kadının erkekten daha az miras almasının sebeplerini şu şekilde sıralar:

1- Kadının harcaması genellikle daha azdır çünkü genellikle kocası onun için harcar.

Dolayısıyla, daha fazla harcama yapanın daha büyük pay alması gerekir.

2- Erkeğe verilen kadılık, imâmet gibi özellikler onun dinî mertebe olarak, yaratılış ve akıl bakımından kadından daha üstün olduğunu gösterir. Şâhitlik konusunda da durum aynıdır. O yüzden erkeğin mirastan daha fazla hak alması gerekir.⁷⁴⁷

⁷⁴⁴ Mâturidî, *Te`vîlâtü ’l-Ḳur`ân*, 3:39; Rāzī, *Mefâtîhu ’l-Ġayb*, 9:211.

⁷⁴⁵ Zemaḥşerī, *el-Keşşâf*, 2:32.

⁷⁴⁶ Rāzī, *Mefâtîhu ’l-Ġayb*, 9:214.

⁷⁴⁷ Bu konuyla ilgili Salih Akdemir şu açıklamada bulunmuştur; “Kız çocuğuna yarım hisse verilmesinin sebebi, üstünlük meselesi olmayıp bir denge, sosyal adalet meselesidir. İslâm hukukuna göre, ailenin geçiminden, ana-babaya bakılmasından, kadına verilecek mihirden sadece erkek sorumludur. Yine İslâm hukukuna göre, kadının mal varlığı erkeğin mal varlığından ayrıdır. Ve dolayısıyla kazandıkları kendisine aittir. Bütün bunlara karşılık kadının hiç kimseye karşı mali bir yükümlülüğü sözkonusu değildir. Bu itibarla, kadına tam hisse verilecek olsa, erkeğe zulmedilmiş olur. İşte sosyal adaleti sağlamak içindir ki, kız çocuğuna yarı hisse verilmiştir.” Bkz. Salih Akdemir, “Tarih Boyunca Ve Kur`ân-ı Kerîm’de Kadın,” 268.

3- Kadının aklı az fakat arzuları çoktur. Kadına çok mal verilmesi ifsâda sebep olur.

4- Erkeğin aklı tam olduğu için, hem dünyevî hem de manevî alanlarda, malıyla yardıma muhtaçlara yardım etme, yetim ve dulları gözetme gibi faaliyetlerde bulunabilir. Kadın, genellikle dışarı pek çıkmaz ve erkeklerle bir arada bulunmaz, bu yüzden bu tür işleri gerçekleştiremez.⁷⁴⁸

Zemaḥşerîye göre “iki kadına bir erkek hissesi vardır (لِلأُنثَيْنِ مِثْلُ حِظِّ الذَّكَرِ)” ifadesinin yerine “erkeğe iki kadın hissesi kadar vardır (لِلذَّكَرِ مِثْلُ حِظِّ الْأُنثَيْنِ)” denilmesinin amacı, kadını eksik göstermek değil, erkeğin avantajlı olduğunu ifade etmektir. Bu ifade, bir kadına verilen payın iki katı erkek için yeterlidir anlamını taşır.⁷⁴⁹

Âyetin “(Bu paylaşırma, ölenin) yapacağı vasiyetten ya da borcundan sonradır. (مَنْ بَعْدَ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ)” bölümü ölenin mirasının dağıtılmasından önce borcu ödenmesi, sonra vasiyyetinin yerine getirilmesi (bu vasiyyet malının üçte-birini geçemez) ve en sonda terekesinin taksim edilmesi gerektiği şeklinde tefsir edilmiştir.⁷⁵⁰

“Babalarınız ve oğullarınızdan, hangisinin size daha faydalı olduğunu bilemezsiniz (أَبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا)” cümlesini Muḳātil âhirette kendisiyle beraber aynı derecede bulunma açısından hangisinin daha yakın olduğunun bilinemeyeceği şeklinde açıklamıştır. Çünkü adamın ameli çocuğunun amelinden yahut çocuğunun ameli babasının amelinden daha aşağı mertebede olabilir. Bu durumda Yüce Allah, düşük mertebede olanı, gözleri aydın olsun diye üst mertebede olanın konumuna yükseltir.⁷⁵¹ Beyḍāvî, kişiye mirasçı

⁷⁴⁸ Rāzî, *Mefātīḥu'l-Ġayb*, 9:214.

⁷⁴⁹ Zemaḥşerî, *el-Keşşāf*, 2:33.

⁷⁵⁰ Muḳātil, *Tefsīr*, 1:361.

⁷⁵¹ Muḳātil, *Tefsīr*, 1:361.

olan usul ve furuundan kimin dünya veya âhirette kendisine daha faydalı olacağını bilinemeyeceğini söylemiştir.⁷⁵²

Âyetin son bölümü olan “*Bunlar, Allah tarafından farz kılınmıştır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir* (فَرِيسَةً مِنَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا)” cümlesinde yer alan (فَرِيسَةً مِنَ اللَّهِ) ibaresine Muḳātil, “sabit ve değişmez”dir anlamı vermiştir. Allah “miras ile ilgili her şeyi bilen (عَلِيمًا)” ve “miras taksimindeki hükümlerinde hikmetli olandır (حَكِيمًا).”⁷⁵³

Bu âyette olduğu gibi mirasla ilgili hükümlerin yer aldığı âyetlerde erkek ve kadını ifade etmek için diğer kavramlar yerine *unṣā* ve *zeker* ibareleri tercih edilmiştir. Çalışmamızın ikinci bölümünde üzerinde durduğumuz gibi *unṣā* ve *zeker* kelimeleri fizyolojik olarak cinsiyet bildiren kelimelerdir; Kur’ân’da hem yetişkinler hem de çocuklar için kullanılırlar. Bu lafızların kullanılmış olması mirastan sadece yetişkin kadınların ve erkeklerin değil, kız ve erkek çocuklarının hatta daha doğmamış çocukların dahi hisse sahibi olduğunu göstermektedir.

Nisā’ sûresinin 11. âyeti, İslâm miras hukukunun temelini oluşturan önemli âyetlerden biridir. Bu âyet, çocukların ve anne-babaların mirastan alacakları payları belirleyerek, miras dağılımında adaletin sağlanmasını hedefler. Âyet, erkeğe iki kadının payı kadar miras verilmesini öngörürken, iki veya daha fazla kız çocuğu varsa, mirasın üçte ikisinin onlara verilmesini emreder. Bu, mirasta kadına hiç pay vermeyen ve hatta onu paylaşılacak bir mal gibi gören Arap toplumunda devrim niteliğinde bir düzenleme olduğu görülmektedir.

3.3.4. Eşlerin ve Kardeşlerin Mirastan Payları (Nisā’ 12)

وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمْ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكَنَّ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِيَنَّ بِهَا
أَوْ ذِيٍّ وَلَهُنَّ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكَتُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ النُّصْرُ مِمَّا تَرَكَتُمْ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَا

⁷⁵² Beydāwī, *Envāru’-t-Tenzil ve Esrāru’-t-Te’vīl*, 2:63.

⁷⁵³ Muḳātil, *Tefsīr*, 1:361.

أَوْ دَيْنٍ وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورِثُ كَلَالَةً أَوْ امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتُ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَىٰ بِهَا أَوْ دَيْنٍ غَيْرِ مُضَارٍّ وَصِيَّةً مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ خَلِيمٌ

“Eğer çocukları yoksa, karılarınızın geriye bıraktıklarının yarısı sizindir. Eğer çocukları varsa, bıraktıklarının dörtte biri sizindir. (Bu paylaşırma, ölen karılarınızın yaptıkları vasiyetlerin yerine getirilmesi, yahut borçlarının ödenmesinden sonradır. Eğer sizin çocuğunuz yoksa, bıraktığınızın dörtte biri onlarındır. Eğer çocuğunuz varsa bıraktığınızın sekizde biri onlarındır. (Yine bu paylaşırma) yaptığınız vasiyetin yerine getirilmesinden, yahut borçlarınızın ödenmesinden sonradır. Eğer kendisine varis olunan bir erkek veya bir kadının evladı ve babası olmaz ve bir erkek veya bir kız kardeşi bulunursa ona altıda bir düşer. Eğer (kardeşler) birden fazla olurlarsa, üçte birde ortaktırlar. (Bu paylaşırma varislere) zarar vermeksizin yapılan vasiyetin yerine getirilmesinden, yahut borcun ödenmesinden sonra yapılır. (Bütün bunlar) Allah’ın emridir. Allah hakkıyla bilendir, halimdir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir.)”

Sûre’nin 12. âyeti, eşlerin ve kardeşlerin mirastan alacakları payları ayrıntılı bir şekilde açıklar. Âyette belirlenen hükümler ve anlatılanlar şu şekildedir:

A) Eşlerin Mirastan Payları

1) Erkeğin Payı:

- a. Çocuk Yoksa: Eğer ölen kadının çocuğu yoksa, geriye bıraktığı malın yarısı kocasına aittir.
- b. Çocuk Varsa: Eğer ölen kadının çocuğu varsa, geriye bıraktığı malın dörtte biri kocasına aittir.
- c. Vasiyet ve Borçlar: Bu paylar, ölen kadının vasiyetinin yerine getirilmesi ve borçlarının ödenmesinden sonra verilir.

2) Kadının Payı:

- a. Çocuk Yoksa: Eğer ölen erkeğin çocuğu yoksa, geriye bıraktığı malın dörtte biri karısına aittir.

b. Çocuk Varsa: Eğer ölen erkeğin çocuğu varsa, geriye bıraktığı malın sekizde biri karısına aittir.

c. Vasiyet ve Borçlar: Bu paylar, ölen erkeğin vasiyetinin yerine getirilmesi ve borçlarının ödenmesinden sonra verilir.

B) Kardeşlerin Mirastan Payları

Eğer ölen kişinin çocuğu ve babası yoksa, bu kişi *kelāle* olarak tanımlanır ve bu kişinin mirası kardeşler arasına da şu şekilde taksim edilir.

1) Tek Kardeşi varsa: Eğer ölen kişinin bir erkek veya kız kardeşi varsa, bu (ana bir) kardeş mirasın altıda birini alır.

2) Birden Fazla Kardeş: Eğer ölen kişinin birden fazla kardeşi varsa, mirasın üçte biri (ana bir) kardeşler arasında paylaşılır.

3) Vasiyet ve Borçlar: Bu paylar, vasiyetin yerine getirilmesi ve borçların ödenmesinden sonra verilir.

C) Genel Hükümler ve Vasiyet

1) Zarar Vermeme: Mirasın dağılımında varislere zarar verilmemesi gerektiği vurgulanır.⁷⁵⁴

2) Allah'ın Emri: Bu hükümler, Allah'ın emri olarak belirlenmiştir. Allah, her şeyi bilen ve hüküm ve hikmet sahibi olarak tanımlanır. Bu, O'nun verdiği hükümlerde adaletin ve merhametin gözetildiği anlamına gelir.

Bu âyet, eşlerin ve kardeşlerin mirastan paylarını belirleyerek, İslâm miras hukukunun adaletli ve dengeli bir şekilde işlemlerini sağlar. Âyet, evlilik yoluyla oluşan mirasın nasıl

⁷⁵⁴ Âyete zarar vermeksizin yapılan vasiyet anlamını verenler vasiyetin zarar vermeme şartlarını şu şekilde belirlerler; 1. Mûris ölmeden önce bilerek borcunu çoğaltma ve malını boşa harcama yollarıyla, vârise zarar veremez. 2. Vârise vasiyet edilemez. 3. Vasiyet terekenin üçte birini geçemez, zira vârise muhtaç olmayacak halde bırakmak daha iyidir.

paylaşılacağını ve kardeşlerin mirastan alacakları payları düzenler. Eşlerin mirastan aldıkları paylar, çocukların olup olmamasına göre değişiklik gösterir. *Kelāle* durumu ise ölen kişinin babası ve çocuğu olmadığına kardeşlerin mirastan alacakları payları belirler. Mirasın dağıtımında vasiyetin ve borçların ödenmesinin öncelikli olduğu vurgulanır. Bu, ölen kişinin vasiyetine saygı gösterilmesi ve borçların ödenmesi gerektiğini gösterir. Ayrıca, miras dağıtımında varislere zarar verilmemesi gerektiği belirtilir.

Âyete göre, nesep yoluyla erkeğin payının yarısını alan kadın, aynı şekilde evlilik yoluyla da erkeğin aldığı hakkın yarısını almaktadır.⁷⁵⁵ Kur'ân-ı Kerîm'de sadece Nisâ' sûresinin bu âyetinde ve 176. âyetinde geçen *kelāle* (كَلَالَة) sözcüğüne Mukātil, “çocuğu, babası ve dedesi olmayan,”⁷⁵⁶ Ferrā', “çocuğu ve babası olmayan” anlamı vermiştir.⁷⁵⁷ *Kelāle* kelimesi “yorgunluktan dolayı gücün bitmesi” anlamına gelen (كَلال) kelimesinden türetilmiştir.⁷⁵⁸ A'şā kelimeyi bu anlamıyla bir şiirinde şu şekilde kullanmıştır:

فَالَيْتُ لَا أَرُثِي لَهَا مِنْ كَلَالَةٍ
وَلَا مِنْ حَقٍّ حَتَّى الْأَقْيِ مُحَمَّدًا

“Deveye, yorgunluğundan ve tırnağının yaralanmasından ötürü
merhamet etmemeye yemin ettim, ta ki Muhammed'e ulaşana kadar.”⁷⁵⁹

⁷⁵⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2:38

⁷⁵⁶ Mukātil, *Tefsîr*, 1:361.

⁷⁵⁷ Ferrā', *Me'āni'l-Kur'ān*, 1:257.

⁷⁵⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2:38.

⁷⁵⁹ Beydāvî, *Envāru't-Tenzîl ve Esrāru't-Te'vîl*, 2:64.

Bir kişi âciz kalıp güç ve kuvveti gittiğinde (كَلَّ الرَّجُلُ) denilir. Daha sonra bu kelime mecazen nesep yoluyla olmayan akrabaları ifâde etmek için kullanılmıştır. Çünkü bu tür akrabalıklarda dolaylı olarak hasıl oldukları için bir çeşit zayıflık mevcuttur.⁷⁶⁰

Kelâle’nin kimin sıfatı olduğuna dair rivâyetleri şu şekilde derleyebiliriz:

- 1) Babası ve çocukları olmayarak ölen kişi
- 2) Babası ve çocukları olmayarak ölen kişinin bunlar dışındaki mirasçıları
- 3) Baba ve çocuğu olmayarak ölen kişinin hem kendisi hem mirasçıları

Taberî naklettiği hadislere dayanarak *kelâle*den maksadın “babası ve çocukları olmayarak ölen kişinin bunlar dışındaki mirasçıları” olduğu görüşünü kabul etmiştir.⁷⁶¹ Zerkeşi *kelâle*nin “miras bırakılan mal” anlamına da gelebileceğini söylemiştir. Eğer *kelâle* mal anlamına geliyorsa, (يُورَثُ) kelimesinin ikinci nesnesi olarak işlev görüyordur. “Zeyd’e mal, miras bıraktım (وَرَّثْتُ زَيْدًا مَالًا)” kullanımında olduğu gibi.⁷⁶²

Âyetin son kısmında geçen “zarar vermeksizin (غَيْرَ مُضَارٍّ)” ifadesinden kastedilenin “zaten mirasçı olana vasiyyet bırakılmaması, mirasçıyı kasten zarara sokmaya çalışmamak gerektiği”⁷⁶³ ve “vasiyetin terekenin üçte birini aşmaması”⁷⁶⁴ olduğu söylenmiştir.

Önceki âyette (فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ) ibaresi yer alırken bu âyette (وَصِيَّةً مِنَ اللَّهِ) ibaresi bulunmaktadır. Bu ifadeye de “Allah’tan bir farîzadır/farz kılınmış bir hükümdür” anlamı

⁷⁶⁰ Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, 9:215.

⁷⁶¹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, 6:475-481.

⁷⁶² Zerkeşi, *el-Burhân fî ‘Ulûmi’l-Ğur’ân*, 1:302.

⁷⁶³ Muğâtîl, *Tefsîr*, 1:361.

⁷⁶⁴ Zemağşerî, *el-Keşşâf*, 2:39.

verilmiştir.⁷⁶⁵ Âyet Allah'ın miras paylaşımı esnasında başkasına zarar verenleri çok iyi bildiği (عَلِيمٌ), cezalandırmakta acele etmediği (حَلِيمٌ) uyarısını yapılarak son bulur.⁷⁶⁶

Nisâ' sûresinin 11. ve 12. âyetleri, İslâm miras hukukunun temel taşlarını oluşturur ve miras dağılımında adaletin sağlanmasını hedefler. Bu âyetler, hem çocukların hem de anne-babaların mirastan alacakları payları detaylı bir şekilde belirlerken, aynı zamanda eşlerin ve kardeşlerin mirastan alacakları paylara da açıklık getirir. Miras dağılımında erkeklere daha fazla pay verilmesi, dönemin toplumsal ve ekonomik yapısına uygun olarak belirlenmiştir.

11. âyet, çocukların ve anne-babaların miras paylarını belirlerken, kız çocuklarına özel önem verir. Ölenin yalnızca bir kız çocuğu varsa mirasın yarısı ona verilmekte, iki veya daha fazla kız çocuğu varsa mirasın üçte ikisi onlara bırakılmaktadır. Bu düzenlemeler, İslâm'ın kadınlara ve kız çocuklarına verdiği değerin bir yansımasıdır.

Sonuç olarak, Nisâ' sûresinin bu âyetleri, İslâm miras hukukunun temellerini atarak, toplumsal adaletin ve aile içi sorumlulukların nasıl düzenlenmesi gerektiğine dair ayrıntılı hükümler sunmaktadır. Bu hükümler, İslâm toplumunda adaleti, hakkaniyeti ve sosyal dengeyi korumanın önemli bir parçasıdır.

3.3.5. Kelâlenin Miras Durumu (Nisâ' 176)

يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ إِنِ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتُ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ وَهُوَ يَرِثُهَا إِنِ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ فَإِن كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا النُّشْأَانِ مِمَّا تَرَكَ وَإِن كَانُوا إِخْوَةً رِّجَالًا وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ أَن تَضِلُّوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

“Senden fetva istiyorlar. De ki: “Allah size “kelâle” (babasız ve çocuksuz kimse)nin mirası hakkında hükmünü açıklıyor: Çocuğu olmayan bir kişi ölür de kız kardeşi bulunursa bıraktığı malın yarısı onundur. Eğer kız kardeşi ölür ve çocuğu da

⁷⁶⁵ Mukâtil, *Tefsîr*, 1:361.

⁷⁶⁶ Mukâtil, *Tefsîr*, 1:361.

bulunmazsa, erkek kardeş ona varis olur. Eğer kız kardeşler iki iseler, (erkek kardeşin) bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer kardeşler erkekli kızlı iseler o zaman, (bir) erkeğe, iki kızın hissesi kadar (pay) vardır. Sapmayasınız diye Allah size (hükümünü) açıklıyor. Allah her şeyi hakkıyla bilendi

Nisā' sûresinin 176. âyeti, *kelāle* olarak tanımlanan babası ve çocuğu olmayan kimselerin miras durumunu, 12. âyete göre daha ayrıntılı bir şekilde düzenler. Kız ve erkek kardeşlerin mirastan alacakları payları detaylandırır. Âyette belirlenen hükümler şu şekildedir:

- 1) Kız Kardeşin Payı: Eğer ölen erkeğin çocuğu yoksa ve bir kız kardeşi varsa, kız kardeşi bıraktığı malın yarısını alır.
- 2) Erkek Kardeşin Payı: Eğer ölen kadınsa ve çocuğu yoksa, erkek kardeşi ona varis olur ve tüm malını alır.
- 3) İki Kız Kardeşin Payı: Eğer ölen erkeğin iki kız kardeşi varsa, mirasın üçte ikisi onlarındır.
- 4) Erkek ve Kız Kardeşlerin Payı: Eğer ölen erkeğin kardeşleri hem erkek hem kız ise, erkekler iki kızın payı kadar miras alır. Yani bir erkeğe iki kızın payı kadar düşer.⁷⁶⁷

Muḳātil âyetin Cābir b. ‘Abdullāh el-Enṣārī ve kız kardeşleri hakkında indiğini bildirmiştir.⁷⁶⁸ Olay kaynaklarda şu şekilde nakledilmiştir; Cābir b. ‘Abdullāh, Medine’de hastalanmıştı. Hz. Peygamber (sav) onu ziyarete gidince “Ey Allah’ın Rasulü! Ben bir *kelāleyim*, babam da yok, oğlum da yok. Malımı ne yapayım?” diye sordu. Bunun üzerine Yüce Allah bu buyrukları indirdi.⁷⁶⁹ Başka bir rivâyette Cābir b. ‘Abdullāh ve Hz. Peygamber (sav)

⁷⁶⁷ 176. âyette zikredilen oranların 12. âyetten farklı olması, burada kastedilen ana-baba bir kız ve erkek kardeşler, 12. âyette kastedilenin ana bir kız veya erkek kardeşler olduğu yönündedir.

⁷⁶⁸ Muḳātil, *Tefsīr*, 1:435

⁷⁶⁹ Muḳātil, *Tefsīr*, 1:435; Ṭaberī, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, 7: 716; Ḳurtubī, *el-Cāmi* ‘, 7:240

arasında geçen bu diyalog veda haccına giderken Mekke yolunda gerçekleşmiştir.⁷⁷⁰ Berā' b.

‘Āzib âyetin Kur’ân’ın son inen âyeti olduğunu söylemektedir.⁷⁷¹

Kelāle hakkında iki âyet inmiştir. Bunlardan ilki yukarıda bahsettiğimiz sûrenin 12. âyetidir ve kış mevsiminde indiği rivâyet edilmiştir. İkincisi yazın inen bu âyettir. Bu sebeple ona “yaz âyeti (آية الصيف)” denir.⁷⁷²

12 . âyette de kaydedildiği üzere *kelāle* tabiri hem miras bırakan hem de mirasçı olan kişi için kullanılır. Eğer mirasçı olan için kullanılırsa, “ölenin babası ve çocuğu dışındaki mirasçılar” kastedilir. Eğer miras bırakan için kullanılırsa, “ebeveyninden biri ve hiçbir çocuğu kendisine mirasçı olmadan ölen kimse” demektir.⁷⁷³

Âyette geçen “şaşırsınız diye (أَنْ تَضِلُّوا)” ifadesi “miras paylaşımında hata etmemeniz için”⁷⁷⁴ “miras ve miras taksimi konusunda doğruluktan sapmayasınız diye”⁷⁷⁵ “şaşırmamanızı istemediği için”⁷⁷⁶ anlamlarına gelmektedir.

Sûrenin başında ve sonunda miras âyetlerinin olmasıyla ilgili müfessirler şöyle demiştir: “Yüce Allah sûrenin sonu ve başı uyumlu olsun diye aynı konuyla başlayıp aynı konuyla bitirmiştir. Ortasında ise hak dine aykırı duran gruplardan bahsetmiştir.”⁷⁷⁷

⁷⁷⁰ Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, 2:187.

⁷⁷¹ Ṭaberī, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, 7: 716; Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, 2:187; Kurtubī, *el-Cāmi ‘*, 7:239.

⁷⁷² Rāzī, *Mefātīḥu’l-Ġayb*, 11:122; Kurtubī, *el-Cāmi ‘*, 7:241.

⁷⁷³ Rāzī, *Mefātīḥu’l-Ġayb*, 11:122.

⁷⁷⁴ Muḳātil, *Tefsīr*, 1:435.

⁷⁷⁵ Ṭaberī, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, 7: 725.

⁷⁷⁶ Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, 2:189.

⁷⁷⁷ Rāzī, *Mefātīḥu’l-Ġayb*, 11:122.

Ḳatāde'den gelen bir rivâyete göre Hz. Ebû Bekir hutbesinde Nisâ' sûresinden şöyle bahsetmiştir: “Dikkat edin, Yüce Allah’ın Nisâ' sûresindeki ferâiz ile ilgili âyetlerinin ilki, çocuklar ve babalarla ilgilidir. İkincisi, zevce, zevce ve anne bir kız kardeşler hakkındadır. Sûrenin sonunda yer alan âyet, ana-baba bir kız ve erkek kardeşlerle ilgilidir. Enfâl sûresinin sonunda yer alan mirasla ilgili âyet ise, zevi’l-erhâm (yakın akrabalar) hakkındadır.”⁷⁷⁸

Râzî, Nisâ' sûresinde dikkate değer bir incelik olduğunu söyleyerek bunu şöyle açıklar; “Sûre ‘Ey insanlar, sizi bir tek nefisten yaratan Rabbinizden *ittikâ* edin emriyle başlar. Bu âyet, Allah’ın kudretinin mükemmelliğine ve sonsuzluğuna delalet etmektedir. Sûrenin sonu ise bu âyetin, “Allah her şeyi hakkıyla bilendir (وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ)” ibaresiyle nihayete ermektedir. Bu, Allah’ın ilminin mükemmelliğini anlatmaktadır. Rubûbiyyet, ulûhiyyet, celâl ve izzet; kudret ve ilim sıfatıyla kaimdir. İnsanlar Allah’ın ilminin ve kudretinin kemalinden dolayı, O’nun emir ve yasaklarına uyarak, bütün mükellefiyetleri kabul etmelidir.”⁷⁷⁹

3.3.6. Allah’ın Sınırları (Hudûdullah) (Nisâ' 13-14)

تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

“İşte bu (hükümler) Allah’ın koyduğu sınırlarıdır. Kim Allah’a ve Peygamberine itaat ederse, Allah onu, içinden ırmaklar akan, içinde ebedi kalacakları cennetlere sokar. İşte bu büyük başarıdır.”(13)

وَمَنْ يَعِصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ

“Kim de Allah’a ve Peygamberine isyan eder ve onun koyduğu sınırları aşarsa, Allah onu ebedi kalacağı cehennem ateşine sokar. Onun için alçaltıcı bir azap vardır.” (14)

13. ve 14. âyetler, sûrede kendinden önce geçen âyetlerde açıklanan yetim hakları, kadın hakları ve miras paylaşımı konularıyla doğrudan ilişkilidir. Yüce Allah sûre boyunca koyduğu

⁷⁷⁸ Ṭaberî, *Câmi ‘u’l-Beyân*, 7: 714; Râzî, *Mefâtîhu’l-Ġayb*, 11:123.

⁷⁷⁹ Râzî, *Mefâtîhu’l-Ġayb*, 11:123,124.

hükümler arasında muhataba yeniden konunun başlangıç noktasını hatırlatmakta ve aslında farklı bir şekilde “Allah’tan sakının (اتَّقُوا رَبَّكُمْ)” emrini yenilemekte ve yinelemektedir. Bu şekilde, çalışmamızın birinci bölümünde belirttiğimiz üzere, sûrenin tamamına damgasını vuran, *ittikâ* konusu bu âyetlerde daha da güçlendirilmekte ve belirgin hale gelmektedir.

Yüce Allah sûrenin bu kısmına kadar yetim, vasiyet ve miras paylaşımı hususunda açıklanan hükümleri “Allah’ın sınırları (حُدُودُ اللَّهِ)” olarak betimlemiştir. Hudûdullah, Allah’ın farz kıldığı hükümlerdir.⁷⁸⁰ Yetimlerin mallarını haksızca yemek, kadınların miras haklarını ihlal etmek ve adaletsiz davranmak, Allah’ın koyduğu bu sınırları aşmaktır. Bu nedenle, müminlerin yetimlere, kadınlara ve mirasa dair ilahi hükümlere dikkatle uymaları hem dünyada adaleti sağlamaları hem de âhirette ebedi saadeti kazanmaları açısından hayati önem taşır.

Kim -özellikle bu konularda- Allah’a ve Peygamberine itaat ederse, Allah onu, içinden ırmaklar akan ve içinde ebedi kalacakları cennetlere sokar. Allah’ın koyduğu bu sınırları çiğnememek ve bu hükümlere uymak, dünya ve âhiret saadeti için gereklidir. Kim bu sınırları gözetir ve Allah’ın hükümlerine göre hareket ederse, ebedi kurtuluşa erecektir. Kim de Allah’ın ve Peygamberinin emirlerine itaatsizlik eder ve belirlenen sınırları ihlal ederse, Allah onu ebedi olarak cehennem ateşine sokacaktır. Bu kişiyi orada alçaltıcı ve acı verici bir azap beklemektedir.

Sûrede miras konusu devam ederken- özellikle o dönemin kültürün alışık olmadığı bir şekilde kadınların ve çocukların mirastan payı olduğu ve oranları açıklanırken- geçen bu âyetler Allah Teala’nın sûrede bu âyetlere kadar belirlediği ve bundan sonra açıklayacağı hükümleri/ sınırları gözetmenin ve ilahi adaleti korumanın ne kadar önemli olduğunu hatırlatır. Allah’ın hükümlerine uyanları ödüllendireceği ve ihlal edenleri cezalandıracağı mesajı, sûrede geçen ve

⁷⁸⁰ Mukâtil, *Tefsîr*, 1:361. Bir şeyin hudûdu, onu diğer şeylerden ayıran kenarı/tafidır. “Evin sınırları” (حُدُودُ الدَّارِ) ifadesi de bu anlamda kullanılır. Bkz. Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, 9:235.

geçecek olan konulara (zina suçu ve cezası, kadınlara zorla mirasçı olma, kadın ve yetimlerin miras hakları, nikâh yasakları, aile içi anlaşmazlıklar, boşanma ve sûrenin diğer konularına) gösterilecek hassasiyetin önemini pekiştirir.

3.3.7. Kadınlara Zorla Mirasçı Olma Yasağı ve Onlarla İyi Geçinme Emri (Nisâ' 19)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرِهًا وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لَتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا اتَّيْتُمُوهُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا

“Ey iman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helal değildir. Açık bir hayasızlık yapmış olmaları dışında, kendilerine verdiklerinizin bir kısmını onlardan geri almak için onları sıkıştırmayın. Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmadıysanız, olabilir ki, siz bir şeyden hoşlanmıyorsanız da Allah onda pek çok hayır yaratmış olur.”

Âyetin muhatabının kim olduğuna yönelik farklı görüşler vardır:

1) Muhatap kadınların kocalarıdır.

Hanımını sevmeyen ve ondan boşanmak isteyen kocalar kendileri boşadığı takdirde kadınlara mehirlerini vermeleri gerekeceği için onları boşamıyor, kadınlara kötü davranıp “sıkıştırarak”,⁷⁸¹ mehirlerinden vazgeçerek kendilerini kadınların boşamalarını sağlamaya çalışıyorlardı. Âyet bu kişiler hakkında indi. Taberî bu görüşü kabul etmektedir.⁷⁸²

2) Muhatap kadının ölen kocasının mirasçılarıdır.

⁷⁸¹ Âyette geçen (الْعَضْلُ) kelimesi “hapsetme, alıkoyma ve sıkıştırma” manasındadır. Doğum esnasında bebeğin bir bölümünün içeride, bir bölümünün dışarıda kalacak şekide kadının rahminin bebeği sıkıştırması Arapçada (عَضَلَتِ الْمَرْأَةُ بَوْلِدَهَا) şeklinde ifade edilir. (Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 2:45).

⁷⁸² Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân*, 6:531.

Bir kişi vefat ettiğinde akrabaları geride bıraktığı karısının üzerine bir örtü atarak onun üzerinde hak sahibi olurlardı. Ölenden miras kalan mallara sahip oldukları gibi kadına da sahip olurlardı. İsterlerse mehir vermeden onunla evlenir, isterlerse başka biriyle evlendirir ve mehri kendileri alır, isterlerse de hem kendileri evlenmez hem de başkasıyla evlenmesine izin vermezlerdi. Kadın, üzerine bir örtü atılmadan akrabalarının yanına gidebilirse, istediğı kişiyle evlenme hakkı olurdu. Kadınlar Hz. Peygamber’e (sav) gelerek bu durumu şikâyet ettiler. Bunun üzerine “Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helal değildir.” âyeti inzal oldu.⁷⁸³

3) Muhatap kadınların velileridir.

Kadınların velilerine, onların mallarını kaybetme korkusuyla evlenmelerini engellemeleri yasaklanmıştır.

Mukâtil “Açık bir hayasızlık yapmış olmaları dışında (مَا أَتَيْنَاهُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيَّنَةٍ)” cümlesinde yer alan *fâhişe* kelimesine “isyan/itaatsızlık/ *nuşûz*/ serkeşlik” anlamı vermiştir.⁷⁸⁴ Taberî kelimenin iki anlamı (zina ve *nuşûz*/isyan) olduğuna yönelik rivâyetleri aktardıktan sonra kendisi her türlü faşanın kelimenin kapsamına gireceğini söylemiştir. Kadının diliyle kocasına kötü sözler söylemesi, hor görmesi, sevmemesi, tezlil ve tahkir etmesi, zina ve *nuşûz* bunlardandır. Bu durumda koca karısını boşanmak için sıkıştırabilir.⁷⁸⁵ Ubeyy (ö. 33/654) âyeti (إِلَّا أَنْ يَحْفَشَنَّ عَنْكُمْ) şeklinde okur. Bu durumda anlam fâhiş kelimesinden kastedilenin zina değil de “eşini aşır başkasına bakmak, dik kafalılık, kocasına ve ailesine hakaret ederek eziyet etmek” olması muhtemeldir. Kötü muamele kadından geliyorsa, bu durumda erkek “anlaşmalı boşanma/*hulu* ‘ (الْخُلْعُ)” talep etme hakkına sahiptir. Hasan-ı Başrî kelimedden kastedilenin zina

⁷⁸³ Mukâtil, *Tefsîr*, 1:364; Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân*, 6:521; Mâturîdî, *Te’vîlâtü’l-Şur’ân*, 3:99,100; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2:44,45; Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, 10:11.

⁷⁸⁴ Mukâtil, *Tefsîr*, 1:364.

⁷⁸⁵ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân*, 6:535.

olduğunu söyleyerek böyle bir şey vaki olursa erkeğin “*hulu* /anlaşmalı boşanma” talep edebileceğini belirtmiştir.⁷⁸⁶

Mukātil “*Onlarla iyi geçinin* (وَاعْشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ)” ifadesine “Onlarla *ihsān* ile yârenlik edin (صَاحِبُوا بِالْإِحْسَانِ)” anlamı vermiştir.⁷⁸⁷ Taberî (عَاشِرُوهُنَّ) ibaresine “iyi davranın (خَالِفُوهُنَّ)” ve “güzel yârenlik yapın (صَاحِبُواهُنَّ)” anlamı verirken, Suddî (وَخَالِطُوهُنَّ) anlamı verir.⁷⁸⁸ Bu ifade, “onlarla kaynaşın” şeklinde çevrilebilir, onlarla iç içe olmayı, onlarla yakın ilişkiler kurmayı teşvik eden bir anlama sahiptir.⁷⁸⁹

Mâturîdî, “onlarla iyi geçinin” ifadesinin anlamını farklı açılardan ele almıştır:

- Bu ifade, Bakara sûresinin 231. ve 239. âyetlerinde geçen ve “*Onlarla iyilikle yaşayın veya güzellikle serbest bırakın*” anlamındaki âyetlere benzer bir anlam taşır.
- Eşler arasındaki ilişkide güzel sözler söylemeyi, iyilik yapmayı, nafaka sağlamayı, kötü sözler söylemekten, hakaret etmekten ve eziyet etmekten kaçınmayı ifade eder. Ayrıca, “*Onlarla iyi geçinin*” ifadesi, lütuf ve nezaketle davranmayı, yani kendisine yapılmasını istemediği şeyleri onlara da yapmamayı içerir.⁷⁹⁰

Zeccâc, bu ifadenin anlamını “geceleme düzeninde ve harcamalarda adil davranmak, onlara güzel sözler söylemek” olarak açıklamıştır. Ona göre, eşlere eşit şekilde gece tahsis

⁷⁸⁶ Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 2:45; Râzî, *Mefâtîhu 'l-Ġayb*, 10:12.

⁷⁸⁷ Mukātil, *Tefsîr*, 1:364.

⁷⁸⁸ Taberî, *Cāmi 'u 'l-Beyān*, 6:538.

⁷⁸⁹ ‘A-ş-r (عَشَرَ) kökünün anlamları ve Kur’ân’da kullanımı hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz.

Zeynep Dinler, Ayşenur Erken “Kur’ân-ı Kerîm’de ‘A-ş-r (عَشَرَ) Kökünün Semantik Tahlili”

⁷⁹⁰ Mâturîdî, *Te'vîlâtü 'l-Kur'ân*, 3:103.

etmek ve maddi ihtiyaçlarını karşılamak, aynı zamanda onlara nazik ve hoş sözlerle hitap etmek bu ilahi beyanın özünü oluşturur.⁷⁹¹

İbn Keşir, “onlarla iyi geçinin” ifadesini Allah Teala’nın bir emri olarak yorumlamıştır. Bu, kadınlarla güzel konuşmayı, işlerini ve durumlarını mümkün olduğunca güzel hale getirmeyi ifade eder. “Sana nasıl davranılmasını istiyorsan, sen de öylece davran” ilkesine dayanır. Allah Teala, Baara sresi 228. yette “*Kadınların da onlar üzerinde hakları vardır*” buyurmuştur. Ayrıca, Hz. Peygamber (sav), “*Sizin en hayırlınız, ailesine en hayırlı olanınızdır. Ben, aileme en hayırlı olanınızım*” demiştir. Güzel geçim, devamlı güler yüzlü olmayı, eşleriyle şakalaşmayı, onların geçimini cömertçe sağlamayı ve onları güldürmeyi içerir. Hz. Peygamber’in (sav), Hz. işe ile yarışarak ona olan sevgisini göstermesi buna örnektir. Hz. işe, “Allah Rasulü benimle yarıştı ve ben onu geçtim. Bu, benim zayıf olduğum zamandı. şişmanladıktan sonra ise o beni geçti ve ‘işte bu, seninkine bir karşılıktır’ buyurdu” demiştir. Hz. Peygamber (sav) akşamları eşleriyle toplanır, bazen birlikte yemek yer ve sonrasında her biri kendi evine giderdi. Hanımıyla aynı örtü altında uyur, omuzundan ridasını bırakır ve izarıyla uyurdu. Yatsı namazını kıldıktan sonra evine girer, uyumadan önce eşiyle bir süre sohbet eder ve onlara yakınlık gösterirdi. Allah Teala Ahzb sresi 21. yette “*Sizin için, Allah Raslnde güzel bir örnek vardır*” buyurduğuna göre Hz. Peygamber’in (sav) hanımlarına karşı olan bu davranışlarını örnek almak gerekir.⁷⁹²

Şurub (وَاعِشُوا هُنَّ بِالْمَعْرُوفِ) ibaresini şu şekilde açıklamıştır:

Allah Teala’nın ‘Onlarla iyi geçinin’ buyruğu, Allah’ın emrettiği şekilde güzel bir geçim sürdürmek anlamına gelir. Bu emir, herkesi kapsar; çünkü herkesin ister eş, ister veli olsun kadınlarla bir geçimi, ilişkisi vardır. Ancak, bu emrin asıl muhatabı genellikle eşlerdir. Bu, Allah Teala’nın “*Onları iyilikle tutun*” (2/Baara:229) buyruğuna benzer. Bu, kadının mehir ve

⁷⁹¹ Rzi, *Mefthu’l-Ġayb*, 10:13.

⁷⁹² İbn Keşir, *Tefsru’l-Ġur’ni’l-‘Azm*, 3:401,402.

nafaka hakkının tam olarak ödenmesini, kadınlara haksız yere surat asılmamasını, nazik ve yumuşak konuşulmasını ve başkasına meyledildiğinde bunun izhar edilmemesini içerir. Geçim manasında kullanılan el-‘işra (العِشْرَةُ) kelimesi “karışma ve iç içe olma” (المُخَالَطَةُ وَالْمُتَارَجَةُ) anlamına gelir. Tarafe’nin (ö. 564?) şu şiirinde olduğu gibi:

فَلَيْتُ شَطَطْتُ نَوَاهَا مَرَّةً

لَعَلِّي عُودَ حَبِيبٍ مُعْتَشِرُ

“Eğer ayrılıklar olsa da

Sevgiliye olan bağlılık, iç içe olma hali sürer.”

Allah, kadınlarla iyi geçinmeyi emrederek, eşler arasındaki bağların ve arkadaşlığın mükemmel olmasını ister. Bu, ruhun sükunet bulmasını ve yaşamın huzurlu olmasını sağlar. Bu, kocanın sorumluluğundadır mahkeme kararıyla yaptırılacak bir şey değildir.”⁷⁹³

Qurṭubī bu ibareyi kadınlara hizmetçi tutulması bağlamında da ele almıştır:

Kadına bir hizmetçi yetmemesi durumunda, kocasının ona yeterli sayıda hizmetçi sağlaması gerekir. Bu, halife veya hükümdar kızı gibi tek bir hizmetçinin yetmediği kişiler için geçerlidir. İşte bu, “iyi geçim” kapsamına girer. İmam Şâfiî ve Ebû Hanîfe’ye göre, kocasının kadına sadece “bir” hizmetçi sağlama yükümlülüğü vardır. Kadına “bir” hizmetçi yeterli olur. Bu tıpkı birçok atı olan savaşçıya benzer. Çünkü savaşçı yalnızca bir at üzerinde savaşabilir ve yalnızca bir at için pay alır. Ancak alimlerimiz, bunun yanlış olduğunu belirtmişlerdir. Çünkü kralların kızları gibi çok hizmet gerektiren kadınlar için bir hizmetçi yeterli olmaz. Onların kıyafetlerini yıkamak, yataklarını düzenlemek ve diğer ihtiyaçları için bir hizmetçi yeterli değildir, bu açıktır.⁷⁹⁴

Âyetin devamında yer alan “Eğer onlardan hoşlanmıyorsanız, olabilir ki, siz bir şeyden hoşlanmazsınız da Allah onda pek çok hayır yaratmış olur” cümlesi iki farklı şekilde anlaşılmıştır:

⁷⁹³ Qurṭubī, *el-Cāmi* ‘, 6:159,160.

⁷⁹⁴ Qurṭubī, *el-Cāmi* ‘, 6:160,161.

1) Bir erkek karısından hoşlanmadığı ve ayrılmak istediği halde ondan ayrılmazsa Allah bu evlilikte pek çok hayır yaratır. Muḳātil erkeğin ayrılmak istediği ve hoşlanmadığı halde eşini evlilik bağı içinde tutmasına karşılık ve Allah'ın ona eşinden bir evlat vererek karısına bağlanmasını sağlayacağını söylemiştir.⁷⁹⁵ İbn 'Abbās “Ondan olacak çocukta sizin için bir çok hayır vardır.” anlamı vermiştir.⁷⁹⁶ Māturīdī, çirkin, can sıkıcı, kötü huylu olmasına rağmen eşinden ayrılmayıp sabredenlere Allah'ın çocuklar bağışlayacağını veya bu beraberliğe karşılık âhirette sevap vereceği açıklamasını yapmıştır.⁷⁹⁷ Zemaḥşerī sırf hoşlanmamaktan dolayı boşanmamaları gerektiğini, bazen nefsin, dinî olarak yararlı, hayırlı olandan değilde zıttı olan şeylerden hoşlanabileceğini belirtmiştir.⁷⁹⁸ Rāzī (خَيْرًا كَثِيرًا) ifadesinin aradaki hoşnutsuzluğu, muhabbete dönüştürecek bir çocukla tefsir edildiğini, bir erkek istememesine rağmen eşiyle birlikte yaşamaya, ona harcamalarda bulunmaya ve iyilikler yapmaya Allah'ın mükafatını umarak devam ederse dünyada güzel bir övgü, âhirette ise büyük bir sevaba layık olacağını söylemiştir.⁷⁹⁹

2) Hanımlarınızdan ayrılmaktan hoşlanmazsanız bile bilin ki Allah bu ayrılıkta bir çok hayır yaratmış olabilir. Muḳātil bazen bir erkeğin, sevmediği karısını boşadığında bu kadının bir başkasıyla evlenebileceğini ve Allah'ın bu evlilikte kadına bir çok hayır, iyilik ve çocuklar nasip edeceğinin de anlaşılabileceğini söyler.⁸⁰⁰ Māturīdī de aynı

⁷⁹⁵ Muḳātil, *Tefsīr*, 1:364.

⁷⁹⁶ Ṭaberī, *Cāmi 'u'l-Beyān*, 6:539.

⁷⁹⁷ Māturīdī, *Te'vīlātu'l-Ḳur'ān*, 3:103.

⁷⁹⁸ Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, 2:45.

⁷⁹⁹ Rāzī, *Mefātīhu'l-Ġayb*, 10:13.

⁸⁰⁰ Muḳātil, *Tefsīr*, 1:365.

şekilde Allah'ın bu ayrılıkta, sûrenin 130. âyetinde (Eğer karı koca ayrılırlarsa Allah geniş hazinesinden her birini zengin kılar) belirtildiği gibi birçok hayır kılabilceğini söyler.⁸⁰¹ Ebû Bekir el-Esamm bunun kadının kocasından ayrılarak daha iyi bir eş bulmasıyla gerçekleşebileceğini belirtirken Kâdî bu görüşün uzak bir ihtimal olduğunu, bu âyette Yüce Allah'ın söyledikleriyle karı kocayı ayırmayı değil birlikte yaşamaya teşvik ettiğini ifade eder.⁸⁰²

Sonuç olarak, Nisâ' sûresinin 19. âyeti, kadınlara adaletli ve merhametli davranmayı emretmekte, zorla mirasçı olmayı ve mehirlerini almak için onları sıkıştırmayı yasaklamaktadır. Kadınların haklarını koruyarak onlarla iyi geçinmeyi ve saygılı olmayı emretmektedir. Âyetin bağlamı ve tefsirleri, eşler arasındaki ilişkinin sevgi, saygı ve adalet temelleri üzerine kurulması gerektiğini vurgulamaktadır. Allah, bir şeyden hoşlanılmasa bile, o şeyde büyük hayırlar yaratabilir. Bu, evlilikte sabretmenin ve zorluklara göğüs germenin, beklenmedik güzellikler ve hayırlar getirebileceği anlamına gelmektedir. Bu anlayışın, eşler arasındaki bağı güçlendirmeyi amaçladığı görülmektedir. Âyet, kadınların haklarını korurken, erkekleri de sorumluluklarını yerine getirmeye teşvik eder ve her iki taraf için de en hayırlı olanı gözetir.

3.3.8. Erkek ve Kadınların Kazanç ve Hakları (Nisâ' 32)

وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ لِّلرَّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبْنَ وَسَأَلُوا اللَّهَ
مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا

“Allah'ın, kiminizi kiminize üstün kılmaya vesile yaptığı şeyleri (haset ederek) arzu edip durmayın. Erkeklere kazandıklarından bir pay vardır. Kadınlara da kazandıklarından bir pay vardır. Allah'tan, onun lütfunu isteyin. Şüphesiz Allah her şeyi hakkıyla bilendir.”

⁸⁰¹ Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Şur'ân*, 3:103.

⁸⁰² Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 10:13.

Âyetin sebab-i nüzûlü hakkında kaynaklarda zikredilen bazı rivâyetler şu şekildedir: Allah Teâlâ, erkeklerin mirastaki payını iki kadının payı kadar yapınca, kadınlar, “Biz daha muhtacız, çünkü zayıf bünyeli varlıklarız. Erkekler ise geçimlerini sağlama konusunda daha güçlüler,” diyerek bu durumu sorguladılar. Kadınlar, “Bizim kazanma gücümüz az, erkeklerin ticaret yapma ve geçimlerini elde etme güçleri daha fazla. O halde bize iki hisse, onlara bir hisse verilmesi daha uygun olurdu.” dediler. Ayrıca, bu şekilde pay verilmediğine göre, günahların da buna göre değerlendirilmesini umdular. Bunun üzerine bu âyetler nazil oldu.⁸⁰³ Mucâhid’in rivâyetine göre Ümmü Seleme, Hz. Peygamber’e (sav), “Erkekler savaşıyor, biz ise savaşıyoruz. Onların mirastaki payları bizimkinin iki katı. Keşke biz de erkek olsaydık!” deyince bu âyet nazil olmuştur.⁸⁰⁴ Başka bir rivâyete göre, mirasla ilgili âyetler nazil olduğunda, erkekler, “Allah’ın miras konusunda bizi üstün kıldığı gibi, âhirette de bizi kadınlardan üstün kılmasını umuyoruz,” dediler. Kadınlar ise, “Miras konusunda olduğu gibi, günahlarımızın da erkeklerin günahlarının yarısı kadar olmasını isteriz,” dediler. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu.⁸⁰⁵ Bir başka rivâyete göre erkekler, “Allah dünyada bizi kadınlardan üstün kıldı. Mirastan bize iki pay, onlara ise bir pay düşüyor. Bu nedenle âhirette de yaptığımız amellerden iki kat sevap alacağımızı, kadınların ise bir kat sevap alacağını umuyoruz,” dediler.

⁸⁰³ Mukâtil, *Tefsîr*, 1:369; Râzî, *Mefâtîhu ’l-Ğayb*, 10:84.

⁸⁰⁴ Taberî, *Câmi ’u’l-Beyân*, 6:664,665; Mâturîdî, *Te’vîlâtü ’l-Ğur’ân*, 3:188; Râzî, *Mefâtîhu ’l-Ğayb*, 10:84; Kurtûbî, *el-Câmi ’*, 6:268; İbn Keşîr, *Tefsîru ’l-Ğur’âni ’l- ‘Azîm*, 4:6. (İbn Keşîr, Âlu ’İmrân sûresinin 195. âyetinin de Ümmü Seleme’nin bu sözünden sonra indiğine dair Mucâhid’den bir rivâyet nakleder.)

Ahżâb 35. âyetin de bu olay üzerine indiğine dair rivâyetler mevcuttur. (Râzî, *Mefâtîhu ’l-Ğayb*, 10:84).

⁸⁰⁵ Mukâtil, *Tefsîr*, 1:369; Râzî, *Mefâtîhu ’l-Ğayb*, 10:84.

Bunun üzerine Ummü Seleme ve yanındaki kadınlar duygularını “Allah, erkeklere cihadı farz kıldığı gibi bize de farz kılsaydı, biz de onlar kadar sevap kazanabilseydik.” şeklinde dile getirdiler. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu.⁸⁰⁶ Diğer bir rivâyette, Hz. Peygamber’in (sav) yanına gelen bir kadın “Erkeklerin de kadınların da Allah’ı aynı. Sen hem bize hem de onlara peygamber olarak gönderildin. Hepimizin babası Hz. Âdem, annesi ise Hz. Havvâ’dır. O halde Allah neden sadece erkeklerden bahsediyor da bizden bahsetmiyor?” diye sordu. Bunun üzerine bu âyet indi. Aynı kadın, “Erkekler, cihad ederek bizden daha fazla sevap kazanıyor. Bizim ne yapmamız lazım?” diye devam etti. Hz. Peygamber (sav) “*Hamile bir kadın, oruç tutan ve namaz kılan kimsenin mükâfatına sahiptir. Doğum sancıları çektiğinde, Allah’ın ona vereceği ecir kimse bilemez. Çocuğunu emzirdiğinde ise, her emzirmede bir canı diriltmiş gibi sevap kazanır.*” şeklinde cevap verdi.⁸⁰⁷

Âyet “Allah’ın, kiminizi kiminize üstün kılmaya vesile yaptığı şeyleri temenni etmeyin (وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ)” insanların birbirlerinin sahip olduğu farklı nimetlere haset etmemeleri gerektiğini, bu taksimin Allah’a ait olduğunu ve birçok hikmet ve hayır içerdiğini beyan etmektedir.⁸⁰⁸ Zemaḥşerî temenniye “olmayacağı bilinen veya zannedilen bir şeyi istemek”⁸⁰⁹ şeklinde açıklarken Mâturîdî “temennide Allah’ın hükmüne rıza göstermemek

⁸⁰⁶ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân*, 6: 666; Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 2:64.

⁸⁰⁷ Râzî, *Mefâtîhu’l-Gayb*, 10:84.

⁸⁰⁸ Râzî, *Mefâtîhu’l-Gayb*, 10:82.

⁸⁰⁹ Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 2:64. Bursevî temenni ile iştiḥā (اشْتِهَاء) kelimeleri arasındaki farkı açıklarken temenninin imkansız olan kounularda olduğunu, iştiḥā da bu imkansızlığın olmadığını belirtmiştir. Bkz. İsmail Hakkı Bursevî, *Kitâbu’l Furûk -Kelime Arasındaki Farklar-* 364.

vardır” demiştir.⁸¹⁰ Şūrā sûresinde belirtildiği gibi eğer Allah, kullarının rızkını bol bol verseydi, insanlar yeryüzünde bozgunculuk yaparlardı.⁸¹¹ Bu sebeple, herkesin Allah’ın kendisi için belirlediği rızka razı olması ve başkalarının sahip olduklarını kıskanmaması gerekir.⁸¹² Muḳātil âyeti “mirasta erkeklere kadınlardan fazla verdiğini temenni etmeyin” olarak yorumlamıştır.⁸¹³

Başkasında bulunan lütuf ve nimetleri temenni iki şekilde olabilir:

1) Onda bulunan nimetlerin yok olmasını istemek ki bu hasettir. Allah’ın taksimine karşı çıkmak olacağından kabul edilemez.

2) Başkasında olan nimetlerin kendisinde olmasını istemek ki bu da gıptadır. Bunu kimi alimler caiz görse de doğru olmadığını söyleyenler de olmuştur. Zira bu nimetin kendisine verilse hem dünya hem âhiret bakımından ziyana uğrayıp uğramayacağını, hangisinin hakkında hayırlı olduğunu bilemez. En doğrusu “*Ey Rabbimiz, bize dünyada da, âhirette de iyilik ver ve bizi o ateşin azabından koru*” (2/Bakara:201) diye Yüce Allah’ın öğrettiği gibi dua etmektir.⁸¹⁴ Eğer temenni kin ve nefrete götürmüyor, iyi işler yapılmasına vesile oluyorsa kabul edilebilir.⁸¹⁵ Diğer türlü haset olur ve Nisā’ sûresinin 54. âyetinde de nehyedilmiştir:

أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَىٰ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ

⁸¹⁰ Māturīdī, *Te’vīlātu’l-Ḳur’ān*, 3:189.

⁸¹¹ 42/Şūrā:27.

⁸¹² Zemahşerī, *el-Keşşāf*, 2:64.

⁸¹³ Muḳātil, *Tefsīr*, 1:369;

⁸¹⁴ Rāzī, *Mefātīhu’l-Ġayb*, 10:84

⁸¹⁵ Ḳurtubī, *el-Cāmi’*, 6:270.

“Yoksa, insanları; Allah’ın lütfundan kendilerine verdiği şey dolayısıyla kıskanıyorlar mı?...”

Ferrā’ âyetin bir haramı nehiy etmediğini, Allah’ın bunu bir adap olarak bildirdiğini söylemiştir.⁸¹⁶ Elmalılı, âyette yasaklanan boş temennilerin oluşturacağı sakıncaları şu şekilde açıklamaktadır: Haset ederek başkasının mazhariyetlerine göz dikmek kin ve düşmanlığa sebep olur, Allah’ın takdir ve taksimine razı olmamayı gösterir, kaderdeki hikmete karşı çıkarak boş bir ızdıraba sebep olur. Allah herkese kendi yetenek ve çabasına uygun olanı vermiştir. Bu bağlamda, insanların başkalarının payını kıskanmak yerine, kendilerine verilen yeteneklerle çalışmaları ve Allah’tan daha fazlasını istemeleri gerekir. Haset, tembellik, temenni ve ilahi düzene itiraz ederek değil, Allah’ın lütfu için çalışarak, dua ederek istemek ve Allah’ın her şeyi bilen ve herkesin hak ettiğini en adil şekilde dağıtan olduğunu unutmamak gerekir.⁸¹⁷

“*Erkeklerle kazandıklarından bir pay vardır. Kadınlara da kazandıklarından bir pay vardır* (لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبْنَ).” cümlesiyle neyin kastedildiğine yönelik iki görüş vardır:

1) Erkeklerin yaptıkları iyilik ve kötülüğün karşılığı olduğu gibi kadının da yaptığı iyilik ve kötülüğün karşılığı vardır.⁸¹⁸ Erkeğe bir iyiliğe karşılık on katı sevap verildiği gibi kadına da verilecektir.⁸¹⁹ Rāzī, bu konuda şöyle bir açıklama yapmıştır:

“Erkeklerin kazançlarından bir payları vardır ve bu, onların kadınların nafakalarını sağlamalarına vesile olur. Allah, kadınların namus ve iffetlerini korumalarını,

⁸¹⁶ Ferrā’, *Me ‘āni’l-Ḳur’ān*, 1:264.

⁸¹⁷ Elmalılı, *Hak Dīnī Ḳur’ān Dili*, 3:281-282.

⁸¹⁸ Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, 6: 667; Ḳurtubī, *el-Cāmi’*, 6:271; İbn Keşir, *Tefsīru’l-Ḳur’āni’l-‘Azīm*, 4:8

⁸¹⁹ Ḳurtubī, *el-Cāmi’*, 6:272.

kocalarına itaat etmelerini ve evle ilgili işleri yapmalarını istemiştir. Bu nedenle, “Kadınlar için de kazandıklarından bir pay vardır” denmiştir. Bu bağlamda “nasib” sevap ve mükâfat anlamına gelmektedir.”⁸²⁰

2) Ölenlerin bıraktığı mirastan erkeklerin de kadınların da payı vardır.⁸²¹

Taberî âyetle kullanılan (كَسَبَ) fiilinden dolayı birinci görüşü tercih etmektedir. Ona göre kesbedilen/kazanılan şey amellerdir, miras kesp edilmez.⁸²² Zemaşşerî “kadın ve erkek için Allah, her birinin durumuna göre zenginlik veya fakirlik şeklinde belirlediği genişlik veya darlığı, onların kendi kazancı (kesbi) olarak adlandırmaktadır.” demiştir.⁸²³

Taberî (وَسئَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ) ibaresini “Allah’tan O’nu hoşnut edecek ameller yapabilmek için yardım ve muvaffakiyet dileyin.” dileyin şeklinde açıklayarak “O’nun lütfu (فَضْلِهِ)” “tevfik ve yardımdır” demiştir.⁸²⁴ Muḳātil bir önceki cümleyi “erkek ve kadının yaptıkları kötülükten payları vardır” şeklinde açıklamışken, (إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا) ifadesini miras bağlamında ele alarak “Allah miras paylaşımıyla ilgili her şeyi çok iyi bilendir” olarak tefsir etmiştir.⁸²⁵

Nisâ’ sûresinin 32. âyeti, insanların Allah’ın hikmeti gereği farklı yetenek ve nimetlere sahip olduklarını vurgulamakta ve bu taksime rıza göstermenin gerekliliğini belirtmektedir. Âyet, erkekler ve kadınların kazançlarından kendi paylarını aldıklarını ve bu payların adil ve dengeli olduğunu ifade ederken, haset ve kıskançlıktan uzak durmayı öğütler. Erkekler ve

⁸²⁰ Rāzī, *Mefātīḥu’l-Ġayb* 10:85.

⁸²¹ Māturīdī, *Te’vīlātu’l-Ḳur’ān*, 3:191,192; Taberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, 6: 668; İbn Keşir, *Tefsīru’l-Ḳur’āni’l-‘Azīm*, 4:8.

⁸²² Taberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, 6: 669.

⁸²³ Zemaşşerī, *el-Keşşāf*, 2:64.

⁸²⁴ Taberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, 6: 669.

⁸²⁵ Muḳātil, *Tefsīr*, 1:369.

kadınların farklı rolleri ve sorumlulukları olduğuna, bu nedenle de farklı kazanç ve mükafatlar elde ettiklerine işaret eder. Âyet, Allah'ın taksimine razı olmanın ve O'nun lütfuna güvenmenin önemini vurgular.⁸²⁶

3.3.9. Erkek ve Kadınların Mirasçı Olması (Nisâ' 33)

وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِي مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلَّذِينَ عَقَدْتُمْ أَيْمَانَكُمْ فَأَتَوْهُم نَصِيبُهُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيداً

(Erkek ve kadından) her biri için ana-babanın ve akrabasının bıraktıklarından (pay alan) varisler kıldık. Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiginiz) kimselere de kendi hisselerini verin. Şüphesiz Allah her şeye şâhittir.

Âyette yer alana (مَوَالِي) kelimesine Mukâtil “‘aşabe; amca oğulları ve diğer yakın akrabalar” anlamı vermiştir.⁸²⁷ Sufyân eş-Sevrî (ö.161/778) ve Taberî ve “amca oğlu gibi ‘aşabe (عَصَبَة) olan akrabalar” demiştir.⁸²⁸ Zemaḥşerî âyetin devamında yer alan “anne babalar ve akrabalar (الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ)” ifadesinin (مَوَالِي) kelimesini açıkladığını belirtmiştir.⁸²⁹ Râzî, mevla kelimesinin, azat eden, azat edilmiş köle, müttefik, veli, amcaoğlu gibi anlamları olduğunu fakat buraya uygun olan anlamının ‘aşabe olduğunu söylemektedir.⁸³⁰ Vâhidî, âyetin evlat edinip de onları varis kılanlar hakkında indiğini söylemiştir. Yüce Allah mirası zevi’l-

⁸²⁶ Hamidullah, kadının sahip olduğu veya sonradan kazandığı her türlü malın kendi mülkiyeti olduğunu ve tasarrufunun ona ait olduğunu söylemiştir. Babası, kocası ve oğlu dahil hiçbir akrabasının bu konuda onu kontrol etme yetkisi yoktur. Bkz. Muhammed Hamidullah, *Kur’ân-ı Kerîm Tarihi*, 31.

⁸²⁷ Mukâtil, *Tefsîr*, 1:369;

⁸²⁸ Sufyân eş-Sevrî, *Tefsîru’s-Sevrî*, 1:93; Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, 6: 671.

⁸²⁹ Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 2:64.

⁸³⁰ Râzî, *Mefâtîhu’l-Gayb*, 10:86.

erhâm ve ‘aşabe (anne ve baba tarafından yakın akrabalar) olan kimselere vermiş, evlatlığa vasiyetle pay bırakma hakkı tanımıştır.⁸³¹

Mâturîdî mirasla ilgili âyetlerin üç ana gruba ayrıldığını açıklamaktadır:

“Birinci grup, belirli paylara sahip olanları (ashâb-ı ferâiz) kapsar; bu grup, Nisâ’ sûresinin yedinci âyetinde belirtilen “azından çoğundan belli pay” ifadesiyle açıklanmıştır. İkinci grup, yakın varisler olan ‘aşabeleri içerir ve bu, Nisâ’ sûresinin 33. âyetinde ele alınmaktadır. Üçüncü grup ise, rahim bağı olan akrabaları (zevî’l-erhâm) kapsar ve Enfâl sûresinin 75. âyetinde “Aralarında rahim bağı bulunanlar birbirlerine daha yakındır” ifadesiyle belirtilmiştir.”⁸³²

“Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştığınız) kimselere de kendi hisselerini verin” (وَالَّذِينَ) cümlesinden kastedilenlerin, câhiliye döneminde birbirine mirasçı olmak hususunda ahitleşenler,⁸³³ ensar ve muhacir kardeşliği yapanlar, câhiliye döneminde birbirleriyle yardımlaşma antlaşması yapanlar ve câhiliye döneminde evlat edinilen çocuklar olduğuna yönelik rivâyetler bulunmakla birlikte Taberî burada kastedilenin, yardımlaşma antlaşması yapanlar olduğunu söylemiştir. Onlara verilecek olan da mirastan pay değil, yardım etme, öğüt verme gibi iyiliklerdir. Taberî Arap kültüründe bununla ilgili yeminler yapıldığının bilindiğini, diğerlerinde ise böyle bir yeminleşmenin olmadığını söylemektedir.⁸³⁴

Ebū Muslim İşfehânî (ö. 322/934) burada kastedilenin karı ile koca olduğunu söylemiştir. Nikâh akdi de bir tür “akid” olarak kabul edilmektedir. Yüce Allah Bakara sûresi

⁸³¹ Vâhidî, *Esbâb-ı Nuzûl*, 148.

⁸³² Mâturîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 3:195,196.

⁸³³ Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 2:65; Râzî, *Mefâtîhu’l-Gayb*, 10:88. (عَقَدْتُ أَيْمَانُكُمْ) ifadesi Kur’ânda sadece bu âyette yer almaktadır.

⁸³⁴ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, 6: 682.

235. âyetinde “(iddet sona erinceye kadar) nikâh akdi yapmaya azmetmeyin” buyurarak nikâhın bir akid/sözleşme olduğunu belirtmiştir. Miras âyetinde de Allah, ebeveyn ve akrabaları zikrederken, aynı zamanda karı-kocayı da zikretmiş ve miras haklarını anlatmıştır.⁸³⁵

Nisâ’ sûresini 33. âyeti, hem erkeklerin hem de kadınların mirastan pay alması gerektiğini yeniden vurgulayarak akrabalar ve ebeveynlerin bıraktıkları malların yakın akrabalar ve ‘aşabeler arasında adil bir şekilde dağıtılması gerektiğini belirtir. Ayrıca, yeminlerle söz verilen kimselere de haklarının verilmesi gerektiğini açıklayarak, ahitleşmelerin ve sözleşmelerin önemine işaret eder. İslâm miras hukuku, aile bağlarının ve sosyal düzenin korunmasına katkı sağlar ve bu bağlamda, her bireyin haklarının gözetilmesi gerektiğini bildirir.

3.3.10. Kadın ve Yetimlerin Miras Hakları (Nisâ’ 126-127)

وَاللَّهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطًا
وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَى النِّسَاءِ الَّتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ
وَتُرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوِلْدَانِ وَأَنْ تَقُومُوا لِلْيَتَامَى بِالْقِسْطِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِهِ
عَلِيمًا

“Göklerdeki her şey, yerdeki her şey Allah’ındır. Allah, her şeyi kuşatıcıdır. (126)”

Kadınlar hakkında senden fetva istiyorlar. De ki: “Onlar hakkında size fetvayı Allah veriyor.” Kitapta, kendilerine (verilmesi) farz kılınan (miras)ı vermediğiniz ve evlenmek istediğiniz yetim kızlara, zavallı çocuklara ve yetimlere adil davranmanıza dair, size okunmakta olan âyetler de bunu açıklıyor. Ne hayır yaparsanız şüphesiz Allah onu bilir. (127)”

Yüce Allah, sûrede kadınlarla ilgili konuların yoğunlaştığı bu ikinci bölümü (122 ve 132. âyetler arası) yerin ve göğün hakimiyetinin kendisine ait olduğu vurgusuyla başlatır ve

⁸³⁵ Rāzī, *Mefātīhu’l-Gayb*, 10:88.

aynı vurguyla sonlandırır. Bu bölümün ilk âyetleri miras konusuyla ilgiliyken sonraki âyetleri karı ve koca arasındaki ilişkilerle ilgilidir. Bu kısım çalışmamızın “aile içi anlaşmazlıklar ve çözüm yolları” bölümünde ele alınacaktır.

Mukâtil, 127. âyetin sebab-i nüzûlu olarak sûrenin yedinci âyetinde anlatılan olayın devamında Ummu Kuḥḥa ve kızlarına mirastan pay verilince, amcaoğulları Suveyd’in “kadınlar ve çocuklar ata binip, cihat edemez” diye Hz. Peygamber’in (sav) yanına gelip itiraz etmesini anlatır ve fetva isteyenlerin Suveyd ve yanındaki iki arkadaşı olduğunu söyler.⁸³⁶

Âyette yer alan *el-iftā* (الإفتاء) kelimesi, zor ve anlaşılması güç bir konuyu açıklığa kavuşturmak anlamına gelir. Kelimenin kökeni, “kemâle eren ve güçlenen genç” anlamındaki (الفتى) kelimesine dayanır. Bu bağlamda, anlam “Fetva veren kişinin açıklamasıyla, karmaşık mesele netleşir ve sağlam bir duruma gelir” olmaktadır.⁸³⁷ Fetva vererek bir kişinin sorununu açıklığa kavuşturan, onu dinç bir delikanlı gibi kuvvetlendirir, amel edecek kişinin kalbine güç verir. Fetva veren kişinin de (müftü) bu selahiyette olması gerekir. Aksi takdirde iyilik yerine fesat, kuvvet yerine zayıflık meydana gelir.⁸³⁸

“Size kitapta okunanlar (وَمَا يُثْلَى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ)” ibaresinden sûrenin 11. ve 12. âyetlerinin,⁸³⁹ 176. âyetinin,⁸⁴⁰ Hz. Âişe’nin rivâyetine göre 3. âyetinin⁸⁴¹ ve son olarak 128.

⁸³⁶ Mukâtil, *Tefsîr*, 1:411.

⁸³⁷ Râzî, *Mefâtîḥu’l-Ġayb*, 11:63.

⁸³⁸ Elmalılı, *Hak Dînî Kur’ân Dili*, 3:386.

⁸³⁹ Mukâtil, *Tefsîr*, 1:412; Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, 7:531.

⁸⁴⁰ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, 7: 536.

⁸⁴¹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, 7: 537; Kurtubî, *el-Câmi’*, 7:160.

âyetinin⁸⁴² kastedildiğine yönelik görüşler vardır. Taberî kastedilenin Nisâ' sûresinin başındaki ve sonundaki miras âyetleri olduğunu söyleyen görüşü kabul eder.⁸⁴³

İbn 'Abbās “Onlara takdir edilen şeyi vermiyorsunuz (لَا تُؤْتُوهُمْ مَا كُتِبَ لَهُمْ)” ibaresinden kastedilenin mehir olduğunu söylemiştir.⁸⁴⁴ Zemaḥşerî burada câhiliyedeki şu adetin anlattığını söyler: “O dönemde bir adam bir yetimi ve onun malını sahiplenir ve kız güzelse onunla evlenip, malını yerdî. Çirkinse mirasına konmak için ölünceye kadar evlenmesine engel olurdu.”⁸⁴⁵

“Onlara takdir edilen şeyi vermiyorsunuz (لَا تُؤْتُوهُمْ مَا كُتِبَ لَهُمْ)” ifadesine birbirine zıt iki anlam verilmektedir.⁸⁴⁶

1) Kendileriyle evlenmek istemezsiniz (رَغِبَ عَنْ).⁸⁴⁷ Bu durumda anlam şu şekilde olmaktadır: “Güzel olmadıkları için kendileriyle evlenmek istemediğiniz yetim kızlara, mirastan paylarını verin, başkalarıyla evlenmelerine engel olmayın.”

2) Kendileriyle evlenmek istersiniz (رَغِبَ فِي).⁸⁴⁸ Bu durumda da ifade şu anlama gelmektedir: “Güzel ve zengin olan yetim kızlarla zorla evlenmeyin, çirkin olanların da mallarını almak için evlenmeyin.”

⁸⁴² Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, 7: 538.

⁸⁴³ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, 7: 540.

⁸⁴⁴ Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, 11:64.

⁸⁴⁵ Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 2:155.

⁸⁴⁶ Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, 11:64; Kurtubî, *el-Câmi '*, 6:293.

⁸⁴⁷ Mukâtil, *Tefsîr*, 1:412; Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, 7: 542; Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, 11:65; İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Ğur'âni'l- 'Azîm*, 4:297.

⁸⁴⁸ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, 7: 543.

Taberî ilk anlamın doğru olduğunu beyan etmiştir.⁸⁴⁹ Hz. Ömer'in yetim kızların velilerine, yetim güzelse onlarla evlenmemelerini, kendilerinden daha hayırlı birisiyle evlendirmelerini fakat yetim kız çirkin ve fakirse kendilerinin evlenmesini tavsiye ettiğine yönelik rivâyetler vardır.⁸⁵⁰ (وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوِلْدَانِ) ifadesi “miras haklarını vermediğiniz âciz çocuklar” anlamına gelir.⁸⁵¹ Araplar küçük çocuklara mirastan pay vermiyordu. Bu ifadeyle onlara da haklarını vermeleri söylendi.⁸⁵² Âyette (وَأَنْ تَقْرُمُوا لِلْيَتَامَىٰ بِالْقِسْطِ) ibaresiyle kastedilen, sözü geçen kadınlara, âciz çocuklara ve yetimlere Allah'ın emrettiği haklarını vermektir.⁸⁵³ Âyetin sonunda söylenen “hayır”dan (وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ) kasıt da yetimler konusunda Allah'ın emrettiği gibi adil davranmaktır.⁸⁵⁴

Nisâ' sûresinin 126. ve 127. âyetleri, Yüce Allah'ın her şeyin sahibi olduğunu vurgulayarak, mirasın dağıtımında O'nun belirlediği kurallara uyulmasının gerekliliğini ifade eder. Âyetler, özellikle kadınlara ve yetimlere karşı yapılan adaletsizlikleri ele alarak, onların haklarını korumayı emreder. Âyetlerin iniş sebebi olarak belirtilen olaylar, câhiliye dönemindeki miras uygulamalarının ne denli haksız olduğunu gözler önüne serer. Bu bağlamda, Allah'ın verdiği hükümlerle, kadınların ve yetimlerin mirastan pay almalarının zorunlu kılındığı belirtilir. Fetva isteyenlerin sorularına Allah'ın doğrudan cevap verdiği vurgulanarak, dinin rehberliğinde adaletin nasıl sağlanacağı açıklanır.

⁸⁴⁹ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, 7: 544.

⁸⁵⁰ Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 2:155,156.

⁸⁵¹ Muḳâtil, *Tefsîr*, 1:412.

⁸⁵² Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, 7: 544; İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Ḳur'âni'l-'Azîm*, 4:297.

⁸⁵³ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, 7: 547.

⁸⁵⁴ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, 7: 547,548.

3.4. Ahlâkî Suçlar ve Cezası

3.4.1. Zina Suçu ve Cezası 1 (Nisâ' 15)

وَالَّذِي يَأْتِيَنَّ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فاسْتَشْهَدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِنْكُمْ فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّى يَتَوَفَّيَهُنَّ الْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا

“Kadınlarınızdan fuhuş (zina) yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin. Eğer onlar şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye veya Allah onlar hakkında bir yol açıncaya kadar kendilerini evlerde tutun (dışarı çıkarmayın).”

Âyet, zina suçlamasıyla karşı karşıya kalan kadınlar için yargılama sürecini ve kanıt yükümlülüğünü belirler. Zina iddiasında bulunanların dört güvenilir şahit getirmesi gerekmektedir. Bu, zinanın kanıtlanması için yüksek bir delil standardıdır. Âyet, zina suçlamalarının ciddiyetine dikkat çeker ve bu tür iddiaların sağlam kanıtlarla desteklenmesi gerektiğini vurgular.⁸⁵⁵

Mukâtil, (الْفَاحِشَةُ) kelimesinin Kur’ân’da şu dört farklı anlamda kullanıldığı beyan etmiştir: Şirk/ma’siyet/isyan, zina, erkeklere dübürlerinden yaklaşmak/homoseksüellik ve kadının nuşûzu/serkeşliği/ isyanı. Mukâtil, kelimenin Nisâ’ sûresinin 15. âyetinde zina, 19. âyetinde isyan anlamında kullanıldığını belirtmiştir.⁸⁵⁶

Mukâtil âyette bahsedilen kadınların zina işleyen evli kadınlar olduğunu söylerken,⁸⁵⁷ Taberî evli olsun veya olmasın zina işleyen kadınlar olduğunu söylemektedir.⁸⁵⁸ Fâhişe (الْفَاحِشَةُ)

⁸⁵⁵ İslâm hukukunda zina suçunu tespitinde ve cezasının uygulanmasında gereken şartlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İbrahim Çalışkan, “İslâm Hukukunda Zina Suçunun Mahiyeti Ve Cezası,” 74-95.

⁸⁵⁶ Mukâtil, *el-Eşbâh ve’n-Nezâ’ir fî l-Kur’âni l-Kerîm*, 147-148.

⁸⁵⁷ Mukâtil, *Tefsîr*, 1:362.

⁸⁵⁸ Taberî, *Câmi ‘u l-Beyân*, 6:493.

kelimesi çoğu çirkinlikten daha çirkin olarak kabul edilen zina suçunu ifade eder.⁸⁵⁹ Fahşa ve fâhişe tabirleri temel olarak ölçüyü aşma anlamında yanlış ve kerih görünen şey için kullanılır.⁸⁶⁰ Kelime hem aşırılık hem de zina anlamıyla Türkçe’de kullanılmaktadır.⁸⁶¹ İsrâ’ sûresi 32. âyette zina, (الْفَاحِشَةُ) kelimesiyle tanımlanmaktadır: “Zinaya yaklaşmayın. Çünkü o, son derece çirkin bir iştir ve çok kötü bir yoldur (وَلَا تَقْرَبُوا الزَّانِيَ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا) ”.

Ferrâ’ ve Taberî âyette yer alan “evlerde tutun (فَأَمْسِكُوهُمْ فِي الْبُيُوتِ)” ifadesinin “evlerde hapsedin (فَأَحْبِسُوهُمْ فِي الْبُيُوتِ)” anlamına geldiğini söylerken,⁸⁶² Zemaşşerî “Onları ömür boyu hapsedilmiş olarak evlerinizde tutun” anlamı vermiştir.⁸⁶³ Eğer kadının bir kocası varsa ve kadın zina ederse, kocası kadının mehrini onu boşamadan alır, ona had uygulamadan ve onunla cinsel birliktelik kurmadan evinde hapis tutar, alıkoyar. Kadın ölünceye ya da Allah onlara bir yol açıncaya kadar hapiste tutulur.⁸⁶⁴ İslâm’ın ilk dönemlerinde zina eden kadınlara verilen bu cezanın daha sonra Nûr sûresinin 2. âyetiyle (Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun) nesh edildiği kabul edilmektedir.⁸⁶⁵

⁸⁵⁹ Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 2:40.

⁸⁶⁰ İzutsu, Toshihiko, *Kur’ân’da Dînî ve Ahlâkî Kavramlar*, 349.

⁸⁶¹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûğat*, 248.

⁸⁶² Taberî, *Câmi ‘u l-Beyân*, 6:493; Ferrâ’, *Me ‘âni l-Kur’ân*, 1:258.

⁸⁶³ Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 2:40.

⁸⁶⁴ Muḳâtil, *Tefsîr*, 1:362.

⁸⁶⁵ Muḳâtil, *Tefsîr*, 1:362; Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 2:41; Beydâvî, *Envâru’t-Tenzîl*, 2:65.

Âyette “ölüm onları öldürünceye kadar (حَتَّى يَتَوَفَّيَهُنَّ الْمَوْتُ)” denilmektedir, bundan murat 4/Nisâ’:97, 16/Naḥl:28, 32/Secde:11 âyetlerinden⁸⁶⁶ anlaşılacağı gibi “Ölüm melekleri canlarını alıncaya kadar” demektir.⁸⁶⁷

Âyetin sonunda yer alan (يَجْعَلُ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا) ibaresiyle kastedilen, açılması beklenen ve daha sonra da açılan yolun ne olduğuna yönelik Taberî iki farklı görüş olduğunu söyler:

- 1) Zina eden erkek olsun kadın olsun bekar ise yüz sopa vurulur, evli ise taşlanarak öldürülür.
- 2) Zina eden erkek veya kadın bekar ise yüzer sopa vurulur ve bir yıl sürgüne gönderilirler. Evli iseler yüzer sopa vurulur daha sonra taşlanarak öldürülürler.⁸⁶⁸

⁸⁶⁶ 4/Nisâ’:97 : “..meleklerin canlarını aldığı kimseler..” (إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ) ; 16/Naḥl 28: “..melekler onların canlarını alır da..” (الَّذِينَ تَتَوَفَّيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ); 32/Secde 11: “...ölüm meleği canınızı alacak...” (يَتَوَفَّيْكُمْ مَلَائِكَةُ الْمَوْتِ).

⁸⁶⁷ Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 2:41.

⁸⁶⁸ Sağlam yazısında, İslâm’da recm cezası olup olmadığını âyetler ve hadisler bağlamında tartışmıştır. Kendisine göre İslâm hukukunda recm cezası bulunmamaktadır ve bu konuda ileri sürdüğü deliller şu şekildedir; 1.Bilindiği üzere recm cezası âyetlerde yer almamaktadır. Ölüm gibi ağır bir cezanın Kur’ân’da zikredilmeden bırakılması akla uygun değildir. 2. Konuyla ilgili hadisler ahad haberdir. Kamuya açık bir ortamda uygulanacak olan recm cezasının delilinin ahad hadislerle gelmesi düşündürücüdür. Böyle bir durumda hadisin de mütevatir olması gerekirdi. Oysa bize rivâyet olarak gelen hadislerin hemen hepsi ahad hadis konumundadır. Ayrıca rivâyet edilen olaylarda, cezanın Yahudiye mi yoksa Müslümana mı uygulandığı kesinlik arz etmemektedir, Yahudilere kendi kitaplarında olan bir cezanın uygulanmış olma ihtimali vardır. 3. Kur’ân’da zina suçu için köle ve cariyelere ilgili Müslümanlara uygulanan cezanın yarısı kadar ceza verilmesi söylenmiştir (Nisâ’ 25). Bunun recmde uygulanması

Taberî bekarlara yüz sopa, bir yıl sürgün; evlilere direk recm cezasının verilmesi gerektiğini söylemiştir.⁸⁶⁹ Rāzī bu hükmün, günah işleyenler için aslında bir iyilik ve âhiret açısından bir koruma ve gözetme olduğunu, eğer bu ceza uygulanmazsa, onların bir çok fesada ve tehlikeye düşmelerinin daha kolay olacağını söylemiştir.⁸⁷⁰ Ebū Muslim’e göre bu âyetin zina ile ilişkilendirilmesi yanlıştır. Çünkü “yahut Allah onlara bir yol gösterinceye kadar” ifadesinin recm, ceza veya sürgün gibi yorumlanması, kadınlar lehine değil aleyhine sonuçlanır. Allah, “*Kişinin kazandığı kendi lehine, yaptığı kendi zararındadır*” (2/Bakara:286) demiştir. Ona göre ‘yahut Allah onlara bir yol gösterinceye kadar’ ifadesini, “Allah’ın bu kadınlara evlenme yoluyla cinsel arzularını tatmin etmelerini kolaylaştırması” anlamına gelir.⁸⁷¹ Zemaḥşerî de bu görüşe katılarak âyetle bahsedilen çıkış yolunun “tekrar zinaya ihtiyaç duyulmasını engelleyen evlilik” olduğunu bildirmiştir.⁸⁷²

3.4.2. Zina Suçu ve Cezası 2 (Nisā’ 16)

وَالَّذَانِ يَأْتِيَانِيهَا مِنْكُمْ فَأَذُوهُمَا فَإِنْ تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرِضُوا عَنْهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ تَوَّاباً رَحِيماً

mümkün değildir, 100 sopa cezasında uygulanabilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hadi Sağlam, “Bir Nefret Suçu Olarak Recm Cezasına Bakış” <https://www.islamiarastirmalar.com/news-comment/bir-nefret-sucu-olarak-recm-cezasina-bakis/> (24.06.2024).

⁸⁶⁹ Taberî, Cāmi‘u’l-Beyān, 6:498. Zina suçunun cezası suçu işleyeninin muhsan olması ve muhsan olmamasına göre değişmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 182-183.

⁸⁷⁰ Rāzī, *Mefātīhu’l-Ġayb*, 9:237.

⁸⁷¹ Rāzī, *Mefātīhu’l-Ġayb*, 9:239.

⁸⁷² Zemaḥşerî, *el-Keşşāf*, 2:41.

“Sizlerden *fuhuş* (zina) yapanların her ikisini de incitip kınayın. Eğer onlar tevbe edip *islah olurlarsa onları incitip kınamaktan vazgeçin. Çünkü Allah tevbeleri çok kabul edendir, çok merhamet edendir.*” (16)

Âyette kastedilenin kimler olduğuna dair rivâyetler şu şekildedir:

- 1) Erkek veya kadın zina eden bekarlar
- 2) Erkek veya kadın zina eden evli kimseler
- 3) Livata yapan erkekler

Taberî “erkek veya kadın zina yapan bekarlardır” görüşünü kabul etmiş ve şu açıklamayı yapmıştır: Burada ism-i mevsul ikil olarak kullanılmıştır (الذَّانِ), eğer önceki âyet kadınları bu âyet erkekleri kastediyor olsa idi, burada da çoğul (الذين) veya tekil (الذي) gelmesi gerekirdi. Önceki âyet evli olarak bu günahı işleyen erkek ve kadınlar, bu âyet ise bekar olarak zina eden erkek ve kadınların cezasını anlatmaktadır. Zira evliyken bu günahı işleyenlerin cezası daha büyüktür. (Evliler taşlanarak öldürülür, bekarlar yüzer sopa vurulup sürgün edilir) Öyleyse önceki âyetteki ceza daha ağır olduğuna göre orda kastedilen evliler, burada kastedilen bekarlardır. (Hayat boyu hapsedilme, kınama ve eziyetten daha ağır bir cezadır.)⁸⁷³

Muḳātil bu âyetin bekarlar hakkında inzal olduğunu ve Nūr sûresinin 2. âyetiyle neshedildiğini söylemiştir. Nūr sûresindeki âyet indiği zaman Hz. Peygamber (sav) “Allahu ekber! İşte Allah bir yol açtı; bekar bekarla zina ettiğinde yüz sopa ve bir yıl sürgün, evli evliyle zina ettiğinde yüz sopa ve recm cezası vardır.” buyurmuştur. Âyetin nüzûlundan sonra zina edenler hapis tutuldukları evlerden çıkartılarak durumlarına göre celde ve recm cezası

⁸⁷³ Taberî, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, 6:501,502.

verilmiştir. Muḳātil'e göre 15.âyetle bahsedilen “çıkar yol” dan kasıt bekarlara celde, evlilere recm cezası verilmesidir.⁸⁷⁴ Ferrā'’ya göre ise 16. âyet, 15. âyeti neshetmiştir.⁸⁷⁵

15. âyet lezbiyen kadınlar, 16. âyet homoseksüel erkekler hakkında inmiştir diyenler de mevcuttur.⁸⁷⁶ 16. âyetin, 15. âyetten önce indiği; zinanın cezasının önce eza etmek olduğu, sonra ev hapsine dönüştüğü en sonunda da Nūr sûresiyle celde olduğunu kabul eden alimler de vardır.⁸⁷⁷

Âyetin (فَأَذُوهُمَا) ibaresinde kastedilen eziyetin ne olduğu hakkında da farklı görüşler mevcuttur. Muḳātil, onlara sadece ağır sözler söyleyip dille eziyet edilerek ayıplanacağı fakat bekar olduklarından dolayı hapsedilmeyeceklerini ifade eder.⁸⁷⁸ Katāde ve Suddī buradaki cezanın “kötü söz söylemek ve ayıplamak” olduğunu, İbn ‘Abbās “hem kötü söz söylemek hem vurmak” olduğunu belirtmiştir.⁸⁷⁹ Taberī’ye göre, âyetle kastedilen eziyet, kişinin hoşuna gitmeyen muamelelerdir. Bu, kötü bir söz de olabilir, kötü bir davranış da. Âyetle tam olarak neyin kastedildiğine dair kesin bir delil yoktur. Ona göre bizim bunu bilmemizin de bir faydası yoktur çünkü bu âyet, Nūr sûresinde beyan edilen celde cezası ve Rasulullah’ın uyguladığı recm cezalarıyla nesh edilmiştir.⁸⁸⁰

“Eğer onlar tevbe edip ıslah olurlarsa onları incitip kınamaktan vazgeçin (فَإِنْ تَابَا وَأَصْلَحَا) ” buyurularak zina günahı işleyenler, tevbe edip durumlarını ve amellerini

⁸⁷⁴ Muḳātil, *Tefsīr*, 1:363.

⁸⁷⁵ Ferrā', *Me'āni'l-Ḳur'ān*, 1:259.

⁸⁷⁶ Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, 2:41; Beydāwī, *Envāru't-Tenzīl*, 2:65.

⁸⁷⁷ Beydāwī, *Envāru't-Tenzīl*, 2:65.

⁸⁷⁸ Muḳātil, *Tefsīr*, 1:363.

⁸⁷⁹ Ḳurtubī, *el-Cāmi'*, 6:142.

⁸⁸⁰ Taberī, *Cāmi'u'l-Beyān*, 6:503,504.

düzeltilirse, onlara eziyet edilmesinin, azarlanmalarının ve kınanmalarının durdurulması istenmektedir. Zemaḥşerī, buradaki emrin zina olayına şahit olan kişilere yönelik olabileceğini söylemektedir. Eğer böyle ise, “eziyet edin” emrinden hem ağır sözler söylenmesi hem de devlet başkanına götürüp ceza ile tehdit edilmeleri kastedilir. Şâhitlere, yetkili kişiye götürmeden önce tevbe ettikleri durumda onları kendi hallerine bırakmaları emredilmiş olur.⁸⁸¹

Sûrenin 15 ve 16. âyetleri, zina suçlamalarının doğrulanmasında yüksek delil standardı arandığını ve suç işleyenlerin cezalandırılmasında adalet, merhamet ve *ıslâh* ilkelerinin ön planda tutulduğunu göstererek, İslâm hukukunun ahlaki suçlar konusundaki hassasiyetini ortaya koymaktadır. İslâm hukukunun temelinde yatan adalet ve toplumsal *ıslâh* prensipleri, toplumun hem ahlaki hem de sosyal yapısını koruma amacını gütmektedir.

3.4.3. Tevbe ve *İslâh* (Nisâ’ 17-18)

إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ فَأُولَٰئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا
(۱۷) وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّىٰ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْإِنِّ وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ أُولَٰئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا (۱۸)

Allah katında (makbul) tevbe, ancak bilmeyerek günah işleyip sonra çok geçmeden tevbe edenlerin tevbesidir. İşte Allah bunların tevbelerini kabul buyurur. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. (17)

Yoksa, (makbul) tevbe, kötülükleri (günahları) yapıp yapıp da kendisine ölüm gelip çatınca, “İşte ben şimdi tevbe ettim” diyen kimseler ile kâfir olarak ölenlerinki değildir.

Bunlar için âhirette elem dolu bir azap hazırlamışsındır. (18)

“Cehaletle kötülük yapanlar için” (لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ) ibaresinin açıklamasında Mukâtil mü’minin işlediği her günahın, ondan sadır olan bir cehalet olduğunu söylemektedir.⁸⁸²

⁸⁸¹ Zemaḥşerī, *el-Keşşâf*, 2:41.

⁸⁸² Mukâtil, *Tefsîr*, 1:363.

İbare “kötülüğü câhilce, ahmakça işleyenler” anlamına gelir ve Zemaḥşerî “İnsanı çirkin işler yapmaya sevk eden şey, hikmet ve akıl değil, ahmaklık ve nefsanî arzulardır.” der.⁸⁸³

Burada *min karīb* (مِنْ قَرِيبٍ) ibaresi “ölümünden önce”,⁸⁸⁴ “ölüm gelip çatmadan Allah’ın emir ve yasaklarını idrak edebilecek durumdayken”⁸⁸⁵ ve “sekerat halinin hemen öncesine kadar ki zaman” gibi anlamlara gelmektedir. Çünkü sekeratın başlamasıyla âhiret halleri başlamaktadır.⁸⁸⁶ Hz. Peygamber (sav) “Yüce Allah, can boğaza dayanıp göğüste hırıltı meydana gelmedikçe kulun tevbesini kabul eder.” buyurmuştur.⁸⁸⁷

Tevbe, Yüce Allah’ın rahmet kapısının kuluna her daim açık olduğunu gösterir. Allah katında makbul olan tevbe, bilmeyerek günah işleyip sonra pişmanlık duyarak çok geçmeden yapılan tevbedir. Bu tür bir tevbe, samimiyet ve içtenlikle yapılan bir dönüşü simgeler ve Allah, böyle kimselerin tevbelerini kabul eder. Sûrenin bu âyetlerinde görüldüğü gibi Yüce Allah, “çoğu çirkinlikten daha çirkin olarak kabul edilen zina suçu”nu bile samimi bir tevbe ve halini düzeltmeyle affedebileceğini söylemektedir. Ancak, kötülükleri yapmaya devam edip de ölüm anı gelip çatığında tevbe edenlerin tevbesi makbul değildir. Bu nedenle, tevbe için vakit varken samimi bir şekilde tevbe etmek gerekir.

3.5. Nikâh ve Mehir

3.5.1. Mehirin Gönül Hoşluğuyla Verilmesi (Nisâ’ 4)

وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا

⁸⁸³ Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 2:41.

⁸⁸⁴ Muḳâtil, *Tefsîr*, 1:363.

⁸⁸⁵ Ṭaberî, *Câmi ‘u’l-Beyân*, 6:515.

⁸⁸⁶ Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 2:44.

⁸⁸⁷ Ṭaberî, *Câmi ‘u’l-Beyân*, 6:515.

“Kadınlara mehirlerini (bir görev olarak) gönül hoşluğuyla verin. Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışlarsa, onu da afiyetle yiyin.”

Câhiliye döneminde erkekler kadınlara mehir vermeden ve “Ben sana mirasçı olurum, sen de bana mirasçı olursun” diyerek evlenirlerdi. Kadınlarda da bunu kabul etmek durumunda kalırdı. Bunun üzerine Yüce Allah (وَآتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً) âyetini indirmiştir.⁸⁸⁸

İbn Ebî Hâtim, Muḳātil b. Ḥayyān’dan gelen bir rivâyetle bu ifadenin “mehirler” (مُهُورُهُنَّ) anlamına geldiğini belirtmiş.⁸⁸⁹ *Ṣadūḳāt* (صَدَقَات) kelimesi Arapçada mehir anlamında kullanılmaktadır.⁸⁹⁰ Tekili (صَدَاق) ve (صَدَقَةٌ) formunda gelir. *Nihle* (نِحْلَةً) kelimesi rızanızla, karşılık beklemeden, farz olarak (فَرِيضَةً) anlamlarındadır.⁸⁹¹ Māturīdī (وَآتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً) cümlesinin “Kadınlara mehirlerini istemeyerek, kerhen değil, gönül hoşluğuyla verin, çünkü mehir sizin değil, onların hakkıdır” anlamına geldiğini söylemektedir.⁸⁹²

⁸⁸⁸ Muḳātil, *Tefsīr*, 1:357.

⁸⁸⁹ İbn Ebî Hâtim, *Tefsīru’l-Ḳur’āni’l-‘Azīm*, 3:861.

⁸⁹⁰ Muḳātil, *Tefsīr*, 1:357; Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, 2:17. Kur’ân’da 155 defa ve 19 farklı formda geçen ş-d-k (صَدَقَ) kökü, bu formda ve mehir anlamında sadece Nisā’ sûresinin bu âyetinde yer almaktadır. Kök anlamı doğruluk ve sadakati ifade eden bir kelimenin evliliğin başlangıcında erkeğin kadına vermesi gereken mehre isim olarak verilmesi oldukça manidardır.

⁸⁹¹ İbn Ebî Hâtim, *Tefsīru’l-Ḳur’āni’l-‘Azīm*, 3:861. Muḳātil, *Tefsīr*, 1:357.

⁸⁹² Māturīdī, *Te’vīlātu’l-Ḳur’ān*, 3:20. N-ḥ-l (نَحَلَ) kökü Kur’ânda sadece 2 defa geçmektedir. Geçtiği diğer âyet Nahl sûresinin, sûreye adını veren 16. âyetidir. “*Ve rabbīn bal arısına ilham etti.*” (وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ).” Bal arısı ve gönül rızasıya cömertçe vermek arasındaki semantik bağ oldukça açıktır. Ayrıca âyetin devamında mehir kendilerine geri verildiğinde afiyetle yemeleri söylenmektedir!

Nihle kelimesinin “din” anlamı da vardır. “İslâm dini dinlerin en hayırlısıdır” derken (نَحْلُهُ الْإِسْلَامَ خَيْرُ الدِّينِ) cümlesi kullanılır. Bu durumda âyet “kadınlara mehirlerini dindarlığın bir gereği olarak verin” veya “Allah’ın koyduğu bir din/yasa olarak verin” anlamını kazanmaktadır.⁸⁹³ Taberî mehrin vacib, zorunlu bir hediye (عَطِيَّةٌ وَاجِبَةٌ) ve gerekli bir farz (فَرِيضَةٌ) olarak verilmesi gerektiğini beyan eder.⁸⁹⁴ Hz. Âişe’den gelen bir rivâyete göre âyetteki (نَحْلُهُ) ifadesi “farz olarak (فَرِيضَةٌ)” anlamındadır. Bu sebeplerden erkeklerin mehir vermesi ulema tarafından vacib kabul edilmiştir.⁸⁹⁵

Taberî âyette muhatabın evlenmek isteyen erkekler, kadınların velileri (veliler mehirleri kendileri alarak kadınlara vermiyordu) ve karşılıklı olarak bir birlerinin kız kardeşleriyle evlenenler (bunlar birbirlerine hiç mehir vermiyor, bu durumda kadın mağdur oluyordu) olabileceğini söylenmekle birlikte bir önceki âyette muhatabın evlenmek isteyen erkekler olmasından dolayı burada da muhatabın onlar olduğunu görüşünü tercih eder.⁸⁹⁶ Benzer şekilde (فَكُلُّوْهُ هَنِيئًا مَّرِيًّا) ifadesinin muhatabının kadınların kocaları mı yoksa velileri mi olduğuna dair görüş ayrılığında Taberî aynı sebepten, muhatabın kadınların kocaları olduğu görüşünü benimser.⁸⁹⁷

Âyette “Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışarlarsa (فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا)” buyurulmaktadır. Burada (فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ) ibaresi kadınların erkeğin geçimsizliğinden

⁸⁹³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2:18.

⁸⁹⁴ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân*, 6: 380.

⁸⁹⁵ İbn Keşîr, *Tefsîru’l-‘Kur’âni’l-‘Azîm*, 3:348.

⁸⁹⁶ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân*, 6:380-382.

⁸⁹⁷ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân*, 6:383-385.

ve kötü davranmalarından korktukları için mecburen değil de gönül hoşluğuyla,⁸⁹⁸ zorlama olmadan verir,⁸⁹⁹ helal ederlerse⁹⁰⁰ demektir.

Âyette “size bağışlarsa” değil de “gönül hoşluğuyla bağışlarsa” denilmesi dikkatli caliptir. Ayrıca âyette (مِنْهُ) denilmesi kadınların malının hepsini değil de bir kısmını bağışlamalarına işaret etmektedir. “Onu bağışlarsa” değil “ondan bir kısmını bağışlarsa” denilmiştir. Bu yüzden kadının malının tamamını veya çoğunu bağışlaması caiz görülmemiştir.⁹⁰¹ Âyette (مِنْهُ) ibaresinde işaret zamirinin müzekker gelmesi de buna delil sayılmış, zaminin müennes olan (صَدَقَاتٍ) kelimesine değil de onun tekili ve müzekkeri olan (صَدَق) kelimesine işaret ettiği, dolayısıyla mehrin tamamının değil de bir kısmının hibe edilebileceği söylenmiştir.⁹⁰²

Kadın mehrini kocasına hibe ettikten sonra geri isterse bu onu aslında gönül hoşluğuyla vermediğini gösterir. Zemaḥşerī bu konuyla ilgili kadiya başvuran kadınlarla ilgili birçok rivâyet nakleder. Bu tür davalarda kadı hep kadınlarının lehine karar vermiş ve mehirlerini geri almalarına hükmetmiştir. Abdülmelik b. Mervân’a giden bir davada adam bu âyete atıf yaparak “gönül hoşluğuyla verdi” deyince, Abdülmelik ona “bu âyeti okuyorsun da neden onun ilerisindeki âyeti okumuyorsun” diyerek Nisâ’ sûresinin 20. âyetini okumuştur: “Onlara yüklerle mehir vermiş olsanız bile geri almayın.” Hz. Ömer’in kadılarına şöyle dediği rivâyet

⁸⁹⁸ Zemaḥşerī, *el-Keşşâf*, 2:18.

⁸⁹⁹ Taberī, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, 6:384.

⁹⁰⁰ Mukātil, *Tefsīr*, 1:357.

⁹⁰¹ Zemaḥşerī, *el-Keşşâf*, 2:19.

⁹⁰² Zemaḥşerī, *el-Keşşâf*, 2:19.

edilmiştir: “Kadınlar mehirlerini bir korku veya ümitten dolayı kocalarına vermiş olabilirler.

Kadın bunu daha sonra geri isterse o mal onun hakkıdır.”⁹⁰³

Âyetin son kısmında geçen “onu da afiyetle yiyin (فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا)” denilmektedir. Arapçada (هَنُوءُ الطَّعَامِ وَمَرُوءٌ) tabiri “yemek hoşla gitti ve afiyetle yendi” anlamına gelir. Sağlığa zararlı olmayan, lezzetli, mutlu eden, iştahla yenen, günah olmayan anlamlarına gelen (الهنيء) kelimesi, yemeğin neticesinden memnun kalmayı, yemeğin kolayca hazmedilmesini ifade eden (المريء) kelimesi ile kullanılmıştır.⁹⁰⁴ Kelimenin kökü (مَرَأً)’dir ve çalışmamızın ikinci bölümde açıklandığı gibi “yemeğin boğazdan kolay geçer olması” ve “insan (المرء)” olmak üzere iki temel anlamı vardır. Vāhidî kelimeleri şu şekilde açıklamıştır:

هنيء: Tatlı, hoş ve kusursuz olan şey. Bir şeyin eksiksiz ve keyifle tüketilebileceği anlamına gelir.

مريء: Güzel sonuçlar veren, sindirimi kolay olan ve zarar vermeyen, rahatsızlık yaratmayan.

Yani dünyada sıkıntı oluşturmaktan ve âhirette günah veya yük olmayacağını bilerek bu nimetlerin tadının çıkarabileceği söylenmektedir.⁹⁰⁵ Bu durumda ibare, verilen nimetlerin hem dünyevi hem de uhrevi sorunlardan uzak bir şekilde güvenle tüketebilmeyi ifade etmektedir.

Erkeklerden bazıları hanımlarının kendilerine verdiği hibeyi almayı günah olarak kabul ediyordu. Allah bu âyetle kadınların gönül hoşluğuyla verdiği malların erkeklere helal

⁹⁰³ Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 2:19

⁹⁰⁴ Mâturîdî, *Te`vîlâtü'l-Ḳur`ân*, 3:19; Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 2:19; Ḳurtubî, *el-Câmi`*, 6:49.

⁹⁰⁵ Vāhidî, *el-Vasîṭ*, 2:11.

olduğunu bildirmiş oldu.⁹⁰⁶ Muḳātil’in ibareye “helal ve temiz olarak (حَلَالًا مَرِيئًا/ طَيِّبًا)” anlamı vermesi bu görüşü destekler mahiyettedir.⁹⁰⁷

Âyette, erkeğe mehrin zaruret olarak bildirilmesi, kadının mehrini hibe etmesinin gönül rızasına bağlanması ve erkeğin bunu kabul edebilir olduğunun söylenmesi kadın ve erkek ilişkisinde kurulan adalet ve merhamet dengesinin bir tezahürüdür.

3.5.2. Verilen Mehrin Geri Alınmaması (Nisā’ 20-21)

وَأِنْ أَرَدْتُمْ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا أَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَإِنَّمَا مُبِينًا

“Eğer bir eşin yerine başka bir eş almak isterseniz, öbürüne (mehir olarak) yüklerle mal vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın. İftira ederek ve açık günaha girerek mi verdiğiniz geri alacaksınız?”(20)

وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَىٰ بَعْضُكُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ وَأَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا

“Hem, siz eşlerinizle birleşmiş ve onlar da sizden sağlam bir söz almış iken, onu nasıl (geri) alırsınız?” (21)

20. âyet, bir erkeğin mevcut eşini boşayıp başka bir kadınla evlenmek istemesi durumunda, boşadığı eşine verdiği mehiri geri almaması gerektiğini vurgular. Bu âyet, İslâm öncesi dönemde yaygın olan bir uygulamaya karşı düzenleme getirir. Câhiliye döneminde bir erkek, başka bir kadınla evlenmek istediğinde, mevcut eşine iftira atar ve onu zor durumda bırakırdı. Böylece, kadını mehirinden vazgeçerek boşanmaya zorlar ve bu mehiri yeni evlenmek istediği kadına yapacağı harcamalar için kullanırdı.⁹⁰⁸

قِنْطَارٌ (قِنْطَارًا) kelimesi “büyük miktarda altın veya gümüş, servet” anlamına gelir. Bir şeyi üst üste yığmayı ifade eden (قَنْطَرْتُ الشَّيْءَ) kullanımından gelmektedir. Yüksek oldukları

⁹⁰⁶ Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 2:19, Beydâvî, *Envāru’l-Tenzîl*, 2:60.

⁹⁰⁷ Muḳātil, *Tefsîr*, 1:357.

⁹⁰⁸ Muḳātil, *Tefsîr*, 1:365; Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 2:46; Râzî, *Mefātîhu’l-Gayb*, 10:13.

için kemerli taş köprülere ve kasırlara (الْقَنْطَرَة) ismi verilir.⁹⁰⁹ Âyette geçen *kıntār* kelimesine, 1.200 dinar değerinde bir servet,⁹¹⁰ çok miktarda mal (الْمَالُ الْكَثِيرُ)⁹¹¹ manaları verilmiştir. Mehir olarak büyük bir servet verilmiş olsa dahi, erkeğin boşandığı eşinden bu malı geri almaması söylenmektedir.

Hiz. Ömer'in kadınların mehir miktarlarının yüksek tutulmaması konusundaki uyarısını ve bir kadının bu uyarıya itirazını anlatan rivâyetler mevcuttur. Hiz. Ömer, hutbesinde, kadınların mehirlerinin aşırı yüksek olmaması gerektiğini, Hiz. Peygamber'in de (sav) hanımlarına fazla mehir vermediğini örnek göstererek belirtir. Ancak bir kadın, Nisâ' sûresinin bu âyetini okuyarak Hiz. Ömer'e "Ey mü'minlerin emiri! Allah'ın bize verdiği hakkı sen nasıl bizden esirgiyorsun!" der. Bu itiraz üzerine Hiz. Ömer, "Herkes Ömer'den daha fakîh!" diyerek kadının haklı olduğunu kabul eder ve kendi görüşünden vazgeçer.⁹¹²

"İftira ederek ve açık günaha girerek mi verdiğinizi geri alacaksınız? (أَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَإِنَّمَا) " cümlesinde yer alan (بُهْتَانًا) kelimesi "iftira"⁹¹³ "zulmederek, haksız yere"⁹¹⁴ anlamına gelmektedir. Bühtân, bir kişiyi çirkin bir eylemle suçlayarak ona karşı haksız yere iftira atmak anlamına gelir. Çünkü bu durumda kişi şaşkınlık içinde kalır (يُبْهَتُ), yani ne yapacağını bilemez.⁹¹⁵

Râzî kelimenin anlamını şu şekilde açıklar:

⁹⁰⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2:46.

⁹¹⁰ Mukâtil, *Tefsîr*, 1:365.

⁹¹¹ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, 6:539; Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, 10:13.

⁹¹² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2:46; Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, 10:14.

⁹¹³ Mukâtil, *Tefsîr*, 1:365

⁹¹⁴ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, 6:540

⁹¹⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2:46,47

Arapçada “bühtân” kelimesi, bir kimsenin kibirle arkadaşının yüzüne söylediği yalandır. Kelimenin asıl anlamı, bir kişinin şaşkınlığa uğradığı durumlar için Arapların kullandığı (بُهْت) ifadesine dayanmaktadır. Bu nedenle, “bühtân”, büyüklüğü karşısında insanı şaşkına çeviren bir yalan anlamına gelir. Zamanla, yanlışlığı nedeniyle insanları şaşkına çeviren her türlü yanlış inanç veya iddia “bühtân” olarak adlandırılmıştır.⁹¹⁶

Âyet, boşanma sürecinde kadınlara adil davranılmasını ve onlara verilen mehirlerin iftira veya zorbalıkla geri alınmamasını emretmektedir. Bu düzenleme, kadın ve erkek ilişkilerinin adalet, merhamet ve ahlaki değerler üzerine kurulu olduğunu bir kez daha vurgulamaktadır.

“Hem, siz eşlerinizle birleşmiş ve onlar da sizden sağlam bir söz almış iken, onu nasıl (geri) alırsınız? (وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَىٰ بَعْضُكُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ وَأَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا)” ayetiyle haksızca alınacak malın büyük bir vebal olduğuna dikkat çekilerek⁹¹⁷ tehdit ve korkutma yapılmaktadır.⁹¹⁸ Âyetteki soru istifham-ı inkârîdir, “şer’an ve aklen bu kadar kötü olan bir şeyi nasıl olur da yaparsınız, öyle şey olmaz” demektir.⁹¹⁹

“Birbirinizle kaynaşıp (وَقَدْ أَفْضَىٰ بَعْضُكُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ)” cümlesinde geçen (أَفْضَىٰ) fiilinin masdarı “genişlik” manasına gelen (الْفَضَاءُ) kelimesidir. Arapçada bir yerin geniş olduğunu belirtmek için (أَفْضَىٰ فُلَانٌ إِلَىٰ) fiili kullanılır. “Birisi birisine ulaştığında” denilirken (فُلَانٌ) şeklinde ifade edilir. Bu ifade, “o, onun boşluğuna ve alanında oldu” anlamını taşır.⁹²⁰ Kelimenin âyette ne anlama geldiğine yönelik iki farklı görüş mevcuttur:

⁹¹⁶ Rāzī, *Mefātīhu’l-Ġayb*, 10:15

⁹¹⁷ Mukātil, *Tefsīr*, 1:365

⁹¹⁸ Taberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, 6:540

⁹¹⁹ Rāzī, *Mefātīhu’l-Ġayb*, 10:15

⁹²⁰ Rāzī, *Mefātīhu’l-Ġayb*, 10:16. Âyette yer alan (أَفْضَىٰ) kelimesi ve kökü Kur’ân’da başka bir âyette geçmemektedir.

1) Cima (cinsî münasebet) anlamına gelir.⁹²¹ İbn ‘Abbās, Suddî ve Mucāhid’e göre “birbirine kaynaşmak (أَفْضَى)” kelimesinden kasıt, cima etmektir. Yüce Allah üstü kapalı zikretmiştir.⁹²²

İmam Şâfiî de bu anlamı tercih eder. Şâfiî’ye göre, bir koca eşiyle cinsel ilişkiye girmedeği halde onu boşarsa, aralarında tam bir baş başa kalma (halvet-i sahiha) durumu olsa bile koca, mihrin yarısını alabilir.⁹²³

2) Kocanın eşiyle cinsel ilişkiye girmemiş olsa bile, onunla baş başa kalması (halvet-i sahiha) anlamına gelir.⁹²⁴ Kelbî’ye göre, *ifdā* cinsel ilişki olsun olmasın, karı kocanın birlikte bir örtü altında bulunmalarıdır. Ebû Hanîfe de bu görüşe katılmaktadır ve baş başa kalma durumunun mihrin verilmesini gerektirdiğini söyler.⁹²⁵

Muḳātil “Onlar da sizden sağlam bir söz almış iken (وَآخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا)” cümlesinde yer alan (غَلِيظًا) kelimesinin “şedid/şiddetli çetin/ağır” anlamına geldiğini ve (مِيثَاقًا غَلِيظًا) denilirken Bakara sûresinin 231. âyetinde erkeklere kadınlar hakkında verilen “Onları ya ma’ruf ile tutun yahut ma’ruf ile bırakın” emrinin kastedildiğini söylemektedir.⁹²⁶ Taberî de “kadınların nikâh sırasında kocalarından kendilerini iyilikle tutacaklarına ya da *ihsânla*,

⁹²¹ Muḳātil, *Tefsîr*, 1:365; Vâhidî, *El-Vasîf*, 2:30.

⁹²² Taberî, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, 6:540-542.

⁹²³ Şâfiî ‘î, *Tefsîru’l-İmām eş-Şâfiî*, 2:564, Râzî, *Mefātîhu’l-Ġayb*, 10:16.

⁹²⁴ Ferrā’, *Me ‘āni’l-Ḳur’ān*, 1:259.

⁹²⁵ Râzî, *Mefātîhu’l-Ġayb*, 10:16.

⁹²⁶ Muḳātil, *Tefsîr*, 1:365.

güzellikle serbest bırakacaklarına dair söz almalarıdır” demiştir.⁹²⁷ Mâturîdî “nikâh akdi” anlamı vermiştir.⁹²⁸

Zemaḥşerî “Ahdin, ğalîz olarak nitelenmesi kuvvetinden ve büyüklüğünden dolayıdır, bu söz; kadının velisinin nikâh kıyarken, ‘bu kadını ya iyilikle tutma ya da güzellikle salıverme’ âyetindeki (2/Bakara:229) ilkeye göre sana nikâhlıyorum.’ demesidir.” şeklinde açıklamıştır.⁹²⁹

Bu “sağlam söz”den kastın Hz. Peygamber’in (sav) kadınlarla ilgili söylediği şu sözler olduğu da kabul edilmektedir:

*“Kadınlara iyi davranmanızı vasiyet ediyorum; buna dikkat edin. Onlar size muhtaçtırlar, onları Allah’ın bir emaneti olarak aldınız ve kendileriyle birleşme hakkını da Allah’ın hükmüyle kazandınız.”*⁹³⁰

“Kadınlar hakkında Allah’tan sakının, zira siz kadınları Allah’ın emaneti diye aldınız, onların namuslarını Allah’ın izniyle kendinize helal edindiniz; onlar sizin yanınızda yardımcıları gibidir, kendi işleri hakkında herhangi bir yetkiye sahip değildirler”

“Ey insanlar! Sizin kadınlarınız üzerinde haklarınız vardır, onların da sizin üzerinizde hakları vardır. Sizin kadınlarınız üzerindeki haklarınızdan biri yataklarınızı çiğnetmemeleri (namuslarını korumaları), hoşlanmadığınız birinin evinize girmesine izin vermemeleri ve açık bir hayasızlık yapmamalarıdır. Eğer bunu yaparlarsa, onları yaralamayacak şekilde dövmek Allah tarafından size helal kılınmıştır. Onların sizin üzerinizde ki hakları ise giyimlerini ve nafakalarını örfe uygun şekilde sağlamanızdır”

⁹²⁷ Ṭaberî, *Cāmi ‘u ‘l-Beyān*, 6:546.

⁹²⁸ Mâturîdî, *Te ‘vîlātu ‘l-Ḳur ‘ān*, 3:105.

⁹²⁹ Zemaḥşerî, *el-Keşşāf*, 2:47.

⁹³⁰ Zemaḥşerî, *el-Keşşāf*, 2:47; Beyḍāvî, *Envāru ‘t-Tenzîl*, 2:66.

*“Kadınlarımızdan bize helal ve haram olan şeyler nelerdir?” diye sorulduğunda şöyle cevap vermiştir; “O senin tarlandır, tarlana istediğin zaman git; yüzüne vurma, onun çirkin olduğunu söyleme, evin dışında ondan ayrı bulunma, sen yediğin zaman onu da yedir, giyindiğin zaman onu da giydirir”*⁹³¹

Âyet, evlilik birliğinin ve karı koca arasındaki bağın kutsallığını, evlilik bağının ciddiyeti ve önemini vurgular. Evlilik, birlikte yaşamak, birlikte olmak ve hayatı paylaşmak anlamına gelir. Bu birliktelik sözü, ağırlığı ve büyüklüğü nedeniyle “ğalîz” olarak nitelenir. Hz. Peygamber’in (sav) kadınlara iyi davranmayı tavsiye ederek onların Allah’ın emaneti olduğunu söylemiştir. Âyet, evliliğin ve karı koca ilişkisinin nasıl olması gerektiği konusunda bir kılavuz niteliğindedir.

3.5.3. Nikâh Yasakları 1 (Muḥarramât) (Nisâ’ 22)

وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا وَسَاءَ سَبِيلًا

“Geçmişte olanlar hariç, artık babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin. Çünkü bu bir hayasızlık, öfke ve nefret gerektiren bir iştir. Bu ne kötü bir yoldur.”

Ensardan Ebū Kays vefat etmiş ve geride bıraktığı eşi Kebîşe ile, başka bir karısından olan oğlu evlenmek istemişti. Bunun üzerine kadın “Ben seni oğlum gibi görüyorum. Sen de kavminin ileri gelenlerinden iyi bir insansın. Ben bu durumu Rasûlullah’a (sav) soracağım.” dedi ve Hz. Peygamber’e (sav) gidip durumu bildirdi. Daha sonra bu âyet nazil oldu.⁹³² Bu âyet erkeklere babalarının geçmişte evlendiği kadınlarla evlenmeyi yasaklamaktadır. Geçmişte yapılan evlilikler dışında, bu tür bir evliliğin kabul edilmeyeceğini söylemektedir.⁹³³ Nikâh hem

⁹³¹ Mâturîdî, *Te’vîlâtü’l-Ḳur’ân*, 3:105,106.

⁹³² Kādî, *Esbâb-ı Nuzûl*, 104.

⁹³³ Mâturîdî, *Te’vîlâtü’l-Ḳur’ân*, 3:106; Râzî, *Mefâtîḥü’l-Ġayb*, 10:16; İbn Keşîr, *Tefsîru’l-Ḳur’âni’l-‘Azîm*, 3:408.

evlilik hem cinsel birliktelik anlamına gelir.⁹³⁴ Evlilik anlamında alınırsa “babalarınızın nikâhladıklarıyla evlenmeyin”, cima anlamı kabul edilirse “babalarınızın nikâhlamadan birlikte olduğu kadınlarla evlenmeyin” anlamına gelir. İki anlamı da kabul edilirse oğullara, babalarının hem nikâhladıkları hem nikâhlamadan birlikte olduklarıyla evlenmeleri yasaklanmış olur. Âyette “Geçmişte olanlar hariç” buyrulmasının sebebi âyet indiğinde üvey anneleriyle evli olanların bulunmasıdır.⁹³⁵

Mukâtil ayette geçen (فَاحِشَةً) kelimesinin “ma’siyet”; (مَقْتًا) kelimesinin “ilahi gazab ve nefrete sebep olan iğrenç bir iş” ve (سَاءَ سَبِيلًا) ibaresinin “kötü bir yol yani kötü bir meslek ve alışkanlık” anlamına geldiğini söylemiştir.⁹³⁶ Taberî (سَاءَ سَبِيلًا) ibaresini “kötü bir yol ve gidiş (بِئْسَ طَرِيقًا وَمَنْهَجًا)” olarak açıklamıştır.⁹³⁷ Câhiliye döneminde Araplardan üvey anneleriyle evlenenler olmakla birlikte, bu tür evlilikleri kerih gören ve öfkeyle karşılayanlar da vardı. Bu tür evliliklere “iğrenç evlilik (نِكَاحُ الْمَقْتِ)” adını verirlerdi. Böyle bir evlilikten doğan çocuğa da “gazaba uğramış (الْمَقْتِيُّ)” denirdi. Âyette geçen (مَقْتًا) kelimesi de bu durumu ifade eder ve bu tür evliliklerin ahlaki olarak ne kadar kabul edilemez olduğunu vurgular.⁹³⁸ Râzî “kubh” (çirkinlik) kavramının üç farklı düzeyde değerlendirilmesi gerektiğini anlatır. Bu üç düzey şunlardır:

- 1) Aklen kabîh olan: Akıl tarafından çirkin ve kabul edilemez bulunan şeyler.
- 2) Şer’an kabîh olan: Dini kurallara göre çirkin ve yasak olan şeyler.

⁹³⁴ Kurtubî, *el-Câmi* ‘, 6:170.

⁹³⁵ Mukâtil, *Tefsîr*, 1:366.

⁹³⁶ Mukâtil, *Tefsîr*, 1:366.

⁹³⁷ Taberî, *Câmi ‘u l-Beyân*, 6:553.

⁹³⁸ Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 2:48; Râzî, *Mefâtîhu l-Gayb*, 10:25.

3) Örf cihetiyle kabîh olan: Toplumun gelenek ve göreneklerine göre çirkin ve kabul edilemez olan şeyler.

Yüce Allah bu âyetteki ifadelerle, bu üç çirkinlik türünün her birine işaret etmektedir:

1) “Şüphe yok ki o, bir hayâsızlıktır (لَئِنَّهٗ كَانَ فَاحِشَةً)” ifadesi, bu nikâh türünün aklen çirkin olduğunu belirtir.

2) “Öfke ve nefret gerektiren (مَقْتًا)” ibaresi, bunun şer’an yani dini kurallara göre çirkin olduğunu belirtir.

3) “Ne kötü bir yoldur! (سَاءَ سَبِيلًا)” ifadesi ise, bunun örf ve adetlerce çirkin olduğunu gösterir.

Âyette belirtildiği gibi bu üç çirkinlik türü bir araya gelirse, o şeyin çirkinliğinin en üst düzeyde olduğu anlaşılır.⁹³⁹

Sonuç olarak, Nisâ’ sûresi 22. âyetinde, İslâm’ın aile ve toplum yapısını korumak için gereken önemli bir düzenleme yapılmıştır. Âyette, babaların evlendiği kadınlarla evlenmenin yasaklanması, İslâm öncesi Câhiliye döneminin ahlaki ve sosyal yozlaşmalarını düzeltmeye yönelik bir adımdır. Bu yasak hem aklen, hem şer’an, hem de örfi olarak çirkin ve kabul edilemez bir fiili ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Âyette kullanılan ifadeler, bu tür bir evliliğin ne denli iğrenç, öfke ve nefret uyandıran ve kötü bir yol olduğunu vurgulamaktadır. Âyet, aile içi ilişkilerde ve toplumun genel düzeninde ahlaki bir dengeyi korumak için bu tür uygulamalardan kaçınılmasını emreder. Bu kural, İslâm toplumunun ahlaki yapısını korumaya, toplumun ve ailelerin istikrarını sağlamaya yöneliktir.

3.5.4. Nikâh Yasakları 2 (Muḥarramât) (Nisâ’ 23)

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأُخْتِ وَأُمَّهَاتُكُمُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُمُ مِنَ الرَّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ وَرَبَّائِكُمُ اللَّاتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ اللَّاتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ

⁹³⁹ Rāzī, *Mefātīḥu 'l-Gayb*, 10:25.

بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَخَلَائِلُ آبَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا
رَحِيمًا

“Size şunlarla evlenmek haram kılındı: Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeş kızları, kız kardeş kızları, sizi emziren süt anneleriniz, süt kız kardeşleriniz, karılarınızın anneleri, kendileriyle zıfafa girdiğiniz karılarınızdan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız, -eğer anneleri ile zıfafa girmemişseniz onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur- öz oğullarınızın karıları, iki kız kardeşi (nikâh altında) bir araya getirmeniz. Ancak geçenler (önceden yapılan bu tür evlilikler) başka. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.”

“Anneleriniz size haram kılındı (حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ)” ifadesi, “annelerinizle evlenmek size haram kılındı” anlamına gelir. Bu ifade, “içki size haram kılındı” derken içkinin içilmesinin, “domuz eti haram kılındı” derken domuz etinin yenilmesinin haram kılındığının kastedilmesi gibidir.⁹⁴⁰ Yani, burada haram kılınan şey annelerle evlilik ilişkisidir.

Âyette evlenmenin soy, süt ve hısımlık yoluyla haram olduğu kadınlar (muḥarramāt) sayılmaktadır:

A) Neseb/soy yoluyla haram kılınanlar

1. Anneleriniz (أُمَّهَاتُكُمْ)
2. Kızlarınız (بَنَاتُكُمْ)
3. Kız kardeşleriniz (أَخَوَاتُكُمْ) Anne-baba bir kız kardeşler, baba bir kız kardeşler ve ana bir kız kardeşler buna dahildir.⁹⁴¹
4. Halalarınız (عَمَّاتُكُمْ)
5. Teyzeleriniz (خَالَاتُكُمْ)

⁹⁴⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2:49.

⁹⁴¹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 10:29.

6. Erkek kardeşinizin kızları (بَنَاتُ الْأَخ)

7. Kız kardeşinizin kızları (بَنَاتُ الْأُخْت)

B) Süt yoluyla haram kılınanlar

1) Sizi emziren süt anneleriniz (أُمَّهَاتُكُمُ اللَّيِّ أَرْضَعْنَكُمْ)

2) Süt kız kardeşleriniz (أَخَوَاتُكُم مِّنَ الرَّضَاعَةِ)

Süt emzirme yoluyla oluşan akrabalık, soy akrabalığı gibi kabul edilir. Âyette süt emzirme nedeniyle haram kılınanlar arasında sadece süt anneler ve süt kız kardeşler belirtilse de soy yoluyla haram olanların süt yoluyla da haram olduğu hadislerle açıklığa kavuşturulmuştur:

“Soy yoluyla haram olanlar, süt yoluyla da haram olurlar.”⁹⁴²

Zemaḥşerī süt emmeyle oluşan akrabalıkları şu şekilde sıralar:

1. Süt emziren kadın, emzirdiği kişinin annesi gibi kabul edilir ve sütanne olur. Süt emen çocuk da süt çocuk olur.
2. Birlikte süt emdiği kız kardeşi süt kız kardeş olur.
3. Sütannenin bu eşinden doğan tüm çocuklar, süt çocuğun ‘anne baba bir’ erkek ve kız kardeşleri kabul edilir.
4. Sütannenin kocası, süt emenin babası sayılır.
5. Sütbabanın anne ve babası, çocuğun dedesi ve babaannesi kabul edilir.
6. Sütbabanın kız kardeşi, çocuğun halası gibidir.
7. Sütbabanın, çocuğun süt emdiği annenin dışındaki kadınlardan doğan bütün çocukları da ‘baba bir’ kardeşleri ve kız kardeşleri kabul edilir. Çocuğun süt emmeden önce veya sonra doğmuş olması bu durumu değiştirmez.
8. Sütannenin annesi, çocuğun anneannesi; kız kardeşi de teyzesi sayılır.

⁹⁴² Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, 2:50.

9. Sütannenin başka kocasından doğan çocuklar, süt çocuğun ‘anne bir’ erkek ve kız kardeşleri sayılırlar.

Bu sayılanlarla evlenmek, nesep yoluyla haram olduğu gibi, süt yoluyla da haram kabul edilmiştir.⁹⁴³ Âyette süt kardeşliğin oluşması için gerekli olan süt emme miktarı, süresi ve emenin yaşı⁹⁴⁴ hakkında bir bilgi yoktur. Bu durum tefsirlerde ve fıkhi eserlerde ayrıntılı bir şekilde tartışılmış, bir kere bir yudum emmekten, et ve kan yapıncaya kadar emmeye kadar farklı rivâyetler değerlendirilerek hükümler çıkarılmıştır.⁹⁴⁵ İmam Şâfiî’ye göre emmenin beş defa, Ebû Hanife’ye göre tek sefer olması evlenmenin haram olması için yeterlidir.⁹⁴⁶ Kurtubî süt bağırsağa ulaşırsa, bir kez emilse bile, emilen sütün az veya çok olması fark etmeksizin haramlık şartı gerçekleşmiş olur demektedir.⁹⁴⁷

C) Hısımlık (sıhrî, evlilik yoluyla oluşan akrabalık) nedeniyle haram kılınanlar. (Hurmet-i Muşâhera)

1) Karılarınızın anneleri (أُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ)

Taberî bu madde dışında evlenilmesi yasak olanlar konusunda bütün ümmetin icması olduğunu söyler.⁹⁴⁸ Bu madde de iki farklı görüş vardır: Birinci görüşe göre eşlerin annelerinin haram olması için nikâh yapılmış olması yeterlidir, zifafın gerçekleşip gerçekleşmediği fark

⁹⁴³ Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 2:50.

⁹⁴⁴ Bu konular tefsirlerde Bakara sûresinin 233. âyetinde de ele alınmıştır: “Emzirmeyi tamamlamak isteyenler için-anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler.”

⁹⁴⁵ Mâturîdî, *Te`vilâtu`l-`Kur`ân*, 3:111-1114; İbn Keşîr, *Tefsîru`l-`Kur`âni`l-`Azîm*, 3:412-414.

⁹⁴⁶ Râzî, *Mefâtîhu`l-`Gayb*, 10:31.

⁹⁴⁷ Kurtubî, *el-Câmi`*, 6:180. Tefsirlerde konunun tafsilatlı açıklamaları Bakara sûresinin 233. âyetinde yapılmaktadır.

⁹⁴⁸ Taberî, *Câmi`u`l-Beyân*, 6:555; Kurtubî, *el-Câmi`*, 6:185.

etmez.⁹⁴⁹ Hanefiler bu görüşü kabul etmektedir.⁹⁵⁰ İkinci görüşe göre ise eşlerin annelerinin haram olması için eşlerle zifafın gerçekleşmiş olması gerekir. Gerçekleşmediyse onlarla evlenmek haram olmaz.⁹⁵¹ Bu görüşü kabul edenler âyetin devamında üvey kızlar için geçerli olan zifafa girme şartının eşlerin annelerine de râci olduğunu kabul ederler.

2) Kendileriyle zifafa girdiğiniz karılarınızdan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız (وَرَبَائِكُمْ) (الَّتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ الَّتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ)

Âyetin devamında şu istisna yer yalır: “Eğer anneleri ile zifafa girmemişseniz onlarla evlenmeniz size bir günah yoktur (فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ).” Bu durumda üvey kızlarla evlenmenin haram olması için hem nikâh hem de zifafın gerçekleşmiş olması şartı mevcuttur. Kadının, şimdiki kocasından olmayan çocuklarını ifade etmek için kullanılan (رَبَائِب) kelimesi beslenip büyütülen, terbiye edilen anlamına gelen (رَبِيبَةٌ) kelimesinin çoğuludur.⁹⁵² Genellikle üvey evlatlar da o evde üvey baba tarafından beslenip büyütüldüğü için onlara bu isim verilmiştir. İfade daha sonra yaygınlaşarak, aynı evde büyümemiş olasalar da üvey evlatlara da isim olarak verilmiştir.⁹⁵³

“Koruma, himaye” anlamına gelen (حُجْر) kelimesi, (حَجْر) kelimesinin çoğuludur. Araplarda başkasının korumasına giren kişi “falanca falancanın terbiye ve koruması altındadır (فُلَانٌ فِي الْحَجْرِ فُلَانٍ)” kalıbıyla anlatılır. Âyette yer alan (فِي حُجُورِكُمْ) ifadesi “Sizin terbiye ve

⁹⁴⁹ Muḳātil, *Tefsīr*, 1:366; Ṭaberī, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, 6:557.

⁹⁵⁰ Māturīdī, *Te’vīlātu’l-Ḳur’ān*, 3:115.

⁹⁵¹ Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, 2:50.

⁹⁵² Kur’ân’da 980 defa geçen (رَبِّ) kökü, (رَبَائِب) formunda sadece bir defa ve Nisā’ sûresinde geçmektedir.

⁹⁵³ Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, 2:53.

himayenizde olan” anlamına gelmektedir, ibareye “evlerinizde olan” anlamı da verilmiştir.⁹⁵⁴

Bu ibareye dayanarak üvey kızlarla evlenme yasağının gerçekleşmesi için aynı evde büyümüş olmalarının şart olduğunu, değilse helal olacağını söyleyenlerin olduğu da bildirilmiştir.⁹⁵⁵

Zemaḥşerī âyette “*Evlerinizde bulunan üvey kızlarınız*” ifadesinin özellikle vurgulanmasının sebebini şu şekilde açıklamıştır: “Bu ifade haram kılmanın sebebini belirtmektedir. Anneleriyle evlendiğinizde Allah aranızda bir ülfet, sevgi ve merhamet yerleştirir. Bu durumda onun çocukları sizin çocuklarınız gibi olur. Onların terbiyesiyle ve bakımıyla ilgilenirsiniz. Üvey kızlarınızla evlenirseniz kendi kızlarınızla evlenmiş gibi olursunuz”⁹⁵⁶

3) Sulbünüzden gelen (öz) oğullarınızın karıları (وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ)⁹⁵⁷

Bu kadınlarla nikâhın haram olması için oğulların nikâh kıymış olması yeterlidir, zifaf şartı aranmaz. Üvey evlatların hanımlarıyla evlenmek haram değildir. Hz. Peygamber (sav) evlatlığı Zeyd b. Hârişe’nin boşadığı Zeyneb binti Caḥş ile evlenmiştir. Aḥzâb sûresinin 37. âyetinin bu konuda indiği bilinmektedir.⁹⁵⁸

4) İki kız kardeşi (nikâh altında) bir araya getirmeniz (وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ)

⁹⁵⁴ Rāzī, *Mefātīḥu’l-Ġayb*, 10:34.

⁹⁵⁵ Rāzī, *Mefātīḥu’l-Ġayb*, 10:34; Kurtubī, *el-Cāmi’*, 6:186.

⁹⁵⁶ Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, 2:53.

⁹⁵⁷ Helâl olmak, izin vermek anlamlarına gelen (حَلَّ) kökü Kur’ân-ı Kerîmde 51 defa geçmektedir. Sadece bu âyette (حَلَائِلُ) formunda, oğullarınıza helal olanlar, yani gelinleriniz anlamında kullanılmaktadır.

⁹⁵⁸ 33/Aḥzâb:37: “.. Zeyd eşinden yana isteğini yerine getirince (eşini boşayınca), onu seninle evlendirdik ki, eşlerinden yana isteklerini yerine getirdiklerinde (onları boşadıklarında), evlatlıklarının eşleriyle evlenmeleri konusunda mü’minlere bir zorluk olmasın.”

Kişi karısıyla boşanmadan ya da karısı ölmeden onun kardeşiyle evlenemez. Allah'ın iki kız kardeşle aynı anda evlenmeyi yasaklaması, anneler, kızlar, halalar ve teyzelerle evlenmeyi yasaklaması gibi değildir. Birincisi bir şarta bağlıdır ve bu şart ortadan kalkarsa yasak da kalkar, ikincisi ise bizatihi haramdır.⁹⁵⁹

Âyetin devamında (إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ) buyurularak haram kılma hükmünden önce yapılan bu tür evliliklerin istisna olduğu belirtilmiştir.⁹⁶⁰ Bu ifadenin âyetin başından beri sayılanları değil de sadece son maddeyi, yani iki kız kardeşi aynı anda nikâhlamayı kastettiği genel kabul görmüştür.⁹⁶¹

Şeltut, âyette bahsedilen kadınlarla evlenilmesinin haram kılınmasının sebebi olarak, erkekler ve bu kadınlar arasında bozulmaması gereken kuvvetli bağların bulunmasını ve bu bağların evlilik gibi kaygan bir zeminde riske atılmaması gerektiğini ifade etmiştir.⁹⁶² Rahim bağının bulunduğu yerlerde asıl olan merhamettir, bu tür ilişkilerde şehvete yer yoktur.

Nisâ' sûresi 23. âyet, evlilik bağları açısından Müslümanlara belirli yasakları açıkça belirtir. Bu yasaklar, neseb (soy), süt emme ve hısımlık yoluyla oluşan akrabalıklar çerçevesinde ele alınır. Neseb yoluyla haram kılınanlar arasında anneler, kızlar, kız kardeşler, halalar, teyzeler ve kardeş çocukları bulunur. Süt emme yoluyla haram kılınanlar ise süt anneler ve süt kız kardeşlerdir, ancak hadislerle genişletilerek soy yoluyla haram olanların süt yoluyla da haram olduğu açıklanmıştır. Hısımlık yoluyla haram kılınanlar arasında eşlerin anneleri, üvey kızlar ve oğulların eşleri yer alır. Âyette ayrıca iki kız kardeşi aynı anda nikâh altında bulundurmanın haram olduğu belirtilmiştir. Âyetin son kısmında “Ancak geçenler başka”

⁹⁵⁹ Şâfi'î, *er-Risāle*, 120.

⁹⁶⁰ Mukātil, *Tefsīr*, 1:366.

⁹⁶¹ Mukātil, *Tefsīr*, 1:366; Rāzī, *Mefātīhu'l-Gayb*, 10:39.

⁹⁶² Şeltût, *Kur'ân'a Doğru*; 77.

ifadesiyle, bu yasakların vahiyden önce yapılan evliliklere uygulanmadığı vurgulanır. Bu durumda genel olarak yapılan aile tanımına uygun olarak âyet aile içi evliliği yasaklamış olmaktadır.⁹⁶³ Bu detaylı hükümlerin amacı, aile ilişkilerini ve toplumsal düzeni korumaktır.

3.5.5. Helal Nikâh Şartları ve Mehir (Nisâ' 24)

وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَأُجِّلَ لَكُمْ مَا وَّرَاءَ ذَلِكَ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ
غَيْرَ مُسَافِحِينَ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ
إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا

“(Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç, evli kadınlar (da size) haram kılındı. (Bunlar) üzerinize Allah’ın emri olarak yazılmıştır. Bunların dışında kalanlar ise, iffetli yaşamak ve zina etmemek şartıyla mallarınızla (mehirlerini verip) istemeniz size helal kılındı. Onlardan (nikâhlanıp) faydalanmanıza karşılık sabit bir hak olarak kendilerine mehirlerini verin. Mehir belirlendikten sonra, onunla ilgili olarak uzlaştığınız şeyler konusunda size günah yoktur. Şüphesiz ki Allah (her şeyi) hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”

Bu âyetin (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ) ifadesi önceki âyette evlenilmesi yasak olarak sayılanlara (muḥarramāt) bağlanmıştır.⁹⁶⁴ Arapçada (مُحْصَنَةً) kelimesinin çoğulu olan (الْمُحْصَنَاتُ) ibaresi “korunmuş olanlar” anlamına gelir. Ferrā’ kelimeye “iffetliler (العفاف)” ve “eşleri tarafından korunan, evli kadınlar” olmak üzere iki anlam vermiştir.⁹⁶⁵ Mastarı olan (إِحْصَان) kavramı “iffet ve nefsi harama düşmekten korumak”, “muhafaza etmek, korumak, engel olmak” anlamlarına

⁹⁶³ Aile: Evlilik, süt ve kan bağı ile birbirine bağlı insanlardan oluşan ve toplumun temeli kabul edilen küçük toplumsal birim bkz. Ömer Demir, Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, 18.

⁹⁶⁴ İbn ‘Atiyye, *el-Muḥarreru’l-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-Azîz*, 2:34.

⁹⁶⁵ Ferrā’, *Me‘âni’l-Kur‘ân*, 1:260.

gelir.⁹⁶⁶ Vāhidī ve ‘Askerī (ö.400/1009), kelimenin aslının “engellemek” (المنع) anlamına geldiğini söylemişlerdir.⁹⁶⁷ Rāzī kelimenin kullanımına şu örnekleri vermektedir.⁹⁶⁸

(مَدِينَةُ حَصِينَةٍ): Muhafazalı; içindekileri koruyan şehir

(دِرْعُ حَصِينَةٍ): Sağlam, sahibini yaralanmaktan iyi koruyan, yaralanmasına engel olan zırh

Kelime bu anlamda Enbiyā’ sûresi 80. âyetinde kullanılmaktadır: “Bir de Davud’a, sizin için, zırh yapma sanatını öğrettik ki, savaşlarınızda sizi korusun (وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَكُمْ (لِتُحَصِّنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ)). ”

(الْحِصْنُ): Muhkem, sağlam kale. Taberī şehrin içindeki insanları düşmandan koruduğu için kalelere bu ismin verildiğini söyler.⁹⁶⁹

(الْحِصَانُ): Erkek at (Sahibini helak olmaktan korumasından dolayı)

(الْحَصَانُ): İffetini koruyan namuslu kadın. Taḥrīm sûresi 12. âyet bu anlama örnek olarak verilebilir: “İffetini sapasağlam koruyan İmran kızı Meryem... (وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرَانَ الَّتِي (أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا

H-ş-n (حَصَنَ) kökü Kur’ân-ı Kerîm’de 18 kez geçer.⁹⁷⁰ Kelimenin en çok geçtiği sûre üçü 24. âyetinde, üçü 25. âyetinde olmak üzere Nisâ’ sûresidir.

Taberī’ye göre kadının korunmuş olması iki şekilde olabilir; birincisi evlenmiş olmasıyla (evlenerek iffetini muhafaza etmesi), ikincisi iffetli olmasıyla (iffetinden dolayı

⁹⁶⁶ Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, 2:56.

⁹⁶⁷ Vāhidī, *et-Tefsīru ‘l-Basīṭ*, 6: 430; ‘Askerī, *el-Vücūh ve ‘n-Nezā’ir*, 1:449.

⁹⁶⁸ Rāzī, *Mefātīḥu ‘l-Ġayb*, 10:40.

⁹⁶⁹ Taberī, *Cāmi ‘u ‘l-Beyān*, 6: 575.

⁹⁷⁰ Muḥammed Fuād ‘Abdūlbākī, *el-Mu‘cemu ‘l-Mufehres li Elfāzi ‘l-Ḳur’ān ‘l-Kerīm*, 261-262.

kendini hayasızlıktan koruması). Taberî âyette yer alan (الْمُحْصَنَاتُ) kelimesiyle dört şeyin kastedilmiş olabileceğini söyler. Kadın bu dört şeyden dolayı korunmuş olmaktadır.⁹⁷¹

1. Hür olması
2. Müslüman olması
3. İffetli olması
4. Evlenmiş olması

Bu dört anlamda kelimenin kökündeki “korumak, engel olmak” anlamıyla bağlantılıdır. Şöyle ki: Hürriyet, insanı başkalarının tahakkümünden korur. Müslüman olmak (İslâm), insanı nefsinin ve arzularının davet ettiği birçok şerre karşı korur. İffet de aynı şekilde insanın, uygun olmayan şeyleri yapmasına bir engeldir. Evli olmak hem kadını birçok şeye karşı korur hem de erkeği zinaya düşmekten korur. Bu yüzden Hz. Peygamber (sav) “*Her kim evlenirse dininin üçte ikisini muhafaza etmiş olur (مَنْ تَزَوَّجَ فَقَدْ حَصَّنَ ثُلَاثِي دِينِهِ)*.” buyurmuştur.⁹⁷²

İbn ‘Atiyye kelimenin özgürlük anlamını açıklarken câhiliye döneminde köle olan kadınların (cariyeler) zina yapmalarıyla bilindiğini, özgür kadınların ise bunun tersi olarak zina yapmamalarıyla bilindiğini, bu durumun onlarını koruduğunu söylemiş ve Hind bint ‘Utbe’nin biat ederken “Hiç hür kadın zina eder mi?!” sözünü nakletmiştir. Ayrıca Müslüman olmanın koruyucu olmasını Hz. Peygamber’in (sav) “*İman, öldürmeyi yasaklar*” sözüyle şerh etmiştir.⁹⁷³

Âyette (الْمُحْصَنَاتُ) kelimesi ile kimlerin kastedildiğine dair bir çok rivâyet mevcuttur: Evli kadınlar,⁹⁷⁴ hür kadınlar, evli ve hür kadınlar, iffetli kadınlar, hür ve iffetli kadınlar, Ehl-i

⁹⁷¹ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân*, 6: 575-577.

⁹⁷² Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb* 10:40.

⁹⁷³ İbn ‘Atiyye, *el-Muharreru’l-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, 2:34.

⁹⁷⁴ ‘Abdurrezzâk, *Tefsîru’l-Kur’ân*, 1:153.

kitaptan olan kadınlar,⁹⁷⁵ evli ve kocasını bırakıp hicret eden kadınlar.⁹⁷⁶ Vāhidī ve Rāzī “Âyetin başındaki kullanımına, ilk üç anlamın (hür, Müslüman, iffetli) verilmesi durumunda, kadınla evlenilmesine mani oluşturmayaacağı aşikar olduğuna göre, âyette kastedilen kadının evli olmasıdır.” demektedirler.⁹⁷⁷

Âyetin devamında “sahip olduklarınız hariç (إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ)” ibaresinden kastedilenin Müslümanların ele geçirdiği savaş esiri olan kadınlar olduğu söylenmiştir.⁹⁷⁸ Bu kadınların nikâhı esir alınmalarıyla sonlanmıştır.⁹⁷⁹ Taberânî, İbn ‘Abbās’ın bu âyet hakkında şöyle dediğini rivâyet etmiştir: “Bu âyet, Huneyn savaşından sonra nazil oldu. Huneyn fethedildiğinde Müslümanların esir aldıkları kadınların kocaları vardı. Onlarla birlikte olmak istediklerinde kadınlar “benim kocam var” diyordu. Konuyu Hz. Peygamber’e (sav) sordular. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu.”⁹⁸⁰ Benzer bir diyalogun Evtas günü geçtiğine dair rivâyetler de bulunmaktadır.⁹⁸¹ Taberî, İbn ‘Abbās’tan şu sözleri rivâyet etmiştir:

كُلُّ ذَاتِ زَوْجٍ إِثْبَاتُهَا زَنًا، إِلَّا مَا سَبَّيْتَ

“Her evli kadınla birlikte olmak zinadır, ancak savaş esiri aldıklarınız hariç.”⁹⁸²

⁹⁷⁵ Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 2:56.

⁹⁷⁶ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân*, 6:562-574; Rāzî, *Mefātīḥu’l-Ġayb*, 10:42; Kurtubî, *el-Câmi*, 6:199.

⁹⁷⁷ Vāhidî, *et-Tefsīru’l-Basīṭ*, 6: 435; Rāzî, *Mefātīḥu’l-Ġayb*, 10:40.

⁹⁷⁸ Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 2:56,

⁹⁷⁹ Beydāwî, *Envāru’t-Tenzīl*, 2:68.

⁹⁸⁰ Suyūtî, *ed-Durru’l-Mensūr*, 2:479.

⁹⁸¹ ‘Abdurrezzāk, *Tefsīru’l-Kur’ân*, 1:153-154; Vāhidî, *et-Tefsīru’l-Basīṭ*, 6: 434; İbn ‘Atiyye, *el-Muḥarreru’l-Vecīz fī Tefsīri’l-Kitābi’l-‘Azīz*, 2:35.

⁹⁸² Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân*, 6:562.

كُلُّ امْرَأَةٍ لَهَا زَوْجٌ فَهِيَ عَلَيْكَ حَرَامٌ، إِلَّا أَمَةً مَلَكَتْهَا وَلَهَا زَوْجٌ بِأَرْضِ الْحَرْبِ، فَهِيَ لَكَ حَلَالٌ إِذَا اسْتَبْرَأْتُهَا

“Her kocası olan kadın senin için haramdır, ancak savaş bölgesinde kocası olan ve senin mülkün olan bir köle kadın, iddetini doldurduktan sonra senin için helal olur.”⁹⁸³

Sa‘îd el-Ḥudrî şöyle demiştir: “Savaş topraklarından alınan bir kadın, eğer bir kocası varsa bile, onu ele geçiren kişi için helaldir.” ‘Abdullâh b. Mes‘ûd, Sa‘îd b. el-Müseyyib, Ḥasan b. Ebî el-Ḥasan, Ubeyy b. Ka‘b, Cābir b. ‘Abdullâh ve İbn ‘Abbās şöyle demişlerdir: “Bir adam evli bir köle kadın satın alırsa, satışı onun boşanmasıdır, hibe edilmesi boşanmasıdır, sadaka olarak verilmesi boşanmasıdır, azad edilmesi boşanmasıdır, miras yoluyla başkasına geçmesi boşanmasıdır ve kocasının boşaması onun boşanmasıdır.” İbn Mes‘ûd “Bir köle kadın satıldığında ve bir kocası varsa, alıcı onunla cinsel ilişkiye girme hakkına sahiptir.” demiştir. İmam Mâlikî, İmam Şâfiî ve çoğu alim, bir köle kadının mülkiyetinin başkasına geçmesinin onun için bir boşanma olmadığını, boşanmanın yalnızca kocasının boşaması ile gerçekleşebileceğini söylemiştir.⁹⁸⁴

Bazı alimler, bu âyette (الْمُحْصَنَاتُ) kelimesinin hür veya köle iffetli kadınlar anlamına geldiğini, (إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ) ibaresiyle de nikâh veya satın almanın kastedildiğini söylemektedir. İbn ‘Atiyye bu görüşün, Ebû el-Alâ, ‘Ubeyde es-Selmânî, Ṭavûs, Sa‘îd b. Cübeyr ve ‘Atâ’ tarafından desteklendiğini belirtmiştir.⁹⁸⁵

Râzî de aynı şekilde “milk-i yemîn”den kastedilenin, nikâh mülkiyeti olduğunu söylemektedir. Bu durumda âyetin anlamı “evli olan kadınlarla evlenmek haramdır, fakat kocalarıyla boşanırlarsa yeni bir nikâhla onlara malik olabilirsiniz.” demektir.⁹⁸⁶

⁹⁸³ Ṭaberî, *Cāmi ‘u’l-Beyân*, 6:562.

⁹⁸⁴ İbn ‘Atiyye, *el-Muḥarreru’l-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, 2:35.

⁹⁸⁵ İbn ‘Atiyye, *el-Muḥarreru’l-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, 2:35.

⁹⁸⁶ Râzî, *Mefâtîḥu’l-Gayb*, 10:42.

Âyetin başlangıcında, evli kadınlarla evlenmenin haram olduğu belirtilir ve bu durumun Allah'ın bir emri olduğu vurgulanır. Savaş esiri olarak elde edilen kadınlar ise bu hükmün dışında tutulmuş, onların esir alınmalarıyla nikâhlarının sona erdiği kabul edilmiştir, çünkü savaş koşulları altında evlilik bağları fiilen sona ermiştir. Bu tür yorumlar, esir kadınların evlilik bağlarının savaş tarafından nasıl etkilendiğini ve İslâm hukukunun bu konudaki düzenlemelerini göstermektedir. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için Hüseyin Çelik'in araştırmasına başvurmayı uygun buluyoruz:

Bir önceki âyette (Nisâ' 23) nikâhlanılması haram olan kadınlar zikredildikten sonra, evli kadınların da anne, kız ve kız kardeş gibi nikâhlanmalarının haramlığına vurgu yapıldı. Fakat “Ancak (savaşta esir olarak) ellerinize geçen cariyeler hariçtir.” buyurarak evli cariyeler istisna tutuldu. Önceki âyette nikâhlanılması yasak olanları sayarak, evli cariyeleri bunlardan istisna tutmasından bu cariyeler ile nikâhlanılabileceği anlaşılmaktadır. Yani savaş sebebi ile eşlerinden ayrılan ve bir daha birleşme imkanı olmayan evli cariyelerle ancak nikâh yolu ile bir araya gelinebilir.

...

Araplarda, evli olan kadınlarla da yapılan değişik nikâh türleri vardı. Erkek, hanımı temizlendikten (iddet süresi bittikten) sonra çocuk edinmesi için onu yabancı bir erkeğe gönderir veya bir kadınla birden fazla erkek evlenebilirdi. Bu âyet bu tür evli kadınlarla yapılan nikâhı haram kılarken, evli cariyeleri bundan istisna tutmuştur.⁹⁸⁷

Çelik, âyette evli cariyeler ifadesiyle kimlerin kastedildiği ve onlarla hangi şartlarda evlenilebileceğine dair görüşleri şu şekilde sıralamaktadır:

1. Evli bir kadın, dini ve statüsü ne olursa olsun kocasından ayrılmadan başka biri ile nikâhlanamaz.
2. Kadın esir düşer, kocası da dâru'l-harpte kalır ve bir daha bu kadınla kocasının bir araya gelme imkanları olmazsa, bu durumda kadın kocasından hükmen boşanmış

⁹⁸⁷ Hüseyin Çelik, “Kur’ân-ı Kerîm’de Cariyelerle Evlilik Meselesi,” 154-156.

sayılır. Bu kadınlar eski kocalarından ayrıldıktan sonra yeni bir nikâhla evlenebilirler. Bunlarla evlenilmesi köle oldukları için değil, eşlerinin farklı ülkede olması ve bir daha da bir araya gelme imkanlarının olmamasından dolayıdır.

3. Evli kadınlarla nikâhlanmak helal olmadığı gibi, esir düşmeden önce evli olan cariyeler ile de nikâhlanmak helal değildir.
4. Evli olan bir cariye'nin satılması onun nikâhını düşürür ve boşanmış sayılır.
5. İmam Şâfiî, İmâm Mâlik, İmam Ebû Hanîfe ve cumhura göre, evli bir cariye bir yerden başka bir yere nakledilmekle nikâhı düşmez, ancak boşanma ile düşer. Delil olarak da Hz. Âişe'nin, Muğîs ile evli olan Berire'yi satın alarak azat etmesini gösterirler. O evli biriydi ve Hz. Peygamber (sav) onu (eşiyle evli kalıp kalmama hususunda) muhayyer bıraktı. Bu da, cariye'nin satılma ile boşanmayacağını, ancak onun boşanması ile boşanmış olabileceğine delildir. Eğer onun satılması boşanması olsaydı onu bu şekilde muhayyer bırakmazdı.
6. Evli olan cariyeler iman ettiklerinde, eski kocalarıyla olan nikâhları düşer ve onlarla evlenilebilir. Evtaslı kadınlarla evlenilmesi onların esir ve köle olduklarından değil Müslüman olduklarından dolayıdır. Müslüman olunca eski kocaları ile olan nikâhları düşmüş ve temizlendikten sonra da (iddet sürelerinin bitmesiyle) Müslüman erkeklerle evlenmişlerdir.⁹⁸⁸

Çelik, âyette cariyelerle bir araya gelmek için nikâhın şart koşulduğunu ve onların ancak nikâh yolu ile kişilere helal olacağını belirttikten sonra açıklamalarına şu şekilde devam etmiştir:

Âyette “sahip olduklarınız” (مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ) derken de onlara mülk olarak sahip olanlar değil sahih bir nikâhla sahip olanlar kastedilmiştir. Çünkü Mü'minün sûresi altıncı âyette (مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ) eşlerinin mukabili olarak kullanılmışlardır. Bu âyette kastedilen evli cariyelerden maksat, evli olan bütün cariyeler değildir. Âyet savaştan ve bu sonucunda esir düşen evli cariyelerden

⁹⁸⁸ Hüseyin Çelik, “Kur'ân-ı Kerîm'de Cariyelerle Evlilik Meselesi,” 157-158.

bahsetmektedir. Başka bir kimsenin nikâhı altında olan cariyelerin sahiplerine helal olacağını ifade etmemektedir. Savaşta esir düşen ve kocaları kendi ülkelerinde kalan kadınlar, diğer hür evli kadınlar ile aynı hükümlere tabi değildirler. Kur'ân, milletlerin geleneklerinde olduğu gibi savaşta nikâhı ortadan kaldıran bir neden olarak kabul etmiş ve savaşta esir düşen evli kadınlar için ayrı bir uygulama getirmiştir.

...

Evli olan bir cariye kocası tarafından boşanmadan, sahibi de olsa hiçbir kimse ile evlenemez, bir araya gelemez. Fakat savaş durumu biraz daha farklı bir durum arz etmektedir. Savaşta kocası ile birlikte değil de kendisi tek olarak esir düşen cariyelerin, tekrar eski memleketlerine gitme durumu veya kocalarının kendi yanlarına gelme durumu söz konusu olmadığından dolayı onlar hükmen boşanmış sayılarak başka birileri ile evliliklerine müsaade edilmiştir. Eğer esir düşen kadının kocası ile tekrar buluşma durumu varsa onunla başka birinin evlenmesi uygun değildir. Bu âyeti, nazil olmuş olduğu toplumdaki savaş anlayışı ve savaş kültürü içerisinde değerlendirmek daha sağlıklı sonuçlara ulaşmamızı sağlayabilir...⁹⁸⁹

Âyetin “Bunların dışında kalanlar ise, iffetli yaşamak ve zina etmemek şartıyla mallarınızla (mehirlerini verip) istemeniz size helal kılındı (وَأُجِّلَ لَكُمْ مَا وَّرَاءَ ذَلِكَ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ) (مَا سِوَى مَا وَّرَاءَ ذَلِكَ)” bölümünde yer alan (مَا وَّرَاءَ ذَلِكَ) ibaresi, “bunların dışındakiler (مَا سِوَى مَا وَّرَاءَ ذَلِكَ)” anlamına gelir.⁹⁹⁰ Bu ifadeyle önceki âyetlerde sayılan evlenilmesi yasak olan kişiler kastedilmektedir. Yüce Allah, önceki âyetlerde soy, süt ve hısımlıktan dolayı evlenmenin haram olduğu kadınları saymış, daha sonra muhsanat (evli) olan kadınların da haram olduğu bildirmiştir. Bu âyette de sayılanların dışında kalan kadınlarla iffetli yaşamak, zina etmemek ve mehirlerini vermek şartıyla evlenmenin helal olduğunu açıklamıştır.⁹⁹¹

⁹⁸⁹ Hüseyin Çelik, “Kur’ân-ı Kerîm’de Cariyelerle Evlilik Meselesi,” 158-160.

⁹⁹⁰ Ferrâ’, *Me ‘âni ‘l-Ḳur ‘ân*, 1:261.

⁹⁹¹ Taberî, *Câmi ‘u ‘l-Beyân*, 6:582

Âyette (بِأَمْوَالِكُمْ) ibaresinin geçmesi nikâhın sahih olması için mehrin verilmesinin vücub gerektiren bir emir olduğunu göstermektedir. Bu “Mehirlerinizi gönül hoşluğuyla verin.” (4/Nisâ’:4) âyetinde de açıkça emredilmiştir.⁹⁹² Mehrin miktarının ne kadar olması gerektiğine dair oldukça fazla görüş ve rivâyet mevcuttur. Bir demir yüzük, bir avuç buğday, bir misvak çubuğu, bir veya üç dirhem, en az 40 dirhem, çeyrek dinar gibi miktarlar zikredilmiş, önemli olanın tarafların bu miktarlar üzerinde karşılıklı anlaşması olduğu söylenmiştir.⁹⁹³ Şâfiî, mehir az ya da çok olabilir demiş ve Kurtubî bu görüşü doğru bulduğunu söylemiştir.⁹⁹⁴

“Spermi boşa akıtan (السَّفْح)” kelimesinden türetilen (مُسَافِح) kelimesi “zina eden” anlamına gelir.⁹⁹⁵ Bu durumda (غَيْرَ مُسَافِحِينَ) ibaresi “zina etmemek” anlamındadır.⁹⁹⁶ Erkek ve kadının, üreme maksadı olmadan yaratılış hikmetine ters bir şekilde, hayatın akıcı suyunun sadece cinsel arzuları gidermek için, kısır bir zevk uğruna boşa akıtması yok etmesi manasına gelmektedir.⁹⁹⁷ Âyet, evlenmenin iffetli yaşamak ve zina etmemek koşuluyla, mehir verilerek gerçekleştirilmesini emretmektedir. Mehrin verilmesi, nikâhın sahih olması için gereklidir ve taraflar arasında anlaşma sağlanmalıdır.

Âyetin “Onlardan (nikâhlanıp) faydalanmanıza karşılık sabit bir hak olarak kendilerine mehirlerini verin (فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً)” cümlesinde geçen (الِاسْتِمْتَاعِ) kelimesi faydalanmak anlamına gelmektedir. Kendisinden faydalanılan her şey *metâ* ‘

⁹⁹² Kurtubî, *el-Câmi* ‘, 6:211.

⁹⁹³ Kurtubî, *el-Câmi* ‘, 6:212, 213.

⁹⁹⁴ Kurtubî, *el-Câmi* ‘, 6: 211.

⁹⁹⁵ Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 2:56.

⁹⁹⁶ Taberî, *Câmi ‘u ‘l-Beyân*, 6:584.

⁹⁹⁷ Elmalılı, *Hak Dînî Kur’ân Dili*, 3:267.

(مَتَاع)‘dır. Genç yaşta ölen biri için “gençliğinden faydalanamadı (لَمْ يَتَمَتَّعْ بِشَبَابِهِ)” denilir.⁹⁹⁸ Kırtubî kelimenin lezzet almak anlamında olduğunu söylemiştir.⁹⁹⁹ Cümlemin devamında yer alan (أُجُور) kelimesinin tekili; (أُجْرَة) olarak gelir ve “mehir” manasındadır.¹⁰⁰⁰ Âyette kastedilen nikâh türü iki farklı şekilde yorumlanmıştır:

1) Mut’a Nikâhı. Suddî, mut’a nikâhını şu şekilde tanımlar: Kadının velisinin izniyle belli bir süre için iki kişinin şâhitliğinde nikâhlanması, süre bittiğinde erkeğin kadının üzerinde hiçbir hakkının kalmaması. Bu nikâh sonlanınca kadın yine iddet süresi bekler. Bu nikâhla birbirlerine varisçi olmazlar.¹⁰⁰¹ Muḳâtil, âyette kastedilenin mut’a nikâhı olduğunu belirttikten sonra âyetin Bakara sûresinin 231. âyetiyle nesh edildiğini Hz. Peygamber’in (sav) mut’a nikâhını defalarca yasakladığını söylemiştir.¹⁰⁰² Âyette kastedilenin mut’a nikâhı olduğunu söyleyen müfessirler, bu nikâh türünün nesh edildiği konusunda ittifak etmişlerdir.¹⁰⁰³

Hz. Ali ve Hz. Ömer’den gelen rivâyetlere göre Hz. Peygamber (sav), Hayber günü mut’a nikâhı yapılmasının yasaklandığını bildirmiştir.¹⁰⁰⁴ Hz. Ömer’in şöyle dediği rivâyet edilir; “Bana, mut’a nikâhı yapan (bir kadınla bir süreliğine evlenen) bir

⁹⁹⁸ Râzî, *Mefâtîhu’l-Ġayb* 10:50.

⁹⁹⁹ Kırtubî, *el-Câmi* ‘, 6:214.

¹⁰⁰⁰ Şâfi ‘î, *Tefsîru’l-İmâm eş-Şâfi ‘î*, 2: 577; Kırtubî, *el-Câmi* ‘, 6:214.

¹⁰⁰¹ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân*, 6:586.

¹⁰⁰² Muḳâtil, *Tefsîr*, 1:367.

¹⁰⁰³ Zemaḫşerî, *el-Keşşâf*, 2:57; Râzî, *Mefâtîhu’l-Ġayb*, 10:51; Kırtubî, *el-Câmi* ‘, 6:215; İbn Keşîr, *Tefsîru’l-Ḳur’ânî’l- ‘Azîm*, 3:428.

¹⁰⁰⁴ Mâturîdî, *Te’vîlâtı’l-Ḳur’ân*, 3:147.

adam getirilirse onu recmederim!”¹⁰⁰⁵ İbn ‘Abbās’ın âyeti, sonuna “belli bir vakte kadar” ibaresi koyarak (فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى) şeklinde okuduğu rivâyet edilmiştir.¹⁰⁰⁶ İbn ‘Abbās’ın ilk başta mut’a nikâhına cevaz verdiği fakat ömrünün sonlarında bu görüşünden vazgeçip haram olduğunu söylediği rivâyet edilir.¹⁰⁰⁷ Hz. Peygamber’in (sav) Mekke’nin fethedildiği gün “Ben size mut’a konusunda da izin vermiştim, fakat kimin yanında böyle bir kadın varsa ondan ayrılın, verdiklerinden de bir şey almasın, çünkü Aziz ve Celil olan Allah mut’ayı kıyamete kadar haram kılmıştır.” dediği rivâyet edilir.¹⁰⁰⁸

2) Nikâh. Âyette kastedilen mut’a nikâhı değil, geçici olmayan klasik nikâh akdidir. Nikâhlanan ve zifafa girilen kadınlara mehirlerinin verilmesi emredilmektedir.¹⁰⁰⁹ Bu durumda âyet, sûrenin 4. âyetinde mehrin emredilmesi gibidir.

Önceki cümleye mut’a nikâhı anlamı verenler âyetin “Mehir belirlendikten sonra, onunla ilgili olarak uzlaştığınız şeyler konusunda size günah yoktur.” (وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ) (بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيقَةِ) kısmına da “mehri arttırmak karşılığında nikâhın süresini uzatmanızda sizin için bir vebal yoktur” anlamı vermişlerdir.¹⁰¹⁰ Fakat yukarıda belirtildiği üzere mut’a nikâhı anlamı verilse de bunun nesh edildiği kabul edilmiştir. Nikâh anlamı verenler “Eşler arasında

¹⁰⁰⁵ Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 2:57.

¹⁰⁰⁶ Māverdî, *en-Nuket ve ‘l-‘Uyûn*, 1:471.

¹⁰⁰⁷ Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 2:57; Māturîdî, *Te’vîlâtü ‘l-Ḳur’ân*, 3:147.

¹⁰⁰⁸ Māturîdî, *Te’vîlâtü ‘l-Ḳur’ân*, 3:148; İbn Keşîr, *Tefsîru ‘l-Ḳur’âni ‘l-‘Azîm*, 3:428; Beyḍāvî, *Envāru ‘t-Tenzîl*, 2:69.

¹⁰⁰⁹ Ṭaberî, *Cāmi ‘u ‘l-Beyân*, 6:588; Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 2:56; Māturîdî, *Te’vîlâtü ‘l-Ḳur’ân*, 3:147.

¹⁰¹⁰ Muḳātil, *Tefsîr*, 1:367.

karşılıklı bir anlaşma olduğunda, mehrin azaltılması, arttırılması, vadesinin uzatılması veya mehirden tamamen vazgeçilmesi gibi mehrin miktarıyla ilgili değişiklikler yapılabilir.” demişlerdir.¹⁰¹¹ Bu konu “Kadınlara mehirlerini gönül hoşluğuyla verin. Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışlarsa, onu da afiyetle yiyin.” âyetinde de belirtilmiştir.¹⁰¹²

Muḥṣanāt (الْمُحْصَنَاتُ) kelimesinin geçtiği ve benzer bir konunun işlendiği diğer âyet Mâ’ide sûresinin 5. âyetidir:

الْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَلْلٌ لَّكُمْ وَطَعَامُكُمْ حَلْلٌ لَهُمُ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ
وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ
وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ

“Bugün size temiz ve hoş şeyler helâl kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size helâl, sizin yiyecekleriniz de onlara helâldir. Mü’min kadınlardan iffetli olanlarla, daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da, mehirlerini vermeniz kaydıyla; evlenmek, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helâldir. Her kim de inanılması gerekenleri inkar ederse bütün işlediği boşa gider. Âhirette de o, ziyana uğrayanlardandır.”

Her iki sûredeki âyetlerde de evlilik ve mehir konusuna değinilmektedir. Âyetlerde iffetli yaşamak ve zinadan kaçınmak ön plana çıkarılarak, müminlerin cinsel hayatlarını evlilik çerçevesinde gerçekleştirmeleri ve iffetli bir yaşam sürmeleri gerektiği vurgulanmaktadır. Nisâ’ sûresindeki âyet, esir alınan kadınlar dışında evli kadınların haram kılındığını belirtirken, Mâ’ide sûresi’nin beşinci âyeti, Ehl-i kitap kadınlarıyla evliliğin helal kılındığını bildirir. Nisâ’ sûresindeki âyet evlilikle ilgili hükümlere odaklanırken, Mâ’ide sûresindeki âyet, daha geniş bir açıdan evlilik, gıda helalliyi ve inanç konularına değinmektedir.

¹⁰¹¹ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân*, 6:591; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2:56.

¹⁰¹² 4/Nisâ’:4.

3.5.6. Cariyelerle Evlenme Şartları (Nisā' 25)

وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا أَنْ يَنْكَحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنَ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ وَاللَّهُ أَعْلَمُ
بِإِيمَانِكُمْ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ فَانْكِحُوهُنَّ بِأَذْنِ أَهْلِهِنَّ وَآتُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلَا
مُنْخَذَاتٍ أَخْذَانٍ فَإِذَا أُحْصِنَ فَإِنَّ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ
مِنْكُمْ وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Sizden kimin, hür mü'min kadınlarla evlenmeye gücü yetmezse sahip olduğunuz mü'min genç kızlarınızdan (cariyelerinizden) alsın. Allah sizin imanınızı daha iyi bilir. Hepiniz birbirinizdensiniz. Öyle ise iffetli yaşamaları, zina etmemeleri ve gizli dost tutmamaları halinde sahiplerinin izniyle onlarla evlenin, mehirlerini de güzelce verin. Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa, onlara hür kadınların cezasının yarısı uygulanır. Bu (cariye ile evlenme izni), içinizden günaha düşmekten korkanlar içindir. Sabretmeniz ise sizin için daha hayırlıdır. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”

“Güç” anlamına gelen *ṭavl* (طَوْل) kelimesi, âyette “mal, bolluk ve maddi imkan” anlamına gelmektedir.¹⁰¹³ Rāzī âyette kelimenin “kudret” anlamında kullanıldığını söylemiştir.¹⁰¹⁴ Bu durumda anlam “mehir verebilme kudreti” olmaktadır.¹⁰¹⁵ *Ṭavl* kelimesi aynı zamanda “fazilet, üstünlük (فَضْل)” anlamına gelir.¹⁰¹⁶ Mü'min sûresinin üçüncü âyetinde Yüce Allah için “fazilet sahibi (ذِي الطَّوْلِ)” buyrulur. Bir nesnenin uzunluğu onda fazlalık, üstünlük, mükemmellik olduğunu gösterirken kısalığı eksiklik ve kusur olarak kabul edildiği

¹⁰¹³ Muḳātil, *Tefsīr*, 1: 367; Ṭaberī, *Cāmi 'u'l-Beyān*, 6: 594.

¹⁰¹⁴ Rāzī, *Mefātīḥu'l-Ġayb*, 10:58.

¹⁰¹⁵ Vāhidī, *el-Vasīṭ*, 2:35; Kurtubī, *el-Cāmi* ' , 6:225.

¹⁰¹⁶ Zemahşerī, *el-Keşşāf*, 2:58; Rāzī, *Mefātīḥu'l-Ġayb* 10:58.

için “uzun” kelimesi de *ṭavl* sözcüğü ile ifade edilir.¹⁰¹⁷ Uzun boylu olan kişi, kısa boylu olanın elde edemeyeceği şeylere ulaşabildiği gibi zengin olan da fakirin ulaşamayacaklarını elde eder. Bu yüzden *ṭavl* kelimesi “zenginlik” anlamına da gelir.¹⁰¹⁸ Şâfiî mezhebinde bir kişinin hür kadınla evlenmeye imkanı varken cariyeye evlenmesi haramdır. Ebû Hanîfe’ye göre cariyeye evlenmek zengin ve fakir herkese caizdir.¹⁰¹⁹ Ancak ona göre hür kadınla evli bulunan birisinin tekrar bir cariyeye evlenmesi caiz değildir.¹⁰²⁰

Âyette yer alan (الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ) ifadesi, “hür olan mümin kadınlar” anlamı taşır¹⁰²¹ ve (فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ) ifadesinde bulunan (فَتَيَاتِ) kelimesi “memlûke, mülk edinilmiş cariyeler” anlamına gelen (فَتَاةٌ) sözcüğünün çoğuludur.¹⁰²² Mâ’ide sûresinin beşinci âyetinde “kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlarla” (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ) evlenilebileceğinin söylenmesine dayanarak, mümin olmayan, Ehl-i kitap cariyelerle nikâhlanılabileceğini söyleyenler¹⁰²³ olmakla beraber Taberî bu görüşün doğru olmadığını mümin olmayan cariyelerle evlenmenin haram olduğunu söylemiştir. Ona göre iki âyetin kastettiği anlam birbirinden farklıdır. Mâ’ide sûresinde yer alan *muhsanat* kelimesi hür olan kadınları

¹⁰¹⁷ Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 2:58; Râzî, *Mefâtîhu ’l-Ğayb* 10:58.

¹⁰¹⁸ Râzî, *Mefâtîhu ’l-Ğayb*, 10:58.

¹⁰¹⁹ Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 2:59.

¹⁰²⁰ Râzî, *Mefâtîhu ’l-Ğayb*, 10:59.

¹⁰²¹ Taberî, *Câmi ’u’l-Beyân*, 6:595.

¹⁰²² Râzî, *Mefâtîhu ’l-Ğayb*, 10:51; Kurtubî, *el-Câmi ’*, 6:231.

¹⁰²³ Zemaḥşerî bu görüşün irak ekolüne ait olduğunu mü’min cariyeye evlenmenin daha faziletli olduğunu fakat Ehl-i kitaptan olan cariyelerle de evlenilebileceğini kabul ettiklerini söylemektedirler. Onlara göre hür kadınla evlenmede iman şartı olmadığına göre, cariyeye evlenmede de iman şartı yoktur.(Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 2:59).

kastetmektedir.¹⁰²⁴ Müslüman bir erkeğin, Mecusi veya putperest bir kadınla evlenmesinin caiz olmadığı konusunda ilim otoriteleri ittifak etmiştir.¹⁰²⁵

Zeccāc “Allah sizin imanınızı daha iyi bilir (وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ).” cümlesine dayanarak insanların iman konusunda zâhire göre hareket etmeleri gerektiğini, hakikati ancak Allah bilebileceği için insanların zâhir ile sorumlu olduğunun kastedildiğini söylemiştir.¹⁰²⁶ Zemaḥşerī bu ifadeye “Allah cariyenin mi yoksa sizin mi imanınızın fazla olduğunu bilir” anlamı vermiştir. İman bakımından köle hürden, kadın erkekten üstün olabilir. Bu ifadeyle Yüce Allah insanları zinaya düşmektense kölelerle evlenmeye ısıdırmaktadır.¹⁰²⁷ Beyḍāvī de aynı şekilde “Bazen bir köle, hür bir kadından iman yönünden üstün olabilir.” diyerek âyette insanların soy üstünlüğüne değil iman üstünlüğüne itibar etmelerinin vurgulandığını söylemiştir.¹⁰²⁸ Rāzī’nin yorumuna göre, “Allah sizin imanınızı başkasından çok daha iyi bilir” ifadesi, Müslüman bir erkeğin Ehl-i kitaptan bir cariye ile evlenmesinin hoş karşılanmadığını anlatır. Bunun nedeni, böyle bir evlilikte doğan çocuğun köle olarak doğmasıdır.¹⁰²⁹

“Hepiniz birbirinizdensiniz (بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ)” ibaresine “bazınız bazılarınızın cariyesiyle nikâhlansın”¹⁰³⁰ ve “biriniz diğerinizin cariyesiyle evlensin”¹⁰³¹ anlamı verenler olmakla beraber “birbirinizin dini ve soyundan geldiniz, bu konularda birbirinize herhangi bir

¹⁰²⁴ Ṭaberī, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, 6:600, 601.

¹⁰²⁵ Kurtubī, *el-Cāmi ‘*, 6:232.

¹⁰²⁶ Rāzī, *Mefātīḥu’l-Ġayb*, 10:62.

¹⁰²⁷ Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, 2:59.

¹⁰²⁸ Beyḍāvī, *Envāru’l-Tenzīl*, 2:69.

¹⁰²⁹ Muḳātil, *Tefsīr*, 1:367.

¹⁰³⁰ Ṭaberī, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, 6:601.

¹⁰³¹ Muḳātil, *Tefsīr*, 1:367,

üstünlüğünüz yoktur.”¹⁰³² ve “sizler aynı imana sahip olduğunuz için köle ve cariyelerinizle birbirinize uygunsunuz, bir hür, imanı daha güçlü olursa ancak o zaman bir köleden üstün olur”¹⁰³³ şeklinde yorumlayarak iman bağlamında ele alanlar da olmuştur. “Şüphesiz Allah katında en üstün olanınız en takvalı olanınızdır” âyetinde¹⁰³⁴ vurgulandığı gibi iman, faziletlerin en üstünüdür, mümin erkekler ve mümin kadınlar birbirlerinin velisi, dostudur.¹⁰³⁵ Rāzī ve Kurtubī tüm insanların Hz. Âdem’in çocukları olduğunu ve kibirlenmeden, gerektiğinde cariyelerle evlenmekten kaçınılmaması gerektiğini söylemişlerdir.¹⁰³⁶ Âyetin “Öyle ise iffetli yaşamaları, zina etmemeleri ve gizli dost tutmamaları halinde sahiplerinin izniyle onlarla evlenin, mehirlerini de güzelce verin (فَأَنْكِحُوهُنَّ بِأَذْنِ أَهْلِهِنَّ وَأَتَوْهُنَّ أَجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ) (مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتٍ أَخْدَانٍ) ” bölümünde yer alan (مُحْصَنَاتٍ) kelimesini açıklarken İşfehānī kelimenin (إِمْرَأَةٌ مُحْصَنَةٍ) ve (إِمْرَأَةٌ مُحْصَنَةٍ) şekillerinde kullanıldığını, eğer “kadının kendi kendini koruduğu” düşünülürse (ص harfi kesralı olarak) مُحْصِنٌ formunda, “bu korumanın dış kaynaklı olduğu” düşünülürse (ص harfi fethalı olarak) مُحْصَنٌ biçiminde geçtiğini bildirmiştir. Âyette kendilerini koruyanın kocaları olduğu düşünülerek, مُحْصَنَاتٍ sözcüğünün “evli kadınlar” anlamında olduğu söylemiştir.¹⁰³⁷ Âyette, cariyelerle evlenmenin ancak velilerinin izniyle ve onların iffetli yaşamaları, zina etmemeleri, gizli ilişki kurmamaları koşuluyla mümkün olduğu belirtilir. Ayrıca, evlenme sırasında cariyelere uygun bir mehir verilmesi gerektiği vurgulanır.

¹⁰³² Māturīdī, *Te'vīlātu'l-Ḳur'ān*, 3:162.

¹⁰³³ Zemahşerī, *el-Keşşāf*, 2:59.

¹⁰³⁴ 49/Hucurāt:12.

¹⁰³⁵ 9/Tevbe:71.

¹⁰³⁶ Rāzī, *Mefātihu'l-Ġayb*, 10:62; Kurtubī, *el-Cāmi'*, 6:233.

¹⁰³⁷ İşfehānī, *el-Mufredāt*, 239.

Rāzī (بِإِذْنِ أَهْلِيهِ) ibaresinde yer alan izinden kastın rıza olduğunu belirtir.¹⁰³⁸ Cariyelerin velilerinden bu rıza alındıktan sonra mehirleri (أُجُورَ),¹⁰³⁹ geciktirmeden (بِالْمَعْرُوفِ), onları zarara uğratmadan, istemeye mecbur bırakmadan verilerek¹⁰⁴⁰ onlarla evlenilir.

Elmalılı, hür kadınların anlatıldığı önceki âyette erkeklerin zinasının, cariyelerle ilgili bu âyette ise kadınların zinasının yasaklanmasında büyük bir edep ve belağat olduğunu belirtir. Hür olan kadınların zinaya tenezzül etmeyecekleri, onların zina ile ilişkilendirilmesinin düşünülmesinin bile uygun olmadığını öyle bir ihtimalin olsa olsa erkekler yüzünden ve erkeklerin iffetsizliği sonucu meydana gelebileceğini ifade eder. Cariyelerin zorunlu koşullar altında zinaya düşmelerinin, câhiliye döneminde yaygın olduğunu fakat bunun da erkeklerin ahlaksızlığından kaynaklandığı anlatır. Erkeklerin iyi niyetle ve sorumlulukla hareket etmeleri durumunda, bu tür olumsuz koşulların ortadan kalkacağını ve dolayısıyla tüm Müslümanların iffet ve doğruluk yolunu izlemeleri gerektiğini vurgular.¹⁰⁴¹

“Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa, onlara hür kadınların cezasının yarısı uygulanır (فَإِذَا أُحْصِنَ فَإِنَّ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ) ” cümlesinde geçen (فَإِذَا أُحْصِنَ) ibaresi 2 farklıanlama gelmektedir:¹⁰⁴²

- 1) Fethalı okunduğunda (أُحْصِنَ) anlamı: “Müslüman olurlarsa” (فَإِذَا أَسْلَمْنَ) manasına gelmektedir. Muḳātil bu anlamı kabul etmektedir.¹⁰⁴³

¹⁰³⁸ Rāzī, *Mefātīhu 'l-Ġayb*, 10:62.

¹⁰³⁹ Muḳātil, *Tefsīr*, 1:367; Ṭaberī, *Cāmi 'u 'l-Beyān*, 6: 602; Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, 2:59.

¹⁰⁴⁰ Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, 2:59.

¹⁰⁴¹ Elmalılı, *Hak Dīnī Kur'an Dili*, 3:270.

¹⁰⁴² Māturīdī, *Te'vīlātu 'l-Kur'an*, 3:167; Rāzī, *Mefātīhu 'l-Ġayb*, 10:65 ; İbn Keşīr, *Tefsīru 'l-Kur'āni 'l-Azīm*, 3:432.

¹⁰⁴³ Muḳātil, *Tefsīr*, 1:367.

2) Dammeli okunduğunda (أُحْصِنَ) ibare “evlenirlerse (evlenerek kendilerini, iffetlerini korumuş olurlarsa) anlamına gelmektedir.¹⁰⁴⁴

Taberî bu iki anlamında doğru olduğu kabul etmiştir.¹⁰⁴⁵ Cariyelere verilen cezanın hür kadınlara verilenin yarısı olmasının sebebi onların hataya düşme konusunda daha zayıf olmaları ve onlara verilen nimetin daha az olmasıdır. Aynı şekilde Peygamber hanımlarına verilen nimet daha fazla olduğu için Ahzâb sûresinde belirtildiği gibi¹⁰⁴⁶ onlara hür kadınlara verilen cezanın iki katı uygulanır.¹⁰⁴⁷ Cariyeye verilecek cezanın zina yaptığı evli olup olmadığına göre değişip değişmeyeceği tartışılmakla beraber genel olarak kabul edilen her iki durumda da 50 celde ceza verilmesidir.¹⁰⁴⁸

Ebū Hureyre’den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: “*Bir kişinin cariyesi zina ettiğinde, ilk seferinde hadd cezasını uygulasın ve onu suçlamasın. İkinci kez aynı suçu işlerse yine cezasını versin ve onu azarlamasın. Üçüncü kez de zina eder ve suçu ortaya çıkarsa, bu cariyeyi mümkünse kıldan bir ip karşılığında bile olsa satsın.*”

“Bu (cariye ile evlenme izni), içinizden günaha düşmekten korkanlar içindir (ذَلِكَ لِمَنْ) (حَسْبِيَ الْعَنَتُ مِنْكُمْ).” bölümünde yer alan (الْعَنَتُ) ibaresi “kaynaştıktan sonra kemiğin yeniden kaynaması” anlamına gelir. Kelime sonradan her türlü zorluk ve sıkıntıyı ifade etmek için kullanılır olmuştur. Taberî kelimeye “Bedeniyle veya diniyle ilgili bir zarara uğramaktan

¹⁰⁴⁴ Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 2:60.

¹⁰⁴⁵ Taberî, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, 6:605.

¹⁰⁴⁶ 33/Ahzâb:30 “Ey Peygamber’in hanımları! İçinizden kim apaçık bir çirkinlik yaparsa onun cezası iki kat verilir.”

¹⁰⁴⁷ Kurtubî, *el-Cāmi ‘*, 6:241.

¹⁰⁴⁸ Mukātil, *Tefsîr*, 1:367,368; İbn Keşîr, *Tefsîru’l-Ḳur’āni’l-‘Azîm*, 3:441.

korkmak.” anlamı vermiştir.¹⁰⁴⁹ Âyette günah işlemenin mümini en çok sıkıntıya sokan ve zarar veren şey olduğu söylenmiş olmaktadır.¹⁰⁵⁰ Mukâtil âyeti “zina ederek günaha girmekten korkanlar” şeklinde açıklamış ve cariyelerle evlenme izninin bu kişilere verildiğini söylemiştir.

1051

“Sabretmeniz ise sizin için daha hayırlıdır (وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَّكُمْ).” cümlesi cariyelerle evlenmeyip sabretmenin, onlarla evlenmekten daha hayırlı olduğu şeklinde anlaşıldığı gibi¹⁰⁵² sadece cariyelerle değil genel olarak evlenmeyip sabretmenin evlenmekten daha iyi olduğu şeklinde de anlaşılmıştır.¹⁰⁵³

Mukâtil ayetin son kısmını (وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ) âyetin konusuna bağlayarak şöyle anlamlandırmıştır; Allah cariye ile evleneni bağışlayandır, ğafûrdur (غَفُورٌ), hür kadınla evlenecek güce sahip olmayanlara cariye ile evlenme izni vererek merhamet edendir (رَّحِيمٌ).¹⁰⁵⁴

Sûrenin 24. ve 25 âyetlerinde evlilikle ilgili temel ilkeler belirlenerek müminlerin iffetli ve ahlaklı bir yaşam sürmeleri hedeflenmektedir. Bu âyetlerde evliliğin iffetli bir yaşam sürmek amacıyla yapılması emredilir ve zinadan kaçınılmasını vurgulanır. Evlilik, kişiyi birçok kötülükten ve haramdan koruyan bir sığınak olarak değerlendirilmiştir. Mehirin evlilikteki önemi, tarafların hakları ve sorumluluklarını belirlemesidir. Ayrıca, cariyelerle evlilik şartları, toplumsal ve dinî bağlamda değerlendirildiğinde, kölelik kurumunun var olduğu dönemde bile

¹⁰⁴⁹ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân*, 6:616.

¹⁰⁵⁰ Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 2:60.

¹⁰⁵¹ Mukâtil, *Tefsîr*, 1:368.

¹⁰⁵² Mukâtil, *Tefsîr*, 1:368; Kurtubî, *el-Câmi ‘*, 6:241; İbn Keşîr, *Tefsîru’l-Ḳur’âni’l-‘Azîm*, 3:442.

¹⁰⁵³ Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 2:60.

¹⁰⁵⁴ Mukâtil, *Tefsîr*, 1:368; Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân*, 6:617.

onlara karşı adalet ve merhamet ilkelerinin korunduğunu göstermektedir. Bu âyetlerin ortak noktası, İslâm'ın aile yapısını ve toplumsal düzeni korumayı amaçlayan düzenlemeler içermesidir.

3.5.7. Tevbe ve İnsanın Yüklerinin Hafifletilmesi (Nisâ' 26-27-28)

يُرِيدُ اللَّهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦﴾ وَاللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ

وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ أَنْ تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا ﴿٢٧﴾ يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا ﴿٢٨﴾

“Allah, size (hükümlerini) açıklamak, size, sizden öncekilerin yollarını göstermek ve tevbelerinizi kabul etmek istiyor. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

(26)

Allah, sizin tevbenizi kabul etmek istiyor. Şehvetlerine uyanlar ise sizin büyük bir sapıklığa düşmenizi istiyorlar. (27)

Allah sizden (yükümlülükleri) hafifletmek istiyor. Çünkü insan zayıf yaratılmıştır. (28)”

İbn ‘Abbās “Nisâ” sûresinde bulunan sekiz âyet, bu ümmet için güneşin üzerine doğup battığı her şeyden daha hayırlıdır.” diyerek saydığı âyetlerin arasında yer alan bu üç âyet,¹⁰⁵⁵ Allah'ın kullarına olan rahmetini, yol göstericiliğini ve onların zaaflarını gözeterek yapılan düzenlemeleri anlatmaktadır. Allah, insanlara hükümlerini açıklamak, onları öncekilerin doğru yollarına yönlendirmek ve tevbelerinizi kabul etmek istediğini bunun yanı sıra şehvetlerine uyanların ise insanları büyük bir sapıklığa sürüklemek istedikleri belirtilir. Allah'ın, insanların yükümlülüklerini hafifletmek istediğini belirtmesi insanlara olan merhametini; onların hayatlarını kolaylaştıran ve ihtiyaçlarına uygun hükümler koyduğunu ifade eder.

Mukâtil ve Taberî, tevbe ile ilgili olan bu üç âyeti, bunlardan önce gelen evlilikle alakalı âyetlerle bağlantılı olarak açıklar. Mukâtil, Yüce Allah'ın, neseb ve sıhriyet yoluyla evlenmenin

¹⁰⁵⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 6:660,61; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2:61; İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 3:332.

haram olduğu kadınıları, önceki peygamberler ve iman ehline bildirdiği gibi Müslümanlara da bildirdiğini böylece onlara hidâyet etmeyi ve tevbelerini kabul etmeyi, yani haram kılınmadan önce yapılan bu tür evliliklerin günahını bağışlamayı irade ettiğini belirtir. Muķātil ayrıca “Allah sizden hafifletmek istiyor” ibaresini “Allah hür bir kadınla evlenmeye gücünüz yetmediğinde cariyelerle evlenmenize izin vererek yükünüzü hafifletmek istiyor”, “*insan zayıf yaratılmıştır*” ibaresini de “evlenmemeye sabredemez, kadınlara arzusu konusunda kendisini tutamaz ve ağır ibadetlere dayanamaz” şeklinde tefsir etmiştir.¹⁰⁵⁶

Taberî, bu ayette Allah'ın, kullarının tevbelerini kabul etmeyi ve kendisine itaate dönmelerini, geçmiş günahlarını bağışlamayı irade ettiğini belirtir. Yüce Allah onları Cahiliye döneminde babalarının ve oğullarının cariyeleriyle evlenmek gibi hoşlarına gittiği için işledikleri haramlardan dolayı affetmek istemektedir. Buna karşılık, kendi arzu ve isteklerine uyanlar ise insanların Allah'ın emrinden yüz çevirmelerini ve haram kılınan şeyleri işleyerek Allah'tan uzaklaşmalarını istemektedir.¹⁰⁵⁷ Burada kastedilenlerin Yahudiler olduğu söylenmektedir. Onlarda baba bir kız kardeşle ve yeğenlerle evlenmek helaldi ve Müslümanları da böyle yapmaya yönlendiriyorlardı.¹⁰⁵⁸

3.5.8. Allah'ın Merhameti ve Azabı (Nisā' 29-30-31)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَجِيماً (٢٩) وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ عُدْوَانًا وَظُلْماً فَسَوْفَ نُصْلِيهِ نَاراً وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا (٣٠) إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَرِيماً (٣١)

¹⁰⁵⁶ Muķātil, *Tefsîr*, 1:368.

¹⁰⁵⁷ Taberî, *Cāmi 'u'l-Beyān*, 6: 621.

¹⁰⁵⁸ Muķātil, *Tefsîr*, 1:368; Zemaḥşerî, *el-Keşşāf*, 2:61.

“Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka. Kendinizi helak etmeyin. Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir. (29)”

“Kim haddi aşarak ve zulmederek bunu yaparsa, onu cehennem ateşine atacağız. Bu, Allah’a pek kolaydır. (30)”

“Eğer size yasaklanan (günah)ların büyüklerinden kaçınırsanız, sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi güzel bir yere koyarız. (31)”

Bu üç âyet, müminlere bazı ahlaki ve hukuki prensipler öğretmektedir. 29. âyette Müminlerin sahtekarlık, hırsızlık, rüşvet gibi meşru olmayan batıl yollarla kazanç elde etmeleri yasaklanmış, başkalarının mallarını haksız yere ele geçirmenin haram olduğu açıklanmıştır. Buna karşılık tarafların karşılıklı rızası ile meşru yollarla ticaret yapmasının helal olduğu söylenerek, ticaretin ahlak ve adalet ilkelerine uygun şekilde yapılması gerektiğini vurgulanmıştır. Ayrıca insanların kendilerine zarar verecek fiziksel (intihar vb.) ve manevi (günah işleme vb.) davranışlardan kaçınmaları emredilmektedir. Yüce Allah müminlere karşı merhametli olduğu için onları bu tür zararlardan korumayı istemektedir.

30. âyette haddi aşarak ve zulmederek haksız kazanç elde edenlerin Allah’ın belirlediği sınırları çiğnemiş olduğu ve bu tür kötü davranışların cezasının cehennem olduğu söylenerek ciddi bir uyarı yapılmaktadır.

31. âyette ise müminlerin, kendilerine yasaklanan şirk, adam öldürme, zina gibi büyük günahlardan (kebair) kaçınmalarının faydaları müjdelanmaktadır. Büyük günahlardan kaçınan ve ahlaklı bir yaşam sürenlerin küçük günahları Allah tarafından örtülür ve affedilir. Onlara cennet vaat edilir. Bu, müminler için büyük bir teşvik ve müjdedir. Âyet İbn Mes‘ūd’un ‘Nisā’

sûresinde beş âyet vardır ki dünya ve dünyadaki her şeyin benim olması, beni bu âyetler kadar sevindirmezdi.” diyerek saydığı âyetler arasında yer almaktadır.¹⁰⁵⁹

Tefsir kaynaklarında “büyük günah” olarak tanımlanan (كَبَائِر) kavramının içine hangi günahları gireceğine dair oldukça ayrıntılı açıklamalar ve rivâyetler bulunmaktadır. ‘Abdurrezzâk’ın verdiği rivâyetle sayılan günahlar şunlardır:

الإِشْرَاقُ بِاللَّهِ , وَغُفُوقُ الْوَالِدَيْنِ , وَقَتْلُ النَّفْسِ , وَأَكْلُ الرِّبَا , وَقَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ , وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ , وَالْيَمِينُ الْفَاجِرَةُ , وَالْفِرَارُ مِنَ الرَّحْفِ ,

“Allah’a ortak koşmak, anne-baba hakkını çiğnemek, cana kıymak, faiz yemek, iffetli kadınları iftira atmak, yetimin malını yemek, yalan yere yemin etmek ve savaştan kaçmak.”¹⁰⁶⁰

Mukâtil âyetle yer alan (كَبَائِر) kelimesine “bu sürenin başından bu âyete kadar sayılan günahlar” anlamını vermektedir.¹⁰⁶¹

Sonuç olarak bu üç âyet haksız kazanç ve zulümden kaçınmak, adalet ve ahlaka uygun ticaret yapmak, kendine ve topluma zarar verecek davranışlardan uzak durmak, büyük günahlardan kaçınmak ve Allah’ın rahmetine sığınmak mesajlarını içerir.

Daha önce de ifade edildiği gibi sûrenin 1. ve 36. âyetleri arası erkek ve kadın konusunun yoğunluklu olarak yer aldığı bir bölümdür. Yüce Allah 1. ve 25. âyetler arasında yetimlerin hakları, miras, nikâh ve mehir gibi meselelere değinir. 32. ve 36. âyetler arasında ise

¹⁰⁵⁹ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân*, 6:660; İbn Keşîr, *Tefsîru’l-Şur’âni’l-‘Azîm*, 3:332.

¹⁰⁶⁰ ‘Abdurrezzâk, *Tefsîru’l-Şur’ân*, 1:154.

¹⁰⁶¹ Mukâtil, *Tefsîr*, 1:369; İzutsu, büyük günah olduğu Kur’ân’ın âyetleriyle teyit edilen tek günahın şirk olduğunu, hadislerde sayılan büyük günahlar düşünündüğünde şirkin herkesçe en büyük günah (ekber) kabul edildiğini söylemiştir. Bkz. İzutsu, Toshihiko, *İslâm Düşüncesinde İmân Kavramı*, 70-71.

miras konusu devam eder, erkek ve kadın arasındaki uzlaşmazlıklar gibi konular yer alır. Bu iki zor ve dikkat edilmesi gereken konu arasında geçiş yapılırken yer alan tevbe ve Allah'ın merhametinin konu edinildiği teşvik ve müjde içeren âyetler (26. ve 31. âyetler arası) Allah'ın, kullarına olan merhametini göstererek onların yükünü hafifletmek istediği anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, haddi aşanların cehennem ateşine atılacağı belirtilerek, 13. ve 14. âyetlerde geçen hudûdullah mevzusunda olduğu gibi, sûredeki farklı konular işlenirken, en başa dönülerek Allah'tan sakınılması ve korkulması emri (اتَّقُوا رَبَّكُمْ) yani *taqvā* yeniden anımsatılmaktadır. Bu şekilde, çalışmamızın birinci bölümünde belirttiğimiz üzere, sûreyi kendi rengine boyayan *taqvā* rengi bu âyetlerde daha da belirgin hale getirilmektedir.

3.6. Aile Hukuku (Aile İçi Anlaşmazlıklar ve Çözüm Yolları)

3.6.1. Erkeklerin Kadınlar Üzerindeki Sorumlulukları ve Kadınlara Karşı

Muamelesi (Nisā' 34)

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ وَالَّتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا

“Erkekler, kadınlar üzerine kavvâmdırlar. Çünkü Allah insanların kimini kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkekler kendi mallarından harcamakta (ve ailenin geçimini sağlamakta)dırlar. İyi kadınlar, itaatkârdırlar. Allah'ın (kendilerini) koruması sayesinde onlar da “gayb”ı korurlar. (Evlilik yükümlülüklerini reddederek) başkaldırdıklarını gördüğünüz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın. (Bunlar fayda vermez de mecbur kalırsanız) onları (hafifçe) dövün. Eğer itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın. Şüphesiz Allah çok yücedir, çok büyüktür.”

Âyetin sebep-i nüzûlu Sa'd b. er-Rabî' b. 'Amr'ın karısı Hâbîbe bt. Zeyd b. Ebî Zuheyr'e tokat atması üzerine babasının, kızını alarak Hz. Peygamber'in (sav) yanına gidip

şikâyet etmesidir. Hz. Peygamber (sav) kadının kisas uygulayarak kocasına tokat atmasını söylemiş fakat kisasın uygulanması için Hz. Peygamber'in (sav) yanı geldiklerinde, Hz. Peygamber (sav) bu âyetin inzal olduğunu söyleyerek uygulamayı gerçekleştirilmemiştir. “Biz bir şey murat ettik, Allah ise başka bir şey murat etti. Allah'ın muradı elbette daha hayırlıdır.” buyurmuştur.¹⁰⁶²

“Erkekler, kadınlar üzerine kavvâmdırlar (الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ).” ibaresine tefsirlerde verilen bazı anlamlar şu şekildedir:

- Erkekler kadınlar üzerine yöneticidirler/egemendirler (مسلطون على النساء)¹⁰⁶³
- Erkekler kadınları terbiye etme ve idare etme gibi konularda onların hakimidirler. Erkekler Allah'ın onlara kadınlarla ilgili verdiği görevlerden dolayı kadınlar üzerinde otorite sahibidirler.¹⁰⁶⁴
- Erkekler bir yöneticinin halkı yönetmesi gibi kadınlara emreder ve yasaklarlar.¹⁰⁶⁵
- *Qavvām*” (قَوَّام) bir işi hakkıyla yapan kimse demektir. Kadının işlerini hakkıyla yerine getirip, onu özenle korumaya itinâ gösteren kimse için (هَذَا قَيِّمُ الْمَرْأَةِ وَقَوَّامُهَا) denilir. “Erkekler kadınlar üzerine hâkimdirler” demek “Erkekler kadınları terbiye etme ve onlara müdahale etme hususunda hakimdirler” demektir.¹⁰⁶⁶

¹⁰⁶² Mucāhid b. Cebr, *Tefsīru Mucāhid*, 1:274; Muḳātil, *Tefsīr*, 1:370; Māturīdī, *Te'vīlātu'l-Ḳur'ān*, 3:201; Zemahşerī, *el-Keşşāf*, 2:67; Ḳurtubī, *el-Cāmi*, 6:278; Beyḍāvī, *Envāru't-Tenzīl*, 2:72-73.

¹⁰⁶³ Muḳātil, *Tefsīr*, 1:370.

¹⁰⁶⁴ Ṭaberī, *Cāmi'u'l-Beyān*, 6: 687.

¹⁰⁶⁵ Zemahşerī, *el-Keşşāf*, 2:67.

¹⁰⁶⁶ Rāzī, *Mefātīhu'l-Ġayb*, 10:90. Özsoy, âyette her erkeğin her kadın üzerine *qavvām* olduğunun söylenmediğini, kocaların kendi karıları üzereine *qavvām* olduklarının kastedildiğini

- *Ḳavvām*, *fa‘‘āl* (فَعَّال) babında mübalağa ifade eden bir kalıptır. Bir şeyin üzerinde durmak, onu gözetmek, bütün gayreti ile onu korumak anlamlarına gelir. Erkeklerin kadınlara *ḳavvām* olmalarının içeriği, çerçevesi budur. Bu âyet, erkeğin kadını terbiye etmesine (*te‘dib*) delil olarak kabul edilir.¹⁰⁶⁷
- Onlara emredip yasaklayarak, valilerin halk üzerindeki yönetimi gibi yönetirler.¹⁰⁶⁸
- Erkekler ve *ale‘l-husus racul* olan tam erkekler, kadınlar üzerinde *ḳavvām*dırlar, onların üstlerinde dururlar, işlerine bakarlar, dikkatle gözetir, muhafaza ederler, kâhyaları, müdürleri, muhafızları, veliyyü‘l-emirleridirler (işlerinin sorumluları). Küçükler de buna namzettirler. Erkeğin kadına olan hâkimiyeti keyfî değil, “Milletin efendisi, onlara hizmet edendir.” manasında hizmetkârlıkla karışık bir hâkimiyettir. *Ḳavvām* kelimesi erkeğin üstünlüğünü belirtirken aynı zamanda kadının değerinin ve erdeminin farkında olmaya da işaret eder. Bu erkekle kadın arasındaki eşitlik iddiasından öte bir birlik ve denge sağlar. Sultan ile ümmet arasında karşılıklı haklara benzer ve aile eğitimi ile başlayıp toplumsal ve siyasi eğitimle devam eden bir sürecin temelini oluşturur.¹⁰⁶⁹

Daha sonra âyetin devamında yer alan “Allah insanların kimini kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkekler kendi mallarından harcamaktadırlar.” ibaresinin kapsamı belirtilmiştir. Ṭaberî ifadeyi açıklarken “*Bazınızın bazılarında faziletli olması erkeklerin*

söylemektedir. Bkz. Ömer Özsoy, “Çağdaş Kur‘ân(lar) Üretimi Üzerine–Karı Dövme Olgusu Bağlamında Nisâ’ 3

4 Örneği,” 115.

¹⁰⁶⁷ Ḳurṭubî, *el-Cāmi‘*, 6:280.

¹⁰⁶⁸ Nesefî, *Medāriku’t Tenzîl ve Haḳāiḳu’t-Te‘vîl*, 1: 354.

¹⁰⁶⁹ Elmalılı, *Hak Dînî Ḳur‘ân Dili*, 3:283.

eşlerinden daha faziletli olması demektir. Çünkü erkekler onların mehirlerini veriyorlar, mallarını onlar için infak ediyorlar ve ihtiyaçlarını karşılıyorlar.” demiştir.¹⁰⁷⁰

Rāzī iki tarafın üstünlüklerinin birbirine denk olduğunu bu durumda sanki arada bir üstünlük yok gibi olduğunu söylemekle beraber¹⁰⁷¹ âyette erkeklerin kadınlara üstün olmasının iki temel sebebinin zikredildiğini beyan eder ve bunları şöyle açıklar:¹⁰⁷²

Rāzī’ye göre birinci sebep âyette Yüce Allah’ın (بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ) ifadesiyle belirttiği husustur. Bunlar hakiki sıfatlar (ilim ve kudret) ve şer’i hükümlerdir. Erkeklerin aklının, bilgisinin, güç ve kuvvetinin fazla olduğuna şüphe yoktur. Bu sebeplerden erkeğin kadına üstün olan özellikleri şunlardır; akıl, sebat, kuvvet, okur-yazarlık, binicilik ile atıcılık, peygamberler ve âlimlerin erkeklerden olması, büyük ve küçük imamet (namazda imamlık ve devlet idareciliği), cihad, ezan, hutbe, itikaf, hadlerde ve kısasta şahitlik, mirastan fazla pay alma, diyet (kan bedeli) ödeme sorumluluğu, kasâme (işlenen bir cinâyeti kendisinin yapmadığına yemin etmesi), nikâhta velâyet, talak ve ric’at (talaktan dönme hakkı), çok kadınla evlenme, neslin erkeğe nispet edilmesi.¹⁰⁷³

Rāzī’ye göre erkeklerin üstün olmasının ikinci sebebi âyette (بِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ) ifadesiyle belirtilen husustur. Bu da erkeğin kadına mehir vermesi ve onun geçimini sağlamasıdır.

Beydāvī âyette sayılan bu iki maddenin birincisinin vehbî, ikincisinin kesbî olduğunu söylemektedir. Yüce Allah’ın erkekleri, kadınlara göre daha tam akıl, daha iyi yönetim

¹⁰⁷⁰ Taberī, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, 6: 687.

¹⁰⁷¹ Rāzī, *Mefātīhu ‘l-Ġayb*, 10:91.

¹⁰⁷² Rāzī, *Mefātīhu ‘l-Ġayb*, 10:90.

¹⁰⁷³ Aynı özellikler Keşşaf da sayılmış ve bunlara ek olarak teşrik tekbirleri, sakal ve sarık da zikredilmiştir. (Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, 2:67).

yeteneği, kamil, işlerde ve ibadetlerde daha fazla güç ile üstün kıldığını bunun vehbî olduğunu, ailenin geçimini kazanmalarının ve mehir vermelerinin ise kesbî olduğunu belirtmektedir.¹⁰⁷⁴

Zemaḥşerī, (بَعْضُهُمْ) kelimesindeki zamiri hem erkeklere hem de kadınlara atıfta bulunduğunu belirtir. “Allah onlardan bazılarını, yani erkekleri, diğerlerine, yani kadınlara daha üstün kıldığı için erkekler onlar üzerinde hakimdirler. Bu, velâyetin, yöneticiliğin zorla hükmederek değil, erdemle, faziletle hak edildiğinin bir kanıtıdır.” açıklamasında bulunur.¹⁰⁷⁵ Mâturîdî, âyette yer alan (الرِّجَالُ) kelimesinden kastın kocalar olduğunu, bunun delilinin âyetin devamında “*mallarından harcama yapmaları sebebiyle* (وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ)” denmesi olduğunu söyler. Âyette göre kadının nafakasının kocası üzerine vacip olduğunu, ilim ehlinin bu konuda görüş birliği içinde olduğunu belirtir.¹⁰⁷⁶ Allah, nafaka ve geçimi sağlamak için çalışması sebebiyle erkeği kadından üstün kılmıştır.¹⁰⁷⁷ Kırṭubî de aynı ifadeden dolayı, erkeğin karısının geçimini sağlayamadığı durumda *ḳavvām* olamayacağını ve böyle bir durumda kadının nikâhı feshetme hakkına sahip olacağını söylemiş, bunun İmam Mâlik’in ve İmam Şâfiî’nin görüşü olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁷⁸ Mâturîdî açıklamasına şu şekilde devam etmiştir:

Âyette Allah’ın bazı insanlara diğerlerine göre lütuflarda bulunduğu ifade edilmiştir. Bu lütuflar, yaratılıştan gelen farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Erkekler kazanç sağlama, ticaret yapma ve çeşitli sanatlara elverişli olarak yaratılmış, ülkeler ve şehirler arasında dolaşma yeteneğine sahiptirler. Kadınlar ise bu konularda zayıf kılınmış, kazanç işleri ve zanaatları yürütmekten, kendi ihtiyaçları için ülkeler arasında dolaşmaktan âciz bırakılmıştır. Erkekler, kadınların yöneticisi olup, onların işlerini yürütmek ve ihtiyaçlarını karşılamakla

¹⁰⁷⁴ Beyḍāvī, *Envāru’l-Tenzīl*, 2:72.

¹⁰⁷⁵ Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, 2:67.

¹⁰⁷⁶ Mâturîdî, *Te’vīlātu’l-Ḳur’ān*, 3:199.

¹⁰⁷⁷ Mâturîdî, *Te’vīlātu’l-Ḳur’ān*, 3:200.

¹⁰⁷⁸ Kırṭubî, *el-Cāmi’*, 6:280.

sorumludurlar. Bu nedenle kadınların işlerini yürütmek erkekler üzerine farz kılınmıştır. Ancak, kadınların kendi işlerini yönetmeleri, alım-satım yapmaları ve diğer ihtiyaçlarını gidermeleri de caizdir.¹⁰⁷⁹

Qurṭubī kadın ve erkek arasındaki ilişkiyi mizaç ilmi açısından ele alarak şu şekilde yorumlar:

Erkeklerin akıl ve tedbîr (idarecilik) açısından kadınlara üstünlükleri vardır. Böylece kadınları yönetme hakkı da erkeklere verilmiştir. Erkekler kişilik ve tabiat açısından da kadınlarda olmayan özelliklere sahiptir. Erkeklerin tabiatı sıcak ve kuru, kadınlarınki soğuk ve nemlidir. Erkekler kuvvetli ve çetindir. Kadınlar ise yumuşak ve zayıf. Erkeklerin kadınlar üzerine kıyâm olma hakkı verilmiştir.¹⁰⁸⁰

İbn-i Keşîr Bakara sûresinin 228. âyetinde geçen “Erkekler onların üzerinde bir dereceye sahiptirler.” ifadesini erkeklerin kadınlar üzerine üstünlüğüne delil olarak getirerek şu şekilde devam eder: “Erkekler, mehir ve geçim gibi sorumluluklar nedeniyle, Allah’ın kitabında ve peygamberinin sünnetinde kadınlara karşı yükümlü oldukları görevler sebebiyle mallarından infakta bulunurlar. Bu nedenle, erkek doğal olarak kadından üstündür; erkek için kadın üzerinde bir fazlalık ve üstünlük söz konusudur. Bu durum, erkeğin kadınlara hakim olmasının uygun olduğunu gösterir.”¹⁰⁸¹

Âyette (بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ) ibaresinde “Allah o erkekleri kadınlara üstün kılmıştır (بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ عَلَيْهِنَ)” şeklinde mutlak bir ifade kullanılmamasının sebebini Elmalılı şu şekilde açıklamıştır: Erkeğin kadından üstün olduğu yönler olduğu gibi, kadının da erkekten üstün olduğu taraflar vardır. Dolayısıyla değişik yönlerden birbirlerine muhtaçtırlar. Ayrıca her erkek her kadınla tek tek mukayese edilmemiştir. Buna karşın yine de, kadınların ince ruhlu ve çekici

¹⁰⁷⁹ Mâturîdî, *Te’vîlâtü’l-Ḳur’ân*, 3:199,200.

¹⁰⁸⁰ Qurṭubî, *el-Câmi’*, 6:280.

¹⁰⁸¹ İbn Keşîr, *Tefsîru’l-Ḳur’âni’l-‘Azîm*, 4:20.

olan yaratılışları sebebiyle, erkekler tarafından korunmaya ihtiyaçları daha fazladır.¹⁰⁸² Elmalılı aynı zamanda, (وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ) ibaresinin açıklamasında erkeğe kadının geçimini sağlama görevinin verilmesinin kadına olan faydasının mirasta erkekle eşit olmasından daha fazla olduğunu ifade etmiştir. Hanımına hakkını vermeyen, onun malına göz diken, ailesinin geçimini sağlama görevini yerine getirmeyen, ailesinin ırz-u namusunu muhafaza etmeyen erkekler ricalden sayılmazlar. Ancak bu vazifelerin hepsini yerine getiren erkeklerin de kadınlar üzerinde *ḳavvām* olmaları ve onlardan itaat ve sadakat beklemeleri meşru haklarıdır.¹⁰⁸³ Derveze, bazı imam ve müfessirlerin, eğer koca nafaka sağlamakta yetersiz kalır veya bunu yapmaktan kaçınırsa kocanın eş üzerindeki yönetim hakkının (*ḳavvāme*) ortadan kalktığını söylediklerini belirterek, bu görüşün âyetin ruhu ve metniyle uyumlu olduğunu çünkü âyette nafakanın bu hakkın verilmesinin sebepleri arasında gösterildiğini söylemiştir.¹⁰⁸⁴

Muhammed el-Behiyy, *ḳavvām* ve *ḳıyām* kelimelerinin Mā'ide sûresinin 8 ve 97. âyetlerinden de anlaşılacağı üzere¹⁰⁸⁵ “sened, hıfz, vikaye, ve riâyet” anlamlarını içerdiğini erkeğin kadın üzerine *ḳavvām* olmasının bu anlamları ihtiva edecek şekilde anlaşılması gerektiğini söylemektedir. Erkek üstünlük ve büyüklük taslamadan tabî olan ailesini koruma

¹⁰⁸² Elmalılı, *Hak Dīnī Ḳur'ān Dili*, 3:283.

¹⁰⁸³ Elmalılı, *Hak Dīnī Ḳur'ān Dili*, 3:284.

¹⁰⁸⁴ Derveze, *Et-Tefsīru 'l-Hadīsi*, 8:106.

¹⁰⁸⁵ 5/Mā'ide:8 “Ey iman edenler, Allah için hakkı ayakta tutanlar ve adaletle şahitlik yapanlar olunuz...” (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ).

5/Mā'ide:97 “Allah, Kâbe'yi, o Beyt-i Haram'ı insanlar için *ḳıyām* (yani güvenli bir sığınak ve kale) yaptı...” (جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِلنَّاسِ).

ve geçimini sağlama görevini yerine getirmeli ve kadın da üstünlük ve büyüklük taslamadan hamilelik, doğum, emzirme ve çocuk bakımı gibi konularda görevini yerine getirmelidir.¹⁰⁸⁶

Yukarıda verilen bilgiler incelendiğinde, klasik dönem müfessirlerinin bu âyeti, erkeklerin kadınlar üzerindeki üstünlüklerini, sorumluluklarını ve yetkilerini açıklayacak şekilde tefsir ettikleri görülmektedir. Bu tefsirler, erkeklerin kadınların koruyucusu ve yöneticisi olmalarını, Allah'ın erkeklere verdiği fiziksel ve zihinsel üstünlüklere ve erkeğin ailenin geçimini sağlama sorumluluğuna dayandırmaktadır. Erkeklerin bu rolü, kadını terbiye etme ve yönetme hakkını da kapsamaktadır ve buradaki amaç, kadınların ekonomik ve sosyal açıdan korunmasını sağlamaktır.

İbn Ebî Hâtim, ayetin “İyi kadınlar, itaatkârdırlar. Allah'ın (kendilerini) koruması sayesinde onlar da “gayb”ı korurlar. (فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ)” kısmında geçen (الصَّالِحَاتُ) kelimesini “hayır, iyilik işleyenler (يَعْمَلْنَ الْخَيْرَ)” şeklinde tanımlandığını rivâyet ederken,¹⁰⁸⁷ Taberî “dinde dosdoğrudurlar ve iyi işler yaparlar (الْمُسْتَقِيمَاتُ الدِّينِ الْعَامِلَاتُ بِالْخَيْرِ)” şeklinde, açıklamıştır.¹⁰⁸⁸

Ḳānitāt (قَانِتَاتٌ) ibaresi, hem “Allah'a itaat edenler” anlamına, hem de “kocalarına itaat edenler” anlamına gelecek şekilde anlaşılabilir.¹⁰⁸⁹ Mucāhid, İbn ‘Abbās, Ḳatāde, rivâyetlerinde kelime açıklanırken sadece “itaatkarlar (مُطِيعَاتٌ)” ifadesi geçer. Ḳatāde'den gelen

¹⁰⁸⁶ Muhammed el-Behiyy, *Kur'ân'da İtikâdî ve Amelî Kavramlar*, 264-266.

¹⁰⁸⁷ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Ḳur'âni'l-‘Azîm*, 3:940.

¹⁰⁸⁸ Taberî, *Cāmi‘u'l-Beyān*, 6: 691.

¹⁰⁸⁹ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Ḳur'âni'l-‘Azîm*, 3:940-941; Mâturîdî, *Te'vîlâtul-Ḳur'ân*, 3:202.

Ersoy, bu kelimeye “kocalarının kendi üzerlerindeki haklarına boyun eğerler” anlamı vermiştir.

Bkz. Mehmet Akif Ersoy, *Kur'ân Meali*, 171.

başka bir rivâyette “Allah’a ve kocalarına karşı itaatkardılar (مُطِيعَاتُ اللَّهِ وَلَا زَوَاجِهِنَّ)” ifadesi yer alır. Sufyân eş-Sevrî “kocalarına karşı itaatkardılar (مُطِيعَاتُ لَا زَوَاجِهِنَّ)” açıklaması yapar.¹⁰⁹⁰

Zemaḥşerî “kocalarına karşı itaatkardılar” anlamını kabul ederken¹⁰⁹¹ Mukâtil ve Taberî “Allah’a ve kocalarına karşı itaatkardılar (مُطِيعَاتُ اللَّهِ وَلَا زَوَاجِهِنَّ)” anlamı verirler.¹⁰⁹²

Mevdūdî’nin görüşüne göre, Allah’a itaat etmek, kocaya itaatten daha önceliklidir ve daha önemlidir. Eğer bir koca, eşine Allah’ın emirlerine aykırı bir şey yapmasını emrederse, kadının ona itaat etmemesi gerektiğini belirtir. Bu tür bir durumda kocaya itaat etmek büyük bir günah kabul edilir. Mevdūdî, kadın Allah tarafından emredilen bir ibadeti yerine getiriyorken kocası tarafından engelleniyorsa, kadının bu engellemeye karşı koyması gerektiğini; aksi takdirde günah işlemiş olacağını belirtmektedir. Ancak, koca nafile namaz ve oruç gibi ibadetlerde engel oluyorsa, kadının kocasına itaat etmesi gerekmektedir; aksi halde yapılan ibadet kabul görmez.¹⁰⁹³

Âyette zikredilen (حَافِظَاتُ الْغَيْبِ) ibaresi de iki farklı şekilde yorumlanmıştır. İlk yorumda (حَافِظَاتُ) kelimesinin anlamının, “kocalarının yokluğunda namuslarını koruyan kadınlar olduğu” belirtilir. İkinci yorumda ise (حَافِظَاتُ) kelimesinin, “Allah’ın emirlerine ve yasaklarına uyan, ilahî hakları koruyan kadınlar” anlamına geldiği ifade edilir.¹⁰⁹⁴ Taberî “kocaları yanlarında

¹⁰⁹⁰ Taberî, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, 6: 691,692.

¹⁰⁹¹ Zemaḥşerî, *el-Keşşāf*, 2:68.

¹⁰⁹² Taberî, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, 6: 691.

¹⁰⁹³ Mevdūdî, *Tefhīmu’l-Ḳur’ān*, 1:357.

¹⁰⁹⁴ Māturīdī, *Te’vīlātu’l-Ḳur’ān*, 3:202.

olmadığı zaman, kendi iffetlerini ve kocalarının mallarını korurlar” anlamı vermiştir.¹⁰⁹⁵

Māturīdī, (حَافِظَاتٌ) ve (فَانِتَاتٌ) kelimeleriyle (الصَّالِحَاتُ) kelimesinin açıklandığını belirtmiştir.¹⁰⁹⁶

Zemaḥşerī (لَلْغَيْبِ) teriminin, “görünen (شَهَادَة)” kavramının zıttı olduğunu, salih kadınların, kocalarının yokluğunda, korumaları gereken namus, ev ve mal gibi değerleri muhafaza ettikleri anlamına geldiğini söylemiştir.¹⁰⁹⁷ Zemaḥşerī (لَلْغَيْبِ) ifadesine, “kocalarının sırları” anlamı verildiğini de eklemiştir.¹⁰⁹⁸ Tefsirlerde bu kelimeler açıklanırken Ebū Hureyre’den rivâyet edilen şu hadis-i şerîfe yer verilir:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ , قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: “خَيْرُ النِّسَاءِ امْرَأَةٌ إِذَا نَظَرْتَ إِلَيْهَا سَرَّتْكَ , وَإِذَا أَمَرْتَهَا أَطَاعَتْكَ , وَإِذَا غَبَّتْ عَنْهَا حَفِظْتَكَ فِي نَفْسِهَا وَمَالِكَ” قَالَ: ثُمَّ قَرَأَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الرَّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ...

Hiz. Peygamber (sav) “Kadınların en hayırlısı, baktığında seni mutlu eden, bir şey istediğinde sana itaat eden, sen yanında olmadığında nefsi ve malı konusunda senin haklarını gözetendir.” buyurduktan sonra Nisâ’ sûresinin bu âyetini okumuştur.¹⁰⁹⁹

Âyette belirtilen (بِمَا حَفِظَ اللَّهُ) ibaresi farklı iki şekilde okunmuş ve buna göre farklı iki anlam kazanmıştır.¹¹⁰⁰

¹⁰⁹⁵ Ṭaberī, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, 6: 692.

¹⁰⁹⁶ Māturīdī, *Te ‘vīlātu’l-Ḳur’ān*, 3:202.

¹⁰⁹⁷ Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, 2:68.

¹⁰⁹⁸ Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, 2:69.

¹⁰⁹⁹ İbn Ebī Hātim, *Tefsīru’l-Ḳur’āni’l- ‘Azīm*, 3:939; Ṭaberī, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, 6: 693; Beğavī, *Me ‘ālimu’t-Tenzīl fī Tefsīri’l-Ḳur’ān*, 1:612; Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, 2:68; Ḳurṭubī, *el-Cāmi ‘*, 6:281; İbn Keşīr, *Tefsīru’l-Ḳur’āni’l- ‘Azīm*, 4:22,23.

¹¹⁰⁰ Māturīdī, *Te ‘vīlātu’l-Ḳur’ān*, 3:202.

1) Bu ibarede Allah lafzı ötreli (بِمَا حَفِظَ اللَّهُ) okunduğunda “Allah’ın onlardan korumalarını istemesi sebebiyle” anlamına gelmektedir.

2) Bu ibarede Allah lafzı mansub (بِمَا حَفِظَ اللَّهُ) okunduğunda “Allah’ın koruması ile” manası taşımaktadır.

Ebū Ca‘fer bu ibareyi nasb ile okur ve “Allah’ın emrini, dinini, hükümlerini korumalarından dolayı” anlamı verir, Neḥḥās merfu okur ve böyle okunduğunda “Allah’ın koruması, yardımı ve doğrultması sayesinde kocalarının yokluğunda onların haklarını korurlar” anlamına geldiğini söyler.¹¹⁰¹ Muḳātil ibareye “Allah’ın kendilerini koruması sebebiyle iffetlerini ve kocalarının yokluğunda onların mallarını muhafaza ederler” manası verir.¹¹⁰² Rāzī “Allah’ın koruması, Kur’ân’da kadınların haklarına dair emirler olması ve Rasûlüne bu konularda erkekleri uyarmasını söylemesidir” açıklamasını getirir.¹¹⁰³

Ṭaberī âyetin (فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ) bölümünün sonunda üstü kapalı bir şekilde “O halde onlara iyilik yap ve ıslah et” (فَأَحْسِنُوا إِلَيْهِنَّ وَأَصْلِحُوا) ibaresinin bulunduğunu söylemekte ve bunu destekleyen rivâyetler aktarmaktadır.¹¹⁰⁴ İbarenin ilk kısmı kendinden önceki bölüm için, ikinci kısmı ise kendinden sonra gelen bölüm içindir. Yani “eşleriniz salihât, kanitât ve hafizât olursa siz de onlara *iḥsân* edin fakat *nuşûz* ederlerse onları *işlâḥ* ve terbiye edin” anlamına gelmektedir. Zemaḥşerî, İbn Mes‘ūd’un âyeti (فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ) şeklinde okuduğunu “Saliha kadınlar, itaatkâr olan ve Allah’ın koruduğu

¹¹⁰¹ Kurtubî, *el-Cāmi* ‘, 6:281,282.

¹¹⁰² Muḳātil, *Tefsîr*, 1:371.

¹¹⁰³ Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 2:69,70.

¹¹⁰⁴ Ṭaberî, *Cāmi ‘u’l-Beyân*, 6: 695.

iffetlerini kocalarının yokluğunda da koruyanlardır, o halde siz de onlara karşı salih olun” anlamına geldiğini kaydetmiştir.¹¹⁰⁵

Ṭaberī âyetin (وَالَّتِي تَخَافُونَ نُشُوزَ هُنَّ) kısmında sözü edilen “korkmak” (تَخَافُونَ) ifadesinin 2 anlamda kullanılmış olabileceğini söylemektedir.¹¹⁰⁶

1) Bilmek (تَعْلُمُونَ). Muḳātil bu anlamı verenlerdendir.¹¹⁰⁷

2) Korku (الْخَوْفُ); Umut etmek (الرَّجَاءُ) kelimesinin karşıt anlamı olarak kullanılan korkudur, buna “sezmek” de diyebiliriz. Bu anlamı Muḳammed b. Ka‘b vermiştir. Rāzī bunu “gelecekte kötü bir şey olacağı zannedildiğinde, kalpte hasıl olan korku” olarak tanımlar.¹¹⁰⁸ Māturīdī burada kastedilenin “nuṣūzun gerçekten vuku bulması değil buna dair galip zann olmasıdır” demektedir.¹¹⁰⁹

Nuṣūz (نُشُوز) kelimesi “yükseklik” anlamına gelmektedir.¹¹¹⁰ Bu yüzden bir yerde daha yüksek olan bölgeye (نَشْرٌ) veya (نَشَارٌ) denir.¹¹¹¹ Bir şey yükseldiğinde (نَشَرَ الشَّيْءُ) denilir.¹¹¹² Bir

¹¹⁰⁵ Ṭaberī, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, 6: 694,695; Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, 2:70.

¹¹⁰⁶ Ṭaberī, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, 6: 696.

¹¹⁰⁷ Muḳātil, *Tefsīr*, 1:371.

¹¹⁰⁸ Rāzī, *Mefātīḥu’l-Ġayb*, 10:92.

¹¹⁰⁹ Māturīdī, *Te’vīlātu’l-Ḳur’ān*, 3:203.

¹¹¹⁰ ‘Askerī, *El-Vücūh ve’n-Neẓā’ir*, 1:484, Rāzī, *Mefātīḥu’l-Ġayb*, 10:92.

¹¹¹¹ Ṭaberī, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, 6:697. Ṭaberī burada “yüz çevirme” (إِعْرَاضًا) kelimesi kullanmaktadır. Bu kelime 128. âyette kocanın karısına karşı yaptığı bir hareket olarak da zikredilmektedir.

¹¹¹² Rāzī, *Mefātīḥu’l-Ġayb*, 10:92.

kişi otururken ayağa kalkarsa (نَشَرَ الرَّجُلُ) denilir.¹¹¹³ Neşeze (نَشَرَ) fiili “yükselmek” anlamına gelir.¹¹¹⁴ İbn Fāris sonu şād olursa (نَشَصَ) “geçimi kötü” anlamına gelir derken İbn Dureyd üç kelimenin de (نَشَرَ نَشَصَ نَشَصَ) aynı anlamda olduğunu bildirmiştir.¹¹¹⁵

Taberî, *nuşûz* kelimesinin tanımını şu şekilde yapmaktadır; “Kadınların kocalarına karşı büyülenmeleri, üstünlük taslamaları, erkeklere itaat etmekle yükümlü oldukları şeyler hakkında onlarla buğz ederek ve yüz çevirerek tartışmaları.”¹¹¹⁶ Rāzî *nuşûz*ün sözlü veya fiili olabileceğini söyler.¹¹¹⁷ Tefsirlerde *nuşûz* kelimesi için yapılan tanımlamaları şu şekilde derleyebiliriz:

- Kadının buğz etmesi (Suddî)
- Kocasına karşı serkeşlik yapması yani itaatsizlik yapıp baş kaldırması (İbn Zeyd)
- Kocasının hakkını hiçe sayması ve onun emirlerine itaat etmemesi (İbn ‘Abbās)

¹¹¹³ Kurtubî, *el-Cāmi* ‘, 6:282; N-ş-z (نَشَرَ) kökü Kur’ân’da 5 defa ve sadece Medenî âyetlerde geçmektedir. *Nuşûz*, geçimsizlik anlamında sadece Nisâ’ sûresinde, 34 ve 128. âyetlerinde yer almaktadır. Mücâdele sûresinin 11. âyetinde kelimenin kök anlamı olan yükselmek, ayağa kalkmak manasında 2 kere kullanılmıştır: “Size ‘Kalkın’ denilince de kalkın ki Allah sizden inananları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin.” (وَإِذَا قِيلَ انشُزُوا فَانْشُزُوا يَرْفَعِ اللَّهُ) (الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ). Kökün kullanıldığı diğer âyet Bakara sûresinin 259. âyetidir. “Eşğine de bak. Seni insanlara bir ibret kılalım diye (yüz sene ölü tuttuk, sonra tekrar dirilttik). Şimdi sen kemiklere bak, onları nasıl düzenliyor (كَيْفَ نُنْشِزُهَا) sonra ona nasıl et giydiriyoruz.”

¹¹¹⁴ İbn Keşîr, *Tefsîru ‘l-Kur’āni ‘l-‘Azîm*, 4:24.

¹¹¹⁵ Kurtubî, *el-Cāmi* ‘, 6:282.

¹¹¹⁶ Taberî, *Cāmi ‘u‘l-Beyān*, 6: 697.

¹¹¹⁷ Rāzî, *Mefātîhu ‘l-Ğayb*, 10:92.

- Kadının kocasını terk etmek istemesi (Erkeğin *nuşûzu* da kadını terk etmek istemesidir.)¹¹¹⁸
- Kadının kocasına itaatsizlik etmesi, onunla tatmin olmaması ve ondan rahatsızlık duymasıdır.¹¹¹⁹
- İsyan etmesi¹¹²⁰
- Eşlerden birinin diğerinden hoşlanmaması (Ebū Manşūr el-Lügavī)
- Kadının *nuşûzu* kocasına zorluk çıkarması, kocanın *nuşûzu* karısını dövmesi ve ona cefa etmesi¹¹²¹
- Kadının kocasına üstünlük taslaması, onun emirlerini yerine getirmemesi, ondan yüzden çevirip buğz etmesi¹¹²²

Taberī “Onlara öğüt verin (فَعِظُوهُمْ)” tabirine “Kocanın karısını güzel sözle, Allah’ı hatırlatarak ve Allah’ın kitabıyla uyarması, korkutması, erkeğin kadın üzerindeki haklarını hatırlatması” anlamını vermiştir.¹¹²³ Mucāhid “kadın kocasının yatağını *nuşûzla*, baş kaldırarak terk ederse, onu Allah’tan sakınmaya davet ederek yatağa geri dönmesini söylemek” şeklinde açıklamıştır.¹¹²⁴ Kırṭubī ibarenin “koca ile güzel geçinmeyi Allah’ın gerekli kıldığını,

¹¹¹⁸ Taberī, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, 6: 696-698.

¹¹¹⁹ Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, 2:70.

¹¹²⁰ Kırṭubī, *el-Cāmi ‘*, 6:282.

¹¹²¹ Kırṭubī, *el-Cāmi ‘*, 6:282.

¹¹²² İbn Keşīr, *Tefsīru’l-Ḳur’āni’l-‘Azīm*, 4:24.

¹¹²³ Taberī, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, 6: 697.

¹¹²⁴ Taberī, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, 6: 697.

kocasının karısına üstünlüğünü hatırlatın. Bu konudaki hadisleri söyleyin.” anlamına geldiğini söylemiştir.¹¹²⁵

Zemaḥşerī “onları yataklarında yalnız bırakın (وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ)” ibaresiyle yataklarının ayrılmasının emredilmesinin, kadının durumunu tam olarak anlamak; *nuṣūz*, itaatsizlik halinde olup olmadığını netleştirmek için olduğunu söyler.¹¹²⁶

Ḳurṭubī “Kadın kocasını seviyorsa, onun kendisini yatakta yalnız bırakmasına üzülür ve doğru yola gelir ama sevmiyorsa halini düzeltmez böylece kadının *nuṣūzu* ortaya çıkmış olur.” demektedir.¹¹²⁷ Zemaḥşerī âyette “Aynı yatağa girmeyin, aynı yorganın altına girmeyin” denildiğini bunun da cima’dan kinâye olduğunu belirtir.

İbn ‘Abbās âyete göre, bir erkeğin eşini “yalnız bırakmak” için uygulayabileceği yöntemlerini şöyle anlatır; erkek eşiyile cinsel ilişkiye girmez, aynı yatakta yatmaz veya aynı yatakta yatıyorsa sırtını döner, onu kucaklanmak istediğini anladığı zamanlarda da olsa kucaklamaz ve kadın arzu duysa da onunla cinsel ilişkiye girmez.¹¹²⁸ Kadınları yataklarında yalnız bırakmanın nasıl olacağına dair farklı görüşler ve rivâyetler mevcuttur.¹¹²⁹

- Aynı yatakta sırtını dönecek, cinsel birliktelik olmayacak (İbn ‘Abbās)¹¹³⁰
- Aynı yatakta sırtını dönecek, cinsel birliktelik olmayacak ve konuşulmayacak

¹¹²⁵ Ḳurṭubī, *el-Cāmi* ‘, 6:283.

¹¹²⁶ Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, 2:70.

¹¹²⁷ Ḳurṭubī, *el-Cāmi* ‘, 6:284.

¹¹²⁸ Māturīdī, *Te’vīlātu’l-Ḳur’ān*, 3:208.

¹¹²⁹ İbn Ebī Hātim, *Tefsīru’l-Ḳur’āni’l-‘Aẓīm*, 3:943; Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, 6: 700-705.

¹¹³⁰ Ḳurṭubī, *el-Cāmi* ‘, 6:284; Nesefī, *Medāriku’t Tenzīl ve Ḥaḳāiḳu’t-Te’vīl*, 1: 355.

- Cinsel birliktelik olmayacak ve yataklar ayrılacak (İbrahim en-Neḥaī, Ḳatāde, Ḥasan-ı Başrī, eş-Şa‘bī) ¹¹³¹ (kadınların hakkı ve nöbeti olan günde onlardan ayrılıp ve başka bir hanımla geceleyecek) ¹¹³²
- Cinsel birliktelik olmayacak, yataklar ayrılacak ve konuşulmayacak
- Kastedilenin yatak değil geceledikleri yer, ev olduğunu söyleyenler ise ifadeye “onlarla aynı yerde gecelemeysin” anlamı vermişlerdir. ¹¹³³
- Konuşulmayacak ama yataklar ayrılmayacak (Zira aynı yatakta yatmak bir haktır, bunun terki hem kadın hem erkek için vebaldir. Erkek kendisine de zararı olacak şekilde karısına eziyet veremez.) ¹¹³⁴
- Onlara ağır sözler söylenecek

Ṭaberī bu görüşlerin hiçbirini kabul etmez ve âyetle ilgili olarak tamamen farklı bir yorum getirir. O, (هَجْر) kelimesinin Arap dilinde sadece üç anlamda kullanıldığını beyan eder:

1. Kişinin bir başkasıyla konuşmayı ve sohbeti terk etmesi
2. Bir kişinin lüzumsuz yere çok, uzun ve saçma konuşması. İbn ‘Abbās kelimeye bu anlamı vererek âyeti “Onlara sert ve kaba konuşun, bununla birlikte cima ve başka maksatlarla onlarla birlikte yatın” biçiminde yorumlar. ¹¹³⁵
3. Kişinin deveyi iple ayağından bağlaması.

Ṭaberī âyette kullanılan fiil formunun kaba ve uzun konuşma için kullanılmayacağını bu anlamın kastedilmesinin mümkün olmadığı belirtir. Konuşmamak anlamının verilmesinin

¹¹³¹ Ḳurṭubī, *el-Cāmi‘*, 6:284.

¹¹³² Māturīdī, *Te‘vīlātu’l-Ḳur‘ān*, 3:208.

¹¹³³ Zemahşerī, *el-Keşşāf*, 2:70; Beydāvī, *Envāru’t-Tenzīl*, 2:73.

¹¹³⁴ Māturīdī, *Te‘vīlātu’l-Ḳur‘ān*, 3:208.

¹¹³⁵ Ḳurṭubī, *el-Cāmi‘*, 6:284.

de mantıklı olmadığını, kadın itaatsizlik ettiğinde veya yatağa gelmediğinde, onunla konuşmamak ve onunla görüşmemenin kadının hoşuna gideceğini söyler. Bu durumda Taberî'ye göre kelimeye verilmesi gereken anlam “onları bağlayın”dır. Âyet, itaatsizliklerinden tevbe etmezlerse, kadınları yatak odalarında, yani evlerinde bir bağ ile bağlanmalarını emretmektedir.¹¹³⁶ Taberî bu görüşüne delil olarak iki hadis rivâyeti verir: Hz. Peygamber'e (sav) bir kocanın karısı üzerinde hakkının ne olduğu sorulduğunda şöyle cevap vermiştir; “*Onu yedirmen, giydirmen, yüzüne vurmaman, hakaret etmemen ve ev dışında ondan uzak durmamandır.*”¹¹³⁷ Başka bir rivâyette kadın kocasına itaat etmezse ne yapılması gerektiği sorulmuş, Hz. Peygamber (sav) “*Kadınlar sizin tarlanızdır. Onlara dilediğiniz gibi yaklaşın. Yüzüne vurmayın, hakaret etmeyin, ev dışında ondan uzak durmayın, yediğinizde onlara da yedirin, giyindiğinizde onları da giydirin.*”¹¹³⁸

Zemaşşerî, isim vermeden *hecere* kelimesindeki bağlamak anlamından dolayı âyete “Onları bağlayıp cimaya zorlayın” anlamı verenlerin olduğunu söyledikten sonra bu yorumun çok ağır bir yorum olduğunu belirtmiştir.¹¹³⁹ Kurtubî bu yorumun Taberî'ye ait olduğunu isim vererek zikretmekte ve bu açıklamasının tartışmalı bir açıklama olduğunu bildirmektedir. Kâdî Ebû Bekir b. el-‘Arabî'nin *Ahkamu'l-Kur'ân* adlı eserinden Taberî'ye yönelik şu eleştirisini nakleder “Kur'ân ve sünneti gâyet iyi bilen bir alimden nasıl böyle bir hata, yanlış!”¹¹⁴⁰

Taberî âyette bahsedilen dövmenin (وَاضْرِبُوهُنَّ) *ıslâh* amaçlı olduğunu söyleyerek ibareyi şöyle açıklar: “Ve onları dövün ki, sizin haklarınızla ilgili yapmaları gereken şeyler konusunda

¹¹³⁶ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, 6:705-707.

¹¹³⁷ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, 6:707,708.

¹¹³⁸ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, 6: 708.

¹¹³⁹ Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 2:70.

¹¹⁴⁰ Kurtubî, *el-Câmi '*, 6:284,285.

üzerlerine farz olana dönsünler.”¹¹⁴¹ Bu dövmenin nasıl olacağına ve sınırlarına dair tefsirlerde ayrıntılı bilgiler verilmiştir:

- Yaralamayacak şekilde dövmek¹¹⁴²
- Misvak veya benzeri bir şeyle dövmek¹¹⁴³
- Kadına eziyet ve acı vermeden (الضَّرْبُ غَيْرُ الْمَبَرِّحِ) dövmek¹¹⁴⁴
- Kadını yaralamadan, kemiğini kırmadan ve yüzüne vurmadan dövmek¹¹⁴⁵
- Kadının vücudunun ayrı ayrı yerlerine vurarak, art arda aynı yere vurmadan, güzellik mahalli olan yüze vurmadan, ölümüne sebebiyet vermeden ve kırk vuruştan az olacak şekilde dövmek¹¹⁴⁶
- Etki ve iz bırakmadan, kemiği kırmadan, kadınının herhangi bir uzvunu çirkinleştirmeden, dürtmek ve benzeri şekillerde olan bir dövmek. Çünkü maksat, *ıslāh* etmektir. Helak edecek şekilde dövmek tazminat gerektirir.¹¹⁴⁷

¹¹⁴¹ Taberî, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, 6:710.

¹¹⁴² Muḳātil, *Tefsīr*, 1:371; ‘Abdurrezzāk, *Tefsīru’l-Ḳur’ān*, 1:158; Vāhidī, *et-Tefsīru’l-Basīf*, 6:492.

¹¹⁴³ Taberî, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, 6:712.

¹¹⁴⁴ Taberî, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, 6:710; Neseфі, *Medāriku’t Tenzīl ve Ḥaḳāiḳu’t-Te’vīl*, 1:355; İbn Keşīr, *Tefsīru’l-Ḳur’āni’l-‘Azīm*, 4:27.

¹¹⁴⁵ Zemahşerī, *el-Keşşāf*, 2:70.

¹¹⁴⁶ Rāzī, *Mefātīhu’l-Ġayb* 10:93.

¹¹⁴⁷ Ḳurṭubī, *el-Cāmi ‘*, 6:285.

İmam Şâfiî'ye göre, nasihat etmek ve yatakta yalnız bırakmak kadının huysuzluğunu engellemezse, onu dövmek mübahtır ancak dövmemek daha iyidir. Dövüldüğü takdirde de bu dövmenin en hafif şekilde olması gerektiğini söylemiştir.¹¹⁴⁸

Bir rivâyete göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *“Allah'ın kızlarını dövmeyin.”* Bu emri duyan insanlar, kadınları dövmeyi bırakmışlardır. Ancak bir süre sonra Hz. Ömer gelip, *“Ya Rasulullah! Allah'a yemin ederim ki, kadınlar itaatsiz ve cüretkar oldular. Onları dövmemizi emret”* demiştir. O akşam kadınlar, Hz. Peygamber'in (sav) eşlerinin evlerine giderek kocalarını şikâyet etmiştir. Ertesi sabah, Hz. Peygamber (sav): *“Allah'a yemin ederim ki, bu gece Muhammed'in ailesini yetmiş kadın dayaktan şikâyetçi olarak ziyaret etti. Allah'a yemin olsun ki, kadınları dövenler sizin en hayırlınız değildir.”* diyerek insanları uyarmıştır.¹¹⁴⁹

Râzî'nin zikrettiği benzer bir rivâyette Hz. Ömer bu olayın başlangıcını şöyle anlatır: *“Ey Kureyşliler, biz Mekke'deyken erkeklerimiz kadınlarına söz geçirebiliyordu. Medine'ye gelince burada kadınların erkeklere hakim olduğunu gördüler ve onlar da kocalarına baş kaldırmaya başladılar. Ben de Hz. Peygamber'e (sav) gidip durumu şikâyet ettim.”*¹¹⁵⁰

Konuyla ilgili olarak Hz. Peygamber'in (sav) *“Sizin en hayırlınız, hanımlarına karşı en hayırlı olandır; ben hanımlarına karşı en hayırlı olanınızım”* hadisi ve *“Mü'minlerin iman bakımından en mükemmel olanı, ahlakı en güzel olan ve hanımına karşı nazik davranandır”* hadisi nakledilmiştir.¹¹⁵¹

¹¹⁴⁸ Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, 10:93.

¹¹⁴⁹ Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Ğur'ân*, 3:206; İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Ğur'âni'l-'Azîm*, 4:27,28.

¹¹⁵⁰ Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, 10:93.

¹¹⁵¹ Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Ğur'ân*, 3:206; İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Ğur'âni'l-'Azîm*, 4:27,28. Bazı kaynaklarda (Ğurtubî, *el-Câmi'*, 6:287; İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Ğur'âni'l-'Azîm*, 4:29) Hz. Ömer'in

Âyetteki sıralamaya uymanın hükmü hakkında da tartışmalar yapılmıştır. Bazı alimler âyetteki sıraya uymanın zorunlu olduğunu söylerken¹¹⁵² bazıları bu sıralamanın kadının *nuşûzu* hakkında endişe edildiğinde geçerli olduğunu ama *nuşûz* kesin olarak ortaya çıktığında üçünün birlikte yapılabileceğini veya öğüt vermeden yatakta yalnız bırakarak dövülebileceğini söylemiştir.¹¹⁵³ Kırṭubî âyetteki sıraya uymak gerektiğini Hz. Ali'nin şu sözüyle delillendirir: “Koca, karısına önce nasihat eder. Hanımı vazgeçerse, erkeğin ileri gitmesine gerek kalmaz. Ancak kadın huysuzluğunda ısrar ederse, erkek onu yatakta yalnız bırakır. Bu da işe yaramazsa, onu döver. Dövme de etkili olmazsa, her iki tarafın hakemleri devreye girer.”¹¹⁵⁴

Mâturîdî konuyla ilgili olarak İbn ‘Abbās’ın açıklamasını aktarır:

evinde misafir varken hanımını dövdüğü ve daha sonra “Hz. Peygamber’in (sav) “Bir adama karısını neden dövdüğü sorulmaz” buyurduğunu işittim” dediği rivayet edilir. Akalın, çalışmasında bu sözünün merfû’ hadis değil, mevkûf hadis olarak Hz. Ömer’in sözü olduğunu tespit etmiştir. “Erkeğe, karısını niçin dövdüğü sorulmaz” sözünün, dokuz hadis kitabında lafız farklılıklarıyla birlikte on ayrı rivâyeti vardır. Hepsinde de sözü rivâyet eden Hz. Ömer’dir. Yani bu söz, Hz. Peygamber’den duyduğunu söyleyen başka hiçbir sahâbî mevcut değildir. Ayrıca, sözü Hz. Ömer’den rivâyet etmiş gibi görünen tek sahâbî de El-Eş‘as b. Kays’dır, ondan bu sözü rivâyet eden tek râvî de ‘Abdurrahmân El-Müslî’dir. ‘Abdurrahmân El-Müslî’ zayıf râvîler arasında zikredilmiş bir râvîdir ve bu rivâyetten başka hiçbir hadis rivâyet etmemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İsa Akalın, “‘Erkeğe Karısını Niçin Dövdüğü Sorulmaz’ Rivâyetinin Merfû Hadis-Mevkûf Hadis İltibası Açısından Tahlili,” 143-159.

¹¹⁵² Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, 10:93,94.

¹¹⁵³ Kırṭubî, *el-Câmi* ‘, 6:285; Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, 10:94.

¹¹⁵⁴ Kırṭubî, *el-Câmi* ‘, 6:285.

“Kadınlara Allah’ın Kitabı ile öğüt verin. Size itaat eder, yatağa ve itaate dönerlerse ileri gitmeyin, eğer dönmezlerse onları terk edin. Âyette geçen “hicran” (هجران) kelimesi, kişinin karısıyla cinsel ilişkiye girmemesi, onu kucaklamaması ve sırtını dönmesi anlamına gelir. Bundan sonra kadın düzelirse ne güzel, aksi takdirde onu yaralamayacak şekilde dövmek helaldir. Bundan sonra da itaati kabul etmezlerse, kadının boşanma karşılığında sana verdiği fidyeye helal olur”¹¹⁵⁵

Âyetin “*Eğer itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın. (فَإِنْ أَطَعْتَكُمْ)* (فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِمْ سَبِيلًا) ” ibaresine genel olarak kadının elinde olmadığı halde kocasını sevmeye zorlanmaması gerektiği anlamı verilmiştir.¹¹⁵⁶ Zemaşşerî yaptıklarının yapılmamış gibi kabul edilip kötü davranmaktan, incitmekten ve azarlamaktan vazgeçerek özürlerinin kabul edilmesi gerektiğini söylemiştir.¹¹⁵⁷ Taberî âyetin açıklamasını “Allah, sizden ve her şeyden daha yücedir. Siz O’nun eli ve kudreti altındasınız. O’nun gücü sizin kadınlara olan gücünüzden daha fazladır. O halde Allah’tan korkun ki, onlar size itaat ettikleri halde onlara zulmedip, aleyhlerine bir yol aramayın. Allah onlara size karşı yardım edecektir.” şeklinde yapmıştır.¹¹⁵⁸

Âyet-i Kerîme’nin Yüce Allah’ın ‘Aliyy ve Kebîr isimleriyle sonlanması (إِنَّ اللَّهَ كَانَ) hikmetleri üzerinde durulmuştur. Kurtubî bu ibarenin erkeklerin eşlerine karşı yumuşak ve alçak gönüllü olmaları gerektiği yönünde bir uyarı taşıdığını söyler.¹¹⁵⁹ Râzî ve İbn Keşîr Allah’ın bu isimlerinin zikredilmesinin sebebinin hanımlarına zulmeden erkekleri tehdit

¹¹⁵⁵ Mâturîdî, *Te’vîlâtü’l-Şur’ân*, 3:204.

¹¹⁵⁶ Mukâtil, *Tefsîr*, 1:371; Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, 6: 713; Râzî, *Mefâtîhu’l-Gayb*, 10:94; Kurtubî, *el-Câmi’*, 6:287.

¹¹⁵⁷ Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 2:71.

¹¹⁵⁸ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, 6: 715.

¹¹⁵⁹ Kurtubî, *el-Câmi’*, 6:287.

etmek olduğunu söylemişlerdir. Kadınların velisi Allah'tır ve onların intikamını muhakkak alacaktır.¹¹⁶⁰

Zemaḥşerī (إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيرًا) ibaresine “Allah’tan çekinin ve bilin ki O’nun sizin üzerinizdeki gücü, sizin kadınlara olan gücünüzden çok daha fazladır” anlamı vererek Ebū Mes‘ūd el-Enşārī ile kölesi arasında geçen bir olayı nakleder; Ebū Mes‘ūd kölesine vurmak için kamçısını kaldırdığı anda Hz. Peygamber (sav) ona seslenmiş ve “Dikkat et ey Ebū Mes‘ūd! Senin ona gücünün yettiğinden fazlasıyla Allah’ın sana gücü yeter.” diyerek onu uyarmıştır. Bunun üzerine Ebū Mes‘ūd kölesine vurmaktan vazgeçmiş ve onu azat etmiştir. Zemaḥşerī Hz. Peygamber’in (sav) bu sözünü âyeti şerh etmek için kullanır ve erkeklerin, Allah’ın yüceliğine rağmen günah işledikten sonra O’ndan af dilediklerini, öyle ise hanımlarını da affetmeleri gerektiği söyler.¹¹⁶¹

Nisā’ sūresi 34. âyet, aile içindeki otorite ve sorumluluk dağılımını ele alarak, İslâmî aile yapısının temel prensiplerini belirlemektedir. Âyette, erkeklerin kadınlar üzerinde koruyucu ve gözetici bir rol üstlendiği belirtilirken, bu rolün ekonomik sorumluluklar ve aileyi geçindirme görevi ile ilişkilendirildiği ifade edilmektedir. Âyet, erkeklerin kadınlar üzerindeki bu yetkisini, Allah’ın bazılarını diğerlerinden üstün kılması ve erkeğin ailesine yaptığı harcamalar ile temellendirir.

Zemaḥşerī ve Kurtubī gibi müfessirler, erkeğin bu koruyucu rolünün, kadının ihtiyaçlarını karşılamak ve ona iyi davranmak anlamına geldiğini belirtir. Aynı zamanda âyet, kadının erkeğe itaat etmesini öngörmektedir. Bu, aile içindeki huzur ve uyumun sağlanması açısından önemli bir ilke olarak değerlendirilir.

¹¹⁶⁰ Rāzī, *Mefātīhu’l-Ġayb*, 10:94; İbn Keşir, *Tefsīru’l-Ḳur’āni’l-‘Azīm*, 4:29.

¹¹⁶¹ Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, 2:72.

Âyette, kadınların *nuşûz* yani itaatsizlik göstermeleri durumunda izlenmesi gereken adımlar da belirtilmiştir. Bu adımlar, nasihat etmek, yatakta yalnız bırakmak ve nihayetinde hafif bir şekilde dövmek şeklinde sıralanmıştır. Ancak İslâm alimleri, bu son adımın uygulanmasının zaruri olmadığını, daha çok caydırıcı bir tedbir olarak yorumlanması gerektiğini vurgular.

Sonuç olarak âyet, İslâm aile hukukunun önemli bir parçasını oluşturur. Aile içindeki rollerin ve sorumlulukların dağılımını belirler ve her iki tarafın da haklarını korumaya yönelik bir yaklaşım benimser.

Tezimizin bu kısmında üzerinde durmak istediğimiz bir konu da sûrenin erkek ve kadın konusunun ele alındığı 1, 24, 25 ve 34. âyetlerinde geçen kavramlar arasındaki anlamlı ve derin semantik bağdır. Bu âyetlerde yer alan *ittikā*, *iḥṣān*, *ḳavvām* ve *ḥāfız* kelimeleri, “koruma” anlamı etrafında konumlanmaktadır. Bu kavramların filolojik ve semantik tahlili, Allah’ın erkek ve kadın arasındaki ilişkiyi nasıl düzenlediğine dair daha kapsamlı bir anlayış sunacaktır.

Öncelikle *taḳvā* kelimesinin anlamı hakkında birinci bölümde verdiğimiz bilgilerle, *iḥṣān* kelimesinin yukarıda verdiğimiz birkaç anlamını bir araya getirerek aradaki paralelliği netleştirmeye çalışalım. *Taḳvā* kelimesinin kökü olan *v-k-y* “bir şeyi başka bir şey vesilesiyle defetmek/müdafaa etmek” anlamına gelir.¹¹⁶² *İḥṣān* kelimesinin kökü olan *ḥ-ş-n* de aynı şekilde “korumak, engel olmak” demektir.¹¹⁶³ “Bir nesneyi koruyan her şeye” *viḳāye* denir.¹¹⁶⁴ İşfehānî’nin *viḳāye* kelimesini “Bir nesneyi, kendisine eza ve zarar verecek şeylerden korumak”

¹¹⁶² İbn Fāris, *Mu‘cemu Meḳāyisi’l-Luḡa*, 6:131.

¹¹⁶³ Zemaḥşerî, *el-Keşşāf*, 2:56.

¹¹⁶⁴ Ḥalîl b. Aḥmed, *Kitābu’l-‘Ayn*, 5:238; Ezherî, *Tehzîbu’l-Luḡa*, 9:278; İbn Fāris, *Mu‘cemu Meḳāyisi’l-Luḡa*, 6:131; Zemaḥşerî, *Esāsu’l Belāḡa*, 2:351.

şeklinde açıkladığını,¹¹⁶⁵ içinde çeşitli eşyaların saklandığı depo, mahzen gibi yerlere de *vekiyyāt* denildiğini¹¹⁶⁶ kaydetmiştik. Şehrin içindeki insanları, düşmandan koruduğu için kalelere *hışn* ismi verilir.¹¹⁶⁷ Aynı zamanda sağlam, sahibini yaralanmaktan iyi koruyan, yaralanmasına engel olan sağlam zırha da (دِرْعُ حَصِينَةٍ) denilmektedir. Atın sırtını koruyan, yara yapmayan eyere “koruyucu eyer” (سَرْجُ وَاقٍ) tabiriyle ifade edilirken,¹¹⁶⁸ sahibini helak olmaktan korumasından dolayı at için (الْحِصَانُ) kelimesi kullanılmaktadır.

Rāzī’nin *iḥşān* kelimesinin dört temel anlamını, kök anlamı olan “korumak ve engel olmak” anlamlarıyla nasıl bağlantılandığını anımsayalım; hürriyet (insanı başkalarının tahakkümünden korur), Müslüman olmak (insanı nefsinin ve arzularının davet ettiği bir çok şerre karşı korur), iffetli olmak (uygun olmayan şeyleri yapmasına bir engel), evlenmiş olmak (hem kadını birçok şeye karşı korur hem de erkeği zinaya düşmekten korur).¹¹⁶⁹ Bu anlamların üzerine İşfehānī’nin *taḳvā* tanımını ekleyelim: Nefsi, kendisinden korkulan şeyden “koruma” (وَقَايَةً) içine almaya *taḳvā* denilir. İstilahî olarak *taḳvā* sözcüğü ‘günaha girmeye neden olacak şeylerden nefsi korumak’ anlamı kazanmıştır.¹¹⁷⁰ *Taḳvā*, Allah’a karşı gelmekten sakınmayı, O’nun emirlerine itaat ederek manevi bir koruma altına girmeyi ifade eder. Görüldüğü gibi *taḳvā*, *iḥşān* kelimesinin dört anlamını da kapsamaktadır.

¹¹⁶⁵ İşfehānī, *el-Mufredāt*, 881.

¹¹⁶⁶ Ezherī, *Tehzību ’l-Luġa*, 9:279.

¹¹⁶⁷ Ṭaberī, *Cāmi ’u’l-Beyān*, 6:575.

¹¹⁶⁸ Ḥalīl b. Aḥmed, *Kitābu ’l-’Ayn*, 5:238; Ezherī, *Tehzību ’l-Luġa*, 9:279; Cevherī, *eş-Şıḥāh*, 6:2527; Zemahşerī, *Esāsu ’l Belāġa*, 2:351; Mütercim Âsım Efendi, *El-Okyânûsu ’l-Basît fî Tercemeti ’l-Kâmûsi ’l-Muhît*, 6:6039.

¹¹⁶⁹ Rāzī, *Mefātīhu ’l-Ġayb*, 10:40.

¹¹⁷⁰ İşfehānī, *el-Mufredāt*, 881.

İlk âyette erkek ve kadının yaratılışı bağlamında iki kere emredilen *ittikān*ın, *h-ş-n* köküyle (hem erkek hem kadın için kullanılarak 24 ve 25. âyette toplam altı defa geçer) bir açılımının yapıldığını söyleyebiliriz. *İttikā* kavramı, insanın kendisini manevi olarak koruma altına almasını ifade eder. *İhşān* kavramı ise, *taḳvān*ın pratik bir yansımasıdır. (*İttikā* kavramının yansımaları arasına 128 ve 129. âyetlerde geçen *ṣulḥ* (صُلْح) ve *iḥsān* (إِحْسَان) kelimelerinin de yer aldığını burada sadece belirtmekle yetineceğiz.) Hem erkek hem de kadın için geçerli olan *ittikā* ve *iḥsān*, insanlar arası ilişkilerin temelinde karşılıklı saygı, koruma ve gözetmenin bulunduğunu gösterir. Erkek ve kadın, birbirlerinin manevi ve fiziksel korunmasında işbirliği yaparlar. Her iki cinsin de kendine özgü koruma ve destek rolü, aile birliğinin güçlü ve dayanıklı olmasını sağlar. Evlilik bağlamında ise bu kavramlar, eşlerin birbirlerini zinaya ve ahlaksızlığa karşı korumalarını teşvik eder.

Daha sonra 34. âyette erkekler için kullanılan (قَوَامُونَ) kelimesi ile kadınlar için kullanılan (حَافِظَاتٌ) kelimelerinin “korumak, muhafaza etmek” anlamı olduğu görülür. *Ḳıyām*ın anlamlarından biri “bir şeyi gözetip korumak, bakmak, muhafaza etmek”tir.¹¹⁷¹ Kök, sûrede bu formuyla beşinci âyeti kerimede “Hayatı sürdürmeyi sağlayan, onunla ayakta durulan mallar” yani hayatı muhafaza etmeyi sağlayan mallar anlamında (أَمْوَالُكُمْ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا) kullanılmıştır. *Ḳavvām*, *fa‘āl* (فَعَّال) babında mübalağa ifade eden bir kalıptır. “Bir şeyin üzerinde durmak, onu gözetmek, bütün gayreti ile onu korumak” anlamlarına gelir.¹¹⁷² Âyette erkeklerin *ḳavvām*lığının bir sebebi olarak mallarından infak etmelerinin söylenmesi (وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ) ile aynı kelimenin beşinci âyette mallar için kullanılması tematik bir uyum göstermektedir.

¹¹⁷¹ İşfehānī, *el-Mufredāt*, 690.

¹¹⁷² Ḳurṭubī, *el-Cāmi‘*, 6:280

Âyette kadınlar için kullanılan (حَافِظَاتٌ) kelimesinin kökü *h-f-z* (حَفِظَ)'dır ve “bir şeyi koruyup gözetme (مُرَاعَاةَ الشَّيْءِ)” anlamına gelir.¹¹⁷³ Her türlü koruma, muhafaza etme, dikkat etme veya gözetip ilgilenme için kullanılır.¹¹⁷⁴ Âyette kadına nispet edilen koruma sıfatının, kökü olan *h-f-z* fiilinin Yüce Allah’a isnad edilerek (بِمَا حَفِظَ اللَّهُ) şeklinde kullanılması da göz ardı edilemeyecek önemli bir sentakstır. 34. âyette erkeğe ve kadına birbirlerine karşı üst düzey bir koruyuculuk, gözetme, koruyup kollama görevi verilmiş, özellikle kadının bu konudaki en büyük destekçisi ve dayanağının Allah olduğu vurgulanmıştır.

Erkeklerin koruyucu ve gözetleyici rolü hem maddi hem de manevi sorumlulukları içerir. Onların *qavvām* olarak tanımlanması, erkeklerin ailenin geçimini sağlama, aileyi dış tehlikelerden koruma ve ahlaki olarak rehberlik etme yükümlülüğünü vurgular. Kadınların kendilerini ve ailelerini koruma ve gözetme sorumluluğu, ev içindeki ahlaki düzenin, güvenliğin ve sadakatin korunmasına atıfta bulunularak belirlenir.

Tezimizin birinci bölümünde belirttiğimiz üzere, *taqvā* kavramının, sûreyi başından sonuna kadar kendi rengine boyayan temel bir kavram olduğu görülmektedir. *Muḥşan*, *qavvām* ve *ḥāfiẓ* kelimeleri bu korumacı rengin sûredeki farklı tonlarının en belirgin şekilde tezâhür ettiği yerlerdir. Yapmış olduğumuz filolojik ve semantik tahlilden sonra bu dört kavram arasında, dolayısıyla Allah, erkek ve kadın arasında çok güçlü bir koruma ve gözetme ilişkisi olduğunu söyleyebiliriz.

3.6.2. Karı Koca Arasındaki Anlaşmazlıkların Çözümü (Nisā’ 35)

وَأِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا

¹¹⁷³ İbn Fāris, *Mu‘cemu Meḳāyisi’l-Luḡa*, 2:87.

¹¹⁷⁴ İṣfehānī, *el-Mufredāt*, 244.

“Eğer karı-kocanın arasının açılmasından endişe ederseniz, erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin. İki taraf (arayı) düzeltmek isterlerse, Allah da onları uzlaştırır. Şüphesiz, Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdardır.”

Önceki âyette olduğu gibi bu âyette ki “korkarsanız (إِنْ خِفْتُمْ)” ifadesine “bilirseniz” anlamı verilmiştir.¹¹⁷⁵ Ahfeş, (شِقَاقَ بَيْنِهِمَا) ibaresinin “aralarındaki bağlar koptu, araları açıldı (لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنُكُمْ)” manasına geldiğini söylemiştir.¹¹⁷⁶

Zemaşşerî bahsedilen hakemlerin karı-kocanın akrabalarından olması gerektiğini böylece bu akrabaların aile içindeki sorunu daha iyi bilip anlayacağını, karı kocanın sırlarını tutacaklarını, onların arasını gerçekten düzeltmek için uğraşacaklarını ve eşlerin sorunlarını onlara güvenerek anlatabileceğini söylemiştir.¹¹⁷⁷ Kurtubî, akrabalardan adaletli, firaset ve basiret sahibi fıkhi bilgisi olan kişiler; akrabalar içinde böyle kimse yoksa bunların dışında adaletli ve bilgili iki kişi hakem olur demiştir.¹¹⁷⁸

Bu hakemleri kimin tayin edeceği ve hakemlerin yetkilerinin ne olacağı konusunda ihtilaflar mevcuttur. Bu konuda ki görüşleri kısaca şöyle toplayabiliriz:

1. Hakemleri karı ve koca belirler.
2. Hakemleri devlet idarecisi tayin eder.

Taberî hakemleri kimin tayin edeceğine dair âyette ve sünnette kesin bir bilgi bulunmadığı için iki şıkkın da uygulanabileceğini söyler.¹¹⁷⁹ Taberî isterse ailelerin belirlediği bilir kişiler olsun isterse devlet yetkililerinin tayin ettiği hakemler olsun, bu kişilerin aleyhine

¹¹⁷⁵ Muḳātil, *Tefsīr*, 1:371; Māturīdī, *Te'vīlātu'l-Ḳur'ān*, 3:212.

¹¹⁷⁶ Ahfeş, *Me'ānī'l-Ḳur'ān*, 1:256.

¹¹⁷⁷ Zemaşşerī, *el-Keşşāf*, 2:72.

¹¹⁷⁸ Kurtubī, *el-Cāmi'*, 6:290,291.

¹¹⁷⁹ Taberī, *Cāmi'u'l-Beyān*, 6: 726,727.

hüküm verilen şahsın rızası olmadıkça ayrılmalara veya onlardan mal alınmasına karar veremeyeceklerini söylemektedir. Ancak Allah'ın, eşleri birbirine karşı sorumlu tuttuğu konularda hüküm verebilirler. Örneğin erkeğin karısının geçimini sağlaması ve iyilikle yanında tutması gibi. Kadına haksızlık eden koca ise, hakem onun hakkını kocasından alma yetkisine sahiptir. Eğer haksız olan, kocasına karşı geçimsiz ve itaatsiz (النَّاشِزَةُ عَلَيْهِ) olan kadın ise, erkek fidesini/bedelini alarak onu boşayabilir.¹¹⁸⁰

Hakemlerin yetkilerinin ne olduğuna dair iki ayrı görüş vardır. Bunlardan birincisi göre Hakemler karı kocanın rızası halinde onları ayırabilirler. Rızaları olmazsa ayıramazlar.¹¹⁸¹ İkinci görüşe göre ise Karı kocanın rızası olmasa da ayırabilirler.¹¹⁸²

Bu iki görüşü savunanlar da delil olarak aynı olayı ileri sürmektedir: Hz. Ali boşanmak için kendisinin yanına gelen bir karı kocanın belirlemiş olduğu hakemlere “görevinizin ne olduğunu biliyor musunuz? Birleştirmeyi uygun görüyorsanız birleştirirsiniz, ayrılmalara uygun görürseniz ayırırsınız” demiştir. Daha sonra kadın “Ben Allah'ın hükmüne razıyım” derken, erkek “Ben hüküm ayrılıksa razı değilim” demiştir. Bunun üzerine Hz. Ali “hatalı konuştun. Allah'ın hükmüne razı olmadıkça buradan ayırlamazsın” karşılığını vermiştir.¹¹⁸³ Alimlerin bir kısmı “hakemlerin ayırma yetkisi olsaydı, Hz. Ali koca razı olmasa da hakemlerin ayırma kararının geçerli olduğunu söylerdi” demiş ve hakemlerin boşama yetkisinin olmadığını kabul etmişlerdir.

¹¹⁸⁰ Taberî, *Cāmi 'u'l-Beyān*, 6: 728.

¹¹⁸¹ Māturīdī, *Te'vīlātu'l-Ḳur'ān*, 3:211

¹¹⁸² Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, 2:73

¹¹⁸³ Māturīdī, *Te'vīlātu'l-Ḳur'ān*, 3:211; Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, 2:73; Rāzī, *Mefātīḥu'l-Ġayb*, 10:96; Ḳurṭubī, *el-Cāmi'*, 6:293.

Ḳurtubî hakemlerin, koca vekalet vermemiş olsa bile boşama yetkisi olduğu görüşünü kabul eder. “Âyette ‘hâkim’ ifadesi kullanılmıştır, bunun ‘vekil’ veya ‘şahid’ için değil ‘kadı’ için kullanıldığı aşikardır. Hz. Ali rivâyetinde hakemler vekil veya şahid olsalardı Hz. Ali onlara ‘Görevinizi biliyor musunuz?’ diye sormaz, ‘Ne için vekalet aldınız?’ diye sorardı.” demiştir. Yine Ḳurtubî’ye göre hakemler arasında görüş ayrılığı olursa hükümleri bağlayıcı olmaz. Birisi ayrılığa veya belli bir miktar mal verilmesine hükmeder diğeri ittifak etmezse de bu hüküm bağlayıcı olmaz. Ḳurtubî iki hakemin ayırma yetkisi olduğunu kabul etmeyen Ebû Hanîfe ve İmam Şâfiî’ye hayret edilmesi gerektiğini söyleyerek kendisi kadı olunca buna göre davrandığını yazmıştır.¹¹⁸⁴

Hakemlerin yetkilerinin ne olduğunun yanı sıra kim tarafından görevlendirilecekleri yani âyetteki “bir hakem gönderin” (فَابْعَثُوا حَكَمًا) emrinin muhatabının kim olduğu konusunda da ihtilaf vardır. Bir görüşe göre bu emrin muhatabı; devlet başkanı/halife/imam olan kimsedir. Diğer görüşe göre ise hitap ümmetin salih olan her bireyinedir. Zira âyet (وَإِنْ خِفْتُمْ) ifadesiyle başlamıştır ve bunun herkesi kapsadığı aşikardır.¹¹⁸⁵

Âyette yer alan “o ikisi ıslah etmek/ düzeltmek isterlerse” (إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا) ibaresindeki tesniye zamiri ile, “Allah o ikisini uzlaştırır” (يُؤَفِّقُ اللَّهُ بَيْنَهُمَا) ifadesindeki tesniye zamirinin kime râci olduğuna dair birçok açıklama yapılmıştır.¹¹⁸⁶ Bununla ilgili dört ihtimal vardır:

- 1) İlk zamir hakemlere ikinci zamir karı kocaya râcidir. Bu durumda hakemler samimi bir şekilde karı kocanın arasını düzeltmeye gayret ederlerse Allah onların halisane gayretleri sebebiyle, karı kocanın barışmasını sağlar.

¹¹⁸⁴ Ḳurtubî, *el-Câmi* ‘, 6:293-296.

¹¹⁸⁵ Râzî, *Mefâtîhu ’l-Ġayb*, 10:95.

¹¹⁸⁶ Mukâtil, *Tefsîr*, 1:371; Taberî, *Câmi ’u’l-Beyân*, 6: 729; Mâturîdî, *Te ’vîlâtu ’l-Ḳur ’ân*, 3:214; Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 2:73; Râzî, *Mefâtîhu ’l-Ġayb*, 10:97.

2) İlk zamir karı kocaya, ikinci zamir hakemlere râcidir. Yani karı koca arasını düzeltmek isterse Allah hakemlerin ortak bir karara varmasını sağlar.

3) Zamirlerin ikisi de hakemlere racidir. Hakemler *ıslāh* etmek için çabalarlarsa Allah onların hayırlı bir kararda ittifak etmelerini sağlar.

4) Zamirlerin ikisi de karı kocaya racidir. Eğer karı koca aralarındaki anlaşmazlığı çözmek isterlerse Allah aralarına muhabbet yerleştirerek barışmalarını sağlar.

Önceki âyette hakemlerin boşama yetkisi yoktur diyenler, bu âyette hakemlerin arayı düzeltebileceğine dair bir bilgi varken karı kocayı boşayabileceklerine dair bir şey söylenmemiş olmasını karine olarak kabul etmiştir.¹¹⁸⁷

Muḳātil, (إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا) ibaresine “Allah hakemlerin hükmünü en iyi bilen ve karı-kocanın dinleri için iyiliğini istediklerinden haberdar olandır” anlamı vermiştir.¹¹⁸⁸ Māturīdī “Allah’ın karı ve kocadan hangisinin zalim, hangisinin mazlum olduğunu, hakemlerine gizli olarak ne söylediklerini, hakemlerin onlara verdiği öğütleri bilen ve haberdar olandır.” şeklinde açıklamıştır.¹¹⁸⁹ Zemaḥşerī ibareyi “Allah anlaşmazlık içinde olanları nasıl uzlaştıracaklarını en iyi bilendir” olarak tevil edip Enfāl sûresinin 63. âyetiyle açıklamıştır: “...Şâyet yeryüzündeki şeyleri tümüyle harcasaydın sen onların kalplerini uzlaştıramazdın. Fakat Allah onların arasını uzlaştırdı...”

Nisā’ sûresinin 35. âyeti, karı-koca arasındaki anlaşmazlıkların çözümünde hakem tayin edilmesini önererek önemli bir sosyal sorun olan aile içi anlaşmazlıklara yönelik çözüm yolları sunmaktadır. Âyette, taraflar arasındaki uyuşmazlıkların çözülmesi için her iki tarafın ailesinden birer hakem tayin edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu yaklaşım, aile içi sırların ve

¹¹⁸⁷ Māturīdī, *Te’vīlātü’l-Ḳur’ān*, 3:212.

¹¹⁸⁸ Muḳātil, *Tefsīr*, 1:371.

¹¹⁸⁹ Māturīdī, *Te’vīlātü’l-Ḳur’ān*, 3:215.

mahremiyetin korunması ile sorunun tarafsız ve adil bir şekilde ele alınmasını amaçlamaktadır. Zemaḥşerī ve Ḳurṭubī gibi müfessirler, hakemlerin adaletli, basiretli ve fikhî bilgiye sahip kişiler olması gerektiğini vurgulamaktadır.

Hakemlerin yetkileri ve tayin ediliş biçimleri konusunda farklı görüşler bulunsa da, genel olarak hakemlerin tarafların rızası dahilinde karar verme yetkisi olduğu kabul edilmektedir. Hz. Ali'nin rivâyeti, hakemlerin birleştirme veya ayırma yetkilerinin tarafların rızasına bağlı olduğuna işaret etmektedir. Ancak Ḳurṭubī, hakemlerin boşama yetkisine sahip olması gerektiğini savunarak, âyette geçen “hakem” ifadesinin “kadı” anlamında kullanıldığını belirtir.

Âyetteki “İki taraf (array) düzeltmek isterlerse, Allah da onları uzlaştırır” ifadesi, hakemlerin samimi ve halisane çabalarının, Allah'ın yardımıyla başarıya ulaşacağını vurgular. Zamirlerin kime yönelik olduğu konusundaki ihtilaflar, farklı yorumların ortaya çıkmasına neden olmuştur, ancak genel kanı, her iki tarafın da barışmaya niyetli olması durumunda Allah'ın yardımının onların üzerinde olacağı yönündedir.

Sonuç olarak, 35. âyet, aile içi anlaşmazlıkların çözümünde hakemlik müessesesinin önemini vurgular ve bu sürecin adil, basiretli ve bilgi sahibi kişilerce yürütülmesi gerektiğini belirtir. Allah'ın her şeyi bilip haberdar olması, hakemlerin karar verirken adil ve tarafsız olmaları gerektiği hususunu pekiştirir. Âyet, aile hukukunda barış ve uzlaşmanın sağlanmasında rehber niteliğinde olup, sosyal adaletin tesisinde önemli bir rol oynar.

3.6.3. Kadının Kocasının Kötü Davranışlarından Endişe Etmesi ve Uzlaşma

Yolları (Nisā' 128)

وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَأُحْضِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ وَإِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا

“Eğer bir kadın kocasının, kendisine kötü davranmasından, yahut yüz çevirmesinden endişe ederse, uzlaşarak aralarını düzeltmelerinde ikisine de bir günah yoktur.

Uzlaşmak daha hayırlıdır. Nefisler ise kıskançlığa ve bencil tutkulara hazır (elverişli) kılınmıştır. Eğer iyilik eder ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız, şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”

Âyetin nüzûl sebebi ile ilgili farklı rivâyetler vardır: Muḳātil âyetin sebab-i nüzûl olarak Rāfi‘ b. Ḥādic’in karısı Ḥuveyle’den daha genç birisiyle evlenmesi ve gecelerin çoğunu onun yanında geçirmeye başlamasını rivâyet eder.¹¹⁹⁰

Âyette yer alan (خَافَتْ) ifadesine “bildi”¹¹⁹¹ “zannetti” anlamları verilmiş olmasına karşın Rāzî bunun gereksiz yere âyetin zahirini terk etmek olduğunu söylemiştir. Ona göre burada kastedilen korkunun kendisidir. Bu korku bazı emareler ortaya çıkınca gerçekleşir, bunlar kocanın karısına “sen çirkinsin, yaşlısın, daha genç ve güzel biriyle evlenmek istiyorum” gibi ifadeler kullanmasıdır.¹¹⁹² Zemaḥşerî, “gözlemlediği işaretler ve belirtiler doğrultusunda, kocasından kötü davranışlar beklerse” anlamı vermiştir.¹¹⁹³

Ba‘l kelimesi tezimizin ikinci bölümünde de belirtildiği gibi “koca” anlamına gelmektedir. Rāzî, kelimenin asıl anlamının “efendi” olduğunu, bir kocanın karısının efendisi olduğu için bu kelimeyle isimlendirildiğini söylemiştir.¹¹⁹⁴

Tezimizin birinci bölümünde ‘Ā’işe ‘Abdurrahmān’ın zevc ve *imrae*’ kelimelerinin kullanımlarıyla ilgili tahlili üzerinde durmuştuk. Evlilikte eşler arasında sadakatsizlik, inanç farklılığı, kısırlık veya ölüm durumu söz konusuysa, bu durumlarda zevc kelimesi yerine *imrae*’ kullanıldığını; ancak eşler arasında sadakat, sevgi ve inanç birliği mevcutsa, kısırlık durumu

¹¹⁹⁰ Muḳātil, *Tefsīr*, 1:412.

¹¹⁹¹ Muḳātil, *Tefsīr*, 1:412; Ṭaberî, *Cāmi‘u’l-Beyān*, 7:548.

¹¹⁹² Rāzî, *Mefātīḥu’l-Ġayb*, 11:65,66.

¹¹⁹³ Zemaḥşerî, *el-Keşşāf*, 2:156.

¹¹⁹⁴ Rāzî, *Mefātīḥu’l-Ġayb*, 11:66.

yoksa ve evlilik bağı devam ediyorsa, bu durumda *zevc* kelimesi kullanıldığını tespit etmiştik.

128. âyette *imrae*’ kelimesi kullanılmaktadır. Çünkü bu âyette eşler arasındaki *zevciyyet* (eş olma hali) bozulmuştur. Çünkü kocanın gönlü başka bir kadına kaymıştır ve karısından boşanmak istiyordur. Aradaki sadakat ve muhabbet şartı zedelenmiştir. Erkeğin *nuşûzu* ve *i’râdı* söz konusudur. Bir sonraki âyette Yüce Allah’ın boşanmayı gündeme getirmesi, *zevciyyetin* ciddi bir yara aldığıının açık bir göstergesidir. Müfessirlerin bu âyette *nuşûz* kelimesine verdikleri anlamlar aşağıda sunulmuştur:

- Kocanın kadının yaşlılığından ya da başka bir şeyinden hoşlanmadığı için başka kadınları ona tercih etmesi¹¹⁹⁵
 - Kocanın karısından uzaklaşması, sorumluluklarını yerine getirmemesi, karısına sevgi ve merhamet göstermemesi, ona hakaret etmesi, dövmesi¹¹⁹⁶
 - Kocanın hanımıyla birlikte olmaması, adab-ı muaşerete uygun davranmamasıdır. Râzî *nuşûz* karşılıklı olabilir, bu karı kocanın birbirinden hoşlanmamasıdır” demiştir.¹¹⁹⁷
- İ’râd* kelimesine verilen anlamlar ise şu şekildedir:

- Kocanın karısından yüz çevirmesi, kadının lehine olacak konularda ondan uzaklaşması¹¹⁹⁸
- Kocanın karısıyla sohbet ve muhabbetini azaltmasıdır. *Zemaḥşerî* bunun “kocanın başka bir kadına ilgi duymasından dolayı karısının bazı özelliklerine takması, huyunu

¹¹⁹⁵ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân*, 7:548.

¹¹⁹⁶ Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 2:156.

¹¹⁹⁷ Râzî, *Mefâtîhu’l-Ġayb*, 11:66.

¹¹⁹⁸ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân*, 7: 548.

suyunu beğenmeyip ondan bıkmayı, yaşını, çirkinliğini ifade etmesi” olduğunu söylemektedir.¹¹⁹⁹

Mukâtil âyette “*Uzlaşarak aralarını düzeltmelerinde ikisine de bir günah yoktur (فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا)*” ibaresiyle bahsedilen *şulh*un “yaşlı olan kadının, genç kumasının yanına daha fazla gitmesi için kocasına izin vermesi” olduğunu beyan etmiştir. Taberî âyetin bu cümlesini “Kocasının itaatsizliğinden veya onu terk etmesinden korkan bir kadının, kocasını yatıştırmak, evliliği devam ettirmeyi sağlamak için kendi sırasından ve bazı haklarından vazgeçerek aralarını düzeltmeye çalışmasında sakınca yoktur.” şeklinde açıklamıştır.¹²⁰⁰

Zemaşşerî *şulh*un, kadının gece sırası hakkında tamamen veya kısmen vazgeçmesi olduğunu söyleyerek, Hz. Sevde’nin sırasını Hz. Âişe’ye verip Hz. Peygamber’in (sav) kendisini boşamamasını istemesini örnek göstermiştir.¹²⁰¹ Kadının mehrinin bir kısmını veya tamamını kocasına vermesi veya nafakasından vazgeçmesi de *şulh* için bir yol olarak zikredilmiştir.¹²⁰² Kadın bu *şulh* yollarından birine başvurmazsa erkek onu ya güzellikle nikâhında tutar ya da boşar.¹²⁰³

Şulha örnek olarak tefsirlerde anlatılan olayların başlıcaları aşağıda sunulmuştur:

1) İbn Ebî’s-Sâ’ib yaşlanan hanımından boşanmak istedi, hanımı “beni boşama, ben çocuklarımla ilgilenmeye devam edeyim, sen de gecelerin çoz azını bana ayır” dedi. Kocası “bu benim için daha iyi” diyerek kabul etti.¹²⁰⁴

¹¹⁹⁹ Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 2:156.

¹²⁰⁰ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân*, 7: 548,549.

¹²⁰¹ Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 2:156.

¹²⁰² Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 2:157; Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, 11:67.

¹²⁰³ Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 2:157.

¹²⁰⁴ Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, 11:66.

2) Hz. Peygamber (sav) Sevede bint Zem'a ile boşanmak istedi. Hz. Sevede O'ndan kendisini boşamamasını, kendisinin gece sırasını Hz. Âişe'ye vereceğini söyledi. Hz. Peygamber (sav) boşanmaktan vazgeçti.¹²⁰⁵

3) Hz. Âişe, âyetin kocası kendisini boşayıp başka bir kadınla evlenmek isteyen bir kadın hakkında nazil olduğunu söylemiştir. Kadın buna karşılık kocasına “beni boşamadan başkasıyla evlen, nafakam ve gece sıramdan vazgeçiyorum” demiştir.¹²⁰⁶

Müfessirlere göre “*Uzlaşmak daha hayırlıdır (وَالصُّلْحُ خَيْرٌ)*” cümlesinden kasıt şudur: Uzlaşarak evliliği devam ettirmek; kötü davranıştan, düşmanlıktan ve boşanmadan daha hayırlıdır.¹²⁰⁷ Hz. Peygamber (sav) “Allah'a en sevimsiz gelen helal, boşanmadır” buyurmuştur.¹²⁰⁸

Mukâtil, âyetin “*Nefisler ise kıskançlığa ve bencil tutkulara hazır (elverişli) kılınmıştır (وَأُخْضِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ)*.” bölümüyle âyette nefislerin mala karşı hırslı olduğunun kastedildiğini belirtmektedir. O bu noktayı, kocası daha genç bir kadınla evlenen yaşlı kadının malının bir kısmını kocasını memnun etmek için ona vermesi ve kocanın mala olan hırsı yüzünden bunu kabul etmesi olarak yorumlamaktadır.¹²⁰⁹

¹²⁰⁵ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, 7:560,563,564; Kurtubî, *el-Câmi* ' , 7:161; İbn Keşîr bu konuyla ilgili rivâyetlerin mürsel olduğunu kaydetmektedir. Bkz. İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Îur'âni'l- 'Azîm*, 4:299-301.

¹²⁰⁶ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, 7:552; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2:157; Kurtubî, *el-Câmi* ' , 7:162; İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Îur'âni'l- 'Azîm*, 4:301,302.

¹²⁰⁷ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, 7:549; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2:157; Kurtubî, *el-Câmi* ' , 7:165; İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Îur'âni'l- 'Azîm*, 4:305.

¹²⁰⁸ İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Îur'âni'l- 'Azîm*, 4:305.

¹²⁰⁹ Ferrâ' , *Me 'âni'l-Îur'ân*, 1:291.

Âyette bencillik/cimrilik eden tarafın kim olduğu konusu tartışmalıdır.¹²¹⁰

- İlk görüşe göre bencillik eden kadındır.¹²¹¹ Taberî bu görüşü tercih etmektedir.¹²¹²

Rāzî (الشَّح) kelimesinin cimrilik anlamına geldiğini ve âyetten nefislere cimrilik damgası vurulduğunun anlaşıldığını beyan etmiştir. Rāzî, kadının çirkinliği, yaşlılığı ve kocasının onunla yaşamaktan memnun olmamasına rağmen cimrilik ederek, onu ömür boyu kendisiyle yaşamaya zorlamasının ve kendi hissesi ve hakkından vazgeçmemesinin *şuḥḥ* olduğunu ifade etmiştir.¹²¹³

İbn Cubeyr; buradaki cimrilik kadının kocasından aldığı nafaka ve kendine ait günler konusunda bencillik etmesidir demiştir.¹²¹⁴

- İkinci görüşe göre bencillik/cimrilik eden hem koca hem karısıdır.¹²¹⁵

Zemaḥşerî âyete göre bencilliğin insanın doğasında olduğunu, kişinin benliğinden hiç ayrılmadığını söyler. Kadın kocasını başkasıyla paylaşmak istemez bu konuda anlayış göstermez, erkek de başkasını sevdiğinde hanımını nikâhında tutma ve ikisini birlikte idare etme konusunda anlayış göstermez.¹²¹⁶ İbn Zeyd “buradaki cimrilik kadının da erkeğin de kendi isteklerini yapmak istemesidir” demiştir.¹²¹⁷ Kurtubî “*şuḥḥ*; inanç, irade, arzu, mal mülk gibi konularda zorlamak demektir. Bu duygu kişinin dinine sarılmasını sağlıyorsa övülen, bencilliği

¹²¹⁰ Taberî, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, 7:561.

¹²¹¹ Taberî, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, 7:561-563.

¹²¹² Taberî, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, 7:565.

¹²¹³ Rāzî, *Mefātīḥu’l-Ġayb*, 11:68.

¹²¹⁴ Kurtubî, *el-Cāmi ‘*, 7:166.

¹²¹⁵ Taberî, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, 7:564.

¹²¹⁶ Zemaḥşerî, *el-Keşşāf*, 2:157.

¹²¹⁷ Kurtubî, *el-Cāmi ‘*, 7:166.

arttırıyorsa yerilen bir duygudur.” demiş ve buna örnek olarak Tegâbun sûresinin 16. âyetini örnek vermiştir:¹²¹⁸

فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَاسْمَعُوا وَأَطِيعُوا وَأَنْفِقُوا خَيْرَ لَكُمْ لَكُمْ وَمَنْ يُوقِ شَحْ نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

“O halde gücünüz yettiğinde Allah’a saygısızlıktan sakının; dinleyin, itaat edin ve kendi iyiliğinize olmak üzere başkaları için harcayın. Kim nefsinin bencilliğinden korunmayı başarsa işte kurtuluşa erecekler onlardır.”

Şuḥḥ duygusu, insanın sahip olduğu mal, mülk ve diğer kaynakları elinde tutma içgüdüsünü ifade eder. Âyet, müminleri ittîkâ, itaat ve infağa çağırmaktadır ve bu infağın, yani kendi mallarından başkalarına vermenin aslında kendileri için daha hayırlı olduğu vurgulanmaktadır. Bu yüzden de malı elinde tutmayı emreden nefsinin bencilliğinden, şuḥḥdan korunmayı başaranlar, gerçek anlamda kurtuluşa erenlerdir.

Mukâtil âyetin “Eğer iyilik eder ve Allah’a karşı gelmekten sakınırsanız, şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır (وَأِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا)” bölümüne şu anlamı veriri: “Yaşça büyük olan kadından ayrılmaz, genç olan hanımınıza meylederek diğerine haksızlık etmekten sakınırsanız, iyi bilin ki Allah hanımlarınıza iḥsânla mı yoksa cevri ile mi davrandığınızdan haberdardır.”¹²¹⁹ Taberî ibare hakkında “Siz erkekler, çirkinliklerinden, huylarından ya da başka bir özelliklerinden dolayı karılarınızdan herhangi birinden hoşlanmadığınız halde, onlara karşı sabırlı davranarak, haklarını yerine getirerek ve onlarla iyi geçinerek onlara iyilik edin, hoşlanmadığınız hanımlara karşı taksim, nafaka ve iyi geçinme hususunda haksızlık etmekten kaçınarak Allah’tan korkun. Şüphesiz Allah, siz erkeklerin eşlerinizle ilgili işlerde yaptıklarınızdan, onlara iyilik etmenizden veya onlar hakkında size farz ve vacip olan şeylerde onlara haksızlık etmenizden haberdardır. O’na hiçbir şey gizli kalmaz;

¹²¹⁸ Kurtubî, *el-Câmi* ‘, 7:166.

¹²¹⁹ Mukâtil, *Tefsîr*, 1:412.

O, her şeyden haberdardır ve O, sizin üzerinizde bir hüküm sahibidir; içinizden iyilik edenleri iyilikleriyle, kötülük edenleri de kötülükleriyle karşılık verecektir.” açıklamasını yapmıştır.¹²²⁰

Zemaḥşerī hanımından hoşlanmadığı, başkasını sevdiği halde, onunla geçirdiği ömre hürmeten sabredip, onu nikâhında tutan, onunla iyi geçinerek *iḥsān*da bulunan ve onunla geçimsizlik yaşamaktan sakınanları yani *iḥsān* ve *ittikā* ile davrananları Allah’ın bildiğini ve onları mükafatlandıracağını söylemiştir.¹²²¹

Rāzī, âyetteki hitabın sadece kocaya olabileceği gibi hem kocaya hem karısına olabileceğini bu durumda anlamın “karı veya kocanın birbirine *iḥsān*da bulunup zulümden sakınmaları” anlamına geldiğini söylemiştir. Aynı zamanda hitap karı koca dışındaki insanlara/ hakemlere de olabilir. Bu durumda âyet “karı koca arasını düzeltme konusunda *iḥsān*da bulunur, iyi davranırsanız ve taraf tutmaktan sakınırsanız, Allah bundan haberdardır.” anlamına gelir.¹²²² İbn Keşir “hoşlanmadığınız eşlerinize sabır göstererek katlanır ve diğer hanımlarınıza ayırdığınız vakit kadar onlara da ayırırsanız Allah bunu bilir ve sizi mükafatlandırır” anlamı vermiştir.¹²²³

Sûrenin 128. âyeti, kadının kocasının kötü davranışlarından veya ilgisizliğinden endişe ettiği durumlarda uzlaşma yollarını belirleyerek aile içi huzurun sağlanmasında önemli bir rehber niteliği taşımaktadır. Âyet, kadının kocasının olası kötü davranışlarına veya ilgisizliğine karşı endişe duyduğunda, uzlaşma yolunu seçmelerinin iki taraf için de günah olmadığını belirtir ve uzlaşmanın daha hayırlı olduğunu vurgular.

¹²²⁰ Taberī, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, 7: 566.

¹²²¹ Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, 2:157.

¹²²² Rāzī, *Mefātīḥu’l-Ġayb* 11:68.

¹²²³ İbn Keşir, *Tefsīru’l-Ḳur’āni’l- ‘Azīm*, 4:305.

Müfessirler, bu âyeti farklı bağlamlarda yorumlamışlardır. Zemaḥşerî ve Ṭaberî gibi alimler, kadının kendi haklarından feragat ederek evliliği sürdürmeyi tercih etmesinin, aile içi huzur ve barışın korunması adına önemli bir adım olduğunu belirtmişlerdir. Âyette geçen “nefisler ise kıskançlığa ve bencil tutkulara hazır (elverişli) kılınmıştır” ifadesi, insanların doğasında var olan kıskançlık ve bencillik eğilimlerine işaret eder. Müfessirler, bu ifadenin hem kadın hem de erkeğin doğal eğilimlerinin, uzlaşma yolunda aşılması gereken bir engel olduğunu belirtir. Son olarak, âyetin “eğer iyilik eder ve Allah’a karşı gelmekten sakınırsanız, şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır” ifadesi, tarafların birbirlerine karşı iyilik ve *taḳvā* ile davranmalarının önemini vurgular. Sûrede *taḳvā* renginin yeniden koyulaşarak belirginleştiği bölümün erkek ve kadın arasındaki ilişkilerinin merkezinde yer aldığı görülür. Muḳātil, Ṭaberî ve Zemaḥşerî, Allah’ın insanların eşlerine karşı nasıl davrandıklarını bildiğini ve buna göre mükafatlandıracağını belirtirler. Bu durum, evlilikte *iḥsān* ve *ittikān*ın önemini pekiştirir.

Sonuç olarak, Nisā’ sûresinin bu âyeti, aile içi anlaşmazlıkların çözümünde uzlaşmanın ve fedakarlığın önemini vurgular. Âyet, kadının ve erkeğin karşılıklı olarak fedakarlık yaparak, birbirlerine karşı adil ve merhametli davranarak evliliklerini sürdürebileceklerini belirtir. İslâm, aile içi ilişkilerde adalet, merhamet ve uzlaşma üzerine kurulu bir dengeyi hedefler. Âyet, evlilikte barış ve huzurun sağlanmasında rehber niteliğinde olup, aile içi ilişkilerin iyileştirilmesinde önemli bir role sahiptir.

3.6.4. Eşler Arasında Adaletin Sağlanamaması (Nisā’ 129)

وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمِيلِ فَتَدْرُوا هَآ كَالْمُعَلَّقَةِ وَإِنْ تُصْلِحُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا

“Ne kadar uğraşırsanız uğraşın, kadınlar arasında adaleti yerine getiremezsiniz. Öyle ise (birine) büsbütün gönül verip ötekini (kocası hem var, hem yok) askıda kalmış kadın gibi bırakmayın. Eğer arayı düzeltir ve Allah’a karşı gelmekten sakınırsanız, şüphesiz Allah çok bağışlayıcı ve çok merhamet edicidir.”

Müfessirler “sağlanamayacak olan adalet” ile kastedilenin, sevgi, gönlün meyletmesi, hanıma karşı duyulan arzu/şehvet, birlikte olma isteği gibi konularda olduğu, yoksa hanımların kocaları üzerindeki haklarını yerine getirme hususunda adaletsizlik yapmak anlamında olmadığı konusunda müttefiktirler. Bunlar hanımlar arasında gecelerin taksimi, kadınların nafakalarının/geçimlerinin sağlanması, onlarla iyi geçinmek gibi konulardır.¹²²⁴

Zemaḥşerī insan doğası gereği eşler arasında adil davranmanın neredeyse imkansız olduğunu, adaletin sağlanmasının mümkün olmadığı bu tür konularda erkeklerden adalet beklemenin bir tür zulüm olduğunu söylemiş ve Fussilet 46. âyette de belirtildiği gibi Allah’ın kullarına asla zulmetmeyeceğini belirtmiştir.¹²²⁵ Hanımları arasında gecelerin taksimi ve nafaka konusunda adil davranan Hz. Peygamber’in (sav) konuyla ilgili olarak şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “*Ya Rabbi! Bu gücümün yettiği taksimattır. Sadece senin gücünün yetip benim gücümün yetmediği şeyden beni sorumlu tutma.*” Hz. Peygamber’in (sav) burada Hz. Âişe’yi kastettiği, çünkü onu daha çok sevdiği kaydedilmiştir.¹²²⁶ Taberī âyetin Hz. Âişe hakkında indiğini belirtmiştir.¹²²⁷

Muḳātil, âyetteki (فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمِيلِ فَتَدْرُوا كَالْمُعَلَّقَةِ) cümlesiyle erkeğin sevdiği genç kadına büsbütün meyledip, sürekli genç olan eşin yanına giderek, yaşça büyük olan kadını dul mu evli mi belli olmayacak şekilde bırakmamasının ve taksim konusunda adil olmasının emredildiğini

¹²²⁴ Muḳātil, *Tefsīr*, 1:412; Taberī, *Cāmi‘u’l-Beyān*, 7:567; Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, 2:158; Rāzī, *Mefātīḥu’l-Ġayb*, 11:68; Kurtubī, *el-Cāmi‘*, 7:167; İbn Keşīr, *Tefsīru’l-Ḳur’āni’l-‘Azīm*, 4:305.

¹²²⁵ Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, 2:158.

¹²²⁶ Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, 2:158; Kurtubī, *el-Cāmi‘*, 7:167; Rāzī, *Mefātīḥu’l-Ġayb*, 11:68; İbn Keşīr, *Tefsīru’l-Ḳur’āni’l-‘Azīm*, 4:306.

¹²²⁷ Taberī, *Cāmi‘u’l-Beyān*, 7: 570; İbn Keşīr, *Tefsīru’l-Ḳur’āni’l-‘Azīm*, 4:306.

beyan etmiştir.¹²²⁸ Mucāhid, (فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمِيلِ) ifadesine “kasten kötülük yapmaya kalkışmayın” anlamı verirken,¹²²⁹ müfessirler âyeti “Erkekler adil davranmaya güçlerinin yettiği konularda (gecelerin taksimi, nafaka) kadınlara cevr ü cefa etmeyi terk eder, birini diğerine tercih ederek adaletsizlik yapmayı bırakırlarsa, ellerinde olmayan kalplerindeki sevgi ve tutku konusunda düştükleri adaletsizlik affedilir.” şeklinde açıklamaktadır.¹²³⁰ Hanımlardan birine tamamen meyletmemenin, erkeğin yapabileceği, elinde olan bir şey olduğu bu yüzden bundan sorumlu olduğu belirtilmektedir.¹²³¹

‘A-l-k (عَلَقَ) kökü Kur’ân-ı Kerîm’de yedi kez geçmektedir. Sadece bu âyette (مُعَلَّقَةً) formunda kullanılmıştır. Bu kök geçtiği diğer âyetlerin hepsinde¹²³² ceninin anne karnında sperm tarafından döllenmiş ve rahime asılıp tutunmuş olan evresini ifade etmek için ‘alek/‘aleka (عَلَقَ/عَلَقَةً) formunda kullanılmıştır.

“Askıda kalmış kadın gibi bırakmayın (فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ).” ibaresiyle ilgili tefsirlerde yapılan açıklamalar şöyledir:

- Ne boşanmış ne de evli gibi bırakmayın¹²³³

¹²²⁸ Muḳātil, *Tefsîr*, 1:412,413.

¹²²⁹ Ṭaberî, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, 7:571; Ḳurtubî, *el-Cāmi ‘*, 7:168.

¹²³⁰ Ṭaberî, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, 7:576; Rāzî, *Mefātīḥu’l-Ġayb*, 11:68. Sadece Nisā’ sûresinde bulunan (مِيلَ) kökü; 27,102 ve 129. âyetlerde ikişer defa olmak üzere sûrede toplam 6 kez geçmektedir.

¹²³¹ Zemaḥşerî, *el-Keşşāf*, 2:158,159.

¹²³² 22/Hac:5; 23/Mü’minün:14×2; 40/Mü’min:67; 75/Kıyāmet:38; 96/‘Alak:2.

¹²³³ Ṭaberî, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, 7:574; Ḳurtubî, *el-Cāmi ‘*, 7:166; İbn Keşîr, *Tefsîru’l-Ḳur’āni’l-‘Azîm*, 4:306; Beyḏāvî, *Envāru’t-Tenzîl*, 2:101.

- Kātāde “hapiste gibi bırakmayın (كَالْمَسْجُونَةِ/كَالْمَحْبُوسَةِ)” anlamı vermiştir.¹²³⁴ Ubeyy b. Ka’b’in kıraatinde ifade (فَتَذَرُوهَا كَالْمَسْجُونَةِ) şeklinde okunmaktadır.¹²³⁵
- Askıda gibi bırakmayın; diğer hanımı, tıpkı askıda asılı kalan bir nesnenin ne tam olarak yerde ne de tam olarak havada durduğu gibi, evli mi dul mu belli olmayacak şekilde bırakmayın.¹²³⁶
- Kocası yokmuş gibi bırakmayın¹²³⁷

Hiz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: “*Kimin iki hanımı olup da birine diğerinden fazla meylederse kıyamet günü vücudunun bir tarafı felçli olarak gelir.*”¹²³⁸ Konuyla ilgili aktarılan diğer bir rivâyette şu şekildedir: Hiz. Ömer halifeliği döneminde Peygamber hanımlarına bir miktar mal gönderir. Hiz. Âişe, Hiz. Ömer’in Peygamber hanımlarının her birine aynı oranda mal gönderip göndermediğini sorar. Kureyşli olan hanımlara daha fazla gönderildiği cevabını alınca, “Peygamber (sav), hanımları arasında her konuda adil davranırdı.” der. Bunun üzerine Hiz. Ömer eksik payları tamamlar.¹²³⁹

Mukâtil âyetin “*Eğer arayı düzeltir ve Allah’a karşı gelmekten sakınırsanız, şüphesiz Allah çok bağışlayıcı ve çok merhamet edicidir* (وَإِنْ تُصْلِحُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُوراً رَحِيماً).” bölümünün açıklamasını şöyle yapmaktadır:

¹²³⁴ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân*, 7:574

¹²³⁵ Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 2:159; Kurtubî, *el-Câmi ‘*, 7:168,169; Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, 11:69.

¹²³⁶ Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, 11:69.

¹²³⁷ Mâverdî, *en-Nuket ve’l-‘Uyûn*, 1:533; Vâhidî, *et-Tefsîru’l-Basîf*, 7:134.

¹²³⁸ Kurtubî, *el-Câmi ‘*, 7:168; Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 2:159,160; Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, 11:69;

İbn Keşîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘Azîm*, 4:306; Beydâvî, *Envâru’t-Tenzîl*, 2:101.

¹²³⁹ Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 2:159,160; Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, 11:69.

- Ey insanlar, eğer işlerinizi düzeltir, eşleriniz arasında gecelerin taksiminde, nafaka ve onlarla güzel geçinme hususunda Allah'ın size farz kıldığı şeylerde adaleti gözetir ve bu konularda zulmetmezseniz (وَإِنْ تُصْلِحُوا),
- Size yasaklanan, eşlerinizden birine diğerinden daha çok meyletme ve böylece Allah'ın sizin üzerinize farz kıldığı şeylerde onlara zulmetme konusunda Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız (وَتَتَّقُوا اللَّهَ),
- Allah, sizi onlardan dolayı cezalandırmayarak, eşlerinize karşı geçmişte işlediğiniz suçları ve haksızlıkları affedip sizin için örter (فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا),
- Onlara karşı geçmişte yaptığınız haksızlıktan dolayı tevbenizi kabul ederek ve onlarla aranızı düzeltmenize izin vererek size merhamet eder (رَحِيمًا).¹²⁴⁰

Muḳātil “yaşça büyük olan hanım, kocasından ya kendisiyle genç kadın arasında eşitlik sağlanmasını ya da boşanmayı talep ederek *şulhu* kabul etmeyebilir. Bu durumda boşanma ile ilgili olarak 130. ile 134. âyetler arasında konulan kaideler devreye girer demıştır.”¹²⁴¹ Sûrenin 129. âyeti, eşler arasında mutlak adaletin sağlanmasının insan doğası gereği imkansız olduğunu belirterek, erkeklere eşlerine karşı sorumluluklarını hatırlatır. Âyet, sevgi ve gönül eğiliminde mutlak adaletin sağlanamayacağını kabul etmekle birlikte, adil davranmanın önemini vurgular ve bir eşe tamamen meyledip diğerini ihmal etmenin doğru olmadığını ifade eder.

Müfessirler, sağlanamayacak olan adaletin sevgi, gönül eğilimi ve arzu gibi duygusal konularla ilgili olduğunu belirtirler. Buna karşın, hanımların kocaları üzerindeki hakları olan nafaka, gecelerin taksimi ve iyi geçinme gibi konularda adaletin sağlanması gerektiği konusunda ittifak ederler. Zemaḥşerî, insan doğası gereği sevgi ve gönül eğiliminde adil

¹²⁴⁰ Muḳātil, *Tefsîr*, 1:413; Ṭaberî, *Cāmi‘u’l-Beyān*, 7:576; Zemaḥşerî, *el-Keşşāf*, 2:160; Rāzî, *Mefātīhu’l-Ġayb*, 11:69; İbn Keşîr, *Tefsîru’l-Ḳur’āni’l-‘Azîm*, 4:307.

¹²⁴¹ Muḳātil, *Tefsîr*, 1:413.

olmanın zor olduğunu vurgularken, bu tür konularda adalet beklemenin bir tür zulüm olabileceğini ifade eder. Hz. Peygamber de (sav) hanımları arasında adaletli davranmaya özen göstermiş ve sevgi konusunda gücünün yetmediği şeylerden sorumlu tutulmaması için Allah’a dua etmiştir.

Âyetteki “öyle ise bir tarafa tamamen meyledip ötekini askıda kalmış kadın gibi bırakmayın” ifadesi, erkeğin sevdiği eşine tamamen meyledip diğer eşini ihmal etmemesi gerektiğini belirtir. Müfessirler, bir kadını evli mi, dul mu belli olmayan bir durumda bırakmanın (كَالْمُعَلَّقَةِ) yanlış olduğunu ve erkeğin gecelerin taksiminde ve nafaka konusunda adil olması gerektiğini vurgular. Hz. Peygamber’in (sav), iki hanımı olup da birine diğerinden fazla meyleden kişinin kıyamet günü felçli olarak geleceğini buyurması, bu konuda adaletin önemini pekiştirir. Âyetin son kısmı, eğer erkekler eşlerine karşı adaleti gözetir ve Allah’a karşı gelmekten sakınırlarsa, Allah’ın onların geçmişte yaptıkları hataları affedeceğini ve merhamet edeceğini belirtir. Bu, Allah’ın bağışlayıcı ve merhamet edici olduğuna vurgu yaparak, kişilerin tevbe edip doğru yola dönmelerini teşvik eder.

Sonuç olarak, Nisâ’ sûresinin 129. âyeti, eşler arasında adaletin sağlanmasının zorluklarını kabul etmekle birlikte, adaletli davranmanın ve haklara riâyet etmenin önemini vurgulamaktadır. Âyet, eşler arasında adaletin sağlanması gereken konularla ilgili net bir rehber sunmakta ve erkeklere, eşlerine karşı sorumluluklarını hatırlatmaktadır.

3.6.5. Boşanma Durumunda Allah’ın Lütü (Nisâ’ 130)

وَإِنْ يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللَّهُ كُلًّا مِنْ سَعَتِهِ وَكَانَ اللَّهُ وَاسِعًا حَكِيمًا

“Eğer ayrılırlarsa, Allah bol lütuf ve nimetiyle onların her birini zengin kılar (başkalarına muhtaç bırakmaz). Allah lütüf geniş olandır. O hüküm ve hikmet sahibidir.”

Muḳātil burada kastedilen kişilerin Rāfi‘ ve karısı Huveyle olduğunu belirtmektedir.¹²⁴² Eğer bir kadın kocası geçimsizlik yaptığında ve ondan yüz çevirdiğinde, kocasından gecelerin taksimi ve nafaka konusunda adil davranmasını istediği halde o bunları yerine getirmez, Allah’ın “hanımlarınıza *ihsān*da bulunun” emrine uymaz ve diğer kadına meylederek kendisini bu cevri cefa içinde yaşamaya zorlar ve bunun sonucunda boşanırlarsa Allah, her ikisine de eski eşinden daha hayırlı bir eş,¹²⁴³ mal mülk,¹²⁴⁴ önceki hayatından daha huzurlu, afiyetli bir hayat¹²⁴⁵ vererek zenginleştirir,¹²⁴⁶ birbirinden müstağni¹²⁴⁷ kılar. Kırṭubī, “Ayrılmaları durumunda Allah hakkında hüsnü zan beslesinler. Allah erkeğe göz aydınlığı olacak bir eş, kadına da bol imkanlar sağlayacak bir koca nasib eder.” demiştir.¹²⁴⁸

Âyette geçen (مِنْ سَعَتِهِ) ibaresi “geniş fadlından/lütfundan”¹²⁴⁹ ve “zenginliğinden, güç ve kuvvetinden”¹²⁵⁰ anlamlarına gelir. Allah’ın isimlerinin zikredildiği (وَكَانَ اللَّهُ وَاسِعًا حَكِيمًا) ifadesi “Allah’ın onlara ve diğer yaratıklarına hepsine yetecek kadar rızkı boldur, geniştir. Kadınla erkek arasında ayırma ve boşama hükmü vermesinde ve diğer hükümlerinde, hikmet sahibidir” şeklinde tevil edilmiştir.¹²⁵¹

¹²⁴² Muḳātil, *Tefsīr*, 1:413.

¹²⁴³ Ṭaberī, *Cāmi‘u’l-Beyān*, 7: 577; İbn Keşir, *Tefsīru’l-Ḳur‘āni’l-‘Azīm*, 4:307.

¹²⁴⁴ Ṭaberī, *Cāmi‘u’l-Beyān*, 7: 577.

¹²⁴⁵ Zemahşerī, *el-Keşşāf*, 2:160; Rāzī, *Mefātīhu’l-Ġayb*, 11:69.

¹²⁴⁶ Ṭaberī, *Cāmi‘u’l-Beyān*, 7: 577; Zemahşerī, *el-Keşşāf*, 2:160; Kırṭubī, *el-Cāmi‘*, 7:169.

¹²⁴⁷ Rāzī, *Mefātīhu’l-Ġayb*, 11:69.

¹²⁴⁸ Kırṭubī, *el-Cāmi‘*, 7:169.

¹²⁴⁹ Muḳātil, *Tefsīr*, 1:413.

¹²⁵⁰ Zemahşerī, *el-Keşşāf*, 2:160.

¹²⁵¹ Muḳātil, *Tefsīr*, 1:413; Ṭaberī, *Cāmi‘u’l-Beyān*, 7: 577; Rāzī, *Mefātīhu’l-Ġayb*, 11:70.

Nisā' 130. âyeti, boşanma durumunda Allah'ın lütfu ve geniş rahmetiyle, ayrılan çiftlerin her birini başkalarına muhtaç bırakmayacağı ve onlara yeni imkanlar sunacağı mesajını vermektedir. Bu âyet, boşanmanın kaçınılmaz olduğu durumlarda bile umutsuzluğa kapılmamak gerektiğini vurgulamakta ve boşanmanın ardından Allah'ın lütfu ile yeni başlangıçlar yapmanın mümkün olduğuna dair bir güvence vermektedir.

Allah'ın “geniş lütfu (سَعَتِهِ)” ifadesi, O'nun rızkının ve nimetlerinin geniş olduğunu ve herkes için yeterli olduğunu ifade eder. Bu, boşanma durumunda maddi veya manevi sıkıntı çeken bireylerin, Allah'ın rahmetiyle bu sıkıntılardan kurtulacaklarına dair bir teselli sunar. “Allah lütfu geniş olandır. O hüküm ve hikmet sahibidir” ifadesi, Allah'ın her hükmünde hikmet sahibi olduğunu ve boşanma gibi zor durumlarda bile O'nun geniş rahmetiyle insanlara yeni yollar açacağını belirtir. Sonuç olarak âyet, boşanmanın zorunlu olduğu durumlarda Allah'a güvenmenin önemini vurgular, bireylerin Allah'a olan güvenlerini pekiştirir ve zor durumlarda bile umutlu olmalarını teşvik eder.

3.6.6. Allah'ın İhtârı (Nisā' 131-132)

وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِیْنَ اٰتٰوْا الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَاِیَّاكُمْ اَنْ اَتَّقُوا اللّٰهَ وَاِنْ تَكْفُرُوْا فَاِنَّ
لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَكَانَ اللّٰهُ غَنِیًّا حَمِیْدًا ﴿١٣١﴾ وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَكَفٰی بِاللّٰهِ
وَكِیْلًا ﴿١٣٢﴾

“Göklerdeki her şey, yerdeki her şey Allah'ındır. Sizden önce kendilerine kitap verilenlere de, size de “Allah'a karşı gelmekten sakının” diye tavsiye ettik. Eğer inkar ederseniz, (bilin ki) göklerdeki her şey, yerdeki her şey Allah'ındır. Allah zengindir, övülmeye layıktır.” (131)

“Göklerdeki her şey, yerdeki her şey Allah'ındır. Vekil olarak Allah yeter.” (132)

Bu iki âyet tefsirlerde önceki âyetlere bağlantılı şekilde şerh edilmiştir. Muḳātil, bu âyetin anlamını “eğer hakemler onları ayırırsa” cümlesiyle başlayarak vermiştir.¹²⁵² Ṭaberī “Eğer ayrılırlarsa, Allah bol lütuf ve nimetiyle onların her birini zengin kılar (başkalarına muhtaç bırakmaz)” âyetinden sonra bu âyetin (131. âyet) gelmesinin sebebi “Allah’ın kullarına eşlerinden, evlerinden ayrılarak ihtiyaç, yoksulluk ve yalnızlık içinde sıkıntıya düştüklerinde, yardım isteyecekleri yeri hatırlatmasıdır.” demiştir. Göklerin ve yerin mülkü Allah’ındır. Tüm yokluk ve ihtiyaç içerisinde olanların ihtiyaçlarını gideren, rızıklarını veren ve tüm yalnızların yanında olan O’dur.¹²⁵³

Rāzī bu âyetin önceki iki âyetle ilgili olabileceği gibi sûrede geçen yetim ve yoksullara adalet ve *iḥsān*la davranmayla da ilgili olabileceğini söylemiştir:

1) Allah, karı ve kocayı kendi lütfundan zengin edeceğini söyleyince “*Göklerin ve yerin mülkü Allah’ındır* (وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ)” buyurarak, gücünün, ilminin, cömertliğinin ve merhametinin sınırsız olduğunu ifade etmiştir.

2) Allah, yetimlere ve yoksullara adaletle davranmayı ve iyilik yapmayı emretmiş, bu emirlerin insanların ameline ihtiyaç duyduğu için değil, insanların dünya ve âhiret hayatlarını gözetmeleri için verdiğini, yoksa yerin ve göğün malikinin kendisi olduğunu belirtmiştir.¹²⁵⁴

Ṭaberī (وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ) ifadesinin 132. âyette tekrarlanma sebebinin ilk âyette göklerde ve yerde olanların Allah’a yani yaratıcılarına muhtaç olduğunu ama yaratıcının onlardan müstağni olduğunu anlatılırken, diğer âyette ise Allah’ın gökte ve yerde olanları koruması, her şeylerini bilmesi ve onları yönetmesinden bahsedilmesi olduğunu

¹²⁵² Muḳātil, *Tefsīr*, 1:413.

¹²⁵³ Ṭaberī, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, 7:578.

¹²⁵⁴ Rāzī, *Mefātīḥu’l-Ġayb* 11:70.

söylemektedir.¹²⁵⁵ Kırubî ariflerden birinin bu âyeti Kur'ân'ın ekseni, en önemli âyeti olarak kabul ettiğini, çünkü bütün Kur'ân'ın bu âyet etrafında döndüğünü söylemektedir.¹²⁵⁶

Nisâ' sûresinin 131-132. âyetleri, Allah'ın göklerde ve yerde olan her şeyin sahibi olduğunu ve mutlak hakimiyetini vurgular. Bu âyetler, insanlara Allah'a karşı gelmekten sakınmaları gerektiğini ve zor zamanlarda bile Allah'ın rahmet ve lütfuna güvenmelerini hatırlatır. Allah'ın zenginliği ve hikmeti, kullarının tüm ihtiyaçlarını karşılayacak kadar geniştir.

Bu bölümde aile hukuku başlığı altında incelediğimiz âyetlerin temel olarak aşağıdaki konuları ele aldığı tespit edilmiştir:

- 1) Erkeklerin, kadınlar üzerinde koruyucu ve sorumlu olma rolü, salih kadınların özellikleri ve kadının *nuşûzu* durumlarında uygulanacak adımlar üzerinde durulmuştur. (Nisâ' 34)
- 2) Karı koca arasındaki anlaşmazlıkların çözümünde hakemlerin rolü, hakemlerin tayini ve yetkileri ele alınmıştır. (Nisâ' 35)
- 3) Kadının, kocasının kötü davranışlarından veya ilgisizliğinden endişe etmesi durumunda uzlaşma yolları ve bu süreçte yapılması gereken fedakarlıklar tartışılmıştır. (Nisâ' 128)
- 4) Eşler arasında mutlak adaletin sağlanmasının zorlukları, duygusal adaletsizlik ve maddi adalet konuları ele alınmıştır. (Nisâ' 129)
- 5) Boşanma durumunda Allah'ın rahmeti ve lütfu ile ayrılan çiftlerin maddi ve manevi olarak destekleneceği belirtilmiştir. (Nisâ' 130)
- 6) Allah'ın göklerde ve yerde olan her şeyin sahibi olduğu, insanlara *taqvâ* tavsiyesi ve Allah'a güvenmenin önemi vurgulanmıştır. (Nisâ' 131-132)

¹²⁵⁵ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, 7:580.

¹²⁵⁶ Kırubî, *el-Câmi '*, 7:170.

Âyetler, aile içi ilişkilerde adalet, sorumluluk, uzlaşma ve merhamet prensiplerini detaylandırarak, İslâm aile hukukunun temel ilkelerini ve uygulama yollarını sunmaktadır.

3.7. Bağımsız Konular

Bu bölümde, erkek veya kadını ifade eden kelimelerin geçtiği, ancak yukarıda ele alınan başlıklarla doğrudan ilişkili olmayan âyetleri ayrı olarak incelemeyi amaçlıyoruz.

3.7.1. Kadına Dokunmanın Abdesti Bozup Bozmaması (Nisâ' 43)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنْبًا إِلَّا غَائِبًا سَبِيلَ حَتَّى تَغْتَسِلُوا
وَأَنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا
فَامْسَحُوا بِوُجُوْهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا غَفُورًا

“Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, bir de -yolcu olmanız durumu müstesna- cünüp iken yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta olur veya yolculukta bulunursanız, veyahut biriniz abdest bozmaktan gelince ya da eşlerinizle cinsel ilişkide bulunup, su da bulamazsanız o zaman temiz bir toprağa yönelip, (niyet ederek onunla) yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin. Şüphesiz Allah çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır.”

Âyet Müslümanların ibadetlerini yerine getirirken temiz ve bilinçli olmaları gerektiğini anlatmaktadır. Tedrici olarak gelen içki yasağının ilk basamaklarından olan âyette, sarhoşken namaz kılmak yasaklanmıştır. Zira sarhoşluk, kişinin bilinçli bir şekilde ibadet etmesini engeller. Âyette, cünüp iken yıkanmadan/gusletmeden namaza yaklaşılması da yasaklanmıştır. Ancak, yolculukta olanlar için bir istisna getirilmiştir.

Âyette, hastalık ve yolculuk sırasında, tualete gitme veya cinsel ilişki sonrası su bulunamadığı veya kullanılamadığı için abdest alma imkanının olmadığı durumlarda teyemmüm yaparak ibadetlerin aksatılmaması öğretilmektedir. Bu hükümler, İslâm'ın pratik ve esnek yapısını belirginleştirir. Âyet, Allah'ın affediciliği ve bağışlayıcılığı vurgulanarak son

bulur. Bu vurgu, hükümlerin insanların hayatını kolaylaştırmak ve onları sıkıntıya sokmamak amacıyla verildiğine işaret etmektedir.

Âyette *nisā* kelimesinin geçtiği “kadınlara dokunmak (لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ)” ibaresinden kastedilenin ne olduğuna yönelik iki görüş vardır:¹²⁵⁷

- 1) Kadınlarla cinsel ilişkiye girmek.
- 2) Kadınlara dokunmak.

Muḳātil bu ibareye “kadınlarla cinsel ilişkiye girerseniz” anlamı vermiştir.¹²⁵⁸ Taberî bu ibareye kadınlarla cinsel ilişki de bulunma ve cinsel ilişkiye varmayan dokunma anlamının verildiğine yönelik rivâyetleri zikrettikten sonra Hz. Peygamberden (sav) gelen sahih rivâyetlerden dolayı ilk anlamın doğru olduğunu belirtmiştir. Konuyla ilgili olarak Hz. Âişe’den Hz. Peygamber’in (sav) hanımlarını öptükten sonra yeniden abdest almadan namaz kıldığına dair rivâyetleri aktarmıştır.¹²⁵⁹ Kurtubî konuyla ilgili farklı görüşleri zikreder: Ebû Hanîfe’ye göre kastedilen cimadır, İmam Şâfiî’ye göre el veya vücudun herhangi bir bölgesinin dokunması, değmesidir. İmam Mâlike göre dokunma da şehvet varsa gusul gerektirir, yoksa gerektirmez. Kurtubî İmam Mâlik’in görüşünün isabetli olduğunu, âyetin başında yer alan (جُنُبًا) ifadesinin cimayı, buradaki (لَمَسْتُمُ) ifadesinin dokunmayı kastettiğini söylemiştir.¹²⁶⁰ Dokunan erkeğin abdestinin bozulup, dokunulan kadının abdestinin bozulmayacağına yönelik görüşler olmakla beraber İmam Şâfiî her ikisinin de abdestinin bozulacağına hükmetmiştir.¹²⁶¹

¹²⁵⁷ Taberî, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, 7:73; Rāzî, *Mefātīhu’l-Ġayb*, 10:115; Māturīdî, *Te’vīlātu’l-Kur’ān*, 3:246.

¹²⁵⁸ Muḳātil, *Tefsīr*, 1:375.

¹²⁵⁹ Taberî, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, 7:73,74.

¹²⁶⁰ Kurtubî, *el-Cāmi*, 6:369-371.

¹²⁶¹ Rāzî, *Mefātīhu’l-Ġayb*, 10:116.

Görüldüğü gibi âyetin ana konusu kadınlar veya erkekler değil, namaz, abdest ve teyemmümdür. Abdestin bozulduğu durumlar arasında kadına dokunmanın da sayılması, İslâm hukukunda bir tartışma konusudur. Kadına dokunmanın abdesti bozup bozmayacağı konusunda farklı mezheplerin farklı görüşleri mevcuttur. Âyette geçen (لَمَسْتُمْ) ifadesinin cinsel ilişki anlamına geldiğini ve dokunmanın abdesti bozmadığını söyleyen mezhepler olduğu gibi, her türlü dokunmanın abdesti bozacağı görüşünde olanlar da vardır. Mezheplerde farklı görüşlerin olması Müslümanlara hayatı kolaylaştıran bir bakış açısı sunmaktadır.

3.7.2. Cennette Vadedilen Tertemiz Eşler (Nisā' 57)

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا لَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيلًا

“İman edip salih ameller işleyenleri ise, içinden ırmaklar akan, içlerinde ebedi kalacakları cennetlere koyacağız. Onlara orada tertemiz eşler vardır. Onları, koyu gölgeler altında bulunduracağız.”

Kur’ân’ın anlatım üslubunda yer alan terğîb ve terhîb söyleminin¹²⁶² bir tezahürü olarak bir önceki âyette inkar edenlerin cehennemdeki durumları anlatılmaktadır:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا سَوْفَ نُصْلِيهِمْ نَارًا كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا

“Şüphesiz âyetlerimizi inkar edenleri biz ateşe atacağız. Derileri yanıp döküldükçe, azabı tatmaları için onların derilerini yenileyeceğiz. Şüphesiz, Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.” (Nisā'; 56)

Âyet inkar edenlerin âhiretteki hallerini ve cehennemde karşılaşacakları azabın şiddetini etkileyici bir dille anlatmaktadır. Hemen sonrasında gelen 57. âyet, müminlere iman etmeleri

¹²⁶² Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Hatice Görmez, “Kur’ân-ı Kerîm’in İkili Anlatım Üslubu Bağlamında Terğîb ve Terhib,” (doktora tezi), 121-129.

ve salih amel işlemeleri karşılığında âhirette vaat edilen mükafatları açıklamaktadır. Onlara içinden ırmaklar akan ve ebedi olarak kalacakları cennetlere yerleştirilecekleri müjdesi verilir. Ayrıca, her türlü kir ve kusurdan arındırılmış, tertemiz eşler vaat edilir. Son olarak cennetin serinliği ve konforunu ifade eden koyu gölgelikler anlatılır. Bu ifadeler, cennetteki nimetlerin maddi ve manevi anlamda temiz ve mükemmel olduğunu göstermektedir.

Âyette yer alan *ezvâc* ibaresinin tekili *zevc* kelimesidir. Bu kelime üzerinde çalışmamızın birinci bölümünde durulmuş ve sûrenin ilk âyetinde kullanılmasıyla birlikte, erkek ve kadına dair kelimelerin tohumu mesabesinde olduğu belirtilmiştir. Birbirinin benzeri ya da zıddı olarak diğerine eşlik eden her şeye *zevc* denildiği, erkek ve kadının da bu şekilde birbirini tamamladığı ifade edilmiştir. Bu âyetle birlikte bu tamamlamanın âhirette kemâle erdiği görülmektedir.

Klasik dönem tefsirlerde, (أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ) tabiriyle bahsedilen cennet eşlerinin özelliklerine yönelik açıklamalar şu şekildedir:

- Kirden, idrardan, dışkıdan, tükürükten, her türlü dünyevî pislikten temizlenmiş
- Hayızdan, hamilelikten, nifastan bu dünyanın kadınlarında bulunan diğer her şeyden beri¹²⁶³
- Kötü huylardan ve eksik sıfatlardan azade
- Günahlardan temizlenmiş
- Yüzlerdeki alacalı beneklerden uzak ve beri¹²⁶⁴
- Şüpheden (الريب) beri¹²⁶⁵

¹²⁶³ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, 7:168; Râzî, *Mefâtihü'l-Ğayb*, 10:141.

¹²⁶⁴ İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 4:123.

¹²⁶⁵ İbn 'Atiyye, *el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, 2:69.

Bu açıklamalardan anlaşıldığı üzere (أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ) ifadesi, cennet eşlerinin fiziksel ve ruhsal açıdan tertemiz ve kusursuz olduğunu göstermektedir.¹²⁶⁶ Cennetteki eşlerin bu şekilde tanımlanması, dünya hayatında birbirini tamamlayan erkek ve kadın ilişkisinin âhirette en mükemmel şekline ulaşacağına işaret etmektedir. Cennette vaat edilen bu tertemiz eşler, sadece fiziksel temizlikle değil, aynı zamanda ruhsal ve ahlaki temizlikle de tanımlanmaktadır. Âhirette müminlere sunulan eşlerin, dünya hayatında var olan eksikliklerden ve kusurlardan beri olmasının, her bakımdan kusursuz bir birlikteliği temsil ettiği sonucuna varabiliriz. Âyette vaat edilen mükemmel ve temiz eşler, cennetteki ebedî huzur ve mutluluk tablosunu tamamlayan önemli bir unsurdur. Âyette ‘zevc’ kelimesinin kullanılması birinci bölümde üzerinde durduğumuz zevciyyetin, birbirine eş olmanın, âhirette tam, mükemmel ve bozulmaz bir şekilde gerçekleşeceğini göstermektedir.

3.7.3. Çaresiz Erkek, Kadın ve Çocuklar İçin Cihad Emri (Nisâ’ 75)

وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا

“Size ne oluyor da, Allah yolunda ve, “Ey Rabbimiz! Bizleri halkı zâlim olan şu memleketten çıkar, katından bize bir dost ver, bize katından bir yardımcı ver” diye yalvarıp duran zayıf ve zavallı erkekler, kadınlar ve çocukların uğrunda savaşa çıkmıyorsunuz?”

¹²⁶⁶ Klasik dönem müfessirlerinin (أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ) tabirinden âhirette sadece erkeklere dünyadaki amellerine karşılık olarak verilen kadınları anladıkları görülmektedir. Amine Vedûd, âhirette verilecek olan *ezvâc*ın anlatıldığı âyetlerde (2/Bakara:25, 3/Âlu ‘İmrân :15 vb.) kelimeye, “eş, benzer olma” kök anlamına dayanarak “size benzer özellikleri sebebiyle (iman vs.) sizinle eşleştirilenler” anlamı vermiştir. Bunun hem erkeklere hem de kadınlara yönelik bir vaat olduğu söylemiştir. Bkz. Amine Vedûd Muhsin, *Kurân ve Kadın*, 105.

Musted'af (المُسْتَضْعَف) kelimesi makhur, kahredilmiş, güçten düşürülmüş,¹²⁶⁷ ezilmiş,¹²⁶⁸ çaresiz anlamlarına gelir. Muḳātil, kelimenin Kur'ân'da üç farklı anlamda kullanıldığını tespit etmiştir; kahredilmişler/ zayıf düşürülmüş olanlar, küfre önderlik edenlere tabi olan zayıflar ve kuvveti olmayan âcizler. Kelimenin Nisâ' sûresinin 75. ve 97. âyetlerinde ilk anlamında kullanılırken, 98. âyetinde 3. anlamıyla kullanıldığını kaydetmiştir.¹²⁶⁹

Âyette geçen (هَذِهِ الْقَرْيَةُ) ibaresinden kastedilen yerin Mekke olduğu¹²⁷⁰ ve (وَالْمُسْتَضْعِفِينَ) şeklinde bahsedilen kişilerin, Mekke'den Medine'ye hicret etmeye gücü yetmeyip Mekke'de kalan ve müşriklerin işkencelerine maruz kalan müminler olduğunda görüş birliği vardır. İbn 'Abbās'ın “Ben ve annem de âyette sözü edilen ezilen kadın ve çocuklardandık” dediği rivâyet edilmiştir.¹²⁷¹

Vildān (الْوِلْدَان) kelimesi (وَلَد) kelimesinin çoğuludur.¹²⁷² Yüce Allah'ın çocukları ayrıca zikretmesindeki sebep zulmün onları da kapsayacak kadar ileri gittiğini göstermek içindir. Ayrıca yağmur duasında ve Hz. Yunus'un kavminin helaktan kurtulmak için ettikleri duada olduğu gibi günahsız çocukları da duaya kattıkları vurgulanmaktadır.¹²⁷³ Diğer bir görüşe göre

¹²⁶⁷ Muḳātil, *Tefsīr*, 1:389.

¹²⁶⁸ Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, 2:108.

¹²⁶⁹ Muḳātil, *el-Eşbāh ve 'n-Nezā'ir*, 348-349.

¹²⁷⁰ Ṭaberī Arapların her “şehir” (مَدِينَةٍ), “köy” (الْقَرْيَةِ) dediklerini söylemiştir. Bkz. Ṭaberī, *Cāmi 'u'l-Beyān*, 7:225

¹²⁷¹ Muḳātil, *Tefsīr*, 1:389; Ṭaberī, *Cāmi 'u'l-Beyān*, 7:224; Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, 2:108; Rāzī, *Mefātīhu'l-Ġayb*, 10:187; Kurtubī, *el-Cāmi*, 6:460; İbn 'Atiyye, *el-Muḥarreru'l-Vecīz fī Tefsīri'l-Kitābi'l-'Azīz*, 2:78. İbn Keşīr, *Tefsīru'l-Ḳur'āni'l-'Azīm*, 4:159.

¹²⁷² Ṭaberī, *Cāmi 'u'l-Beyān*, 7:225.

¹²⁷³ Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, 2:108; Rāzī, *Mefātīhu'l-Ġayb*, 10:187.

ricāl ve *nisā* kelimeleri hür erkek ve kadınları ifade ederken *vildān* kelimesi köle ve cariyeleri ifade etmektedir. Arapçada köle için (وَلِيد) cariyeye için (وَلِيدَة) kelimeleri kullanılır.¹²⁷⁴

Mâturîdî âyeti halkı müşrik ve zalim olan, Müslümanlara zulmederek hicret etmelerine engel olan her zalimin bu âyetin kapsamına gireceğini söylemiştir.¹²⁷⁵ Nisâ' sûresinin 75. âyeti, Müslümanlara çaresiz ve mazlum durumda olan erkekler, kadınlar ve çocuklar için savaşma emri vermektedir. Bu âyet, Müslümanlara, zulüm altında ezilen ve adaletsizlikle karşı karşıya kalan kişilerin yardım çağrılarını kayıtsız kalmamalarını, aksine bu çaresiz insanların seslerine kulak vererek harekete geçmelerini öğütlemektedir.

Bu emrin anlamının sadece fiziksel bir cihadı veya savaşı kapsamaz; aynı zamanda mazlumlara korumak, adaleti tesis etmek ve zulmü ortadan kaldırmak için yapılan her türlü gayreti, çabayı, cehdi içerdiği görülmektedir. Müslümanlara, zulme karşı duyarlı olmalarını ve mazlumlara koruma sorumluluğunu üstlenmelerini emreden bu âyet, İslâm'ın adalet ve merhamet ilkelerini açıkça yansıtmaktadır. Dolayısıyla gerçek bir Müslüman, zulme karşı sessiz kalmayan; aksine, her türlü adaletsizliğe karşı aktif bir duruş sergileyen, çaresiz erkek, kadın ve çocuklar için mücadele eden insandır.

3.7.4. Çaresiz Erkek, Kadın ve Çocukların Hicret Emrinden Muaf Tutulması

(Nisâ' 97-100)

إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضَ اللَّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا فَأُولَئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَسَاءَتْ مَصِيرًا (٩٧) إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ لَا يَسْتَطِيعُونَ جِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا (٩٨) فَأُولَئِكَ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَعْفُوَ عَنْهُمْ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا (٩٩) وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَاعِمًا كَثِيرًا وَسَعَةً وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكُهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا (١٠٠)

¹²⁷⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2:108.

¹²⁷⁵ Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 3:327.

“Kendilerine zulmetmekte iken meleklerin canlarını aldığı kimseler var ya; melekler onlara şöyle derler: “Ne durumdaydınız? (Niçin hicret etmediniz?)” Onlar da, “Biz yeryüzünde zayıf ve güçsüz kimselerdik” derler. Melekler, “Allah’ın arzı geniş değil miydi, orada hicret etseydiniz ya!” derler. İşte bunların gidecekleri yer cehennemdir. O ne kötü varış yeridir. (97)

Ancak gerçekten zayıf ve güçsüz olan, çaresiz kalan ve hicret etmeye yol bulamayan erkekler, kadınlar ve çocuklar başkadır. (98)

Umulur ki, Allah bu kimseleri affeder. Çünkü Allah çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır. (99)

Kim Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde gidecek çok yer de bulur, genişlik de. Kim Allah’a ve Efendimiz’e hicret etmek amacıyla evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse, şüphesiz onun mükafatı Allah’a düşer. Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir. (100)”

Sûrenin 75. âyetinde Müslümanlara zulüm altında ve çaresiz olan erkek, kadın ve çocuklar için cihad emri verilirken, bu âyetlerde çaresiz olduklarını söyleyerek aslında zulüm diyarından hicret etmeye güçleri yettiği halde o belde kalarak ölen kişilerin cehennemlik olduğu söylenmektedir. Bu oldukça şedit bir tehdittir. Ancak hemen akabinde gerçekten güçsüz, çaresiz ve hicret etmeye yol bulamayan erkek, kadın ve çocukların bu tehdidin kapsamına girmedikleri açıklanmaktadır.

Mukâtil 98. âyette yer alan (لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً) ibaresine “Medine’ye çıkıp gitmek için bolluk ve imkanı olmayanlar” ve (لَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا) ifadesine ise “Medine’ye gidilecek yolu bilemeyenler” anlamı vermiştir.¹²⁷⁶ Çocukların zaten böyle bir yükümlülüğü yokken âyette azaptan müstağni tutulacakları söylenmiştir. Bunun nedeni çocuklar için kullanılan (الْوِلْدَانِ)

¹²⁷⁶ Mukâtil, *Tefsîr*, 1:402.

kelimesinin küçük çocuklar anlamında değilde “çocukluğu bitmiş ergenliğe yeni girmiş gençler” veya “köle/cariye” anlamında kullanılmış olmasıdır.¹²⁷⁷

97. ve 98. âyetler indikten sonra Mekke’de yaşayan Cundub b. Dâmrî ismindeki oldukça yaşlı bir kişi oğullarına “Beni taşıyarak Medine’ye götürün, çünkü ben âciz (مُسْتَضْعَف) değilim, eğer hicret etmeden burada ölürsem bu tehdit benim için geçerli olur” dedi. Bunun üzerine oğulları hicret için onu sedyeye koyup yola çıktılar. Fakat Cundub, Medine’ye varamadan Tenim’de vefat etti. Bu olay üzerine 100. âyet inerek niyeti hicret olarak evinden çıkıp yolda ölenlerin de bağışlanacağını bildirdi.¹²⁷⁸

Cundub b. Dâmrî’nin hikayesi, niyetin ve azmin önemini göstermektedir. Yaşlı ve hasta olmasına rağmen hicret etmeye karar verip yola çıkması ve Medine’ye ulaşmadan vefat etmesi 100. âyetin inmesine vesile olmuş, niyetinin Allah tarafından kabul edildiğini göstermiştir. Bu olay niyeti hicret olanların, yolda ölmeleri halinde dahi hicret mükafatı alacaklarını vurgulamaktadır.

3.7.5. Müşriklerin İlahlarının Dişi Olduğunu Söylemeleri (Nisâ’ 117)

إِنْ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا إِنَاثًا وَإِنْ يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطَانًا مَرِيدًا

“Onlar, Allah’ı bırakıp ancak dişilere tapıyorlar. Halbuki (aslında) azgın bir şeytana tapmaktadırlar.”

Bu âyetten önce Yüce Allah kendisine şirk koşulmasını asla bağışlamayacağını, bunun dışındaki günahları dilerse bağışlayacağını bildirmiş, şirk koşanların büyük bir sapıklık içinde

¹²⁷⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2:137,138; Râzî, *Mefâtîhu’l-Gayb*, 11:13.

¹²⁷⁸ Mukâtil, *Tefsîr*, 1:402; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2:137.

olduğunu beyan etmiştir.¹²⁷⁹ Bu âyetle birlikte müşriklerin dışı kabul ettikleri ilahlara taptiklarını fakat aslında şeytana tapmış olduklarını açıklamıştır. Daha sonra gelen âyetlerde şeytanın lanetlendiği, insanı nasıl kandırmaya çalıştığı ve onun kuruntularına inanan insanların cehenneme gideceği anlatılmaktadır.¹²⁸⁰

117. âyette geçen *ināṣā* kelimesi *unṣā* kelimesinin çoğuludur ve dişiler anlamına gelir. Erkek ve kadını ifade eden kelime çiftleri arasında yer alan “dişi” (أُنْثَى) ve “erkek” (ذَكَر) kelimeleri üzerinde, çalışmamızın ikinci bölümünde durulmuştur. Bu âyet sûrede, *e-n-ṣ* kökünün, *ināṣā* formunda kullanıldığı tek âyettir. Aynı zamanda *e-n-ṣ* kökünün *ẓeker* kelimesiyle birlikte kullanılmadığı ve bu kökten bir kelime yer aldığı halde bağlamın doğrudan erkek-kadın olmadığı tek âyetidir. Vāhidî âyetteki (لَا إِنَّاتًا) ibaresinin “ruhu olmayan cansız” (لَا إِيَّاهُ) anlamına geldiğini belirtmiştir.¹²⁸¹

Müfessirlere göre âyette “dişilere tapıyorlar” denmesinin üç sebebi olabilir:

- 1) Ebū Mâlik ve es-Suddî’nin görüşüne göre Araplar putlarına dışı isimleri (Lât, Menât, Uzzâ vb.) veriyordu bu yüzden âyette dişilere tapıyorlar denildi. (Kâdî Ebū Muḥammed ‘Abdulḥak bu görüşe karşı çıkar ve Arapların putları için aynı zamanda birçok eril isim de kullandıklarını söyler.)
- 2) Dahḥāk Arapların melekleri dişil olarak tasavvur ettikleri ve onlara tapındıkları için bu ifadenin kullanıldığını söyler.

¹²⁷⁹ 4/Nisā’:16 “Şüphesiz Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz. Bunun dışındaki günahları, dilediği kimseler için bağışlar. Allah’a ortak koşan, kuşkusuz, derin bir sapıklığa düşmüştür.”

(إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا)

¹²⁸⁰ 4/Nisā’:118-121.

¹²⁸¹ Vāhidî, *el-Vasīṭ*; 2:117.

3) İbn ‘Abbās, Ḥasan ve Kātāde’ye göre ise burada bahsedilenler, düşünme yeteneği olmayan dişil nesneler olan taşlar ve ağaçlardır. Âyette (إِنَّا) ifadesi cansız nesneleri ifade etmek için kullanılmıştır.¹²⁸²

Nīsābūrī (ö.406/1016), müşriklerin ilahlarına verdikleri dişi isimlerini açıklarken Lât (اللات) kelimesinin Allah (الله) lafzının müennesi, Uzzâ (الْعُزَّى) kelimesinin azîz lafzının mübalağalı şekli olan eazze (الْأَعَزَّ) kelimesinin müennesi olduğunu kaydetmiştir. Ayrıca (إِنَّا) kelimesini Hz. Âişe’nin (أَوْثَانَا) şeklinde okunduğunu, İbn ‘Abbās’ın (وثن) kelimesinin çoğulu olan (أثْنًا) şeklinde okuduğunu ve bunların putlar anlamına geldiğini rivâyet etmiştir.¹²⁸³

Taberî âyetin tefsirinde “Müşrikler dişi ismi verdikleri putlara tapıyorlardı. Onlar her şeyin dişisini o şeyin değersiz, aşağılık ve noksan olanı kabul ederler. Ve aşağılık olduklarını düşündükleri halde onları kulluk ve ibadet nesneleri olarak kabul ederler. İbadetlerini her şeyin sahibi olan, yaratma ve emretme elinde olana adamaktan kaçınırlar.” yorumunda bulunur.¹²⁸⁴

Taberî’nin bu açıklamasından anlaşılabacağı üzere müşriklerin dişi ismi verdikleri putlara tapmaları, bir yandan dişiyi değersiz, aşağılık ve noksan olarak kabul ederken, diğer yandan düşüncelerindeki değersiz ve aşağılık kabul edilen varlıkları yücelterek onlara ibadet etmeleri, onların inançlarındaki tutarsızlığı ve düştükleri büyük yanılgıyı gösterir. Müşrikler sahte tanrılara tapınarak ibadet ve kulluklarını gerçek anlamda hak eden, her şeyin sahibi ve yaratıcısı olan Allah’a yöneltmekten kaçınmaktadırlar. Bu durum onların hem akıl hem de iman açısından büyük bir sapkınlık içinde olduklarının ispatıdır.

3.7.6. Mümin Erkek ve Kadınların Mükafatları (Nisâ’ 124)

وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا

¹²⁸² İbn ‘Atiyye, *el-Muḥarreru’l-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, 2:113.

¹²⁸³ Nīsābūrī, *Garā’ibu’l-Ḳur’ân ve Rağā’ibu’l-Furḳân*, 2:498.

¹²⁸⁴ Taberî, *Cāmi’u’l-Beyân*, 7:490,491.

“Mü'min olarak, erkek veya kadın, her kim salih ameller işlerse, işte onlar cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar.”

Ebû Şâlih'ten rivâyet edildiğine göre, Tevrat ehli, İncil ehli, Zebûr ehli ve müminler bir arada oturuyor ve birbirlerine “Biz sizden üstünüz” diyorlardı. Bunun üzerine bu âyet inzâl olmuştur.¹²⁸⁵ Bir önceki başlıkta belirtildiği gibi Nisâ' sûresinin 116-121. âyetlerinde, Allah'a ortak koşmanın affedilmeyecek büyük bir günah olduğu ve müşriklerin aslında şeytana taptikları anlatılmaktadır. Ayrıca, şeytanın insanları nasıl saptırdığı ve aldatıcı vaatlerle kandırdığı, bunun sonucunda da onların cehenneme mahkûm oldukları belirtilmektedir. Daha sonra 122.-123. âyetlerinde, iman edip salih ameller işleyenlerin ebedî olarak kalacakları cennetlere girecekleri ve Allah'ın vaadinin hak olduğu anlatılmaktadır. Ayrıca, müşriklerin ve Ehl-i kitabın, kendilerinin cennete gireceğine dair beklentilerinin doğru olmadığı ve kötü işler yapanların cezalandırılacağı söylenmektedir. Tezimizin üçüncü bölümüne başlarken belirttiğimiz gibi, Nisâ' sûresinin erkek ve kadınla ilgili konularının yoğunlaştığını tespit ettiğimiz ikinci bölümü bu âyetlerle başlamaktadır. 124. âyette Yüce Allah durumun müşrikler ve Ehl-i kitabın kuruntuları, zannettikleri gibi olmadığını mümin olan ve salih amel işleyen erkek ve kadınların cennete gireceğini bildirmektedir. 126. âyette yerin ve göğün Allah'a ait olduğu vurgusu yapıldıktan sonra 127. ve 132. âyetler arasında kadınların miras hakları, aile içi anlaşmazlıklar ve çözüm yollarıyla ilgili konular ele alınmaktadır. Bu âyetler çalışmamızın ilgili bölümlerinde ele alınmıştır.

Müfessirler 124. âyetin açıklamasını yaparken özellikle *neķīr* (نَقِيرًا) kelimesi üzerinde odaklanmışlardır. *Neķīr* ibaresinin hurma çekirdeğinin sırtındaki çukurcuk anlamına geldiği ve

¹²⁸⁵ Bedreddin Çetiner, *Fâtiha'dan Nâs'a Esbâb-ı Nüzûl*, 1:275.

hurma ağacının oradan neşet ettiği söylenmektedir.¹²⁸⁶ Kelime Nisā' sûresinin 53. âyetinde de geçmektedir:

أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّنَ الْمُلْكِ فَإِذَا لَا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا

“Yoksa onların mülkten bir nasıpları mı var? Öyle olsaydı insanlara zerre miktarı bir şey vermezlerdi.”

Zemaḥşerī kelimeyi bu âyette açıklarken “lif/kıl (فَيْل)” ve “çekirdek zarı (قَطْمِير)” kelimelerinde olduğu gibi azlığı ifade etmek için kullanıldığını söylemiştir.¹²⁸⁷

Bu âyet, iman edip salih amel işleyen herkesin erkek kadın ayrımı olmaksızın cennete gireceğini ve zerre kadar haksızlığa uğramayacaklarını belirtir. *Neḳīr* kelimesi, Allah'ın adaletinin ve müminlere olan hassasiyetinin altını çizer. Allah'ın adaleti mükemmeldir ve müminler için en küçük bir haksızlık bile olmayacaktır; bu da İslâm'ın eşitlik, adalet ve doğruluk prensiplerini yansıtır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde, sûrenin erkek ve kadınla ilgili âyetlerinin tematik tahlilini gerçekleştirdik. Sûrede bu konuların yoğunlaştığı iki ana bölümü yer almaktadır: Sûrenin başlangıcından 36. âyete kadar olan ilk bölüm ve 122 ile 133. yerler arasındaki ikinci

¹²⁸⁶ Muḳātil, *Tefsīr*, 1:409; Ṭaberī, *Cāmi 'u 'l-Beyān*, 7:526; Rāzī, *Mefātīḥu 'l-Ġayb*, 11:56. *N-ḳ-r* (نقـر) kökü Kur'ân'da ikisi Mekkī ikisi Medenī dönemde olmak üzere 4 defa geçmektedir. Mekkī dönemde Muddeṣṣir sûresinin 8. âyetinde iki defa yer almaktadır; “O Sûr'a üfürüldüğü zaman var ya” (فَإِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِ). Medenī dönemde ise Nisā' sûresinin 124. ve 53. âyetlerinde zerre kadar anlamında geçmektedir. Görüldüğü gibi kelimenin Mekkī ve Medenī dönemde kullanıldığı anlam birbirinden tamamen farklıdır. (Sûra üfürülmenin âhiret hayatının başlangıcı olması ve kıl kadar da olsa amellere karşılığının âhirette verilmesi arasında ince bir bağ mevcuttur.)

¹²⁸⁷ Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, 2:92.

bölüm. Ayrıca, bu iki ana bölüm dışında farklı bağlamlarda geçen erkek ve kadın konulu âyetleri de ele aldık. Bu bölümde, âyetlerin klasik dönem tefsirlerde yer alan nüzûl sebepleri, lafız ve mana tahlilleri ile yorumlarına odaklandık. Âyetler, içeriklerine göre tasnif edilip, merkezî konularına göre değerlendirilerek ele alındı. Bu metodolojiyle, çalışmanın daha anlaşılır ve düzenli bir şekilde sunulması amaçlanmıştır.

SONUÇ

Bu çalışmada, Nisā' sûresinin tematik yapısı içerisinde erkek ve kadın konusunun yeri ve önemi tespit edilerek bu konu üzerine odaklanılmakta ve sûre *mevdu'î* tefsir metoduyla derinlemesine ve detaylı bir şekilde incelenmektedir. Çalışmada, kadın ve erkek temalarının sûrenin genel yapısı bağlamında nasıl işlendiği ve söz konusu âyetlerin klasik dönem tefsirlerinde nasıl anlaşıldığı ele alınmaktadır. Klasik dönem sözlük ve tefsir kaynakları esas alınarak yapılan bu analizler, Kur'ân'ın orijinal anlamını ve mesajını daha doğru bir şekilde kavramaya yönelik önemli bulgular sunmaktadır.

Çalışmamızın ilk bölümünde bir zemin teşkil etmesi amacıyla sûrenin tematik yapısı ortaya konulmakta ikinci bölümünde kadın ve erkek konusuna dair kelimelerin semantik ve filolojik yapısı, üçüncü bölümde ise bu âyetlerin tematik yapısı analiz edilmektedir.

Birinci bölümde öncelikle Nisā' sûresinin, Âlu 'İmrân ve Mâ'ide sûreleriyle olan tematik bağlantıları tespit edilmekte ve bu bağlantıların Kur'ân'ın içsel tutarlılığı ve mesajlarının sürekliliği ve bütünlüğünü açıkça ortaya koyduğu görülmektedir. 176 âyetten oluşan Nisā' sûresinin yaklaşık üçte birini oluşturan 52 âyette kadın ve erkek konuları ele alınmaktadır.

Nisā' sûresinin Kur'ân'ın bütünlüğündeki yeri ve sûrenin iç bütünlüğü göz önünde bulundurulduğunda sûrenin ilk âyetinin, sûrenin temel eksenini belirleyen bir tohum niteliğinde olduğu görülmektedir. Bilhassa sûrenin ilk âyetinde yer alan kavramların, erkek ve kadın konusunun temel zeminini teşkil ettiği görülmekte ve konunun ilgili olduğu bağlamların anlaşılmasında önemli bir rolü olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu bu kavramlar, *taḳvā*, *nefs-i vāḥide*, *zevc* ve *beṣse* kavramlarıdır. Bu kavramların filolojik ve semantik açıdan detaylı bir şekilde incelenmesi ve sûredeki anlam bağlamları ortaya konulması sûrenin erkek ve kadın konusundaki mesajlarının doğru anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Nitekim kelime

köklerinin ve kavramların sahip olduğu zengin anlam katmanlarının tespit edilmesinin metinlerin anlaşılmasına dikkate değer bir katkı sağlamaktadır.

Takvā kelimesinin kökü olan v-*k*-y kökünün sûrede en çok erkek ve kadın ilişkileri konularıyla ilintili olarak kullanıldığı görülmektedir. *Takvā*nın lügavî açıklamalarına dayanarak *takvā*nın korku ve korunma arasındaki ilişkiyi ifade ettiği görülmektedir. Kişinin kendisini tehlikelerden hem fiziksel hem de manevi zarar ve günahlardan koruma çabası anlamlarına gelen *takvā*, sûrede kadına karşı hakkaniyetli ve merhametli davranmanın erkeği Allah'ın azabından koruyacağı sonucuna götürmektedir. Sûrede ilk âyette geçen ve v-*k*-y kökünden gelen *ittikā* (اتَّقَى) kavramı ile 24, 25 ve 34. âyetlerde geçen *iḥṣān* (إِحْصَان), *ḳavvām* (قَوَام) ve *ḥāfız* (حَافِظ) kelimeleri arasında semantik bir bağ olduğu görülmektedir. Bu kavramların hepsinin kök anlamlarında “koruma” manasının olduğu ve bunun hem erkek ve kadın arasındaki ilişkinin hem de Allah'la insan arasındaki ilişkinin içeriğini ve kalitesini belirlemede etkili olduğu ortaya çıkmaktadır.

Sûrenin ilk âyetinde yer alan diğer bir kavram olan *nefs-i vāhıde* terkihi, insanın yaratılışındaki teklik ve birlik vurgusunu ifade etmektedir. Diğer taraftan nefsin lügatlerde yer alan anlamlarından olan “haset” ve “cimrilik” anlamları, insanın iç dünyasındaki kimi olumsuz duyguların da bu kavramla ilişkili olduğunu göstermektedir. İlk âyette erkek ve kadının *nefs-i vāhıde*den (مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ) yaratıldığı söylenirken, karı koca arasında yaşanan anlaşmazlığın anlatıldığı 128. âyette “*Nefisler ise kıskançlığa ve bencil tutkulara hazır (elverişli) kılınmıştır (وَأُخْضِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ)*.” buyurulması kelimenin bu anlamını erkek ve kadın ilişkisinin tabiatındaki bir tezahürü olarak ortaya çıkmaktadır.

İlk âyette yer alan ve sûrede erkek ve kadını ifade eden kelimelerin çiftler halinde belirtilmesinin temelini oluşturduğunu tespit ettiğimiz ibare *zevc* kelimesidir. *Zevc*, her şeyin bir zıddının veya benzerinin olması durumunu ifade eden bir kelimedir. Kur'ân-ı Kerîm'de bu durum, “*Her şeyden iki çift yarattık... (وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ)*” âyetiyle belirtilir. Bu çiftlerden

biri de kadın ve erkektir. Kelime, aile içindeki uyumu ve birlikteliği vurgularken, aynı zamanda Allah'ın yaratmasındaki çeşitliliği ve düzeni yansıtmaktadır. Bu kelime hem bireysel hem de toplumsal yaşamda 'tamamlayıcılık ve karşılıklılık' ilkelerini ifade etmektedir. *Zevc* kelimesinin önemli bir hususiyeti kelimenin hem erkek hem kadın için kullanılmasıdır. Klasik dönem sözlükleri, kadın için *zevc* yerine -Kur'ân-ı Kerîm'de hiç geçmeyen- *zevce* kelimesinin kullanılmasını kötü bir lehçe/hatalı bir kullanım olarak değerlendirmektedir.

Zevc kelimesinin kullanımı ile ilgili tespit edilen bir diğer nokta, Kur'ân'da iman birliği bulunan eşler için *zevc* kelimesi kullanılırken aralarında iman birliği olmayanlar için *imrae*' kelimesinin kullanılmış olmasıdır. Örneğin, Hz. Âdem ve Hz. Havvâ hakkında konuşulurken *zevc* kelimesi, Hz. Nûh'un ve Hz. Lût'un karıları hakkında konuşulurken *imrae*' kelimesi kullanılmaktadır. *Zevc* kavramı incelendiğinde bu kavramın aile içindeki uyumu, birlikteliği ve tamamlayıcılığı, aile içindeki sevgi ve merhamet bağlarını vurguladığı görülmektedir. Zira, eşler arasında sadakat, muhabbet ve inanç birliği mevcutsa *zevc* kelimesi kullanılmaktadır. Eğer karı koca arasındaki muhabbet ve sadakat, ihanet, inanç farklılıkları veya kısırlık gibi çeşitli durumlar nedeniyle zedelenirse, *zevc* yerine *imrae*' kelimesi kullanılmaktadır. Sûrede bu kullanım 128. âyette görülmektedir. Âyette karı koca arasındaki muhabbet ve sadakatin zedelenmesi söz konusudur ve *zevc* yerine *imrae*' kelimesi kullanılmaktadır.

İlk âyette kullanılan kavramlardan bir diğeri olan *beşse* kelimesi hem somut hem de soyut anlamda yayılma, dağıtma ve ayırma eylemlerini ifade eder. Kelime "hüzün" anlamında da kullanılır. Kur'ân-ı Kerîm'de, insanlığın yaratılışı ve çoğalması, kıyamet tasvirleri ve Hz. Ya'kûb'un üzüntüsü gibi farklı bağlamlarda kullanıldığı tespit edilmiştir. Nisâ' sûresinde kelimenin yaymak anlamı ilk âyette, insanlığın yaratılışı ve çoğalması bağlamında kullanılır. İnsanoğlu, Hz. Âdem ve Hz. Havvâ'dan erkek ve kadın olarak yayılmış, dünyanın dört bir yanına dağılmıştır.

Erkek ve kadın anlamlarını ifade ettiği tespit edilen *racul*, *nisā'*, *zeker*, *unṣā*, *ba'l* ve *imrae'* kelimelerin filolojik ve semantik tahlilinin yapıldığı ikinci bölümde klasik dönem sözlüklerde bu kelimelere verilen anlamlar arasında ilişkiler olduğu tespit edilmiştir. Bu kavramların Kur'ân'da ve Nisā' sûresinde nasıl geçtiği ve anlamlarının nasıl şekillendiğinin incelenmesi neticesinde sûrede erkek ve kadını ifade etmek için kullanılan kelimelerin birtakım çiftler oluşturduğu görülmektedir. Bu çiftler: *Racul* ve *nisā'*, *zeker* ve *unṣā*; *ba'l* ve *imrae'* kelimeleridir. İnceleme sonucunda *zeker* ve *unṣā* kelimelerinin biyolojik olarak er ve dişi olmayı, *racul* ve *nisā'* çiftinin toplumsal kimlik olarak erkek ve kadın olmayı, *ba'l* ve *imrae'* kelimelerinin ise evli ve dahi cinsel olarak birlikte olmuş eşleri (karı-koca) ifade etmek için kullanıldığı tespit edilmiştir.

Bu kelimelerden biri olan *racul* kavramı temel olarak “erkek” ve “ayak” anlamı taşımakta, “erkek” anlamı, kelimenin cinsiyet belirtme işlevine odaklanırken; “ayak” anlamı hareket, yürüme ve dayanıklılık gibi fiziksel eylemlerle bağlantılı olarak kullanılmaktadır. Kelimenin hem erkek hem ayak anlamına gelmesinin, ayak anlamında kullanılan yerlerde bir gücü ve cesareti ifade etmesinin, erkeğe verilen *ḫavvām*lık vazifesiyle (ayakta tutma, koruma) doğru orantılı olduğu görülmektedir.

Racul kelimesinin köküne dair mutabakat olduğu görülürken; *nisā'* kelimesinin kökü hususunda klasik dönem sözlük yazarlarının arasında bir görüş birliği bulunduğu söylenemez. Kelime kökü *n-s-v*, *n-s-y* ve *n-s-e'* gibi farklı şekillerde verilmektedir. Bu kökler incelenirken *insān* kelimesinin kökenine dair de benzer bir karışıklık yaşandığı görülmektedir. Çalışmamızda başvurduğumuz sözlükler içerisinde, *n-s-v* kökünü ayrı bir kök olarak ele alan ve *nisā'* kelimesinin bu kökten geldiğini söyleyen tek sözlük yazarı Halîl b. Aḥmed'dir ve aynı zamanda *insān* kelimesinin kökünü *e-n-s* değil, *n-s-y* olarak veren tek sözlük yazarı da kendisidir. Ezherî, *nisā'* (نساء) kelimesine, temel anlamı “unutmak” ve “terk etmek” olan *n-s-y* kökünde; Cevherî ise “ertelemek” anlamı olan *n-s-e'* kökünde yer vermektedir. Buna karşın

çalışmamızda klasik dönem sözlüklerde *nīsā* ' kelimesinin kökü olarak belirtilen *n-s-y* ve *n-s-e* ' köklerinin Kur'ân'da hiçbir âyette kadın anlamında kullanılmadığı tespit edilmiştir.

Erkek ve kadını ifade eden kavram çiftlerinden ilk olarak işaret ettiğimiz *racul* ve *nīsā* ' çiftini oluşturan her bir kelimenin Kur'ân'da kullanıldığı yerlerin sayısının birbirine çok yakın olduğu ortaya çıkmaktadır. *R-c-l* kökü, *nīsā* ' kelimeyle birlikte geçtiği her âyette çoğul formu olan *ricāl* ile kullanılmıştır. İki kelimenin Kur'ân'da aynı âyette geçtiği yer sayısı dokuzdur ve bunların yedisi Nisā' sûresinde yer almaktadır. Bu da bizlere bu kelimelerin çift olarak en çok Nisā' sûresinde kullanıldığını göstermektedir. *R-c-l* kökü ile ilgili dikkat çeken bir nokta da bu kökün tevhidin ve imanın henüz yerleşmekte olduğu Mekkî dönemde değil de Medenî âyetlerde *nīsā* ' ile semantik bir bağ kurmuş ve kadın erkek ilişkileri bağlamında kullanılmaya başlamış olmasıdır.

Erkek ve kadın anlamında kullanılan ikinci kavram çifti olan *ẓeker* ve *unṣā* kavramlarından biri olan *ẓeker* kelimesinin kökü olan *ẓ-k-r* köküne klasik dönem sözlüklerinde, “sertlik ve zorluk”, “erkek” ve “hatırlama” anlamları verilmektedir. Bu kök Kur'ân'da “zorluk ve sertlik” anlamıyla geçmemektedir. Kök, Kur'ân'da erkek anlamında kullanıldığı ve tekil olarak geçtiği (*ẓeker*) her âyette *unṣā* kelimesiyle birlikte yer almıştır. *ẓ-k-r* kökü erkek anlamında (*ẓeker*), Nisā' sûresinde üç âyette geçmektedir ve bunların üçünde de *unṣā* kelimesiyle birlikte kullanılmıştır.

E-n-s kökünün “yumuşaklık, kolaylık” ve “dişi” olmak üzere iki temel anlamı bulunmaktadır. Kök, Kur'ân'da *unṣā*, *unṣeyeyn*, *ināṣ* şeklinde kelimenin tekil, ikil ve çoğul halleri olarak üç farklı formda ve sadece “dişi” anlamıyla yer almıştır. Kök Nisā' sûresinde 4 kez geçmekte ve sadece dişi putlar bağlamında *ināṣ* formuyla yer aldığı 117. âyette *ẓeker* kelimesiyle birlikte kullanılmamıştır.

Erkek ve kadını ifade eden bir diğer kelime çifti *b-a'-l* ve *imrae* ' dir. *B-a'-l* kökü, “yüksek yer”, “arkadaş-üstünlük” ve “hayret etmek” olmak üzere üç temel anlama gelmektedir.

Kök Kur'ân'da altısı “koca” anlamında biri tapılacak put anlamında olmak üzere yedi kez geçmektedir. Nisâ' sûresinde sadece bir kere, koca anlamında ve *imrae'* kelimesiyle birlikte yer almaktadır.

M-r-e' kökünün iki temel anlamı bulunmaktadır; “kişi (erkek-kadın)” ve “yemeğin boğazdan kolay geçer olması”. Kök 11 yerde “kişi/ erkek”, 26 yerde “kadın” ve bir yerde “kolaylık” anlamıyla Kur'ân'da yedi farklı formda ve 38 defa geçmektedir. Kadın anlamında kullanıldığı 26 yerin 21'nde “eşlerden kadın olan” (karı-refika) için kullanılmıştır.

Erkek ve kadını ifade eden bu kelime çiftlerinin analizi neticesinde bu çiftlerin kullanıldığı konuların birbirinden farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir. Kur'ân'da kullanımlarına bakıldığında *ricāl* ve *nisā'* kelimeleri yaratılış ve *ittikā*, miras hükümleri, insanların üstünlükleri ve nasipleri, aile içi düzen ve kadın hakları, zulüm ve cihad, zayıf ve çaresizlerin durumu, kadınların mahremiyeti, mümin erkek ve kadınlar gibi konularda, yedisi Nisâ' sûresinde geçen dokuz âyette bir arada kullanıldığı belirlenmiştir.

Z-k-r kökünün erkek anlamında ve *e-n-s* köküyle birlikte yer aldığı âyetlerde genel olarak şu konularda bahsedildiğini tespit edildi: Erkek ve dişinin yaratılışı, Allah'ın kudreti, putperestlik ve meleklerin dişi olarak adlandırılmasının eleştirisi, hamilelik ve doğum, çocuk sahibi olma ve kısırlık, miras ve hukuki hükümler (kız çocuklarının ve kız kardeşlerin mirastaki durumu), toplumsal eleştiriler (kız çocuğunun müjdelenmesi ve buna verilen olumsuz tepkilerin eleştirisi) ve erkek-kadın arasındaki eşitlik (iman eden ve salih amel işleyenlerin ayırım gözetilmeksizin cennete girmesi.)

B-a'-l kökü put anlamında kullanıldığı Şâffât sûresinin 125. âyeti dışında geçtiği bütün âyetlerde kadın veya kadını ifade eden kelimelerle birlikte kullanılmakla birlikte *m-r-e'* (مَرَأً) kökü ile sadece Nisâ' sûresinin 128. âyetinde birlikte kullanılmıştır. Burada da konu erkeğin *nuşûzu* ve *i'rāḍıdır*.

Sûrenin tematik analizi neticesinde müfessirlerin sûrenin anlaşılmasında önemli bir rol oynayan ilk âyeti derinlemesine ele aldıkları ve âyeti İslâm toplumunda aile bağları ve toplumsal düzen açısından önemini vurgulayacak şekilde yorumladıkları tespit edilmiştir.

Âyette yer alan “bir tek nefis” (نَفْسٍ وَاحِدَةٍ) ibaresinin hem erkeğin hem de kadının kendisinden yaratıldığı bir “öz” olduğuna yönelik görüşler –sonraki dönemlerde olmasına karşılık- ele aldığımız klasik dönem tefsir kaynaklarında –Râzî’nin açıklaması hariç- zikredilmemiştir. Klasik dönem kaynaklarında “bir tek nefis” ibaresinden Hz. Âdem’in, “ondan da eşini yaratan” ifadesinden ise Hz. Havvâ’nın kastedildiğine yönelik görüş birliği mevcuttur. Hz. Havvâ’nın Hz. Âdem’in kaburga kemiğinden yaratması ile ilgili hadislerin de hiçbir isnad ve metin tenkidi yapılmadan kullanıldığı görülmektedir.

Nisâ’ sûresinin tüm insanlara bir hitap ile başlamakta ve burada onları bir tek nefisten yaratan Allah’a ve birbirlerine karşı sorumluluklarını hatırlatmaktadır. Nisâ’ sûresinde yetimlerin haklarının korunması, mallarının adaletle yönetilmesi ve haksız yere tüketilmemesi gerektiğini vurgulayan âyetlerin varlığı da bu bağlamı destekleyen bir konu olarak görülmektedir. İlgili âyetlerde yetimlerin haklarına riâyet edilmesinin Allah katında büyük bir öneme sahip olduğunu ve bu hakların ihlalinin ciddi bir günah olduğu açıkça belirtilmektedir. Bu bağlamda, yetim haklarının korunması ve kadınların adaletli bir şekilde muamele görmesi, bu sorumlulukların başıdır ve toplumsal düzenin ile ahlakın korunmasında temel taşlardan biri olarak işlev görmektedir.

Nisâ’ sûresinin 3. âyetinde yer alan çok eşlilik meselesini klasik dönem müfessirlerinin genel olarak yetimler bağlamında ele aldığı görülmektedir. Müfessirler bu âyeti İslâm’ın çok eşliliği belirli koşullar altında – özellikle bakımını üstlendikleri yetimlere haksızlık yapma ihtimaline karşı- kabul ettiğini, ancak adaletin sağlanmasının zorunlu olduğunu ve bunun sağlanamayacağı durumlarda tek eşliliği teşvik ettiğini ifade etmektedirler.

Nisā' sûresinin 5. âyetinde, mal varlıklarının israf edilmemesi ve akıllı ermez kişilere verilmemesi gerektiği belirtilmektedir. Bu âyet ekonomik adaletin sağlanması ve toplumun refahı için bireysel sorumluluğun önemini ortaya koyan bir âyettir. Âyette geçen *sufehā*'nın kim olduğu tartışma konusu olmuştur. Taberî ve bazı müfessirler âyette geçen *sufehā*' kelimesinin, sadece kadını, çocuğu veya erkeği değil bütün akıllı zayıfları kapsadığını söylerken müfessirlerin bir kısmı bu ifadenin kadınları kastettiğini, zira kadınların aklının az olduğunu söylemekte herhangi bir beis görmemektedirler.

Nisā' sûresinde miras hükümlerini açıklayan âyetlerde erkeklerin, kadınların, çocukların, yetimlerin ve akrabaların mirastan alacağı payların ne olduğu açıklanmaktadır. Bu hükümlerle, miras dağılımında Câhiliye dönemindeki adaletsiz uygulamalara son vererek Allah'ın adaleti ve hikmeti gözetilerek kadınların ve çocukların haklarını koruma altına alındığı anlaşılmaktadır.

Klasik dönem müfessirlerinin sûrenin zina suçu ve cezası ile tevbeyle dair hükümleri içeren âyetlerini (15, 16 ve 17. âyetler), İslâm hukukunun adalet, merhamet ve toplumsal düzeni koruma prensiplerini yansıttığı şeklinde açıkladıkları görülmektedir. Müfessirler zina cezası konusunda, suçluların durumuna göre farklı cezaların verilmesi gerektiğini vurgulamakta ve zaman içinde bu hükümlerin evrildiğini kabul etmektedir. Konuyla ilgili düzenlemeler, ahlakî suçların cezalandırılmasında adalet, merhamet ve toplumsal *ıslâh*ın temel alındığını göstermektedir.

Aile hukuku ile ilgili âyetlerin tefsirleri, İslâm'ın aile hayatında adalet, iffet ve merhamet ilkelerini temel aldığını ve bu ilkeler çerçevesinde toplumsal düzenin, ahlaki ve sosyal yapının korunmasını hedeflediğini ortaya koymaktadır.

Nisā' sûresinde ziyadesiyle gündeme gelen 34. âyette aile içinde erkeklerin kadınlar üzerinde *ķavvām* olduğu belirtilmektedir. Bu durumun nedeni olarak iki madde sayılmaktadır; birincisi bazılarının bazılarından daha faziletli kılınması (بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ), ikincisi ise

ailenin geçimi için erkeklerin mallarından harcamalarıdır (بِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ). Âyetin tefsirinde erkeklerin kadınlardan neden daha üstün ve faziletli olduğu ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır. Klasik dönem müfessirleri, kadınların hem aklen hem manevi olarak erkeklere nazaran eksik varlıklar olduğunu ve bunun yaratılıştan kaynaklanan bir durum olduğunu genelgeçer bir mevzu olarak anlatmaktadır.

Söz konusu âyette kadınların evlilik yükümlülüklerini yerine getirmedikleri görülürse, erkeklerin önce onlara öğüt vermek, sonra yataklarında yalnız bırakmak ve dövmek yollarına başvurabilecekleri söylenmiştir. Müfessirlerin (وَاضْرِبُوهُنَّ) ifadesini açıklarken bu kavramı bir taraftan misvakla vurmak, canını acıtmadan vurmak gibi asgari bir şekilde yorumladıkları gibi aksine kocanın karısını öldürmesi dışında verdiği zarar için kısas uygulanmayacağını söylenmesi gibi uç şekilde de yorumladıkları görülmektedir. Böyle bir farkın, âyetin anlaşılması ile uygulanması arasında oluşan farkla ilgili olduğu düşünülebilir.

Sûrenin hem erkeğe hem kadına mirastan pay verileceğinin belirtildiği 7. âyeti, erkeğin ve kadının kazandıklarından paylarının olduğu açıklanan 32. âyeti ve mü'min olarak, erkek veya kadın, salih ameller işleyenlerin, cennete gireceğini, zerre kadar haksızlığa uğratılmayacağını bildiren 124. âyeti erkek ve kadın arasında bir denklik olduğunu bilhassa vurgulamaktadır. Buna karşın mirastan erkeğe iki kadının payı verileceğinin söylendiği 11. âyet, erkeklerin, kadınlar üzerine *ķavvām* olduğunun bildirildiği ve bunun sebepleri açıklanırken Allah'ın insanların kimini kiminden faziletli olmasının söylendiği 34. âyet ise bu denkliğin bir eşitliği değil, farklılıkları içinde barındıran bir adalet olduğunu göstermektedir.

Âyetlerin tefsirini yapan müfessirlerin akrabaların, yetimlerin ve kölelerin hakları konusunda oldukça dikkatli oldukları ve bu konularda Allah'tan sakınılması gerektiğine yönelik ayrıntılı açıklamalar yaptıkları görülmektedir. Buna karşılık âyetlerde yer alan (وَخَلَقَ) gibi ifadeleri tefsir ederken (إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ), (بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ), (السُّفَهَاءُ), (مِنْهَا رَوْجَهَا) kadınlar konusunda oldukça katı bir tavır sergiledikleri, akraba, yetim ve köleler konusunda

gösterdikleri rikkati göstermedikleri gözlenmektedir. Kadınların haklarının tespiti ve iyileştirilmesi konusunun ele alındığı Nisâ' (kadınlar) isimli bir sûrenin tefsirlerinde müfessirlerin yaptığı açıklamaların ve görüşlerinin kadınlara karşı oldukça katı bir tutum taşıdığı ve bu müfessirlerin eserlerinin günümüz kavram dünyasına oldukça yabancı bir noktadan konuştuğu görülmektedir. Günümüz perspektifinden klasik dönem müfessirlerini okuyan bir kimsenin İslâm'ın kadın haklarına yaklaşımı konusunda pozitif bir kanıya sahip olması zor görünmektedir. Klasik dönem müfessirlerinin, modern dönemde mevcut olan kadın hakları söylemiyle karşılaşmadıkları için, kadınlar hakkında olumsuz olarak nitelendirilebilecek görüşlerini herhangi bir itiraz veya eleştiriyle karşılaşılabileceklerini bile düşünmeden ifade etmektedirler. Bu bağlamda, klasik dönem müfessirlerinin kadınlara ilişkin görüşleri, o dönemin sosyo-kültürel durumundan ve tarihsel bağlamından bağımsız düşünülememektedir.

Bununla birlikte sûrenin ve Kur'ân'ın bütünlüğü içerisinde bu tefsirler değerlendirildiğinde İslâm'ın kadının aile içerisindeki hakları ile mülkiyet, miras ve mehir gibi haklarının bir güvencesi olduğu görülmektedir. İslâm, kadın ve erkeğin haklarını dengeli bir şekilde düzenleyerek, onların adil bir yaşam sürebilmesini, toplumda etkin ve saygın bir konumda olmalarını amaçlamaktadır.

KAYNAKÇA

- ‘Abdurrezzāk b. Hemmām eş-Şan‘ānī. *Tefsīru’l-Ḳur‘ān*. Tah. Muşţafā Muslim Muḥammed. Riyad: Mektebetu’r-Ruşd, 1989.
- ‘Abdülbākī, Muḥammed Fuād. *El-Mu‘cemu’l-Mufehres li Elfāzi’l-Ḳur‘ān’ı-Kerīm*. Ḳāhire: Dāru’l-Ḥadīs, 1988.
- Acar, Ömer. *Anlam Değişmeleri Işığında Kur‘ân’da Yeni Anlam Kazanan Kelimeler*. Bursa: Emin Yayınları, 2016.
- El-Aḥfeş, Ebū’l-Ḥasan el-Mücāşe‘ī bi’l-Velā’. *Me‘ānī’l-Ḳur‘ān*. Tah. Ed-Doktūre Hüdā Maḥmūd Ḳurā’a, Ḳāhire: Mektebetu’l-Ḥancı, 1990 .
- ‘Ā’işe, ‘Abdurrahmān Muḥammed ‘Alī el-Ma‘rūfe bi-Bintu’s-Şāṭi’. *el-İ‘cāzu’l-Beyānī li’l-Ḳur‘ān ve Mesā’il İbnu’l-Ezrak*. Kāhire: Dāru’l-Ma‘ārif, tarihsiz.
- Akalın, İsa. “‘Erkeğe Karısını Niçin Dövdüğü Sorulmaz’ Rivayetinin Merfû Hadis-Mevkûf Hadis İltibası Açısından Tahlili.” *SBARD* 13:26 (2015): 143-159.
- Akdemir, Salih. “Tarih Boyunca ve Kur’an-ı Kerim’de Kadın.” *İslâmî Araştırmalar* 5:4 (1991): 260-270.
- El-Ālūsī, Şehābuddīn Maḥmūd b. ‘Abdillāh el-Ḥüseynī. *Rūhu’l-Meānī fī Tefsīri’l-Ḳur‘āni’l-Azīm ve’s Seb’i’l-Mesānī*. Tah. ‘Alī ‘Abdü’l-Bārī ‘Atıyye. Beyrūt: Dāru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 817/1415.
- Arpaguş, Hatice K. “Kur’an Perspektifinden Yaratılış İtibariyle Kadına Bakış.” *Tarihten Günümüze Kur’an’a Yaklaşımlar*. İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur’an ve Tefsir Akademisi, 2010. 587-606.
- El-‘Askerī, Ebū Hilāl el-Ḥasan b. ‘Abdullāh b. Sehl b. Sa‘īd b. Yaḥyā b. Mehrān. *El-Vucūh ve’n-Nezā’ir*. Tah. Muḥammed ‘Uşmān. Ḳāhire: Mektebetü’l-Şeḳāfe’d-Dīnīyye, 2007
- Aydın, Mehmet Akif. “Köle,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*. 26:246-248.

- El-Begavî, Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes'ûd el-Ferrâ'. *Me'âlimu't-Tenzîl fî Tefsîri'l-Kur'ân*. Tah. 'Abdurrezzâk el-Mehdî. Beyrut: Dâr İhyâ'î't-Turâsî'l-'Arabî, 1420.
- El-Behiyy, Muhammed. *Kur'ân'da İtikâdî ve Amelî Kavramlar*. Çev. Ömer Aydın. İstanbul: İşaret Yayınları, 2017.
- El-Beydâvî, Nâşiruddîn Ebû Sa'îd. *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*. Tah. Muhammed 'Abdurrahmân el-Mer'aşlî. Beyrut: Dâr İhyâ'î't-Turâsî'l-'Arabî, 1418/1997.
- Birinci, Züleyha. "Kadın Konusunda İslâm'a Yöneltilen Eleştirilerin Tahlîli." Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2014.
- . "Nefs-i vâhîde İfadesinden Hareketle Kadının Yaratılışı Hakkında Bir Değerlendirme." *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47 (2014): 151-164.
- Blachère, Régis. *Le Coran*. Paris: Librairie Orientale et Americaine, 1949.
- El-Buhârî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İsmâ'îl. *Şahîh-i Buḥārî*. S. 1-631; el-Kutubü's-Sitte, (Mevsû'atü'l-Hadîs eş-Şerîf içinde, Haz. Şâlih b. 'Abdulazîz) Arabistan: Dâru's-Salâm, 2000.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Kitâbu'l Furûk –Kelimeler Arasındaki Farklar-*. Çev. Ömer Aydın. İstanbul: İşaret Yayınları, 2016.
- Carullah, Musa. *Hatun*. Haz. Mehmet Görmez. Ankara: OTTO, 2014.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.
- El-Cevherî, İsmâ'îl b. Hammâd. *Eş-Şihâh*. Tah. Aḥmed 'Abdulgâfûr 'Atṭâr. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâ'în, 1987.
- El-Cevzî, Cemâluddîn Ebû'l-Ferec 'Abdü'r-Rahmân b. 'Alî b. Muhammed. *Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*. Tah. 'Abdür-Rezzâk el-Mehdî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbî'l-'Arabî, 825/1422.
- Çalışkan, İbrahim. "İslâm Hukukunda Zina Suçunun Mahiyeti ve Cezası." *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33:3-4, (1992): 61-100.

- Çelik, Hüseyin. “Kur’an-ı Kerim’de Cariyelerle Evlilik Meselesi.” *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9:18, (2011):137-173.
- Çetiner, Bedreddin. *Fâtîha’dan Nâs’a Esbâb-ı Nüzûl*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2016.
- Demir, Ömer ve Mustafa Acar. *Sosyal Bilimler Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Yayınları, 1992.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2008.
- . *Konulu Tefsir’e Giriş*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021.
- . *Kur’ân’ın Ana Konuları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2010.
- Demirkol, Nihat. “Sûre-Konulu Tefsir Bağlamında Nisâ’ Sûresi’ne Genel Bir Bakış.” *Uluslararası İslam ve Kadın Çalıştayı*. 493-509. Iğdır: Iğdır üniversitesi Yayınları, 2018.
- Derveze, Muhammed ‘İzzet. *et-Tefsîru’l-Hadîs*. Kahire: Dâru İhyâi’l-Kutubi’l-‘Arabiyye, 1383.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûğat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1998.
- Dinler, Zeynep, Ayşenur Erken. “Kur’ân-ı Kerîm’de ‘A-ş-r (عَشْر) Kökünün Semantik Tahlili.” *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23 (2024): 01-37.
- Duman, Vildan Sali. “Fukahânın Kadın Tasavvurunun İctihadî Hükümlere Yansıması.” Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa, 2022.
- Duman, Zeki. *Beyânu’l-Hak*. Ankara: Fecr Yayınları, 2006.
- Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Süleymân b. El-Eş‘as b. Ishâk el-Ezdî. *Sünen-i Ebû Dâvûd*. S. 1223-1608; el-Kutubü’s-Sitte, (Mevsû‘atü’l-Hadîs eş-Şerîf içinde, Haz. Şâlih b. ‘Abdulazîz) Arabistan: Dâru’s-Selâm, 2000.

- Elik, Hasan ve Muhammed Coşkun. *Tevhit Mesajı: Özlü Kur'an Tefsiri*. İstanbul: Fikir Yayınları, 2013.
- Ersoy, Mehmet Akif. *Kur'ân Meali*. Haz. Recep Şentürk vd. İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2012.
- El-Ezherî, Muḥammed b. Aḥmed. *Tehzîbu'l-Luġa*. Tah. Muḥammed Avaḍ Mur'ib. Beyrut: Dāru İhyāi't-Turāsi'l-'Arabî, 2001.
- El-Ferrā', Yahyā b. Ziyād b. 'Abdullāh b. Manzūr ed-Deylemî. *Me'āni'l-Kur'ân*. Tah. Aḥmed Yūsuf en-Necāfî, Muḥammed Ali en-Neccār, Abdulfettāh İsmā'ıl Çelebi. Kahire: Dāru'l Mışriyye, tsz.
- Fidan, Hafsa. *Kur'ân'da Kadın İmgesi*. Ankara: Vadi Yayınları, 2006.
- El-Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Ebû Tâhir Muḥammed b. Ya'qûb. *El-Kāmûsü'l-Muḥîṭ*. Tah. Mektebetu Taḥkîkî't-Turās fî Mu'esseseti'r Risāle. Beyrut: Mu'essese't-Risāle, 2005.
- Gazali, Muhammed. *Kur'ân-ı Kerîm'in Konulu Tefsiri*. Çev. Şahin Güven ve Ekrem Demir. İstanbul: Ağaç Yayınları, 2005.
- El-Ğazzālî, Ebû Hâmid. *İhyāu 'Ulūmi'd-Dîn*. Çev. Ahmed Serdarağlu. İstanbul: Bedir Yayınları, 1992.
- . *El-Mustaşfâ min 'İlmi'l-Uşûl (İslâm Hukuk Metodolojisi)*. Çev. Yunus Apaydın. İstanbul: Klasik Yayınları, 2006.
- Gökkır, Bilal. *Konulu Tefsir: Hedef, İmkân ve Sınırları, Tarihten Günümüze Kur'ân'a Yaklaşımlar*. İstanbul: İlim Yayma Vakfı Yayınları, 2010.
- Görmez, Hatice. “Kur'an-ı Kerim'in İkili Anlatım Üslubu Bağlamında Terğib ve Terhib.” Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2016.
- Gözeler, Esra. “Konulu Tefsir.” *Tefsire Akademik Yaklaşımlar*. Ed. Mehmet Akif Koç ve İsmail Albayrak. I:231-243. Ankara: OTTO, 2013.
- . “Sûrelerin Mekkîliği ve Medenîliği: 22/el-Hacc Sûresi Örneği.” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 58:1 (2017): 70-108.

———. *Kur'ân Âyetlerinin Tarihlendirilmesi*. İstanbul: KURAMER, 2016.

Güler, İlhami ve Ömer Özsoy. *Konularına Göre Kur'an (Sistematik Kur'an Fihristi)*. Ankara: Fecr Yayınları, 2015.

Güngör, Mevlüt. "Tefsirde Konulu Tefsir Metodu." *İslamî Araştırmalar Dergisi* 2:7 (1988): 49-55.

Güven, Şahin. *Çağdaş Tefsir Araştırmalarında Konulu Tefsir Metodu*. İstanbul: Şura Yayınları, 2001.

Hâkim en-Nîsâbü'rî, Muḥammed b. 'Abdullâh. *El-Müstedrek 'ale's-Şaḥîḥayn*. Tah. Muṣṭafâ 'Abdulkâdir Aṭâ. Beyrut: Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, 1990.

El-Ḥalîl b. Aḥmed. *Kitâbu'l-'Ayn*. Tah. Mehdî el-Mahzûmî, İbrahîm Samerâî. Beyrut: Dâru'l-Hilâl, tsz.

Hamidullah Muhammed. *Kur'ân-ı Kerim Tarihi*. çev. Salih Tuğ. İstanbul: İFAV Yayınları, 2000.

İbn 'Aṭiyye Ebû Muḥammed 'Abduḥaḳ b. Ğâlib b. 'Abdirrahmân b. Ğâlib el-Muḥâribî el-Ğirnâti el-Endelüsî. *El-Muḥarreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*. Tah. 'Abdusselâm 'Abduşşâfi Muḥammed. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 825/1422.

İbn Ebî Hâtim. *Tefsîru'l-Ḳur'âni'l-'Azîm*. Tah. Es'ad Muḥammed eṭ-Ṭayyib. Mekke: Mektebetu Nizâr Muṣṭafâ el-Bâz, 1419/1998.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr 'Abdullâh b. Muḥammed b. İbrahîm. *el-Muşannef*. Tah. Sa'd b. Nâsır eş-Şuşrî. Riyâd: Dâru Kunûzi İşbilyâ, 2015.

İbn Fâris, Ebû'l-Huseyn Aḥmed. *Mu'cemu Meḳâyisi'l-Luġa*. Tah. 'Abdusselâm Muḥammed Hârûn. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1399/1979.

İbn Ḥanbel, Ebû 'Abdullâh Aḥmed b. Muḥammed eş-Şeybânî. *el-Musned*. Tah. Şu'ayb Arna'ut, 'Âdil Murşid vd. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 2001.

- İbn Keşîr, Ebu'l-Fidâ' İsmâ'il b. 'Umer b. Kesîr el-Ğuraşî ed-Dimeşķî. *Tefsîru'l-Ğur'ânî'l-Azîm*. Tah. Muştafâ es-Seyyid Muḥammed vd. Kahire: Mu'essesetu Ķurṭuba, Mektebetu'l-Evlâdi'ş-Şeyḫ li't-Turâş, 2000.
- İbn Mâce, Ebû 'Abdullâḫ Muḥammed b. Yezîd er-Rebe'î el-Ğazvînî. *Sunen-i İbn Mâce*. s. 2477-2741; *el-Kutubü's-Sitte*, (Mevsû'atü'l-Ĥadîs eş-Şerîf içinde, Ĥaz. Şâlih b. 'Abdulazîz) Arabistan: Dâru's-Selâm, 2000.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Faḍl Cemâluddîn Muḥammed b. Mûkerrem. *Lisânu'l-'Arab*. Beyrut: Dâr Şâdır, 1993.
- El-İşfehânî, er-Rağîb. *El-Mufredât fî Ġarîbi'l-Ğur'ân*. Tah. Şafvân 'Adnân ed-Dâvudî. Beyrut: Dâru'l-Ğalem, 1412.
- İzutsu, Toshihiko. *İslâm Düşüncesinde İmân Kavramı*. Çev. Selehattin Ayaz. 2. Baskı. İstanbul: Pınar Yayınları, 2017.
- . *Kur'ân'da Dînî ve Ahlâkî Kavramlar*, Çev. Selehattin Ayaz. 7. Baskı. İstanbul: Pınar Yayınları, 2019.
- . *Kur'ân'da Tanrı ve İnsan*, Çev. Dr. M. Kürşad Atalar. İstanbul: Pınar Yayınları, 2019.
- El-Ğâdî, 'Abdulfettâḫ. *Esbâb-ı Nuzûl*. Çev. Salih Akdemir. 6. Baskı. Ankara: Fecr Yayınları, 2018.
- Karagöz, İsmail. *Dînî Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Abaşkanlığı Yayınları, 2005.
- Karaman, Hayreddin ve Mustafa Çağrıçı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- . *İslâm Hukuk Tarihi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2007.
- . *Mukayeseli İslâm Hukuku*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1999.
- el-Ğâsimî, Cemâluddîn b. Muḥammed Sa'îd b. Ķâsim el-Ĥallâķ. *Meḫâsinü't-Te'vîl*. Tah. Muḥammed Bâsel 'Uyûnussûd, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 820/1418.
- Koç, Mehmet Akif (Ed.). *Kur'ân İlimleri ve Tefsir Tarihi*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2022.

- Koçyiğit, Talat. *Kur'an-ı Kerîm Meal ve Tefsiri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016.
- Kurt, Muhammet Sacit. "Unutmak Dışındaki Anlamı Unutulan, Terk Etmek Anlamı Terk Edilen Kavram: Nisyân." *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 54:2 (2013): 95-127.
- El-Ḳurṭubî, Muḥammed b. Aḥmed. *el-Cāmi' li-Āḥkāmî'l-Ḳur'ān*. Tah. 'Abdullāh b. 'Abdulmuḥsin et-Turkî, Beyrut: Mu'essesetu'r-Risāle, 2006.
- Maḥmūdî, Kerîm. *Dīvānū'l-Ḥamāse li-Ebî Temmām Rivayeti'l-Merzūk*. Cezair: Dāru'l-Eşma'î li't-Ta'sîlî'l-İlmî, 421.
- El-Mâturîdî, Ebū Mansûr Muḥammed b. Muḥammed. *Te'vîlâtü'l-Ḳur'ān*. İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005-2010.
- El-Māverîdî. *En-Nuket ve'l-'Uyûn*. Tah. es-Seyyid b. 'Abdilmakşûd b. 'Abdurrahîm. Beyrut: Dāru'l-Kutubî'l-İlmiyye, tarihsiz.
- El-Mevdūdî, Ebū'l-A'lā. *Tefhîmu'l-Ḳur'ān*. Ed. Ali Bulaç.Ter. Muḥammed Ḥan Kayanî vd. İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.
- Mucāhid b. Cebr. *Tefsîru Mucāhid*. Tah. Muḥammed 'Abdusselām Ebū'n-Nîl, Mısır: Dāru'l-Fikrî'l-İslāmî, 1989.
- Muhsin, Amine Vedûd, *Kurân ve Kadın*. Çev. Nazife Şişman. İstanbul: İz Yayıncılık.1997.
- Muḳātil b. Suleymân. *El-Eşbāh ve'n-Nezā'ir fî'l-Ḳur'ānî'l-Kerîm, Kur'ân Terimleri Sözlüğü*. Çev. M. Beşir Eryarsoy, 2. Baskı. İstanbul: İşaret Yayınları, 2016.
- . *Tefsîru Muḳātil b. Suleymân*. Tah. 'Abdullāh Maḥmūd Şehāte, Beyrut: Mu'essesetu'l-Tārîḫî'l-'Arabî, 2002.
- Muslim, Ebu'l-Ḥuseyn el-Ḳuşeyrî en-Nîsābūrî Müslim b. el-Ḥaccāc. *Şaḫîḫ-i Muslim*. s. 673-1202; *el-Kutubü's-Sitte*, (Mevsû'atü'l-Ḥadîs eş-Şerîf içinde, Haz. Şâlih b. 'Abdulazîz) Arabistan: Dāru's-Selām, 2000.

- Müslim, Mustafa. *Mebâhis fi't-Tefsîri'l-Mevzûi, Kur'ân Çalışmalarında Yöntem-Konulu Tefsire Metodik Bir Yaklaşım*. Çev. Salih Özer. Ankara: Fecr Yayınları, 1993.
- Mütercim Âsım Efendi. *el-Okyânûsu'l-Basît fi Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013
- En-Neseî, Ebu'l-Berekât Hâfızuddîn 'Abdullâh b. Aḥmed b. Maḥmûd. *Medâriku't Tenzîl ve Haḳâiku't-Te'vîl*. Tah. Yûsuf 'Alî Bedîvî, Beyrût: Dâru'l-Kelimi't-Ṭayyib, 1998.
- En-Nisâbûrî, Nizâmuddîn el-Ḥasan b. Muḥammed b. Ḥuseyn el-Ḳummî. *Ġarâ'ibu'l-Ḳur'ân ve Raġâ'ibu'l-Furḳân*. Tah. eş-Şeyḥ Zekerîyyâ 'Umeyrât. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 818/1416.
- Nöldeke, Theodor. *Geschichte des Qorâns*. Leipzig: Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung, 1909.
- Özsoy, Ömer. “Çağdaş Kur'an(lar) Üretimi Üzerine–Karı Dövme Olgusu Bağlamında Nisâ' 34 Örneği.” *İslâmiyât* 5:1 (2002):111-124.
- Paçacı, Mehmet. “Çağdaş Dönemde Kur'an'a ve Tefsire ne oldu?” Bir Yorum Eleştirisi: Çağdaşçı Kur'an Yorumu Üzerine.” 81-109. İstanbul: Klasik Yayınları, 2015.
- . “Çağdaşçı 'Kur'an'da Kadın' Yorumunun Eleştirisi.” *Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar*. Ed. Bilal Gökçır. 559-585. İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, 2010.
- . *Kur'ân'a Giriş*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2006.
- Fazlurrahman. *Ana Konularıyla Kur'ân*. Çev. Alparslan Açıkgenç, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000.
- Er-Râzî, Faḥruddîn. *Mefâtîḥu'l-Ġayb*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Sufyân eş-Şevrî. *Tefsîru's-Şevrî*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1983.
- Es-Suyûtî, Celâleddîn. *Ed-Durru'l-Mensûr fi't-Tefsîri'l-Me'sûr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, tsz.

- . *El-İtkān fî 'Ulūmi'l-Kur'ān*. Tah. Muḥammed Ebu'l-Faḍl İbrahīm. Kahire: el-Hey'etu'l-Mişriyyetu'l-‘Āmme li'l-Kitāb, 1974.
- Eş-Şāfi‘ī, Ebū ‘Abdullāh Muḥammed b. İdrīs b. el-‘Abbās. *Tefsīru'l-İmām eş-Şāfi‘ī*. Tah. Aḥmed b. Muştafā el-Ferrān. el-Memleketu'l-‘Arabīyye el-Su‘ūdiyye: Dār el-Tedmurīyye, 2006.
- . *Er-Risāle (İslām Hukukunun Kaynakları)*. Çev. Abdülkadir Şener vd. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.
- Eş-Şa‘lebī, Ebū Zeyd ‘Abdü'r-Raḥmān b. Muḥammed b. Maḥlūf. *El-Cevāhiru'l-Ḥasān fî Tefsīri'l-Kur'ān*. Tah. eş-Şeyḥ Muḥammed ‘Alī Mu‘avvaḍ ve eş-Şeyḥ ‘Ādil Aḥmed ‘Abdulmevcūd. Beyrūt: Dār İhyā‘i't-Turāsi'l-‘Arabī, 820/1418.
- Şeltūt, Mahmut. *İlâ'l-Kur'āni'l-Kerīm, Kur'ân'a Doğru*. Çev. M. Beşir Eryarsoy. İstanbul: Bir Yayıncılık, 1987.
- Şener, Abdülkadir, Cemal Sofuoğlu ve Mustafa Yıldırım. *Yüce Kur'an ve Açıklamalı - Yorumlu Meali*. İzmir: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2014.
- Ṭaberānī, Ebū'l-Kāsım Süleymān b. Aḥmed b. Eyyūb el-Laḥmī. *El-Mu‘cemu'l-Kebīr*. Tah. Ḥamdī ‘Abdulmecīd es-Selefi. Kahire-Riyad: Mektebetu İbn Teymiyye, 1994.
- Eṭ-Ṭaberī, Ebū Ca‘fer Muḥammed b. Cerīr. *Cāmi‘u'l-Beyān ‘an Te’vīli Āyi'l-Kur'ān*. Tah. ‘Abdullāh b. ‘Abdulmuḥsin et-Turkī. Kahire: Dār Heḥr, 2001.
- Tan, Oğuzhan. “Childhood And Child Marriage in Islamic Law.” *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22:2 (2018): 783-805.
- Tuksal, Hidayet Şefkatli. *Kadın Karşıtı Söylemin İslām Geleneğindeki İzdüşümleri*. Ankara: Kitâbiyât: 2000.
- El-Vāḥidī, Ebū'l-Ḥasan ‘Alī b. Aḥmed b. Muḥammed b. ‘Alī en-Nīsābūrī. *Et-Tefsīru'l-Basīṭ*. Tah. Farklı Muhakkikler, Riyad: Cāmi‘atu'l-İmām Muḥammed b. Su‘ūd el-İslāmiyye-‘İmādetu'l-Baḥşi'l-‘İlmī, 1430.

- . *El-Vasīṭ fī Tefsīri'l-Ḳur'āni'l-Mecīd*. Tah. 'Adil 'Aḥmed 'Abdulmevcūd vd. Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994.
- . *Esbāb-ı Nuzūl*. çev. Necdet Çağıl vd. 4. Baskı. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2022.
- Watt, William Montgomery. *Companion to the Qur'an*. London: George Allan and Unwin Ltd., 1967.
- Weil, Gustav. *Historisch-kritische Einleitung in den Koran*. Bielefeld: Verlag von Velhagen & Klasing, 1844.
- Yaşaroğlu, M. Kâmil. “Nisâ Sûresi,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* 33:137-138.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Ḥamdî. *Hak Dīnī Ḳur'ān Dili Tefsīri*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Yüksel, Nevzat. *Konularına Göre Kur'ân-ı Kerīm Fihristi*. İstanbul: Bayrak Yayınları, 1992.
- Ez-Zemaḥşerī, Ebu'l-Ḳāsim Maḥmūd b. 'Umer. *Esāsu'l-Belāğa*. Tah. Muḥammed Bāsil 'Uyūnu's-Sūd. Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998.
- . *El-Keşşāf 'an Ḥaḳā'iki Ġavāmiḍi't-Tenzīl ve 'Uyūni'l-Eḳāwīl fī Vucūhi't-Te'vīl*. Tah. 'Adil Aḥmed 'Abdulmevcūd - 'Alī Muḥammed Mu'avvaḍ, Riyad: Mektebetu'l-'Ubeykān, 1998.
- Ez-Zerkeşī, Bedreddīn. *El-Burhān fī 'Ulūmi'l-Ḳur'ān*. Kahire: Mektebetu Dāri't-Turās, tsz.
- . *El-Burhān fī 'Ulūmi'l-Ḳur'ān*. Tah. Muḥammed Ebu'l-Faḍl İbrāhīm. Kahire: Dāru İhyāi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, 1957.

İnternet Kaynakları

Cündioğlu, Dücâne. “Kur'ân'da Eş ve Kadın”

<https://ducanecundioqlusimurggrubu.blogspot.com/2013/06/kuranda-es-ve-kadin-sozcuklerinin.html> (21.06.2024).

Sağlam, Hadi, “Bir Nefret Suçu Olarak Recm Cezasına Bakış”

<https://www.islamiarastirmalar.com/news-comment/bir-nefret-sucu-olarak-recm-cezasina-bakis/> (24.06.2024).

EKLER

EK-1.

R-C-L (رَجُل) KÖKÜNÜN KUR'ÂN'DA KULLANILAN FORMLARI VE BU FORMLARIN GEÇTİĞİ ÂYETLER				
(Kur'ân'da Mekkî âyetlerde 44, Medenî âyetlerde 29 olmak üzere toplam 73 kez, 7 farklı formda geçmektedir.)				
	Kur'ân'da Geçen Formlar	Formların Kullanım Sayısı	Geçtiği Mekkî Âyetler	Geçtiği Medenî Âyetler
1	رَجُلٌ	24 Kez; 21 Mekkî 3 Medenî	39/A'râf: 7: 63, 69, 155 41/Yâsîn: 36:20 42/Furkân: 25:8 49/Kasas: 28:20 50/İsrâ: 17:47 51/Yûnus: 10:2 52/Hûd: 11:78 55/En'âm: 6:9 58/Sebe: 34:7, 43 59/Zümer: 39:29×3 60/Mü'minûn: 40:28×2 63/Zuhruf: 43:31 69/Kehf: 18:37 74/Mü'minûn: 23:25,38	87/Bakara: 2:282 90/Ahzâb: 33:4 92/Nisâ: 4:12
2	رَجُلَانِ / رَجُلَيْنِ	5 kez; 3 Mekkî 2 Medenî	49/Kasas: 28:15 69/Kehf: 18:32 70/Nahl: 16:76	87/Bakara: 2:282 112/Mâ'ide: 5:23
3	رَجَالٌ	28 kez; 11 Mekkî	38/Sâd: 38:62 39/A'râf: 7:46, 48, 81	87/Bakara: 2:228 87/Bakara: 2:239

		17 Medenî	40/Cin: 72:6×2 48/Neml: 27:55 53/Yûsuf: 12:109 70/Nahl: 16:43 73/Enbiyâ: 21:7 85/Ankebût: 29:29	87/Bakara: 2:282 90/Ahzâb: 33:23,40 92/Nisâ: 4:1, 7, 32, 34, 75, 98, 176 102/Nûr: 24:31, 37 103/Hac: 22:27 111/Feth: 48:25 113/Tevbe: 9:108
4	رَجُلٌ	1 kez; Mekkî	38/Sâd: 38:42	
5	رَجُلَيْنِ	1 kez; Medenî		102-Nûr 24: 45
6	أَرْجُلٌ	13 kez; 7 kez Mekkî 6 kez Medenî	39/A'râf: 7:124, 195 41/Yâsîn: 36:65 45/Tâhâ: 20:71 47/Şu'arâ: 26:49 55/En'âm: 6:65 85/Ankebût: 29:55	91/Mümteherine: 60:12 102/Nûr: 24:24, 31 112/Mâ'ide: 5:6, 33, 66
7	رَجُلٍ	1 kez; Mekkî	50/İsrâ: 17:64	

EK-2.

N-S-V (نَسَو) KÖKÜNÜN KUR'ÂN'DA KULLANILAN FORMLARI VE BU FORMLARIN GEÇTİĞİ ÂYETLER (Kur'ân'da Mekkî âyetlerde 9, Medenî âyetlerde 50 olmak üzere toplam 59 kez, 2 farklı formda geçmektedir.)				
	Kur'ân'da Geçen Formlar	Formların Kullanım Sayısı	Geçtiği Mekkî Âyetler	Geçtiği Medenî Âyetler
1	نِسْوَة	2 Kez Mekkî	53/Yûsuf: 12:30, 50	
2	نِسَاء	57 kez; 7 Mekkî 50 Medenî	39/A'râf: 7:81,127,141 48/Neml: 27:55 49/Kasas: 28:4 60/Mü'minûn: 40:25 72/İbrâhîm: 14:6	87/Bakara: 2:49, 187, 222,223,226, 231, 232, 235, 236 89/ Âl-i İmrân: 3:14, 42, 61×2 90/Ahzâb: 33:30, 32×2, 52, 55, 59 92/Nisâ: 4:1,3, 4, 7, 11, 15, 19, 22, 23×2, 24, 32, 34, 43,75,98, 127×2, 129, 176 99/Talâk: 65:1,4 102/Nûr: 24:31×2, 60 105/Mücâdele: 58:2,3 106/Hucurât: 49:11×2 111/Feth: 48:25 112/Mâ'ide: 5:6

EK-3.

N-S-Y (نَسِي) KÖKÜNÜN KUR'ÂN'DA KULLANILAN FORMLARI VE BU FORMLARIN GEÇTİĞİ ÂYETLER (Kur'ân'da Mekkî âyetlerde 33, Medenî âyetlerde 12 olmak üzere toplam 45 kez, 5 farklı formda geçmektedir.)				
	Kur'ân'da Geçen Formlar	Formların Kullanım Sayısı	Geçtiği Mekkî Âyetler	Geçtiği Medenî Âyetler
1	نَسِي	35 Kez; 26 Mekkî 9 Medenî	8/A'lâ: 87:6 38/Sâd: 38:26 39/A'râf: 7:51×2, 53, 165 41/Yâsîn: 36:78 42/Furkân: 25:18 45/Tâhâ: 20:52, 88, 115, 126×2 49/Kasas: 28:77 55/En'âm: 6:41, 44 59/Zümer: 39:8 65/Câsiye: 45:34×2 69/Kehf: 18:24, 57, 61, 63, 73 75/Secde: 32:14×2	87/Bakara: 2:44, 237,286 101/Haşr: 59:19 105/Mücâdele: 58:19 112/Mâ'ide: 5:13,14 113/Tevbe: 9:67×2
2	أَنْسَى	7 kez; 4 Mekkî 3 Medenî	53/Yûsuf: 12:42 55/En'âm: 6:68 69/Kehf: 18:63 74/Mü'minûn: 23:110	87/Bakara: 2:106 101/Haşr: 59:19 105/Mücâdele: 58:19
3	نَسِي	1 kez Mekkî	44/Meryem: 19:23	
4	مَنْسِي	1 kez Mekkî	44/Meryem: 19:23	
5	نَسِي	1 kez Mekkî	44/Meryem: 19:64	

EK-4.

N-S-E' (نَسَا) KÖKÜNÜN KUR'ÂN'DA KULLANILAN FORMLARI VE BU FORMLARIN GEÇTİĞİ ÂYETLER (Kur'ân'da Mekkîâyetlerde 1, Medenî âyetlerde 1 olmak üzere toplam 2 kez, 2 farklı formda geçmektedir.)				
	Kur'ân'da Geçen Formlar	Formların Kullanım Sayısı	Geçtiği Mekkî Âyetler	Geçtiği Medenî Âyetler
1	مِنْسَات	1 Kez Mekkî	58/Sebe: 34:14	
2	نَسِيء	1 Kez Medenî		113/Tevbe: 9:37

EK-5.

E-N-Ş (أَنْثَى) KÖKÜNÜN KUR'ÂN'DA KULLANILAN FORMLARI VE BU FORMLARIN GEÇTİĞİ ÂYETLER				
(Kur'ân'da Mekkî âyetlerde 19, Medenî âyetlerde 11 olmak üzere toplam 30 kez, 3 farklı formda geçmektedir.)				
	Kur'ân'da Geçen Formlar	Formların Kullanım Sayısı	Geçtiği Mekkî Âyetler	Geçtiği Medenî Âyetler
1	أَنْثَى	18 Kez; 10 Mekkî 8 Medenî	9/Leyl: 92:3 23/Necm: 53:21 23/Necm: 53:27 23/Necm: 53:45 31/Kıyâmet: 75:39 43/Fâtır: 35: 11 60/Mü'min: 40:40 61/Fussilet: 41:47 70/Nahl: 16:58 70/Nahl: 16:97	87/Bakara: 2:178×2 89/ Âl-i İmrân: 3:36×2 89/ Âl-i İmrân: 3:195 92/Nisâ: 4:124 96/Ra'd: 13:8 106/Hucurât: 49:13
2	أَنْثَيْنِ	6 kez; 4 Mekkî 2 Medenî	55/En'âm: 6:143×2 55/En'âm: 6:144×2	92/Nisâ: 4:11 92/Nisâ: 4:176
3	إِنَاث	6 kez; 5 Mekkî 2 Medenî	50/İsrâ: 17:40 56/Sâffât: 37:150 62/Şûrâ: 42:49 62/Şûrâ: 42:50 63/Zuhruf: 43:19	92/Nisâ: 4:117

EK-6.

B-A'-L (بَعْل) KÖKÜNÜN KUR'ÂN'DA KULLANILAN FORMLARI VE BU FORMLARIN GEÇTİĞİ ÂYETLER (Kur'ân'da Mekkî âyetlerde 2, Medenî âyetlerde 5 olmak üzere toplam 7 kez, 2 farklı formda geçmektedir.)				
	Kur'ân'da Geçen Formlar	Formların Kullanım Sayısı	Geçtiği Mekkî Âyetler	Geçtiği Medenî Âyetler
1	بَعْل	3 Kez; 2 Mekkî 1 Medenî	52/Hûd: 11:72 56/Sâffât: 37:125	92/Nisâ: 4:128
2	بُعُولَة	4 kez; Medenî		87/Bakara: 2:228 102/Nûr: 24:31×3

EK-7.

M-R-E' (مَرَأ) KÖKÜNÜN KUR'ÂN'DA KULLANILAN FORMLARI VE BU FORMLARIN GEÇTİĞİ ÂYETLER (Kur'ân'da Mekkî âyetlerde 24, Medenî âyetlerde 14 olmak üzere toplam 38 kez, 7 farklı formda geçmektedir.)				
	Kur'ân'da Geçen Formlar	Formların Kullanım Sayısı	Geçtiği Mekkî Âyetler	Geçtiği Medenî Âyetler
1	امْرَأ	5 Kez; 4 Mekkî 1 Medenî	4/Müddessir: 74:52 24/Abese: 80:37 76/Tûr: 52:21 79/Me'âric: 70:38	102/Nûr: 24:11
2	مَرء	4 Kez; 2 Mekkî 2 Medenî	24/Abese: 80:34 80/Nebe: 78:40	87/Bakara: 2:102 88/Enfâl: 8:24
3	امْرَأ	1 Kez; Mekkî	44/Meryem: 19:28	
4	امْرُؤَا	1 Kez; Medenî		92-Nisâ: 4:176

5	امْرَأَةٌ / امْرَأَتٌ	23 Kez; 16 Mekkī 8 Medenī	6/Tebbet: 111:4 39/A‘râf: 7:83 44/Meryem: 19:5,8 48/Neml: 27:23,57 49/Kasas: 28:9 52/Hûd: 11:71,81 53/Yûsuf: 12:21,30,51 54/Hicr: 15:60 67/Zâriyât: 51:29 85/Ankebût: 29:32,33	89/Âl-i İmrân: 3:35,40 90/Ahzâb: 33:50 92/Nisâ: 4:12,128 107/Tahrîm: 66:10×2, 11
6	امْرَأَتَانِ / امْرَأَتَيْنِ	2 Kez; 1 Mekkī 1 Medenī	49/Kasas: 28:23	87/Bakara: 2:282
7	مَرِي	1 Kez; Medenī		92/Nisâ: 4:4

ÖZET

NİSĀ' SŪRESİ ÖZELİNDE ERKEK VE KADIN: SEMANTİK VE TEMATİK TAHLİL

DİNLER, Zeynep

Temel İslam Bilimleri (Tefsir) Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Esra Gözeler

Ankara, 2024, I-XII + 407 sayfa

Bu çalışmada, Nisā' sûresinin tematik yapısı içerisinde erkek ve kadın konusunun yeri ve önemi incelenmektedir. Bu konuyu ele alırken *mevdu'î* tefsir metodu benimsenmektedir. Bu çalışmanın kapsamı, klasik dönem sözlükleri ve tefsirlerle sınırlı tutularak sûredeki erkek ve kadın kavramlarının orijinal anlamına ulaşmak hedeflenmektedir. Çalışma boyunca tematik tahlil ve kelimelerin filolojik ve semantik analizi yapılmak suretiyle Kur'ân'ın ve Nisā' sûresinin bütünlüğünü dikkate alarak kavramsal ilişkiler ağı tespit edilmeye çalışılmaktadır.

Nisā' sûresinin genel özelliklerini, ismini, tertîb ve nüzûl sırasını, faziletini, önceki ve sonraki sûrelerle münasebetini ve içerdiği konularının ele alındığı ilk bölümde sûrenin tematik yapısı içerisinde erkek ve kadın konusunun merkezi önemi ortaya konulmaktadır. Burada, erkek ve kadının sûredeki anlamını belirleme noktasında ilk âyetin ve âyette yer alan *taqvā*, *nefs-i vāhide*, *beşse* ve *zevc* kavramlarının kilit bir rol oynadığı ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmada etimolojik ve filolojik tahlil yoluyla Nisā' sûresinde kadın ve erkek anlamına gelen tüm kelimeler tespit edilmekte ve bir tasnife tabi tutulmaktadır. Böylelikle “*racul*” ve “*nisā*”, “*zeker*” ve “*unṣā*”, “*ba l*” ve “*imrae*” olmak üzere üç kavram çiftine ulaşılmaktadır. Bu kavram çiftlerinin her birinin ve köklerinden türeyen kelimelerin Kur'ân'da kullanıldığı bağlamlar ve anlam örüntüleri incelenerek kelimelerin Kur'ân'daki genel işlevleri ve Nisā' sûresi özelindeki tematik öneminin daha iyi anlaşılmasına yol açtığı ortaya konulmaktadır.

Son olarak erkek ve kadın ile ilgili âyetlerin klasik dönem tefsirlerde yer alan nüzûl sebepleri, lafız ve mana tahlillerinin yapılması suretiyle âyetler içeriklerine göre tasnif edilmekte ve erkek ve kadın

konusunun özellikle [yaratılış ve aile bağları (erḥām), yetimlerin hakları ve malları (eytām ve emvāl), miras hükümleri (aḥkām-ı ferā'id), ahlâkî suçlar ve cezası, tevbe ve ıslāḥ, nikâh ve mehir, aile hukuku (aile içi anlaşmazlıklar ve çözüm yolları)] merkezî konular bağlamında ele alındığı neticesine ulaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nisā' sûresi, Semantik, *Racul*, *Nisā'*, *Zeker*, *Unşā*, *Ba'l*, *İmrae'*

ABSTRACT

MAN AND WOMAN in SURAH AL-NĪSĀ': A SEMANTIC AND THEMATIC ANALYSIS

DİNLER, Zeynep

Department of Basic Islamic Sciences (Qur'anic Exegesis)

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Esra Gözeler

Ankara, 2024, I-XII + 407 pages

This study examines the place and importance of the subject of men and women within the thematic structure of the Surah Nisā' by using the *mawḍū'ī tafsīr* method.. The scope of this study is limited to early period dictionaries and tafsīr works, aiming to reach the original meaning of the concepts of men and women in the surah. Throughout the study, the network of conceptual relationships is attempted to be identified by taking into account the integrity of the Qur'an and Surah Nisā', through thematic analysis and philological and semantic analysis of words.

The first chapter deals with the general characteristics of Surah Nisā', its name, order and sequence of revelation, its virtue, its relations with the previous and subsequent surahs, and the subjects it contains, reveals the central importance of the topic of men and women within the thematic structure of the surah. Here, it becomes apparent that the first verse and the concepts of *taḳvā*, *nefs-i vāhide*, *beṣṣe*, and *zevc* in the verse play a key role in determining the meaning of men and women in the surah.

In this study, all words meaning women and men in Surah Nisā' are identified through etymological and philological analysis and are subjected to a classification. Thus, three concept pairs are reached: “*racul*” and “*nisā*”, “*zakar*” and “*unsthā*”, “*ba'l*” and “*imraa*”. The contexts and meaning patterns in which each of these concept pairs and the words derived from their roots are used in the Qur'an are examined, revealing that the words' general functions in the Qur'an and their thematic importance specifically in Surah Nisā' are better understood.

Finally, the verses related to men and women are classified according to their contents by conducting occasions of the revelation, word and meaning analyses in classical period *tafsīr*, and it is

concluded that the topic of men and women, especially [creation and family ties (*arḥām*), rights and properties of orphans (*aytām* and *amvāl*), inheritance provisions (*aḥkām-ı farā'idh*), moral crimes and punishment, repentance and reform, marriage and dowry, family law (domestic disputes and solutions)] is addressed in the context of central issues.

Keywords: Surah Nisā', Semantic, *racul*, *nisā'*, *zakar*, *unsthā*, *ba'l*, *imrae'*

